PUB. OVIDII NASONIS
OPERUM

TOMUS QUARTUS.

INTERPRETATIONE ET NOTIS ILLUSTRAVIT

DANIEL CRISPINUS, HELVETIUS,

JUSSU

CHRISTIANISSIMI REGIS;

AD USUM

SERENISSIMI DELPHINI.

In pagina versa indicantur ea quæ in hoc Tomo continentur.

BASSANI, MDCCXCII.

PROSTANT
VENETIIS APUD REMONDINI.

Superiorum Permissu, ac Privilegio.

IN HOC

QUARTO TOMO CONTINENTUR

P. OVIDII NASONIS
FASTORUM
LIBRI VI.

AMICE LECTOR.

Kalendarium, quod vides, cum in vetustis membranis reperissem, quamvis mendosum fœdeque depravatum multis partibus & ab homine hujus argumenti non satis perito confectum, quia tamen Fastis Nasonianis attexitur plerumque in codicibus antiquis, nos quoque illud in editione hac nostra nequaquam duximus omittendum, adornaturi & ipsi aliquando Fastos, qui Nasonianis accuratius respondeant. Vale.

KALENDARIUM.

JANUARIUS.

A	Kal.	Januarii. Jani festum, Junonis, Jovis, & Æsculapii.
b	IV.	No.
c	III.	No. Cancer occidit cosmice.
d	II.	No.
e	Nonis.	Lyra oritur.
f	VIII.	Id.
g	VII.	Id.
A	VI.	Id. Festa Jani Agonalia. Delphin oritur.
b	V.	Id. Medietas hyemis.
c	IV.	Id.
d	III.	Id. Festa Carmentis & Juturnæ.
e	II.	Id.
f	Idibus.	Festum Jovis. Redditæ sunt provinciæ populo Romano.
g	XIX.	Kal. Febr. Cæsar Augustus vocatur.
A	XVIII.	Kal. Sacrificium Carmentis. Festum Porrimæ & Postvertæ.
b	XVII.	Kal. Festum Concordiæ.
c	XVI.	Kal.
d	XV.	Kal. Sol in aquario.
e	XIV.	Kal.
f	XIII.	Kal.
g	XII.	Kal.
A	XI.	Kal.
b	X.	Kal.
c	IX.	Kal. Lyra occidit.
d	VIII.	Kal. Pectus Leonis occultitur.
e	VII.	
f	VI.	Kal. Festum Castoris & Pollucis.)
g	V.	Kal.
A	IV.	Kal.
b	III.	Kal. Festum Pacis.
c	II.	Kal.

FEBRUARIUS.

d	Kal.	Febr. Templum factum est Carmenti. Celebratur Asylum.
e	IV.	Non. Lyra penitus occidit.
f	III.	Non. Occidit Delphin.
g	II.	Non.
A	Nonis.	Augustus dictus est pater patriæ. Aquarius vadit ad occasum.

b	viii.	Id.
c	vii.	Id.(Primus dies Feralium.
d	vi.	Id.
e	v.	Id. Ver incipit.
f	iv.	Id. Initium Veris.
g	iii.	Id. Bootes oritur. & est festum Fauni.
A	ii.	Id.
b	Idibus.	Festum Jovis & Fauni. Nefastus dies Fabiorum.
c	xvi.	Kal. Martii. Anguis, Corvus, Crater oriuntur.
d	xv.	Kal. Sol intrat in Pisces. Iterum Fauni.
e	xiv.	Kal.
f	xiii.	Kal. Festum Quirini. Festum stultorum & Fornacis.
g	xii.	Kal. Feralia.
A	xi.	Kal. Caristia virorum.
b	x.	Kal. Termini.
c	ix.	Kal.
d	viii.	Kal. Fuga Tarquinii Superbi. Veris initium.
e	vii.	Kal.
f	vi.	Kal.
g	v.	Kal.
A	iv.	Kal.
b	iii.	Kal. Equiria in campo Martio.
c	ii.	Kal.

MARTIUS.

d	Martii.	Festum Martis & Junonis. Ancilia feruntur. non est bonum nubere.
e	vi.	Non.
f	v.	Non. Alter piscium conditur. Oritur vindemitor.
g	iv.	Non. Bootes citius, vindemitor tardius occidunt cosmice.
A	iii.	Non. Festum Vestæ. Cathedra Julii.
b	ii.	Non. Festum Vejovis. Pegasus oritur heliace.
c	Nonis.	
d	viii.	Id. Corona Ariadnes oritur.
e	vii.	Id.
f	vi.	Id.
g	v.	Id.
A	iv.	Id.
b	iii.	Id.
c	ii.	Id. Altera Equiria fiunt juxta Tyberim.
d	Idibus.	Festum Annæ Perennæ. Julius Cæsar occisus in Capitolio.
e	xvii.	Kal. Aprilis. Scorpius oritur.
f	xvi.	Kal. Milvius oritur. Festum Bacchi. Vilis anicula hederis coronata vendit populo libarum. Melle Libero patri sacrificamus. Libera toga datur. Milvus oritur chronice. Festum est Ledæorum qui fuerunt Argivi, vel Larium.
g	xv.	Kal.
A	xiv.	Kal. Quinquatria Palladis captæ.
b	xiii.	Kal.
c	xii.	Kal.
d	xi.	Kal. Sol in Arietem.
e	x.	Kal. Ultimus dies quinquatruum.
f	ix.	Kal.
g	viii.	Kal. Æquinoctium vernale.
A	vii.	Kal.
b	vi.	Kal.
c	v.	Kal. Festum Jani, Concordiæ, Pacis & Salutis.
d	iv.	Kal.
e	iii.	Kal.
f	ii.	Kal. Festa Lunæ labentis. Templum in Aventino monte.

APRILIS.

g	Kal.	April. Festum Veneris &

& Virilis Fortunæ. Scorpius occidit.
A IV. No. Pleiades oriuntur*.
b III. No. Meretrices lavantur sub myrto. Fors Fortuna Virilis. Scorpius occidit cosmice.
c II. Non. Hebæ & Matri Deorum. Megalenses ludi fiunt.
d Nonis. Festum Publicæ Fortunæ.
e VIII. Id. Orion occidit chronice.
f VII. Id. Festum Cerealium ludorum. Libra occidit cosmice. Juba victus est à Jul. Cæsare.
g VI. Id.
A V. Id.
b IV. Id.
c III. Id.
d II. Id.
e Idibus. Festum Jovis victoris. Templum .... Libertatis.
f XVIII. Kal. Maii. Dies grandinosa. August. Cæsar vicit Mutinenses.
g XVII. Kal. Forda litatur Telluri.
A XVI. Kal. Triumphus Augusti. Hyades occidunt heliace.
b XV. Kal. Sol in Taurum.
c XIV. Kal. Equiria. Combustio vulpium.
d XIII. Kal. Festa Palis. Roma condita.
e XII. Kal.
f XI. Kal. Festa Veneris Vinalia.
g X. Kal.
A IX. Kal.
b VIII. Kal.
c VII. Kal.
d VI. Kal. Festum Rubiginis. Aries oritur heliace. *Prothius oritur cosmice, occidit heliace. Tempora Veris prima finita sunt.
e V. Kal.
f IV. Kal. Festum Floræ & Vestæ.
g III. Kal.
A II. Kal.

MAIUS.

b Kal.Maii. Amalthea. Capra oritur cosmice. Ara Laribus posita.
c VI. No. Flat ventus Argestes. Hyades oriuntur cosmice. Finis Floralium.
d V. No. Panthera Chironis oritur chronice.
e IV. No.
f III. No. Stellificatio Lyræ. Sagittarius oritur.
g II. No. Scorpius apparet in parte media.
A Nonis.
b VIII. Id. Lemuria celebrantur. non est bonum nubere.
c VII. Id. Orion occidit chronice.
d VI. Id. Festum Martis Bisultoris.
e V. Id.
f IV. Id.
g III. Id.
A II. Id. Pleiades oriuntur heliace. æstas incipit.
b Idibus. Ora Tauri oriuntur heliace. Scirpea simulacra mittuntur in Tiberim. Festum est Mercurii.
c XVII. Kal. Junii.
d XVI. Kal. Junii.
e XV. Kal. Sol it in Geminos. Agonia Junii fiunt.
f XIV. Kal. Canis Orionis exit.
g XIII. Kal. Lustra Vulcani fiunt.

A XII.

A XII. Kal.
b XI. Kal.
c X. Kal. Mos sacrorum pro fuga Tarquinii faciundorum, non modo inest fuga Tarquinii. inest VIII. Kal. Mart.
d IX. Kal. Festum Publicæ Fortunæ.
e VIII. Kal. Rostra aquilæ oritur chronice.
f VII. Kal. Bootes occidit heliace.
g VI. Kal. Hyas occidit heliace, oriens cosmice.
A V. Kal.
b IV. Kal.
c III. Kal.
d II. Kal.

JUNIUS.

e Junii. Festa Carnæ, Junonis Monetæ, Martis, & Tempestatis. Aquila oritur chronice.
f III. No. Bellonæ Festum.
g IV. No. Hyades oriuntur heliace.
A II. Non. Dedicatio templi Herculis.
b Nonis. Festum Trinomii dei Fidei Sancti Semipatris. malum est nubere ante Idus.
c VIII. Idus.
d VII. Id. Tergum ursæ occidit heliace, & regis Lycaoni. Lycaonida fiunt ludi Tyberis.
e VI. Id. Datum est templum Menti. Festum est Vestæ. Asinus coronatur. ara Priapi. Priori Palladium liberatur ab igni Gallico. Mors Crassi & suorum.
f V. Id. Delphin oritur chronice.
g IV. Id. Matralia fiunt. Rutilius & Didius occiduntur. Templum Fortunæ Servius; Concordiæ Livia dedicavit.
A III. Id.
b II. Id.
c Idibus. Jovi invicto datum est templum. Minora quinquatria Palladis fiunt.
d XVIII. Kal. Julii.
e XVII. Kal. Dione orta est heliace in fronte Tauri.
f XVI. Kal. Flat Zephyrus prosper navigantibus.
g XV. Kal. Sol in Cancrum. Pallas colitur in Aventina arce.
A XIV. Kal. Secundus ventus. Orion oritur heliace.
b XIII. Kal. Delphin oritur chronice. Sol in Cancrum. Volsci & Æqui vincuntur.
c XII. Kal. Templum datum est Sumano Jovi.
d XI. Kal. Æsculapius, qui & dicitur Ophiucus & Serpentarius, chronice oritur.
e X. Kal.
f IX. Kal. Victus est Flaminius.
g VIII. Kal. Syphax vincitur. Hasdrubal occiditur. Festum Fortis Fortunæ. Solstitium.
A VII. Kal. Festum Larium & Jovis Statoris.
b VI. Kal. Orion apparet à Zona inferius. Solstitium.
c V. Kal. Laurum.
d IV. Kal. Templum Quirino factum.
e III. Kal.
f II. Kal. Festum Pieridum.

FA-

(a) FASTORUM
LIBER I.

(b) TEmpora cum (c) caussis (d) Latium digesta per annum,
(e) Lapsaque sub terras, ortaque (f) signa, canam.
Excipe (g) pacato, Cæsar (h) Germanice, vultu
Hoc opus; & (i) timidæ dirige navis iter.

INTERPRETATIO.

Dicam tempora distributa per annum Latinum, cum rationibus eorum, & Sidera condita sub tellurem, & quæ apparent. Cæsar Germanice, admitte hoc opus facie serena, & dirige viam cymbæ pavidæ.

NOTÆ.

(a) *Fastorum*) Eo nomine a potiori hi libri appellantur, in quibus dierum omnium ratio expenditur; quia *scilicet* plures fasti, quibus jus fari & dicere licitum quam nefasti. Festa autem & fabulas festorum hoc opere descripsit Naso. Aliquot astrorum ortus & occasus pro temporum ratione observandè assignavit. Vicem deinque præstiterint fasti ejus quod vocamus nos *Calendarium*. Duodecim libros pro mensium ratione & numero scripserat Poeta: sed iniquo fato sex perierunt.

(b) *Tempora*) Ea ex Nasone si propius inspicias, aliud esse non invenio, quam Res ipsas, prout certo quodam subsistendi ordine inter se comprehenduntur atque duratione sua, quæ per prius simul & posterius intelligitur, motu præsertim cæli & astrorum æstimantur.

(c) *Caussis*) Propter quas *scilicet* hæc sunt illa eum in ordinem relata, tunc temporis instituta, vel quoquo modo distributa aut observata.

(d) *Latium*) Qui duodecim fuit mensium: per Lunæ præsertim & Solis motum intellectos.

(e) *Lapsaque*) Torserunt se hic multum, quod rerum ordinem turbasse videatur Poeta, cum prius oriri quam occidere res sit necesse. At enim omissa subtilitate omni, optime ordinem servasse illum dico, qui prius de illis astris mentionem fecerit quæ omnino nobis sunt priora. Quoquo enim modo spectaverimus, nullus illa quæ lapsa sunt prius nobis conspicua fuisse negaverit: tum præterea eadem prius fuisse quæ laterent quam cuiquam apparerent nemini fuerit dubium. Videtur deinde Poeta numeri majoris lapsorum astrorum habere rationem.

(f) *Signa*) Ordines dicit stellarum, quibus animalium, aliarum etiam rerum figuras affinxerunt. De illorum autem ortu atque occasu consulendi qui de sphæra tractant. Namque elevatio Poli cum ortus atque occasus variet, plurimæque subtilioris disquisitionis pro accurata illorum cognitione requirantur, loci non est hujus ea rimari. Istud unum saltem non omittendum, ortus & occasus astrorum cum Horizontis tum Solis ratione diversis modis assignari atque nominari. Priori respectu *Cosmicus* ortus vel occasus appellatur alicujus astri, cum oriente Sole astrum illud ascendit supra, vel descendit infra Horizontem: posteriori *Heliacus* quando illud idem astrum vel astis a Sole distat ut ex ejus fulgore sese expedire, adeoque apparere, possit, vel contra ita illi est vicinum ut splendore ejus quasi deleatur. *Acronicum* insuper ortum vel occasum ab ἄκρος *extremus* & νὺξ *nox* dixerunt, cum Sole infra horizontem descendente, atque adeo in primo noctis termino sydera aut cedunt aut exoriuntur.

(g) *Pacato*) *Non irato*, sicuti Amatorios poetæ libellos Augustus viderat; sed *leni & benevolo*.

(h) *Germanice*) Hic Drusi Claudii Neronis fuit filius, cujus Tiberius patruus fuit naturâ, deinde, Augusti jussu, pater per adoptionem. Augusto opus suum inscripserat Naso, uti apparet ex 2. Tristium; verum editionem libri, & poetæ sententiam impedivit indignissima ejus relegatio.

(i) *Timidæ*) Hac metaphora Ingenii sui moderatorem expetit Germanicum, non sine apta cautione, & cauta adulatione.

Offi-

(*a*) Officiique levem non aversatus honorem,
(*b*) En tibi devoto munere, dexter ades.
Sacra (*c*) recognosces (*d*) Annalibus eruta priscis;
Et quo sit (*e*) merito quæque notata dies.
5 Invenies illic & festa (*f*) domestica vobis.
Sæpe tibi (*g*) Pater est, sæpe legendus (*h*) Avus.
Quæque ferunt illi (*i*) pictos (*k*) signantia Fastos,
Tu quoque cum (*l*) Druso præmia fratre feres.
Cæsaris arma canant alii: nos Cæsaris (*m*) aras;
10 Et quoscunque (*n*) sacris addidit ille dies.
Annue conanti per laudes ire tuorum:
Deque meo pavidos excute corde metus.
Da mihi te placidum; dederis in carmina vires.
Ingenium (*o*) vultu statque caditque tuo.
15 (*p*) Pagina judicium docti subitura (*q*) movetur
Principis, (*r*) ut Clario missa legenda Deo.

INTERPRETATIO.

Et non dedignatus tenuem honorem officii mei, ecce adesto propitius, dono tibi consecrato. Recoles sacra desumta ex antiquis Annalibus; & qua merito singuli dies sint signati. Reperies quoque ibi festa vobis domestica. Pater est tibi sæpe legendus, sæpe Avus. Tu etiam cum fratre Druso reportabis laudes radiantes fastos pictos, quas illi ferunt. Alii celebrant arma Cæsaris; nos altaria Cæsaris; & quoscumque dies ille adjecit sacris. Fave nitenti discurrere per laudes tuorum; & profliga timorem pavidum ex corde meo. Præbe te mihi lenem; præbueris vires ad versus scribendos*: ingenium valet & languet vultu tuo. Libellus venturus sub censuram Principis eruditi angitur tanquam missus legendus Deo Clario.*

NOTÆ.

(a) *Officii*) *Mei*, quod ex sacrato tibi opere quoquo modo apparet.

(b) *En*) Omnino pro *En*, *In* reponendum esse, clariss. Heinsio admonente, crediderim.

(c) *Recognosces*) Doctissimus quippe fuit Germanicus.

(d) *Annalibus*) Tum maximis illis, qui & Pontificales libri dicebantur, in quos, presse quidem, res omnes singulorum annorum mandabat litteris Pontifex maximus, ut testatur Cicero; tum quibusvis aliis, & vetustorum Poetarum monumentis.

(e) *Merito*) *Meritorum præmio* exposuerunt. Non ita accipio, sed media significatione vocem illam Naso usurpasse videtur, ut, sive candidus sive ater sit dies, ejus rei caussam sit declaraturus.

(f) *Domestica*) *Domui Cæsareæ pro meritis instituta*. Atque hinc maxime captatur Germanici attentio & benevolentia.

(g) *Pater*) Seu Drusus verus Germanici pater, seu potius Tiberius pater per adoptionem.

(h) *Avus*) Augustus *scil.* per adoptionem, is siquidam Tiberium sibi assumsit.

(i) *Pictos*) Minio *scilicet*.

(k) *Signantia*) Id est, quæ in Tabulas publicas seu fastos memoriæ & honoris caussa relata sunt. Præter enim Pontificales libros alii fuerunt duo fastorum nomina, in quorum altero varie dierum jura inscripta, solemnia Deorum, ludi, feriæ, &c. altero Magistratuum prope omnium nomina continebantur.

(l) *Druso*) Hic Tiberii fuit filius, ideoque Germanici frater adoptivus.

(m) *Aras*) Quæ Augusto ob merita dedicatæ sunt intelligo.

(n) *Sacris*) Cum seu ob victorias, seu alios prosperos eventus, festos esse voluerit.

(o) *Vultu*) Prout per illum favorem tuum aut iram intellexero.

(p) *Pagina*) *Hic liber meus*.

(q) *Movetur*) *Commovetur atque tremit*.

(r) *Clario*) Hoc est Apollini, cui *Claros* urbs Ioniæ in minore Asia dicata, ubi templum & oraculum habuit; quod & Germanicum invisisse testatur Tacitus.

Quæ

(*a*) Quæ sit enim culti facundia sensimus oris,
(*b*) Civica pro trepidis cum tulit arma reis.
Scimus, & ad (*c*) nostras cum se tulit impetus artes,
Ingenii currant (*d*) flumina quanta tui.
5 (*e*) Si licet, & fas est, vates rege vatis habenas:
(*f*) Auspice te felix totus ut annus eat.
TEmpora digereret cum (*g*) conditor Urbis, in anno
Constituit menses (*h*) quinque bis esse suo.
Scilicet arma magis, quam sidera, Romule, noras:
10 Curaque finitimos vincere major erat.
Est tamen & ratio, Cæsar, quæ moverit illum:
Erroremque suum quo tueatur (*i*) habet.
(*k*) Quod satis est, utero matris dum prodeat infans;
Hoc anno statuit temporis esse satis.
15 Per totidem menses a funere conjugis uxor
(*l*) Sustinet in vidua tristia (*m*) signa domo.
Hoc igitur vidit (*n*) trabeati cura Quirini,
Cum rudibus populis (*o*) annua jura daret.

INTERPRETATIO.

Percepimus enim quæ sit eloquentia facundi oris, cum movit arma civica pro reis timidis. Novimus quoque quanta torrentia tui ingenii fluant, cum ardor se vertit ad nostras artes. Si conceditur & fas est, tu Poeta flecte lora Poetæ, ut totus annus currat lætus te duce.

CUm ædificator Urbis distribueret tempora, statuit menses decem esse in suo anno. Nimirum, Romule, magis peritus eras bellorum quam astrorum: & majus erat votum superare vicinos. Est tamen etiam caussa quæ impulerit illum: & habet quo defendat errorem suum. Quod est satis, donec puerulus prorumpat ex ventre matris, hoc decrevit esse satis temporis in annum. Conjux tolerat per totidem menses lugubria indicia in domo orba a morte mariti. Mens ergo Romuli trabeati istud advertit, cum diceret jura annua populis agrestibus.

NOTÆ.

(a) *Quæ sit*) Germanici benevolentiam ab Oratoriæ & Poeticæ facultatis laude non imperite captat.

(b) *Civica*) Defensiones intellige, seu orationes ad reos tuendos a Germanico pactas.

(c) *Nostras*) Poeticas scil.

(d) *Flumina*) Elegans metaphora sibi quid velit frustra credo indicaverim.

(e) *Si licet*) Verecunde admodum & caute loquutus.

(f) *Auspice*) Istud vero maxime ingeniosum, quasi non sibi, sed omni generi humano aut publicæ faustitati consulere Naso videatur. Atque istud omne in Germanici laudem, ut suum faciat Poeta.

(g) *Conditor*) Romulus *scilicet*.

(h) *Quinque bis*) Deceptum esse hac in parte Ovidium Plutarchus aliique crediderunt: neque temere, ut quidem opinor.

(i) *Habet*) Has vero rationes Naso, non Romulus confinxit.

(k) *Quod satis*) Decem enim mensibus Lunaribus seu novem Solaribus perfectus in utero formatur infans. Verum nugatoria ad anni spatium constituendum illa est ratio.

(l) *Sustinet*) Quod ex tempore desumtum volunt, quo in utero latet infans.

(m) *Signa*) Vestes puta lugubres, cupressos quæ mortuorum domibus affigebantur.

(n) *Trabeati*) Scilicet Romulus qui & Quirinus post fata appellatus, trabea, ut regem decuit, fuit ornatus. Quanquam cujusmodi fuerit jucundum esset cernere.

(o) *Annua*) Quæ ad anni rationem spectarent.

(*a*) Martis erat primus mensis, (*b*) Venerisque secundus,
Hæc (*c*) generis princeps, ipsius ille pater.
(*d*) Tertius a Senibus, Juvenum de nomine quartus:
Quæ sequitur, (*e*) numero turba notata fuit.
5 At (*f*) Numa nec (*g*) Janum, nec (*h*) avitas præterit umbras;
Mensibus antiquis apposuitque duos.
NE tamen ignores variorum jura dierum:
Non habet officii (*i*) Lucifer omnis idem.
Ille Nefastus erat, per quem (*k*) tria verba silentur:
10 Fastus erit, per quem (*l*) lege licebit agi.
Neu (*m*) toto perstare die sua jura putaris;
Qui jam Fastus erit, mane Nefastus erat.
Nam simul (*n*) exta Deo data sunt, licet omnia fari;
Verbaque honoratus (*o*) libera Prætor habet.

INTERPRETATIO.

Primus mensis erat Martis, & secundus Veneris: Hæc mater progeniei, ille pater ipsius. Tertius fuit dictus a Senibus, quartus de nomine Juvenum, agmen mensium *quod sequitur fuit signatum numero. At Numa neque omisit Janum, neque Manes avitos; & addidit duos menses antiquis.*

NE tamen nesciat jura variorum dierum, omnis dies non habet idem curæ. Ille dies erat Nefastus, per quem tres voces supprimuntur: fastus erit, per quem licebit agi lege. Neve credideris sua jura permanere toto die; qui jam erit Fastus, erat Nefastus mane. Nam statim atque viscera oblata sunt Deo, fas est omnia dicere, & Prætor honoratus habet voces liberas.

NOTÆ.

(a) *Martis*) Utpote qui non modo Romulum genuisset, sed Imperii Romani fundamenta posuisset.

(b) *Veneris*) Dictum nempe volunt *Aprilem* quasi *Aphrilem* ab ἀφρὸς quod est *spuma*, unde nata Venus, quæ ideo *Aphrodite* appellata. Verum ad plaudendum Cæsaribus, qui ex Venere per Iulum atque Æneam natales suos repetebant, conficta ea videtur etymologia; quam alii ab *aperiendo* aut ab *apro* potius desumpserunt, ut videbitur suo loco.

(c) *Generis*) Romani *scil.* propter Cæsares. Quare Martialis ad Vulcanum

Parce, sumus Martis turba, sed & Veneris.

(d) *Tertius*) Mensi Majo a Majoribus, sicuti Junio a Junioribus, honoris gratia, nomen impositum dicit, postquam Romulus populum in Majores & Juniores divisisset.

(e) *Numero*) *Quintilis* nempe quintus mensis appellatus; *Sextilis* sextus; Septimus *September*, &c. Quanquam postea Quintilis ab Julio Cæsare *Julius*, Sextilis ab Augusto *Augustus* dictus est.

(f) *Numa*) Qui secundus Romanorum rex fuit.

(g) *Janum*) Hunc bifrontem Deum seu antiquissimum Italiæ regem, cui Numa Januarium dicavit, neque prætermittet Naso; adeoque de eo plura jam proferre nihil est opus.

(h) *Avitas*) *Avorum animas*, quibus sacrificia fieri Februario mense Numa instituit. De quibus secundo horum Fastorum.

(i) *Lucifer*) Stella est, quæ cum Solem antecedit *Lucifer*, cum sequitur *Vesper* appellatur: atque hic pro die ipso ponitur.

(k) *Tria*) *Do Dico Addico*, id est Do leges, Dico jus, Damno: vel, Do bonorum possessionem, Dico jus, Addico id de quo quæritur: quæ quidem verba a Prætore jus dicturo proferebantur.

(l) *Lege agi*) *Poterit Prætor secundum leges & instituta jus dicere.*

(m) *Toto perst.*) *Intercisi* vocabantur illi dies quibus, mane, verbi gratia, cumque fieret sacrificium jus fari nefas; perfecto autem illo fas erat.

(n) *Exta*) Viscera seu interiora vitalia dicit, quæ maxima extant, & diis offerebantur.

(o) *Libera habet*) *Potest jus dicere.*

Est

Est quoque, (*a*) quo populum jus est includere (*b*) septis :
Est quoque, qui nono semper (*c*) ab orbe redit.
Vindicat (*d*) Ausonias (*e*) Junonis cura Kalendas :
(*f*) Idibus alba Jovi grandior (*g*) agna cadit.
5 (*h*) Nonarum (*i*) tutela Deo caret : omnibus istis
(Ne fallare cave) (*k*) proximus ater erit.
Omen (*l*) ab eventu est : illis nam Roma diebus
Damna sub adverso tristia Marte tulit.

INTERPRETATIO.

Est etiam, quo jus est retinere populum septis ; est etiam qui redit semper a die nono. Cura Junonis asserit Calendas Latinas : Idibus agna candida major mactatur Jovi. Nonæ carent Deo assevente. Vide ne decipiaris, proximus omnibus istis erit infelix. Presagium est ab eventu : nam diebus illis Roma passa est clades miseras sub infesto Marte.

NOTÆ.

(a) *Quo populum*) De diebus cumitialibus agit, quibus cumitia habebantor ; atqua creandorum Magistratuum, & ferendorum suffragiorum causa populus cunveniebat.

(b) *Septis*) Septa dicebantur in campo Martiu locus ubi populus includebatur, suffragiorum gratia quando convucabatur.

(c) *Ab orba nona*) *A nona Solis circuitu*. *Nundinales* autem dies tangit, ad hoc iostitutus, ot postquam diebus octo io agris rustici opus fecissent, nonu die, ad mercatom, legesque accipiendas Romam venirent, urbanas rusticasque res urdinaturi.

(d) *Ausonias*) *Latinas* seu *Romanas*, Græcis namqua nollæ fueront.

(e) *Junonis cura*) Cujus Kalendarum die coram habebant ; quæque adeo *Kalendaris* a Kalendis dicta. Majores autem, ot inquit Plutarchus, oonom, Juvis ; Menses, Junonis esse existimarunt. Quippe hanc Dianam & Lunam esse crediderunt, ex cujus exortu initium mensium sarvaverunt. Atqua, ut ex Macrubio discimus, priscis temporibus Pontifici minuri hæc proviocia delegabatur, ut novæ Lunæ primum ubsarvaret adspectom, visamque Regi sacrificolo nuntiaret. Sacrificio deinda a Rege & minore Puntifice celebratu, idem Pontifex *calata*, hoc est vucata in Capitolium plebe, quot numero dies a Kalendis ad Nonas superessent pronuntiabat : & quintanas quidem, dictu quinquies verbo καλῶ, hoc est *voco* septimanas, repetito septies, prædicabat. Hunc vero diem qui ex his qui Kalarentur primus esset placuit Kalendas vocari. Nonas quod attinet, imu & Idus, si qois earum rationem perspectam habera cupit, ex duobus sequentibus versibus id facile consequetur.

Sex Majus Nonas, October, Julius & Mars, Quatuor at reliqui ; Dabit Idus quilibet Octo.

(f) *Idibus*) *Idus* appellabantur dies, qui mensem prope in duas partes dividebant ; atque in decimum tertium aut decimum quintum illius, pro variu Nunarum numero, incidebant. Vox a Thuscis derivata, qui *iduare* pro *dividuere*, & quod nunc obtinet *dividere* dicebant.

(g) *Agna*) *Idulis* illa, *sacra Idulia* ab Idibus noncupata sunt.

(h) *Nonarum*) Nonæ inde dictæ, quod ab eo die ad Idus novam sunt dies. Quatoor vero aut sex a Calendis proximi ad eas Nunas ita spectabant, ut quintus vel septimus Nonarum nomioe appellaretur ; cæteri per oumeros, sic verbi gratia *quarta Nonas* id est aota Nonas significarentur ; nisi quod ounquam *secundo*, sed *pridie Nonas* dicerent, siquidem præcederet, non dies sequeretor.

(i) *Tutela Deo*) Hypallage, pro *Nonæ carent tutela Dei*, quia Nonis nulli sacrificatur.

(k) *Proximus*) Qui sequitur Calendas Nonas & Idus. Postriduani ideo dicti sunt qoi & *Atri*, atque *Alienses* prupter iofelicem pugnam ad Aliam flumen, quibus nac quuquam exire, nec rem ullam nuvam ordiri, nec Jovem, nec Janum, nec quemquam Superûm præfari fas putabant.

(l) *Ab eventu*) Ab eu quod his diebus accidit, & ab auspicibus Senatus jusso observatum, postridie Idus Quintiles contra Senunes, verbi gratia, dimicaturum Q. Sulpitium sacrificasse, quod mala cessit ; itam ad Cremeram, multisqua aliis locis infeliciter dimicatum.

Hæc mihi dicta semel, (*a*) totis hærentia Fastis,
(Ne seriem rerum scindere cogar) erunt.

ECce tibi (*b*) faustum, Germanice, nuntiat annum;
Inque meo (*c*) primus carmine Janus adest.
5 Jane (*d*) biceps, anni tacite labentis origo,
Solus de Superis qui tua terga (*e*) vides;
Dexter ades (*f*) Ducibus, quorum secura labore
Otia terra ferax, otia pontus agit.
Dexter ades (*g*) Patribusque tuis, (*h*) Populoque Quirini:
10 Et resera (*i*) nutu candida (*k*) templa tuo.
(*l*) Prospera lux oritur: linguisque animisque favete.
Nunc dicenda bono sunt bona verba die.
(*m*) Lite vacent aures; insanaque protinus absint
Jurgia: differ (*n*) opus, livida lingua, tuum.
15 Cernis (*o*) odoratis ut luceat ignibus æther;
Et sonet accensis (*p*) spica Cilissa focis?

INTERPRETATIO.

Ista sparsa per totos fastos semel narrata a me fuerint, ne cogar abrumpere ordinem rerum.

ECce Janus prædicit tibi annum lætum, Germanice, & est primus in meo Poemate. Jane bifrons, initium anni per silentium fluentis, qui solus de cælestibus aspicis tua terga, fave ducibus, quorum labore tellus fertilis tuto agitat pacem, mare agitat pacem. Fave & Patribus tuis, & Populo Quirini: & aperi alba templa tuo numine. Dies læta oritur; favete linguis & animis: Nunc faustæ voces sunt proferendæ fausto die. Aures careant jurgiis; & rixæ furiosæ continuo tollantur: lingua invida differ opus tuum. Videsne quomodo aer splendeat flammis odoratis: & spica Cilissa crepitet altaribus incensis?

NOTÆ.

(a) *Totis hær.*) Quia singulis mensibus hæc recurrunt, de quibus adeoque Fastorum libri agunt.

(b) *Faustum*) Antiquissimo eoque laudatissimo more quia bona omnia Januarii Calendis vovere, & bona omina captare consueverant, Germanico faustum sonum nuntiare Janum, cui primus mensis Sacer, dicit Poeta.

(c) *Primus*) Quia scil. & Jupiter est, & Sol, diei & anni pater, a quo adeoque incipiendum, siquidem & ideo primum mensem illi consecrarunt. Quanquam de Jano qui nullus fuit quæcumque dicta si Arnobio credimus falsa sunt, & Mosi imposita larva.

(d) *Biceps*) Biceps seu bifrons idem pingebatur, vel quod Græcus inter Italos pristinæ linguæ usum ac vitæ rationem mutaverit; vel quod & præterita sciverit rex prudens, & futura providerit; vel quod homines agres es mansuefecerit.

(e) *Vides*) Quia scil. bifrons.

(f) *Ducibus*) Cæsaribus, Augusto, Tiberio, Germanico.

(g) *Patribus*) Senatui.

(h) *Populo Quir.*) Populo Romano.

(i) *Nutu*) Quia januis præsidebat; quamobrem & clavem dextra ex nonnullorum sententia gerebat.

(k) *Templa*). Non sua, quæ aperta belli indicium erant; sed aliorum Deorum, quibus primum in Italia templa posuisse scripsit Xenophon.

(l) *Prospera*) Novo Magistratu, votis & ominibus lætis, muneribus, &c.

(m) *Lite vac.*) Scilicet tam bonus dies litium & jurgiorum debuit habere quietem, ut inquitur Cicero.

(n) *Opus*) Quod in contestandis litibus est situm.

(o) *Odoratis*) Thure aliisque odoribus in Deorum honorem accensis.

(p) *Spica*) De Nardo intellige, qui non modo in Syria, sed & in Cilicia Syriæ juncta nascitur. Inepte enim de croco nonnulli exposuerunt.

Flam-

Flamma nitore suo templorum (*a*) verberat aurum,
Et (*b*) tremulum summa spargit in æde jubar.
Vestibus (*c*) intactis (*d*) Tarpejas (*e*) itur in arces:
Et populus festo concolor ipse suo est.
5 Jamque novi præeunt (*f*) fasces; nova (*g*) purpura fulget;
Et (*h*) nova conspicuum pondera sentit (*i*) ebur.
Colla (*k*) rudes operum (*l*) præbent ferienda juvenci,
(*m*) Quos aluit campis herba Falisca suis.
Jupiter, (*n*) arce sua totum cum spectet in orbem,
10 Nil nisi Romanum, quod tueatur, habet.
Salve, læta (*o*) dies, meliorque revertere semper,
A (*p*) populo rerum digna potente coli.
Quem tamen esse Deum te dicam, Jane biformis?
Nam tibi par nullum (*q*) Græcia numen habet.
15 Ede simul caussam, cur de cælestibus unus,
Sitque quod a tergo, sitque quod ante, vides.
Hæc ego cum sumtis agitarem mente tabellis;
Lucidior visa est, quam fuit ante, domus.

INTERPRETATIO.

Flamma irradiat splendore suo aurum templorum, & spargit fulgorem tremulum in supremo templo. Conceditur in arces Tarpejas vestimentis navis], & ipse populus est concolor suo festo. Jamque novi fasces antecedunt, nova purpura splendet; & ebur nitens sentit nova onera. Tauri inexperti jugum, quos herba Falisca nutrivit in campis suis, offerunt cervices percutiendas. Cum Jupiter prospiciat in totum orbem ex arce sua, nihil habet quod servet nisi Romanum. Salve, fausta dies, & redi semper lætior, digna coli a populo domino rerum. Quem tamen Deum dicam te esse, Jane bifrons? Nam Græcia nullum habet Deum tibi similem. Da simul rationem, quamobrem solus de superis cernis quod sit a tergo, & quod sit ante. Cum ego hæc volverem animo tabellis assumtis, domus visa est splendidior quam fuit prius.

NOTÆ.

(a) *Verberat*) Irradiat.

(b) *Tremulum*) Ex flammæ agitatione.

(c) *Intactis*) Novis, atque anno novo concoloribus.

(d) *Tarpejas*) In Capitolinum montem, ubi templum Jovis; cui a Tarpeia virgine Vestali, ibi ab iisdem Sabinis obruta quibus arcem prodiderat, illud datum nomen.

(e) *Itur*) Solenni enim officio a Senatu & populo in Capitolium Consules Magistratum inituri Calendis Januariis deducebantur.

(f) *Fasces*) Duodecim illi *scilicet*, qui Consulibus præferebantur.

(g) *Purpura*) Per purpuram Togas pictas seu Trabeas intellige Consulum præsertim.

(h) *Nova*) Quia novi Consules Sellam curulem eburneam premebant.

(i) *Ebur*) Pro Sella curuli eburnea, seu ebore decorata posuit.

(k) *Rudes*) Jugo nunquam pressi.

(l) *Præbent*) Non enim rite immolabatur, si ab ara hostia refugeret.

(m) *Quos aluit*) Jam diximus in superioribus, apud Faliscos, qui olim Hetruriæ populi fuerunt, fluvium fuisse quemdam, cujus potata aqua candidos boves efficeret. Singuli vero hujusmodi a singulis Consulibus Jovi in Capitolio immolabantur.

(n) *Arce*) Æthere *scil.* illi assignato. Dicta vero hæc sunt ob Majestatem & Imperii Romani magnitudinem.

(o) *Dies*) Diem per respectum ad homines deosque salvere jubet.

(p) *Populo*) Romano *scil.* gentium domino.

(q) *Græcia*) Fabularum & deorum inventrix.

Tum sacer (*a*) ancipiti mirandus imagine Janus
Bina (*b*) repens oculis obtulit ora meis.
Obstupui; sensique metu (*c*) riguisse capillos:
Et gelidum subito frigore pectus erat.
5 Ille tenens dextra (*d*) baculum, clavemque sinistra,
Edidit hos nobis ore (*e*) priore sonos:
Disce metu posito, vates (*f*) operose dierum,
Quod petis; & voces percipe mente meas.
Me Chaos (*g*) antiqui (nam res sum (*h*) prisca) vocabant:
10 Adspice, quam longi temporis acta canam.
Lucidus hic aer, &, quæ (*i*) tria corpora restant,
Ignis, aquæ, tellus, unus acervus erant.
Ut semel hæc rerum secessit (*k*) lite suarum,
Inque (*l*) novas abiit massa soluta domos;
15 Flamma petit altum; propior locus aera cepit;
Sederunt medio terra fretumque solo.
Tunc ego, (*m*) qui fueram globus, & sine imagine moles,
In faciem redii dignaque membra Deo.

INTERPRETATIO.

Tum sacer Janus mirandus forma duplici subito exhibuit vultus binos oculis meis. Obstupui, & adverti comam stetisse horrore, & pectus erat rigidum repentino frigore. Ille tractans baculum dextra, & clavem sinistra reddidit nobis has voces ore anteriore. Vates laboriose dierum, accipe, timore omisso, quod quæris, & assequere animo verba mea. Prisci appellabant me Chaos, nam sum res antiqua. Vide quam remoti temporis dicam facta. Hic aer splendidus, & tria corpora quæ supersunt, Ignis, Aqua, Terra, erant unus cumulus. Postquam hæc massa divisa discordia rerum suarum disgregata est, & secessit in novas domos, ignis abiit in sublime, locus propior excepit aerem; tellus & mare occupaverunt sedem mediam. Tunc ego qui fueram globus, & massa sine forma, mutatus sum in vultus & artus dignos Deo.

NOTÆ.

(a) *Ancipiti*) Duplici & bifronti.

(b) *Repens*) Subito atque repente se Janus Poetæ obtulit.

(c) *Riguisse*) Naturale est, ut ex metu aut horrore capilli rigeant.

(d) *Baculum clav.*) Apposite sane Janitori & omnium portarum & viarum custodi, ad vim repellendam, & claudendas & reserandas fores. Quanquam alii in dextra clavem non imperite, si res ipsas spectes, reposuerunt. Admonuimus enim jam Mosem per ista omnia larvatum.

(e) *Priore*) Ut melius Poeta audiret, quam si eo, quod a tergo erat, loquutus esset.

(f) *Operose*) Multo vero studio & magna opera hanc dierum rationem scripsit Naso.

(g) *Antiqui*) Hæc namque manifeste ab Hesiodo, atque aliis deinde, ex Mosis ipsius verbis conficta.

(h) *Prisca*) Quippe quæ ante digestum orbem extitit.

(i) *Tria*) Ignis *scil.* Terra & Aqua cum Aere unum quid erant, rudis indigestaque moles.

(k) *Lite*) ---- *Quia corpora in uno*
frigida pugnabant calidis, humentia
siccis, &c.

ut dictum in Metamorph.

Quam Deus, & melior litem Natura diremit:

Nasoni nostro si fidem habeas, qui melius multo illic, quam hic Janus rem ipsam aperuit.

(l) *Novas*) Quippe,

Ignea convexi vis & sine pondere cæli
Emicuit, summaque locum sibi legit in
arce, &c. Vide in Metam.

(m) *Qui fueram*) Ridicule admodum de se prædicat iste Deus. Verum ex cæcorum hominum, ne dicam opinione, sed inepta insulsitate loquitur.

Nunc

Nunc quoque, confusæ quondam nota parva figuræ,
(*a*) Ante quod est in me, postque videtur idem.
Accipe (*b*) quæsitæ quæ caussa sit altera formæ:
Hanc simul ut nôris, (*c*) officiumque meum.
5 Quidquid ubique vides, cælum, mare, (*d*) nubila, terras;
Omnia sunt nostra (*e*) clausa patentque manu.
Me penes est unum vasti custodia mundi;
Et jus vertendi (*f*) cardinis omne meum est.
Cum libuit Pacem placidis emittere (*g*) tectis;
10 Libera perpetuas ambulat illa vias.
Sanguine letifero totus miscebitur orbis,
Ni teneant rigidæ condita bella seræ.
Præsideo (*h*) foribus cæli cum (*i*) mitibus (*k*) Horis:
It redit officio (*l*) Jupiter ipse meo.
15 (*m*) Inde vocor Janus: cui cum (*n*) Cereale sacerdos
Imponit libum, (*o*) mixtaque farra sali;

INTERPRETATIO.

Nunc etiam, quod est *parvum indicium formæ confusæ, quod est ante & post in me apparet idem. Disce quæ alia sit caussa figuræ petitæ: ut simul noveris eam & officium meum. Quicquid cernis ubique, cælum, mare, aerem, terram, omnia clauduntur & reserantur nostra manu. Custodia magni mundi est in mei unius potestate; & jus omne poli vertendi est meum. Quando placuit emittere Pacem templis tranquillis, illa libera incedit per vias continuas. Totus mundus spargetur cruore mortifero, nisi firmæ seræ reprimant clausa bella. Imperium habeo in claustra cæli cum lenibus Horis: ipse Jupiter meat atque remeat officio meo. Inde appellor Janus: cui cum Sacerdos admovet libum, & farra mixta sali,*

NOTÆ.

(a) *Ante quod*) Quasi dicat non totum fuisse distinctum, qui idem anterior & posterior sit.

(b) *Quæsitæ*) Dixerat Naso,
Ede simul caussam cur de cælestibus, &c.

(c) *Officium*) Potestas est & numen.

(d) *Nubila*) Pro aere posuit.

(e) *Clausa*) Quamobrem Clavem gestet Janus.

(f) *Cardinis*) Pro cælo, cui cardines effinxerunt seu polos, in quibus verteretur.

(g) *Tectis*) *Templis*. Ad morem alludit claudendi, pace, vel aperiendi, bello, Jani templum. Qui quidem mos ex eo tractus, quod cum adversus Sabinos Romulus pugnaret, calidæ aquæ vis magna ex eo loco, ubi deinde Jani ædes, eruperit, quæ hostes fugaverit.

(h) *Foribus*) Per Janum, inquit Macrobius, volunt Solem demonstrari, & ideo bifrontem, quasi utriusque januæ cælestis, ortus & occasus, potentem.

(i) *Horis*) Non Poetice modo, sed & Physice dictum istud.

(k) *Mitibus*) Vel quia in genere lenissime omnes fluunt; vel quia matutinæ & vespertinæ cæteris magis temperatæ.

(l) *Jupiter*) Pro Luce ipsa seu Die posuit.

(m) *Inde*) Sunt tamen, qui potius e Jano januæ nomen derivent, cui ideo introitus & exitus ædium consecrati, quod eo regnante omnium domus religione ac sanctitate munitæ sint. Cicero ab Eundo Jani quasi *Eani* nomen derivavit. Alii a Chao deduxerunt. Quidam a *Javan*, quod Japheti filio nomen fuit. Alii alia comminiscuntur.

(n) *Cereale*) Quia Ceres frugum dea. *Januale* vero illud Libum appellabatur quod Jano tantummodo libabatur: de quo Festus, quem vide.

(o) *Mixta*) *Mola* dicebatur far tostum, & sale sparsum.

No-

Nomina ridebis, modo namque (*a*) Patulcius idem;
  Et modo sacrifico (*b*) Clusius ore vocor.
Scilicet alterno voluit rudis illa vetustas
  Nomine diversas significare (*c*) vices.
5 Vis mea narrata est: caussam nunc disce figuræ.
  Jam tamen hanc (*d*) aliqua tu quoque parte vides.
Omnis habet geminas hinc atque hinc janua frontes:
  E quibus hæc populum spectat, at illa (*e*) Larem.
Utque sedens vester primi prope limina tecti
10 Janitor egressus introitusque videt;
Sic ego perspicio cælestis janitor aulæ
  (*f*) Eoas partes, (*g*) Hesperiasque simul.
(*h*) Ora vides (*i*) Hecates in (*k*) tres vergentia partes,
  Servet ut in ternas compita secta vias.
15 Et mihi, ne flexu cervicis tempora perdam,
  Cernere non moto corpore bina licet.
Dixerat: & vultu, si plura requirere vellem,
  Se mihi difficilem non fore, fassus erat.
Sumsi animum, gratesque Deo non territus egi:
20 Verbaque sum (*l*) spectans pauca locutus humum.

INTERPRETATIO.

ridebis nomina, namque idem nunc dicor Patulcius, nunc Clusius ore Saterdotis. Nimirum illa antiquitas imperita voluit indicare vices diversas nomine alterno. Potestas mea declareta est: nunc accipe rationem formæ. Cernis tamen tu etiam hanc parte aliqua. Omnis janua habet duas frontes hinc atque hinc; e quibus hæc respicit populum, at illa domum. Atque ut vester janitor sedens ad limina prima domus aspicit exitus & ingressus; ita ego Janitor regiæ cælestis simul video partes quæ ad ortum & quæ ad occasum spectant. Cernis vultus Hecates flexos in tres partes, ut custodiat trivia divisa in ternas vias. Possum quoque videre bina corpore non moto, ne teram tempus flexu colli. Absolverat, & indicaverat vultu, se non futurum mihi durum, si vellem petere plura. Collegi animos, & intrepidus egi gratias Deo, & protuli paucas voces respiciens terram.

NOTÆ.

(a) *Patulcius*) A patenda.

(b) *Clusius*) A *Claudendo*: uti ab ipso Jano mox dicetur.

(c) *Vices*) Aperiendi & Claudendi. Cautio vero fuit maxima superstitiosæ antiquitati, ne quid officiorum aut nominum divinorum in sacris suis prætermitterent.

(d) *Aliqua*) Multa namque jam eo spectantia vidimus.

(e) *Larem*) Pro domo aut iis quæ sunt domi posuit.

(f) *Eoas*) Quæ ad Auroram & Orientem spectant.

(g) *Hesperias*) Quæ ad Hesperum stellam seu Occidentem pertinent.

(h) *Ora*) Ab exemplo ostendit sibi quamobrem sit frons duplex.

(i) *Hecates*) Hæc plurimis aliis nominibus insignita *Ceteris* filia, Plutonis conjux, in Inferis *Proserpina*, in nemoribus *Diana*, in cælo *Luna* appellatur.

(k) *Tres*) Quia tricipitem esse finxerunt hanc, quæ a matre in trivio exposita, triviis præesse credita, atque in iis culta.

(l) *Spectans*) Quia fulgidus & radiatus Jani vultus quem humana acies ferre non posset: deinde venerationis caussa.

Dic,

Dic, age, frigoribus quare novus incipit annus;
Qui (*a*) melius per ver incipiendus erat?
Omnia tunc florent: tunc est nova temporis ætas:
Et nova de gravido palmite gemma tumet.
5 Et modo formatis (*b*) amicitur vitibus arbos;
Prodit & in summum (*c*) seminis herba solum:
Et tepidum volucres concentibus aera mulcent;
Ludit & in pratis, luxuriatque pecus.
Tum blandi soles, (*d*) ignotaque prodit hirundo;
10 Et (*e*) luteum celsa sub trabe fingit opus.
Tum (*f*) patitur cultus ager, & renovatur aratro.
Hæc anni novitas jure vocanda fuit.
Quæsieram multis: non multis ille moratus:
Contulit in versus sic sua verba duos.
15 (*g*) Bruma novi prima est, veterisque novissima Solis:
Principium capiunt (*h*) Phœbus & annus idem.
Postea mirabar, cur (*i*) non sine litibus esset
Prima dies: Caussam percipe, Janus ait.
(*k*) Tempora commisi nascentia rebus agendis;
20 Totus ab auspicio (*l*) ne foret annus iners.
Quisque suas artes ob idem delibat agendo:
(*m*) Nec plus quam solitum testificatur opus.

INTERPRETATIO.

Aperi, quæso, quamobrem novus annus, qui melius erat incipiendus per ver, inchoatur frigoribus? Omnia tunc florent: tunc ætas temporis est nova; & gemma seu oculus recens tumet de gravido palmite. Et arbor vestitur vitibus nunc formatis; & herba seminis protruditur in extremam terram; & aves deliniunt aerem tepidum concentibus; & pecus saltat & luxuriat in pratis. Tum Soles lenes, atque hirundo nova prodit, & fingit opus luteum sub tigno sublimi. Tum ager colitur, & renovatur aratro: Hæc merito fuit appellanda novitas anni. Petiveram multis: ille non detinuit me multis: comprehendit sic suam orationem duobus versibus. Solstitium est initium novi Solis, & extremum antiqui: Sol & annus sumunt idem initium. Mirabar deinde, quamobrem prima dies non esset sine certaminibus. Rationem disce, inquit Janus. Assignavi tempora orientia rebus agendis, ne totus annus esset desidiosus ab auspicio. Quisque idea attingit suas artes agenda; nec amplius quam profitetur opus consuetum.

NOTÆ.

(a) *Melius*) Quia scilicet verno tempore omnia revirescunt, & quasi renovantur.

(b) *Amicitur*) Notum vero quomodo ulmis aut populis adjungantur vites.

(c) *Seminis herba*) Quæ ex semine progerminat.

(d) *Ignota*) Vel quia unde redeat nescimus, vel quia nova & per hyemem remota.

(e) *Luteum*) Nidum ex luto.

(f) *Patitur cultus*) *Colitur*.

(g) *Bruma*) Solstitium hybernum.

(h) *Phœbus*) Non abs re sane, siquidem tenebrarum & quasi mortis tempus a Sole diminuitur, lucisque & vitæ ab eodem accessu suo augetur.

(i) *Non sine*) Auspicii enim gratia, non lucri, generis omnis opus Kalendis Januariis instaurabant, & suæ artis professionem aperiebant; causidici etiam litium suarum aliquid agitabant.

(k) *Tempora nasc.* Anni principium.

(l) *Ne foret*) Qui enim per inertiam primo anni die auspicatus esset, pergere ita deinceps videretur.

(m) *Nec plus*) Id unum quæsitum ut bono omine artem suam quisque profiteretur.

Mox ego; Cur, quamvis aliorum numina (*a*) placem,
Jane, tibi primo thura merumque fero?
(*b*) Ut per me possis aditum, qui limina servo,
Ad quoscumque velim prorsus, habere Deos.
5 At cur læta tuis dicuntur verba Kalendis;
Et damus alternas accipimusque preces?
Tum Deus (*c*) incumbens baculo, quem dextra gerebat;
Omina principiis, inquit, inesse solent.
Ad primam (*d*) vocem (*e*) timidas advertitis aures:
10 Et visam primum consulit augur (*f*) avem.
Templa (*g*) patent auresque Deûm: nec lingua (*h*) caducas
Concipit ulla preces; dictaque pondus habent.
Desierat paucis: nec longa silentia feci;
Sed tetigi verbis (*i*) ultima verba meis:
15 Quid vult (*k*) palma sibi, rugosaque (*l*) carica, dixi,
Et data sub niveo candida mella favo?
Omen, ait, caussa est, ut (*m*) res sapor ille sequatur;
Et peragat cœptum dulcis ut annus iter.

INTERPRETATIO.

Continuo ego petivi. *Quamobrem, Jane, tametsi studeam placare numina aliorum* Deorum *offero tibi primo thura & vinum? Ut per me, qui custodio fores, possis consequi accessum ad Deos quoscumque velim prorsus. At quamobrem voces faustæ proferuntur tuis Calendis: & exhibemus atque accipimus preces alternas? Tum Deus innitens scipioni, quem ferebat dextra: Præsagia, inquit, consueverunt inesse exordiis. Advertitis aures pavidas ad primam vocem; & augur consulit alitem primum visam. Templa & aures Deorum sunt apertæ: neque ulla lingua concipit vota infirma: & dicta sunt efficacia. Absolverat paucis; neque diu tacui; sed tetigi novissimas voces verbis meis: Quid, dixi, significat palma, & carica rugosa, & mella alba oblata sub candido favo? Præsagium, inquit, est ratio; ut sapor ille contingat rebus, & ut dulcis annus absolvat iter institutum.*

NOTÆ.

(a) *Placem*) *Placare studeam votis atque sacrificiis.*

(b) *Ut possis*) Annon hac in parte Moses insigniter depictus, qui Dei ad populum Israeliticum, tum populi ad Deum vox fuit?

(c) *Incumbens*) Quasi ad rem arduam sese componens; neque temere. Namque ut dimidium facti qui cœpit, habet, si Horatio nostro credimus, ita certe difficile omnia prope ut par est auspicari: & quod dicit Janus serio animadvertendum.

(d) *Vocem*) Cum auribus oscinum avium captatur augurium.

(e) *Timidas*) Quia incerti bonumne an malum futurum omen.

(f) *Avem*) Quando ex præpetum avium volatu auspicia captabant.

(g) *Patent*) Jano duce *scil.*

(h) *Caducas*) *Irritas*, quæ ad numinis surdas aures non perveniant. *Caduca auspicia* dixerunt veteres, si quid, virga, verbi gratia, manu in templo excideret.

(i) *Ultima*) Quæ protulerat Janus *scil.*

(k) *Palma*) Palmarum fructus. *Des Dattes.*

(l) *Carica*) Genus est fici, cujus in Caria copia fuit maxima. Pro quibusvis autem aridis, adeoque rugosis hic ponuntur.

(m) *Res sapor*) Hypallage: Id est, ut *Res omnes per totum annum, sicut sapor dulcium illorum, sint dulces.* Anilis superstitio. Quanquam non male fecerit, qui absque ea, de renovandis suis & in melius effingendis rebus, novo anno, cogitaverit.

Pal.

Dulcia cur dentur video: (*a*) stipis adjice caussam,
Pars mihi de festo ne labet ulla tuo.
Risit; &, O quam te (*b*) fallunt tua sæcula, dixit,
Qui stipe mel sumta dulcius esse (*c*) putes!
5 Vix ego (*d*) Saturno quenquam regnante videbam,
Cujus (*e*) non animo dulcia lucra forent.
Tempore crevit amor, qui nunc est summus, habendi.
Vix ultra, quo jam progrediatur, habet.
(*f*) Pluris opes nunc sunt, quam prisci temporis annis;
10 Dum populus pauper, dum nova Roma fuit:
Dum casa (*g*) Martigenam capiebat parva Quirinum,
Et dabat exiguum fluminis (*h*) ulva torum.
Jupiter angusta (*i*) vix totus stabat in æde;
Inque Jovis dextra (*k*) fictile fulmen erat.
15 Frondibus ornabant, quæ nunc Capitolia gemmis:
Pascebatque suas ipse Senator oves.
Nec pudor, in stipula placidam cepisse quietem,
Et fœnum capiti supposuisse, fuit.
Jura dabat populis posito modo Consul aratro;
20 Et levis argenti (*l*) lamina (*m*) crimen erat.

INTERPRETATIO.

Cerno quamobrem dulcia offerantur; adde caussam nummi, ne pars ulla mihi excidat de festo tuo. Risit; *atque, inquit, o quam tua ætas tibi est parum perspecta, qui credas mel esse suavius nummo accepto! Vix ego aspiciebam quenquam Saturno regnum obtinente, cujus ingenio quæstus non esset gratus. Desiderium habendi auctum est cum tempore, quod nunc est extremum. Vix habet quo jam procedat longius. Divitiæ nunc sunt cariores, quam annis veteris temporis, dum populus fuit egenus, dum Roma fuit nova; dum exile tugurium tenebat Quirinum Marte genitum; & ulva fluvii præbebat tenuem lectum. Vix Jupiter totus stabat in templo arcto, & fulmen fictile erat in dextra Jovis. Decorabant ramis Capitolia, quæ nunc gemmis; & ipse Senator pascebat suas pecudes. Neque pudoris leniter requievisse in culmo, & submisisse fœnum capiti. Consul dicebat jura populis, aratro modo relicto; & tenuis lamina argenti erat crimen.*

NOTÆ.

(a) *Stipis*) Stips nummus est signatus, Festo auctore.

(b) *Fallunt*) Quia Nasonis quoque temporibus auri sacra fames plerosque exercebat.

(c) *Putes*) Non enim in dulcibus stipem recensueret Naso.

(d) *Saturno*) Qui Deus antiquissimus, cælo pulsus, apud Janum regem in Italia latuit, a quo & in regni societatem vocatus fuit.

(e) *Non animo*) Adeoque ab omni ævo lucrum dulce: quod minus intelligere videbatur Naso, qui nequidem suo id esse putabat. Verum enim vero hic jocus est.

(f) *Pluris*) *In majori sunt pretio.*

(g) *Martig.*) Marte satum Romulum seu Quirinum Romanorum regem jam sæpe diximus.

(h) *Ulva*) Palustris herba nullius valoris.

(i) *Vix stabat*) Propter ædis humilitatem.

(k) *Fictile*) Quia ex figulinis antiquissima illa petebantur Deorum simulacra.

(l) *Lamina*) Rudis & infabricata est materia metalli, crassior quam bractea.

(m) *Crimen*) Censoria enim notæ damnabantur qui argenti quinque pondo possiderent. Scribit adeoque Val. Maximus, Cornelium Rufinum perlude ac malo exemplo luxuriosum a Fabricio Censore Senatu motum, quod vasa argentea decem pondo comparasset.

At postquam (*a*) Fortuna loci caput extulit hujus;
Et tetigit summos vertice Roma Deos;
Creverunt & opes, & opum furiosa cupido:
(*b*) Et, cum possideant plurima, plura volunt.
5 Quærere ut absumant, absumta requirere certant:
Atque ipsæ vitiis sunt alimenta (*c*) vices.
Sic, quibus intumuit suffusa venter ab unda,
Quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ.
(*d*) In pretio pretium nunc est: dat census honores;
10 Census amicitias; pauper ubique jacet.
Tu tamen auspicium si sit stipis utile quæris,
Curque juvent nostras (*e*) æra vetusta manus.
Æra dabant olim; melius nunc omen in auro est:
Victaque (*f*) concedit prisca moneta novæ.
15 Nos quoque templa juvant, quamvis antiqua probemus,
Aurea: majestas convenit ista Deo.
Laudamus veteres, sed nostris (*g*) utimur annis.
Mos tamen est æque dignus uterque coli.
Finierat monitus: placidis ita rursus, ut ante,
20 (*h*) Clavigerum verbis alloquor ipse Deum:
Multa quidem didici: sed cur (*i*) navalis in ære
Altera signata est, altera forma biceps?

INTERPRETATIO.

At postquam fortuna hujus loci extulit caput, & Roma attigit vertice supremo Deos, divitiæ etiam auctæ sunt, & insanum desiderium habendi: & tum habeant plurima, cupiunt plura. Contendunt cumulare, ut disperdant, & capere de novo disperdita: atque ipsæ vices sunt pabulum vitiis. Ita, quibus alvus distenta est ab aqua suffusa, quo plus aquæ sunt sumtæ plus desiderantur. Hodie nummus est carus. Pecunia donat honores; pecunia facit amicitias; pauper ubique præteritur. Tu interea petis num augurium nummi sit utile; & quamobrem æra antiqua placeant nostris manibus. Æra faciebant olim præsagium; nunc potius est in auro, & nummus antiquus superatus dat locum recenti. Ædes etiam aureæ nobis placent, quanquam laudemus veteres. Iste splendor convenit Deo. Probamus annos præteritos, verum utimur nostris. Utraque tamen consuetudo est pariter digna observari. Absolverat documenta. Ego denuo verba facio ad deum clavigerum lenibus verbis ut prius: Equidem plurima sum edoctus: verum quamobrem altera figura cælata est navalis in ære, altera biceps?

NOTÆ.

(a) *Fortuna*) Fatum urbis Romæ, & ipsius Reipublicæ status.

(b) *Et cum*) Crescit adeoque avarus eicut hydropicus, ut loquitur Horatius, & mox inculcabit ipsa Naso.

(c) *Vices*) Vicissitudines quærendi & absumendi alunt inexpletam cupiditatem.

(d) *In pretio*) Quasi dicat pecuniam solam magni pendi.

(e) *Æra*) Quæ prius quam argentum aurumve signata. Primus vero Janus, si Macrobio credis; Servius rex, si Plinio, æra signasse dicitur, pro quibus antea rudi ære eoque penso Romæ utebantur.

(f) *Concedit*) Quia scilicet æræa minoris pretii quam argentea, vel aurea.

(g) *Utimur*) Loquitur Janus ex hominum ingenio, ut corruptionis majorem potestatem insinuet, quæ etiam Deos quasi a vero abstrahat.

(h) *Clavigerum*) Janum *scil.*

(i) *Navalis*) Quamobrem in antiquis numismatibus, ex altera parte Janus biceps, ex altera navis esset, nunc Naso quærit.

No-

Noscere (*a*) me duplici posses in imagine, dixit;
  Ni vetus ipsa dies extenuaret (*b*) opus.
Caussa ratis superest: (*c*) Thuscum rate venit in amnem
  Ante (*d*) pererrato (*e*) falcifer orbe Deus.
5 Hac ego Saturnum memini tellure (*f*) receptum.
  Cælitibus regnis ab Jove pulsus erat.
Inde diu (*g*) genti mansit Saturnia nomen:
  Dicta quoque est Latium terra, latente Deo.
At bona posteritas puppim servavit in ære;
10 (*h*) Hospitis adventum testificata Dei.
Ipse solum colui, cujus placidissima lævum
  Radit arenosi Tibridis unda latus.
Hic, ubi nunc Roma est, incædua silva virebat:
  Tantaque res (*i*) paucis pascua bubus erat.
15 Arx mea collis erat; quem cultrix nomine nostro
  Nuncupat hæc ætas, (*k*) Janiculumque vocat.
Tunc ego regnabam, (*l*) patiens cum terra Deorum
  Esset, & humanis numina mista locis.
Nondum (*m*) Justitiam facinus mortale fugarat.
20 Ultima de Superis illa reliquit humum.

INTERPRETATIO.

Posses, inquit, noscere me in duplici effigie, nisi ipsum tempus trivisset antiquum opus. Caussa navis restat: Deus falcifer navi appulis in fluvium Thuscum orbe prius perlustrato. Recordor Saturnum receptum hac terra. Pulsus erat regnis cælestibus a Jove. Inde nomen Saturnia mansit diu genti: tellus appellata est etiam Latium, a Deo latente. At bona posteritas servavit navem in ære, perhibens testimonium accessui Dei hospitis.

Ego obtinui terram, cujus aqua lenissima Tibridis arenosi alluit ripam sinistram. Hic, ubi Roma nunc est, nemus intactum frondebat; & res tanta erat pascua paucis bobus. Arx mea erat tumulus, quem hæc ætas pia appellat nomine nostro, & dicit Janiculum. Ego tunc imperium tenebam, cum tellus ferret Deos, & numina mista sedibus humanis. Flagitia hominum nondum pepulerant Justitiam. Illa postrema ex cælestibus deseruit terram.

NOTÆ.

(a) *Me*) Janus *scil.* ex bicipiti forma cognoscebatur.

(b) *Opus*) Figuram in ære expressam.

(c) *Thuscum*) Qui Tibris est.

(d) *Pererrato*) Cum Jovem fugeret, cui insidias struxerat.

(e) *Falcifer*) Saturnus est, per quem tempus volunt significari.

(f) *Receptum*) Ab ipso quidem Jano; ut supra dictum.

(g) *Genti*) Italiæ enim non modo a latendo *Latium* dicta est pars illa in qua latuit Saturnus; sed uti terræ, nationi etiam *Saturnia* ab eodem nomen remansit.

(h) *Hospitis*) Potius est, ut per navem vel Arcam Noe, vel fiscellam illam scirpeam pice ac bitumine oblitam credas significari, in qua Moses est expositus. Diximus namque jam supra per Janum Mosem intelligi debere. Verum in tanta sua cæcitate passim historias & fabulas permiscuerunt Ethnici. Cæterum diversissima habet Plutarchus; quem vide si tanti est, 4. Problem.

(i) *Paucis*) Pauperes quippe coloni paucis bobus tenuitatem suam sublevabant.

(k) *Janiculum*) Janiculus non collis modo fuit, quem postea Roma ædificiis suis nobilem fecit, sed & olim oppidulum habuit a concordibus Jano Saturnoque conditum.

(l) *Patiens esset*) Priusquam sceleribus suis homines Deos fugassent.

(m) *Justitiam*) Astræam appellavit hanc Deam in Metem.

Pro-

Proque metu populum sine vi pudor ipse regebat.
Nullus erat justis reddere jura labor.
Nil mihi cum bello: pacem postesque tuebar:
Et clavem ostendens, Hæc, ait, arma gero.
5 Presserat ora Deus: tunc sic nostra ora resolvo,
Voce mea voces eliciente Dei.
Cum tot sint (*a*) Jani; cur stas sacratus in uno,
Hîc ubi juncta (*b*) foris templa duobus habes?
Ille manu mulcens propexam ad pectora barbam,
10 Protinus (*c*) Oebalii rettulit (*d*) arma Titi.
Utque (*e*) levis custos armillis capta Sabinis,
Ad summæ Tatium duxerit (*f*) arcis iter.
Inde, velut nunc est, per quem descenditis, inquit,
Arduus in valles & Fora clivus erat.
15 Et jam contigerat (*g*) portam: (*h*) Saturnia cujus
Demserat appositas insidiosa seras.
Cum (*i*) tanto veritus (*k*) committere numine pugnam,
Ipse meæ (*l*) movi callidus (*m*) artis opus.

INTERPRETATIO.

Atque ipsa verecundia loco timoris ducebas populum sine vi. Nullus erat labor jus dicere justis. Nihil erat mihi cum bello. Servabam pacem & januam: atque exhibens clavem, Hæc, inquit, arma gero. Deus clauserat os suum: Tunc sic aperio nostrum, mea voce educente voces Dei. Cum tot sint Jani, quamobrem stas sacratus in uno, hic ubi habes ædem proximam duobus foris? Ille fingens barbam promissam ad pectus, continuo memoravit arma Titi Oebalii: & quemadmodum custos levis amore correpta armillarum Sabinarum duxerit Tatium ad viam ultimæ arcis. Inde, ait, erat collis asper, sicuti nunc est, per quem descendisis in valles & fora. Atque jam pervenerat ad portam, cujus Saturnia insidiosa sustulerat seras affixas. Ego astutus metuens venire in certamen cum tanta Dea, movi opus artis meæ.

NOTÆ.

(a) *Jani*) Hoc est Jani statuæ, & templa.

(b) *Foris*) Romano & Boario, aut Boario & Piscario; in eo loco *scil.* unde calida illa aqua exiit adversus Tatium, de qua supra: quem locum *Lautolas* a lavando Varro dictum asserit.

(c) *Oebalii*) Oebalius seu Laconicus dicitur Tatius rex Sabinorum, quia cum Aboriginibus Sabinis Laconum nonnulli profugi sese miscuerant. Laconia vero *Oebalia* ab Oebalo rege dicta.

(d) *Arma*) Quæ adversus Romanos Tatius intulit, & Jani calida aquæ modo memorata depulit.

(e) *Levis custos*) Tarpeia, ejus Tarpeii filia, qui Romanæ arci præerat; quæ quidem puella armillarum consequendarum gratia quas sinistris Sabini gerebant, reque adeo parvi momenti, Capitolium rem magnam hostibus prodidit.

(f) *Arcis*) Capitolii *scilicet*.

(g) *Portam*) Viminalem *scil.* quæ & *Janualis* ab eventu dicta est. Verum Tabulis opus est Topographicis, si quis ista accurate cupit perspicere.

(h) *Saturnia*) Possessivum posuit pro Patronymico. Juno nempe, de qua hic agitur, filia Saturni, Romanis *scil.* a Trojanis usque infensa, cum maxime Carthagini suæ excidio fore eos audivisset.

(i) *Tanto*) Junone *scil.* quæ ad iram & vindictam maxime prona.

(k) *Committere*) Juno vero portam aperuerat.

(l) *Movi opus*) Romanis opem tuli, opus movendo meæ artis.

(m) *Artis*) Quæ in aperiendo sicut & claudendo sita.

Ora-

(*a*) Oraque, qua pollens ope sum, fontana reclusi;
Sumque repentinas ejaculatus aquas.
Ante tamen gelidis subjeci (*b*) sulphura venis:
Clauderet ut Tatio fervidus humor iter.
5 Cujus ut utilitas pulsis percepta Sabinis;
Quæque fuit, tuto (*c*) reddita forma loco est,
Ara mihi posita est parvo conjuncta (*d*) sacello:
Hæc (*e*) adolet flammis cum (*f*) strue farra suis.
At cur pace (*g*) lates, (*h*) motisque recluderis armis?
10 Nec mora; quæsiti reddita caussa mihi.
Ut populo reditus pateant ad bella profecto,
Tota patet demta janua nostra sera.
Pace fores obdo; ne quà discedere possit:
Cæsareoque diu numine (*i*) clausus ero.
15 Dixit; &, attollens oculos (*k*) diversa tuentes,
Adspexit toto (*l*) quidquid in orbe fuit.
Pax erat; & vestri, Germanice, caussa triumphi
Tradiderat famulas jam tibi (*m*) Rhenus aquas.

INTERPRETATIO.

Atque aperui scaturigines potentiâ qua polleo, & emisi aquas subitaneas. Submiti tamen prius sulphura venis frigidis, ut aqua calida obstrueret aditum Tatio. Cujus aquæ *postquam auxilium cognitum est Sabinis prohibitis, & facies quæ fuit, restituta est loca secura, altare mihi constitutum est additum exiguo sacello: hoc consumit ignibus suis farra cum strue. At quamobrem clauderis tempore pacis, & recluderis armis concussis? Atque sine cunctatione, ratio relata mihi petiti. Tota nostra porta aperta est sublato obice, ut reditus pateant populo profecto ad bella. Pace claudo januas, ne quà possit dilabi: & diu ero obseratus numine Cæsareo. Absolvit; atque erigens oculos aspicientes diversa, intuitus est quicquid fuit in universo mundo. Pax erat; & Rhenus caussa vestri triumphi, Germanice, jam tibi obtulerat aquas servas.*

NOTÆ.

(a) *Ora*) *Staturigines*.

(b) *Sulphura*) Quorum calore fervesceret aqua.

(c) *Reddita forma*) Sabinis pulsis & exhausta aqua.

(d) *Sacella*) *Ædiculæ*, Jano dicatæ.

(e) *Adolet*) *Urit*.

(f) *Strue*) Libi est genus, auctore Festo.

(g) *Lates*) Quando clauditur templum suum.

(h) *Matis*) Is vero qui belli susceperat administrationem, sacrarium Martis ingressus, primum ancilia commovabat, deinde hastam ipsius simulacri, dicans, *Mars vigila*.

(i) *Clausus*) Regnante Numa clausum primo Jani templum fuerat; secundo post primum bellum Punicum: tertio, pace terra marique parta, post bellum Actiacum Augustus obseravit. Sed apertum postea, & clausum sæpius, ut ex Dione in primis apparat.

(k) *Diversa*) Anteriora quippe & posteriora.

(l) *Quicquid*) In Germanici gratiam dictum istud, qui anno Urbis 769. de Charuscis, Chattis, & Angrivariis triumphavit. Procul namque dubio & multo ante Germanico decretum latum triumphum intellexerat Naso. Quanquam non ideo clausum templum Jani; siquidem non omnia bella extincta fuerant.

(m) *Rhenus*) Per Rhenum populos ejus accolas intellige, quorum voluntate Germanicus victor utebatur.

Ja-

Jane, face æternos, Pacem, Pacisque (*a*) ministros;
(*b*) Neve suum, præsta, deserat auctor opus.
Quod tamen ex ipsis licuit mihi discere (*c*) Fastis;
Sacravere Patres (*d*) hac (*e*) duo templa die.
5 Accepit Phœbo Nymphaque Coronide (*f*) natum
(*g*) Insula, (*h*) dividua quam premit amnis aqua.
Jupiter (*i*) in parte est: cepit locus unus utrumque:
Junctaque sunt magno templa (*k*) nepotis avo.
QUid vetat & stellas, ut quæque oriturque caditque,
10 Dicere? (*l*) promissi pars sit & ista mei.
Felices animos, quibus (*m*) hæc cognoscere primis,
Inque domos superas (*n*) scandere cura fuit!
Credibile est illos pariter vitiisque locisque
Altius humanis exseruisse caput.
15 Non (*o*) Venus & vinum sublimia pectora fregit;
Officiumve fori, militiæve labor.
Nec levis ambitio, perfusaque gloria (*p*) fuco;
Magnarumve fames sollicitavit opum.

INTERPRETATIO.

Jane, fac Pacem, & ministros Pacis æternos: atque præsta ne auctor destituat opus suum. Patres consecrarunt hac die duas ædes, quod tamen licuit mihi cognoscere ex ipsis fastis. Insula, quam fluvius lambit aqua divisa, accepit genitum Phœbo & Nympha Coronide. Jupiter est in parte. Unus locus cepit utrumque; & delubra nepotis sunt proxima magno avo. QUid prohibet indicare stellas, prout quæque oritur & occidit? *Ista quoque sit pars officii mei. Beatas mentes, quibus primis sedit in ingenio intelligere hæc, & ascendere in sedes cælestes? Credere est illas simul extulisse cervicem excelsius & vitiis & sedibus humanis. Non Venus & Bacchus, aut officium fori, & labor belli corrupit corda elata. Neque vana ambitio, & gloria illita fuco, & desiderium magnarum divitiarum* illas *movit.*

NOTÆ.

(a) *Ministras*) Tiberium & Germanicum omnino intelligas postulat & res, & temporum ratio: cæterum Nasonis votum ad Augustum spectare etiam, quo superstite adhuc decretus illis triumphus, ex Annalibus facile est probare.

(b) *Neve*) *Ne qui Pacis Auctor fuit moriendo Pacem destituat.*

(c) *Fastis*) Annalibus & veteribus diarum monumentis.

(d) *Hac*) Calendis *scil.* Januariis.

(e) *Duo*) Jovi alterum, alterum Æsculapio.

(f) *Natum*) Æsculapius est Apolline ex Coronide nympha Phlegiæ, vel ut alii tradunt, Leucippi filiâ, genitus.

(g) *Insula*) Illam intelligit quam Tybris facit.

(h) *Dividua*) Scilicet insulæ objectu dividitur aqua.

(i) *In parte*) Quia in eadem insula illi dicatum templum.

(k) *Nepotis*) Æsculapius Apollinis filius Jovis quidam nepos fuit, siquidem Apollo Jovem patrem habuit.

(l) *Promissi*) Dixit ab initio,

Lapsaque sub terras, ortaque signa canam.

(m) *Hæc*) Cælestia *scil.* longe ab omni ambitione aliisque pravis terræ cupiditatibus.

(n) *Scandere*) Hoc est, studiose cælestia scrutari.

(o) *Venus*) Cujus vero bonæ rei sit capax, quam Venus damnosa, aut Vinum violens torquet; ambitiosæ lites, seu bellorum strepitus obtundunt?

(p) *Fuco*) Eoque maxime fallaci.

Ad-

(*a*) Admovere oculis distantia sidera nostris;
Ætheraque ingenio (*b*) supposuere suo.
(*c*) Sic petitur cælum: non ut ferat (*d*) Ossan Olympus;
Summaque (*e*) Peliacus sidera tangat apex.
5 Nos quoque sub (*f*) ducibus cælum metabimur illis,
(*g*) Ponemusque suos ad stata signa dies.
ERgo ubi nox aderit venturis (*h*) tertia Nonis,
Sparsaque cælesti rore (*i*) madebit humus;
Octipedis (*k*) frustra quærentur brachia (*l*) Cancri:
10 Præceps occiduas ille subivit (*m*) aquas.
INstiterint Nonæ: missi tibi nubibus atris
(*n*) Signa dabunt imbres, exoriente (*o*) Lyra.
QUattuor adde dies (*p*) ductis ex ordine Nonis;
Janus (*q*) Agonali luce (*r*) piandus erit.

INTERPRETATIO.

Admoverunt oculis nostris astra remota, & submiserunt cælum ingenio suo. Eo modo scanditur æther: non ut Olympus sustineat Ossam, & vertex Pelii tangat suprema sidera. Nos etiam metiemur cælum sub illis ducibus, & assignabimus suas dies ad constituta signa.

ADeoque postquam nox tertia aderit Nonis futuris, & terra erit humida strata rore cælesti, brachia Cancri octipedis nequicquam quærentur: ille præceps mersus est in aquas occiduas.

NOnæ advenerint; nimbi impulsi nubibus fuscis facient tibi indicia, Lyra exoriente.

ADjice quatuor dies Nonis digestis ex ordine, Janus erit placandus die Agonali.

NOTÆ.

(a) *Admovere*) Quia cognitioni nostræ subjecerunt.

(b) *Suppos.*) Quia Cæli rationem, &c. investigaverunt.

(c) *Sic*) Perscrutando cælestia.

(d) *Ossan*) Quos Thessaliæ montes gigantes ad oppugnandum cælum dicuntur construxisse, ut sæpe inculcatum.

(e) *Peliacus*) Vertex Pelii Thessaliæ montis altissimi.

(f) *Ducibus*) Philosophis *scil.* & Astronomis.

(g) *Ponemus*) Id est, singulis signis, quæ suo & fixo tempore oriuntur & occidunt, quæ sunt suis circulis affixa, quorum vestigiis vertuntur, proprios dies assignabimus.

(h) *Tertia*) Tertio Nonas Januarias Cancer occidit, inquit Columella; hoc est tertio Januarii. Atque hoc intelligendum de occasu Cosmico, qui fit pene jam Sole oriente. Cæterum spectat ad Astronomos subtilis harumce rerum disquisitio.

(i) *Frustra*) Quia occiderint.

(k) *Madebit*) Ex rore matutino.

(l) *Cancri*) Hunc Junonis beneficio in sidera relatum volunt, qui Herculis pedem momordit in Lernæa palude cum adversus hydram certaret, atque ab eo est protritus. Ejus formam in cælo si cupis spectare, compara tibi Hyginum: frustra namque huc alios auctores transcripserimus.

(m) *Aquas*) In mare enim mergi videntur astra, quando occidunt.

(o) *Signa dabunt*) Indicio erunt instare Nonas, quibus & Lyra exoritur, & tempestates simul. Atque Lyram quod attinet, quæ & *fidicula* dicta, Nonis oriri intelligas Heliace, & emergere Solis abscessu.

(o) *Lyra*) Hæc esse creditur, qua Manes olim sibi conciliasse Orpheus dicitur.

(p) *Ductis*) Id est, quatuor adde dies, non retrogradiendo, sicuti numerare consueverant, sed ex ordine post exactas nonas procedendo; adeoque quinto Idus, seu nono Januarii Janus Agonali. &c.

(q) *Agonali*) Festo die, quo Agonia seu hostia κατέξοχὴν, aut princeps gregis Principe civitatis interrogato, immolatur.

(r) *Piandus*) Hostia placandus.

Nominis esse potes (*a*) succinctus (*b*) caussa (*c*) minister,
Hostia cælitibus quo feriente cadit.
Qui calido strictos tincturus sanguine cultros,
Semper (Agone?) rogas, nec nisi jussus agis.
5 Pars, quia non veniant pecudes, sed agantur, ab actu
Nomen Agonalem credit habere diem.
Pars putat hoc festum priscis Agnalia dictum;
(*d*) Una sit ut proprio littera demta loco.
An, quia prævisos in aqua (*e*) timet hostia cultros,
10 A pecoris lux est ista notata metu?
Pars etiam, fieri solitis ætate priorum
Nomina de ludis (*f*) Graja tulisse diem.
Et pecus antiquus dicebat Agonia sermo:
Veraque judicio est ultima caussa meo.
15 Utque ea nunc certa est; ita (*g*) Rex placare sacrorum
Numina lanigeræ conjuge debet ovis.
(*h*) Victima, quæ dextra cecidit (*i*) victrice, vocatur.
Hostibus amotis (*k*) hostia nomen habet.

INTERPRETATIO.

Sacerdos succincte, quo percutiente victima procumbit diis, potes esse caussa nominis. Qui infecturus cultros cruore calido petis semper Agone? neque agis nisi monitus. Nonnulli putant diem Agonalem habere nomen ab actu, quia oves non accedant sed agantur. Pars credunt hoc festum appellatum Agnalia *a veteribus, ut una littera sit sublata proprio loco. An, quia victima metuit cultros prævisos in aqua, hæc dies est signata a metu pecoris? Alii quoque* arbitrantur *diem habuisse nomina græca de ludis solitis celebrari tempore majorum. Atqui lingua vetus appellabat hostiam Agoniam; & ultima ratio est vera mea sententia. Et sicuti ea nunc certa est, ita Rex sacrorum tenetur placare deos marita ovis lanigeræ. Victima appellatur, quæ procubuit dextra victrice. Hostia habet nomen ab hostibus depulsis.*

N O T Æ.

(a) *Succinctus*) Ut ad opus expeditior esset.

(b) *Caussa*) Varias hujus nominis *Agonalis* caussas seu rationes recenset; & primam quidem ex sacrificuli Regis solemni voce petitam, qui principem seu populum civitatis ita interrogabat *Agone?* seu feriona hostiam? Quæ quidem ratio Varroni placuit.

(c) *Minister*) Sacerdos ipse, seu Rex sacrificulus.

(d) *Una*) O scilicet. Sed subtilior quam verior videtur hæc Etymologia, quia non agna, sed aries atque is princeps gregis eo die mactabatur.

(e) *Timet*) Ἀγωνιάω enim Græcorum est *Timeo*, seu *Metu angor* Latinorum.

(f) *Graja*) Ἀγὼν enim Græcis est certamen; primusque dicitur Hercules *Agonales* ludos in Elida instituisse.

(g) *Rex sacrorum*) Sacrificulus fuit, Pontifici subjectus, quem post exactos reges Consule Bruto creavere ideo, quod quædam publica sacra per ipsos reges factitata erant, & necubi illorum desiderium esset.

(h) *Victima*) Anne eumta ex iis quæ de Agonalibus dixit, multa de sacrificiis veterum intrudit.

(i) *Victrice*) Ejus manu qui hostem ipse vicisset.

(k) *Hostia*) Ab hostibus non male crediderim hostiam dici; cæterum cum ab his qui in hostem pergerent, tum illis qui eum vicissent, cujusvis tamen Sacerdotis manu, cædebantur.

An-

(*a*) Ante, Deos homini quod conciliare valeret,
(*b*) Far erat, & puri lucida mica salis.
(*c*) Nondum pertulerat (*d*) lacrymatas cortice myrrhas
Acta per æquoreas hospita navis aquas.
5 Thura nec (*e*) Euphrates, nec miserat India (*f*) costum,
(*g*) Nec fuerant rubri cognita fila croci.
Ara dabat fumos herbis contenta (*h*) Sabinis,
Et (*i*) non exiguo laurus adusta sono.
Si quis erat, factis prati de flore coronis,
10 Qui posset violas addere, dives erat.
Hic, qui nunc aperit percussi viscera tauri,
In sacris (*k*) nullum culter habebat opus.
Prima Ceres avidæ gavisa est sanguine (*l*) porcæ,
Ulta suas (*m*) merita cæde nocentis opes.
15 Nam sata vere novo teneris (*n*) lactentia sulcis
Eruta setigeræ comperit ore suis.

INTERPRETATIO.

Far & granum splendidum salis nitidi cum erat, quod posset facere deos propitios homini. Navis peregrina adducta per aquas marinas nondum advexerat myrrhas stillatas ex cortice. Neque Euphrates miserat thura, neque India costum, neque fila rubri croci fuerant cognita. Altare contentum graminibus Sabinis, & laurus adusta non levi crepitu faciebat fumos. Si quis esset qui posset adjicere violas sertis compositis de flore prati, erat opulentus. Hic culter, qui nunc fodit præcordia tauri percussi nullum habebat opus in sacris. Prima Ceres lætata est cruore suis avida, ulta divitias suas morte nocentis. Nam invenis vere novo segetes lactentes in mollibus sulcis inversas rostro porcæ setiferæ.

NOTÆ.

(a) *Ante*) Privsquam in tentum evcta esset Romani Imparii Majestas.

(b) *Far*) Moie ipsa, quæ ex mulito farre & saie.

(c) *Nondum*) Jaui *scil.* temporibus agreatea & semiferi homines quid myrrha thusve cesct parum curebaut. Neque satie constat quo primum tempore in Italiam advecta hujusmodi odoramente.

(d) *Lacrymatas*) Ad lucum alludit qai est Metam. 10., ubi Myrrhæ, Cynaræ patria amore correptæ, fabula tota narsetur: quo ua pigeat recurrera.

(a) *Euphrates*) Qui Mesopotemiæ fluvius maximua in sinum Persicum influaua, eb Oriente felicem Arabiam, unda thus petitur, claudana, mercea & Sabæa aromate in eiiss gantes tranemisit.

(f) *Costum*) Frutex est cujus radix gustu fervens, odore eximio, primo statim introitu amnis Indi in Patela insuie, itemque in Arabie nascens.

(g) *Nec fuer.*) Quia e Cilicie nondum edvectum, uequa per Italiam cuitum.

(h) *Sabinis*) Herba est ad Cupressi similitudinem fruticans. *De la Savinière.*

(i) *Non exiguo*) Quia folie ejus in igne crepitaut.

(k) *Nullum*) Dunis quippe non victimis Deorum favurem aibi conciliare nitebantur.

(l) *Porcæ*) *Sus* varo a Græco ὗς, σῦς, vel θῦς, quod antiquius fuit, a verbo θύειν, quod est *immolare*, ideo deductum vocabulum, quod, ut Verro ait, a suillo genere pecoris immoiandi initium sumtum videtur: cujus vestigia, quod initiis Cereris porci immolantur; & quod initiis pacis fœdus cum feritur, porcus occiditur, &c.

(m) *Merita*) Quia Cereris inventum fruges rostro invertit, adeoque perdit.

(n) *Lactentia*) Videntur vero teneliæ segetes tarræ humorem eodem modo sugere quo infantes matrum siccent ubere.

Sus (*a*) dederat pœnas: exemplo territus hujus
Palmite (*b*) debueras abstinuisse caper.
Quem spectans aliquis dentes in vite prementem,
Talia non tacito dicta dolore dedit:
5 Rode, caper, vitem: tamen huic, cum stabis ad aram,
In tua (*c*) quod spargi cornua possit, erit:
(*d*) Verba fides sequitur: (*e*) noxæ tibi deditus (*f*) hostis
(*g*) Spargitur affuso cornua, Bacche, mero.
Culpa sui nocuit, nocuit quoque culpa capellæ.
10 Quid bos, quid placidæ commeruistis oves?
Flebat (*h*) Aristæus, quod apes cum (*i*) stirpe necatas
Viderat inceptos destituisse favos.
(*k*) Cærula quem genitrix ægre solata dolentem,
Addidit hæc dictis ultima verba suis:
15 Siste, puer, lacrymas: (*l*) Proteus tua damna levabit;
Quoque modo repares, (*m*) quæ periere, dabit.
(*n*) Decipiat ne te versis tamen ille figuris,
Impediant geminas vincula firma (*o*) manus.

INTERPRETATIO.

Porca persolverat pœnas: caper tremefacte exemplo hujus debueras abstinuisse palmite. Quem aliquis cernens figentem dentes in vite, protulit talia verba dolore minime secreto: Rode vitem, caper, tamen erit illi visi quod possit fundi in tua cornua, quando stabis ad altare: fides sequitur dicta; hostis proclivis in damna tua, Bacche, habet cornua sparsa mero affuso. Noxa obfuit porcæ, noxa etiam obfuit capellæ. Quid Taure, quidve mites oves commeruistis? Aristæus lacrymabatur, quod adverterat apes extinctas cum prole reliquisse favos inceptos. Quem dolentem mater cærulea vix consolata, adjecit has novissimas voces sermonibus suis; Puer omitte fletus: Proteus minuet tua damna, & docebit quo modo restituas quæ perierunt. Attamen validi laquei ligent ambas manus, ne ille tibi imponat mutatis figuris.

NOTÆ.

(a) *Dederat*) Neque vero tam imperite Ethnici quæ cuique Deo maxime contraria pecora credebant impigre mactabant. Immo & inde haud quaquam temere aliquid in usus tuos expisceris.

(b) *Debueras*) Quia *scil.* Baccho ob injurias suas mox jugulabitur.

(c) *Quod*) Vinum *scil.* de more prætterquam in sacris Cereris.

(d) *Verba*) Id est, Verba re ipsa comprobata sunt.

(e) *Noxæ*) Id est, *traditus tibi pro peccato*: namque, ut inquit Festus, *Cum lex jubet noxæ dedere, pro peccato dedi jubet*.

(f) *Hostis*) Caper *scil.* qui vites rosit.

(g) *Spargitur*) Adeoque postmodum Baccho mactatur.

(h) *Aristæus*) Hujus Apollinis & Cyrenes filii quam hic Naso perstringit fabulam, prolixe habes apud Maronem sub finem Georgicorum: quo voluptatis causa recurrere ne pigeat. Eàdem disces operà, quamobrem ab ipso primo mactati bovesa quod nunc enarrase incipit noster.

(i) *Stirpe*) Omni sobole.

(k) *Cærula*) Quia aquarum nympha Cyrene Penei amnis filia.

(l) *Proteus*) Hic Oceani & Tetyos, vel Neptuni & Phœnices filius, in omnes formas se vertere peritus, vates fuit qui nosset omnia.

(m) *Quæ per.*) Apes *scil.*

(n) *Decipiat*) Namque effugisse Proteum crediclisset, qui eum sub eadem forma nusquam conspicaretur.

(o) *Manus*) Protei *scil.* qui, ut ait Maro, prius vinculis capiendus, neque sine vi ulla dat præcepta.

Pec-

Pervenit ad vatem (*a*) juvenis: resolutaque somno
  Alligat æquorei brachia capta (*b*) senis.
Ille sua faciem (*c*) transformis adulterat arte:
  Mox domitus vinclis in (*d*) sua membra redit.
5 Oraque cæruleâ tollens rorantia barbâ;
  (*e*) Qua, dixit, repares arte requiris apes?
Obrue mactati corpus tellure juvenci:
  Quod petis a nobis, obrutus ille (*f*) dabit.
Jussa facit (*g*) pastor: fervent (*h*) examina putri
10 De bove: mille animas (*i*) una necata dedit.
(*k*) Poscit ovem fatum: (*l*) verbenas (*m*) improba carpsit;
  Quas pia (*n*) Dìs ruris ferre solebat anus.
Quid tuti superest: animam cum ponat in aris
  Lanigerumque pecus, ruricolæque boves?
15 Placat (*o*) equo Persis radiis (*p*) Hyperiona cinctum,
  Ne detur celeri victima tarda Deo.
Quod semel est (*q*) triplici pro (*r*) virgine cæsa Dianæ,
  Nunc quoque pro (*s*) nulla virgine cerva cadit.

INTERPRETATIO.

Adolescens pervenit ad vatem, atque constringit lacertos senis marini solutus sopore. Ille mutabilis vertit vultus sua arte, mox costus funibus induit denuo suos artus. Atque attollens os stillans, barba cærulea, petis, inquit, quomodo repares apes? Defodito corpus tauri peremti; ille defossus præbebit quod petis a nobis. Pastor exequitur jussa. Examina pullulant & prorumpunt de tauro putrido: una anima interfecta genuit mille. Fatum vocat ovem: improba vellit verbenas, quas pia anus solebat ferre diis ruris. Quid restat securi; cum ovis lanigera, & tauri ruricolæ deponant animam in altaribus? Persis placat Hyperionem vallatum radiis equo, ne victima lenta præbeatur Deo cito. Quia cerva est semel mactata Dianæ triplici pro puella, nunc etiam mactatur pro nulla puella.

NOTÆ.

(a) *Juvenis*) Aristæus *scil.*

(b) *Senis*) Protei *scil.* dormientis: namque aliter quomodo alligasset?

(c) *Transformis*) Proteus, qui omnes formas induere arte, qua forte pollebat, magica, didicerat.

(d) *Sua membra*) Primam & propriam formam sumsit.

(e) *Qua*) Quam bene istud & ex composito ingenio expressit.

(f) *Dabit*) Magno ausu consensu antiqui ex putrefactis boum visceribus præsertim nasci apes tradiderunt.

(g) *Pastor*) Aristæus.

(h) *Examina*) Magno numero & festino impetu apes prorumpunt.

(i) *Una*) Juvenci.

(k) *Poscit*) Nunc, venusta certa transitione, ad Ovium fabulam, cur mactentur, transit Naso.

(l) *Verbenas*) Cujus herbæ usus multus in sacris.

(m) *Improba*) Tamararia.

(n) *Dis ruris*) Baccho puta, Cereri, aliisque.

(o) *Equo*) Soli quippe celerrimo numini gratum fore citum equum Persæ autumant.

(p) *Hyperiona*) Dicunt nonnulli Titanis & Terræ fuisse filium, Solisque patrem: alii itemque alii non multæ frugis. Verum pro Sole ipso sæpius sumitur.

(q) *Triplici*) Quia trivia, triceps, & triplici nomine in cælis, silvis & inferis appellata, ut supra dictum.

(r) *Virgine*) Iphigenia *scil.* Agamemnonis filia, Dianæ aris ideo admovenda, quod ipse, inscius, illius cervam occidisset; pro qua tamen postea deorum miseratione alia cerva supposita. Fabulas vero hujusmodi identidem prolixe repetere non foret tædiosum modo, sed & inutile, cum ubique prostent elegantes libelli qui hæc omnes enucleant.

(s) *Nulla*) Nulla quippe Iphigenia jam redimenda.

Ex-

Exta (*a*) canum (*b*) vidi Triviæ libare (*c*) Sapæos:
Et quicunque tuas accolit, (*d*) Hæme, nives.
Cæditur & (*e*) rigido custodi ruris asellus.
Caussa pudenda quidem est, huic tamen apta Deo.
5 (*f*) Festa (*g*) corymbiferi celebrabas Græcia Bacchi,
(*h*) Tertia quæ solito tempore bruma refert.
Dî quoque cultores gelidi venere (*i*) Lycæi;
Et quicunque jocis non alienus erat:
(*k*) Panes, & in Venerem (*l*) Satyrorum prona juventus;
10 Quæque colunt amnes solaque rura Deæ.
Venerat & senior pando (*m*) Silenus asello,
Quique rubro pavidas inguine terret aves.
Dulcia qui dignum nemus in convivia nacti
(*n*) Gramine vestitis accubuere toris.
15 Vina dabat Liber: tulerat sibi quisque coronam.
Miscendas (*o*) parce rivus agebat aquas.

INTERPRETATIO.

Vidi Sapæos & quisquis positus est ad tuas nives, Hæme, facere Triviæ visceribus canum. Asellus mactatur etiam rigido custodi ruris. Caussa quidem est turpis, sed tamen conveniens huic Deo. Græcia celebrabat festa Bacchi corymbiferi, quæ tertia bruma refert tempore consueto. Dii etiam cultores frigidi Lycæi, & quisquis non erat alienus jocis convenerunt. Panes, & juventus Satyrorum proclivis in Venerem, & Deæ quæ frequentant fluvios & rura deserta venerant. *Aderat quoque Silenus senior incurvo asello, & qui incutit timorem avibus pavidis rubro inguine. Qui nacti silvam aptam in grata convivia accubuerunt lectis vestitis gramine. Bacchus præbebat merum; singuli tulerant sibi serta. Rivus vehebat aquas miscendas parce.*

NOTÆ.

(a) *Canum*) Non abs re sane; siquidem illorum latratu phantasmata quæ ab Diana seu Hecate aut Proserpina immittuntur, ex istorum hominum opinione contra ejus voluntatem dissolvuntur.

(b) *Vidi*) Quo tempore credas exul per Thracum fines iter habuit, uti dictum in Tristibus.

(c) *Sapæos*) Thraciæ fuerunt populus, qui & *Sinties*, *Sinti* & *Saii* aliquando dicti, habitantes in littore circa Abderam.

(d) *Hæme*) Hæmus mons est Thraciæ nivosus. Verum dubium non est quin de Zerintho, quam urbem & antrum Hecates facit Stephanus, Lycophron *Canis antrum* dixit, cogitaverit Naso. Namque & ipsum illac transiisse in Tristibus vidimus; & ibi solitos præcipue canes Hecatæ immolari testis Suidas.

(e) *Rigido*) Priapo *scil.* Veneris & Bacchi filio, cujus ridiculi & fascino suo turpissimi dei in hortorum limine statua rudis ponebatur.

(f) *Festa*) Fabulam incipit narrare, ex qua sacri antecedentis origo cognoscatur.

(g) *Corymbiferi*) *Corymbus* fructus est hederæ, ex qua Baccho coronæ nectebantur.

(h) *Tertia*) Tertio enim quoque anno, brumali tempore, Trieterica Bacchi majori solennitate quam alia ejus festa, in expeditionis Indicæ memoriam triennio peractæ, celebrabantur. Quæ in re, si tamen aliorum virorum sententiam sequi amas, annua fuisse hæc Bacchi sacra ne dubites. *Trieteris* enim nihil aliud fuit quam tres anni quadrimestres, seu duo semestres.

(i) *Lycæi*) Qui mons fuit Arcadiæ Pani deo sacer.

(k) *Panes*) Fauni, Sylvani, de quibus toties.

(l) *Satyr.*) Qui Bacchi comites, Faunis similes.

(m) *Silenus*) Bacchi fuit nutritius, pædagogus, & comes assiduus, semper ebrius, quem tamen Satyri tanquam patrem observabant.

(n) *Gram. vest.*) Toria gramineis: non enim tapetibus strata humus erat.

(o) *Parce*) Utpote in Bacchi convivio.

Nai-

(*a*) Naides (*b*) effusis aliæ sine pectinis usu,
  Pars aderant (*c*) positis arte manuque comis.
Illa super suras tunicam collecta ministrat:
  Altera (*d*) dissuto pectus aperta sinu.
5 Exserit hæc humerum: vestem trahit illa per herbas.
  Impediunt teneros (*e*) vincula nulla pedes.
(*f*) Hinc aliæ Satyris (*g*) incendia mitia præbent:
  Pars tibi, (*h*) qui pinu tempora nexa geris.
Te quoque inexstinctæ, Silene, libidinis urunt:
10 (*i*) Nequitia est, quæ te non sinit (*k*) esse senem.
At ruber hortorum decus & tutela Priapus
  Omnibus ex illis (*l*) Lotide captus erat.
Hanc cupit, hanc optat: sola suspirat in illa:
  Signaque dat nutu; sollicitatque notis.
15 Fastus inest pulcris, sequiturque superbia formam.
  Irrisum vultu despicit illa suo.
Nox erat: &, vino somnum faciente, jacebant
  Corpora diversis victa sopore locis.
Lotis in herbosa sub acernis (*m*) ultima ramis,
20 Sicut erat lusu fessa, quievit humo.
Surgit (*n*) amans: (*o*) animamque tenens, vestigia furtim
  Snspenso (*p*) digitis fert taciturna gradu.

INTERPRETATIO.

Naides convenerant pars comis sparsis sine usu pectinis, aliæ crinibus fictis arte & manu. Illa ministrat habens tunicam collectam super suras; altera habens pectus nudum veste soluta. Hæc profert humerum: illa ducit vestem per gramina. Nullus calceus vincit molles pedes. Hinc aliæ movent lenes ardores Satyris; pars tibi, qui habes tempora vincta pinu. Incendunt te quoque, Silene, libidinis inexstinctæ. Lascivia est quæ non patitur te esse senem. At Priapus ruber honos & custos hortorum erat captus amore Lotidis ex illis omnibus. Cupit hanc, hanc optat, suspirat in illa sola; & facit indicia nutu, & sollecitat signis. Superbia inest formosis, & fastus comitatur pulchritudinem. Illa contemnit irrisum vultu suo. Nox erat; & corpora oppressa somno, mero inducente somnum, prostrata erant diversis locis. Lotis lassa sicut erat lusu requievit ultima sub frondibus acernis in terra graminea. Amans surgit, & comprimens spiritum fert clanculum pedes tacitos suspenso gradu.

NOTÆ.

(a) *Naides*) Quas deas supra dixit colere amnes.

(b) *Effusis*) *Crinibus passis & impexis.*

(c) *Positis*) *Compositis.*

(d) *Dissuto*) Ob dissutam vestem.

(e) *Vincula*) Pro calceis.

(f) *Hinc*) Ex eo quod ita lascivientes nymphæ, & prope nudæ.

(g) *Incendia*) Amorem.

(h) *Qui pinu*) Pana indicat: nam pinu coronatur.

(i) *Nequitia*) Lascivia, blanditiæ, gestus protervi, &c.

(k) *Esse*) Pro videri.

(l) *Lotide*) Lotidos amore, quæ nympha in Loton arborem deorum miseratione conversa.

(m) *Ultima*) Postquam cæteri obdormivissent.

(n) *Amans*) Priapus *scil.*

(o) *Animam ten.*) *Spiritum, aut oris halitum comprimens.*

(p) *Digitis*) Pedum *scil.*

Ut

Ut tetigit niveæ secreta cubilia Nymphæ;
  Ipsa sui flatûs ne sonet aura, cavet.
Et jam finitima corpus (*a*) librabat in herba:
  Illa tamen multi plena soporis erat.
5 Gaudet: &, a pedibus tracto velamine, vota
  Ad sua felici cœperat ire via.
Ecce rudens rauco Sileni vector asellus
  Intempestivos edidit ore sonos.
Territa consurgens Nymphe manibusque Priapum
10 Rejicit, & fugiens (*b*) concitat omne nemus.
At Deus, obscœna nimium quoque parte paratus,
  Omnibus ad Lunæ lumina risus erat.
Morte dedit pœnas auctor clamoris: & hinc est
  (*c*) Hellespontiaco victima grata Deo.
15 (*d*) Intactæ fueratis aves solatia ruris;
  Assuetum silvis, innocuumque genus;
Quæ facitis nidos, quæ plumis ova fovetis,
  Et facili dulces editis ore modos.
Sed nihil ista juvant, quia linguæ crimen habetis;
20 Dîque putant mentes vos aperire suas.
Nec tamen id falsum: nam, Dîs ut proxima quæque,
  (*e*) Nunc penna veras, nunc datis ore notas.
Tuta diu volucrum proles, (*f*) tum denique cæsa est:
  (*g*) Juveruntque Deos (*h*) indicis exta sui.

INTERPRETATIO.

Postquam pervenit ad occulta cubilia Nympha candida, cavet ne ventus sui halitus strepitum edat. Atque jam librabat corpus in gramine proximo, illa tamen erat plena plurimi somni. Lætatur, & vinculis detractis pedibus cœperat ire ad sua vota via felici. Ecce asellus Sileni rudens emisit sonum intempestivum ore rauco. Nympha exsurgens tremefacta est, & repulit Priapum manibus, & fugiens concitat omnem silvam. At Deus nimium etiam paratus parte turpi erat ludibrio omnibus ad lumina Lunæ. Auctor clamoris exsolvit pœnas cæde; & inde est victima grata Deo Hellespontiaco. Aves oblectamenta rur s, genus assuetum silvis & innoxium fueratis illibatæ; quæ struitis nidos, quæ fovetis ova plumis, & emittitis dulces modos ore docto. Verum ista nihil prosunt, quia habetis crimen linguæ, & Dii credunt vos detegere cogitationes suas. Neque tamen id vanum; nam ut quæque est familiaris Diis, facitis indicia certa nunc penna nunc lingua. Soboles alitum diu secura tum denique mactata est; & viscera sui indicis placuerunt Diis.

NOTÆ.

(a) *Librabat*) Leviter in herba juxta nympham deponebat.

(b) *Concitat*) Omnes a somno excitat.

(c) *Hellespont.*) Priapo *scil.* Lampsaceno, a Lampsaco urbe, quæ est in littore Hellesponti, in ora Asiatica. Hellespontum autem ab Helle Phryxi sorore, quæ in illud mare decidit, appellatum esse sæpe diximus.

(d) *Intactæ*) Nunc ad avium cædem declarandam pergit Poeta.

(e) *Nunc*) Præpetes *scil.* volatu, Oscines garritu futura prænunciare ex augurali disciplina credebantur.

(f) *Tum denique*) Cum futurorum fecerunt indicia.

(g) *Juverunt*) Quia Diis mactatæ.

(h) *Indicis*) Avis quæ Deorum mentem aperit.

Ergo sæpe suo conjux abducta marito
Uritur ignitis alba columba (*a*) focis.
Nec (*b*) defensa juvant Capitolia, quo minus anser
Det jecur in lances, (*c*) Inachi (*d*) lauta, tuas.
5 Nocte Deæ (*e*) Nocti (*f*) cristatus cæditur ales,
Quod tepidum vigili provocat ore diem.
(*g*) Interea Delphin clarum super æquora sidus
Tollitur; & (*h*) patriis exserit ora vadis.
(*i*) POstera lux hyemem medio discrimine signat:
10 Æquaque præteritæ, quæ superabit, erit.
(*k*) PRoxima prospiciet (*l*) Tithono (*m*) Aurora (*n*) relicto
(*o*) Arcadiæ sacrum (*p*) pontificale Deæ.

INTERPRETATIO.

Ergo alba columba conjux frequenter avulsa suo marito absumitur aris incensis. Neque Capitolia protecta prosunt, quominus anser præbeat jecur in patinas tuas, Inachi lauta. Ales cristatus jugulatur nocte Deæ Nocti, quia ciet calidum diem ore experrecto. Interea Delphin sidus lucidum tollitur super maria; & extrahit os ex gurgitibus patriis.

DIes sequens signat hyemem discrimine medio, & quæ supererit erit æqualis antea-actæ.

AUrora proxima Tithono relicto prospiciet sacrum pontificale Deæ Arcadiæ.

NOTÆ.

(a) *Focis*) Veneris aris tota adurebatur.

(b) *Defensa*) Primos anseres Gallorum in Capitolium ascensum persensisse, & clangore vigiles excitasse notius est, quam ut prolixe hic inculcetur.

(c) *Inachi*) Rex fuit Argivorum Inachus quem in fluvium ejus nominis mutatum fuisse volunt. Hujus vero filia fuit Io, seu Isis, cujus sacerdotes anserinis ac bubulis carnibus vesci apud Ægyptios, tradit Herodotus.

(d) *Lauta*) Lautam dicit ex Romanorum opinione, qui anseres, præsertim vero eorum jecora, inter lautissima cibaria habebant.

(e) *Nocti*) Quæ quidem Poetis Dea est.

(f) *Cristatus*) Gallus, qui cantu suo noctis silentium turbat, & quasi diem provocat.

(g) *Interea*) Atque adeo Agonali luce, seu quinto Idus: quanquam Cæsari apud Plinium pridie Nonas exoritur Delphin. Sed ita intelligas Cæsari matutinum pridie Nonas, huic quinto Idus cum occidit Sol, eum ab oriente surgere.

(h) *Patriis*) Delphinus scil. piscis patriam habuit mare. Illum autem fuisse dicunt nonnulli qui ex Siculo mari Arionem citharœdum in Tænarum transvexit. Alii a Neptuno inter sidera collocatum eum volunt, qui Amphitritam nuptias cum ipso detrectantem allexerit, & mitem ad Neptunum produxerit.

(i) *Postera*) Quarto Idus Januar. decimo adeoque hujus mensis die Naso, pridie Nonas Columella, & tabulæ Ptolemæi, hoc est Januarii quarto, mediam hyemem faciunt. Quomodo computaverint non satis assequor; nisi quod ex Bruma ipsa seu Solstitio hyemali hyems media mihi videretur debere dijudicari. Sed Æquinoctiorum nunquam fere non turbata ratio. Quare ista aliis peritioribus æstimanda relinquo.

(k) *Proxima*) Tertio Idus, undecimo adeoque Januarii. Sed ne deinceps in leviculis istis immoremur, paranda erit tabula, ex qua vetus Romanorum nostraque dies computandi ratio uno intuitu perspiciatur.

(l) *Tithono*) Hunc Laomedontis filium ab Aurora in cælum sublatum, & pro marito amatum jam sæpius vidimus.

(m) *Aurora*) Pro die ipso posita passim.

(n) *Relicto*) Cum Auroræ sit officium diem aperire.

(o) *Arcadiæ*) De Carmente sermo est, quæ Evandri mater, mulier fatidica, ideoque a Romanis culta, relicta Arcadia, ubi ille regnabat, & conscensa navi in Italiam cum ipso, qui regno pulsus fuerat, venit. A Carminibus quibus responsa comprehendebat appellatam volunt, cum magis *Themis*, itemque *Nicostrata* diceretur. Aram ei ad Carmentalem portam sub Capitolio dedicasse Romanos scribit Dionysius. Templum præterea habuisse in foro Romano a matronis dedicatum docet Plutarchus.

(p) *Pontificale*) Quod a Pontifice, & ma-

Te quoque lux eadem, (*a*) Turni soror, (*b*) æde recepit:
Hic ubi (*c*) Virginea Campus obitur aqua.
Unde petam caussas horum, moremque sacrorum?
Dirigat in medio quis mea vela (*d*) freto?
5 Ipsa mone, (*e*) quæ nomen habes a carmine ductum,
Propositoque fave, ne tuus erret honos.
(*f*) Orta prior Lunâ (de se si creditur ipsi)
A magno tellus (*g*) Arcade nomen habet.
Hic fuit Evander: qui, quamquam clarus (*h*) utroque,
10 Nobilior sacræ sanguine matris erat.
Quæ, simul æthereos animo conceperat (*i*) ignes,
Ore dabat vero carmina plena Dei.
Dixerat hæc nato (*k*) motus instare sibique,
Multam præterito tempore (*l*) nacta fidem.
15 Nam juvenis vera (*m*) nimium cum matre fugatus
Deserit Arcadiam (*n*) Parrhasiumque larem.

INTERPRETATIO.

Dies eadem recepit te quoque templo, soror Turni, hic ubi Campus obitur aqua Virginea. Unde petam caussas & ritus horum sacrorum? quis dirigat mea lintea in medio mari? Ipsa doce, quæ habes nomen derivatum a carmine, atque fave instituto, ne tua gloria minuatur. Terra orta prior Lunâ (si fides habetur ipsi de se) habet nomen a magno Arcade. Evander ibi fuit, qui tametsi erat illustris utroque sanguine, erat *tamen clarior* sanguine *matris. Quæ statim atque conceperat cælestes flammas animo, efferebat vero ore carmina plena Dei. Ea quæ nacta erat multam fidem tempore anteacto, dixerat motus instare sibi & filio. Nam adolescens pulsus cum matre nimium vera reliquit Arcadiam & domum Parrhasiam,*

NOTÆ.

jori quam aliorum Sacerdotum veneratione celebrabatur. *Carmentalia* autem dicit, quæ feriæ fuerunt statleæ, ad quæque universi populi eodem tempore recurrebant.

(a) *Turni soror*) Iuturnam dicit, Turni enim Rutulorum regis soror fuit, Dauni filia, quam Jupiter pro erepta virginitate immortalitate donavit.

(b) *Æde*) Hoc fuit templum in Campo Martio, prope ductum aquæ virginis.

(c) *Virginea*) Hanc aquam virgineam appellaverunt ideo quod quærentibus aquam militibus, virguncula quædam puella venas monstravit, quas sequuti qui foderant, vim aquæ ingentem invenerunt.

(d) *Freta*) Non abs re freto materiam certe difficilem Naso comparat.

(e) *Quæ nomen*) Carmentam seu Carmentim dicit: quanquam alii quasi carentem mente interpretati sunt, quod *scil.* Apollinis numine correpta vaticinaretur.

(f) *Orta prior*) *Antelunares* ob religionis neglectum per convicium appellati fuerant Arcades. Probrum illud in laudem verterunt, antiquiorem sidere isto gentem suam gloriantes. At Censorinus, trimestrem annum primo habuisse illos dicit, & ob id *Proselenos* appellatos seu Antelunares; cum prius annum habuerint, quàm is in Græcia ad Lunæ cursum constitueretur.

(g) *Arcade*) Jovis fuit filius ex Calisto, qui Arcadiæ Peloponnesi regioni intimæ nomen dedisse dicitur.

(h) *Utroque*) Mercurii faciunt filium Evandrum plerique; a quibus dissentire videtur Naso.

(i) *Ignes*) Afflatus aut instinctus Divinos intellige.

(k) *Motus*) *Seditiones*, per quas regno pelleretur. Ob patrem, per imprudentiam tamen, interfectum, fugatum volunt nonnulli: Alia tamen alii.

(l) *Nacta*) Eventu quippe confirmata omnia quæ Carmentis prædixerat.

(m) *Nimium*) Quia melius fuisset regno non pulsos fuisse, falsaque fuissent Carmentia vaticinia.

(n) *Parrhas.*) Arcadia alio nomine *Parrhasia* dicta est: adeoque per *larem Parrhasium*, domum Evandri patriam intellige.

Cui

Cui genetrix flenti: Fortuna (*a*) viriliter, inquit,
(Siste, puer, lacrymas) ista ferenda tibi est.
(*b*) Sic erat in fatis: nec te tua culpa fugavit;
Sed Deus: infenso pulsus es (*c*) urbe Deo.
5 Non meriti pœnam pateris, sed (*d*) Numinis iram.
Est (*e*) aliquid magnis crimen abesse malis.
Conscia mens ut cuique sua est, ita (*f*) concipit intra
Pectora pro facto spemque metumque suo.
Nec tamen ut primus mœre mala talia passus:
10 Obruit ingentes ista procella viros.
Passus idem, Tyriis qui quondam pulsus ab oris,
(*g*) Cadmus, in (*h*) Aonia constitit exsul humo.
Passus idem (*i*) Tydeus, & idem (*k*) Pagasêus (*l*) Iason:
Et quos præterea longa referre mora est.
15 Omne solum forti (*m*) patria est; ut piscibus æquor:
Ut volucri, vacuo quidquid in orbe patet.
Nec (*n*) fera tempestas toto tamen horret in anno:
Et tibi (crede mihi) (*o*) tempora veris erunt.

INTERPRETATIO.

Cui lacrymanti mater dixit, Puer reprime fletus, sors ista ferenda est tibi cordatè. Ita erat in fatis, neque tuum facinus te expulit, sed Deus: fugatus es Deo adverso. Non fers pœnam flagitii, sed iram numinis. Est aliquid scelus abesse ingentibus malis. Prout animus est conscius cuique, ita concipit intra pectus spem vel metum pro facto suo. Neque tamen fleas, quasi primus tuleris hujusmodi mala: ista procella occupavit viros maximos. Cadmus, qui olim fugatus ab oris Tyriis exsul consedit in terra Aonia, passus est idem. Tydeus passus est idem, atque idem Jason Pagaseus, & quos longum esset tempus insuper memorare. Omnis terra est patria viro cordato, ut mare piscibus, ut quicquid patet in aere aliti. Neque horrida tempestas sævit tamen toto anno; crede mihi, tempora veris erunt etiam tibi.

NOTÆ.

(a) *Viriliter*) O mirum consilium, & subinde animo revolvendum quandiu in hoc exilio agimus! fortitudo enim, non lacrymæ prosunt.

(b) *Sic erat*) Cuilibet ergo suum onus ferendum; nam adversus fata quis sana mente tergiversetur?

(c) *Urbe*) Pallantio *scil.*

(d) *Numinis iram*) Prolixe istud indiget oratione, ut a scelere vindicetur. Cavesis saltem ex prima specie interpreteris.

(e) *Aliquid*) Imo quantum est!

(f) *Concipit*) Atque ea est lex naturæ, seu Dei potius in natura, adversus quam frustra quisquam cavilletur. Eo redeunt denique vel ipsi etiam scelestissimi, suique fiunt tortores. Quod quidem suadeo altissima mente, quisquis es mediteris.

(g) *Cadmus*) Fabulam habes ejus in Met.

(h) *Aonia*) Bœotiæ.

(i) *Tydeus*) Qui Oenei Calydoniæ regis filius, cum Alcatum Lycotheumque nepotes, vel, ut alii volunt, imprudens Menalippum fratrem occidisset, ad Adrastum regem profugit.

(k) *Pagasêus*) *Thessalicus*, a Pagasis Thessaliæ urbe.

(l) *Iason*) Qui Æsonis filius a Pelia in Colchos honorifico exilio missus est; deinde, Medeæ dolis sublato Pelia eodem, ad Creontem Corinthiorum regem divertit, secumque vitæ reliquum tempus Corinthi egit, sed de eo plura alibi.

(m) *Patria*) Quia ubique ex tenui secum Deoque vivere didicit.

(n) *Fera*) *Non semper imbres nubibus hispidos*
Manant in agros, aut mare Caspium
Vexant inæquales procellæ
Usque &c. inquit Horat.

(o) *Tempora*) *Informes quippe hyemes reducit*
Jupiter, idem
Sum-

Vocibus Evander firmata mente parentis
  Nave secat fluctus, (a) Hesperiamque tenet.
Jamque ratem doctæ monitu Carmentis in amnem
  Egerat, & Thuscis (b) obvius ibat aquis.
5 Fluminis illa latus, cui sunt vada juncta (c) Terenti,
  Adspicit, & sparsas per loca sola (d) casas.
Utque erat, (e) immissis puppim stetit ante capillis;
  Continuitque manum (f) torva (g) regentis iter.
Et procul in dextram tendens sua brachia ripam,
10 Pinea (h) non sano ter pede (i) texta ferit.
Neve daret saltum properans insistere terræ,
  Vix est Evandri vixque retenta manu.
Dîque petitorum, dixit, salvete locorum;
  Tuque novos cælo terra datura (k) Deos:
15 Fluminaque, & Fontes, quibus utitur (l) hospita tellus,
  Et nemorum Divæ, Naiadumque chori;
Este (m) bonis avibus visi natoque mihique:
  Ripaque felici tacta sit ista pede.

INTERPRETATIO.

Evander animo confirmato sermonibus matris sulcat aquas lintre, & advehitur in Hesperiam. Jamque impulerat navem in fluvium jussu doctæ Carmentis, & ferebatur in aquas Thuscas. Illa cernit latus amnis, cui sunt juncta vada Terenti, & tuguria sparsa per loca sola. Atque ut erat coma disjecta stetit ante puppim, & sæva cohibuit dextram dirigentis iter. Atque procul tendens sua brachia in ripam dextram, ter percutit texta pinea pede furenti. Et ægre atque ægre cohibita est manu Evandri, ne festinans inniti terræ, desiliret. Dique, inquit, locorum quæsitorum salvete, tuque tellus præbitura cælo novos deos; & fluvii, & fontes, quibus tellus hospita utitur, & deæ silvarum, atque chori Naiadum, estote visi filio mihique lætis auspiciis, & ista ripa sit tacta fausto pede.

NOTÆ.

Summovet. Non si male nunc, & olim
Sic erit.

ut ait idem ille & vere Horat. Neque dissimilis Maro, aliique prope omnes, ex ingenio naturæ *scilicet*.

(a) *Hesperiam*) *Italiam*. Regnante Fauno, ante annos circiter 60. quàm Æneas in Italiam deferretur, Evandrum eodem appulsum testatur Dionysius Halicarn.

(b) *Obvius ibat*) Navigabat adversum fluvium Tiberinum, qui ex Hetruria seu Tuscia labitur.

(c) *Terenti*) Locus fuit in campo Martio, si Festo credimus; quem vide, si tanti est.

(d) *Casas*) Pastorum & Aboriginum tuguria.

(e) *Immissis*) *Sparsis*, de more furentium, aut Spiritu quopiam divino correptorum.

(f) *Torva*) Ferox & furens, divino spiritu plena.

(g) *Regentis*) Illius qui ad gubernaculum sedebat: quem ad ripam tendere aut eo navim dirigere volebat.

(h) *Non sana*) Quia numine correpta.

(i) *Texta*) Navis ipsius tabulata.

(k) *Deos*) Spectat istud præsertim ad Cæsarea: quamquam neque Romulus excludendus.

(l) *Hospita*) Quæ nos excipiet.

(m) *Bonis avibus*) *Felici augurio*.

Fal-

(*a*) Fallor? an (*b*) hi fient ingentia mœnia colles?
Juraque ab hac terra cætera terra petet?
Montibus his olim totus promittitur orbis.
Quis (*c*) tantum fati credat habere locum?
5 Et (*d*) jam (*e*) Dardaniæ tangent hæc littora (*f*) pinus.
Hic (*g*) quoque caussa novi (*h*) fœmina Martis erit.
Care nepos, (*i*) Palla, funesta quid induis arma?
Indue: non (*k*) humili vindice cæsus eris.
(*l*) Victa tamen vinces, eversaque Troja resurges.
10 Obruet (*m*) hostiles ista ruina domos.
(*n*) Urite victrices (*o*) Neptunia Pergama flammæ:
Non minus hic toto est altior orbe (*p*) cinis.
Jam pius Æneas (*q*) sacra, & sacra (*r*) altera patrem,
Afferet. Iliacos excipe, (*s*) Vesta, Deos.

INTERPRETATIO.

Decipior? an hi clivi fient muri excelsi? & cætera terra petet jura ab hac terra? Totus orbis promittitur olim his collibus. Quis credat locum habere tantum fati? Atque jam naves Dardaniæ admovebuntur huic ripæ. Hic etiam fœmina erit caussa novi belli. Palla, dilecte nepos, quamobrem capis arma exitialia? Cape: non interficieris tenui ultore. Troja victa vinces tamen, & prostrata excitaberis. Istud excidium obruet domos hostiles. Flammæ victrices incendite Pergama Neptunia. Num hic cinis minus est altior toto orbe? Jam pius Æneas advehet sacra, & patrem sacra altera. Vesta, excipe Deos Iliacos.

NOTÆ.

(a) *Fallor*) Sine omni periculo vaticinari potest, siquidem illud vaticinari est, re ipsa quæ comprobata sunt proferre. Nasonis enim quam Carmentis credideris magis istud esse de domina urbe vaticinium.

(b) *Hi colles*) Septem illos celebres dicit in quibus posita regina Urbium Roma, Palatinum, Capitolinum, Aventinum, Cœlium, Esquilinum, Viminalem, Quirinalem, quos prospectabat Carmentis.

(c) *Tantum*) Ut possit gentibus imperare, qui nunc incultus & solus locus est.

(d) *Jam*) Post 60. annos enim eodem Æneas appulit.

(e) *Dardaniæ*) Trojanæ.

(f) *Pinus*) Pro navibus.

(g) *Quoque*) Ad Helenam istud spectat, quæ belli Trojani fuit causa.

(h) *Fœmina*) Lavinia *scilicet*, Latini filia, cujus caussa gravissimum, Turnum inter atque Æneam, bellum intercessit. De quibus Maro.

(i) *Palla*) Hunc Æneæ suppetias ferentem Turnus occidit.

(k) *Humili*) Turnum quippe, Pallantis maxime caussa Æneas peremit.

(l) *Victa*) A Græcia eversa.

(m) *Hostiles*) Romani quippe a Trojanis derivati Græciam totam imperio suo subjecerunt.

(n) *Urite*) In Græcos specie quadam Ironiæ invehitur.

(o) *Neptunia*) A Neptuno Phœboque extructa.

(p) *Cinis*) Per cinerem, quæcumque incendio Trojano superfuerunt, atque adeo heroes intellige, a quibus nova mœnia excitata, quæ in orbem totum imperium suum protulerunt.

(q) *Sacra*) Ignem æternum *scil.* cum Palladio, allisque Diis, de quibus qui fuerint non satis constat.

(r) *Altera*) Patrem Æneæ Anchisen dicit, quem Deum fecit, & pro Deo coluit; ut ex Marone liquet.

(s) *Vesta*) per Vestam, templum Vestæ dicatum intellige, a Numa primo positum, ut plurimis placet, multisque cæremoniis venerabile factum.

Tempus erit, cum vos, orbemque tuebitur (*a*) idem:
Et fient ipso sacra colente Deo:
Et penes (*b*) Augustos patriæ tutela manebit.
Hanc fas imperii fræna tenere domum.
5 Inde (*c*) nepos (*d*) natusque Dei (licet ipse recuset)
(*e*) Pondera cælesti mente paterna feret.
Utque ego perpetuis olim sacrabor in aris;
Sic (*f*) Augusta novum Julia numen erit.
Talibus auspiciis nostros descendit ad agros;
10 (*g*) Substitit in medios præscia lingua sonos.
Puppibus egressus Latia stetit (*h*) exsul in herba:
Felix, exsilium cui locus (*i*) ille fuit!
Nec mora longa fuit: stabant (*k*) nova tecta: nec alter
Montibus Ausoniis (*l*) Arcade major erat.
15 Ecce boves illuc (*m*) Erytheidas applicat heros
Emensus longi (*n*) claviger orbis iter.

INTERPRETATIO.

Tempus erit, cum idem defendet vos atque orbem: & sacra celebrabuntur ipso Deo colente: & tutela patriæ manebit penes Augustos: fas hanc domum tenere habenas imperii. Inde nepos & filius Dei, quamvis ipse recuset, feret onera paterna mente cælesti. Atque ut ego sacrabor olim in altaribus æternis; ita Julia Augusta erit nova dea. Descendit in nostros agros hujusmodi auspiciis; lingua præscia substitit in medias voces. Profugus egressus navibus stetit in gramine Latino. Beatus, cui ille locus fuit exsilium! Nequa tempus fuit longum; nova ædificia constructa erant; neque alius erat major Arcade in collibus Ausoniis. Ecce heros claviger peragrato itinere vasti orbis advehit illuc vaccas Erytheides.

NOTÆ.

(a) *Idem*) Ad Julium Cæsarem refertur istud vaticinium, qui & Imperium & Pontificatum, ipsequoque Diis ascriptus, obtinuit.

(b) *Augustos*) Augustum Cæsarem, ejusque posteros.

(c) *Nepos*) Germanicum intellige Augusti nepotem ideo, quod a Tiberio adoptatus, quam Tiberium filium suum Augustus idem adoptione fecerat.

(d) *Natusque*) Tiberius est, qui improba mente quasi coactus & querens miseram & onerosam sibi injungi servitutem, imperium denique recapit.

(e) *Pondera*) Imperii administrationem.

(f) *Augusta*) Liviam dicit Augusti uxorem, cui Juliæ nomen datum, quod in Juliam domum concessisset. Illi vero, ut est assentatorum ingenium, divinitas attributa; atque consecratam a Claudio nepote tradunt Svetonius & Dio. Siquidem vero ista omnia accipere non potuerit Naso, qui multo ante obiit, ab ipso hæc, captandæ benevolentiæ caussa, anteoccupata, sagacitate quadam dixeria.

(g) *Substitit*) Atque adeo omnia quæ mente agitabat Deo plena, non profudit. Scilicet e re non fuit Poetæ, neque ex facili, plura aperire.

(h) *Exul*) Evander *scil.*

(i) *Ille*) Pro se loquitur Naso, qui lubentissime in illas oras concessisset.

(k) *Nova tecta*) Novis sedibus *Palantium*, a veteri urbe quam reliquerant, nomen imposuerunt.

(l) *Arcade*) Evandro *scil.* qui ex Arcadia profugerat.

(m) *Erytheidas*) Quas ex Erythia insula in freto Gaditano, ubi Garyon regnasse dicitur, Herculem abduxisse fabulati sunt.

(n) *Claviger*) Scilicet clavam suam & pellem leoninam habuit Hercules peregre præsertim.

Dam-

Dumque huic hospitium domus est (*a*) Tegeæa; vagantur
Incustoditæ læta per arva boves.
Mane erat: excussus somno (*b*) Tirynthius hospes
De numero tauros sentit abesse duos.
5 Nulla videt taciti quærens vestigia furti;
Traxerat (*c*) aversos (*d*) Cacus in antra feros:
Cacus (*e*) Aventinæ timor atque infamia silvæ,
Non leve finitimis hospitibusque malum.
Dira viro facies; vires pro corpore; corpus
10 Grande: pater monstri (*f*) Mulciber hujus erat.
Proque domo longis spelunca recessibus ingens
Abdita, vix ipsis invenienda feris.
(*g*) Ora super postes adfixaque brachia pendent,
Squallidaque humanis ossibus albet humus.
15 Servata male parte boum Jove natus abibas:
Mugitum rauco (*h*) furta dedere sono.
Accipio (*i*) revocamen, ait; vocemque secutus
(*k*) Impia per silvas ultor ad antra venit.
Ille aditum fracti præstruxerat objice montis:
20 Vix (*l*) juga movissent quinque bis illud onus.

INTERPRETATIO.

Et dum domus Tegeæa est huic hospitium, juvencæ incustoditæ errant per amœnos campos. Mane erat: hospes Tirynthius excitatus a somno advertit duos boves deesse numero. Lustrans nulla videt indicia secreti furti: Cacus traxerat in speluncam feroces aversos: Cacus, inquam, formido atque dedecus nemoris Aventini, malum non parvum vicinis atque advenis. Vultus horridus homini; vires pro corpore; corpus ingens; Mulciber erat parens hujus monstri. Atque vastum antrum productis recessibus secretum, vix inveniendum ipsis feris, illi erat pro domo. Vultus & brachia affixa pendent super postes, & terra squallens alba est ossibus humanis. Fili Jovis, discedebas parte boum male custodita; rapinæ mugierunt voce rauca. Audio revocamen, inquit, & secutus sonum vindex pervenit per silvas ad speluncam impiam. Ille præcluserat aditum impedimento montis avulsi: vix decem juga movissent illud pondus.

NOTÆ.

(a) *Tegæa*) *Arcadica* Evandri, qui hospitio Herculem excepit. Fuit enim Tegæa urbs Arcadica.

(b) *Tirynthius*) Hercules, cui a Tirynthe, aut Tiryntho Argiæ vicino oppido ubi nutritus, illud datum nomen.

(c) *Aversos*) Per caudam boves in speluncam suam traxerat Cacus.

(d) *Cacus*) Latro pessimus cui a re ipsa datum nomen; κακὸς enim Græce *malus* dicitur. Vulcani filium fecerunt Poetæ, Historici vero Evandri servum nequissimum.

(e) *Aventinæ*) Formidandum se in Aventini montis sylvas grassationibus & latrociniis Cacus affecerat.

(f) *Mulciber*) *Vulcanus*, ferrum mulcere & subigere Diis paratus, ut alibi dictum.

(g) *Ora*) Capita & brachia humana in tropæi modum ex postibus pendebant istius nebulonis.

(h) *Furta*) Boves furto abductæ.

(i) *Revocamen*) De mugitu loquitur boum. At certe mira ex Herculis ingenio expressit, qui deceptus placida mente non discedebat.

(k) *Impia*) Propter impium Cacum.

(l) *Juga*) *Decem jugatorum boum paria.*

Ni-

Nititur hic humeris, (*a*) (cælum quoque sederat illis)
Et vastum motu collabefactat onus.
Quod simul evulsum est, (*b*) fragor æthera terruit ipsum;
Ictaque (*c*) subsedit pondere molis humus.
5 Prima movet Cacus collatâ prælia dextrâ;
Remque ferox saxis stipitibusque gerit.
Quîs ubi nil agitur; patrias (*d*) male fortis ad artes
Confugit, & flammas ore sonante vomit.
Quas quoties proflat, spirare (*e*) Typhoea credas,
10 Et rapidum (*f*) Ætnæo fulgur ab igne jaci.
Occupat (*g*) Alcides: (*h*) adductaque clava trinodis
(*i*) Ter quater adversi sedit in ore viri.
Ille cadit, mixtosque vomit cum sanguine fumos;
Et lato moriens pectore plangit humum.
15 Immolat ex (*k*) illis taurum tibi Jupiter unum
Victor, & Evandrum ruricolasque vocat.
(*l*) Constituitque sibi, quæ Maxima dicitur, aram,
Hîc ubi (*m*) pars Urbis de bove nomen habet.
Nec tacet Evandri (*n*) mater, prope tempus adesse,
20 Hercule (*o*) quo tellus sit satis usa suo.

INTERPRETATIO.

Hic contendit humeris (cælum etiam positum fuerat super illos) atque impellendo devolvit ingentem molem. Quæ statim atque sublata est, fragor concussit ipsum cælum, & terra percussa subsedit gravitate ponderis. Cacus movet prima certamina dextra conserta, & sævus rem gerit lapidibus & sudibus. Quibus postquam nihil promovetur, parum validus recurrit ad artes paternas, & eructat ignes ore strepente. Quos quoties efflat, arbitreris Typhœum spirare, & fulgur rapidum mitti a foco Ætnæo. Alcides invadit, & clava trinodis adducta impacta est ter quater in os viri adversi. Ille procumbit, & vomit fumos confusos cum sanguine, & moriens verberat terram vasto pectore. Victor immolat tibi unum taurum ex illis, Jupiter, atque invitat Evandrum & ruricolas. Atque ponit sibi altare, quod dicitur maximum, hic ubi pars Urbis habet nomen de bove. Neque mater Evandri premit silentio prope tempus adesse, quo terra sit satis usa suo Hercule.

NOTÆ.

(a) *Cælum*) Dictum in Metam. pro Atlante cervicem cælo supposuisse Herculem.

(b) *Fragor*) Ex impulsæ molis seu saxi motu.

(c) *Subsedit*) Subsidere videtur, cujus partes hinc inde disjiciuntur: nisi mavis hyperbolen hic esse.

(d) *Male*) Quippe cum fortiori res erat.

(e) *Typhoea*) Quem Gigantem Ætnæ suppositum, unde flammas eructat, in Metam. vidimus.

(f) *Ætnæo*) Qui ex Ætna Siciliæ monte prorumpit.

(g) *Alcides*) Hercules, cui a robore illud Græce datum nomen.

(h) *Adducta*) De more illorum, qui gravem ictum inferre parant.

(i) *Ter q.*) Manu Herculis satis fuit.

(k) *Illis*) Qui surrepti fuerant.

(l) *Constituit*) Non ita habent Historici; sed ab Evandro, a Carmente docto, Herculi dicatam aram maximam scribunt. Vide Dionysium & Livium.

(m) *Pars urbis*) In foro boario, cui ab immolato Herculis manibus bove datum nomen volunt; nisi quod nonnulli ab ænea bovis statua quæ ibi fuit accersunt.

(n) *Mater*) Evandrum ipsum divinationem matris Herculi aperuisse refert Dionysius.

(o) *Quo tellus*) Adeoque ille, monstris ex terra sublatis, ad superos sit excessurus.

At

At felix vates, ut Dîs gratissima vixit,
Possidet (*a*) hunc Jani sic Dea mense diem.

IDibus in magni castus Jovis æde sacerdos
(*c*) Semimaris flammis viscera (*b*) libat ovis:
5 (*d*) Redditaque est omnis populo provincia nostro;
Et (*e*) tuus (*f*) Augusto nomine dictus avus.
Perlege dispositas (*g*) generosa per atria (*h*) ceras;
Contigerunt nulli nomina tanta viro.
(*i*) Africa victorem de se vocat: alter (*k*) Isauras,
10 Aut (*l*) Cretum domitas testificatur opes.
Hunc (*m*) Numidæ faciunt, illum (*n*) Messana superbum:
Ille (*o*) Numantina traxit ab urbe notam.

INTERPRETATIO.

At beata vates, ut vixit gratissima Diis, ita dea habet hunc diem in mense Jani.

IDibus sacerdos castus adolet ignibus exta ovis semimaris in templo excelsi Jovis. Atque omnis Provincia est reddita populo nostro, & avus tuus appellatus nomine Augusto. Evolve ceras digestas per atria nobilia, nemini obtigerunt tam præclara nomina. Africa appellat victorem de se; alius testatur opes Isauras, aut Cressas subactas: Numidæ dant fastus huic, Messana illi; ille habuit splendorem ab urbe Numantina.

NOTÆ.

(a) *Hunc*) Tertiam Idus *scil.* quo *Carmentalia* celebrabantur.

(b) *Semimar.*) *Vervecis.*

(c) *Libat flam.*) *Sacrificat.*

(d) *Reddita*) Anno quippe ab Urbe condita 726. Augustus cum omnium gratiam superiore anno beneficiis suis demeruisset, oratione ad tempus accommodata, sese jam imperio abdicare in Senatu, & illud reddere populo Romano proposuit. Ea vero oratione factum, ut communibus precibus eum omnes ad illud retinendum coegerint. Qua re, cum imperium stabilivisset, Provinciae Imperii ita partitur, ut pacatiores populo, quo Proconsules mitterentur, traderet; reliquas vero quæ forte rebellarent sibi servaret: factumque hac arte, ut & Senatui arma sustulerit, & ad se milites omnes, vimque adeo perduxerit. Atque hinc cujusmodi fuerit ista redditio satis patet.

(e) *Tuus*) Germanicum alloquitur.

(f) *Augusto*) Augusti cognomen sacrum atque venerandum Octavio Cæsari Idibus datum testatur Naso. Quanquam Censorinus in 16 Calend. Februar. rejicit. Orosius ad 8 Idus retrahit. Nugæ, quæ ad nos nihil attinent.

(g) *Generosa*) Virorum generosorum & nobilium, qui in atriis majorum imagines in decus gentis servabant.

(h) *Ceras*) Clypeos intellige seu imagines olim ex cera, quarum beneficio praeclarorum virorum memoriam per singulas gentes servabant.

(i) *Africa*) Ut magis Augusti Augustum & venerandum cognomen extollat, alia præstantissimorum virorum profert, longe tamen inferiora. Africam quod attinet majori atque minori Scipioni a quibus victa, *Africani* nomen dedit.

(k) *Isauras*) Isaurorum Asiæ populorum ad Taurum montem; qui P. Servilio, a quo domiti, cognomen fecerunt *Isaurici*.

(l) *Cretum*) A Cretensibus vero, aut devicta Creta Insula Q. Metellus *Creticus* dictus est.

(m) *Numidæ*) Hi vero Africæ populi, qui sub Jugurtha militabant, a Cecilio Metello fusi fugatique, *Numidici* titulum viro fecerunt.

(n) *Messana*) Hæc Siciliæ urbs Valerio Maximo *Messanæ* primo, mox *Messalæ*, a vulgo permutata littera, cognomen fecit.

(o) *Numantina*) A Numantia, Celtiberorum in Hispania urbe nobilissima, Scipioni Æmiliano *Numantini* etiam cognomen ex triumpho datum.

Et mortem & nomen (*a*) Druso Germania fecit.
(*b*) Me miserum, virtus quam brevis illa fuit!
Si petat a victis, tot sumat nomina Cæsar,
Quot numero gentes maximus orbis habet.
5 Ex (*c*) uno quidam celebres aut (*d*) torquis ademtæ,
Aut (*e*) Corvi titulos auxiliaris habent.
(*f*) Magne, tuum nomen rerum mensura tuarum est:
Sed (*g*) qui te vicit, nomine major erat.
Nec gradus est (*h*) ultra Fabios cognominis ullus.
10 Illa domus meritis Maxima dicta suis.
Sed tamen humanis celebrantur honoribus omnes:
Hic socium summo cum Jove nomen habet.
Sancta vocant augusta Patres: augusta vocantur
Templa', (*i*) sacerdotum (*k*) rite dicata manu.

INTERPRETATIO.

Germania dedit mortem & famam Druso. Me infelicem, quam brevis illa virtus fuit! Si Cæsar sumat nomina a domitis, tot obtineat quot vastissimus orbis habet nationes. Quidam celebrati ex uno, vel propter armillam sublatam, vel habent nomen Corvi opiferi. Magne, nomen tuum est mensura factorum tuorum: sed qui superavit te, erat major nomine. Neque est gradus ullus cognominis ultra Fabios. Illa domus appellata Maxima suis meritis. Verum tamen omnes tolluntur laudibus humanis; hic habet nomen socium cum supremo Jove. Patres vocant sancta Augusta: Templa rite sacrata manu Sacerdotum dicuntur Augusta.

NOTÆ.

(a) *Druso*) Qui Tiberii frater & pater Germanici hujus cui fastos suos Naso consecravit, cum inter Salam fluvium & Rhenum adversus Germanos fortiter certasset, victor mortem, equo super crus collapso, oppetiit, & *Germanicus* post fata appellatus fuit.

(b) *Me miserum*) Siquidem ad Drusi filium verba faciebat Naso, non abs re tanti viri recordatione cum commiseratione loquutus. Namque Paterculo si qua fides, tot tantarumque virtutum fuit ille adolescens, quot & quantas natura mortalis percipit, vel industria perficit.

(c) *Uno*) Viro superato puta, aut facto quopiam, &c.

(d) *Torquis*) Manlius quidem a torque aureo, quem Gallo cuidam Romani nominis contemtore detraxit, postquam certamine singulari in bello vicisset & occidisset, *Torquati* nomen assumsit.

(e) *Corvi*) Unum quemdam repente advolasse & super Maximi Valerii Tribuni galeam insedisse scribunt, cum adversus Gallorum ducem, qui agrum Pontinum occupaverant, ad singulare certamen descendisset. Neque id modo, sed in adversarii ejus os atque oculos unguibus & rostro dicitur involasse, manus laniasse, & denique usque obturbasse, donec plane victus fuerit. Eam ob causam cognomen habuit Corvinus.

(f) *Magne*) Pompejum compellat, quia magnis rebus gestis *Magni* nomen reportavit.

(g) *Qui te*) Julius Cæsar *scilicet*, qui rei militaris experientia, virtute, & felicitate Pompejo major.

(h) *Ultra*) Maximi enim a Q. Fabio Rutiliano illud nomen acceperunt, de quo sic Livius. *Fabius simul concordiæ causa, simul ne humillimorum in manu comitia essent, omnem forensem turbam excretam in quatuor tribus conjecit, urbanasque eas appellavit: adeoque eam rem acceptam gratis animis ferunt, ut Maximi cognomen, quod tot victoriis non pepererat, hac ordinum temperatione pareret.*

(i) *Sacerdotum*) *Pontificum*: Senatus Populique jussu & auctoritate.

(k) *Rite*) Secundum consuetudinem, per auguria præsertim, precibus insuper, aliisque adhibitis quæ ad consecrationem spectarent: de quibus alibi.

Hu-

Hujus & augurium dependet (*a*) origine verbi,
Et quodcunque sua Jupiter auget ope.
Augeat imperium (*b*) nostri Ducis, augeat annos:
Protegat & vestras (*c*) querna corona fores.
5 (*d*) Auspicibusque Deis tanti cognominis (*e*) hæres
Omine (*f*) suscipiat, (*g*) quo Pater, orbis onus.

INTERPRETATIO.

Augurium etiam, & quidquid Jupiter auget auxilio suo, fluit ab origine hujus vocis. Augeat imperium nostri Ducis, augeat annos; & corona querna tueatur vestras januas: atque hæres tanti cognominis suscipiat curam mundi Deis auspicibus, omine quo pater.

NOTÆ.

(a) *Origine*) Non melius credo hujus loci sensum possim reddere quam si Tranquilli utar vocibus. Ita enim ille in Aug. c. 7. *Loca religiosa, & in quibus augurato quid consecretur augusta dicuntur ab auctu, vel ab avium gestu gustuve.* Quanquam enim ab *auctu* augurium deduci non crediderim, non minus ideo quid sibi voluerit Naso noster intelligitur, qui modo scopum suum assequeretur, data opera etiam nonnunquam, aut saltem conscius errabat, vel errasse videri non verebatur. Scilicet hæ voces *Augustus*, & *Augurium* si mentem Poetæ spectes, ab avium gestu, & auctu deducuntur; ut quæ augurio confirmata Augusta & aucta sint, & quæ Augusta aucta, augurio, avibus, vel potius Deorum nutu confirmata esse intelligantur.

(b) *Nostri ducis*) De Tiberio an magis de Augusto agat facit ut dubites quod Augusti tempore scripti hi Fasti, qui deinde correcti. De Augusto tamen sequentia faciunt ut exponam; quanquam alii aliter.

(c) *Querna*) De ea supra in Tristibus; ubi vide: nam subinde eadem repetere & tædiosum, & pravum forte. Non abs re tamen fuerit, quod ad hunc locum maxime spectat, observare, callidissime sibi Poetam prospexisse, qui de corona querna & civica OB CIVES SERVATOS dari solita, militum virtutis, & Principem clementiæ insigni clarissimo, mentionem in loco tam notabili injecerit. Namque eodem die quo *Augusti* cognomine decoratus Octavianus a Senatu, eodem inquam, illi Corona querna concessa, quasi a genere humano; ut tacite idem hic quod in Tristibus videatur Naso inculcare.

Adjice servatis unum, Pater optime, civem,
Qui procul extremo solus in orbe jacet.

Neu genio hic nos indulgere credideris, momenti tanti & tantæ observationis digna visa est ea corona, ut nummi plures ex ea cusi, quidam cum corona ex hac fronde, & hisce litteris, OB CIVES SERVATOS; quidam cum aquila tenente unguibus quercum, & duobus arbusculis, (lauris scilicet) a latere; Alii cum orbe & iisdem ramulis, sed hacce inscriptione, PAX ORBIS TERRARUM. S. P. Q. R. Quod nisi jam nimius essem, non pauca certe protulissem, ex quibus Bene merendo & Servando melius multo quam sævitia & multis satellitibus imperium suum tutari & proferre Principem demonstratum ivissem. Satis jam fuerit meminisse, quod illa corona, de qua modo, ad portam Palatinam in monumentum æternum excubias agebat.

(d) *Auspicibus*) *Faventibus*.

(e) *Hæres*) De Tiberio intellige, neque de alio.

(f) *Suscipiat*) Quasi rem arduam timeat; volentibus tamen omnibus bonis tandem in se recipiat. Imperium abdicantem vidimus supra Augustum; & majori simulatione illud idem incipientem deinde habebimus Tiberium.

(g) *Quo pater*) Felicissimo, & cunctis volentibus.

Respiciet (*a*) Titan actas ubi (*b*) tertius Idus;
Fient (*c*) Parrhasiæ sacra relata Deæ.
(*d*) Nam prius Ausonias (*e*) matres Carpenta vehebant:
(*f*) Hæc quoque ab Evandri dicta parente reor.
5 Mox honor eripitur, matronaque destinat omnis.
Ingratos (*g*) nulla prole novare viros.
Neve daret partus, ictu (*h*) temeraria cæco
Visceribus crescens excutiebat (*i*) onus.
(*k*) Corripuisse Patres ausas immitia nuptas,
10 (*l*) Jus tamen exemtum restituisse, ferunt.
Binaque nunc pariter (*m*) Tegææ sacra Parenti
Pro (*n*) pueris fieri virginibusque jubent.
(*o*) Scortea non (*p*) illi fas est inferre sacello,
Ne violent puros exanimata focos.

INTERPRETATIO.

Postquam Sol tertius respiciet Idus præteritas, sacra iterata Deæ Parrhasiæ celebrabuntur. Nam olim carpenta ferebant matres Ausonias; atque ea quoque puto appellata a matre Evandri. Paulo post decus tollitur, & omnis matrona decernit nulla sobole augere maritos immemores. Et ne emitteret fœtus, audax deturbabat ex præcordiis pondus crescens ictu cæco. Ajunt Patres objurgasse uxores non veritas admittere *sæva* facinora, *& tamen restituisse jus sublatum. Atque jubent bina sacra nunc pariter fieri Matri Tegææ pro pueris & puellis. Nefas est inferre scortea illi ædiculæ, ne exanimata temerent pura altaria:*

NOTÆ.

(a) *Titan*) Sol Hyperione Titane ortus.

(b) *Tertius*) Decimo quinto Januarii, seu 18. Calend. Februarias, ita tamen ut Iduum diem comprehendas.

(c) *Parrhasiæ*) Arcadicæ Carmentæ: quanquam non ipsi, sed sororibus duabus quæ etiam Carmentæ dictæ sunt relata sacra. Prosæ seu Porrimæ alteri, alteri Postvortæ a recti perversique partus & potestate & nomine datum nomen, ut refert Agellius. Illam præterita, hanc futura vim noscendi habuisse testatur Macrobius.

(d) *Nam*) Causam sacri Carmentibus relati nunc profert.

(e) *Matres*) Datus nuptis hic honos paulo post captos Vejos. Decima enim urbis & agri capti, quam eo bello voverat Camillus, cum Apollini esset assignanda, neque in ærario copia extaret; matronæ, cœtibus ad eam rem habitis, communi decreto aurum & omnia ornamenta sua in ærarium contulerunt. Grata ea res, ut quæ maxime unquam fuit Senatui: honoremque ob eam munificentiam ferunt matronis habitum, ut pilento ad sacra ludosque, carpentis festo profestoque uterentur.

(f) *Hæc*) Carpenta a Carmenta dicit traxisse originem. Nugæ. Crediderim potius a carpendis seu scindendis lignis e quibus constabant deductum nomen: quomodo & Gallice a carpendo tignarios fabros dicimus *des Charpentiers*.

(g) *Nulla prole*) Neque mascula neque fœmina. Subolem non propagare.

(h) *Temeraria*) Namque & sibi eo pacto mortem intentabant.

(i) *Onus*) Fœtum dicit seu embryonem.

(k) *Corripuisse*) *Increpasse*.

(l) *Jus*) Ut Carpentis matronæ veherentur.

(m) *Tegææ*) Arcadicæ Carmenti, a Tegæa Arcadiæ oppido, ut supra.

(n) *Pueris*) Quos prius in utero necabant.

(o) *Scortea*) Id est, quæ ex Corio aut pellibus facta.

(p) *Illi*) Non modo illi, ut ex Varrone liquet, sed & aliquot aliis. *In aliquot sacris ac sacellis scriptum habemus*, inquit, *ne quid scortrum adhibeatur, ideo ne morticinum quid adsit*. Atque ex hac superstitione nefas fuit veteribus, mortuæ pecudis corio calceos aut soleas fieri flaminicis, quoniam sua morte extincta omnia funesta sunt. Festum vide.

Si

Si quis amas ritus veteres, assiste (*a*) precanti:
Nomina percipies (*b*) non tibi nota prius.
Porrima placantur Postvertaque, sive sorores,
Sive fugæ comites, (*c*) Mænali Nympha, tuæ.
5 Altera, quod (*d*) porro fuerat, cecinisse putatur:
Altera venturum postmodo quidquid erat.
(*e*) CAndida, te niveo posuit (*f*) lux proxima templo,
(*g*) Quà (*h*) fert sublimes alta (*i*) Moneta gradus:
(*k*) Nunc bene prospicies Latiam, Concordia, turbam:
10 Nunc te (*l*) sacratæ restituere manus.
(*m*) Furius (*n*) (antiquum) populi superator Hetrusci
Voverat, & voti solverat ante fidem.
Caussa, quod (*o*) a patribus sumtis secesserat armis
Vulgus, & (*p*) ipsa suas Roma timebat opes.

INTERPRETATIO.

Si quis amas ritus antiquos, adesto oranti, audies nomina tibi non prius perspecta. Porrima & Postverta, seu tuæ sorores, Nympha Mænali, seu comites exilii placantur: altera creditur aperuisse quod porro fuerat, altera quicquid erat brevi venturum. Dies sequens constituit te in æde alba seu marmorea, Concordia candida, quà excelsa Moneta fert gradus sublimes: nunc facile prospicies agmina Latina: nunc manus sacratæ restituerunt te. Furius olim victor populi Hetrusci voverat, & antea exsolverat fidem voti. Caussa, quod plebs secesserat a Patribus armis captis; & Roma ipsa metuebat suas vires.

NOTÆ.

(a) *Precanti*) Sacerdoti *scil.*

(b) *Non tibi*) Namque & a Nasone solo Porrimæ nomine, quæ ab aliis *Prosa*, *Prorsa* & *Anteverta* dicitur, hanc Deam cognoveris; si modo satis quæsivimus.

(c) *Mænali*) Carmentam dicit, a Mænalo Arcadiæ monte.

(d) *Porro*) Quod longe ante fuerat. Sed veriorem paulo ante ex Gellio protulimus etymologiam: ex quo insuper cur Carmentibus aræ statutæ sint, periculi *scil.* deprecandi caussa quod ex pravo mulierum partu imminet, aperta colligitur.

(e) *Candida*) Namque pura & sancta nisi sit, Concordia dici non meretur.

(f) *Lux proxima*) Decimo septimo Calendas Febr.

(g) *Quà fert*) Locum assignat in quo templum Concordiæ dicatum, inter forum *scil.* & Capitolium, regione Urbis octava, prope ædem Junonis Monetæ.

(h) *Fert sub.*) Hypallage. Hoc est, qua via sublimibus gradibus centum ad Junonem Monetam itur.

(i) *Moneta*) De Junone ista Moneta, quam a monendo dictam volunt, videbimus in sexto

(k) *Nunc hanc*) Postquam restitutum templum tuum a Tiberio atque Livia, Concordiæ vindicibus.

(l) *Sacratæ*) Tiberii atque Liviæ: neque hic Pontificibus locum dederis.

(m) *Furius*) M. Furius Camillus, qui Vejentes vicit.

(o) *Antiquum*) *Olim*. Anno quippe ab Urbe condita 367. de Hetruscis triomphavit; & aliquot post annos Concordiæ ædem vovit.

(o) *A patribus*) *Romæ* enim, ut ait Livius, *cum plebs ære alieno oppressa esset, a concionibus abstinebat, & Patricii ita tacam Rempublicam occupabant*. Verum querelam eam quæ ab Urbis conditæ anno 379. decennio toto flagravit, victoque Senatu composita est, ex Livio ipso melius intelliges.

(p) *Ipsa*) Istuc ipsum queruntur Livius & Sallustius, posterior quidem his verbis inter cætera, *Qui labores, pericula, dubias atque asperas res facile toleraverant, iis otium, divitiæ, optandæ aliis, oneri miseriæque fuere*, &c.

Cau-

Cum mihi, sensit enim, Lux hæc (*a*) indicitur, inquit,
Musa: quid a Fastis non stata sacra petis?
Utque dies incerta sacro, sic tempora certa;
Seminibus jactis est ubi (*b*) fœtus ager.
5 State (*c*) coronati plenum ad præsepe juvenci:
Cum tepido vestrum vere (*d*) redibit opus.
Rusticus (*e*) emeritum palo suspendat aratrum:
Omne reformidat frigida vulnus (*f*) humus.
Villice, da requiem terræ semente peracta:
10 (*g*) Da requiem, terram qui coluere, viris.
(*h*) Pagus agat festum: pagum (*i*) lustrate, coloni;
Et date paganis annua liba (*k*) focis.
Placentur matres frugum Tellusque Ceresque
Farre (*l*) suo, gravidæ visceribusque (*m*) suis.
15 Officium commune Ceres & Terra tuentur:
(*n*) Hæc præbet causam frugibus, illa locum.
Consortes operum, per quas correcta (*o*) vetustas,
Quernaque glans victa est (*p*) utiliore cibo;

INTERPRETATIO.

cum Musa dixit mihi, namque advertit, Dies hæc indicitur: quamobrem quæris in fastis sacra non stata? Et quemadmodum dies incerta sacro, ita tempora certa; cum ager est gravidus seminibus sparsis. Tauri sertis redimiti state ad stabulum plenum: labor vester renovabitur cum vere tepido. Agricola affigat palo aratrum emeritum: terra frigida metuit omnem plagam. Villice, præbe requiem terræ, semente absoluta; præbe quietem viris, qui subegerunt eam. Vicus celebret festum; agricolæ, piate pagum; & præbete liba solennia aris paganis. Terra & Ceres matres frugum placentur farre suo, & extis porcæ prægnantis. Ceres & Tellus funguntur eodem officio. Altera dat causam frugibus, altera locum. Sociæ operum, per quas antiquitas emendata, & glans querna superata est cibo meliore,

NOTÆ.

piebantur in dies certos, vel etiam incertos: cum *stativæ* universi populi communes, certis & constitutis diebus ac mensibus, & in Fastis statis observationibus annotatæ.

(a) *Indicitur*) Celerius quidem vel serius, pro temporis ratione; jacto enim semine dies indicebatur.

(b) *Fœtus*) *Gravidus*.

(c) *Coronati*) Moris enim fuit, ut boves, feriis, serto fuso per cornua, labore vacarent. Vide Tibull. lib. 2. Eleg. prima.

(d) *Redibit*) Quia tum proscinduntur arva.

(e) *Emeritum*) Metaph. a militibus, qui cum militiæ debitum tempus dederunt, vacationem habent.

(f) *Humus*) Non humus quidem, quæ mitior fit cum sentit gelu; sed ideo dixit, quod per hyemem fruges germinare non possint.

(g) *Da*) Is ergo totius rei rusticæ curam gerebat qui villicus dicebatur.

(h) *Pagus*) De Paganalibus intelligi debere hunc locum arbitror.

(i) *Lustrate*) Accensis forte stipulæ acervis, ut in Palilibus; vel solenni pompa circumeundo.

(k) *Focis*) Habebat quippe foculum suum quilibet pagus ex Servii Tullii institutione.

(l) *Sua*) Quod ipsæ præbuerunt Tellus & Ceres.

(m) *Suis*) Utpote Satis, Cererisque muneribus maxime infestæ; ut dictum supra.

(n) *Hæc*) Non refertur istud pronomen ad proximam, sed pro altera positum. Ceres namque jacit semina; & totam frugum sationem homines perdocuit.

(o) *Vetustas*) Quæ glandibus victitasse dicitur.

(p) *Utiliore*) Scilicet utilior panis & jucundior glandibus.

Fru-

Frugibus immensis avidos (*a*) satiate colonos,
Ut capianr (*b*) cultûs præmia digna sui,
Vos date perpetuos teneris sementibus auctus:
Nec nova per gelidas herba sit usta nives.
5 Cum serimus, cælum (*c*) ventis aperite serenis;
Cum latet, ætherea spargite semen aqua.
Neve graves cultis Cerealia (*d*) dona cavete
Agmine læsuro depopulentur aves.
(*e*) Vos quoque subjectis, formicæ, parcite granis:
10 Post messem prædæ copia major erit.
Interea crescat (*f*) scabræ rubiginis expers,
Nec (*g*) vitio cæli palleat ægra seges.
Et neque deficiat (*h*) macie, neque pinguior æquo
Divitiis pereat (*i*) luxuriosa suis.
15 Et careant (*k*) loliis oculos vitiantibus agri;
Nec (*l*) sterilis culto surgat avena solo.
Triticeos fœtus, passuraque farra (*m*) bis ignem,
Hordeaque ingenti fœnore reddat ager.
Hoc ego pro vobis, hoc vos optate coloni:
20 Efficiantque ratas utraque Diva preces.

INTERPRETATIO.

cumulate agricolas avidos frugibus innumeris, ut consequantur fructus dignos sui laboris. Vos date incrementa continua teneris sementibus; neque herba nova sit usta per frigidas nives. Cum spargimus semen, aperite cælum ventis serenis: cum tegitur, diffundite pluviam cælestem in semen. Atque prospicite ne alites importunæ cultis deprædentur munera Cerealia turba infesta. Vos etiam, formicæ, abstinete granis suppositis terræ: copia prædæ erit amplior a messe. Interea seges augeatur libera ab omni rubigine aspera, neque palleat languens vitio cæli. Et neque pereat macie, neque lætior quam par est, luxuriosa perdatur suis divitiis. Atque agri destituantur loliis creantibus molestiam oculis; neque avena sterilis crescat in agro subacto. Arvum restituat fœtus triticeos, & frumentum passurum bis ignem, atque hordeum maximo fœnore. Agricolæ, ego istud voveo pro vobis, vos vovete hoc; atque utraque Dea reddant preces firmas.

NOTÆ.

(a) *Satiate*) Ad Deas ipsas orationem convertit Poeta.

(b) *Cultûs*) Laboris, quem in subigendis & serendis agris posuerunt.

(c) *Ventis*) A quibus dispergantur nubes.

(d) *Dona*) Semina ipsa.

(e) *Vos*) Apostrophe ad formicas.

(f) *Scab. rub*) Asperæ rubiginis, *de la nielle*: quæ ex Solis ardore oritur, cum in madefactos culmos incidit.

(g) *Vitio*) *Aeris intemperie.*

arbore nunc aquæ
Culpante, nunc torrentia agros
Sidera, nunc hiemes iniquas:

siquidem vera sententia est Flacci.

(h) *Macie*) Ex tenuitate & sterilitate.

(i) *Luxuriosa*) Maronis legibus compescenda etiam & frugum & arborum luxuries idemque ratio & experientia suadent.

(k) *Lolium*) *Fra. de l'yvroye*: quod quidem vilissimum triticum non oculos modo, sed caput, & totum corpus gravat.

(l) *Sterilis avena*) *Ægilops* a Plinio dicitur, Avenæ similis, nullo tamen grano.

(m) *Bis*) Primo namque veteres far torrebant; deinde sub mola in farinam redactum, & subactum, in furnum mittebant.

Bel-

(*a*) Bella diu tenuere viros, erat aptior ensis
Vomere: (*b*) cedebat taurus arator equo.
Sarcula cessabant: versique in (*c*) pila (*d*) ligones,
Factaque de rastri pondere cassis erat.
5 Gratia Dîs, domuique (*e*) tuæ: religata catenis
Jampridem nostro sub pede bella jacent.
Sub juga bos veniat; sub terras semen aratas.
(*f*) Pax Cererem nutrit: pacis (*g*) alumna Ceres.
AT quæ (*h*) venturas præcedet sexta Kalendas,
10 Hac sunt (*i*) Ledæis templa dicata Deis.
Fratribus (*k*) illa Deis (*l*) fratres de gente Deorum
(*m*) Circa Juturnæ composuere lacus.
IPsum nos (*n*) carmen deducit Pacis ad (*o*) aram.
(*p*) Hæc erit a mensis fine secunda dies.
15 Frondibus (*q*) Actiacis comtos redimita capillos,
Pax ades; & toto mitis in orbe mane.

INTERPRETATIO.

Bella tenuerunt diū viros: gladius erat aptior vomere; bos arator cedebat equo. Sarcula quiescebant, & ligones mutati in pila, atque galea erat facta de mole rastri. Gratia Diis, & domui tuæ, bella vincta catenis jam diu jacent sub pede nostro. Taurus veniat sub juga, semen sub terras subactas. Pax alit Cererem: Ceres alumna pacis.

AT die *sexta, qua præcedet Calendas futuras, templa sunt dicata Diis Ledæis. Fratres de stirpe deorum statuerunt illa diis fratribus circa stagna Juturnæ.*

IPsum carmen deducit nos ad altare Pacis. Hæc dies erit secunda ab exitu mensis. Pax ades habens crines coronatos frondibus Actiacis; & alma mane in toto orbe.

NOTÆ.

(a) *Bella diu*) In domus Augustæ laudem, per quam toti orbi pax data, ista subjiciuntur.

(b) *Cedebat*) Quia passim bella fervebant.

(c) *Pila*) Quod antiquum teli genus fuit apud Romanos.

(d) *Ligones*) Quibus terra foditur.

(e) *Tuæ*) Germanicum alloquitur Naso.

(f) *Pax*) Belli nemque temporibus, quomodo procedere possit res rustica?

(g) *Alumna*) Quæ adeoque cæteris alimenta præbet, a Pace accipit.

(h) *Venturas*) Februarias *scil.* vigesimo quinto adeoque Januarii.

(i) *Ledæis*) *Leda ex Jove natis*. Castorem dicit & Pollucem.

(k) *Illa*) Templa *scil.*

(l) *Fratres*) Drusus & Tiberius ex gente Deorum seu Cæsarum.

(m) *Circa Jut.*) In regione Urbis octava fuit hoc templum, quod Tiberius suo & fratris nomine dedicavit.

(n) *Carmen*) Carminis ratio fastos digerens.

(o) *Aram*) Quo in loco fuerit hæc ara non constat. Magnificentissimum templum postea Vespasianus Paci absolvit, quod a Claudio inceptum.

(p) *Hæc*) Sacra ergo ad Pacis aram 30. Januarii peragebantur.

(q) *Actiacis*) Pacis oleam insigne esse omnes sciunt; quo munere Athenas atque adeo Atticam regionem Pallas ditavit. At vero Poeta Augustæ domui favens non *Actæis* sed *Actiacis* frondibus Pacem vult coronandam, ad victoriam illam celeberrimam alludens, quam ad Actium promontorium Epiri Augustus de Antonio reportavit; quare neque multo post Janum, signum Pacis, clausit.

Dum desunt hostes, desit quoque caussa triumphi.
(*a*) Tu Ducibus bello gloria major eris.
Sola gerat miles, quibus (*b*) arma coerceat, arma:
Canteturque (*c*) fera, nil nisi (*d*) pompa, tuba.
5 Horreat (*e*) Æneadas & (*f*) primus & ultimus orbis:
Si qua parum Romam terra timebit, amet.
Thura, sacerdotes, (*g*) pacalibus addite flammis;
(*h*) Albaque percussa victima fronte cadat.
Utque (*i*) domus, quæ præstat eam, cum Pace perennet,
10 Ad pia (*k*) propensos vota rogate Deos.
Sed jam prima mei pars est exacta laboris;
Cumque suo finem mense libellus habet.

INTERPRETATIO.

Dum desunt hostes, caussa etiam triumphi desit. Tu eris gloria major Ducibus quam Bellum. Miles tractet sola arma quibus reprimat arma; & nihil canatur rauca tuba nisi pompa. Prima & ultima pars mundi reformidet Æneadas: si qua tellus parum metuat Romam, eam diligat. Sacerdotes præbete thura aris pacalibus: & victima candida mactetur cervice icta. Et orate Deos faventes piis votis, ut domus, quæ tuetur Pacem perstet cum ea. Verum jam pars prior mei laboris est absoluta; & libellus habet finem cum suo mense.

NOTÆ.

(a) *Tu*) Scilicet Pacem tueri, omni triumpho est majus. Quod etiam possent omnes satis intelligere.

(b) *Arma coerc.*) Vi namque publice vim licet repellere; justum bellum quibus necessarium; & pia arma, quibus nisi in armis spes nulla relinquitur.

(c) *Fera*) Cujus horrendo sonitu ad fera bella animi incenduntur.

(d) *Pompa*) Quæ ad ludos & festa spectat.

(e) *Æneadas*) Romanos ab Ænea in Latium invectos, aut ab ipso progenitos.

(f) *Primus & ult.*) Oriens & Occidens.

(g) *Pacalibus*) Quæ in Pacis ara accensæ.

(h) *Alba*) Quæque adeo late omnia portendat.

(i) *Domus*) Augusta *scilicet*.

(k) *Propensos*) Nemini dubium esse potest, quin ad Pacem sit propensus qui vere Deus sit.

FA-

FASTORUM

LIBER II.

(*a*) JAnus habet finem: cum carmine crescit & annus.
Alter ut hinc mensis: sic liber alter eat.
Nunc primum velis, Elegi, (*b*) majoribus itis:
(*c*) Exiguum (memini) nuper eratis opus.
5 Certe ego vos habui faciles in amore (*d*) ministros;
Cum lusit numeris prima juventa suis.
Idem sacra cano, signataque tempora Fastis.
(*e*) Ecquis ad hæc illinc crederet esse viam?
(*f*) Hæc mea militia est: ferimus, quæ possumus, arma;
10 Dextraque non omni munere nostra vacat.
Si mihi non valido torquentur pila lacerto;
Nec bellatoris terga premuntur equi;
Nec galea tegimur, nec acuto cingimur ense;
(His habilis telis (*g*) quilibet esse potest)
15 At tua prosequimur studioso pectore, Cæsar,
Nomina, per titulos ingredimurque tuos.
Ergo ades, & placido paulum mea munera vultu
Respice; pacando (*h*) si quid ab hoste vacas.

INTERPRETATIO.

JAnus habet finem. Annus augetur cum versibus. Sicut alter mensis hinc procedit, *ita & alter liber currat. Elegi, nunc primum itis velis majoribus; recordor eratis nuper opus parvum. Certe ego habui vos faciles ministros in amore, cum juventus iniens lusit suis numeris. Idem canto sacra, & tempora notata Fastis. Ecquis arbitraretur esse locum ab illis ad ista? Hæc est mea militia, ferimus arma quæ possumus, & manus nostra non cessat ab omni officio. Si pila non vibrantur a me forti brachio; neque dorsum equi bellatoris urgetur; neque tegimur casside; neque cingimur gladio acuto; (quivis potest esse peritus his armis). At, Cæsar, prosequimur tua nomina corde* tibi *addicto, & ferimur per laudes tuas. Ergo ades, & respice mea dona vultu aliquantulum sereno, si aliquid est otium ab hoste domando.*

NOTÆ.

(a) *Janus*) Jano dicatus mensis.

(b) *Majoribus*) Quid sibi velit sequens Pentameter exponit: ne s'lo quæres.

(c) *Exiguum*) Scilicet exiguum fuit quod vix bene incœptum. De Fastorum libro primo loquitur.

(d) *Ministros*) Quie Elegis Amatoris consignavit.

(e) *Ecquis*) Certe quidem parum inter se conveniunt.

(f) *Hæc*) Ars scil. Poetice, & Versus scribere.

(g) *Quilibet*) Atque adeo Poetæ opus præstantius. Neque certe temere dixit.

(h) *Si quid*) Namque tunc temporis in Germanis cum sævis hostibus manus conserebat. Annales inspice tenium, & ita esse ipse cognosces.

G 2 Fe-

(a) FEbrua Romani dixere (b) piamina patres:
Nunc quoque dant verbo plurima signa fidem.
Pontifices ab (c) Rege petunt & (d) Flamine (e) lanas,
(f) Quîs veteri lingua Februa nomen erat.
5 Quæque capit (g) lictor domibus purgamina (h) certis,
Torrida cum (i) mica farra, vocantur (k) idem.
Nomen idem ramo, qui cæsus ab arbore (l) pura,
Casta sacerdotum tempora fronde tegit.
Ipse ego (m) Flaminicam poscentem Februa vidi:
10 Februa poscenti (n) pinea virga data est.
Denique quodcunque est, quo pectora nostra piamur,
Hoc apud (o) intonsos nomen habebat avos.

INTERPRETATIO.

PAtres Romani appellaverunt piamina februa; *nunc etiam plurima indicia faciunt fidem voci. Pontifices petunt ab Rege & Flamine lanas, quibus nomen erat* Februa *lingua antiqua. Atque purgamina, quæ lictor* Flaminius *sumit ex certis domibus, farra tosta cum mica* salis, *appellantur eodem nomine. Idem nomen ramo, qui recisus ab arbore pura, velat foliis tempora casta Sacerdotum. Ipse ego vidi Flaminicam petentem februa; virga pinea data est petenti februa. Denique quidquid est, quo corda nostra purificentur, obtinebat illud nomen apud avos intonsos.*

NOTÆ.

(a) *Februa*) Nunc ad rem ipsam Naso, postquam Germanici benevolentiam captavit.

(b) *Piamina*) *Februa* dicta sunt purgamenta lingua Sabina, ut docet Varro: dictusque est inde *Februarius* secundus mensis, seu ultimus secundum veterem computationem, quod eo populus sacrificiis expiatoriis purgaretur.

(c) *Rege*) De eo jam supra, de quo tamen repetam quæ docet Livius his verbis: *Regibus exactis, & parta libertate, rerum divinarum deinde habita cura, & quia quædam publica sacra per ipsos reges factitata erant, necubi regum desiderium esset, Regem sacrificulum creant: id Sacerdotium Pontifici subjecere, ne additus nomini honos, aliquid libertati, cujus tunc prima erat cura, officeret.*

(d) *Flamine*) Diali, qui Jovi institutus.

(e) *Lanas*) Quarum usus in expiationibus. In Lupercalibus enim, verbi gratia, ut docet Plutarchus, cum per Lupercos capellæ mactarentur, gemini adolescentes præclari sanguinolento gladio faciem fœdabant; alii illico cum lana lacte madida accurrebant, atque sanguinem abstergebant.

(f) *Queis*) Imo, si Festo fides, quæcumque purgamenti caussa in quibusque sacrificiis adhibentur *februa* appellantur.

(g) *Lictor*) Flaminium intellige, hoc est eum, de quo Festus, qui flamini Diali, sacrorum caussa, præsto erat.

(h) *Certis*) *Tertis* legendum esse contendit clariss. Heinsius, cui, ut & illustrissimo Neapoli plurimum in his debere nos candide confitemur. De domo autem flaminis hic agi, quæ *flaminia* dicebatur, ille prius dicit.

(i) *Mica*) Salis *scil.*

(k) *Idem*) Februa *scil.*

(l) *Pura*) Quis ambigat quin arbor pura sit ipsissima pinus? nam paulo post dicit, *februa poscenti pinea virga data est.* Verba hæc sunt nobiliss. Neapolis, viri certe & doctissimi & accuratissimi.

(m) *Flaminicam*) *Flaminis conjugem*, quam & *flaminam* dixerunt. Verum *flaminiam* habent multi codices, quod si retineas de Sacerdotula quapiam intelligendum, quæ Diali præministraret. Quin & Joseph Scaliger mavult *flaminiâ*, quasi ab ædibus flaminis: quod quidem libentissime amplecterer, si per Manusc. liceret.

(n) *Pinea*) Clariss. Heinsius legit *spinea*, eo inductus, quod omnibus spinarum generibus noxarum depellendarum vim inesse veteres crediderint: de qua & noster in sexto.

(o) *Intonsos*) Primum enim tonsorem, eumque Siculum in Urbem duxit Scipio.

Men-

(*a*) Mensis ab his dictus: secta quia pelle (*b*) Luperci
  Omne solum lustrant; (*c*) idque (*d*) piamen habent.
Aut quia (*e*) placatis sunt tempora (*f*) pura sepulcris,
  Tunc cum (*g*) ferales præteriere dies.
5 Omne nefas omnemque mali purgamina caussam
  Credebant nostri tollere posse senes.
(*h*) Græcia principium moris fuit: illa nocentes
  Impia lustratos ponere facta putat.
(*i*) Actoriden Peleus, ipsum quoque (*k*) Pelea (*l*) Phoci
10 Cæde per (*m*) Hæmonias solvit (*n*) Acastus aquas.
Vectam frænatis per (*o*) inane (*p*) draconibus (*q*) Ægeus
  (*r*) Credulus immerita (*s*) Phasida fovit ope.

INTERPRETATIO.

Mensis appellatus ab his: quia Luperci circumeunt omne solum pelle secta: atque credunt eam expiationem. Vel quia tempora sunt pura, tumulis placatis, tunc cum dies ferales prætereeunt. Nostri avi arbitrabantur piamina posse delere omne nefas atque omnem caussam mali. Græcia fuit initium consuetudinis: illa credit sontes lustratos absolvi factis impiis. Peleus expurgavit Actoriden, Acastus absolvit etiam nece Phoci Peleum ipsum per aquas Hæmonias. Ægeus facilis liberavit auxilio immerito Phasida latam per aerem draconibus frænatis.

NOTÆ.

(a) *Mensis ab*) Februarius mensis ab his februis dictus.

(b) *Luperci*) Panis Sacerdotes, sectis caprorum coriis nudi, nisi ei quæ pelles pudenda tegerent, per omnia discurrentes, & omnia lustrantes: de quibus, & Lupercalibus ipsis audiendus omnino Servius in 8. Æneidos. *Sub monte*, inquit, *Palatino est quædam spelunca, in qua de capro luebatur, id est sacrificabatur:* unde Lupercal *dictum nonnulli putant. Alii quod illic lupa Remum & Romulum nutrierit. Alii, quod est verius, locum esse hunc sacratum Pani Deo Arcadiæ, cui etiam mons Lycæus in Arcadia est consecratus. Et dictus* Lycæus, *quod lupos non sinat in oves sævire. Ergo ideo & Evander Deo gentis suæ sacravit locum, & nominavit* Lupercal, *quod præsidio ipsius numinis lupi a pecudibus arcerentur.* Ex quibus vix dubium sit ab Evandro in Latium invecta ridicula & nefaria illa sacra in Panis Lycæi honorem: ut sicuti a λύκος, λύκαια, ita a lupo *Luperci* & *Lupercalia* dicta sint. Atque ista omnia ex eo licet confirmare quod Panis imago (utpote lepidissime) coleretur nuda, ac solum pelle caprina amictu tecta, quomodo ejus Sacerdotes Lupercalibus discurrere soliti.

(c) *Idque*) *Hanc lustrationem.*

(d) *Piamen hab.*) *Credunt esse expiationem.*

(e) *Placatis*) Feralia enim, hoc est sacra pro mortuis, Februario mense peragebantur; ut in sequentibus patebit.

(f) *Pura*) Nisi vero mortuis justa soluta essent, circa sepulcra errare Manes, a quibus aeris intemperiem & pestilentias oriri, arbitrabantur.

(g) *Ferales*) De his in sequentibus.

(h) *Græcia*) Ad Romanos quidem e Græcia omnis prope Deorum cultus derivatus. At certe si altius repetas, ad Patres usque ascendere teneris.

(i) *Actoriden*) Exempla eorum profert qui, patratis cædibus, expurgati. Actoriden quod attinet, seu Patroclum Actoris nepotem, & Menœtii filium, Clysonymo seu Æane interfecto, ad Peleum in Phthiam venit, ubi expurgatus, & cum Achille educatus.

(k) *Pelea*) Qui Achillis pater, Æaci filius.

(l) *Phoci*) Qui Pelei frater.

(m) *Hæmonias*) *Thessalicas*; ab Æmo monte proximo, aut Æmone Deucalionis filio sic dictas.

(n) *Acastus*) Hic Peliæ filius in Magnesia Thessaliæ annexa regnasse dicitur.

(o) *Inane*) *Aerem.*

(p) *Draconibus*) Quos currui suo junxisse Medeam fabulati sunt.

(q) *Ægeus*) Athenarum rex.

(r) *Credulus*) Qui Medeæ scelera & dolos non perspexit: sed ei fidem habuit, eamque uxorem duxit.

(s) *Phasida*) Medeam ipsam intelligit a

sui

(a) Amphiaraides (b) Naupactoo Acheloo,
Solve (c) nefas, dixit: solvit & ille nefas.
Ah nimium (d) faciles, qui tristia crimina cædis
Fluminea tolli posse putetis aqua!
5 Sed tamen (antiqui ne nescius ordinis erres)
Primus, ut est, Jani mensis & (e) ante fuit.
(f) Qui sequitur Janum, (g) veteris fuit ultimus anni,
Tu quoque sacrorum, (h) Termine, finis eras.
Primus enim Jani mensis, quia janua prima est.
10 Qui sacer est (i) imis Manibus, (k) imus erat.
Postmodo creduntur spatio distantia longo
Tempora (l) bis quini continuasse Viri.
(m) PRincipio mensis (n) Phrygiæ (o) contermina Matri
(p) Sospita delubris dicitur aucta novis.

INTERPRETATIO.

Amphiaraides dixit Acheloo Naupactoo, Libera me a scelere, & ille liberavit a scelere. Ah nimium indulgentes, qui arbitremini horrenda crimina necis posse dilui aqua fluviali! Sed tamen ne decipiaris ignarus veteris seriei, mensis Jani fuit etiam primus ante, ut est; qui sequitur Janum fuit ultimus anni veteris. Tu etiam, Termine, eras finis sacrorum. Primus enim mensis Jani, quia janua prima est. Qui dicatus est Umbris inferis erat infimus. Decemviri creduntur junxisse postea tempora distantia longo intervallo.

PRincipio mensis Sospita juncta Matri Phrygiæ dicitur ditata novis templis.

NOTÆ.

eni a Phasi Colchorum fluvio, unde ea orta, illud datum nomen.

(a) *Amphiaraides*) Alcmæon Amphiarai auguris Argivi filius, de quo jam sæpius, qui quidem Alcmæon patris jussu matrem occidit.

(b) *Naupactoo*) Achelous fluvius qui Acarnanes ab Ætoliis dividit *Naupactous* a Naupacto Ætoliæ urbe dicitur.

(c) *Nefas*) Quod in occidenda matre Eriphyle patratum.

(d) *Faciles*) Illos carpit Naso, qui aquæ aspersione deleri posse scelera crediderunt.

(e) *Ante*) Postquam tamen a Numa restituta temporum ratio: namque a Martio mense inchoatus Romuli annus.

(f) *Qui sequit.*) Februarius *scil.*

(g) *Veteris fuit*) Naso solus, quod sciam istud docuit: multumque adeo vereor ne hac in parte deceptus sit, quomodo & supra decem tantum menses a Romulo numeratos asseruit. Ultimum adeoque crediderim dici debere anni mensem ipsum Februarium, quod ultimus ex veteri & Romulea computandi ratione post Januarium, non post Decembrem, recenseretur. Verum quod dubitanter dico fucum nemini pepererit.

(h) *Termine*) De eo, cui ultima anni sacra Februario mense faciebant, in sequentibus videbimus.

(i) *Imis*) *Inferis*.

(k) *Imus*) *Ultimus*.

(l) *Bis quini*) *Decemviri*. Cæterum de hac re cum incertus loquatur Naso, aliquid latere hic minus ab ipso intellectum suspicor.

(m) *Principio*) Calendis ipsis Februariis.

(n) *Phrygiæ*) Ea Cybele est, quam Idæam ab Ida Phrygiæ monte Dindymenen, aliisque insuper nominibus a locis, ubi ea culta, appellaverunt.

(o) *Contermina*) Adeoque in Palatio, ubi Cybele templum habuit.

(p) *Sospita*) De Junone Sospita, cui Cn. Cornelius templum vovit sub initium belli Insubrici, non potest intelligi hic locus; siquidem illud templum in foro Olitorio fuit regione XI. istud vero in Palatio regione X. Adeoque certi ubi nihil videmus, aliorum ultro facimus judicium.

Nunc

Nunc ubi sint, illis, quæris, sacrata Kalendis,
Templa Deæ? (*a*) longo procubuere die.
Cætera ne simili caderent labefacta ruina
Cavit sacrati provida cura (*b*) Ducis:
5 Sub quo delubris sentitur (*c*) nulla senectus:
Nec satis est homines, obligat ille Deos.
Templorum (*d*) positor, templorum sancte repostor,
Sit Superis, opto, mutua cura tui.
Dent tibi cælestes, quot tu (*e*) cælestibus, annos:
10 Proque tua (*f*) maneant in statione domo.
(*g*) Tum quoque vicini (*h*) lucus celebratur Asyli;
Quà petit æquoreas (*i*) advena Tibris aquas.
Ad (*k*) penetrale Numæ, (*l*) Capitolinumque Tonantem,
Inque Jovis summa cæditur arce (*m*) bidens.
15 (*n*) Sæpe graves pluvias adopertus nubibus Auster
Concitat, aut posita sub nive terra latet.

INTERPRETATIO.

Petis ubi nunc sint templa dicata Deæ illis Kalendis? Ceciderunt longo tempore. Cura sedula Ducis sacrati, sub quo nulla vetustas sentitur templis, prospexit ne cætera soluta ruerent simili ruina. Neque satis est devincire mortales, ille demeretur Deos. Ædificator ædium, sancte restitutor delubrorum, cupio, ut sit Diis cura tui reciproca. Dii præbeant tibi tot annos, quot tu iis præbes, atque excubent pro tua domo. Tum etiam frequentatur lucus Asyli propinqui, quà Tibris hospes subit aquas marinas. Ovis mactatur ad penetrale Numæ, & Capitolinum Tonantem, & in suprema arce Jovis. Sæpe Notus tectus nubibus ciet densas pluvias, vel terra abscondita est sub nive superstrata.

NOTÆ.

(a) *Longo die*) Vetustate.

(b) *Ducis*) Augustum intellige, quo vivente Fastos scripsit, uti dictum sæpe; quanquam addita & mutata nonnulla in Tiberii & Germanici gratiam.

(c) *Nulla*) Quia ita restaurata ut nova viderentur.

(d) *Positor*) Quia etiam, ut habet Svetonius, *Principes viros sæpe hortatus est, ut pro facultate quisque, vel monumentis novis, vel refectis & excultis Urbem adornarent: multaque a multis extructa sunt.*

(e) *Cælestibus*) Quia illorum templa reparabat Cæsar hoc dicit.

(f) *Maneant in st.*) *Excubent*. Vigilent.

(g) *Tum*) Calendis Februarii.

(h) *Celebratur*) Quia solemni pompa ad asylum ibatur, seu lucum, qui inter viam Salariam, & Tiberim fuit, quo victi a Gallis fugientes e prælio Romani se receperunt. Quanquam de eo ne hunc locum exponamus istud facit, quod Sextilibus Calendis Lucaria, seu festa in hoc luco celebrari solita peragerentur.

(i) *Advena*) Scilicet ex Apennino atque Hetruria Romam, deinde in mare devolvitur Tibris.

(k) *Penetrale Numæ*) Hoc est Templum Vestæ, quod ad Numæ Pompilii regiam fuit.

(l) *Capitol.*) In templo, quod ab Augusto Jovi Tonanti excitatum in Capitolio, ut Svetonius docet; nequaquam cum Jovis Opt. Max. alio templo, quod Capitolinum dixerunt, seu arcem Capitolinam, ullo modo confundendum.

(m) *Bidens*) Eo nomine appellatur ovis circa bimatum, inter octo dentes duos habens eminentiores; cujus generis aptissimas ad sacrificia existimabant.

(n) *Sæpe*) Eadem prope de Calendis Febr. habes a Columella.

Pro-

(*a*) PRoximus (*b*) Hesperias Titan abiturus in undas,
(*c*) Gemmea purpureis cum juga demit equis;
Illa nocte aliquis, tollens ad sidera vultum,
Dicet, Ubi est hodie, quæ Lyra fulsit heri?
5 Dumque Lyram quæret; (*d*) medii quoque terga Leonis
In liquidas (*e*) subito mersa notabit aquas.
QUem modo (*f*) cælatum stellis Delphina videbas,
Is (*g*) fugiet visus nocte (*h*) sequente tuos.
(*i*) Seu fuit occultis felix in amoribus (*k*) index:
10 (*l*) Lesbida cum (*m*) domino seu tulit ille lyram.
Quod mare non novit, quæ nescit Ariona tellus?
Carmine currentes ille tenebat aquas.
Sæpe, sequens agnam, lupus est hac voce retentus:
Sæpe avidum fugiens restitit agna lupum:
15 Sæpe canes leporesque umbra (*n*) cubuere sub una;
Et stetit infestæ proxima cerva leæ.
Et (*o*) sine lite loquax cum Palladis alite cornix
Sedit; & accipitri juncta columba fuit.

INTERPRETATIO.

CUm proximus Titan descensurus in fluctus occiduos, tollit juga gemmea equis purpureis, illa nocte quispiam tollens os ad astra dicet, Ubi est hodie Lyra, quæ micuit heri? Et dum quæret Lyram, observabis etiam terga Leonis medii repente condita in undas fluidas.

NOcte sequente Delphin, quem cernebas modo distinctum stellis, is subtractus erit oculis tuis. Sive fuit felix index in amoribus secretis; sive ille vexit lyram Lesbiam cum domino. Quod mare ignorat, quæ terra nescit Arionem? Ille sistebat aquas fluentes versibus. Sæpe lupus sequens agnam repressus est hoc sono: sæpe agna vitans lupum famelicum constitit. Sæpe canes atque lepores consederunt sub eadem umbra; & cerva juncta leænæ infestæ constitit. Atque cornix garrula sedit cum ave Palladis sine rixa, & columba proxima fuit accipitri.

NOTÆ.

(a) *Proxim.*) Secundo Februarii, inquit, occidit Lyra.

(b) *Hesperias*) *Occiduas*.

(c) *Gemmea*) Quia radiis suis Sol coruscus, omniaque illustrat, gemmata & nitida fecit Naso equorum ipsius juga.

(d) *Medii*) Non enim tota simul aut oriuntur aut occidunt sidera, quorum vel stellæ longe sparsæ, vel hoc aut illo modo dispositæ.

(e) *Subito*) Quia Lyræ cum occasus esset vespertinus, Leonis vero matutinus, qui jam ante media sui parte occidisset, sub oculis spectantis, reliquâ mergebatur.

(f) *Cælatum*) Novem quippe stellis distinguitur Delphin.

(g) *Fugiet*) Quia Heliace occiderit.

(h) *Sequente*) Tertio scilicet nonas Febr.

(i) *Seu fuit*) Causas tangit Naso, ob quas in cælum translatus creditur Delphinus. Eas vero ex Hygino ne pigeat repetere: namque ineptum foret libros libris sine fine suffarcinare.

(k) *Index*) Qui, ut jam supra meminimus, Neptuni erga Amphitriten amores & callide aperuit, & felices suadendo reddidit.

(l) *Lesbida*) Arionis Methymnâ, Lesbi insulæ urbe, oriundi; quem exceptum tergo, cum in mare desiliisset, Delphinus dicitur ad Tænarum promontorium detulisse.

(m) *Domino*) Arione *scil.* insigni illo citharœdo, cujus commendationem ab ipso Nasone habes in sequentibus.

(n) *Cubuere*) Dulci sono *scilicet* decepti, uti loquitur Horatius noster.

(o) *Sine lite*) Quanquam inter noctuam atque cornicem plurimæ sint; ut videre est apud Ælianum.

Cyn-

(*a*) Cynthia sæpe tuis fertur, (*b*) vocalis Arion,
Tanquam (*c*) fraternis obstupuisse modis.
Nomen Arionium Siculas impleverat urbes;
Captaque erat lyricis (*d*) Ausonis ora sonis.
5 (*e*) Inde domum repetens puppim conscendit Arion;
Atque ita quæsitas (*f*) arte ferebat opes.
Forsitan, (*g*) infelix, ventos undamque timebas.
At tibi (*h*) nave tua tutius æquor erat.
Namque gubernator destricto constitit ense,
10 Cæteraque armata conscia turba manu.
(*i*) Quid tibi cum gladio? dubiam rege, navita, pinum:
Non sunt hæc digitis, arma tenenda tuis.
(*k*) Ille metu vacuus, Mortem non deprecor, inquit:
Sed liceat sumta pauca referre lyra.
15 Dant veniam, ridentque moram: capit ille coronam,
Quæ possit crines, Phœbe, decere, tuos.
Induerat Tyrio bis tinctam murice pallam:
Reddidit icta suos pollice (*l*) chorda sonos.
Flebilibus veluti numeris canentia durâ
20 Trajectus (*m*) pennâ tempora (*n*) cantat olor.
Protinus in medias ornatus desilit undas.
(*o*) Spargitur impulsa (*p*) cærula puppis aqua.

INTERPRETATIO.

Arion sonore, Cynthia dicitur sæpe obstupuisse tuis modis tanquam fraternis. Nomen Arionium impleverat urbes Siculas; & littus Italum admirabatur voces lyricas. Inde rediens domum Arion ingreditur navem, atque vehebat divitias sic partas arte. Forte, miser, metuebas ventos & fluctus. At mare erat tibi tutius nave tua. Namque nauclerus gladio nudato, & cæterum agmen conscium constitit manu armata. Quid tibi cum ense? Nauta, guberna navem incertam. Hæc arma non sunt tractanda digitis tuis. Ille expers timoris, Ego, ait, non refugio mortem: sed concedatur repetere pauca lyra sumta. Concedunt, atque irrident spatium. Ille induit coronam quæ possit convenire tuis capillis, Apollo. Sumserat pallam bis infectam murice Tyrio; fides impulsæ pollice emiserunt suos sonos. Sicut Cygnus habens tempora fixa dura penna canit modis lugubribus. Continuo ornatus immittit se in medias aquas. Puppis impulsa spargitur aqua cærulea.

NOTÆ.

(a) *Cynthia*) Diana; a Cyntho monte in Delo inenia.

(b) *Vocalis*) Vocis & lyræ sono omnia demulcens.

(c) *Fraternis*) Apollinis *scil.* citheræ inventoris.

(d) *Ausonis*) Italiam jam sæpe Ausoniam ab Ausonibus populis, vel Ausone Ulyssis filio dictam fuisse repetivimus.

(e) *Inde*) Tarento quippe ultimò profectus.

(f) *Arte*) Citharœdica *scil.*

(g) *Infelix*) Apostrophe est ad Arionem ipsum; qui infeliciter sese prædonibus credidit.

(h) *Nave*) Pro nautis posuit.

(i) *Quid tibi*) Increpatio est gubernatoris.

(k) *Ille*) Arion.

(l) *Chorda*) Fides citharæ alligatæ.

(m) *Penna*) Testatur Marsus se in Ionia Cygnos vidisse seniores, fronte penna quadam trajecta duriuscula: quod & observavit Pomponius in extrema Germania. Suspicabar tamen per pennam pennatum telum forte esse intelligendum.

(n) *Cantat*) Fabulæ, & Poetarum figmenta.

(o) *Spargitur*) Maris aspergine roratur ex Arionis saltu.

(p) *Cærula*) Ex maris cæruleo colore.

Inde (*a*) (fide majus) tergo Delphina recurvo
Se memorant oneri supposuisse (*b*) novo.
Ille sedens citharamque tenet, (*c*) pretiumque vehendi
Cantat, & æquoreas carmine (*d*) mulcet aquas.
5 Dî pia facta vident: astris Delphina recepit
Jupiter; & stellas jussit habere novem.

(*e*) NUnc mihi mille (*f*) sonos, quoque est memoratus Achilles,
Vellem, Mæonide, (*g*) pectus inesse tuum.
Dum canimus (*h*) sacras alterno (*i*) pectine Nonas;
10 Maximus hinc (*k*) Fastis accumulatur honos.
Deficit ingenium, majoraque viribus urgent.
Hæc mihi præcipuo est ore canenda dies.
Quid volui demens (*l*) Elegis imponere tantum
Ponderis? (*m*) heröi res erat ista pedis.
15 Sancte Pater Patriæ, tibi (*n*) Plebs, tibi (*o*) Curia nomen
Hoc dedit; hoc dedimus nos tibi nomen (*p*) Eques.

INTERPRETATIO.

Inde (vix credibile est) aiunt Delphinum se submisisse novo ponderi tergo pando. Ille innixus & tenet lyram, & canit mercedem pro vectura, & lenit aquas marinas carmine. Dii aspiciunt pia facta. Jupiter admisit Delphinum syderibus, & imperavit obtinere novem stellas.

NUnc optarem habere mille voces, & pectus tuum, Mæonide, quo Achilles est cantatus. Dum cantamus sacras Nonas plectra alterno, gloria maxima hinc additur Fastis. Ingenium deficit, & majora viribus me premunt. Hæc dies est mihi cantanda ore præcipuo. Quid vovi, amens, imponere tantum oneris Elegis? Res ista erat pedis heroici. Sancte Pater Patriæ, Populus, Curia imposuit tibi hoc nomen; nos Equites imposuimus tibi hoc nomen.

NOTÆ.

(a) *Neve*) Non tam frequenter enim Istud evenit, Delphini ut tergo suo homines excipiant: quanquam & factum istud esse verè nonnulli testantur.

(b) *Pretium veh.*) Mercedem qua erga Delphinum pro vectura tenebatur.

(c) *Mulcet*) Ut ad navigandum faciles essent. Fuerunt vero; namque ad Tænarum Laconiæ promontorium denique appulit; atque hinc Periandrum Corinthiorum regem adiit, qui & conquisitos perfidos nautas digno supplicio pro scelere affecit.

(d) *Nunc*) Rem magnam aggressurus Poeta, diemque dicturus quo *Patriæ Pater* Augustus appellatus est, ingenium Homericum optat, quo, ut digna erat, rem ipsam posset decantare.

(e) *Sonos*) *Voces*.

(f) *Mæonide*) Apostrophe est ad Homerum. Quanquam enim, ut est in hoc versu,

Smyrna, Rhodos, Colophos, Salamis,
Chios, Argis, Athenæ,

suum esse Homerum contenderint, vulgo a Mæonia Asiæ minoris regiuncula, vel Mæone patre, eo nomine dictus creditur.

(g) *Pectus*) Pro ingenio aut furore Poetico ponit.

(h) *Sacras*) Quia publico consensu consecratæ, propter auctos Augusti titulos: cum prius tutela Deo carere, Nonas dixerit. Lege Suetonium lib. 2. cap. 58.

(i) *Pectine*) Plectro, quo tanguntur chordæ. Alternum vero dicit propter Elegos.

(k) *Fastis*) In quos necesse est cum Augusti laudem, tum sacra ejus caussa instituta referre.

(l) *Elegis*) Qui pede uno truncati Pentametri ratione, minus sunt gravi argumento idonei.

(m) *Heroi*) Heroici seu Hexametri versus.

(n) *Plebs*) Omnes repentino maximoque consensu Augusto sanctum illud cognomen detulerunt; quod ipse quidem non sine lacrymis accepit.

(o) *Curia*) *Senatus*.

(p) *Eques*) *Equester Ordo*: ex quo fuit Naso.

(*a*) Res tamen ante dedit: sero quoque vera tulisti
   Nomina: jam pridem tu (*b*) Pater orbis eras.
Hoc tu per terras, quod in æthere Jupiter alto,
   Nomen habes: hominum tu pater, ille Deûm.
5 Romule, (*c*) concedas: facit hic tua magna (*d*) tuendo
   Mœnia: tu (*e*) dederas transilienda Remo.
Te (*f*) Tatius, parvique (*g*) Cures, (*h*) Cæninaque sensit.
   (*i*) Hoc Duce Romanum est Solis (*k*) utrumque latus.
Tu breve (*l*) nescio quid victæ telluris habebas:
10 (*m*) Quodcunque est alto sub Jove, Cæsar habet.
Tu (*n*) rapis, hic castas Duce se (*o*) jubet esse maritas.
   Tu recipis (*p*) luco, (*q*) submovet ille nefas.
Vis tibi grata fuit: florent sub Cæsare leges.
   Tu (*r*) Domini nomen, Principis ille tenet.

INTERPRETATIO.

Res tamen prius imposuit: sero etiam obtinuisti vera nomina: jam diu eras Pater orbis. Tu habes in terris nomen, quod Jupiter habet in excelso cælo. Tu es pater hominum, ille Deorum. Romule concedas: Hic facit tua mœnia magna defendendo, tu dederas ea transilienda Remo. Tatius, & parvi Cures, & Cænina te sensit. Hoc Duce, utrumque latus Solis est Romanum. Tu habebas nescio quid exiguum terræ subactæ: Cæsar obtinet quidquid est sub Jove excelso. Tu rapis, hic imperat nuptas esse pudicas se Duce. Tu recipis flagitium luco, ille arcet. Vis fuit tibi accepta; leges florent sub Cæsare. Tu habes nomen Domini, ille Principis.

NOTÆ.

(a) *Res*) Quia beneficiis & amore omnium Pater eras, priusquam illud tibi cognomen imponeretur.

(b) *Pater orbis*) Callidissima adulatione Augusti titulos auget Naso.

(c) *Concedas*) *Augusti laudibus decedas*. Ad illud vero alludit forte quod factum, cum Pater Patriæ appellatus est. Fuerunt namque qui *Romulum*, titulo sane longe inferiori appellandum, censerent.

(d) *Tuendo*) *Defendendo, & protegendo*. De eo, ni fallor, cogitabat Naso, quod fratrem Remum Romulus occidisset.

(e) *Dederas*) Adeoque parva fuerunt.

(f) *Tatius*) Regulus Sabinorum.

(g) *Cures*) Sabinorum oppidulum.

(h) *Cænina*) Latii etiam oppidum.

(i) *Hoc*) Augusto *scil.*

(k) *Utrumque*) Oriens atque Occidens.

(l) *Nescio quid*) Per contemtum dicit. Vix enim ad decimum octavum lapidem protulit imperium suum ab Urbe Romulus.

(m) *Quodcumque*) Pedetentim tamen Naso; nisi te furor abripit.

(n) *Rapis*) Sabinarum raptum exprobrat Romulo elegantissima Antithesi, quæque maxime ad Augusti laudem facit.

(o) *Jubes*) Namque ad coercendos adulteros antea paratam Juliam legem instauravit, & novas sanxit.

(p) *Luco*) Asylum in eo fecit Romulus, quo scelesti undique ad novæ Urbis constitutionem se receperunt.

(q) *Submovet*) Quia ab Augusto repressi, fugati, aut occisi scelesti.

(r) *Domini*) Quod ut maledictum & opprobrium Augustus semper exhorruit, teste Svetonio. At enim hodie audacia sua & superbia fretos nebulones quotidie videas, qui nihil quicquam industria sua cum parare velint, in omnes bonos dominium affectant. Quod genus sacrilegum utinam aliquis denique ad triremes in æternum alligaverit.

Te Remus (*a*) incusat; veniam dedit (*b*) hostibus ille.
Cælestem fecit te (*c*) Pater; ille (*d*) Patrem.
JAM (*e*) puer Idæus media tenus (*f*) eminet alvo:
Et liquidas misto nectare (*g*) fundit aquas.
5 En etiam, si quis (*h*) Borean horrere solebat,
Gaudeat: a (*i*) Zephyris mollior aura venit.
(*k*) QUintus ab æquoreis nitidum jubar extulit undis
(*l*) Lucifer; & primi tempora veris eunt.
Ne fallare tamen; restant tibi frigora, restant:
10 Magnaque discedens signa relinquit hiems.
(*m*) TErtia nox veniat: (*n*) Custodem protinus Ursæ
Adspicies geminos (*o*) exseruisse pedes.
(*p*) Inter (*q*) Hamadryadas (*r*) jaculatricemque Dianam
Callisto sacri pars fuit una chori.

INTERPRETATIO.

Remus arguit te; ille pepercit hostibus. Pater fecit te deum: ille Patrem.

JAm puer Idæus apparet usque ad medium ventrem: & fundit aquas misto nectare. Ecce etiam, si quis consueverat timere Borean, lætetur: lenior spiritus oritur a Zephyris.

QUintus Lucifer emisit purum splendorem a fluctibus marinis, & tempora primi veris currunt. Ne tamen erres; supersunt tibi frigora, supersunt; atque bruma fugiens relinquit magna indicia sui.

NOx tertia adsit, continuo videbis custodem Ursæ extulisse ambos pedes. Callisto fuit pars una turbæ sacræ inter Hamadryadas & Dianam venatricem.

NOTÆ.

(a) *Incusat*) Quia nequidem in fratrem fenis.

(b) *Hostibus*) Exempla ejus rei pete ex Tranquillo.

(c) *Pater*) Mars; cujus Romulus credituæ filius.

(d) *Patrem*) Julium Cæsarem; quem pro Deo coli voluit Augustus adoptione ejus filius.

(e) *Puer*) Ganymedes *scil.* de quo jam supra, ab Ida Phrygiæ monte dictus Idæus. Hunc vero Trois filium in Aquarium mutatum nihil opus est denuo admonere.

(f) *Eminet*) Dimidia sui parte ortus est.

(g) *Fundit*) Ad id alludit quod non modo Jovi præbet pocula Ganymedes; sed ita dispositæ sunt stellæ, quæ illud sidus constituunt, ut pars maxima earum quasi effusio aquarum videantur.

(h) *Borean*) Qui a Septentrione ventus frigidissimum aerem perflat hyemali tempore.

(i) *Zephyris*) Mitiores & calidiores sunt ab occasu spirantes venti.

(k) *Quintus*) A Nonis *scil.* illo tamen die comprehenso: adeoque quinto Idus, seu ut numeramus nos, nono Februarii. Quanquam enim Plinius ad tertium diem post Nonas retrahit, & auctor incertus ad octavum Idus constituit, nihilominus tamen a Nasonis mente aberravit Bersmannus. Tabulam inspice aut Calendarium huic operi præfixum, & tute rem ipsam dijudicabis.

(l) *Lucifer*) Luciferum seu Phosphorum, aut Veneris stellam, quæ Solis ortum præcedit pro die ipso, ut sæpe alibi, posuit.

(m) *Tertia*) Tertio Idus adeoque, seu undecimo Februarii.

(n) *Custodem*) Bootes est seu Arctophylax, in quem deformatus Arcas Callisti filius. In eo autem sidere, & medio crurum stella est, quæ *Arcturus* dicitur, de qua nunc maxime agitur. Ea vero Acronice veris initio oritur, & vesperi conspici incipit, ut testantur oculi.

(o) *Exseruisse*) Dicit istud quia in cælo its oblique dispositus Bootes, ut pedes prius quam reliquum corpus ascendant.

(p) *Inter*) Fabulam ipsam Callistonis seu Callistus, atque adeo Bootæ, narrare occipit, quem ex Metam. licet repetere.

(q) *Hamadryades*) Sunt nymphæ, quæ cum quercubus simul oriuntur & occidunt.

(r) *Jaculatricem*) Sæpius vero jam venantem eam habuimus.

Illa Deæ tangens (*a*) arcus, Quos tangimus, arcus,
Este meæ testes virginitatis, ait.
(*b*) Cynthia laudavit, Promissaque (*c*) fœdera serva,
Et comitum princeps tu mihi, dixit, eris.
5 Fœdera (*d*) servasset, si non formosa fuisset.
Cavit mortales: (*e*) de Jove crimen habet.
Mille feras (*f*) Phœbe silvis venata redibat;
Aut plus, aut medium Sole tenente diem.
Ut tetigit lucum (densa niger ilice lucus;
10 In medio gelidæ fons erat altus aquæ)
Hac, ait, in silva, virgo (*g*) Tegeæa, lavemur.
Erubuit (*h*) falso virginis illa sono.
Dixerat & Nymphis: Nymphæ velamina ponunt.
Hanc pudet, & tardæ dat mala signa moræ.
15 Exuerat tunicas: uteri manifesta tumore
Proditur indicio (*i*) ponderis ipsa sui.
Cui Dea, Virgineos, perjura (*k*) Lycaoni, cœtus
Desere, nec castas pollue, dixit, aquas.
(*l*) Luna novum decies implerat cornibus orbem:
20 Quæ fuerat virgo credita, mater erat.
(*m*) Læsa furit Juno, formam (*n*) mutatque puellæ:
(*o*) Quid facis? (*p*) invito pectore passa Jovem est.

INTERPRETATIO.

Illa tangens arcus Dea, Arcus, inquit, quos tangimus estote testes meæ virginitatis. Cynthia probavit, atque, ait, Permane in fœdere promisso, & tu eris mihi prima comitum. Perstitisset in fœdere, nisi fuisset pulchra: Effugit homines; corrupta est ab Jove. Phœbe revertebatur venata mille feras per nemora, Sole tenente diem medium aut amplius. Postquam pervenit ad lucum, (lucus erat opacus spissa ilice, fons profundus aquæ frigidæ erat in medio) dicit, Virgo Tegeæa, lavemur in hoc nemore. Illa suffusa est pudore ad falsam vocem virginis. Monuerat quoque Nymphas. Nymphæ exuunt vestes. Hanc pudet, & præbet mala indicia lentæ moræ. Posuerat tunicas; ipsa manifesta tumore ventris proditur indicio sui oneris. Cui dea, inquit, perjura Lycaoni, relinque choros virgineos, neque inquina aquas castas. Luna impleverat decies novum orbem cornibus: quæ fuerat dicta virgo, erat genitrix. Juno offensa sævit, atque deformat faciem puellæ. Quid agis? passa est Jovem corde repugnante.

NOTÆ.

(a) *Arcus*) Quibus *scil.* falso jurantes posset ulcisci.

(b) *Cynthia*) Diana, a Cyntho Deli monte.

(c) *Fœdera*) Virginitatem *scil.* servare tenebantur Dianæ comites.

(d) *Servasset*) Nequitiæ suæ nondum oblitus Naso.

(e) *De Jove*) Qui Dianæ indutus vultum, virgini fucum fecit.

(f) *Phœbe*) Diana Phœbi soror.

(g) *Tegeæa*) Callistonem alloquitur Arcadicam, quam a Tegea Arcadiæ urbe eo nomine jam supra appellatam diximus.

(h) *Falso*) Quia non jam virgo erat Callisto.

(i) *Ponderis*) Ex quo venter tumebat.

(k) *Lycaoni*) Lycaonis filia.

(l) *Luna*) Id est exacto decimo mense Lunari.

(m) *Læsa*) Quia cum Callisto rem habuerat Jupiter.

(n) *Mutat*) In Ursam deformavit.

(o) *Quid facis*) Verba sunt Poetæ, indignantis quod in Callistonem immeritam sæviat Juno.

(p) *Invito*) Adeoque innocenti.

VI.

Utque (*a*) feræ vidit turpes in (*b*) pellice vultus;
Hujus in amplexus, Jupiter, inquit, eat.
Ursa per incultos errabat squallida montes,
Quæ fuerat summo nuper amanda Jovi.
5 Jam (*c*) tria lustra (*d*) puer furto conceptus agebat;
Cum mater nato est obvia facta suo.
Illa quidem, tanquam cognosceret, adstitit amens,
Et gemuit: gemitus verba parentis erant.
Hanc puer (*e*) ignarus jaculo fixisset acuto;
10 Ni foret in superas (*f*) raptus uterque domos.
Signa propinqua micant: prior est, quam dicimus Arcton:
Arctophylax formam terga sequentis habet.
Sævit adhuc, (*g*) canamque rogat (*h*) Saturnia (*i*) Tethyn,
(*k*) Mænaliam tactis (*l*) ne lavet Arcton aquis.
15 IDibus (*m*) agrestis (*n*) fumant altaria Fauni,
Hic ubi discretas (*o*) insula (*p*) rumpit aquas.

INTERPRETATIO.

Et postquam aspexit fœdam faciem feræ in pellice, Jupiter, ait, veniat in amplexus hujus. Ursa, quæ fuerat nuper amanda supremo Jovi, vagabatur squallida per hispidos colles. Puer genitus furtivo concubitu jam agebat tria lustra, cum Parens occurrit filio suo. Illa quidem insana constitit, quasi cognosceret, & gemuit; gemitus erant voces matris. Puer nescius transfodisset eam telo acuto, nisi ambo essent sublati in sedes cælestes. Fulgent sydera juncta; quam dicimus Arcton est prior, Arctophylax habet speciem sequentis terga. Saturnia furit adhuc, atque orat Tethyn albam, ne lavet Arcton Mænaliam aquis tactis.

IDibus aræ Fauni agrestis fumant hic ubi insula dividit aquas diversas.

NOTÆ.

(a) *Feræ*) Ursæ scil.

(b) *Pellice*) Callisto.

(c) *Tria*) Quindecim annos natus erat Arcas, ut ex re ipsa, atque disertis aliunde petitis verbis liquet: adeoque lustrum Naso pro quinque annis posuit hic quoque, ut & alibi; quanquam ex sententia plerorumque litteratorum quatuor tantum comprehendat. Verum de hac lite dictum jam in præcedentibus, quod sit satis.

(d) *Puer*) Arcas, qui ex furtivo Jovis cum Callistone congressu procreatus.

(e) *Ignarus*) *Matrem esse nescius.*

(f) *Raptus*) *In cœles translatus.* Callisto nimirum in Ursam majorem mutata, Arcas Bootæ sydus constituit.

(g) *Canam*) Quia annosa: an forte ad aquæ colorem respexit, cum præsertim ventis agitata?

(h) *Saturnia*) Juno Saturni filia.

(i) *Tethyn*) Hæc Cœli & Vestæ fuit filia, uxor Oceani.

(k) *Mænaliam*) Arcadicam, a Mænalo Arcadiæ monte.

(l) *Ne lavet*) Jam dictum est in Metamorphosi, fictum istud ideo esse, quod nunquam æquore tingi videatur Ursa, quæ ad polum nobis sublatum sita.

(m) *Agrestis*) Ruricolæ.

(n) *Fumant*) Fauno adeoque sacra fiebant. Neque certe hujusmodi nugis aliunde fidem arcessere operæ pretium mihi videtur.

(o) *Insula*) Tiberinam dicit, in cujus angulo superiore, turpissimo numini, anno ab Urbe condita DIX. sacratum fanum.

(p) *Rumpit*) Scilicet diversas in partes feruntur fluminis aquæ insulæ occursu.

Hæc

(*a*) Hæc fuit illa dies, in qua (*b*) Veientibus arvis
(*c*) Ter centum Fabii, ter cecidere duo.
Una domus vires & onus (*d*) susceperat Urbis:
Sumunt gentiles arma professa manus.
5 Egreditur castris miles (*e*) generosus ab îsdem;
E quis dux fieri quilibet aptus erat.
Carmentis (*f*) portæ (*g*) dextro via proxima Jano est.
Ire per hanc noli, quisquis es; (*h*) omen habet.
(Illâ fama refert Fabios exisse trecentos.
10 Porta vacat culpa, sed tamen omen habet.)
Ut celeri passu (*i*) Cremeram tetigere (*k*) rapacem;
(Turbidus hibernis ille fluebat aquis)
Castra (*l*) loco ponunt: destrictis ensibus ipsi
(*m*) Tyrrhenum valido Marte per agmen eunt.
15 Non aliter, quam cum (*n*) Libyca de rupe leones
Invadunt sparsos lata per arva greges.

INTERPRETATIO.

Hæc dies illa fuit, qua Fabii trecenti atque sex occubuerunt in campis Veientibus. Una domus susceperat vires & onus Urbis: manus gentiles capiunt arma professa. Miles cordatus prodit ex castris iisdem, ex quibus quivis erat idoneus fieri Imperator. Via portæ Carmentis est juncta Jano dextro. Ne exeas per eam, quisquis es; habet malum *omen. Rumor est trecentos Fabios prodiisse illa. Porta est insons, sed tamen est ominosa. Postquam venerunt cito gradu ad rapidum* fluvium *Cremeram; (ille currebat tumidus aquis hibernis) ibi castra metantur; ipsi gladiis nudatis feruntur per turbam Tyrrhenum strenuo Marte. Non aliter quam cum leones de caute Libyca incurrunt in greges errantes per vastos campos.*

NOTÆ.

(a) Hæc) Anno ab Urbe 277. tanta clade afflicta gens Fabia. Diem quod attinet, ad 15. Cal. Sextiles Livius assignat. Quem cum Nasone nostro quomodo conciliare queam prorsus non video. Alterutrum deceptum necesse est.

(b) *Veientibus*) Populi fuerunt Hetruriæ ad Tiberim, qui denique a Camillo, excisis Veiis illorum sedibus, sub Romanam potestatem redacti sunt.

(c) *Ter centum*) Seu ergo supra trecentos una die mactati Fabii: unusque ex ea gente superfuit, qui ob impuberem ætatem domi relictus genus deinde propagavit.

(d) *Susceperat*) Hæc fuerunt Consulis verba pro Fabiorum gente ad Senatum, uti refert Livius; *Assiduo magis quam magno præsidio, (ut scitis P. C.) bellum Veiens eget. Vos alia bella curate, Fabios hostes Veientibus date. Authores sumus, tutam ibi Majestatem Romani nominis fore. Nostrum id nobis, velut familiare bellum, privato sumtu gerere in animo est. Respublica & milite illic & pecunia vacet.*

(e) *Generosus*) Scilicet nobilis fuit gens Fabia, quam etiam ex deorum semine manasse nonnulli arbitrabantur, aliis ad Nympham quandam, aliis ad Herculem referentibus.

(f) *Portæ*) Quæ & *Vejentina* & *Tarpeia*, *Scelerata* etiam a Fabiorum clade dicta est.

(g) *Dextro*) Jani templum ad dextram fuit prodeuntibus.

(h) *Omen*) Malum *scil.* ob Fabiorum cædem.

(i) *Cremeram*) Qui fluvius fuit Thusciæ non longe a Veiis.

(k) *Rapacem*) Quia imbribus auctus rapido cursu ferebatur.

(l) *Loco*) Ad fluvium *scil.* qui, ut Livius refert, opportunus visus est communiendo præsidio.

(m) *Tyrrhenum*) Veientium.

(n) *Libyca*) Exquisita Fabiorum commendatio, quos Naso non Leonibus modo confert, sed ferocissimis, cujusmodi habet illorum arida nutrix Libya, quæ pars est Africæ.

Dis-

Diffugiunt hostes, (*a*) inhonestaque vulnera tergo
Accipiunt: Thusco sanguine terra rubet.
(*b*) Sic iterum, sic sæpe cadunt: ubi vincere aperte
Non datur, insidias armaque (*c*) cæca parant.
5 (*d*) Campus erat: campi claudebant ultima colles,
Silvaque montanas occulere apta feras.
In medio (*e*) paucos, (*f*) armentaque rara relinquunt:
Cætera virgultis abdita turba latet.
Ecce, velut torrens undis pluvialibus auctus,
10 Aut nive, quæ (*g*) Zephyro victa tepente fluit:
(*h*) Per sata perque vias fertur; nec, ut ante solebat,
Riparum clausas margine finit aquas:
Sic Fabii latis vallem discursibus implent;
Quosque vident spernunt: (*i*) nec metus alter inest.
15 Quo ruitis, generosa domus? male creditur hosti.
Simplex nobilitas, (*k*) perfida tela cave.
Fraude perit (*l*) virtus: in apertos undique campos
Prosiliunt hostes, & latus omne tenent.
Quid faciant pauci contra tot millia fortes?
20 Quidve, quod in misero tempore restet, habent?

INTERPRETATIO.

Hostes dilabuntur, & ferunt tergo plagas indecoras: tellus rubet cruore Thusco. Eo modo denuo procumbunt, atque ita sæpe. Postquam non licet superare aperto Marte, adornant dolos & arma latentia. Erat planities: montes, atque silva idonea ad tegendum feras montanas finem faciebat ultimæ planitiei. Destituunt raros in medio, cum paucis armentis; reliquum agmen latet occultum virgultis. Ecce velut torrens tumidus aquis pluvialibus, seu nive, quæ currit liquefacta Favonio calido, rapitur per sata & per vias; neque, ut prius consueverat, continet aquas repressas margine riparum: sic Fabii implent vallem vastis discursibus; & contemnunt quos aspiciunt: neque timor inest. Quo prorumpitis, domus nobilis? male confiditur hosti. Nobilitas credula, time arma dolosa. Virtus obruitur dolis. Hostes incurrunt in agros undique patentes, & occupant omnem oram. Quid agant pauci strenui adversus tot millia? quidve habent, quod sit reliquum in duro tempore?

INTERPRETATIO.

(a) *Inhonesta*) Turpe nimirum fuga sibi in bello consulere.

(b) *Sic*) A Fabiis illorumque clientibus fusi fugatique.

(c) *Cæca*) *Tecta. Dolus* enim *an Virtus quis in hoste requirat?*

(d) *Campus*) Optime locum perscribit, ubi a Vejentibus positæ insidiæ.

(e) *Paucos*) Quos adeoque qui viderent facile vinci posse crederent.

(f) *Armenta*) Quæ hostes ad prædandum pellicerent.

(g) *Zephyro*) Vento calido.

(h) *Per sata*) Prædonum more sine ordine ruebant, qui non cum hostibus congredi, sed pecora abigere properabant.

(i) *Nec metus*) Alios esse non credunt, a quibus periculum.

(k) *Perfida*) Scilicet perfida? Partibus suis favet Naso.

(l) *Virtus*) Fabii adeoque ad unum trucidati. Quam rem qui volet accuratius cognoscere, ex Historicis petat: nam sane id unum quidem curamus nos, ut ex fontibus ipsis quisque possit bibere, atque ad eos facilis detur accessus.

Si-

Sicut aper silvis longe Laurentibus actus
    Fulmineo (*a*) celeres dissipat ore canes,
(*b*) Mox tamen ipse perit: sic non moriuntur inulti;
    Vulneraque (*c*) alterna dantque feruntque manu.
5 Una dies Fabios ad bellum miserat omnes:
    Ad bellum missos perdidit una dies.
Ut tamen Herculeæ superessent semina gentis,
    Credibile est ipsos consuluisse Deos.
Nam puer impubes, & adhuc non utilis armis,
10 Unus de Fabia gente relictus erat.
Scilicet ut posses olim tu, (*d*) Maxime, nasci;
    (*e*) Cui res cunctando restituenda foret.
(*f*) Continuata loco tria sidera, Corvus & Anguis,
    Et medius Crater inter utrumque jacet.
15 Idibus illa latent; oriuntur nocte (*g*) sequenti.
    Quæ sibi cur tria sint consociata, canam.
Forte Jovi festum Phœbus solenne parabat:
    Non faciet longas fabula nostra moras.
I (*h*) mea, dixit, avis, ne quid pia sacra moretur:
20 Et tenuem (*i*) vivis fontibus affer aquam.

INTERPRETATIO.

Quemadmodum aper pulsus longe a silvis Laurentibus proturbat citos canes rostro fulmineo, mox tamen ipse cadit; ita non pereunt inulti, atque inferunt, & accipiunt plagas manu alterna. Una dies dimiserat omnes Fabios ad bellum, una dies peremit dimissos ad bellum. Credibile est tamen ipsos Deos prospexisse ut restarent semina sobolis Herculeæ. Nam puer inberbis neque adhuc idoneus ad arma relictus erat solus de gente Fabia. Scilicet ut tu, Maxime, posses olim oriri; a quo res esset reparanda differendo.

TRia signa Corvus & Serpens & Crater inter utrumque sunt juncta loco. Illa non apparent Idibus; emergunt nocte sequenti. Quæ tria quamobrem sint conjuncta dicam. Forte Phœbus adornabat festum solemne Jovi: fabula nostra non diu detinebit. Ita, inquit, mea volucris, ne quod impediat pia sacra; atque pete paulum aquæ ex vivis fontibus.

NOTÆ.

(a) *Celeres*) Quique adeo primi invadunt.

(b) *Mox*) Postquam undique irruentium canum numerum non potest dissipare.

(c) *Alterna*) Quæ ut patitur, ita & infert plagas.

(d) *Maxime*) Quint. Fabium Maximum dicit, virum illum vix cuiquam inter Ethnicos secundum, qui Hannibalem cum virtute & dolis, tum plurimis victoriis & proculcata Majestate Romana elatum, cunctando frænavit.

(e) *Cui*) A quo Res Romana, & Reipublicæ status esset restituendus.

(f) *Continuata*) Quia inter equinoctialem & hyemalem circulum, trium signorum, Cancri, Leonis, & Virginis, longitudinem occupant; neque sine ratione, ut mox patebit, sociata sunt.

(g) *Sequenti*) Adeoque 16. Calendas Mart. idque Acronice.

(h) *Mea*) In tutela Apollinis Corvus propter auguria, qui olim albus, at niger factus Coronidis revelato adulterio, ut dictum in Metam.

(i) *Vivis*) Scaturientibus.

Corvus inauratum pedibus cratera (*a*) recurvis
  Tollit, & aerium pervolat altus iter.
Stabat adhuc duris ficus (*b*) densissima pomis:
  Tentat eam rostro; non erat (*c*) apta legi.
5 Immemor (*d*) imperii sedisse sub arbore fertur,
  Dum fierent tarda dulcia poma mora.
Jamque satur nigris longum rapit unguibus (*e*) hydrum;
  Ad dominumque redit; fictaque verba refert:
Hic mihi caussa moræ vivarum obsessor aquarum:
10 Hic tenuit fontes officiumque meum.
Addis, (*f*) ait, culpæ mendacia, Phœbus? & audes
  (*g*) Fatidicum verbis fallere velle Deum?
At tibi, dum (*h*) lactens hærebit in arbore ficus,
  (*i*) De nullo gelidæ fonte bibantur aquæ.
15 Dixit: & antiqui monumenta perennia facti
  Anguis, Avis, Crater, sidera (*k*) juncta micant.
(*l*) TErtia post Idus (*m*) nudos Aurora Lupercos
  Adspicit: & Fauni sacra bicornis eunt.
Dicite, (*n*) Pierides, sacrorum quæ sit origo:
20 Attigerint Latias unde petita domos.

INTERPRETATIO.

Corvus aufert craterem inauratum pedibus aduncis, & excelsus percurrit iter aerium. Ficus spississima stabat grossis adhuc duris. Tentat ficum rostro, non erat apta legi. Oblitus mandati dicitur constitisse sub arbore, donec fructus fierent mitis longo spatio. Jamque plenus tollit atris unguibus longum hydrum, atque revertitur ad dominum, & reddit falsas voces: Hic custos vivarum aquarum fuit mihi caussa cunctandi: hic occupavit fontes & officium meum. Phœbus inquit, cumulas flagitium mendacio? neque vereris velle imponere sermonibus Deo fatidico? At dum grossus lactens & viridis adhærebit arbori, de nullo fonte aquæ frigidæ potentur a te. Dixit, atque Hydrus, Corvus, Crater fulgent signa continuata, & indicia veteris facti.

TErtia Aurora ab Idibus cernit nudos Lupercos; atque sacra Fauni bicornis referuntur. Docete, Pierides, quæ sit caussa sacrorum: unde eamta pervenerint ad domos Latinas.

NOTÆ.

(a) *Recurvis*) Scilicet corvus unguibus craterem apprehendit.

(b) *Densissima*) Multis pomis, ut fere evenit, arbor erat onusta.

(c) *Apta*) Quia fructus immaturus.

(d) *Imperii*) Apollinei mandati.

(e) *Hydrum*) Non temere hujus generis anguem dixit; cui ab aqua datum nomen.

(f) *Ait*) Phœbus *scil.*

(g) *Fatidicum*) Apollinis enim oracula nemini non audita.

(h) *Lactens*) Lac vero ex decerptis immaturis ficubus prodit.

(i) *De nullo*) *Ægrescunt Corvi*, inquit Plinius, *sexagenis diebus, siti maxime antequam fici coquantur Autumno.*

(k) *Juncta*) Imo & Corvus in hydri dorso, toto corpore ad craterem tendit, qui satis longo distans intervallo inclinatior est ad caput ejus, quem ille dixit obsessorem aquarum: ut docet Hyginus.

(l) *Tertia post*) Decimo quinto adeoque Calendas Martias, qui decimus quintus quoque est dies nostro numerandi modo.

(m) *Nudos*) Exceptis tamen pudendis, ut dictum supra.

(n) *Pierides*) Musæ.

Pa-

(*a*) Pana Deum pecoris veteres coluisse feruntur
  Arcades. Arcadiis plurimus ille jugis.
Testis erit (*b*) Pholoe, testes (*c*) Stymphalides undæ;
  Quique citis (*d*) Ladon in mare currit aquis;
5 Cinctaque pinetis nemoris juga (*e*) Nonacrini;
  Altaque (*f*) Cyllene, (*g*) Parrhasiæque nives.
Pan erat armenti custos, Pan numen equarum:
  Munus ob incolumes ille (*h*) ferebat oves.
Transtulit Evander silvestria numina secum.
10 Hic, ubi nunc (*i*) Urbs est, tum locus Urbis erat.
Inde (*k*) Deum colimus, devectaque sacra (*l*) Pelasgis.
  Flamen ad hæc prisco more (*m*) Dialis erat.
Cur igitur currant, & cur ((*n*) sic currere mos est)
  Nuda ferant posita corpora veste rogas?
15 Ipse Deus velox discurrere gaudet in altis
  Montibus; & subitas (*o*) concitat ille feras.
Ipse Deus nudus nudos jubet ire ministros:
  Nec satis ad cursum commoda vestis erat.

INTERPRETATIO.

Arcades antiqui dicuntur coluisse Panem deum pecoris. Ille celeberrimus in montibus Arcadiis. Pholoe erit testis, aquæ Stymphalides testes, atque Ladon qui fertur in mare aquis rapidis; & cacumina silvæ Nonacrinæ vestita pinetis, & Cyllene excelsa, & nives Parrhasiæ. Pan erat custos armenti, Pan numen equarum: ille habebat dona propter pecudes salvas. Evander transvexit deos silvestres secum. Tunc locus Urbis erat, ubi Urbs nunc est. Inde colimus hunc *Deum, & sacra deducta a Pelasgis, Flamen Dialis erat ad hæc antiqua consuetudine. Petis ergo quamobrem discurrant, & quamobrem gerant corpora nuda, amictu omisso?* nam *mos est ita discurrere. Ipse Deus citus amat discurrere in excelsis montibus; atque is agitat feras veloces. Ipse Deus nudus vult ministros nudos currere; neque amictus erat satis idoneus ad cursum.*

NOTÆ.

(a) *Pana*) Pan vero vetustissimæ Arcadum genti numen fuit tam familiare, ut vix oppidulum aut angulus aliquis esset in sua regione, ubi sacrum huic cornuto & miniato Deo non esset.

(b) *Pholoe*) Qui mons est Arcadiæ.

(c) *Stymphalides*) Lacus est fluvii Stymphali, qui ex ejusdem nominis monte per agrum Argivum decurrit.

(d) *Ladon*) Arcadiæ quoque fluvius: de quo in Metam.

(e) *Nonacrini*) Nonacris etiam in collibus Arcadicis, ex quo Styx fluvius emanat.

(f) *Cyllene*) Mons est Arcadiæ etiam.

(g) *Parrhasiæ*) Arcadiam totam eo nomine dictam fuisse jam supra diximus: sed hic per nives, montes quasi omnes nivosi sunt intelligendi.

(h) *Ferebat*) Quia oves tuebatur, illi quoque munera offerebantur.

(i) *Urbs*) Roma *scil.*

(k) *Deum*) Pana *scil.*

(l) *Pelasgis*) Ab Arcadibus, qui & illo nomine dicti.

(m) *Dialis*) Qui Jovi sacra perficiebat. Neque mireris quod Pani ministraret, cum eum naturam universam & Jovem ipsum esse crediderint.

(n) *Sic*) Lupercos corpore nudo discurrere solitos cum singula lustrarent, asserit.

(o) *Concitat*) Hinc nati terrores quos dicunt *Panicos*.

(*a*) Ante Jovem genitum terras habuisse feruntur
    Arcades: & Lunâ gens (*b*) prior illa fuit.
Vita feræ similis, nullos agitata per (*c*) usus:
    Artis adhuc expers, & rude vulgus erant.
5 Pro domibus frondes norant, pro frugibus herbas:
    Nectar erat palmis hausta duabus aqua.
(*d*) Nullus (*e*) anhelabat sub adunco vomere taurus:
    Nulla sub imperio terra colentis erat:
Nullus adhuc erat usus equi: se quisque ferebat.
10 Ibat ovis lana corpus (*f*) amicta sua.
(*g*) Sub Jove durabant, & corpora nuda gerebant,
    Docta graves imbres & tolerare Notos.
Nunc quoque (*h*) detecti referunt monumenta vetusti
    Moris, & antiquas testificantur (*i*) opes.
15 Sed, cur præcipue fugiat velamina Faunus
    Traditur antiqui fabula plena joci.
Forte comes (*k*) dominæ juvenis (*l*) Tirynthius ibat:
    Vidit ab excelso (*m*) Faunus utrumque jugo.
Vidit, & incaluit, Montanaque numina, dixit,
20 Nil mihi vobiscum est; hæc meus (*n*) ardor erit.

INTERPRETATIO.

Arcades dicuntur tenuisse terras ante Jovem ortum; atque illis natia fuit prior Luna. Vita eorum similis feræ, ducta sine omni consuetudine; erant plebs adhuc imperita, & aspera. Habebant frondes domorum loco, gramina pro frugibus: aqua petita utraque manu erat nectar. Nullus bos anhelabat sub vomere curvo; nulla terra erat sub potestate subigentis: nullus adhuc erat usus equi; quisque vehebat se: Ovis ibat vestita sua lana. Manebant sub dio, & ferebant corpora nuda, perita pati asperos nimbos & Austros. Nunc etiam nudi renovant indicia antiquæ consuetudinis, & ostendunt veteres divitias. Verum fabula plena joci veteris refertur, quamobrem præsertim Faunus vitet vestimenta. Forte juvenis Tirynthius ambulabat junctus dominæ: Faunus adspexit utrumque ex sublimi cacumine. Adspexit, & incensus est, atque dixit, Deæ monticolæ nihil mihi vobiscum, ista erit meus amor.

NOTÆ.

(a) *Ante*) Vetustissimi cultus qui Panidro referebatur rationem reddit.

(b) *Prior*) De ea re dictum supra.

(c) *Usus*) Consuetudinem, conversationem, aut convictum. Imo propter rusticitatem suam male audiebant Arcades, temporibus etiam mitioribus.

(d) *Nullus*) Terras non colebant.

(e) *Anhelabat*) Ut solent, cum in versuda terra laborant.

(f) *Amicta*) Nullus quippe lanæ usus, neque a quoquam tondebatur.

(g) *Sub Jove*) *Sub dio: sub aperto cælo*.

(h) *Detecti*) *Nudi*, Luperci *scil.*

(i) *Opes*) Credas quisquis istud legis, credas, inquam, id quod res est, Opes esse maximas, lia Opus non habere, atque opibus facile posse carere. Eo modo Deus ipse etiam est dives. Sed istud melius docuerit Flaccus, probaverit Scriptura, confirmaverit usus ipse.

(k) *Dominæ*) Omphalæ; *scil.* Hanc vero Lidyæ reginam, cui servivit Hercules, non semel vidimus in præcedentibus.

(l) *Tirynthius*) Herculea *scil.* cui a Tiryntho oppido, de quo supra, datum nomen.

(m) *Faunus*) Namque hic atque Pan unum numen.

(n) *Ardor*) *Amor*; hoc est quam amabo.

Ibat

Ibat odoratis humeros perfusa capillis
(*a*) Mæonis, (*b*) aurato (*c*) conspicienda sinu.
(*d*) Aurea pellebant (*e*) rapidos umbracula soles;
Quæ tamen Herculeæ sustinuere manus.
5 Jam Bacchêa nemus (*f*) Tmoli vineta tenebat:
(*g*) Hesperus & fusco (*h*) roscidus ibat equo.
Antra (*i*) subit, tofis (*k*) laqueataque pumice vivo.
(*l*) Garrulus in primo limine rivus erat.
Dumque parant epulas potandaque vina ministri;
10 Cultibus (*m*) Alciden instruit (*n*) illa suis.
Dat tenues tunicas (*o*) Gætulo murice tinctas:
Dat teretem zonam, qua modo cincta fuit.
Ventre (*p*) minor zona est: tunicarum vincla relaxat,
Ut possit vastas exseruisse manus.
15 Fregerat (*q*) armillas non illa ad brachia factas:
Stringebant magnos (*r*) vincula parva pedes.
Ipsa capit (*s*) clavamque gravem, (*t*) spoliumque leonis,
Conditaque in pharetra tela minora sua.

INTERPRETATIO.

Mæonis incedebat habens humeros sparsos crinibus odoratis, splendida vestibus auratis. Umbella aurea arcebat fervidos radios Solis, quam tamen manus Herculeæ ferebant. Jam venerat ad vineta Bacchica silvam Tmoli; & Hesperus roscidus ferebatur equo nigro. Ingreditur speluncam arcuatam tofis & pumice vivo. Fons loquax erat in primo aditu. Et dum servi adornant dapes & vina absumenda; illa ornat Alciden suo mundo. Præbet illi leves tunicas infectas murice Gætulo, cingit lævi cingulo, quo modo cincta fuit. Cingulum est arctius ventre; relaxat ligamina tunicarum, ut possit emisisse magnas manus. Ruperat armillas non paratas ad illa brachia: parvi calcei premebant vastos pedes. Ipsa sumit & ponderosam clavam, & exuvias leonis, & tela minora condita in sua pharetra.

NOTÆ.

(a) *Mæonis*) Omphale Mæonis seu Lydia.

(b) *Aurata*) Vestem habuit sericam Omphale, intertexto auro.

(c) *Conspicienda*) Neque tamen magis auri fulgore, quam Nasonis ingenio.

(d) *Aurea*) *Aurata*.

(e) *Rapidos soles*) *Solis ardorem*.

(f) *Tmoli*) Qui mons Lydiæ Sardibus, regia quondam Lydorum, imminens, vitibus consitus; adeoque Bacchi nemus.

(g) *Hesperus*) *Vesper*, quæ Veneria stella noctis prænuntia.

(h) *Roscidus*) Sub occasum Solis nimirum ros quidam seu humiditas ex aere in terram recidit. Verum observaveris magis quanta elegantia rem ipsam perscribat Naso.

(i) *Subit*) Hercules *scil.*

(k) *Laqueata*) Naturâ magistrâ fornicatus tofus. *C'étoit une grotte faite par la nature.*

(l) *Garrulus*) Strepitum *scil.* & murmur edunt inter lapillos desilientes aquæ.

(m) *Alciden*) Herculem, cui a robore Græce illud datum nomen; nisi ab Alcæo Amphitryonis patre repetiveris.

(n) *Illa*) Omphale *scil.*

(o) *Gætula*) *Afra*. Gætuli enim Africæ populi: neque, opinor, pro purpura pretiosissima hunc muricem Afrum sumi, necesse est admonere.

(p) *Minor*) Quilibet conjiciat qui Herculem fando cognoverit.

(q) *Armillas*) *Les brasselets.*

(r) *Vincula*) Calceos nempe phrenetico errore fœminæ ab omni ævo voluerunt habere arctissimos; uti jam olim Lucianus inter cæterum cetera notavit; Hercules vero pedem habuit corpori non imparem.

(s) *Clavam*) Herculis gestamen.

(t) *Spolium*) Quod pro amictu illi fuit.

Sic

(*a*) Sic epulis functi, sic dant sua corpora somno;
Et positis juxta (*b*) secubuere toris.
Caussa; (*c*) repertori vitis pia sacra parabant,
Quæ facerent pure, cum foret orta dies.
5 Noctis erat medium: quid non amor improbus audet?
(*d*) Roscida per tenebras Faunus ad antra venit.
Utque videt somno (*e*) comites vinoque solutos;
Spem capit in dominis esse soporis idem.
Intrat; & (*f*) huc illuc temerarius errat adulter:
10 Et (*g*) præfert cautas subsequiturque manus.
Venerat ad strati captata cubilia lecti;
Et (*h*) prima felix sorte futurus erat.
Ut tetigit fulvi setis hirsuta leonis
(*i*) Vellera, pertimuit, sustinuitque manum;
15 Attonitusque metu rediit; ut (*k*) sepe viator
Turbatum viso rettulit angue pedem.
Inde tori, qui junctus erat, velamina tangit
Mollia, (*l*) mendaci decipiturque nota.
(*m*) Adscendit; (*n*) spondaque sibi propiore recumbit:
20 Et rigido cornu durius inguen erat.

INTERPRETATIO.

Eo modo cænaverunt, eo modo composuerunt sua corpora ad soporem, & seorsum cubuerunt lectis juxta positis. Ratio fuit: *parabant pia sacra inventori vitis, qua celebrarent caste postquam dies esset orta. Erat medium noctis: quid Amor improbus non audet? Faunus accessit nocte ad speluncam rore conspersam. Et cum cernit comites jacentes sopore & mero, arbitratur idem esse somni in dominis. Ingreditur; & adulter temerarius vagatur huc illuc, & præmittit manus providas, & subsequitur. Venerat ad cubilia petita tori strati, atque futurus erat beatus prima sorte. Cum tetigit pellem hispidam setis rufi leonis pertimuit; & sustinuit manum; atque turbatus timore retrogressus est, ut sepe viator retulit pedem attonitum serpente viso. Postea tractat molles vestes lecti, qui erat proximus, & fallitur signo doloso. Ascendit & sternitur sponda sibi propiore: atque inguen erat rigidius duro cornu.*

NOTÆ.

(a) *Sic*) Mutato cultu.

(b) *Secubuere*) Quia, ut subdit Naso, Libero patri rem divinam facturi erant. Receptissimo autem ritu apud veteres in casto esse debebant qui se rei sacræ mane immiscturi essent.

(c) *Repertori*) Baccho *scil.*

(d) *Roscida*) *Humida*, de more.

(e) *Comites*) Qui Herculem atque Omphalem sequunti.

(f) *Huc &*) Quippe sine lumine antrum subierat.

(g) *Præfert*) Eorum more, qui per obscura ambulant.

(h) *Prima*) Quia primo ad Omphales lectum accesserat.

(i) *Vellera*) Quibus Omphale Herculem mentiebatur: namque mutato cultu ad somnum se utrumque composuisse vidimus.

(k) *Sepe*) In sepibus enim & vepribus plerumque delitescunt angues.

(l) *Mendaci*) Quia Omphalea vestimenta serica eam esse significabant; cum tamen illis uteretur jam Hercules.

(m) *Adscendit*) Gradibus enim usus quoque fuit ad lectica. Quanquam [illegible] fuisse hunc non satis firmiter ex voce *adscendit* concludas, donec postmodum gementem Faunum intuearis.

(n) *Sponda*) *Du côté le plus proche*. Quæ parieti tamen sponda aut latus hærebat, *interior* dicta, altera *exterior* virum accipiebat.

In-

Interea tunicas ora subducit ab ima:
Horrebant densis aspera crura pilis.
(*a*) Cætera tentantem cubito Tirynthius heros
Reppulit: e summo (*b*) decidit ille toro.
5 Fit sonus: inclamat comites, & lumina poscit
(*c*) Mæonis: illatis (*d*) ignibus acta patent.
Ille gemit lecto graviter dejectus ab alto:
Membraque de dura vix sua tollit humo.
Ridet & Alcides, & qui videre jacentem:
10 Ridet (*e*) amatorem Lyda puella suum.
Veste Deus lusus fallentes (*f*) lumina vestes
Non amat; & nudos ad sua sacra vocat.
Adde peregrinæ caussas, mea Musa, Latinas,
Inque (*g*) suo noster pulvere currat equus.
15 Cornipedi Fauno cæsâ de more capellâ,
Venit ad (*h*) exiguas turba vocata dapes.
Dumque sacerdotes verubus transuta salignis
(*i*) Exta parant, medias Sole tenente vias;
Romulus, & (*k*) frater, (*l*) pastoralisque juventus,
20 (*m*) Solibus & campo corpora nuda dabant:

INTERPRETATIO.

Interea tollit tunicas ad os extremum: tibiæ scabræ rigebant spissis pilis. Heros Tirynthius rejecit cubito conantem reliqua, ille decidit e summo cubili. Fit strepitus: Mæonis vocat magna voce comites, & petit lampadas. Facta apparent luminibus admotis. Ille depulsus ab excelso toro multum gemit; atque ægre tollit suos artus de dura terra. Et Alcides, & qui aspexerunt prostratum rident: puella Lyda ridet suum amatorem. Deus ludibrio habitus amictu non diligit amictus imponentes oculis; & vocat nudos ad sua sacra. Musa mea, adjice caussas Latinas peregrinæ, & equus noster currat in suo pulvere. Capellâ mactatâ Fauno cornipedi, agmen invitatum accessit ad parvas epulas. Et dum Sacerdotes adornant viscera transfixa verubus salignis, Sole tenente medium iter, Romulus & frater, & juventus pastoralis dabant corpora nuda Soli & campo:

NOTÆ.

(a) *Cætera*) Nondum nequitiarum oblitus Naso.

(b) *Decidit*) Non temere joci plenam fabulam dixisse Nasonem confiteare, qui ridiculum istum Faunum tanto ludibrio habitum intellexeris.

(c) *Mæonis*) Omphale Lydia.

(d) *Ignibus*) *Lucernis*.

(e) *Amatorem*) Faunum *scil.*

(f) *Lumina*) Tametsi non oculis Fauni imposuerunt Omphales vestimenta, scis tamen, Lector, quid sibi velit Naso; atque a tertam habes caussam, cur nudi Luperci. Tertiam audi.

(g) *Suo*) Peregrina rettulit Naso; nunc de iis quæ Romana essent dicturus, ingenium suum equo, materiam ipsam pulveri seu Campo eleganti metaphora comparat.

(h) *Exiguas*) Neque enim Romulo tenuis erat res, & supererat.

(i) *Exta par.*) Ritus nota quisquis ex illis mejora didiciati aucupari.

(k) *Frater*) Remus.

(l) *Pastoralis*) Qui Romulum Remumque comitabantur.

(m) *Solibus*) In Solem & pulverem parati erant illi scilicet.

Ca-

(*a*) (Cæstibus, & jaculis, & (*b*) missi pondere saxi
Brachia per lusus experienda dabant.)
Pastor ab excelso, Per devia rura juvencos,
Romule, prædones, eripe, dixit, agunt.
5 Longum erat armari: (*c*) diversis exit (*d*) uterque
Partibus: accursu præda recepta Remi.
Ut rediit, verubus (*e*) stridentia detrahit exta:
Atque ait, Hæc certe non nisi (*f*) victor edet.
Dicta (*g*) facit, (*h*) Fabiique simul: venit (*i*) irritus illuc
10 Romulus, & mensas ossaque nuda videt.
(*k*) Risit; & indoluit Fabios potuisse Remumque
Vincere: Quinctilios non potuisse suos.
(*l*) Fama manet facti: posito velamine currunt:
Et memorem famam, (*m*) cui bene cessit, habet.
15 Forsitan & quæras, (*n*) cur sit locus ille Lupercal:
Quæve diem tali nomine caussa notet.
(*o*) Ilia Vestalis (*p*) cælestia semina partu
Ediderat, patruo regna (*q*) tenente suo.

INTERPRETATIO.

(Dabant brachia fingenda per lusus cæstibus, & missilibus, & mole saxi jacti.) Pastor clamavit a jugo, Romule, raptores abigunt tauros per agros devios, recipe. Longum erat instrui armis. Uterque proficiscitur diversis partibus. Præda erepta accursu Remi. Postquam rediit, deripit verubus viscera crepitantia; atque inquit, certe non nisi victor comedet ista. Facit dicta, & Fabii simul. Romulus accessit illuc frustra; atque spectat mensas & ossa spoliata. Risit; atque ægre tulit Remum & Fabios potuisse vincere; suos Quinctilios non potuisse. Fama facti superest. Discurrunt vestibus omissis; & quod bene evenit habet famam memorem. Forte etiam petas, quamobrem ille locus sit Lupercal: & quæ caussa signet diem hujusmodi nomine. Ilia Vestalis emiserat partu semina cælestia, patruo suo regnante.

NOTÆ.

(a) *Cæstibus*) Cæstus seu Cestus, sive a *cædo*, sive a κεστὸν quod *cingulum* a κεντέω *pungo*, quia acu punctum & sutum, deduxeris, chirothecæ quoddam genus fuit ex loris bubulis, inserto atque insuto plumbo ferrove, cujusmodi pugiles manus instruebant. Quanquam minus Romanis usitatus iste ludus.

(b) *Missi*) Disco crediderim lusisse etiam.

(c) *Diversis*) Ut quoquo sese proripuisset prædo in alterutrius manus incideret.

(d) *Uterque*) Remus & Romulus.

(e) *Stridentia*) Quia ad ignem assa.

(f) *Victor*) Qui prædam a latronibus recepit.

(g) *Facit*) Epulati sunt quippe soli, quomodo dixerat Remus.

(h) *Fabii*) Qui cum Remo accurrerant, & ab ejus partibus stabant.

(i) *Irritus*) Qui frustra accurreret, & ab sumptas dapes invenirebat.

(k) *Risit*) Oris tamen specie.

(l) *Fama manet*) Fabulæ. Vestimenta posuerant Romulus & Remus aliique ob sacrum Pani, antiquissimo more, & ab Evandro in Italiam inducto, peractum. Sed & alia multa hac de re finxit Plutarchus.

(m) *Cui*) Remo *scil.*

(n) *Cur sit*) Quamobrem *Lupercal* dicatur locus, ubi Pani seu Fauno sacra fiebant.

(o) *Ilia*) Numitoris Albanorum regis filia, quam Amulius patruus Virginem Vestalem fecit.

(p) *Cælestia*) Quia ex Marte gravida.

(q) *Tenente*) Numitore fratre pulso.

Is jubet auferri (*a*) parvos, & in amne necari.
(*b*) Quid facis? ex istis (*c*) Romulus alter erit.
Jussa recusantes peragunt lacrymosa ministri.
Flent tamen, & (*d*) geminos in (*e*) loca jussa ferunt.
5 (*f*) Albula, quem Tyberin mersus Tyberinus in unda
Reddidit, hibernis forte tumebat aquis.
Hîc, ubi nunc (*g*) Fora sunt, (*h*) lintres errare videres;
Quaque jacent valles, maxime (*i*) Circe, tuæ.
Huc ubi venerunt, nec jam procedere possunt
10 Longius; ex (*k*) illis unus, an alter, ait:
At quam sunt similes! at quam formosus uterque!
Plus tamen ex illis (*l*) iste vigoris habet.
(*m*) Si genus arguitur vultu; (ni fallit imago)
Nescio (*n*) quem vobis suspicor esse Deum.
15 At si quis vestræ Deus esset originis auctor;
In tam præcipiti tempore (*o*) ferret opem.
Ferret opem certe, si non (*p*) ope mater egeret:
Quæ facta est uno mater & orba die.
Nata simul, peritura simul, simul (*q*) ite sub undas
20 Corpora: desierat; deposuitque sinu.

INTERPRETATIO.

Is imperat parvos abripi, & extingui in fluvio. Quid agis? Romulus erit alter ex illis. Famuli detrectantes exequuntur tristia mandata. Lacrymantur tamen, & portant geminos in loca dicta. Albula, quem Tyberinus submersus aquis fecit Tyberim, forte auctus erat aquis hibernis. Cerneres naves fluctuare hic ubi nunc sunt fora, & qua valles tuæ porriguntur, Circe maxime. Postquam huc venerunt, neque jam possunt progredi ulterius, unus an alter ex his dixit: At quam sunt pares! at quam uterque est pulcher! Hic tamen ex illis habet plus vigoris. Si stirps cognoscitur ex facie (nisi imago decipit) conjicio aliquem Deum esse vobis auctorem. At si quis Deus esset auctor vestræ originis, adjuvaret in tempore tam opportuno. Mater sane esset auxilio, nisi ipsa egeret auxilio, quæ facta est mater & orba uno die. Corpora simul orta, simul moritura, descendite simul sub aquas. Absolverat, & deposuit gremio.

NOTÆ.

(a) *Parvos*) Remum & Romulum.

(b) *Quid facis?*) Prohibentis est ni fallor.

(c) *Romulus*) Id est, qui Romam gentium dominam positurus est.

(d) *Geminos*) Romulum Remumque.

(e) *Loca*) Profluentem *scil.* fluvii Albulæ, seu Tyberis.

(f) *Albula*) Hoc fuit Tyberis nomen ex aquæ colore, priusquam in eo mersus esset Tyberinus rex Albanorum.

(g) *Fora*) Romanum, Boarium, Piscarium.

(h) *Lintres*) Quia ibi tum *udæ tremuere paludes*.

(i) *Circe*) De eo sæpius. Vallis vero ubi positus fuit, *Murcia* dicta.

(k) *Illis*) Ministri *scil.* qui gemellos Romulum Remumque in profluentem ferebant.

(l) *Iste*) Romulus *scil.*

(m) *Si genus*) *Si nobilitas vultu declaratur.*

(n) *Quem*) Auctor qui sit generis.

(o) *Ferret opem*) Affectum habet mirum ista repetitio.

(p) *Ope*) Illico scilicet & vincta & in custodiam data Vestalis, mox viva defodienda.

(q) *Ite*) Verba sunt ministri ad infantes, quos erat depositurus.

Vagierunt clamore pari: (*a*) sentire putares.
(*b*) Hi redeunt (*c*) udis in sua tecta genis.
Sustinet impositos summa cavus (*d*) alveus unda.
Heu quantum (*e*) fati parva (*f*) tabella vehit!
5 Alveus in limo silvis appulsus opacis,
Paulatim fluvio deficiente, sedet.
Arbor erat: remanent (*g*) vestigia: quæque vocatur
(*h*) Rumina nunc ficus, Romula ficus erat.
Venit ad expositos (mirum) lupa (*i*) fœta (*k*) gemellos.
10 (*l*) Quis credat pueris non nocuisse feram?
Non nocuisse parum est: prodest quoque: quos lupa nutrit,
Prodere (*m*) cognatæ sustinuere manus.
Constitit, & cauda teneris blanditur alumnis,
Et (*n*) fingit linguâ corpora bina suâ.
15 Marte satos (*o*) scires, timor abfuit: ubera ducunt;
Et sibi permissi lactis aluntur ope.
Illa (*p*) loco nomen fecit; locus ipse Lupercis.
(*q*) Magna dati nutrix præmia lactis habet.
(*r*) Quid vetat Arcadio dictos a (*s*) monte Lupercos?
20 Faunus in Arcadia templa Lycæus habet.

INTERPRETATIO.

Vagierunt clamore æquali: crederes intelligere. Hi revertuntur in suas sedes genis humidis. Alveus cavus fert impositos ultima aqua. Heu quantum fati exigua tabula vehit! Alveus appulsus silvis obscuris, hæret in cœno, amne sensim subsidente. Arbor erat: supersunt indicia; & quæ dicitur hodie ficus Ruminalis, erat ficus Romulea. Lupa enixa fœtus accessit ad geminos expositos (res stupenda): Quis credat feram non obfuisse infantibus? Leve est non obfuisse, imo prodest. Manus consanguineæ ausæ sunt perdere quos lupa alit. Restitit, & demulcet teneros alumnos cauda: & lambit ambo corpora sua lingua. Cognosceres genitos Marte, metus procul fuit. Sugunt mammas, atque nutriuntur auxilio lactis sibi exhibiti. Illa dedit nomen loco; locus ipse Lupercis. Nutrix consequuta est amplam mercedem lactis oblati. Quid prohibet Lupercos appellatos a monte Arcadio? Faunus Lycæus habet delubra in Arcadia.

NOTÆ.

(a) *Sentire*) Quid de se agaratur *scil.*

(b) *Hi*) Ministri *scil.*

(c) *Udis*) Ex lacrymis, puerorum commiseratione.

(d) *Alveus*) Cunas intellige.

(e) *Fati*) Per fatum res ipsas fato præstitutas intellige, potentiamque adeo Romanam, quæ in tantum excrevit.

(f) *Tabella*) Quam *alveum* supra dixit.

(g) *Vestigia*) Nondum penitus sublato trunco.

(h) *Rumina*) A ruma hoc est mamma, quæ & *rumis* & *rumen* antique dicebatur, quamqua Remo atque Romulo præbuisse lupam dixerunt, *Ruminalis* ficus appellata est.

(i) *Fœta*) Quæ paulo ante catulos deposuerat.

(k) *Gemellos*) Romulum atque Remum.

(l) *Quis credat*) Indignatio est ab Amulii immanitate.

(m) *Cognatæ*) Amulii patrui.

(n) *Fingit*) Bene, ut solent bruta.

(o) *Scires*) Quia neque timebant, & Marti dicatum animal quasi recognoscebant.

(p) *Loco*) Qui *Lupercal* dictus a lupa.

(q) *Magna*) Quia fama ejus superstes.

(r) *Quid vetat*) Novum profert etymon Naso.

(s) *Monte*) Lycæum dicit, Græca Λύκαιον, quem bene Latina *Lupercum* appellaveris. In eo autem, a gente antiquissima, *Lupercalia*, quæ Lycaon Pelasgi filius instituisse dicitur, magna festivitate celebrabant.

Nu-

(*a*) Nupta, quid exspectas? non tu pollentibus herbis,
Nec prece, nec magico carmine mater eris.
Excipe (*b*) fœcundæ patienter verbera dextræ:
(*c*) Jam socer optati nomen (*d*) habebit avi.
5 (*e*) Nam fuit illa dies, (*f*) dura cum sorte maritæ
Reddebant uteri pignora rara sui.
Quid mihi, clamabat, prodest (*g*) rapuisse Sabinas?
Romulus: (*h*) (hoc illo sceptra tenente fuit)
Si mea non vires, sed (*i*) bellum injuria fecit;
10 Utilius fuerat non habuisse (*k*) nurus.
Monte sub (*l*) Esquilio multis (*m*) incæduus annis
Junonis magnæ (*n*) nomine lucus erat.
Huc ubi venerunt; pariter nuptæque virique
Suppliciter posito procubuere genu.
15 Cum subito motæ tremuere (*o*) cacumina silvæ,
Et Dea per lucos (*p*) mira locuta suos.
Italidas matres, inquit, caper hirtus inito.
(*q*) Obstupuit (*r*) dubio territa turba sono.

INTERPRETATIO.

Quid hæres marita? Tu non fies mater potentibus graminibus, neque precibus, neque carmine magico. Excipe patienter ictus dextræ fœcundantis: mox socer consequetur nomen avi desiderati. Fuit enim illa dies, cum tristi fato nuptæ emittebant paucos fructus ventris sui. Romulus vociferabatur, quid me juvat rapuisse Sabinas? (*Istud* enim *factum est illo regnante*) *Si injuria mea crevit bellum, non auxit vires, melius fuerat non habuisse nuptas. Erat lucus magnæ Junonis intactus a multis annis sub colle Esquilino. Postquam viri simul atque mulieres huc venerunt, procubuerunt genu flexo suppliciter. Cum repente fastigia nemoris concussi tremuerunt, atque Dea protulit ore mira per lucos suos. Hircus hispidus, inquit, inito matres Italicas. Agmen attonitum obstupuit voce ambigua.*

NOTÆ.

(a) *Nupta*) Mulieres alloquitur Naso, quia, ut Plutarchus in Romulo, *adultæ Lupercorum non declinant verbera, proficere ea ad conceptionem & partum ratæ.* Atque id non a plebeiis modo, sed & a nobilissimis matronis factitatum.

(b) *Fœcundæ*) Lupercorum, qui caprinarum pellium loris obvias feriebant.

(c) *Jam*) Postquam verbera Lupercorum senserit mulier.

(d) *Habebit*) Propter natum sibi ex verberata filia nepotem.

(e) *Nam*) Subjicit nunc Poeta, quod antiquæ non fuit institutionis in Lupercalibus.

(f) *Dura*) Namque fœminæ ni concipiant, brevi intereat omne genus animantia.

(g) *Rapuisse*) Simulatis ludis quomodo rem eam ad optatum finem perduxerit, notius est, quam ut opus sit inculcare.

(h) *Hoc*) Quod non parturiebant nuptæ.

(i) *Bellum*) Quod gravissimum a Sabinis ob sibi a Romulo raptas puellas, tantamque injuriam, excitatum.

(k) *Nurus*) Pro fœminis, ut passim.

(l) *Esquilio*) Unus fuit ex septem montibus Romanis, de quo in sequentibus.

(m) *Incædune*) Nullo ferro violatus.

(n) *Nomine*) Junonis Lucina dicebatur.

(o) *Cacumina*) Arborum ultimæ frondes.

(p) *Mira*) Imo horrenda, & quæ Satyrorum aut Sacerdotum Panis nequitiam maxime redolerent. Sed mitius, quam res erat, interpretatus est augur.

(q) *Obstupuit*) Neque abs re: namque fronte prima voces illæ *Caper hirtus inito*, aliquid habent stupendum.

(r) *Dubio*) *Ambiguo*: namque nefas intelligere quod primò verba sonant.

Augur erat; nomen longis intercidit annis:
Nuper ab (a) Hetrusca venerat exsul humo.
Ille caprum mactat: jussæ sua (b) terga maritæ
(c) Pellibus exsectis percutienda dabant.
5 Luna resumebat decimo nova cornua (d) motu:
Virque pater subito, nuptaque (e) mater erat.
Gratia Lucinæ: dedit hæc (f) tibi nomina (g) lucus:
Aut quia principium tu, Dea, (h) lucis habes.
Parce, precor, gravidis, (i) facilis Lucina, puellis:
10 Maturumque utero (k) molliter aufer onus.
(l) ORta dies fuerit; tu desine credere (m) ventis.
(n) Prodidit illius temporis aura fidem.
Flamina non constant: & sex reserata diebus
Carceris (o) Æolii janua laxa patet.

INTERPRETATIO.

Erat augur; nomen excidit longis annis: nuper accesserat profugus a terra Thusca. Ille immolat hircum. Nuptæ admonitæ præbebant dorsum verberandum pellibus dissectis. Luna recipiebat nova cornua decimo motu, & statim maritus erat pater, & marita mater. Gratia Lucinæ: Lucus imposuit tibi hæc nomina; vel quia tu, Dea, habes principium lucis. Fave, oro, lenis Lucina, puellis gravidis; atque extrahe leniter ventre pondus maturum.

POstquam dies fuerit orta, tu ne confidas ventis. *Ventus illius tempestatis excidit fide. Auræ non sunt stabiles, & valvæ carceris Æolii laxæ patent apertæ sex diebus.*

NOTÆ.

(a) *Hetrusca*) Ex Hetroria vero & sacra, & cæremoniæ, & omnie prope deorum cultue petitus.

(b) *Terga*) Interscapilium. *L'entredeux des épaules.*

(c) *Pellibus*) Caprinis, quibue Luperci obvios cædebant.

(d) *Motu*) Mense edeoque.

(e) *Mater erat*) Atque adeo [Lupercorum pelles & ictue nequaquam irriti: & Junoni Lucinæ magna Gratia, quæ remedium tam potens indicaverat.

(f) *Tibi*) Junonem, seu Dianam alloquitur, quæ Dee est una atque eedam.

(g) *Lucus*) Esquilinus aut quivie alius; namque Diana nemorum Dea.

(h) *Lucis*) Quia non ad proferendos fœtus tantum & in lucem emittendos matres adjuvat Luna; sed & generationis caussas habere dicitur.

(i) *Facilis*) *Propitia.*

(k) *Molliter*) Sine doloribus.

(l) *Orta*) Eadem Lupercalium *scil.* decimo quinto adeoque Calendas Martias, non decimo quarto, uti scripserunt; multo minus decimo septimo Februarii mensis, sed decimo quinto: eo namque Sol in piscibus ex veteri etiam Kalendario.

(m) *Ventis*) Quie per sex dies vehementius tunc temporis flare eolent.

(n) *Prodidit*) *Prodere fidem* pro *fallere* elegaoter. Produnt vero fidem venti, qui cum placidi aut quieti viderentur, repentina rebie concti, omnia concutiunt.

(o) *Æolii*) Æoli venturum regis carceres & claustre, quibus eævcs compeecit, si cupie propius cernere, Maronem adi.

Jam

JAM (*a*) levis (*b*) obliqua (*c*) subsidit Aquarius urna.
Proximus ætherios excipe, (*d*) Piscis, (*e*) equos.
Te memorant (*f*) fratremque tuum (nam juncta micatis
Signa) duos tergo (*g*) sustinuisse Deos.
5 Terribilem quondam fugiens (*h*) Typhona (*i*) Dione,
Tunc cum pro cælo Jupiter arma tulit;
Venit ad (*k*) Euphraten comitata Cupidine parvo;
Inque (*l*) Palæstinæ margine sedit aquæ.
(*m*) Populus, & cannæ riparum (*n*) summa tenebant:
10 (*o*) Spemque dabant salices, his quoque posse tegi.
Dum latet, intonuit vento nemus: illa timore
Pallet, & (*p*) hostiles credit adesse manus.
Utque sinu (*q*) natum tenuit, Succurrite (*r*) Nymphæ;
Et Dîs auxilium ferte duobus, ait.
15 Nec mora; (*s*) prosiluit: Pisces subiere gemelli.
Pro quo nunc dignum (*t*) sidera munus habent.

INTERPRETATIO.

JAm levis Aquarius subsidit urna obliqua. Piscis proxime, excipe equos cælestes. Dicunt te & fratrem tuum (nam continuata fulgetis sidera) tulisse dorso duos Deos. Dione fugiens olim horrendum Typhonem, tunc cum Jupiter tulit arma pro cælo, venit ad Euphraten stipata parvo Cupidine, atque constitit ad ripas aquæ Palæstinæ: Populus & arundines habebant extrema earum: atque salices spem faciebant se etiam posse his occultari. Dum latitat, silva intonuit vento. Illa palles metu, atque arbitratur manus infestas adesse. Et cum teneret filium gremio, Subvenite Nymphæ, inquit, & ferte opem Diis duobus. Et sine cunctatione immisit se in aquam. Pisces gemini subiverunt: pro quo nunc obtinent sidera mercedem dignam.

NOTÆ.

(a) *Levis*) Quia a ferendi Solis labore eo die cesset.

(b) *Obliqua*) Ad figurationem sideris respexit; quia nempe ex inversâ prope urnâ aqua in pisces aut effunditur, aut effundi videtur.

(c) *Subsidit*) Poetice dixit, quasi in ferendo Sole multum desudasset Aquarius.

(d) *Piscis*) Sidus illud intellige, quod *σύνδεσμον ὑπούραιον* Aratus appellavit, & duobus piscibus constituitur, sub Andromeda versus Æquinoctialem. De quo vide Hyginum, ne cum alio pisce confundas qui ad Antarcticum magis remotus, *Notiusque* quoque dicitur.

(e) *Equos*) Solis *scil.* qui relicto Aquario in Pisces transit.

(f) *Fratrem*) Piscem alium: qui *Boreus* magis ad Septentrionem remotus; cum prior *Notius* a Noto vento, qui ab illa parte exsurgit, appelletur.

(g) *Sustinuisse*) Imo in pisces mutatos Venerem Cupidinemque alii fabulati sunt: diversa insuper de Syrorum superstitione tradit Diodorus.

(h) *Typhona*) Qui Terræ filius cum aliis etiam adversus Deos bellum movit: ut dictum alibi.

(i) *Dione*) Hæc Oceani & Tethyos filia sæpe a Poetis pro Venere ejus filia, ut hoc loco, ponitur.

(k) *Euphraten*) Fluvius est notissimus Asiæ, qui Syriam Palæstinam seu Judæam quoque perluit.

(l) *Palæstinæ*) Judæa est, notior quam ut opus sit Asiæ Provinciam esse indicare.

(m) *Populus*) Herculi arbor sacra.

(n) *Summa*) *Ultima.*

(o) *Spem*) Sperabat Venus sese cum filio posse etiam inter salices latere, sicuti alii Dii aliis pariter sese tegebant.

(p) *Hostiles*) Typhonis ipsius aut cujuspiam gigantis.

(q) *Natum*) Cupidinem *scil.*

(r) *Nymphæ*) Fluviales alloquitur.

(s) *Prosiluit*) *In flumen desiliit.*

(t) *Sidera munus*) Inter sidera sunt collocati meriti sui grata mercede.

In-

Inde nefas ducunt genus hoc imponere mensis,
Nec violant (*a*) timidi piscibus ora Syri.
(*b*) PRoxima lux vacua est: at (*c*) tertia dicta Quirino.
Qui tenet hoc nomen, Romulus ante fuit.
5 Sive quod hasta *Curis* priscis est dicta Sabinis:
(Bellicus a (*d*) telo venit in astra Deus)
Sive suum Regi nomen posuere (*e*) Quirites:
Seu quia Romanis junxerat ille (*f*) Cures.
Nam (*g*) pater armipotens, postquam (*h*) nova mœnia vidit,
10 Multaque Romulea bella peracta manu,
Jupiter, inquit, habet Romana potentia vires;
(*i*) Sanguinis officio (*k*) non eget illa mei.
(*l*) Redde patri natum; quamvis (*m*) intercidit alter,
Pro se, proque Remo, qui mihi restat, erit.
15 Unus erit, quem tu tolles (*n*) in cærula cæli,
Tu mihi dixisti: sint (*o*) rata dicta Jovis.

INTERPRETATIO.

Inde Syri pii arbitrantur nefas admovere hoc genus mensis, neque polluunt ora piscibus.

Dies sequens est immunis, at tertius dicatur Quirino. Qui habet hoc nomen fuit prius Romulus. Sive quia hasta appellata est Curis *a veteribus Sabinis: (Deus bellicus translatus est ad sidera per* illud *telum) sive quia Quirites dederunt nomen suum Regi: sive quia ille addiderat Cures Romanis. Nam pater armipotens, postquam vidit novos muros, & bella absoluta manu Romulea, Jupiter, ait, opes Romanæ sunt auctæ; illis nihil est opus auxilio sanguinis mei. Restitue filium patri; tametsi alter periit, qui mihi superest erit pro se & pro Remo. Unus erit, quem tu assumes in cærulea cæli, Tu mihi dixisti: verba Jovis sint firma.*

NOTÆ.

(a) *Timidi*) Ad religionem spectat istud Epithetum: fuere namque olim pietate insignes Syri. Forte autem, ut Scaligeri fuit conjectura, ad Syriam phrenesim alludit Naso. Ex usu quippe piscium timuit ea gens, ne sibi venter aut membrum aliud intumesceret.

(b) *Proxima*) Adeoque decimo quarto Calendas Martias, seu decimo sexto Febr.

(c) *Tertia*) Decimo tertio Calend. Mart. erant Quirinalia: quæ quidem multo post Romuli seu Quirini excessum instituta sunt.

(d) *Telo*) Quia hasta, quæ Sabinis *Curis* dicta, atque adeo rebus bello feliciter gestis gloriam, & divinitatem nactus Romulus, ideo, inquit Naso, *Quirinus* forte dictus.

(e) *Quirites*) Ut a Quiritibus seu Romanis *Quirinus* dictus sit Romulus.

(f) *Cures*) Plur. numeri tantum; nomen est illius oppidi ubi imperavit Tatius, quocum fœdus hac lege percussum, ut populis duobus junctis, Roma quidem antiquum nomen a Romulo obtineret, Romani vero Quirites a Curibus dicerentur.

(g) *Pater*) Mars *scil.* cujus numen bello præsertim potens.

(h) *Nova*) Romæ Urbis, a Romulo posita.

(i) *Sanguinis*) De Romulo loquitur, quem Martis filium propter laudem bellicam fecerunt.

(k) *Non eget*) Quia per se jam Roma potens.

(l) *Redde*) Atque adeo cælo repone, diisque annumera.

(m) *Intercidit*) Qui, novæ Urbis quia ssitu vallum irrisisset, fratris Romuli jussu quin occisus sit vix dubium.

(n) *In cærula*) Ex Ennii Annalibus, de Romulo in Deorum numerum adscribendo, haustum istud testatur illustriss. Neapolis.

(o) *Rata*) *Firma*, *Re comprehensa*.

Ju-

Jupiter annuerat: nutu tremefactus uterque
Est (*a*) polus; & cæli pondera sensit (*b*) Atlas.
Est locus: antiqui (*c*) Capream dixere paludem.
Forte tuis illic, Romule, (*d*) jura dabas.
5 (*e*) Sol fugit: & (*f*) removent subeuntia nubila cælum:
Et gravis effusis decidit imber aquis.
Hinc tonat, hinc missis (*g*) abrumpitur ignibus æther.
(*h*) Fit fuga: (*i*) Rex (*k*) patriis astra petebat equis.
(*l*) Luctus erat; (*m*) falsæque Patres in crimine cædis.
10 Hæsissetque animis forsitan illa fides.
Sed (*n*) Proculus Longa veniebat Julius (*o*) Alba:
Lunaque fulgebat: nec facis usus erat.
Cum subito motu nubes crepuere (*p*) sinistræ.
Rettulit (*q*) ille gradus horrueruntque comæ.
15 Pulcher, & humano major, trabeaque decorus
Romulus in media visus adesse via:

INTERPRETATIO.

Jupiter annuerat: uterque polus contremuit nutu, & Atlas sensit gravitatem cæli. Est locus; veteres appellaverunt Capream paludem. Forte, Romule, tu jus dicebas illic tuis. Sol subduxit se, & nubes coortæ abscondunt cælum; & pluvia densa decidit aquis effusis. Hinc tonat, hinc cælum dividitur ignibus missis. Diffugiunt, Rex ferebatur ad sidera equis patriis. Mæror incesserat; & Patres erant *in crimine falsæ necis; atque forte illa opinio mansisset iis mentibus. Verum Julius Proculus veniebat Alba Longa; & Luna splendebat, neque opus erat tæda: cum nubes sinistræ strepuerunt motu repentino. Ille repressit pedem, & capilli steterunt. Romulus splendidus & procerior homine, atque ornatus trabea visus adesse in media via,*

NOTÆ.

(a) *Polus*) Ficta cæli cardines seu polna Septentrionalem atque Meridionalem pro cælo ipso poni jam sæpius dictum.

(b) *Atlas*) Quem Mauritaniæ regem cælum cervicibus sustinere non semel repetitum.

(c) *Capream*) Fuit hæc palus paulo extra Urbem, mare versus.

(d) *Jura*) Suo modo credas, per vim magis, quam ut quæque res erat. Namque & ob asperius ingenium discerptum a Senatu vulgo putant: neque dubitandi caussam haben gravem; utcumque turbine abreptum tradat Livius.

(e) *Sol*) Hanc Solis eclipsim ad diem 26. Maji anni ante C. natum 713. tabulæ Astronomicæ referunt: vulgoque creditum Romulum & per defectum Solarem conceptum, & per eundem sublatum. Quanquam de priore nihil certi.

(f) *Removent*) Dicit istud quia obnubilato aere non apparet cælum.

(g) *Abrumpitur*) Fulminibus quippe atque coruscationibus scindi cælum videtur oculis.

(h) *Fit fuga*) Neque sine caussa. *Poplifugia* deinde appellarunt illam diem Romani.

(i) *Rex*) Romulus *scil.*

(k) *Patriis*) Martis.

(l) *Luctus*) Ob sublatum Romulum.

(m) *Falsæ*) Oborta tempestas, solisque defectio consecrationis speciem præbuere, cum e conspectu ablatus Romulus; ut ne interfectum a Senatu quisquam e populo crederet: Cui rei mox Julius Proculus fidem fecit. Cæterum discerptum tamen ut dictum supra, vix nullus dubitaverit, qui rei Romanæ notitiam habuerit.

(n) *Proculus*) Hunc virum, catera probum & Romulo affinitate conjunctum a patribus subornatum ne dubites: cujus ad rem accommodatissimam orationem pete si placet ex Plutarcho aut Livio.

(o) *Alba*) Quod Latii fuit oppidum ab Ascanio Æneæ filio conditum.

(p) *Sinistræ*) Ad omen alludit, quod ex sinistro fulmine ac tonitru captabant.

(q) *Ille*) Proculus *scil.* tremefactus.

Et

Et dixisse simul, Prohibe lugere Quirites:
  Nec (*a*) violent lacrymis numina nostra suis.
Thura ferant, placentque novum pia turba (*b*) Quirinum,
  Et (*c*) patrias artes militiamque colant.
5 Jussit: & in tenues oculis evanuit auras.
  Convocat hic Patres, jussaque verba refert.
Templa Deo fiunt: collis quoque dictus (*d*) ab illo:
  Et referunt (*e*) certi sacra (*f*) paterna dies.
Lux quoque cur (*g*) eadem Stultorum festa vocetur,
10 Accipe: parva quidem caussa, sed apta subest.
Non habuit tellus doctos antiqua colonos:
  Lassabant agiles aspera bella viros.
Plus erat in gladio quam curvo laudis aratro:
  Neglectus domino pauca ferebat ager.
15 Farra tamen veteres (*h*) jaciebant, farra metebant:
  Primitias (*i*) Cereri farra resecta dabant.
(*k*) Usibus admoniti (*l*) flammis torrenda dedere;
  Multaque peccato damna tulere suo.
Nam modo verrebant (*m*) nigras pro farre favillas;
20 Nunc ipsas ignes corripuere casas.

INTERPRETATIO.

& simul dixisse, Veta Quirites flere: neque lædant numina nostra suis lacrymis. Offerant thura, atque pium agmen placent novum Quirinum: & colant artes patrias, & militiam. Imperavit; & evanuit oculis in auras inanes. Hic convocat Patres, & memorat voces auditas. Ædes ponuntur Deo: mons etiam appellatus ab illo: & certi dies reponunt sacra paterna. Disce etiam quamobrem eadem dies dicatur festa Stultorum: ratio quidem levis, sed tamen conveniens. Terra vetus non habuit incolas eruditos: sæva bella conficiebant viros fortes. Plus erat gloriæ in ense, quam in aratro adunco: ager neglectus reddebat pauca domino. Antiqui tamen spargebant triticum, metebant triticum: offerebant Cereri primitias frumentum resectum. Impulsi utilitate dederunt farra torrenda ignibus; & passi sunt multum dispendium suo errore. Nam modo colligebant atrum cinerem pro frugibus; modo immiserunt ignem suis tuguriis.

NOTÆ.

(a) *Violent*) Lætitiam quippe non mœrorem ex consecratione regis sui concipere debebant Romani; siquidem tamen ea non ficta fuisset.

(b) *Quirinum*) Eo nomine in cœlis vocari ipsemet indicavit; modo ut Historicorum quoque fabulis aliqua fides.

(c) *Patrias*) Justitiam præsertim & militiam; ex Plutarchi sententia. Maro autem Æn. 6.

Tu regere imperio populos, Romane, memento;
Hæ tibi erunt artes; pacisque imponere morem;
Parcere subjectis, & debellare superbos.

(d) *Ab illo*) A Curibus tamen Sabinorum, qui illic consederunt, dictum collem testatur Festus; cum prius *Agonus* appellaretur.

(e) *Certi*) Quirinalia ergo stata & annua.

(f) *Paterna*) Romulo patri dicata.

(g) *Eadem*) Quâ Quirini festum.

(h) *Jaciebant*) *Serebant.*

(i) *Cereri*) Quæ frugum dea.

(k) *Usibus*) Experientia quippe artium magistra: neque necessitati quicquam inexpertum.

(l) *Flammis*) Quanquam ergo tostum melius esse far usu didicissent; non tamen torrendi satis idoneam rationem invenerant.

(m) *Nigras*) Farre nimium tosto.

Fa-

Facta Dea est (*a*) Fornax: læti Fornace coloni
Orant, ut fruges (*b*) temperet illa suas.
(*c*) Curio (*d*) legitimis nunc Fornacalia verbis
Maximus (*e*) indicit: nec stata sacra facit.
5 Inque Foro, multâ circum pendente tabellâ,
(*f*) Signatur certâ Curia quæque notâ.
Stultaque pars populi, quæ sit sua Curia, (*g*) nescit:
Sed (*h*) facit extrema sacra relata die.
(*i*) EST honor & (*k*) tumulis: animas placate paternas;
10 Parvaque in extinctas munera ferte (*l*) pyras.
Parva petunt (*m*) Manes: pietas pro divite grata est
Munere: non (*n*) avidos (*o*) Styx habet ima Deos.
(*p*) Tegula projectis satis est velata coronis;
Et sparsæ fruges, parcaque mica salis:
15 Inque mero mollita (*q*) Ceres, violæque solutæ.
Hæc habeat mediâ testa relicta (*r*) viâ.

INTERPRETATIO.

Dea Fornax creata est: Agricolæ læti Fornace precantur, ut illa moderate torreat sua farra. Nunc Curio maximus indicit vocibus solemnibus Fornacalia; neque facit sacra stata. Atque Curia quæque notatur certa indicio in foro, multa tabella circum pendente. Et pars populi stulta ignorat quanam sit sua Curia: sed celebrat sacra relata die extrema.

EST quoque honor sepulcris. Placate animas paternas; & portate levia dona in rogos extinctos: Umbræ poscunt tenuia. Pietas est accepta pro lauto dono. Styx infima non habet Deos cupidos. Tegula tecta floribus sparsis, & farra projecta, & parva mica salis, & frumentum apertum vino, & violæ solutæ sufficiunt. Testa destituta in media via habeat hæc.

NOTÆ.

(a) *Fornax*) A Numa initium habuit, qui & egregiæ deæ *fornacalia* torrandi farris indictirias ferias instituit.

(b) *Temperet*) Ne adurantur.

(c) *Curia*) Primum omnium seu Caput aut Ἐξαρχον intellige; cujus auctoritate & Curiæ, quas 30. numero Romulus instituit, & Curiones cæteri regebantur.

(d) *Legitim.*) Certa quadam formula comprehensis; hæc v. g. JOVIS EPULUM CRAS EST. LAVATIO DEUM MATRIS EST HODIE, &c.

(e) *Indicit*) Quia non statæ feriæ, sed indictitiæ.

(f) *Signatur*) In iis tabellis, in quam Curiam seu ædiculam ad eam rem paratam, hæc aut illa Curia seu pars populi ad rem divinam accederet, descriptum erat.

(g) *Nescit*) Atque adeo rei Divinæ suo tempore non dat operam.

(h) *Facit extrema*) Quirinalia stultorum ferias appellavit etiam Festus; quod eo die sacrificarent, qui fornacalibus, cum indicta essent, non potuerant feriari.

(i) *Est honor*) Tertio a Quirinalibus die *feralia* fieri, & piis manibus justa solvi alii, scripserunt.

(k) *Tumulis*) Ad sepulcra.

(l) *Pyras*) Proprie pyra lignorum est congeries accensa, in qua mortuorum cadavera adurebantur. Verum hoc in loco pro busto aut sepulcro ponitur.

(m) *Manes*) Quos Animas paternas modo dixit.

(n) *Avidos*) *Avaros*.

(o) *Styx*) Inferorum palus, quæ pro Inferis ipsis posita.

(p) *Tegula*) Super tegula testa aut silice ponebantur epulæ aut dona quæ diis manibus apponebantur.

(q) *Ceres*) Pro pane posuit vino madido, aut farina eodem subacta. Videatur Festus.

(r) *Via*) Ad vias enim posita olim sepulcra; quod & hodie adhuc apud multos obtinet.

Nec (*a*) majora veto: sed & his placabilis umbra est.
Adde preces positis & (*b*) sua verba (*c*) focis.
Hunc morem Æneas pietatis (*d*) idoneus auctor
Attulit in terras, juste (*e*) Latine, tuas.
5 Ille patris (*f*) Genio (*g*) solennia dona ferebat,
(*h*) Hinc populi ritus edidicere pios.
At quondam, dum longa gerunt pugnacibus armis
Bella, (*i*) Parentales (*k*) deseruere dies.
Non impune fuit: nam dicitur (*l*) omine ab isto
10 Roma (*m*) suburbanis (*n*) incaluisse rogis.
Vix equidem credo: bustis exîsse feruntur,
Et tacitæ questi tempore noctis avi.
Perque vias Urbis, Latiosque ululasse per agros
Deformes animas vulgus (*o*) inane, ferunt.
15 Post ea (*p*) præteriti tumulis redduntur honores;
(*q*) Prodigiisque venit (*r*) funeribusque modus.
Dum tamen (*s*) hæc fiunt, viduæ (*t*) cessate puellæ:
Exspectet puros (*u*) pinea tæda dies.

INTERPRETATIO.

Neque probibeo ampliora: verum Manes possunt etiam placari istis. Adjice preces & sua verba aris positis. Æneas certus auctor pietatis induxit hunc ritum in terras tuas, juste Latine. Ille portabat munera solemnia Genio parentis; inde populi perdidicerunt pias cæremonias. At olim, dum gerunt longa bella armis pugnacibus, omiserunt dies Parentales. Non fuit inultum; nam Roma dicitur calefacta rogis suburbanis ab isto omine. Ægre equidem fidem adhibeo: avi questi dicuntur prodiisse sepulcris tempore noctis silentis; atque ajunt, Animas turpes populum tenuem ululasse per vicos Urbis, & per campos Latinos. Post illa honores omissi reponuntur sepulcris; & finis fuit portentis & funeribus. Dum tamen hæc geruntur, puellæ viduæ quiescite: fax pinea expectet dies puros.

NOTÆ.

(a) *Majora*) Quibus quisquam Manes placare studeat. Multum vero in his sepulcralibus epulis consumsisse veteres nullus dubitat.

(b) *Sua*) *Convenientia*.

(c) *Focis*) Pro accensis luminibus interpretati sunt. Ego per focos altaria intelligenda esse censeo; quod ex Æneidos quinto, atque ab Ænea ipso Anchisæ patri relatis feralibus verum esse facile demonstrevero.

(d) *Idoneus*) Quippe pietate super æthera notus.

(e) *Latine*) Laurentum rex fuit, cujus filiam Laviniam Æneas duxit uxorem.

(f) *Genio*) Manibus patris Anchisæ, cui tanquam Deo sacra instituit.

(g) *Solennia*) Ne pigeat rem totam ex Æneidos 5. repetere.

(h) *Hinc*) Ab ipso Ænea.

(i) *Parentales*) Quibus, pro parentibus & majoribus extinctis, epulas ad eorum sepulcra ferebant.

(k) *Deseruere*) Vix aliunde istud sit probandum. Verum de his nugis dubiam cur faciamus Nasonis fidem?

(l) *Omine*) Impietate sane nihil magis ominosum.

(m) *Suburbanis*) Hi enim ante Urbem excitabantur.

(n) *Incaluisse*) Atque adeo plurimos ob intermissa feralia interiisse.

(o) *Inane*) Vanæ atque inanes dicuntur Umbræ, quæ sine corpore.

(p) *Præteriti*) Neglecti aut omissi.

(q) *Prodigiis*) Non amplius bustis prodierunt Manes.

(r) *Funeribus*) Non ita frequentes cadebant Romani.

(s) *Hæc*) Sacra feralia.

(t) *Cessate*) De nuptiis nolite cogitare.

(u) *Pinea*) Cujusmodi ad nuptias soliti adhibere, aut etiam ex spino, quas ex maritæ foculo accendebant.

Nec

Nec tibi, quæ (*a*) cupidæ (*b*) matura videbere matri,
(*c*) Comat virgineas (*d*) hasta recurva comas.
Conde (*e*) tuas, (*f*) Hymenæe, faces; & ab (*g*) ignibus atris
Aufer: habent alias mœsta sepulcra faces.
5 Dî quoque templorum foribus (*h*) celentur opertis:
Thure vacent aræ: stentque sine igne (*i*) foci.
Nunc animæ tenues, & (*k*) corpora functa sepulcris
Errant: nunc posito (*l*) pascitur umbra cibo.
Nec tamen (*m*) hæc ultra, (*n*) quam tot de mense supersint
10 Luciferi, (*o*) quot habent carmina nostra pedes.
(*p*) Hanc, quia (*q*) justa ferunt, dixere Feralia lucem.
Ultima placandis Manibus (*r*) illa dies.

INTERPRETATIO.

Neque acus curva ornet capillos virgineos tibi, quæ videberis matura matri cupidæ. Hymenæe, repone tuas tædas, & tolle eas ab ignibus obscuris: tristia busta habent alias tædas. Dii etiam condantur januis templorum clausis: altaria sint sine thure; & aræ maneant sine igne. Nunc Umbræ inanes, & corpora sepulta vagantur: nunc Manes pascuntur dapibus admotis. Neque tamen hæc ultra, quam tot dies restent de mense, quot carmina nostra habent pedes. Vocaverunt hanc diem feralia, quia ferunt justa. Illa dies postrema Umbris placandis.

NOTÆ.

(a) *Cupidæ*) Scilicet id unum prope curant matres, ut placeant filiæ suæ, & quam primum nubant.

(b) *Matura*) Quæ ætate est nubili.

(c) *Comat*) Atque adeo per dies ferales & placandis Manibus dicatos de matrimonio ne cogitet.

(d) *Hasta rec.*) Acum comatoriam ne dubites intelligendam esse, qua crinium compago retinebatur, ne laxius fluerent, aut sparsi dissiparentur, de qua Martialis hoc disticho,

Unus de toto peccaverat orbe comarum
Annulus, incerta non bene fixus acu.

(e) *Tuas*) Quæ lætitiæ sunt, utpote ad nuptias.

(f) *Hymenæe*) Deum nuptiarum jam sæpe diximus.

(g) *Ignibus at.*) Tædarum feralium, quæ lugubres; utpote in funebribus, & ad Deos inferos spectantibus.

(h) *Celentur*) Ne quid funestum videant; quare etiam Pontifici, flamini Diali, aliisque qui rem sacram facturi essent interdictum funesto aspectu res divinas turbare.

(i) *Foci*) *Deorum altaria.*

(k) *Corpora f.*) *Umbræ defunctorum*, qui sepulcro tamen non caruere: namque his qui caruissent centum errare annos necesse; neque ad hæc sacra, utcumque horrenda, & ab impuro spiritu conficta admittebantur.

(l) *Pascitur*) Scilicet ad epulas venient qui carent corpore.

(m) *Hæc*) De erroribus Umbrarum loquitur.

(n) *Quam tot*) Conjectura opus est hoc in loco, quam ex illustrius. Neapoli peto. Suspicatus est 12. Calend. Mart. ultimum fuisse diem quo feralibus sacris incumbendum esset, quibus quidem aliquot ante diebus vacare liceret. Atque ita undecim dies remanebunt e mense; ipso tamen feralium die comprehenso.

(o) *Quot habent*) Siquidem non errant Umbræ ultra quam deinde tot dies supersint ex mense Februario, quot pedes carmina ista habent, undecim certe superesse necesse est; tot enim constant pedibus Exameter & Pentameter; atque adeo quanquam a veteribus Calendariis aberret Naso, non potuerint ipsius feralia ultra 12. Calendas Martias proferri.

(p) *Hanc*) Duodecimam dicit Calendas Mart. seu Februarii decimum octavum diem, ut numeramus nos, quo feralia absolvebantur.

(q) *Justa*) Eo nomine sacra appellabantur, quæ diis manibus persolvebantur: in quibus solenne aliquid offerre, & ex præcedentibus apparet.

(r) *Illa*) Februarii mensis decima octava, *scilicet*, quam ultimam manibus placandis dicit esse.

Ecce (*a*) anus in mediis residens annosa puellis,
Sacra facit Tacitæ: (*b*) vix tamen ipsa tacet.
Et digitis (*c*) tria thura tribus sub limine ponit,
Qua brevis occultum mus sibi fecit iter.
5 Tum (*d*) cantata ligat cum fusco (*e*) licia (*f*) rhombo;
Et septem nigras versat in ore fabas.
Quodque (*g*) pice adstrinxit, quod acu trajecit (*h*) ahena,
Obsutum (*i*) mænæ torret in igne caput:
Vina quoque instillat: vini quodcunque relictum est,
10 Aut ipsa, aut comites, (*k*) plus tamen ipsa, bibit.
Hostiles linguas, inimicaque (*l*) vinximus ora,
Dicit discedens: (*m*) ebriaque exit anus.
Forsitan a nobis, quæ sit Dea Muta, requiras.
Disce, per antiquos quæ mihi nota senes.
15 Jupiter indomito (*n*) Juturnæ captus amore
Multa tulit, tanto non patienda Deo.

INTERPRETATIO.

Ecce anus provecta ætate stans in mediis puellis refert Sacra Tacitæ; ipsa tamen ægre tacet. Atque ponit tria thura tribus digitis sub limine, qua parvus mus paravit sibi callem secretum. Tum nectit licia cantata nigro rhombo; & agitat septem fabas atras in ore. Atque torret in igne caput mænæ consutum: quod compegit pice, quod transfixit acu ænea. Infundit etiam vina: vel ipsa, vel comites, ipsa tamen plus bibit vini, quodcumque est residuum. Abiens dicit, ligavimus linguas inimicas, & constrinximus ora infensa; atque vino oppressa prodit. Forte petas a nobis, quæ sit Dea Muta. Accipe quæ mihi perspecta per senes avitos. Jupiter correptus amore sævo Juturnæ toleravit multa non toleranda Deo

NOTÆ.

(a) *Anus*) Per dies ferales Tacitæ Deæ, quæ & *Muta*, & *Lara*, & *Mania* dicta, nescio quid magicum, ad compescendas detrahentium linguas, parabant; quod deinceps, modo ne rideas, aut fleas, a Nasone audies.

(b) *Vix*) Taceat vetula! Prunam citius ore retinuerit.

(c) *Tria thura*) *Tria thuris grana*.

(d) *Cantata*) *Incantata*.

(e) *Licia*) Limbos intellige, quibus utrimque stamina ligantur; quorum quidem usus multus in veneficiis, ad mentes ligandas, non ecens ac illis implicatur stamen.

(f) *Rhombo*) Trochus fuit seu turbo, aut simile aliquod instrumentum, quo veneficæ præsertim ad incantationes utebantur. Hinc Propertii,

magico torti sub carmine rhombi,

& Lucani

torti magica vertigine rhombi.

(g) *Pice adst.*) Ne quam vocem proferat scilicet muti piscis caput.

(h) *Ahena*) Ex ære, ritu solemni.

(i) *Mænæ*) Pisciculus est marinus non magni pretii; quem ut appositissime, non sine magno consilio tamen, & multa eruditione ex Manuscriptis quibusdam & veterum monumentis hic retraxit Clariss. Heinsius. Maniæ vero deæ ob nominis cognationem, quod in sellis diis obtinuit, docente Athenæo; deinde & Mutæ Mænas mutus piscis, isque insigniter obsutus, mire dedicatus fuit: neque aliter scripsisse velim Nasonem nostrum.

(k) *Plus tamen*) Atque adeo non temere paulo ante pro *annosa vinosa* reponendum suadebat idem Heinsius.

(l) *Vinximus*) Proprie ex arte magica, pro *ligavimus*. Cæterum adversus maledicos illud incantamentum, quam recti consciam mentem ne quæsieris; nisi forte insuper famæ mendacia ridere multo usu, certisque purioris Philosophiæ documentis obfirmato animo didiceris.

(m) *Ebria*) Quæque adeo pulchre & sapienter sacrum absolvit.

(n) *Juturnæ*) Quæ nympha Turni illius Virgiliano carmine notissimi regis soror fuit.

Ille

Illa modo in silvis inter (*a*) coryleta latebat:
Nunc in (*b*) cognatas desiliebat aquas.
Convocat (*c*) hic Nymphas, Latium, quotcunque tenebas:
Et jacit in medio talia verba choro:
5 Invidet (*d*) ipsa sibi, vitatque, quod expedit illi,
Vestra soror summo jungere membra Deo.
Consulite (*e*) ambobus: nam quæ mea magna voluptas,
Utilitas vestræ magna sororis erit.
Vos illi in prima fugienti obsistite ripa,
10 Ne sua fluminea corpora mergat aquâ.
Dixerat: annuerunt omnes (*f*) Tiberinides udæ,
Quæque colunt (*g*) thalamos, Ilia diva, tuos.
Forte fuit (*h*) Nais, Lara nomine: (*i*) prima sed illi
Dicta bis antiquum syllaba nomen erat,
15 Ex (*k*) vitio positum: sæpe illi dixerat (*l*) Almo,
Nata, tene linguam; nec tamen illa tenet.
Quæ, simul ac tetigit Juturnæ stagna sororis,
Effuge, ait, (*m*) ripas: dicta refertque Jovis.
Illa etiam Junonem adiit: miserataque (*n*) nuptam,
20 (*o*) Naida Juturnam vir tuus, inquit, amat.

INTERPRETATIO.

Illa nunc latitabat in silvis inter coryleta: nunc se dabat in aquas consanguineas. Hic convocat Nymphas, quotcumque habebas, Latium; & mittit tales voces in medium cœtum: Vestra soror ipsa sibi nocet, & refugit quod illi prodest miscere artus cum supremo Deo. Prospicite utrique; nam quæ mea magna voluptas, erit ingens compendium vestræ sororis. Vos occurrite illi fugienti in ultima ripa, ne tingat suos artus aqua fluminea. Absolverat; omnes Tiberinides madidæ, & quæ frequentant thalamos tuos, Ilia, assenserunt. Forte fuit Nais nomine Lara, verum prima syllaba bis prolata erat illi nomen vetus impositum ex pravitate. Almo dixerat sæpe illi, filia, reprime linguam; neque tamen illa compescit. Quæ statim atque pervenit ad latices Juturnæ sororis; Vita, inquit, ripas; atque narrat verba Jovis. Illa quoque accessit ad Junonem, & dolens vices maritæ, ait, Maritus tuus tenetur amore Juturnæ Naidis.

NOTÆ.

(a) *Coryleta*) *Corylis loca consita*: cujus arboris fructum *avellanas* dicimus.

(b) *Cognatas*) Non tam quia Venilia Nymphæ mater, & ex Deorum gente ab avo aut proavo Pilumno Jove sato, quam quod in Latino agro fons quidam Juturnæ nomine, qui Poetis fabulandi occasionem dedit.

(c) *Hic*) Jupiter *scil.* qui quam sit in hac nympharum turba ridiculus deus vix quisquam dixerit.

(d) *Ipsa*) Juturna *scil.*

(e) *Ambobus*) Juturnæ *scil.* atque Jovi.

(f) *Tiberinides*) Tiberini fluvii Nymphæ.

(g) *Thalamos*) Anienem intellige, in cujus undas se præcipitem dedit Ilia, a quo exceptu fuit, & pro uxore amatu: namque ea fuit Poetæ nostri sententia Amorum lib. 3. Eleg. 6.

(h) *Nais*) Fluvialis nympha.

(i) *Prima sed*) *Lala* adeoque dicebatur, a Græco λαλέω *loquor*.

(k) *Vitio*) Loquacitate *scil.* & garrulitate,

(l) *Almo*) Qui fluvius ad Urbem in Tiberim defluens garrulæ nymphæ pater fuit.

(m) *Ripas*) Quia dixerat Jupiter,

Vos illi in prima fugienti obsistite ripa.

(n) *Nuptam*) Junonem *scil.* cui pellicem Jupiter adornabat.

(o) *Naida*) Nympham fluvialem. Sed nota quam multa paucis aperiat garrula.

Ju-

Jupiter (*a*) intumuit : quaque est non usa modeste,
Eripuit linguam : Mercuriumque monet;
Duc hanc ad Manes: locus ille silentibus aptus.
Nympha, sed Infernæ Nympha (*b*) paludis, erit.
5 Jussa Jovis fiunt: accepit lucus euntes.
Dicitur illa duci tum placuisse Deo.
Vim parat hic: (*c*) vultu pro verbis illa precatur;
Et (*d*) frustra muto nititur ore loqui.
Fitque (*e*) gravis, geminosque parit, qui (*f*) compita servant,
10 Et vigilant nostra semper in urbe, Lares.
(*g*) PRoxima cognati dixere (*h*) Charistia cari,
Et venit ad socias (*i*) turba propinqua dapes.
Scilicet a (*k*) tumulis, &, qui periere, propinquis,
Protinus ad vivos ora referre juvat:
15 Postque tot amissos, quidquid de (*l*) sanguine restat,
Adspicere; & generis dinumerare (*m*) gradus.
Innocui veniant: (*n*) procul hinc procul impius esto
Frater, & in (*o*) partus mater acerba suos:

INTERPRETATIO.

Jupiter incensus est ira, atque sustulit linguam qua non est usa parce, atque Mercurio imperat, Ducito istam ad Inferos, ille locus est idoneus tacentibus. Erit Nympha, sed Nympha paludis Stygiæ. Mandata Jovis observantur. Lucus recepit proficiscentes. Illa dicitur tum placuisse Deo duci. Hic vim facit: illa orat nutu pro voce; & nequicquam contendit fari ore muto. Atque fit gravida, & emittit Lares gemellos, qui assident triviis, & vigilant semper in nostra Urbe.

CAri cognati dederunt nomen proximis Charistiis, atque agmen cognatum accedit ad epulas amicas. Nimirum gratum est continuo redire ad superstites a sepulcris, & cognatis qui sunt mortui, atque videre quidquid superest de genere post tot ereptos, & recensere gradus consanguinitatis. Insontes accedant: procul hinc, procul esto frater impius, & mater sæva in liberos suos;

NOTÆ.

(a) *Intumuit*) Bile *scil.* ex Latæ indicio.

(b) *Paludis*) Stygis.

(c) *Vultu*) Qui quidem non levis animi index.

(d) *Frustra*) Quia neque loquitur, neque Mercurius flectitur.

(e) *Gravis*) Ex Mercurio facta est gravida.

(f) *Compita*) Trivia; in quibus etiam publice Lares colebantur; ut postea videbimus.

(g) *Proxima*) Quæ omisit vetus Romanum; Constantini magni Calendarium ad 8. Calend. Mart. assignat. Dies vero ille totus dicatus conviviis: unde & dictus *festum epularum*.

(h) *Charistia*) Ἀπὸ τῆ Χάριτος, a Gratia dicta *Charistia*, quia, ut Valer. Max tradit, illis conviviis præter cognatos & affines nemo interponebatur; ut, si quæ inter necessarios querela esset orta, apud sacra mensæ, & inter hilaritatem animorum, fautoribus Concordiæ adhibitis, tolleretur.

(i) *Turba pr.*) Cognati & affines.

(k) *Tumulis*) Ad quos feralibus diebus accesserant.

(l) *Sanguine*) *De eadem cognatione.*

(m) *Gradus*) Sunt enim inter se cognati alii aliis propinquiores, superiores aut inferiores.

(n) *Procul*) Verba hæc sunt: quæ sic impios a Charistiis nostris arcere possent.

(o) *Partus*) *Filios:* quos mater perdere non dubitet, ut Medea.

Cui

(a) Cui pater est vivax, qui matris (b) digerit annos,
(c) Quæ premit invisam socrus iniqua nurum.
(d) Tantalidæ fratres absint, & (e) Iasonis uxor,
Et (f) quæ ruricolis semina tosta dedit:
5 Et (g) Soror, & Progne, Tereusque (h) duabus iniquus:
Et quicumque suas per scelus auget opes.
(i) Dîs generis date thura (k) boni. Concordia fertur
(l) Illo præcipue mitis adesse die.
Et (m) libate dapes: ut grati pignus honoris
10 Nutriat (n) incinctos (o) missa (p) patella Lares.
Jamque ubi suadebit placidos nox (q) ultima somnos,
(r) Parca precaturæ sumite vina manus:

INTERPRETATIO.

Cui pater est vivax, qui inquirit in annos matris, quæ socrus acerba urget nurum invisam. Fratres Tantalidæ, & conjux Jasonis sit procul, itemque ea quæ præbuit semina testa agricolis, & Progne cum sorore, & Tereus infestus utrique, & quisquis cumulat suas divitias per flagitium. Probi offerte thura Diis gentis. Concordia dicitur adesse levis præsertim illo die. Atque libate epulas, ut patella missa pignus grati honoris alat Lares succinctos. Cumque jam nox extrema suadebit lenes somnos, manus precaturæ capite paulum meri:

NOTÆ.

(a) *Cui*) Quique adeo patris mortem optat.

(b) *Digerit*) *Recenset*, ut quam sit brevi moritura intelligat.

(c) *Quæ premit*) Istæ vero in proverbium abierunt, quasi nurus diligere non possint.

(d) *Tantalidæ*) Tantalidis Atreo atque Thyesti Tantali nepotibus similes: quorum quidam odia & nefaria facta non semel vidimus.

(e) *Iasonis*) Medea; quæ patrem prodidit, fratrem laceravit, filios ex Jasone marito necavit, veneficiis suis orbem replevit.

(f) *Quæ rur.*) Ino est Phryxi & Helles noverca, quæ agricolis adusta semina dabat, ut cum minus nascerentur divinitus immissam annonæ caritatem crederent; mox ad Sacerdotes & augures irent, qui corrupti Phryxum, atque Hellen mactandos pro expiatione dicerent, &c. de quibus fusius in sequentibus.

(g) *Soror*) Philomela, cujus & Prognes Tereique fabulam habes in Metam.

(h) *Duabus*) Philomelæ *scil.* & Prognæ.

(i) *Dîs generis*) Ejusdem cognationis, Laribus, & diis domesticis.

(k) *Boni*) Namque malos Deus non audit.

(l) *Illo*) Quo Charistia celebrantur.

(m) *Libate dap.*) Diis *scil.*

(n) *Incinctos*) Incincti nempe seu succincti in marmoribus & signis æneis antiquis exprimuntur Lares.

(o) *Missa*) Vox est convivalis; unde *missus* pro cibo, & *missæ pullo fruges* apud Livium in auguralis Sacri descriptione.

(p) *Patella*) Festus speciali quadam significatione patellas dicit esse vasa parva picata, sacris faciendis apta. Ab iis vero Lares *patellarii* dicti, quia non e potu modo in focum, qui Larium sedes, aliquid diffundebatur, sed e cibis quoque in patella aliquid in focum deferebatur.

(q) *Ultima*) In multam noctem quippe, imo & primam lucem quandoque apud veteres convivia protrahebantur.

(r) *Parca*) Ad libationem, quæ parco mero, in focum aut mensam effuso, fiebat.

Et,

Et, Bene (*a*) vos, (*b*) Patriæ bene te Pater, optime Cæsar,
Dicite, suffuso sint rata verba mero.

(*c*) NOX ubi transierit, solito celebretur honore
Separat indicio (*d*) qui Deus arva suo.

5 Termine, sive lapis, sive es defossus in agro
Stipes, ab (*e*) antiquis sic quoque numen habes.
Te duo (*f*) diversa domini pro parte coronant;
Binaque serta tibi, binaque liba ferunt.
Ara fit: huc ignem (*g*) curto fert rustica (*h*) testu

10 Sumtum de tepidis ipsa colona focis.
Ligna senex minuit; concisaque construit alte;
Et (*i*) solida (*k*) ramos (*l*) figere pugnat humo.
Dum (*m*) sicco primas irritat cortice flammas:
Stat puer, & manibus lata (*n*) canistra tenet.

15 Inde, ubi ter fruges medios immisit in ignes,
Porrigit incisos filia parva favos.

INTERPRETATIO.

Atque dicite, Bene vos, Bene te, Cæsar optime, Pater Patriæ, Voces sint firmæ mero sparso.

POstquam nox præterierit, Deus qui dividit agros sua nota honoretur solenni honore. Termine, seu saxum, seu es truncus immissus in arvum, habes etiam sic numen a veteribus. Duo domini pro duabus partibus redimiunt te sertis, & afferunt tibi duas coronas, & duo liba. Ponitur altare; Colona ipsa agrestis huc portat parva testa ignem petitum ex focis calidis. Senex scindit ligna; & extruit alte confracta, atque contendit defodere sudes in sola duro. Dum excitat primas flammas cortice arido, puer consistit, & tenet amplas corbes manibus. Tum postquam ter injecit farra in medios focos, parva filia offert favos divisos.

NOTÆ.

(a) *Vos*) Lares intellige, inter quos medius Augustus in compitis etiam dicatus.

(b) *Patriæ*) Augusto enim in conviviis non publicis tantum, sed & privatis ex senatusconsulto omnes libare tenebantur, ut ex Dione liquet. Hinc Horat. Odarum lib. 4. Od. 5. ad eundem,

Condit quisque diem collibus in suis,
Et vitem viduas ducit ad arbores:
Hinc ad vina redit lætus, & alteris
Te mensis adhibet deum.
Te multa prece, te prosequitur mero
Defuso pateris, & Laribus tuum
Miscet numen, uti Græcia Castoris
Et magni memor Herculis.

(c) *Nox ubi*) Septimo adeoque Calend. Mart. quanquam aliter in quibusdam Calendariis.

(d) *Qui deus*) Terminum dicit, in cujus tutela agri fines, cuique terminalia sacra in Latio a Numa instituta.

(e) *Antiquis*) Græcis stil. qui τέρμονας dixerunt, quos Latini *Terminos*.

(f) *Diversa*) Quia enim duorum agros dividunt Termini, a duabus seu diversis partibus fiebat sacrificium, atque illud quidem privatum.

(g) *Curto*) Utpote pauperis qui fictilem neque integram patellam habeat.

(h) *Testu*) Antique pro *testa* aut *testo*.

(i) *Solida*) *Dura*.

(k) *Ramos*) *Stipites*.

(l) *Figere*) Ad coercendam lignorum struem.

(m) *Sicco*) Facilius quippe ignem concipiunt quæ arida sunt.

(n) *Canistra*) Corbem dicit, in qua quæ ad sacrificium necessaria.

Vina

Vina tenent alii: (*a*) libantur singula flammis.
  Spectant, & (*b*) linguis (*c*) candida turba favent.
(*d*) Spargitur & cæso (*e*) communis Terminus (*f*) agno:
  Nec (*g*) queritur, lactens cum sibi porca (*h*) datur.
5 Conveniunt, (*i*) celebrantque dapes vicinia simplex;
  Et cantant laudes, Termine sancte, tuas.
Tu populos, urbesque & regna ingentia (*k*) finis:
  Omnis erit sine te (*l*) litigiosus ager.
Nulla tibi ambitio est: nullo corrumperis auro.
10 Legitima (*m*) servas credita rura fide.
Si tu signasses olim (*n*) Thyreatida terram;
  Corpora non leto missa (*o*) trecenta forent:
Nec foret (*p*) Othryades congestis tectus in armis.
  O quantum (*q*) patriæ sanguinis ille dedit!

INTERPRETATIO.

Alii tenent vinum: singula libantur igne. Cœtus candidus spectant, & favent linguis. Terminus communis tingitur etiam sanguine *agni mactati: neque queritur, cum sus lactens sibi offertur. Vicinia simplex congrediuntur, & frequentant epulas; & canunt laudes tuas, sancte Termine. Tu limites ponis populis, & urbibus, & magnis regnis: omne arvum esset jurgiis obnoxium sine te. Nulla est tibi ambitio; nullo auro dimoveris a vero. Custodis agros commissos fide intemerata. Si tu olim distinxisses terram Thyreatida, trecenta corpora non essent data neci: neque Othryades esset celatus in armis cumulatis. O quantum ille dedit sanguinis Patriæ!*

NOTÆ.

(a) *Libantur*) De singulis pars aliqua in ignem mittebatur.

(b) *Linguis*) Aut silebant, aut bona verba & ad rem divinam spectantia, uti opus erat, ex ritu dicebant.

(c) *Candida*) Vel quia pii, vel quia in candidis vestibus.

(d) *Spargitur*) Ab omni tamen cæde ac sanguine incontaminatum conservari oportere Terminum pacis & amicitiæ custodem, Numa vir justus ac civilis statuerat, si Plutarcho credimus. Ubi jam illa lex? Distinguas necesse est tempora; nisi Nasonem nostrum atque Horatium mavis illi litem movere.

(e) *Communis*) Scilicet communis Terminus qui duorum agros dividit.

(f) *Agno*) Aut certe ejus sanguine.

(g) *Queritur*) Termino deo grata etiam porca.

(h) *Datur*) Immolatur.

(i) *Celebrant*) Ad epulas frequentes accedunt.

(k) *Finis*) *Disterminas*, *Dividis*.

(l) *Litigiosus*) Quia alter in alterius partem ultra quam jus esset manus inferret, aut certe conaretur.

(m) *Servas*) Ne a quoquam ex eo quod cujusque est detrahatur.

(n) *Thyreatida*) Fuerunt *Thyrea* seu *Thyrea* oppidum ad Argivi & Lacedæmonii agri confinia; a quo terra *Thyreatis* dicta, cujus caussa bellum Argivos inter & Lacedæmonios ortum.

(o) *Trecenta*) Utrimque enim tam ab Argivorum quam Lacedæmoniorum parte, trecenti communi consensu ea lege certaverunt, ut utrius urbis trecenti victores fuissent, illius victoria censeretur. Atque ex sexcentis tres tantum superfuere; duo quidem Argivi, unicus Spartanus; qui tamen posterior, dolo victoriæ testimonia in castra sua retulit. Quam rem prolixe narrat Herodotus.

(p) *Othryades*) Hic Spartanus ille fuit, qui solus superstes, postquam duo Argivi velut victores se in patriam recepissent, spoliatis Argivorum cadaveribus, arma hostilia, quasi victoriæ testimonia, in castra sua retulit.

(q) *Patriæ dedit*) Ad illud alludit, ni fallor, quod dolo suo novi certaminis caussa fuit; siquidem postquam uterque populus in medium prodiit, Argivis, qui plures superfuissent, Lacedæmonii, quia Othryades non fugisset, & ex hostibus spolia reportasset, concedere noluerint. Ex ea enim contentione

Quid, nova cum fierent (*a*) Capitolia? nempe Deorum
Cuncta Jovi (*b*) cessit turba locumque dedit.
Terminus (ut veteres memorant) (*c*) conventus in æde
Restitit: & magno cum Jove templa tenet.
5 Nunc quoque, se supra ne quid nisi sidera cernat,
Exiguum templi tecta (*d*) foramen habent.
Termine, post (*e*) illud levitas tibi libera non est.
Qua positus fueris in statione, (*f*) mane.
Nec tu vicino quicquam concede roganti;
10 Ne videare hominem præposuisse (*g*) Jovi.
Et seu vomeribus, seu tu pulsabere rastris;
Clamato, Meus est hic ager, ille tuus.
(*h*) Est via, (*i*) quæ populum (*k*) Laurentes ducit in agros,
Quondam (*l*) Dardanio regna petita duci.
15 Illac lanigeri pecoris tibi, Termine, (*m*) fibris
Sacra videt fieri (*n*) sextus ab Urbe (*o*) lapis.

INTERPRETATIO.

Quid, cum nova Capitolia ponerentur? Nimirum omnis turba Deorum cessit Jovi, & præbuit locum. Terminus consultus, ut antiqui narrant, restitit in templo; atque habet Ædem cum magno Jove. Nunc etiam, ne quid videat supra nisi astra, tecta templi habent parvum foramen. Termine, post illud factum, *levitas non est tibi concessa. Sta in loco, quo fueris constitutus. Neque tu indulge quicquam vicino petenti; ne videaris pluris fecisse hominem quam Jovem. Et sive tangaris vomeribus, seu rastris, vociferator, hoc arvum est meum, illud tuum. Est via, quæ ducit populum in campos Laurentes, regna quæsita olim a rege Dardanio. Sextus lapis ab Urbe spectat sacra tibi referri in illa* via *extis pecoris lanigeri, Termine.*

NOTÆ.

ne inito prælio Lacedæmonii victores discesserunt.

(a) *Capitolia*) Templum Jovis in colle Capitolino, quod a Tarquinio Prisco inceptum ex voto, sed a nepote Superbo absolutum.

(b) *Cessit*) Dii cæteri Geniique qui in Capitolino monte aras habebant, transferri in alia loca permiserunt, ut Jovi cederent, Termino & Juventa exceptis, qui, ut æterni imperii omen facerent, restiterunt.

(c) *Conventus*) Augures enim de unaquaque ara consulendos duos statuerant, an se moveri loco concederent.

(d) *Foramen*) *In Capitolio*, inquit Servius, *superna pars tecti patet, quæ lapidem ipsum Termini spectat: nam Termino, non nisi sub divo sacrificabatur*. Neque huic soli: sed numini cuivis, in loco fulgurito cui ara erecta esset, sine tegmine veteres faciebant.

(e) *Illud*) Quod *scil.* Jovi ipsi noluit cedere.

(f) *Mane*) Si quis adeoque Terminum aut occultasset, aut transtulisset lege sacer erat; ut quivis eum impune tanquam sacrilegum posset occidere.

(g) *Jovi*) Cui cedere noluit; uti dictum.

(h) *Est via*) De sacris privatis, quæ Termino deo fiebant, hactenus Poeta; nunc ad publica pergit.

(i) *Quæ pop.*) Laurentina dicta est, inter Hostiensem & Appiam.

(k) *Laurentes*) Hoc est qui ad Laurentum Latii oppidum, non procul a Lavinio, spectabant.

(l) *Dardanio*) *Æneæ scil.* qui Latini regis, Laurenti imperium tenentis, filiam Laviniam duxit uxorem, ibidemque deinde regnavit.

(m) *Fibris*) *Extis. Visceribus.*

(n) *Sextus*) Qui olim agri Romani finis.

(o) *Lapis*) Pro milliario. Millia enim passuum olim lapidibus signabantur.

Gen-

(*a*) Gentibus est aliis tellus data limite certo;
Romanæ spatium est Urbis & orbis idem.
(*b*) NUnc dicenda mihi (*c*) Regis fuga: traxit ab illa
Sextus ab extremo nomina mense dies.
5 Ultima Tarquinius Romanæ gentis habebat
Regna: vir (*d*) injustus, fortis ad arma tamen.
Ceperat hic alias, alias everterat urbes;
Et (*e*) Gabios turpi fecerat arte suos.
Namque (*f*) trium minimus, proles (*g*) manifesta Superbi,
10 In medios (*h*) hostes nocte silente venit.
Nudarant gladios: Occidite, dixit, inermem,
Hoc cupiant (*i*) fratres, Tarquiniusque pater,
Qui mea crudeli laceravit verbere terga.
Dicere ut (*k*) hoc posset, verbera (*l*) passus erat.
15 Luna fuit: spectant juvenem, gladiosque recondunt:
Tergaque deducta veste (*m*) notata vident.
(*n*) Flent quoque, &, ut secum tueatur bella, precantur.
Callidus (*o*) ignaris annuit ille viris.
Jamque (*p*) potens, misso genitorem appellat amico,
20 Prodendi Gabios quod sibi monstret iter.

INTERPRETATIO.

Terra data est aliis nationibus limite certo: idem est spatium Urbis Romanæ & Orbis.

NUnc Regifugium est referendum a me. Dies Sextus a mense extremo deduxit nomina ab illo. Tarquinius vir iniquus, sed tamen strenuus ad arma, tenebat novissima regna gentis Romanæ. Hic ceperat alias urbes, alias diruerat; & fecerat Gabios suos pudendo dolo. Namque minimus trium, filius manifestus Superbi, profectus est in medios hostes nocte tacita. Strinxerant gladios: Interficite, inquit, inermem: fratres istud voveant, atque genitor Tarquinius, qui distrinxit meum dorsum sævo verbere. Passus erat verbera, ut posset istud dicere. Luna splenduit. Aspiciunt juvenem, & recondunt enses: atque amictu detracto, cernunt terga signata. Lacrymantur etiam, atque orant, ut gerat bella secum. Ille versutus assentitur viris nesciis. Jamque potens, consulit patrem, amico misso, quam rationem sibi ostendat prodendi Gabios.

NOTÆ.

(a) *Gentibus*) Verum causam dissimulat Naso, quamobrem tam prope non longius ab Urbe deo Termino sacrificarent: ut *scil.* suo more, Romano Imperio faveat; & ingenio indulgeat.

(b) *Nunc*) In sextum Calendas Mart. seu 24. Feb. incidit Regifugium ex Calendario Romano Augusti jussu in saxeis tabulis exarato.

(c) *Regis fuga*) Quia eo die Tarquinius Superbus ultimus Rex Romanorum ejectus cum filiis.

(d) *Injustus*) Qui regnum occiso etiam Servio rege, socero suo, invasit.

(e) *Gabios*) Volscorum fuit oppidum, non longe ab Urbe, Tarquinii fraude, quam narrat Poeta, sub Romanam ditionem coactum.

(f) *Trium*) Quos filios habuit Tarquinius.

(g) *Manifesta*) Ad mores referendum; quod superbus & injustus, sicut pater, hic fuerit, nomine Sextus.

(h) *Hostes*) Gabinos *scil.*

(i) *Fratres*) Titus & Aruns.

(k) *Hoc*) Quod verberatus esset: atque hinc fidem Gabinis faceret, quos proderet.

(l) *Passus erat*) Atque id publice in foro.

(m) *Notata*) *Virgis signata*.

(n) *Flent*) Ex commiseratione.

(o) *Ignaris*) Qui nescirent quantum scelus ille pararet.

(p) *Potens*) Quippe Gabinorum dux.

Hortus odoratis suberat cultissimus herbis,
(*a*) Sectus humum rivo lene sonantis aquæ.
Illic Tarquinius mandata latentia nati
Accipit, & virga (*b*) lilia summa metit.
5 Nuncius ut rediit, decussaque lilia dixit;
Filius, Agnosco jussa parentis, ait.
Nec mora: Principibus cæsis ex urbe Gabina,
Traduntur ducibus mœnia nuda suis.
Ecce (nefas visu) mediis (*c*) altaribus anguis
10 Exit, & exstinctis ignibus exta rapit.
Consulitur (*d*) Phœbus: (*e*) sors est ita (*f*) reddita: Matri,
Qui dederit (*g*) princeps oscula, (*h*) victor erit.
Oscula (*i*) quisque suæ matri properata tulerunt,
Non intellecto credula (*k*) turba Deo.
15 (*l*) Brutus erat stulti sapiens imitator, ut esset
Tutus ab insidiis, dire Superbe, tuis.

INTERPRETATIO.

Hortus cultissimus herbis odoratis junctus erat, habens solum divisum rivo aquæ leniter strepentis. Tarquinius ibi accipit secretos nuncios filii, atque excutit virga extrema lilia. Postquam nuntius rediit, atque retulit lilia decussa, filius dixit, Intelligo monita patris. Atque sine spatio, Proceribus ex urbe Gabina interfectis, muri produntur vacui suis ducibus. Ecce, visu horrendum, Serpens prodit ex mediis aris; atque aufert fibras ex ignibus extinctis. Phœbus consulitur: Responsum est ita redditum: Qui primus obtulerit oscula Matri, erit victor. Agmen credulum obtulerunt quisque oscula accelerata matri, Deo non intellecto. Brutus erat providus simulator fatui, ut esses securus a tuis dolis, crudelis Superbe.

NOTÆ.

(a) *Sectus hum.*) Habens humum divisam.

(b) *Lilia*) Historici dicunt papavera decussisse, ut validiores extinguendos esse inter Gabinos eo modo significaret. Quod quidem impigre fecit Sextus ad omne nefas paratus; ut Dionysius refert.

(c) *Altaribus*) E columna lignea elapsum scripsit Livius: neque alia memorat portenta. Verum Poetæ multo plura sunt concessa.

(d) *Phœbus*) Delphos ad Apollinis oraculum missi Titus & Aruns sciscitatum de prodigiis. Quanquam aliter Dionysius.

(e) *Sors*) *Responsum.*

(f) *Reddita*) Postesquam enim de portento Deum interrogarunt Titus & Aruns ex jussu patris, Apollinem deinde consuluerunt, Cui fato datum esset Romanum Imperium. Sed festinat Naso.

(g) *Princeps*) *Primus.*

(h) *Victor*) Imperio adeoque potietur.

(i) *Quisque*) Composuisse inter se juvenes scribit Dionysius, ut unà matrem oscularentur, pariterque regnarent: Livius vero, sorti permisisse, uter matri osculum primus redderet.

(k) *Turba*) De duobus.

(l) *Brutus*) Hujus patrem M. Junium Tarquinius Superbus clam occiderat, ejus divitiis inhians, & cum eo alterum e duobus filiis majorem natu. L. Junius, de quo nunc sermo est, auxilii & cognatorum inops fatuum se simulavit, unde Bruti cognomen assumsit, atque in ea fatuitate perseveravit, dum visus non est habere tempus opportunum. Hunc vero ademtis bonis omnibus Tarquinius sub se custodiebat, non honoris gratia, sed stulta dicens, stulta agens, ut adolescentibus risum moveret. Delphos cum Tito & Arunte potiverat.

Ille jacens pronus matri dedit oscula (*a*) Terræ,
(*b*) Creditus offenso procubuisse pede.
(*c*) Cingitur interea Romanis (*d*) Ardea signis,
Et (*e*) patitur lentas obsidione moras.
5 Dum vacat, & metuunt hostes committere pugnam;
Luditur in castris: otia miles agit.
(*f*) Tarquinius juvenes socios dapibusque meroque
Accipit: (*g*) ex illis (*h*) Rege creatus ait:
Dum nos (*i*) difficilis (*k*) pigro tenet Ardea bello,
10 Nec sinit ad patrios arma referre Deos;
Ecquid in officio (*l*) torus est socialis? & ecquid
Conjugibus nostris mutua cura sumus?
Quisque suam laudant: (*m*) studiis certamina crescunt;
Et fervent multo linguaque corque mero.
15 Surgit (*n*) cui clarum dederat Collatia nomen;
Non opus est verbis, credite (*o*) rebus, ait.
Nox superest: tollamur equis, Urbemque petamus.
(*p*) Dicta placent: frænis impediuntur equi.

INTERPRETATIO.

Ille prostratus pronus deosculatus est Tellurem matrem, creditus cecidisse pede alliso. Interea Ardea cingitur signis Romanis; & fert longa tempore obsidionis. Dum licet, atque hostes timent congredi, luditur in castris; miles otiatur. Tarquinius accipit epulis & vino sodales adolescentes. Post illos filius Regis dicit: Dum fortis Ardea moratur nos lento bello, neque patitur reportare arma ad Deos patrios, anne lectus conjugalis manet in officio? anne & sumus cura mutua nostris uxoribus? Singuli efferunt suam laudibus: contentiones augentur studiis; & lingua atque cor incalescunt multo vino. Is, cui Collatia imposuerat illustre nomen, surgit, atque inquit, Non opus est vocibus, fidem habete rebus. Nox restat: Conscendamus equos, & tendamus in Urbem. Dicta probantur; immittunt habenas equis.

NOTÆ.

(a) *Terra*) Quæ omnium communis mater.

(b) *Creditus*) Quanquam de industria procubuerat, ut ex oraculo primus matrem deoscularetur, & regno potiretur. Sed sapientem oportuit stultum imitari.

(c) *Cingitur*) Ex fide Annalium istud.

(d) *Ardea*) Urbs Rutulorum Turni regis in Latio.

(e) *Patitur*) Imo, durante diu obsidione, & longo magis quam acri bello, ut loquitur Livius, & milites qui in castris erant, & qui in Urbe cives, tributis fessi, belli diuturnitatem ægerrime ferebant, si Dionysio fides.

(f) *Tarquinius*) Sextus scil. ut ex sequentibus patebit, cum sudando Gabios cepisse jactabit. Neque enim audiendum hoc in loco crediderim clarissi. Heinsium.

(g) *Ex illis*) *A dapibus: post cœnam.* Namque aliter vix tutus hic locus bene consistat.

(h) *Rege creatus*) Idem Sextus.

(i) *Difficilis*) Quia strenue repugnabant Ardeatæ.

(k) *Pigro*) *Lento.*

(l) *Torus*) Pro uxore.

(m) *Studiis*) In laudandis suis uxoribus.

(n) *Cui clar.*) Tarquinium dicit Collatini Egerii filium, cui Dionysius ex mora in urbe Collatia, quæ prope Romam fuit, commorationis, nomen datum scribit. Quanquam ex beneficiis in eam urbem collatis impositum magis, quod clarum esset nomen, crediderim.

(o) *Rebus*) Postquam ad uxores veneritis.

(p) *Dicta*) Collatini.

Per-

(*a*) Pertulerant dominos: regalia protinus illi
　　Tecta petunt: custos (*b*) in fore nullus erat.
Ecce (*c*) nurum Regis (*d*) fusis per colla coronis
　　Inveniunt posito pervigilare mero.
5 Inde cito passu petitur (*e*) Lucretia: nebat.
　　Ante torum calathi, lanaque mollis erant.
Lumen ad exiguum famulæ (*f*) data pensa trahebant:
　　Inter quas (*g*) tenui sic ait ipsa sono:
Mittenda est domino (nunc, nunc properate, puellæ)
10 　　Quamprimum nostra facta (*h*) lacerna manu.
Quid tamen audistis? nam plura audire (*i*) soletis.
　　(*k*) Quantum de bello dicitur esse super?
Postmodo victa cades: (*l*) melioribus, Ardea, (*m*) restas,
　　Improba: (*n*) quæ nostros cogis abesse viros.
15 Sint tantum reduces: sed enim temerarius ille
　　Est (*o*) meus; & stricto (*p*) qualibet ense ruit.
Mens abit, & morior, quoties pugnantis imago
　　Me subit: & gelidum pectora frigus habet.
(*q*) Desinit in lacrymas: intentaque fila remittit;
20 　　In gremio vultum deposuitque suum.

INTERPRETATIO.

Pertulerant dominos. Continuo illi feruntur ad domos regias: nullus erat custos ad januam. Ecce inveniunt nurum Regis pervigilare vino apposito, sertis sparsis per colla. Inde Lucretia invisitur veloci gradu: fila trahebat. Quasilli & lana molles erant ante lectum. Ministræ carpebant pensa data ad tenuem lucernam; inter quas ipsa sic loquitur voce submissa: Jam, jam festinate, puellæ, lacerna texta nostra manu brevi mittenda est domino. Quid tamen accepistis? nam soletis audire plura: quantum ajunt restare de bello? Brevi procumbes superata, Ardea improba, debita et fortioribus, quæ cogis maritos nostros abesse. Revertantur modo: sed enim ille meus est audax; & qualibet fertur nudato ense. Deficio animo, atque morior, quoties species certantis recurrit, & glacies occupat cor frigidum. Facit finem flendo; & laxat fila contenta, atque demittit faciem suam in sinum.

NOTÆ.

(a) *Pertulen.*) Vide horum juvenum ut Naso impetum sequatur.

(b) *In fore*) *Ad fores*. Atque adeo ad ignominiam nuruum regiarum istud spectat.

(c) *Nurum*) *Nurus* scripsit Livius, qui tamen de vino, cujus potus ex Romuli lege grave crimen sexui muliebri, nihil dicit. In convivio luxuque cum æqualibus tempus terentes inventas fuisse testatur tantum.

(d) *Fusis.*) Quæ vinolentiæ nota tamen apud antiquos.

(e) *Lucretia*) Quæ Collatini uxor, Spuriique Lucretii Tricipitini, nobilissimi civis Romani, filia, Collatiæ degebat.

(f) *Data*) A Lucretia: Namque hoc matrifamilias incumbebat.

(g) *Tenui*) Ut pudicas decet.

(h) *Lacerna*) Vestis fuit ad arcendos imbres præsertim.

(i) *Soletis*) Scilicet ancillæ patulas olim habuerunt, ut nunc habent, aures, & linguaces linguas.

(k) *Quantum*) Temporis *scil.* ex rei difficultate.

(l) *Melioribus*) A quibus adeo vinceris.

(m) *Restas*) *Resistis*.

(n) *Quæ nost.*) Hæc summa improbitatis.

(o) *Meus*) Collatinus *scil.*

(p) *Qualibet*) Etiam per hostes confertissimos.

(q) *Desinit in l.*) Non potuit melius pudica.

Hic

Hoc ipsum decuit: lacrymæ cecidere pudicæ,
  Et (*a*) facies animo dignaque parque fuit.
Pone metum, venio, (*b*) conjux ait: illa revixit;
  Deque viri collo dulce pependit onus:
5 Interea (*c*) juvenis furiatos regius ignes
  Concipit, & cæco raptus amore ruit.
Forma placet, niveusque color, flavique capilli;
  Quique aderat nulla factus ab arte decor.
Verba placent, & vox; & (*d*) quod corrumpere non est:
10 Quoque minor spes est, hoc magis ille cupit.
Jam dederat cantum lucis prænuncius (*e*) ales;
  Cum referunt juvenes in sua castra pedem.
Carpitur attonitos absentis imagine (*f*) sensus
  (*g*) Ille: recordanti plura magisque placent.
15 (*h*) Sic sedit: sic culta fuit: sic stamina nevit:
  Neglectæ collo sic jacuere comæ:
Hos habuit vultus: hæc illi verba fuere:
  Hic decor, hæc facies, hic color oris erat.
(*i*) Ut solet (*k*) a magno fluctus languescere flatu;
20 Sed tamen a vento, qui fuit ante, tumet:
Sic, quamvis aberat placitæ præsentia formæ,
  Quem dederat præsens forma, manebat amor.

INTERPRETATIO.

Hoc ipsum decuit: lacrymæ pudicæ defluxerunt, & vultus dignus & similis fuit animo. Omitte timorem, adsum, inquit maritus. Illa refecta est; & pependit suave pondus de collo mariti. Interea adolescens regius concipit flammas furiales, & rapitur insano amore. Pulchritudo, & color candidus, & flava coma, & elegantia nulla arte parata quæ inerat, grata est. Dicta placent, & sonus, & quod non licet corrumpere: & quo spes est levior, hoc ille magis optat. Jam avis præsaga emiserat cantum diei, cum juvenes revertuntur in sua castra. Ille habet sensus stupefactos captos forma absentis: plura & magis placent animo *revolventi. Eo modo sedit: ita fuit ornata: sic traxit fila: capilli inculti sic sparsi sunt per collum: Isto fuit vultu: hæc fuerunt ejus dicta: hæc erat elegantia, hæc species, hic color oris. Quemadmodum unda consuevit subsidere post vehementem ventum; sed tamen inflata est a vento qui prius flavit; ita, quanquam præsentia pulchritudinis probatæ longe erat, amor supererat, quem species præsens moverat.*

NOTÆ.

(a) *Facies an.*) Quia sicut animus pudicus, ita vultus pudicitiam præferebat.

(b) *Conjux*) Collatinus, qui postquam Lucretiæ verba ante januam audivisset repente ingressus est, & consolatus uxorem.

(c) *Juvenis*) Sextus Tarquinius.

(d) *Quod*) Pudicitiam *scilicet*.

(e) *Ales*) Gallus *scil.*

(f) *Sensus*) Phrasis Græca. *Carpitur per sensus. Sensus habet quasi consumtos.*

(g) *Ille*) Sextus.

(h) *Sic sedit*) Verba sunt Sexti, singula, de more amantium, animo revolventis, quæ in Lucretia viderat, aut ab illa audierat.

(i) *Ut solet*) Vix ad rem altius quicquam possit excogitari hac comparatione.

(k) *A mag.*) Post magnum ventum.

At-

Ardet, & (*a*) injusti stimulis agitatus amoris
  Comparat (*b*) indigno vimque dolumque toro.
(*c*) Exitus in dubio est: audebimus (*d*) ultima dixit.
  (*e*) Viderit, Audentes Forsne Deusne juvet.
5 Cepimus audendo Gabios quoque: talia fatus
  Ense latus cingit; tergaque (*f*) pressit equi.
Accipit (*g*) ærata juvenem Collatia porta:
  (*h*) Condere jam vultus Sole parante suos.
Hostis, ut hospes, init penetralia Collatina:
10 Comiter excipitur: (*i*) sanguine junctus erat.
(*k*) Quantum animis erroris inest! parat inscia rerum
  Infelix epulas hostibus illa suis.
(*l*) Functus erat dapibus: poscunt sua tempora somni.
  Nox erat; & tota lumina nulla domo.
15 Surgit, & auratum vagina deripit ensem;
  Et venit in thalamos, nupta pudica, (*m*) tuos.
Utque (*n*) torum pressit: (*o*) Ferrum, Lucretia, mecum est,
  Natus, ait, Regis, Tarquiniusque vocor.
Illa nihil: neque enim vocem viresque loquendi,
20 Aut aliquid toto pectore mentis habet.

INTERPRETATIO.

Uritur; atque stimulatus aculeis iniqui amoris struit vim & insidias lecto immerito. Eventus incertus est: Audebimus extrema, inquit; Viderit, Fortunane an Deus opem ferat audentibus. Potiti sumus etiam Gabiis audendo. Postquam talia protulit, accommodat gladium lateri, & conscendit equum. Collatia admittit juvenem porta ærata, cum jam Sol vellet occulere suam faciem. Hostis intrat demum Collatinam ut hospes: Accipitur urbane; erat quippe *consanguineus. Quantum inest noctis & cæcitatis mentibus! Illa misera ignara rerum instruit dapes hostibus suis. Epulatus erat: sopor petit sua tempora. Nox erat; neque ulla lucerna tota domo.* Ille *surgit, & stringit gladium auratum, & accedit ad cubiculum tuum, casta marita. Et postquam filius Regis institit lecto, inquit, Lucretia, gladium habeo, & vocor Tarquinius. Illa nihil, neque enim obtinet vocem, & facultatem loquendi, aut aliquid animi toto pectore.*

NOTÆ.

(a) *Injusti*) Quia nuptam, quia cognati uxorem amabat.

(b) *Indigno*) Indignus uterque conjux Collatinus & Lucretia, quibus vis & dolus pararetur.

(c) *Exitus*) Verba sunt Sexti, qui inceptum difficile esse non ignorabat.

(d) *Ultima*) Non preces ergo tantum, promissa, & minas, sed vim denique.

(e) *Viderit*) Non Lucretia, uti interpretati sunt, sed Deus aut fors. Loquendi est formula solemnis, ubi quid difficile obversatur, cujus non satis est certus qui illud incipit.

(f) *Pressit*) Ascendit equum; abscessit e castris; & Collatiam contendit.

(g) *Ærata*) Ære enim aut ferro muniuntur ut plurimum portæ urbium.

(h) *Condere*) Sub occasum Solis.

(i) *Sanguine*) Tarquinius enim Collatinus Tarquinii Superbi nepos, Sexti filii consobrinus.

(k) *Quantum*) Apposita certe Exclamatio, & bonæ frugis plena.

(l) *Functus*) Sextus comederat.

(m) *Tuos*) Lucretiæ.

(n) *Torum pr.*) *Lecto incubuit.*

(o) *Ferrum*) *Gladius. Morieris si emiseris vocem dixit*, ut habet Livius.

Sed

Sed tremit, ut quondam stabulis deprensa relictis
Parva sub infesto cum jacet (*a*) agna lupo.
Quid faciat? pugnet? vincetur femina pugna.
Clamet? at in dextra, qui necet, ensis adest.
5 Effugiat? (*b*) positis urgetur pectora palmis:
Nunc (*c*) primum externa pectora tacta manu.
Instat amans hostis precibus, pretioque, minisque:
Nec prece, nec pretio, nec movet ille minis.
Nil agis, eripiam, dixit, (*d*) per crimina vitam:
10 Falsus adulterii testis adulter ero.
Interimam famulum: cum quo deprensa fereris.
Succubuit (*e*) famæ victa puella metu.
(*f*) Quid, victor, gaudes? hæc te victoria (*g*) perdet.
Heu (*h*) quanto regnis (*i*) nox stetit una tuis!
15 Jamque erat orta dies: passis sedet illa capillis;
Ut solet ad nati mater itura rogum.
Grandævumque patrem fido cum conjuge castris
(*k*) Evocat: & posita venit uterque mora.
Utque vident habitum; quæ luctus causa requirunt:
20 Cui paret exsequias, quove sit icta malo.
Illa diu reticet, pudibundaque celat amictu
Ora: fluunt lacrymæ more perennis aquæ.

INTERPRETATIO.

Ast trepidas, ut olim parva agna correpta in præsepibus destitutis, cum jacet sub lupo infesto. Quid agat? Reluctetur? puella opprimetur lucta. Vociferetur? at gladius adest in dextra, qui perimat. Dilabatur? Habet pectus oppressum manibus urgentibus; nunc primum pectus tactum manu aliena. Hostis amans urget precibus, pollicitationibus & minis; ille neque precibus, neque pollicitationibus, neque minis tangit. Nihil promovet, inquit, adimam vitam per crimina: ero falsus testis adulterii. Interficiam ministrum; cum quo diceris correpta. Puella victa subacta est timore famæ. Quid triumphas, victor? ista victoria te perimet. Heu quanto una nox venit tuis regnis! Jamque dies illuxerat. Illa sedet coma sparsa, quemadmodum consuevit genitrix itura ad rogum filii. Atque arcessit castris patrem ætate provectum cum marito fideli: & uterque adest sine omni cunctatione. Et cum vident habitum, petunt quæ sit *caussa luctus; cui adornet funera, vel quo sit mala turbata. Illa diu tacet, & verecunda occulit os veste: lacrymæ cadunt ad modum aquæ jugis.*

NOTÆ.

(a) *Agna*) Egregia comparatio.

(b) *Positis*) Eadem habet Livius.

(c) *Primum*) Quia antea maritus solus tetigerat.

(d) *Per crimina*) *Te occidam, deinde & meruisse dicam*. Atque hæc maxime ad defendendam Lucretiæ pudicitiam spectant.

(e) *Famæ*) Infamiæ.

(f) *Quid vict.*) Convertit orationem ad Sextum Naso, cum exclamatione.

(g) *Perdet*) Profligabit te & domum tuam.

(h) *Quanto stetit*) Gall. dicitur, *Combien te couta?*

(i) *Nox*) Seu potius unius noctis flagitium. Metonymia est.

(k) *Evocat*) Namque ambo & Lucretius & Collatinus apud Ardeam militabant.

Hinc pater, hinc conjux (*a*) lacrymas solantur; & orant
Indicet: & (*b*) cæco flentque paventque metu.
Ter conata loqui, ter destitit: ausaque quarto,
(*c*) Non oculos adeo sustulit illa suos.
5 (*d*) Hoc quoque Tarquinio debebimus? eloquar, inquit,
Eloquar infelix dedecus ipsa meum.
Quæque (*e*) potest narrat: restabant ultima; flevit:
Et matronales erubuere genæ.
Dant veniam facto genitor conjuxque coacto.
10 Quam, dixit, veniam vos datis, ipsa nego.
Nec mora; celato (*f*) figit sua pectora ferro:
Et cadit in (*g*) patrios sanguinolenta pedes.
Tunc quoque, jam moriens, ne non procumbat honeste,
Respicit: hæc etiam cura (*h*) cadentis erat.
15 Ecce super corpus (*i*) communia damna gementes
Obliti decoris virque paterque jacent.
(*k*) Brutus adest: tandemque animo sua nomina fallit:
Fixaque semanimi corpore tela rapit.
Stillantemque tenens generoso sanguine cultrum,
20 Edidit impavidos ore (*l*) minante sonos:

INTERPRETATIO.

Hinc genitor, hinc maritus sistunt fletus, atque precantur, ut loquatur: atque lacrymantur & timent cæco pavore. Ter tentavit loqui, ter repressa est; & quarto ausa, illa ergo non sustulit oculos suos. Debebimus istud etiam Tarquinio? Proferam, inquit, proferam ipsa, misera, meum opprobrium. Atque memorat quæ potest: ultima supererant, flevit; & genæ matronales sunt rubore suffusæ. Pater & maritus ignoscunt facto coacto: ipsa, inquit, recuso veniam quam datis: & continuo transfodit suum pectus cultro occulto; atque cruenta procumbit ad pedes patris. Tunc etiam jam moriens, curat ne non cadat honeste: hæc fuit etiam solicitudo morientis. Ecce maritus, & genitor immemores decoris sternuntur super corpus flentes damna communia. Brutus adest, atque denique abjudicat sua nomina ingenio: & revellit cultrum immissum corpore semianimi. Atque tenens telum madens sanguine nobili, protulit voces audaces ore minante:

NOTÆ.

(a) *Lacrymas*) *Lacrymantem*.

(b) *Cæca*) Namque rem ipsam ignorabant.

(c) *Non oculos*) Præ pudore, adeoque humi defixos tenebat.

(d) *Hoc quoque*) Ad stuprum respicit; expugnatumque sibi quoque muliebre decus dicit, quod ipsa dedecus suum patefacere cogatur.

(e) *Potest*) Hoc est, Venisse Sextum, vim fecisse, cæteraque omnia, excepto dedecore ipso, quod ex aliis ultra quam sat erat intelligebatur.

(f) *Figit*) Eadem tradit Livius.

(g) *Patrios*) Optime ex decoro, quasi maritalem violasset pudicitiam castissima matrona.

(h) *Cadentis*) Atque adeo pudica quæ vixerat, pudoris habuit rationem moriens.

(i) *Communia*) Alter enim filiæ, uxoris alter mortem deflebat.

(k) *Brutus*) Ille idem de quo supra, qui data opera stultitiam simulaverat, nunc verò animo minime stultum esse ostendet.

(l) *Minante*) *Per hunc*, inquit, *castissimum ante regiam injuriam sanguinem juro, vosque, Dii, testes facio, me L. Tarquinium Superbum, cum scelerata conjuge, & omni liberorum stirpe, ferro ignique, quacumque dehinc vi possum, exacturum.* Livius.

Per

Per tibi ego hunc juro fortem castumque cruorem,
Perque tuos (*a*) Manes, qui mihi numen erunt:
Tarquinium pœnas profuga cum stirpe daturum.
Jam satis est virtus (*b*) dissimulata diu.
5 Illa jacens ad verba oculos sine (*c*) lumine movit:
Visaque concussâ dicta probare comâ.
Fertur in exsequias animi matrona virilis:
Et secum (*d*) lacrymas, invidiamque trahit.
Vulnus (*e*) inane patet: Brutus clamore Quirites
10 Concitat, & Regis facta nefanda (*f*) refert.
Tarquinius cum (*g*) prole fugit: capit annua (*h*) Consul
Jura: dies regnis illa suprema fuit.
FAllimur? an veris prænuncia (*i*) venit hirundo;
Et metuit, ne qua versa recurrat hiems?
15 Sæpe tamen, (*k*) Progne, nimium (*l*) properasse quereris;
Virque tuo Tereus frigore (*m*) lætus erit.
JAmque duæ restant noctes de mense secundo,
(*n*) Marsque citos (*o*) junctis curribus urget equos.

INTERPRETATIO.

Ego tibi juro per hunc sanguinem castum & generosum, & per tuam Umbram, quæ erit mihi numen, Tarquinium persoluturum pœnas cum sobole fugata. Virtus est celata jam satis diu. Illa prostrata movit oculos sine acie ad eas voces; & visa est assentiri dictis, capillis motis. Matrona animi virilis effertur ad funus; & trahit secum fletus atque invidiam. Vulnus vacuum est detectum. Brutus irritat Romanos, & memorat acta flagitiosa Regis. Tarquinius fugit cum liberis. Consul assumit jura annua: illa dies fuit ultima regni.

DEcipimur? an hirundo præsaga veris rediit; & timet, ne qua hyems mutata recurrat? Sæpe tamen quereris, Progne, nimium festinasse; & maritus tuus Tereus gaudebit frigore.

JAmque duæ noctes supersunt de mense secundo: & Mars urget veloces equos curribus junctis.

NOTÆ.

(a) *Manes*) Genii sunt defunctorum, quos ut deos coluit antiquitas.

(b) *Dissimulata*) Tyranni metu se stultum simulasse jam sæpius dictum.

(c) *Lumine*) *Oculorum acie*; quia moribunda.

(d) *Lacrymas*) Multitudinis *scil.* Qua de re vide Dionys.

(e) *Inane*) Patens sanguine exhausto.

(f) *Refert*) Idque prolixa oratione, quam Dionysius integram habet.

(g) *Prole*) Duo quidem patrem sequuti Cære in Hetruscos ierunt, anno ab Urbe condita 245. Sextus vero Gabios tanquam in suum regnum profectus, ab ultoribus veterum simultatum, quas sibi ipse cædibus rapinisque concitaverat, interfectus est.

(h) *Consul*) Non rex. Brutus & Collatinus primo creati.

(i) *Venit*) Circa finem Februarii incipiunt redire hirundines; quæ tamen videntur metuere ne hyems redeat, quia hoc ipsum metuunt homines.

(k) *Progne*) Quæ Terei uxor in hirundinem mutata, ut dictum in Metam.

(l) *Properasse*) Quia eo tempore asperum est quandoque frigus.

(m) *Lætus*) Namque maxime infestus uxori fuit propter appositum in dapes suum Ityn.

(n) *Marsque*) Tertio Calendas Martias a Romulo instituta in Martis honorem Equiria celebrabantur, frequenti equorum cursu, in Campo Martio.

(o) *Junctis*) Singulis enim missibus quatuor aut plures quadrigæ, laxato repagulo, certatim sese ad palmam fundebant.

Ex (*a*) vero positum permansit Equiria nomen:
Quæ (*b*) Deus in Campo prospicit ipse (*c*) suo.
(*d*) Jure venis, (*e*) Gradive; locum tua tempora poscunt:
Signatusque tuo nomine mensis adest.
5 (*f*) Venimus in portum, libro cum mense peracto.
Naviget hinc (*g*) alia jam mihi linter aqua.

INTERPRETATIO.

Nomen Equiria datum ex re ipsa permansit, quæ ipse Deus spectat in Campo suo. Merito ades, Gradive; tempora tua expetunt spatium: & mensis notatus tuo nomine advenit. Tangimus portum, libro absoluto cum mense. Jam navis hinc mihi currat alia aqua?

N O T Æ.

(a) *Vera*) Ab equis scil.

(b) *Deus*) Mars.

(c) *Suo*) Martio.

(d) *Jura venis*) Istud ex Poetæ ingenio, ut ad Mensem Marti dicatum transeat.

(e) *Gradive*) Martis illud est cognomen a gradiendo ultro citroque cum in aciem itur.

(f) *Venimus in p.*) Quia absolutus secundus Fastorum liber hoc dicit. Metaphora est a navigatione.

(g) *Alia aqua*) Alia materia tractanda.

F A S T O R U M

L I B E R III.

(*a*) BEllice, depositis clypeo paulisper & hasta,
Mars, ades; & nitidas casside solve comas.
Forsitan ipse roges, quid sit cum Marte poetæ.
A te, qui canitur, nomina mensis habet.
5 (*b*) Ipse vides manibus peragi fera bella Minervæ.
Num minus ingenuis artibus illa vacat?
Palladis exemplo ponendæ tempora sume
Cuspidis: invenies & quod inermis agas.

INTERPRETATIO.

MArs bellice, accede, scuto & casside paulisper amissis; & solve unctos capillos galea. Forte ipse requiras, quid sit vati cum Marte. Mensis qui describitur habet nomen a te. Ipse cernis sæva bella geri manibus Palladis. Num illa minus dat operam artibus ingenuis? Tempus sume omittendæ hastæ exempla Palladis: atque reperies quod facias inermis.

N O T Æ.

(a) *Bellice*) Martem compellat belli deum Poeta, eumque statim ab initio invocat, utpote cui mensis dicatus.

(b) *Ipse vid.*) Ab exemplo arguit Palladis, quæ tametsi fera bella tractet, non ideo minus pacis studiis favet.

Tum

Tum quoque inermis eras, cum te Romana (*a*) sacerdos
 (*b*) Cepit; ut huic Urbi (*c*) semina digna dares.
Ilia Vestalis (quid enim vetat (*d*) inde moveri?)
 Sacra lavaturas mane (*e*) petebat (*f*) aquas.
5 Ventum erat ad (*g*) molli declivem tramite ripam:
 Ponitur e summa fictilis urna coma.
Fessa resedit humi; ventosque accepit aperto
 Pectore; turbatas restituitque comas.
Dum sedet; umbrosæ salices, volucresque canoræ
10 Fecerunt somnos, & leve murmur aquæ.
Blanda quies victis furtim subrepit ocellis:
 Et (*h*) cadit a mento languida facta manus.
(*i*) Mars videt hanc, visamque cupit, potiturque cupitam:
 Et sua divinâ furta (*k*) fefellit ope.
15 Somnus abit: jacet illa (*l*) gravis: jam scilicet intra
 Viscera, Romanæ (*m*) conditor Urbis, eras.
Languida consurgit; nec scit cur languida surgat:
 Et peragit tales arbore nixa sonos:
Utile sit faustumque, precor, quod imagine (*n*) somni
20 Vidimus: an somno clarius illud erat?

INTERPRETATIO.

Erat etiam inermis tum cum Sacerdos Romana te cepit, ut faceres initium dignum huic urbi. Ilia Vestalis (namque quid prohibet inde incipere?) petebat mane aquas lavaturas sacra. Ventum erat ad declivem ripam tenero calle: urna fictilis deponitur summis capillis. Lassa resedit humi, & excepit auras diducto sinu, atque recomposuit capillos disjectos. Dum sedet, salices umbrosæ, & aves canoræ, & exiguum murmur aquæ conciliaverunt soporem. Lenis somnus clanculum inducitur superatis ocellis; & manus facta languida cadit a mento. Mars spectat hanc, & exoptat spectatam, & potitur exoptata: atque celavit sua furta ope divina. Sopor excutitur: illa jacet gravida. Jam nimirum eras intra præcordia, ædificator Urbis Romanæ. Languida erigitur; neque novit quamobrem languida consurget: atque profert tales voces inclinata ad arborem: Oro, sit felix atque commodum quod spectavimus imagine somni: an illud erat apertius somno?

NOTÆ.

(a) *Sacerdos*) Rhea, seu Ilia, aut Sylvia, Vestalis; de qua libro superiori.

(b) *Cepit*) *Amore ejus correptus est.*

(c) *Semina*) Romulum *scil.* & Remum, a quibus principium duxit Urbs Roma.

(d) *Inde mov.*) Hinc incipere.

(e) *Petebat*) Ex more quotidiano Vestalium.

(f) *Aquas*) Ex fonte fluminis Numici, qui olim ingens fuit, post paulatim decrescens in fontem redactus, qui & ipse siccatus est, sacris interceptus. Vestæ enim libare non nisi de hoc fonte licebat: ut docet Servius ad illa Æneid. 7. *Fontis stagna Numici*.

(g) *Molli*) Quia herbosus.

(h) *Cadit*) Addidit istud Naso, ut honestius rem ipsam explicaret.

(i) *Mars*) Credideris Martem fuisse. Imo nequam quispiam habitu militari.

(k) *Fefellit*) *Occultavit*. Sed Poetice loquitur.

(l) *Gravis*) Quia gravida.

(m) *Conditor*) Romulus.

(n) *Somni*) Scilicet somni!

Igni-

Ignibus (*a*) Iliacis aderam: cum lapsa capillis
(*b*) Decidit ante sacros lanea (*c*) vitta focos.
(*d*) Inde duæ pariter (visu mirabile) (*e*) palmæ
Surgunt: ex illis altera (*f*) major erat:
5 Et (*g*) gravibus ramis (*h*) totum protexerat orbem:
Contigeratque (*i*) nova (*k*) sidera summa coma.
Ecce meus ferrum (*l*) patruus molitur in illas.
Terreor admonitu; corque timore micat.
(*m*) Martia Picus avis gemino pro (*n*) stipite pugnant,
10 Et (*o*) Lupa: tuta per hos utraque palma fuit.
Dixerat: & plenam non firmis viribus urnam
Sustulit: implerat, dum sua (*p*) visa refert.
Interea crescente Remo, crescente Quirino,
(*q*) Cælesti tumidus pondere venter erat.
15 Quo minus (*r*) emeritis exiret cursibus annus,
(*s*) Restabant nitido jam duo (*t*) signa (*u*) Deo.

INTERPRETATIO.

Adstabam ignibus Iliacis; cum vitta lanea delapsa crinibus excidit ante sacros focos. Inde (mirabile visu) duæ simul palmæ oriuntur: altera ex illis erat major; atque penitus velaverat totum mundum gravibus ramis; & contigerat suprema sidera nova fronde. Ecce meus patruus intentat illis ferrum. Trepido recordatione, & cor salit metu. Picus volucris Martia & Lupa certant pro duplici trunco: utraque palma fuit intacta per hos. Absolverat, atque sustulit non validis viribus urnam plenam: impleverat dum memorat sua visa. Interea Remo crescente, Quirino crescente, uterus turgebat onere cælesti. Jam duo sidera supererant Deo splendido, quo minus annus finiretur cursibus absolutis.

NOTÆ.

(a) *Iliacis*) Ilio evectæ Vestæ sacris & Ignis.

(b) *Decidit*) Quia *scil.* virginitatem emiserat, ex ea ipsa cedit quæ mox e Pontifice adimenda.

(c) *Vitta*) Quæ Vestalibus ita propria insigne, ut & aliis cuivis numini consecratis commune esset: itemque pudicitiæ documentum.

(d) *Inde*) Ex vitta lapsa, adeoque virginitate rapta.

(e) *Palmæ*) Victores intellige Remum Romulumque.

(f) *Major*) Romulus.

(g) *Gravibus ramis*) Progenie fœcunda.

(h) *Totum*) Quia in omnes gentes prolatum Romanum Imperium.

(i) *Nova*) Miranda.

(k) *Sidera*) Seu ad famam referes, seu de Romuli consecratione intelligas.

(l) *Patruus*) Amulius, qui Remum atque Romulum studuit perdere.

(m) *Martia*) Quia Marti sacer Picus avis, quem quidem infantibus Remo atque Romulo astitisse atque alimenta contulisse testetur Plutarchus.

(n) *Stipite*) Palma *scil.* utraque.

(o) *Lupa*) Quæ infantibus ubera præbuisse dicitur.

(p) *Visa*) Per somnum: quæ secum animo revolvebat, atque sibi narrabat.

(q) *Cælestis*) Quod ex Marte deo.

(r) *Emeritis*) *Exactis*. Metaph. est a militibus, qui *Emeriti* dicuntur, postquam debita militiæ tempora absolverunt.

(s) *Restabant*) Adeoque decimo mense Iliæ partus instabat.

(t) *Signa*) Pro mensibus posuit signa cælestia in Zodiaco, quæ motu suo Sol perlustrat.

(u) *Deo*) Phœbo, qui Sol est.

Syl-

Sylvia (*a*) fit mater: Vestæ (*b*) simulacra feruntur
Virgineas oculis (*c*) opposuisse manus.
Ara Deæ (*d*) certe tremuit (*e*) pariente ministra;
Et (*f*) subiit cineres territa flamma suos.
5 (*g*) Hæc ubi cognovit contemtor Amulius æqui:
(Nam raptas (*h*) fratri victor habebat opes)
Amne jubet mergi geminos: scelus unda (*i*) refugit,
In sicca pueri destituuntur humo.
Lacte quis infantes nescit crevisse (*k*) ferino,
10 Et picum expositis sæpe tulisse cibos?
Non ego te, tantæ nutrix (*l*) Larentia gentis,
Nec taceam vestras, Faustule pauper, (*m*) opes.
Vester honos veniet, cum (*n*) Larentalia dicam:
(*o*) Acceptus Geniis illa December habet.
15 (*p*) Martia (*q*) ter senos proles adoleverat annos;
Et suberat flavæ jam (*r*) nova barba comæ:
Omnibus agricolis armentorumque (*s*) magistris
(*t*) Iliadæ fratres jura petita dabant.

INTERPRETATIO.

Sylvia fit genitrix: simulacra Vestæ dicuntur admovisse manus virgineas oculis. Certe altare concussum est Sacerdote pariente; & flamma territa se occultavit sub suos cineres. Postquam Amulius contemtor æqui intellexit hæc, (nam superior tenebat opes sublatas fratri) imperat gemellos obrui flumine. Fluctus horret flagitium. Infantes relinquuntur in terra sicca. Quis ignorat pueros auctos esse lacte ferino, atque Picum sæpe portasse escam expositis? Ego te non præteream silentio Larentia nutrix tantæ sobolis, neque vestras opes, pauper Faustule. Vestra laus recurret cum dicam Larentalia. December gratus Geniis habet illa. Soboles Martia creverat ad annum decimum octavum, & prima lanugo jam addita erat flavis capillis. Fratres Iliadæ dicebant jura omnibus ruricolis, & magistris armentorum seu pastoribus.

NOTÆ.

(a) *Fit*) Peperit gemellos Remum atque Romulum.

(b) *Simulacra*) Ficta hæc: nullum enim simulacrum in æde Vestæ. Verum simile quid evenisse dicunt scelestæ illi Tulliæ, viso parentis signo in fano Fortunæ.

(c) *Opposuisse*) Ne scelus videret Vesta.

(d) *Certe*) Ut distinguatur istud ab eo quod finxit Poeta de Vestæ simulacro.

(e) *Pariente*) *Dum pareret Ilia Vestalis.*

(f) *Subiit*) Fere extincta est: quod super omnia gravia & timenda Romani habebant.

(g) *Hæc*) Peperisse Iliam, &c.

(h) *Fratri*) Numitori.

(i) *Refugit*) Non enim pueri hausti fluctibus.

(k) *Ferino*) Lupæ.

(l) *Larentia*) Faustuli, pastoris regii uxor, scortum nobile, cui ideo Lupæ datum nomen: Ea vero infantibus Remo Romuloque quia ubera præbuit, a Lupa nutriti dicti sunt.

(m) *Opes*) Eas appellat opes regios pueros educasse.

(n) *Larentalia*) Larentiæ festa, quæ quidem in veteri Calendario ad mensem Decembrem remittuntur.

(o) *Acceptus*) *Gratus*; quia eo mense Saturnalia, quibus, cæteris omissis, genio indulgebant, & voluptuosa convivia agitabant.

(p) *Martia*) Romulus & Remus.

(q) *Ter senos*) *Ad decimum octavum annum creverant.*

(r) *Nova barba*) Lanugo prima.

(s) *Magist.*) *Pastoribus.*

(t) *Iliadæ*) Iliæ filii Romulus & Remus.

Sæpe

Sæpe domum veniunt (*a*) prædonum sanguine læti,
Et redigunt (*b*) actos in sua rura boves.
Ut (*c*) genus audierunt; animos pater agnitus auget:
Et pudet in paucis (*d*) nomen habere casis:
5 Romuleoque cadit trajectus Amulius ense:
Regnaque longævo restituuntur (*e*) avo.
(*f*) Mœnia conduntur: quæ, quamvis (*g*) parva fuerunt,
(*h*) Non tamen expediit transiluisse Remo.
Jam, modo qua fuerant silvæ, (*i*) pecorumque recessus,
10 Urbs erat: (*k*) æternæ cum (*l*) pater Urbis ait:
(*m*) Arbiter armorum, de cujus sanguine natus
Credor; & ut credar pignora certa dabo:
A te principium Romano ducimus anno:
Primus (*n*) de patrio nomine mensis eat.
15 Vox rata fit; patrioque vocat de nomine mensem.
Dicitur hæc pietas grata fuisse Deo.
Et (*o*) tamen ante (*p*) omnes Martem coluere (*q*) priores:
(*r*) Hoc dederat studiis bellica turba suis.

INTERPRETATIO.

Sæpe repetunt domum gaudentes nece latronum, & reducunt juvencos abactos in suos agros. Postquam cognoverunt de stirpe sua, *parens cognitus addit animos: & pudet consequi famam in paucis tuguriis; atque Amulius sternitur transfixus gladio* Romuleo, *atque regna redduntur avo seniori. Muri ponuntur, qui tametsi humiles fuerunt, non tamen juvit Remum transiliisse. Jam Urbs erat, qua nemora, & recessus pecorum fuerant; cum pater Urbis æternæ dicit: Arbiter armorum, de cujus sanguine credor ortus; atque exhibebo firma indicia, quibus credar; habemus initium a te anno* Romano; *primus mensis currat de nomine patrio.* Dictum *confirmatur: atque appellat mensem de nomine patrio. Ista pietas dicitur fuisse accepta* Deo. *Et tamen majores coluerunt* Martem *ante omnes.* Turba *bellica dederat hoc suis studiis.*

NOTÆ.

(a) *Prædonum*) Quos aut vulneraverant aut occiderant.

(b) *Actos*) *Abactos a prædonibus.*

(c) *Genus*) Unde originem ducerent. Quod quidem Faustulus edocuisse dicitur.

(d) *Nomen*) *Famam & laudem.*

(e) *Avo*) Numitori, quem Iliæ patrem diximus.

(f) *Mœnia*) Romana *scil.*

(g) *Parva*) Cum primo condita.

(h) *Non expediit*) Quia ideo interfectus, quod valli angustias saltu increpuisset.

(i) *Pecor. rec.*) Quapropter pars quædam in Palatio *pecuscum* dicta, Festo auctore.

(k) *Æternæ*) Ex opinione & votis Romanorum, aut etiam augurum declaratione.

(l) *Pater*) Romulus.

(m) *Arbiter arm.*) O Mars.

(n) *De patrio*) A Marte *Martius* dicitur, qui ex Romuli sententia primus mensis fuit.

(o) *Tamen*) Quamvis Romuli fuit institutum ut a Marte patre primus mensis appellaretur, ante Romulum tamen ab Italis utpote bellica gente cultum fuisse Martem constat.

(p) *Omnes*) Deos *scil.*

(q) *Priores*) Latini *scil.*

(r) *Hoc*) Ut Martem colerent.

Pal-

Pallada (*a*) Cecropidæ, (*b*) Minoia (*c*) Creta (*d*) Dianam,
Vulcanum tellus (*e*) Hypsipylæa colit:
Junonem (*f*) Sparte, (*g*) Pelopeiadesque Mycenæ:
(*h*) Pinigerum Fauni (*i*) Mænalis ora caput.
5 Mars (*k*) Latio venerandus erat; quia præsidet armis.
Arma feræ genti remque decusque dabant.
Quod si forte vacas, (*l*) peregrinos inspice Fastos:
Mensis in his etiam nomine Martis erit.
Tertius (*m*) Albanis, quintus fuit ille (*n*) Faliscis:
10 Sextus apud populos, (*o*) Hernica terra, tuos.
Inter (*p*) Aricinos, Albanaque tempora (*q*) constant
Factaque (*r*) Telegoni mœnia celsa manu.
(*s*) Quintum (*t*) Laurentes, bis quintum (*u*) Æquicolus (*x*) asper,
(*y*) A tribus hunc primum turba (*z*) Curensis habet.

INTERPRETATIO.

Cecropidæ reverentur Minervam, Creta Minoia Dianam, terra Hypsipylæa Vulcanum; Sparta & Mycenæ Pelopeiades Junonem, ora Mænalis caput Fauni piniferum. Mars erat Sacer Latio, quia præest armis. Arma parabant opes & honorem sævæ nationi. Quod si forte spatium datur, evolve Fastos extraneos; erit quoque in his mensis nomine Martis. Is fuit tertius Albanis, quintus Faliscis, sextus apud populos tuos, terra Hernica. Tempora Albana conveniunt inter Aricinos, & muros altos positos manu Telegoni. Laurentes habent quintum, sævus Æquicolus decimum, populus Curensis tenet *hunc primum a tribus.*

NOTÆ.

(a) *Cecropidæ*) Athenienses, quibus a Cecrope rege illud nomen.

(b) *Minoia*) In qua imperium tenuit Minos Jovis filius.

(c) *Creta*) Insula in Mediterraneo mari nobilissima.

(d) *Dianam*) Cui templum fuit in Dictæo Cretæ monte.

(e) *Hypsipylæa*) Lemnon dicit, insulam maris Ægæi, versus Thraciam, ubi & ferrariam exercuit claudus ille deus. Ab Hypsipyle autem Thoantis regis filia Insulæ datum cognomen.

(f) *Sparte*) Quæ alio nomine *Lacedæmon* dicitur, Peloponnesi urbs notior, quam ut de ea quicquam opus sit dicere.

(g) *Pelopeiades*) Quia in ea Pelopidæ regnarunt, a quibus auctæ Mycenæ.

(h) *Pinigerum*) Faunum ipsum pinu coronatum, de quo in præcedentibus.

(i) *Mænalis ora*) Arcadia, cui a Mænalo monte pinifero illud nomen.

(k) *Latio*) Pro Romanis ipsis posuit.

(l) *Peregrinos*) Aliarum urbium in Italia.

(m) *Albanis*) Ab Alba Longa, quam in Latio condidit Ascanius Æneæ filius, eo nomine dicti sunt.

(n) *Faliscis*) Hos vidimus jam sæpe Hetruriæ populos, propter gramina sua & boves candidos.

(o) *Hernica*) Hernicos dicit, qui loca saxosa in Latio inter Æquos & Volscos tenebant, sexto loco Martium mensem numerasse.

(p) *Aricinos*) Qui Latii oppidum Ariciam tenebant.

(q) *Constant*) *Conveniunt*. Inter Aricinos, & Albana mœnia seu Albanos, & Tusculanos constant tempora.

(r) *Telegoni*) Ulyssis fuit ex Circe filius, qui Tusculum arduo in colle ca. ab Urbe lapide condidit.

(s) *Quintum*) Mensem Martium fecerunt aut habuerunt Laurentes *scil.*

(t) *Laurentes*) Qui Laurentum Latini regiam tenuerunt.

(u) *Æquic.*) Æqui, Æquicoli, seu Æquiculi populi fuerunt inter Marsos & Hernicos.

(x) *Asper*) Quia in dura terra Æqui, ut loquitur Maro; quique

Armati terram exercent, semperque recentes
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.

(y) *A tribus*) Quarum adeoque.

(z) *Curensis*) Cures Sabinorum intellige.

Et tibi cum proavis, (a) miles (b) Peligne, Sabinis:
(c) Convenit: hic genti (d) quartus utrique Deus.
Romulus hos omnes ut vinceret (e) ordine saltem,
(f) Sanguinis auctori tempora prima dedit.
5 Nec totidem veteres, quot nunc, habuere (g) Kalendas.
Ille minor geminis mensibus annus erat.
(h) Nondum tradideras (i) victas victoribus artes,
Græcia, facundum sed (k) male forte genus.
Qui bene pugnarat, (l) Romanam noverat artem:
10 Mittere qui poterat pila, disertus erat.
Quis tunc aut (m) Hyadas, aut (n) Pleiadas Atlanteas
Senserat, aut (o) geminos esse sub axe (p) polos?
Esse (q) duas Arctos; quarum (r) Cynosura petatur
(s) Sidoniis: (t) Helicen Graja carina notet?

INTERPRETATIO.

Miles Peligne, sentis cum proavis Sabinis; hic Deus est quartus utrique nationi. Ut Romulus superaret hos omnes saltem serie, asseruit prima tempora auctori sanguinis. Neque antiqui habuerunt tot Calendas, quot nunc. Ille annus erat brevior duobus mensibus. Nondum præbueras artes subactas victoribus, Græcia, gens diserta, sed parum strenua. Qui bene certaverat, habebat perspectam artem Romanam: qui poterat jacere tela erat facundus. Quis tunc cognovit aut Hyadas, aut Pleiadas Atlanteas, aut duos esse polos sub axe? Esse duas Ursas, quarum Cynosura observetur a Sidoniis, navis Græca notet Helicen?

NOTÆ.

(a) *Miles*) Io decus suæ gentis dixit istud in Pelignis creatus Naso.

(b) *Peligne*) Ultra Marsos fuerunt, magis ad mare Adriaticum, versus Orientem. A Sabinis ortos vides; tametsi Illyricum genus facit Festus.

(c) *Convenit*) Quia a Sabinis & Pelignis Martius mensis quarto loco numeratus.

(d) *Quartus*) Quia Marti quartum mensem dicaverunt.

(e) *Ordine*) Non re; siquidem & alii Marti mensem unum consecraverant, quanquam non primum ordine, ut Romulus.

(f) *Sang. auct.*) Marti *scil.*

(g) *Kalendas*) Pro mensibus posuit.

(h) *Nondum*) Longo enim tempore a Romulo, atque post bella Punica a Romanis subacta Græcia.

(i) *Victas*) Quæque adeo postea victoribus suis faverent, & scientias edocerent.

(k) *Male forte*) Non modo quia a Romanis victi, sed quia certe effeminati quo tempore capti sunt.

(l) *Romanam*) Quæ tota in armis fuit.

(m) *Hyadas*) Sydus in capite Tauri, quod fecerunt Atlantis Mauritaniæ regis filiæ ex Æthra. A Græco ὕειν a pluendo. Latine Suculæ ab eodem dictæ sunt.

(n) *Pleiadas*) Atlantis ejusdem filiæ ex Pleione, quæ etiam in sydus abiverunt ad collum Tauri: dictæ a πλέω navigo, quod circa æquinoctium Vernum orientes navigandi tempus opportunum indicent.

(o) *Geminos*) Arcticum & Antarcticum.

(p) *Polos*) Sunt poli vertices seu axis extrema, circa quem cælum verti fingitur. Quanquam sæpe axis pro polo sumitur: deinde & videtur Poeta, non axis esse extrema polos credidisse, sed axis extrema super polos tamquam super cardines moveri.

(q) *Duas*) Majorem & minorem, de quibus jam sæpius dictum.

(r) *Cynosura*) Minor est Ursa, ad cujus observationem Phœnices atque adeo Sidonii navigationes suas dirigebant.

(s) *Sidon.*) Sidone Phœniciæ urbe in Syria antiquissima & opulentissima oriundis.

(t) *Helicen*) Major Ursa est quam Græci navigantes observabant.

Si-

(*a*) Signaque quæ longo frater percenseat anno,
Ire per (*b*) hæc uno mense (*c*) sororis equos?
(*d*) Libera currebant, & inobservata per annum
Sidera; constabat sed tamen esse Deos.
5 Non illi cælo labentia signa (*e*) movebant:
Sed (*f*) sua: quæ magnum (*g*) perdere crimen erat.
Illaque de (*h*) fœno: sed erat reverentia fœno,
(*i*) Quantam nunc (*k*) Aquilas cernis habere tuas.
Pertica suspensos portabat longa (*l*) maniplos:
10 Unde (*m*) maniplaris nomina miles habet.
Ergo animi indociles, & adhuc ratione carentes
Mensibus (*n*) egerunt lustra (*o*) minora decem.
Annus erat decimum cum Luna repleverat orbem:
(*p*) Hic nostris magno tunc in honore fuit.
15 Seu quia (*q*) tot digiti, per quos numerare solemus:
Seu quia bis quino fœmina mense parit.

INTERPRETATIO.

Atque equos sororis percurrere uno mense ea sydera, quæ frater perlustret longo anno? Astra movebantur libera & inobservata per annum; sed tamen constabat esse Deos. Illi non movebant signa cadentia cælo, sed sua, quæ amittere erat magnum crimen. Atque ea erant de fœno: verum erat honos fœno, quantum nunc vides Aquilas suas habere. Longa pertica ferebat manipulos suspensos; a quibus miles manipularis obtinet nomina. Adeoque mentes sævæ, & adhuc destitutæ ratione peregerunt lustra minora decem mensibus. Annus erat cum Luna [illegible] [illegible] fuit tunc nostris in magno honore. Seu quia tot sunt digiti, per quos consuevimus numerare; seu quia fœmina parit decimo mense.

NOTÆ.

(a) *Signa*) Zodiaci duodecim illa intellige, quorum singula singulis mensibus Sol Lunæ frater pervadit seu percenset.

(b) *Hæc*) Signa *scil.*

(c) *Sororis*) Lunæ.

(d) *Libera*) Quia inobservata pro anni ratione.

(e) *Movebant*) Illa non curabant.

(f) *Sua*) Fœni seu straminis manipulos *scil.*

(g) *Perdere*) Imo & deserere nonnunquam, aut ab iis longius esse: namque & ideo ignominia aliisque pœnis multati.

(h) *Fæno*) Seu potius legi aut ordini. Sed ad Poetæ scopum magis illud convenit.

(i) *Quantam*) Majorem dixerit, qui veterum monumenta lustraverit.

(k) *Aquilas*) Quæ Legionum singularum fuerunt signa.

(l) *Maniplos*) Ex fœno *scil.*

(m) *Maniplaris*) Pro *manipularis*. Eo vero nomine dicebantur qui ejusdem essent manipuli seu signi: quod quidem signum primo centenis militibus præferebatur.

(n) *Egerunt*) Pro *transegerunt*. Constituerunt.

(o) *Minora*) Siquidem lustrum quinque annorum spatium comprehendat, (ut Nasoni visum) singulisque annis decem menses tantum tribueris, decem omnino mensibus minus fuerit lustrum quam solet esse, cum singulis annis menses duodecim assignantur.

(p) *Hic*) Annus *scil.*

(q) *Tot digiti*) Bardos admodum nobis obtrudit Naso, si qui usque adeo imperiti fuerunt, ut ex digitis suis annorum menses constituendos crediderint.

Seu quod adusque (*a*) decem numero crescente venitur;
Principium (*b*) spatiis sumitur (*c*) inde novis.
(*d*) Inde (*e*) pares centum (*f*) denos secrevit in orbes
Romulus: (*g*) Hastatos instituitque (*h*) decem.
5 Et totidem (*i*) Princeps, totidem (*k*) Pilanus habebat
Corpora: legitimo (*l*) quique merebat equo.
Quin etiam (*m*) partes totidem (*n*) Titiensibus idem,
Quosque vocant (*o*) Ramnes, (*p*) Luceribusque dedit.
Assuetos igitur numeros servavit in anno.
10 (*q*) Hoc luget spatio fœmina mœsta (*r*) virum.
Neu dubites, primæ fuerint quin ante Kalendæ
Martis, ad hæc animum (*s*) signa referre potes.
(*t*) Laurea Flaminibus, quæ toto perstitit anno,
Tollitur: & frondes sunt in honore novæ.

INTERPRETATIO.

Seu quod ascenditur usque ad decem, numero crescente; inde sumitur initium spatiis novis. Hinc Romulus divisis centum æquales in denos orbes, & instituit decem Hastatos. Atque Princeps habebat totidem corpora, Pilanus totidem; & qui militabat equo legitimo. Quin etiam idem assignavit totidem partes Titiensibus, & iis quos appellant Ramnes, atque Luceribus. Observavit ergo numeros consuetos in anno. Conjux tristis flet maritum eo tempore. Neve dubites, quin primæ Calendæ fuerint prius Martis, potes revocare mentem ad hæc indicia. Laurea, quæ mansit tota anno flaminibus, demitur; & nova folia sunt in honore.

NOTÆ.

(a) *Decem*) Quando enim in numerando ulterius progredimur, per reiterationem illud [illegible] decimum numerum.

(b) *Spatiis*) Spatia vocat numeros omnes qui supra decem ad viginti, triginta &c. excurrunt.

(c) *Inde*) A numero decimo.

(d) *Inde*) Ex ea denarii numeri ratione.

(e) *Pares*) Ne referas ad denos, ut suadet Commentator, namque ineptum foret, & a Nasonis ratione alienum. Sed pares intellige ætate & robore æquales.

(f) *Denos orbes*) Contubernia dixerunt. Gall. *Dixaine*.

(g) *Hastatos*) *Hastati* dicti sunt primo qui hastis pugnabant, in quibus juvenes erant & adolescentes.

(h) *Decem*) Qui singuli tamen novem sub se haberent ejusdem generis: namque hic capita tantum recenset Naso.

(i) *Princeps*) Eo nomine appellati viri, qui a principio gladiis rem gerebant.

(k) *Pilanus*) Pilani *Triarii* quoque dicti sunt qui tertio ordine pilis certabant. & subsidio, utpote matura ætate, servabantur.

(l) *Legitimo*) Lege & de publico dato.

(m) *Quique*) Qui, inquit, merebat equo, aut militabat, atque adeo Decurio habebat decem corpora: neque tantum peditum genera in decem quæque partes distributa, sed & equitum eadem fuit divisio.

(n) *Partes*) Quas *Curias* dixerunt.

(o) *Titiensibus*) A Tito Tatio appellata est una ex tribus illis Tribubus, in quas populum Romanum divisit Romulus.

(p) *Ramnes*) Ramnenses a Romulo dictos voluerunt qui alteram Tribum Romanam constituerunt; atque id quidem Thuscà etymologià.

(q) *Luceribus*) Tertia Tribus a Lucumone quodam seu Lucere Ardeæ rege, qui auxilio fuit Romulo adversus Tatium, Thuscum nomen habuisse videtur, si qua veterum monumentis fides: quanquam sunt quoque qui ab asyli luco appellatam voluerint.

(r) *Hoc*) Decem mensibus.

(s) *Virum*) Ademtum sibi.

(t) *Signa*) *Indicia*; ex quibus Calendas Martis primas fuisse constet.

(u) *Laurea*) Corona ex Lauro. *Ingredien-te Martio*, inquit Macrobius, *in regia, curiisque, atque flaminum domibus laureæ veteres novis laureis mutabantur*.

In-

Janua nunc Regis positâ viret (*a*) arbore Phœbi :
Ante tuas fit idem, (*b*) Curia (*c*) Prisca, fores.
(*d*) Vesta quoque ut folio niteat velata recenti,
Cedit ab (*e*) Iliacis laurea (*f*) cana focis.
5 Adde, quod (*g*) arcana (*h*) fieri novus ignis in æde
Dicitur ; & vires flamma refecta capit.
Nec mihi parva fides, annos hinc isse priores;
(*i*) Anna quod hoc cœpta est mense Perenna coli.
Hinc etiam veteres initi memorantur (*k*) honores
10 (*l*) Ad spatium belli, (*m*) perfide Pœne, tui.
Denique quintus ab (*n*) hoc fuerat Quintilis: & (*o*) inde
Incipit, a numero nomina (*p*) quisquis habet.
Primus (*q*) oliviferis Romam deductus ab arvis
Pompilius menses sensit abesse duos.
15 Sive hoc a (*r*) Samio doctus, qui (*s*) posse renasci
Nos putat ; (*t*) Egeria sive monente sua.

INTERPRETATIO.

Janus Regis nunc viret, arbore Phœbi admota : idem fit ante tuam januam, Curia Prisca. Ut etiam Vesta tecta fronde nova splendeat, laurea alba tollitur ab aris Iliacis. Adde, quod novus ignis dicitur excitari in templo secreto, & flamma de novo excitata sumit vires. Neque mihi fides levis, annos priores inde initium habuisse, quòd Anna Perenna cœpta est coli hoc mense. Antiqui honores dicuntur etiam hinc sumti ad tempus belli tui, Pœne perfide. Denique quintus ab hoc fuerat Quintilis; & inde initium habet quisquis sumit nomina a numero. Primus Pompilius deductus Romam ab agris oliviferis advertit duos menses desiderari: seu hoc didicerit a Samio, qui credit nos posse renasci ; seu Egeria sua docente.

NOTÆ.

(a) *Arbore Phœbi*) Lauro *scil.* Phœbo gratissima propter amatam Daphnen, in eam arborem mutatam.

(b) *Curia*) Numero singulari posuit pro Curiis 30, seu ædibus, in quibus sacra sua peregerunt totidem Curiæ seu populi partes in quas universos Romulus distribuit.

(c) *Prisca*) Ad distinctionem 30. novarum, quæ aucto populo deinde constructæ sunt.

(d) *Vesta*) Vestalis ara.

(e) *Iliacis*) Quia Vestæ sacra Ilio ab Ænea advecta.

(f) *Cana*) *Vetus*, quæ certe albicat.

(g) *Arcana*) Quia maribus ad illam non dabatur accessus.

(h) *Fieri*) Eadem tradunt Solinus & Macrobius.

(i) *Anna*) Dea quæ annis præsidebat, cui sacrificia mense Martio fieri cœpere, ut annare & perennare commode liceret.

(k) *Honores*) Magistratum.

(l) *Ad spatium*) Imo usque ad annum urbis conditæ 600, quo tempore Q. Fulvius Nobilior, & T. Annius Luscus Calendis Januariis Consulatum inierunt.

(m) *Perfide*) Pœnorum vero seu Carthaginiensium fides in proverbium abiit.

(n) *Hoc*) Martio primo mense.

(o) *Inde*) A Martio.

(p) *Quisquis*) Quintilis v. gratia, qui deinde Julius, Sextilis, September, &c. qui omnes a numero nomen sumserunt.

(q) *Oliviferis*) In Sabinis enim, unde accitus Numa Pompilius, olearum magna copia, tempore quidem Nasonis.

(r) *Samio*) Pithagora *scil.* Verum non illud patitur ratio temporum, siquidem multo posterior Numâ ille philosophus, ut docent Cicero aliique, qui temporibus iisdem in Italia fuisse testantur, quibus L. Brutus patriam liberavit.

(s) *Posse renasci*) De ea animarum transmigratione dictum in Meram.

(t) *Egeria*) Cujus nymphæ seu deæ monitu omnia facere Numa finxit, quo magis barbari quæ sanxisset acciperent.

Sed

Sed tamen (*a*) errabant etiamnum tempora; donec
(*b*) Cæsaris in multis hæc quoque cura fuit.
Non hæc ille Deus (*c*) tantæque propaginis auctor
Credidit officiis esse minora suis:
5 (*d*) Promissumque sibi voluit prænoscere (*e*) cælum:
Nec Deus ignotas hospes inire domos.
Ille (*f*) moras Solis, quibus in (*g*) sua regna rediret,
Traditur (*h*) exactis disposuisse notis.
Is (*i*) decies senos tercentum & quinque diebus
10 Junxit, & e (*k*) pleno (*l*) tempora quarta die.
(*m*) Hic anni modus est: in (*n*) lustrum accedere debet,
Quæ consummatur (*o*) partibus, una dies.
(*p*) SI licet occultos monitus audire Deorum
Vatibus, ut certe fama licere putat;

INTERPRETATIO.

Verum tamen tempora adhuc errabant, donec hæc fuit etiam cura Cæsaris inter cæteras. Ille Deus & auctor tantæ sobolis non arbitratus est hæc esse leviora suis officiis. Atque voluit ante cognoscere cælum sibi promissum; neque Deus peregrinus intrare domos ignotas. Ille dicitur notasse signis accuratis moras Solis, quibus reverteretur in sua regna. Is addidit sexaginta quinque dies trecentis, & fecit tempora quarta ex integro die. Hæc est mensura anni: una dies quæ perficitur partibus debet venire in lustrum.

SI detur Poetis audire secreta documenta Deorum, ut quidem fama credit concedi;

NOTÆ.

(*a*) *Errabant*) Quia ad Solis cursum non satis accurate digesta temporum seu mensium ratio, obscuris, Pontificum culpa.

(*b*) *Cæsaris*) Julii scil. qui temporum turbatas prorsus rationes ad ordinem certiorem redegit.

(*c*) *Tantæ*) Quia Augusti pater per adoptionem, Tiberii avus, Germanici proavus, &c.

(*d*) *Promissum*) Jupiter ad Venerem de Julio Æneid. 1.

Hunc tu olim cælo, spoliis Orientis onustum,
Accipies secura; vocabitur hic quoque votis.

(*e*) *Cælum*) Optime sane cælum dixit, cum de temporum ratione agitur, solâ namque ex Astronomia Chronologia sua fundamenta repetit.

(*f*) *Moras*) Tempora quæ absumuntur dum Sol a Capricorno Signis Zodiaci percensendo ad idem cæli punctum redit.

(*g*) *Sua regna*) Solitos cursus. Nam regnare Sol videtur cum ad nos rediens vitam omnibus terrestribus calore suo inspirat. Alii habent signa ut de Zodiaci intelligas, quæ ejus quasi regna sunt.

(*h*) *Exactis*) Accurationibus quidem quam prius; verumtamen intercalationibus adhuc

(*i*) *Decies senos*) Sexagenos. Atque adeo annum ex trecentis quinquaginta quinque diebus Julius Cæsar constituit: in quartum annum, quem bissextum dixerunt, atque post sextum Cal. Martias rejecto die illo qui ex 4. annorum sex horis constituitur, quibus anni singuli supra 365. dies constant.

(*k*) *Pleno*) Plenum dicit diem illum, qui ex quatuor quadrantibus singulorum annorum constat, ex quibus lustrum conficitur.

(*l*) *Tempora quarta*) Quartum annum intercalarem, inquit, junxit Cæsar tribus præcedentibus, sicut junxerat dies singulorum annorum. Sed quod brevius & obscurius dixit mox exponet.

(*m*) *Hic*) Quem proposuit 365. dierum; addito tamen quarto quoque anno die intercalari.

(*n*) *Lustrum*) Quod spatium est quatuor annorum inclusive, aut quinque exclusive: modo ut brevitatis causa ita loqui liceat.

(*o*) *Partibus*) Senis scilicet horis cujusque anni.

(*p*) *Si licet*) Verecunde a Marte petit Naso, quamobrem Calendas Martias colant Matronæ.

Cum.

Cum sis officiis, Gradive, (a) virilibus aptus;
Dic mihi, matronæ cur tua festa (b) colant.
Sic (c) ego; sic positâ dixit mihi cuspide Mavors;
Sed tamen in dextra (d) missilis hasta fuit:
5 Nunc primum studiis pacis, Deus utilis armis,
Advocor: & (e) gressus in nova castra fero.
Nec piget: incepti juvat (f) hac quoque parte morari,
(g) Hoc solam ne se posse Minerva putet.
Disce, Latinorum vates (h) operose dierum,
10 Quod petis: & memori pectore dicta nota.
Parva fuit, si prima velis (i) elementa referre,
Roma: sed in parvâ spes tamen (k) hujus erat.
Mœnia jam stabant populis angusta (l) futuris;
Credita sed turbæ tunc (m) nimis ampla suæ.
15 Quæ fuerit nostri si quæris regia (n) nati;
Adspice de canna straminibusque (o) domum.
In stipula placidi carpebat munera somni:
Et tamen ex illo (p) venit in astra toro.
Jamque (q) loco majus Romanus nomen habebat:
20 Nec conjux illi, nec socer ullus erat.

INTERPRETATIO.

cum sis idoneus virilibus officiis, Gradive, dic mihi, quamobrem matronæ celebrent tua festa. Ita ego loquutus sum. *Mars mihi sic respondit hasta posita: sed tamen hasta missilis fuit in manu: Nunc primum* ego *Deus aptus armis requiror ad studia pacis, & concedo in nova castra. Neque pœnitet: placet etiam hærere in hac parte negotii, ne Pallas credat se solam hoc posse. Accipe quod poscis, Poeta laboriose dierum Latinorum; atque observa* mea *verba mente sedula. Roma fuit exigua, si velis meminisse primi principii; verum spes erat tamen hujus in exigua. Jam muri stabant arcti populis venturis; sed tunc crediti nimis vasti suo agmini. Si petis quæ fuerit augusta nostri filii, vide domum de juncis & stipula. Sumebat dona lenis somni in stramine: & tamen ascendit cælum ex illo lecto. Jamque* Romanus *obtinebat famam præstantiorem loco; neque uxor, neque socer ullus illi erat.*

NOTÆ.

(a) *Virilibus*) Bello *scil.*

(b) *Colant*) Matronalia enim Calendis Martiis celebrabantur, quibus munuscula invicem missitare consueverant.

(c) *Ego*) Naso *scil.* loquutus sum.

(d) *Missilis*) Quæ longe mitti posset.

(e) *Gressus*) Ad Gradivi alludit cognomen.

(f) *Hac*) Pacis studiis, & arte Poetica.

(g) *Hoc*) Litteris *scil.* se, positis armis, immiscere.

(h) *Operose*) Materia namque difficilis.

(i) *Elementa*) *Initia*, aut urbis primordia.

(k) *Hujus*) Magnificæ *scil.*

(l) *Futuris*) Postquam in tantum aucta fuit Res Romana ut totius prope orbis fata caperet.

(m) *Nimis ampla*) Quia viri tres erant tantum unius ætatis.

(n) *Nati*) Romuli *scil.*

(o) *Domum*) Curiam Calabriam vocat Servius, quæ, sublato Romulo, summæ Religionis Romanis fuit: quamque quoties de ea aliquid vetustate fœdabatur sacerdotes instaurabant, ut integra servaretur.

(p) *Venit in astra*) *Relatus est in Deos.*

(q) *Loco*) Quia Urbs parva, & stramine tecta.

Sper-

Spernebant generos inopes vicinia dives:
Et (*a*) male credebar sanguinis auctor ego.
In stabulis habitasse, boves pavisse, nocebat;
Jugeraque inculti pauca tenere soli.
5 (*b*) Cum pare quæque suo coeunt volucresque feræque:
Atque aliquam, de qua procreet, anguis habet.
Extremis dantur connubia gentibus: at, quæ
Romano vellet nubere, nulla fuit.
Indolui; (*c*) patriamque dedi tibi, Romule, mentem.
10 Tolle preces, dixi: quod petis, arma dabunt.
Festa para (*d*) Conso: Consus tibi cætera dicet,
Ipso festa die dum sua sacra canes.
(*e*) Intumuere (*f*) Cures, & (*g*) quos dolor attigit idem:
Tum primum generis intulit arma socer.
15 Jamque fere raptæ (*h*) matrum quoque nomen habebant;
Tractaque erant (*i*) longâ bella (*k*) propinqua morâ.
Conveniunt nuptæ (*l*) dictam Junonis in ædem:
Quas inter (*m*) mea sic est nurus orsa loqui:
O pariter raptæ, (quoniam (*n*) hoc commune tenemus)
20 Non ultra (*o*) lente possumus esse piæ.

INTERPRETATIO.

Vicinia potens contemnebant generos pauperes, & ego vix credebar auctor sanguinis. Oberat mansisse in præsepibus, egisse armenta, & habere pauca jugera terræ immitis. Alites & feræ junguntur singulæ cum suo pare; & serpens habet aliquam de qua sobolem generet. Conjugia conceduntur ultimis nationibus; at nulla fuit quæ vellet jungi Romano. Intumui, & immisi tibi animum patrium, Romule; mitte orare, dixi; arma præbebunt quod poscis. Adorna festa Conso: Consus docebit te reliqua ipso die quo celebrabis sua sacra festa. Cures, atque ii quos idem dolor invasit, insurrexerunt: tum primum socer admovit arma generis. Jamque fere quæ sublatæ fuerant habebant etiam nomen matrum, & bella cognata erant ducta in longum spatium. Maritæ coeunt in templum appellatum Junonis, inter quas nurus mea sic incipit: O simul sublatæ, (siquidem habemus hoc commune) non amplius possumus esse segniter piæ.

NOTÆ.

(a) *Male cred.*) Quis enim crederet?

(b) *Cum pare*) Addita hæc ad Romuli excusationem: ut ad rapiendas Sabinas necessitate compulsus videatur.

(c) *Patriam*) Ut ade que quod cuperet vi potius quam vania precibus consequeretur.

(d) *Conso*) Hunc Consum, quem & Neptunum equestrem vocaverunt, numen fuisse volunt consiliorum; cujus ara in Circo maximo, quod scilicet consilia debeant esse occulta, sub terra occultabatur. Festa vero ipsius seu ludi 18. Augusti mulis celebrabantur.

(e) *Intumuere*) Dolore *scil.* quod raptæ essent suæ puellæ.

(f) *Cures*) Sabini Curibus oriundi.

(g) *Quos*) Cenninenses *scil.* Crustumerini & Antennates, ut ex Livio apparet.

(h) *Matrum*) Pepererant *scil.*

(i) *Longa*) Triennium enim duravit bellum priusquam captatum precibus componeretur.

(k) *Propinqua*) Quæ inter propinquos seu affines.

(l) *Dictam*) Quo se conventuras constituerant.

(m) *Mea*) Hersiliam dicit Martis nurum, siquidem Romuli uxor fuit.

(n) *Hoc*) Quod raptæ fuimus.

(o) *Lente*) Quia interea confligent patres virique nostri.

Stent

Stant acies: sed (*a*) utra Dî sint pro parte rogandi,
Eligite: hinc conjux, hinc pater arma tenent.
Quærendum, (*b*) viduæ fieri malimus an (*c*) orbæ.
(*d*) Consilium vobis forte piumque dabo.
5 Consilium dederat: parent, crinemque (*e*) resolvunt;
Mœstaque funerea corpora veste tegunt.
Jam (*f*) stabant acies ferro mortique paratæ;
Jam lituus pugnæ signa daturus erat:
Cum raptæ veniunt inter patresque virosque;
10 Inque sinu natos pignora cara ferunt.
Ut medium campi passis tetigere capillis;
(*g*) In terram posito procubuere genu.
Et, quasi (*h*) sentirent, blando clamore nepotes
Tendebant ad avos brachia parva suos.
15 Qui poterat, clamabat avum tum denique visum:
Et qui vix poterat, (*i*) posse coactus erat.
Tela viris animusque (*k*) cadunt: gladiisque remotis
(*l*) Dant soceri generis accipiuntque manus.
(*m*) Laudatasque tenent natas; scutoque nepotem
20 Fert Avus; hic scutis dulcior usus erat.

INTERPRETATIO.

Agmina sunt in conspectu; verum eligite pro utra parte Dii sint orandi: Hinc maritus, hinc genitor movent arma. Videndum malimusne fieri viduæ an orbæ: dabo vobis consilium generosum & pium. Consuluerat. Obsequuntur, atque pandunt comas, & velant tristia corpora veste lugubri. Jam consistebant acies accinctæ ferro & neci: jam cornicen erat daturus signa certaminis, cum raptæ feruntur inter genitores & maritos, & ferunt in gremio liberos pignora dilecta. Postquam venerunt in medium planitiei laceris comis, sese immiserunt terræ flexo genu. Et quasi intelligerent, nepotes porrigebant parva brachia clamore amabili ad suos avos. Qui poterat, clamabat avum tum denique conspectum, & qui vix poterat erat coactus posse. Arma atque animus excidunt viris, & ensibus positis soceri dant manus generis, atque accipiunt. Et amplectuntur filias celebratas, atque avus portat nepotem clypeo: hic erat usus carior clypeorum.

NOTÆ.

(a) *Utra*) Pro patribus anne pro maritis?

(b) *Viduæ*) Maritis destitutæ.

(c) *Orbæ*) Sine parentibus.

(d) *Consilium*) Quodnam, mox patebit.

(e) *Resolvunt*) Ad movendam misericordiam laceris comis in medias acies prosilierunt.

(f) *Stabant*) Ordinibus ad pugnam instructis in conspectu erant.

(g) *In terram*) Illæ, ut habet Livius, „crinibus passis, scissaque veste, victo malis muliebri pavore, ausæ se inter tela volantia inferre, ex transverso impetu facto, „dirimere infestas acies, dirimere iras, „hinc patres, hinc viros orantes, ne se „sanguine nefando soceri, generique respergerent, &c.“ Dionysius insuper humi prostratas permansisse, ait, donec stantes erigerent, moderata omnia pro viribus se facturos polliciti.

(h) *Sentirent*) Quid rerum ageretur, quove consilio in medias acies allati essent.

(i) *Posse coact.*) Quia in tanto tumultu perturbatus clamabat, atque adeo avi primam saltem litteram *a*, qui vagientium sonus est, proferebat.

(k) *Cadunt*) Atque adeo jam Hersiliæ optimum consilium intelligis.

(l) *Dant*) Atque adeo fœdus percutiunt.

(m) *Laudatas*) Ob pietatem, & egregium consilium.

Inde diem, quæ prima, (*a*) meas celebrare Kalendas
(*b*) Oebalides matres non leve munus habent.
An, quia committi strictis mucronibus ausæ
Finierant lacrymis Martia bella suis?
5 (*c*) Vel quod erat de me feliciter Ilia mater;
Rite colunt matres sacra, diemque meum.
(*d*) Quid quod hiems adoperta gelu nunc denique (*e*) cedit.
Et pereunt (*f*) victæ Sole tepente nives.
Arboribus redeunt detonsæ frigore frondes;
10 Vividaque e tenero palmite (*g*) gemma tumet.
Quæque diu latuit, nunc, se qua tollat in auras,
Fertilis occultas invenit herba vias.
Nunc fœcundus ager: pecoris nunc hora creandi:
Nunc avis in ramo (*h*) tecta laremque parat.
15 (*i*) Tempora jure colunt Latiæ fœcunda parentes:
Quarum (*k*) militiam votaque partus habet.
(*l*) Adde, quod excubias Regi Romanus agebat;
Qua nunc (*m*) Esquilias nomina collis habet.
Illic a nuribus Junoni templa Latinis
20 (*n*) Hac sunt, si memini, (*o*) publica facta die.

INTERPRETATIO.

Inde matronæ Oebalides non ducunt parvum officium colere meas Calendas, & diem quæ est prima. An, quia non veritæ exponi nudatis gladiis extinxerant Martia bella suis lacrymis? Vel quia Ilia erat feliciter mater de me, matronæ rite celebrant festa & diem meum. Quid quod hiems tecta glacie nunc denique laxatur, & nives liquefactæ Sole tepida diffluunt. Folia sublata frigore renascuntur arboribus, & oculus virens turget ex tenera palmite. Atque gramen fœcundum quod diu abditum fuit nunc invenit viam qua exsurgat in aerem. Nunc campus fertilis, nunc tempus pecoris gignendi; nunc ales adornat domum & larem in fronde. Matres Latinæ merito celebrant tempora fertilia, quarum partus facit militiam & desideria. Adde quod Romani agebant excubias Regi, qua mons habet nunc nomen Esquilias. Illic ædes publica posita Junoni a matronis Latinis hac die, si recordor.

NOTÆ.

(a) *Meas*) Marti sacras.

(b) *Oebalides*) Sabinæ a Laconibus ortæ, quibus ab Oebalo suo rege illud nomen.

(c) *Vel quod*) Ut *scilicet* & gratum animum testarentur, & tanta felicitate quantâ Mars Iliam beaverat fruerentur, ei Romulo similes viros eniterentur.

(d) *Quid*) Tertiam addit rationem cur Calendis Martiis Matronæ Gradivi festa colerent; quia nempe eo mense terra fœcunda, qualis & matrona fieri cupit.

(e) *Cedit*) Sole quippe redeunte.

(f) *Victa*) *Liquefactæ.*

(g) *Gemma*) Oculos dicit turgescentes vitium.

(h) *Tecta lar.*) Nidum sub frondibus.

(i) *Tempora*) Calendas Martias.

(k) *Militiam*) Desiderat mulier partum ut miles prælium.

(l) *Adde*) Quartam rationem subnectit Naso.

(m) *Esquilias*) Cum Tito Tatio parum fideret Romulus, in monte Esquilino excubias habuit; atque inde illi datum nomen volunt & Naso noster, & nonnulli alii: quanquam *e* quisquiliis, aliunde etiam *etymologiam* repetiverunt quibus illa non arrisit.

(n) *Hac*) Calendis *scil.*

(o) *Publ f.*) *Martias Calendas matronæ celebrant*, inquit Festus, *quod ea die Junonis Lucinæ ædes cœpta sit.*

Quid

Quid moror, & variis onero tua pectora caussis?
  Eminet ante oculos, quod petis, ecce tuos.
(a) Mater (b) amat nuptas: matris me turba frequentant:
  Hæc nos præcipue tam pia caussa (c) decet.
5 Ferte (d) Deæ flores: gaudet florentibus herbis
  Hæc Dea: de tenero cingite flore caput.
Dicite, Tu lucem nobis, Lucina, dedisti.
  Dicite, Tu voto parturientis ades.
Si qua tamen gravida est; resoluto crine precetur;
10 Ut (e) solvat partus molliter illa suos.
QUIS mihi nunc dicat, quare (f) cælestia Martis
  Arma (g) ferant (h) Salii, (i) Mamuriumque canant?
(k) Nympha, mone, nemori stagnoque (l) operata Dianæ:
  Nympha, Numæ conjux, ad (m) tua festa veni.
15 Vallis (n) Aricinæ silvâ præcinctus (o) opacâ
  Est lacus, (p) antiqua relligione sacer.

INTERPRETATIO.

Quamobrem cesso, & onero tuum animum diversis rationibus? Ecce quod postulas exstat præ oculis tuis. Mater diligit maritas; agmen matris me celebrant. Hæc caussa tam pia nos decet in primis. Offerte flores Deæ; hæc Dea lætatur herbis florentibus: redimite caput flore tenero. Dicite, Tu Lucina præbuisti nobis lucem. Dicite, Tu fave voto parturientis. Si qua tamen est gravis, oret coma sparsa, ut illa resolvat leniter suos partus.

QUis jam mihi aperiat, quamobrem Salii portent arma cælestia Martis, & cantent Mamurium? Nympha, operata nemori & stagno Dianæ, doce: Nympha, uxor Numæ, accede ad tua festa. Est lacus sacer veteri religione circumdatus silva obscura vallis Aricinæ.

NOTÆ.

(a) *Mater*) Juno *scil.* Martis mater.

(b) *Amat*) Præest enim nuptiis & puerperiis.

(c) *Decet*) Ut grato animo in Junonem matrem filium quoque ejus Martem colamus.

(d) *Deæ*) Junoni *scil.*

(e) *Solvat*) Atque adeo leniter & sine dolore mater onere levetur.

(f) *Cælestia*) Scutum æneum dicit, quod cælo missum in Urbis peste laborantis salutem ab Egeria suâ Numa tradidit.

(g) *Ferant*) Imo & pugionibus arma pulsabant eleganter saltantes.

(h) *Salii*) Eo nomine a saliendo dicti sunt Martis Sacerdotes.

(i) *Mamurium*) De eo sic Festus: " Mamurii Veturii nomen frequenter in canti-
„ bus Romani frequentabant hac de caussa.
„ Numa regnante cælo cecidisse fertur an-
„ cile, id est, scutum breve, quod ideo sic
„ appellatum est, quia ex utraque latere
„ erat recisum, ut summum, infimumque
„ ejus latius medio pateret, unaque edita
„ vox, omnium potentissimam fore civita-
„ tem, quandiu id in ea mansisset. Itaque
„ facta sunt ejus generis plura, quibus id mi-
„ sceretur, ne internosci cæleste posset. Pro-
„ batum est opus maxime *Mamurii*, qui
„ præmii loco petiit, ut suum nomen inter
„ carmina Salii canerent. „

(k) *Nympha*) Egeriam dicit, de qua superius.

(l) *Operata*) Operari est quandoque rem divinam facere, ut hoc loco.

(m) *Tua*) *Tuo consilio instituta.* Omnia enim quasi monitu deæ Egeriæ Numa faciebat, quo magis barbari acciperent.

(n) *Aricinæ*) Erat in sinistra viæ parte qua Ariciam descendebatur, quæ quidem Aricia ab Alba 20. stadiis distabat.

(o) *Opaca*) Nam lucus fuit, atque fanum in eo.

(p) *Antiqua*) Illuc ex Taurica regione advectum Dianæ simulacrum in præcedentibus non semel vidimus.

Hîc latet (*a*) Hippolytus furiis direptus (*b*) equorum :
Unde (*c*) nemus nullis illud initur equis :
(*d*) Licia dependent longas velantia sepes,
Et posita est meritæ multa (*e*) tabella Deæ.
5 Sæpe potens voti frontem redimita coronis
Fœmina lucentes portat ab Urbe faces.
(*f*) Regna tenent fortesque manu pedibusque (*g*) fugaces :
(*h*) Et perit exemplo postmodo quisque suo.
Defluit (*i*) incerto lapidosus murmure rivus :
10 Sæpe, sed (*k*) exiguis haustibus, inde bibes.
(*l*) Egeria est, quæ præbet aquas, Dea grata (*m*) Camœnis.
Illa Numæ conjux consiliumque fuit.
Principio (*n*) nimium promtos ad bella Quirites
Molliri placuit jure, Deûmque metu.
15 Inde datæ leges; (*o*) ne firmior omnia posset :
Cœptaque sunt pure tradita sacra coli.

INTERPRETATIO.

Hippolytus laceratus furore equorum hic est abditus : quare illud nemus nullis equis tangitur. Licia dependent tegentia longas sepes, & multa tabella affixa est Deæ meritæ. Sæpe fœmina compos voti cinctam habens frontem sertis fert tædas splendentes ab urbe. Qui manu strenui, & pedibus leves obtinent regna; & quisque occidit post paulo suo exemplo. Rivus saxosus decurrit murmure incerto: potabis ex eo sæpe, sed parvis haustibus. Egeria est quæ dat aquas, Dea accepta Musis. Illa fuit uxor & consilium Numæ. Initio placuit Romanos nimium paratos ad certamina leniri jure, & timore Deorum. Inde leges latæ, ne potentior posset omnia; & sacra indicta cœpta sunt celebrari pure.

NOTÆ.

(a) *Hippolytus*) De isto quoque Thesei filio ab equis territis discerpto jam plura diximus in superioribus.

(b) *Equorum*) Territos eos a Phoca Neptuni jussu subito ex mari erumpentibus supra etiam vidimus.

(c) *Nemus*) Aricinum.

(d) *Licia*) Quibus suspensa eorum dona, qui Deæ favore votorum compotes facti fuerant.

(e) *Tabella*) Votiva *scil.* in qua inscriptum nomen ejus qui suspenderet, & causa voti, seu beneficium acceptum.

(f) *Regna*) Sacerdotium: nam qui ibi Sacerdos *Rex Nemorensis* dictus.

(g) *Fugaces*) Fugitivum voluerunt fuisse Sacerdotem qui Nemorense regnum obtineret, ad memoriam & imaginem fugæ Orestis, qui occiso rege Thoante in regione Taurica, cum sorore Iphigenia fugit, & simulacrum inde sublatum haud longe ab Aricia collocavit.

(h) *Et perit*) Qui, inquit, cæde alterius Rex Nemorensis creatus est, cum fortior occurrit adversarius privatus pariter & regno & sacerdotio.

(i) *Incerto*) Anne quia levis susurrus, vel quia varius? Neapolis *incertum* credit, quia ubi sit ambigitur; atque Nasoni sermonem esse dicit de fontibus, quibus lacus, qui ibi est, impletur.

(k) *Exiguis*) Quia frigida.

(l) *Egeria*) Nympha de qua jam toties.

(m) *Camœnis*) *Musis*. Sed Livium audi: „ Lucus erat quem medium ex opaco specu „ fons perenni rigabat aquâ. Quo quia se „ persæpe Numa sine arbitris, veluti ad congressum deæ inferebat, Camœnis eum lucum sacravit, quod earum sibi consilia „ cum conjuge sua Egeria essent ".

(n) *Nimium*) Namque veri latrones.

(o) *Ne firm.*) Ne omnia in potentioris & fortioris arbitrio essent.

Exul-

Exuitur feritas, armisque (*a*) potentius æquum est:
Et cum cive pudet conseruisse manus.
Atque aliquis modo trux visâ jam (*b*) vertitur arâ;
Vinaque dat tepidis (*c*) salsaque farra (*d*) focis.
5 (*e*) Ecce Deûm genitor (*f*) rutilas per nubila flammas
Spargit, & (*g*) effusis æthera siccat aquis.
Non aliàs missi cecidere frequentius (*h*) ignes.
Rex pavet; & vulgi pectora terror habet.
Cui (*i*) Dea, Ne nimium terrere; piabile fulmen
10 Est, ait: & sævi flectitur ira Jovis.
Sed poterunt ritum (*k*) Picus Faunusque piandi
Prodere; Romani numen uterque soli.
Nec sine vi tradent: adhibeto (*l*) vincula captis.
Atque ita, quâ possint, erudit, arte capi.
15 Lucus Aventino suberat niger ilicis umbrâ,
Quo (*m*) posses viso dicere, Numen inest.
In medio gramen, muscoque adoperta virenti
Manabat saxo vena perennis aquæ.
(*n*) Inde fere soli Faunus Picusque bibebant.
20 Huc venit, & Fonti rex Numa mactat ovem.

INTERPRETATIO.

Sævitia omittitur, & quod justum validius armis; & pudet concertasse cum cive. Atque aliquis nunc terribilis jam mutatur conspecta altari; atque offert merum & molam aris calidis. Ecce pater Deorum mittit ignes coruscos per nubes, & exsiccat cælum aquis sparsis. Non aliàs fulgura excussa ceciderunt crebrius. Rex territus, & pavor invadit corda plebis. Cui Dea, Ne nimium expavescas, fulmen, inquit, est placabile; & ira infensi Jovis lenitur. At Picus & Faunus poterunt docere morem placandi; uterque est numen terræ Romanæ. Neque docebunt sine vi: admoveto laqueos captis. Atque ita ostendit quo dolo possint capi. Lucus opacus umbra ilicis junctus erat Aventino, quo viso posses dicere, Deus ibi habitat. In medio herba, & vena aquæ jugis tecta musco virenti fluebat per saxa. Faunus & Picus propemodum soli potabant de ea. Rex Numa huc venit, & immolat ovem Fonti.

NOTÆ.

(a) *Potentius*) Quia æquitati vires suas submiserunt.

(b) *Vertitur*) *Mutatur ac mitescit.* Sed ad morem forte antiquum alludit: namque soliti in adorationis ritu corpus dextrovorsum circumagere. Hinc Plautus in Curculione Ph. *Quo me vertam nescio.* Pa. *Si deos salutas dextrovorsum censeo.*

(c) *Salsaque*) Molam ex sale & farre molito.

(d) *Focis*) Aris.

(e) *Ecce deûm*) Jam propius ad anciliorum descendit enarrationem.

(f) *Rutilas*) Fulgura.

(g) *Effus.*) Atque adeo multos imbres sparsos intelligas.

(h) *Ignes*) Fulmina.

(i) *Dea*) Egeria scil.

(k) *Picus*) Rex Latinorum Saturni filius, Fauni pater, augurum peritissimus, a Circe in avem sui nominis mutatus.

(l) *Vincula*) Dormientibus vincula erant injicienda.

(m) *Posses*) Ex loci horrore & solitudine.

(n) *Inde*) Ex ea aqua.

Ple-

Plenaque (*a*) odorati Dîs ponit pocula Bacchi,
Cumque suis antro (*b*) conditus ipse latet.
Ad solitos veniunt silvestria numina fontes:
Et relevant multo pectora sicca mero.
5 Vina (*c*) quies sequitur: gelido Numa prodit ab antro,
Vinclaque sopitas addit in (*d*) arcta manus.
Somnus ut abscessit: tentando vincula pugnant
Rumpere: pugnantes fortius illa tenent.
Tum Numa, Dî nemorum, factis ignoscite nostris,
10 (*e*) Si scelus ingenio scitis abesse meo.
Quoque modo possit fulmen monstrate piari.
Sic Numa: sic quatiens (*f*) cornua Faunus ait:
Magna petis; nec quæ monitu tibi discere nostro
Fas sit: habent fines numina nostra suos.
15 Dî sumus agrestes, & qui dominemur in altis
Montibus: arbitrium est in sua (*g*) tela Jovi.
Hunc tu non poteris per te deducere cælo:
At poteris nostra forsitan usus ope.
Dixerat hæc Faunus: par est sententia Pici.
20 Deme tamen nobis vincula, Picus ait.
Jupiter huc veniet valida deductus ab arte.
(*h*) Nubila promissi Styx mihi testis erit.
Emissi quid agant laqueis, quæ carmina dicant,
Quaque trahant superis sedibus arte Jovem,

INTERPRETATIO.

Atque apponit Diis pocula plena vini; & ipse se ebdit sum suis ssctut. speluns a. Dii silvestres accedunt ad solitos fontss, & reficiunt psctora arida multo vina. Somnus sequitur vina. Numa egreditur frigida spelunca, & immittit laqueas strictos manibus sopitis. Postquam sopor abiit, santendunt violare funss nisendo, illi seercent estius sentendentes. Tum Numa, Dii silvarum, inquit, *date veniam factis nostris, si cognoscitis flagitium abesse ingenia meo; Atque docese qua ritu fulmen possis piari. Ita Numa: Faunus agitans sornua sic ait: Flegitas megna, nes quæ lisset tibi cognoscere dictis nostris: nostra numina habent suas terminos. Sumus dii silvestres, & qui babeamus potestatem in sxcelsis montibus: Jupiter habet jus in sua sela. Tu non poteris evosare illum sælo per te, at forte potsris usus auxilio nostro. Faunus dixeras bæc: eadem est sententia Piei. Cæterum, inquit Pisus, solle nobis laqueos. Jupiter buc accsdet svocatus potenti erte. Styx obscura erit mibi testis promissi. Nefas est homini sognossere quid facient levati vinculis, quæ carmina proferant, & qua arte deducant Jovem dome ætherea.*

NOTÆ.

(a) *Odorati*) Adeoque optimi.

(b) *Conditus*) Ne Picum Faunumve a vini gustu absterrerent.

(c) *Quies*) Obdormiverunt.

(d) *Arcta*) Non vides hos nexus cum Arnobio?

(e) *Si*) Pro siquidem.

(f) *Cornua*) Cornutum scil. & capripedem hunc egregium deum, an dæmonem impurum, finxerunt.

(g) *Tela*) Fulmina.

(h) *Nubila*) *Atra*.

Sel-

Scire nefas homini; nobis concessa canentur,
Quæque pio dici vatis ab ore licet.
Eliciunt cælo te, Jupiter: (*a*) unde (*b*) minores
Nunc quoque te celebrant, Eliciumque vocant.
5 Constat Aventinæ tremuisse cacumina silvæ:
Terraque subsedit pondere pressa (*c*) Jovis.
Corda (*d*) micant (*e*) Regis, totoque e pectore sanguis
Fugit, & hirsutæ diriguere comæ.
Ut rediit animus, Da certa (*f*) piamina, dixit,
10 Fulminis, altorum Rexque Paterque Deûm.
(*g*) Si tua contigimus manibus (*h*) donaria puris:
Hoc quoque, quod petitur, si pia lingua rogat.
Annuit oranti: sed verum (*i*) ambage remota
Abdidit, & dubio terruit ore virum.
15 (*k*) Cæde caput, dixit: (*l*) cui Rex, Parebimus, inquit.
Cædenda est hortis eruta cepa meis.
Addidit (*m*) hic, (*n*) Hominis: summos, ait (*o*) ille, capillos.
Postulat (*p*) hic animam: cui Numa, (*q*) Piscis, ait.
Risit: &, His, inquit, facito mea tela (*r*) procures,
20 O vir colloquio non abigende meo.

INTERPRETATIO.

Licita dicentur a nobis, & quæ possunt palam fieri ab ore pio poetæ. Jupiter, eliciunt te cælo; unde minores colunt te, atque appellant Elicium. Certum est vertices nemoris Aventini tremuisse; atque tellus onusta pondere Jovis subsedit. Cor Regis trepidat, & sanguis fugit ex toto pectore, & hispidi capilli exhorruerunt. Postquam mens rediit, Doce, inquit, certa piamina fulminis, Rex & Genitor sublimium Deorum. Si admovimus manus puras tuis aris; si etiam pia lingua orat hoc quod petitur. Assentitur roganti: verum ambage omissa texit veritatem, & incussit metum viro ore ambiguo. Cæde caput, inquit; cui Rex dixit, Obsequemur: Cepa eruta meis hortis est cædenda. Hic adjecit, Hominis; ille refert, extremos crines. Hic poscit animam; cui Numa dicit, Piscis. Risit: atque, His, ait, fac pies mea fulmina, o vir non arcende a colloquio meo.

NOTÆ.

(a) *Unde*) Ex eo quod cælo Jovem eliciunt. Illi vero ad elicienda consilia aram in Aventino dicasse Numam testatur Livius.

(b) *Minores*) *Posteri*.

(c) *Jovis*) Qui descendit *scil.* arte deductus Fauni.

(d) *Micant*) *Tremunt*, tanti numinis horrore *scil.*

(e) *Regis*) Numæ.

(f) *Piamina*) *Quibus te possim placare sacrificiis edoce, ne mittas fulmina, & fulgurita procurentur.*

(g) *Si*) Pro *siquidem*, ut supra.

(h) *Donaria*) *Altaria*, seu *aras*, in quibus dona ponuntur.

(i) *Ambage*) Breviter & sine circuitione verborum verum Jupiter operuit; sed obscuritas fuit in ipso oraculo. Nihil moratus ille quin loqueretur, & quæ ad rem essent proferret; verum quod dixit dubium sensum habuit, uti quidem Numæ visum.

(k) *Cæde*) *Incide*.

(l) *Cui*) Jovi *scil.* respondit Numa.

(m) *Hic*) Jupiter *scil.*

(n) *Hominis*) Caput *scil.* cædes.

(o) *Ille*) Numa.

(p) *Hic*) Jupiter.

(q) *Piscis*) Mænæ pisciculi potius quam alio capite procurari & piari fulgurita quamobrem crediderint plane non scio.

(r) *Procures*) Cepa, capillis, & pisce, cæsis expies.

Sed

Sed tibi, (*a*) protulerit cum totum crastinus orbem
(*b*) Cynthius, imperii pignora certa dabo.
Dixit, & ingenti tonitru super æthera motum
Fertur, adorantem destituitque Numam.
5 Ille redit lætus; memoratque Quiritibus acta.
(*c*) Tarda venit dictis difficilisque fides.
At certe credemur, ait, (*d*) si verba sequatur
Exitus: en, audi crastina, quisquis ades.
Protulerit terris cum totum Cynthius orbem,
10 Jupiter imperii pignora certa dabit.
Discedunt dubii, promissaque (*e*) tarda videntur;
Dependetque fides a veniente die.
Mollis erat tellus roratâ mane pruinâ;
Ante sui populus limina Regis adest.
15 Prodit, & in solio medius consedit acerno.
Innumeri circa stantque silentque viri.
Ortus erat (*f*) summo tantummodo margine Phœbus:
Sollicitæ mentes speque metuque pavent.
Constitit, atque caput (*g*) niveo velatus amictu
20 Jam bene Dîs (*h*) notas sustulit ille manus.
Atque ita, Tempus adest promissi muneris, inquit.
Pollicitam dictis, Jupiter, adde fidem.
Dum loquitur, totum jam Sol (*i*) emerserat orbem:
Et (*k*) gravis æthereo venit ab (*l*) axe fragor.

INTERPRETATIO.

Verum, cum Cynthius crastinus patefecerit tibi totum orbem, dabo firma pignora imperii. Dixit, & perhibent latum super ætherem magno fragore; atque reliquit Numam adorantem. Ille revertitur gaudens, & refert acta Romanis. Fides lenta & difficilis adhibetur dictis. At certe, inquit, fides adhibebitur; si eventus sequatur voces. Ecce audi die *crastina quisquis ades. Cum Cynthius patefecerit totum cælum terris, Jupiter præbebit indubitata pignora imperii. Abeunt incerti, & promissa videntur lenta, atque fides dependet a die futuro. Terra erat tenera pruina mane sparsa; Plebs stat ante ostia sui Regis. Exit, & medius sedit in solio acerno. Viri innumeri sunt circumfusi & tacent. Phœbus prodierat tantum extrema ora; animi anxii tremunt spe & metu. Constitit, & habens caput tectum alba tiara ille sustulit manus jam bene notas Diis: atque sic ait, Tempus adest doni promissi, Jupiter, fac fidem verbis. Dum loquitur, jam Sol exeruerat totum orbem, & ingens tonitru factum est a polo æthereo*

NOTÆ.

(a) *Protulerit*) *Ostenderit*, *Patefecerit*.

(b) *Cynthius*) Phœbus, a Cyntho Deli monte.

(c) *Tarda*) Quia res incredibilis.

(d) *Si verba*) *Si verba eventu comprobentur*.

(e) *Tarda*) Quia in crastinum diem dilata: namque impatientes quæ magna sunt expectamus.

(f) *Summo*) *Extremo*. Nondum totus ortus Sol erat.

(g) *Niveo*) *Tiara*, quæ per malas veniens mento subligatur; uti quidem veteres Glossæ Juvenalis.

(h) *Notas*) Quia religiosus Numa fuit & pius.

(i) *Emerserat*) Extulerat se totum.

(k) *Gravis*) *Tonitru ingens*.

(l) *Axe*) *Cælo*.

Ter

Ter tonuit (*a*) sine nube Deus, tria fulgura misit.
Credite dicenti; mira, sed acta, loquor.
A media cælum regione (*b*) dehiscere cœpit:
(*c*) Submisere oculos cum duce turba suos.
5 Ecce levi scutum (*d*) versatum leniter aura
Decidit: a populo clamor ad astra venit.
Tollit humo (*e*) munus cæsâ prius (*f*) ille juvencâ,
Quæ dederat nulli colla premenda jugo.
Idque (*g*) ancile vocat; quod ab omni parte recisum est:
10 Quaque notes oculis, angulus omnis abest.
Tum (*h*) memor imperii (*i*) sortem consistere in illo,
Consilium multæ calliditatis init.
(*k*) Plura jubet fieri simili cælata figura:
Error ut ante oculos (*l*) insidiantis eat.
15 Mamurius (*m*) morum fabræne exactior artis,
Difficile est, illud, dicere, clausit opus.
Cui Numa munificus, Facti pete præmia, dixit:
(*n*) Si mea nota fides; irrita nulla petes.
Jam dederat Saliis (a saltu nomina ducunt)
20 Armaque, & (*o*) ad certos verba canenda modos.

INTERPRETATIO.

Deus ter tonuit sine nube, misit tria fulgura. Fidem adhibete loquenti: dico mira sed facta. Cælum cœpit discedere seu dividi a media regione: agmen cum Rege demiserunt suos oculos. Ecce clypeus delapsus leniter versatus tenui vento: clamor sublatus ad sydera a plebe. Ille levat donum de terra bove prius mactata, quæ nulli jugo præbuerat cervicem urendam. Atque illud vocat ancile, quia est recisum ab omni latere; & quà lustres oculis, omnis angulus abest. Tum, recordans fata imperii stare in illo, capit consilium multæ astutiæ. Imperat parari plura cælata simili forma, ut error obversetur oculis insidiantis. Mamurius absolvit illud opus, qui moribus an artis fabræ dexteritate melior fuerit, *difficile est dicere. Cui Numa liberalis ait, Posce mercedem operæ. Si fides mea perspecta, nihil frustra petiveris. Jam dederat Saliis (habent nomina a saltu) & arma, & verba cantanda ad certos modos.*

NOTÆ.

(a) *Sine nube*) *Cælo sereno*; ut hinc Deum adesse intelligeretur.

(b) *Dehiscere*) Divisum est cælum.

(c) *Submisere*) Reverentiæ causa.

(d) *Versatum leniter*) Ne si majori impetu ruaset, aut frangeretur, aut quempiam læderet.

(e) *Munus*) Scutum *scilicet* cælo delapsum.

(f) *Ille*) Numa.

(g) *Ancile*) Ab ancisu quoque deduxit Varro, quòd ea arma ab utraque parte, ut peltæ Thræcum incisa.

(h) *Memor*) Ex Jovis monitu; de quo supra.

(i) *Sortem*) Imperii fata. Dixerat enim Jupiter.

imperii pignora certa dabo.

(k) *Plura*) Ut inter omnia, undecim quæ magis ad cælestis formam accederent, retinerentur.

(l) *Insidiantis*) Quisquis denique ea imperii pignora, seu ancile delapsum cælo, surripere conaretur.

(m) *Morum*) Incertum, inquit, morum probitate an artis peritia præstantior fuerit Mamurius, qui ancilia cælavit.

(n) *Si mea*) Si fidis.

(o) *Ad certos*) Non has nugas modo, sed & habitum Saliorum apud Dionys. & Plutarchum invenies.

Tum sic Mamurius, Merces mihi gloria detur,
Nominaque extremo carmine nostra sonent.
Inde sacerdotes operi promissa vetusto
Præmia persolvunt, Mamuriumque vocant.
5 Nubere siqua voles, quamvis properabitis ambo,
(*a*) Differ: habent parvæ commoda magna moræ.
Arma movent pugnam, pugna est aliena maritis.
Condita cum fuerint, aptius omen erit.
His etiam conjux (*b*) apicati (*c*) cincta (*d*) Dialis
10 Lucibus impexas (*e*) debet habere comas.
(*f*) TErtia nox emersa suos ubi moverit (*g*) ignes;
(*h*) Conditus e (*i*) geminis Piscibus alter erit.
Nam duo sunt: (*k*) Austris hic est, (*l*) Aquilonibus ille
Proximus: (*m*) a vento nomen uterque tenet.
15 CUM (*n*) croceis (*o*) rorare genis (*p*) Tithonia conjux
Cœperit, & quintæ tempora lucis aget;
Sive est (*q*) Arctophylax, sive est (*r*) piger ille (*s*) Bootes;
(*t*) Mergetur, visus effugietque tuos.

INTERPRETATIO.

Tum ita Mamurius, Laus detur in præmium; atque nomina nostra audiantur in ultimo carmine. Hinc sacerdotes persolvunt mercedem promissam operi antiquo, & citant Mamurium. Si qua cupies nubere, quamvis uterque festinabitis, cunctator, levis cunctatio habet amplum præmium. Arma cient certamen, certamen non est aptum maritis. Postquam fuerint reposita, omen erit magis idoneum. His quoque diebus uxor cincta Dialis apicati debet habere crines impexos.

POstquam nox tertia orta moverit suas stellas; alter ex geminis Piscibus erit depressus. Nam duo sunt: hic est propior Notis, ille Aquilonibus: uterque habet nomen a vento.

CUm uxor Tithonia cœperit rorare genis croceis, atque excitabit tempora quintæ diei, sive est Arctophylax, sive ille est Bootes, conditur, atque subducetur oculis tuis.

NOTÆ.

(a) *Differ*) In tempus aliquod profer.

(b) *Apicati*) *Apice tecti*: apex enim, qui proprie virga fuit lanata, (hoc est in cujus extremitate modica lana) in summo flaminis pileo, synecdochice pro ipso sæpe sumitur.

(c) *Cincta*) *Flaminica veste velata*. Festus.

(d) *Dialis*) Sacerdotis Jovis.

(e) *Debet*) Ut etiam per dies 14. mense Junio, donec stercus ex æde Vestæ delatum, ut videbimus in sexto Fast.

(f) *Tertia*) De mense Martio; quinto ideoque Nonas.

(g) *Ignes*) *Stellas*.

(h) *Conditus*) Occasu Acronico mersus fuerit.

(i) *Geminis*) Qui quidem sidus in Zodiaco constituunt: namque hic virum magnum deceptum fuisse non dubito.

(k) *Austris*) Alter ex geminis, qui sunt in Zodiaco, magis ad Austrum spectat.

(l) *Aquilonibus*) Alter magis in Septentrionem versus.

(m) *A vento*) Notius enim alter; alter Boreas appellatur.

(n) *Croceis*) Quia mane crocei coloris cælum apparet sæpius.

(o) *Rorare*) *Rorem effundere*. Matutino quippe tempore ros decidit.

(p) *Tithonia*) Aurora Tithoni conjux.

(q) *Arctophylax*) *Custos Ursæ*, qui & *Bootes* dicitur.

(r) *Piger*) Quia hujus occasus quatuor Zodiaci signorum tempus absumit, ut docet Hygin.

(s) *Bootes*) *Rector boum*, qui plaustrum regere videtur. Utroque enim nomine idem sidus & Ursa & Plaustrum dicitur.

(t) *Mergetur*) *Occidet*, atque id quidem Cosmice, descendente eo infra horizontem occidentalem quo tempore Sol ascendit supra orientalem.

At

At non effugiet (*a*) Vindemitor: hoc quoque caussam
Unde trahat sidus parva referre mora est.
Ampelon intonsum Satyro Nymphaque creatum
Fertur in (*b*) Ismariis Bacchus amasse jugis.
5 (*c*) (Tradidit huic vitem pendentem frondibus (*d*) ulmi;
Quæ nunc de pueri nomine (*e*) nomen habet.)
Dum legit in (*f*) ramo (*g*) pictas temerarius uvas,
Decidit: amissum Liber in astra vehit.
SExtus ubi (*h*) Oceano clivosum scandit (*i*) Olympum
10 Phœbus, & alatis æthera carpit equis;
Quisquis ades, (*k*) canæque colis penetralia Vestæ:
(*l*) Gratare, (*m*) Iliacis thuraque pone focis.
Cæsaris (*n*) innumeris, (*o*) quem maluit ille mereri,
Accessit titulis (*p*) Pontificalis honos.
15 (*q*) Ignibus æternis (*r*) æterni numina (*s*) præsunt
Cæsaris: imperii (*t*) pignora juncta vides.

INTERPRETATIO.

At non subducetur Vindemitor. Breve est etiam tempus narrare unde hoc signum ortum sit. Bacchus dicitur dilexisse in montibus Ismariis Ampelon intonsum creatum Satyro & Nympha. Dedit huic vitem alligatam ramis ulmi, quæ vitis nunc habet nomen de nomine pueri. Dum imprudens colligit uvas versicolores in ramo, decidit; Liber transtulit extinctum ad sidera.

CUm sextus Phœbus petit cælum arduum ab Oceano, & scandit ætherem equis alatis, quisquis ades, & frequentas adyta antiqua Vestæ, gratulare, & admove thura aris Iliacis. Honos Pontificalis, quem Cæsar maluit mereri, additus est laudibus ejus innumeris. Numina æterni Cæsaris præsunt Ignibus æternis: aspicis pignora imperii conjuncta.

NOTÆ.

(a) *Vindemitor*) Stella est quæ *Trygeter* vel *Protrygeter* Græcis dicitur, in dextra Virginis ala, quæ nostro acronice 3. Non. Martias oritur, Columellæ sexto; Plinio octavo Idus. Vindemitor ideo dicitur, quod mane seu cosmice exoriens septimo vel undecimo Cal. Septembres, ut diversis placet auctoribus, vindemiæ maturitatem promittat.

(b) *Ismariis*) Ismari Thraciæ montis.

(c) *Tradit*) Distichon adulterinum esse hoc non sine caussa credidit cl. Heins.

(d) *Ulmi*) Ulmis junguntur vites a quibus sustineantur.

(e) *Nomen*) Ἄμπελος enim Græce dicitur.

(f) *Ramo*) Ulmi scil. In ulmo ramosa.

(g) *Pictas*) Rubro colore distinctas.

(h) *Oceano*) Ex quo prodire Sol videtur exoriens.

(i) *Olympum*) Cælum.

(k) *Canæ*) *Antiquæ*.

(l) *Gratare*) Gratulare & Vestæ, & Augusto maximo Pontifici.

(m) *Iliacis*) Ilio ab Ænea advectos æternos Vestæ ignes jam sæpe dictum.

(n) *Innumeris*) Quibus enim titulis atque honoribus Augustum prosequerentur certamen fuit inter Patres.

(o) *Quem mal.*) Honorem Pontificalem scil. ut diis gratus sanctusque videretur.

(p) *Pontificalis*) Die sexto Martii in Lepidi defuncti locum subrogatus fuit Augustus, & Pontifex max. creatus, anno ab Urbe cond. 740. vel 741. ut aliis placet.

(q) *Ignibus*) Vestæ focis inexstinctis, ut ad similitudinem siderum cælestium, custos imperii flamma vigilaret.

(r) *Æterni*) Quia in deos relatus.

(s) *Præsunt*) Judex enim atque arbiter fuit rerum divinarum atque humanarum Pontifex maximus; qui Vestalibus etiam verbera aliasque pœnas, si quid deliquissent, pro jure suo infligebat.

(t) *Pignora*) Ignes dicit Vestales, & Pontificem Augustum; atque hunc per summam adulationem.

(*a*) De veteris Trojæ dignissima (*b*) præda favilla,
Quâ gravis Æneas (*c*) tutus ab hoste fuit;
(*d*) Ortus ab Ænea tangit cognata sacerdos
Numina; (*e*) cognatum, Vesta, tuere caput.
5 Quos sancta (*f*) fovet ille manu, (*g*) bene vivitis ignes.
Vivite inexstincti flammaque (*h*) Duxque precor.

UNA (*i*) nota est (*k*) Marti: Nonis sacrata quod illis
Templa putant lucos (*l*) Vejovis ante (*m*) duos.
Romulus ut saxo lucum circumdedit alto;
10 Cuilibet, Huc, inquit, confuge; tutus eris.
O quam de tenui Romanus origine crevit!
Turba vetus quam non (*n*) invidiosa fuit!
Ne tamen ignaro novitas tibi nominis obstet;
Disce quis iste Deus, curve vocetur ita.
15 Jupiter est juvenis: juveniles adspice vultus.
Adspice deinde manum; fulmina nulla tenet.
Fulmina, post ausos cælum affectare Gigantas,
Sumta Jovi: primo tempore (*o*) inermis erat.

INTERPRETATIO.

Præda dignissima de cineribus antiquæ Trojæ, quâ Æneas onustus securus fuit ab hoste; sacerdos natus ex Ænea junctus est tuo numini: Vesta, serva caput consanguineum. Ignes quos ille fovet sancta manu, bene vivitis. Vivite, oro, inextincti, & flamma & Imperator.

UNum est, signum Marti, quia credunt ædem Vejovis dicatam illis Nonis ante duos lucos. Postquam Romulus cinxit lucum excelsis muris, dixit cuilibet, Huc confuge, eris securus. O quam de parvo initio Romanus auctus est! Quam antiquus populus non fuit invidiosus! Ne tamen novitas nominis moretur te nescium, accipe quis iste Deus, & quamobrem sic appelletur. Jupiter est juvenis: cerne faciem juvenilem. Intuere præterea manum; nulla tractat fulmina. Tela accepta a Jove, postquam Gigantes aggressi ascendere in cælum: & primo tempore erat inermis.

NOTÆ.

(a) *De vet.*) Vestam, ut vides, alloquitur.

(b) *Præda*) Æneæ scil. qui Deos Penates tanquam prædam e mediis hostibus sustulit.

(c) *Tutus*) Illi enim tela & hostes fecere locum, cum Diis atque parente onustus Troja excessit.

(d) *Ortus ab Ænea*) Quia Augustus Julii filius per adoptionem, Julia vero gens ad Æneam per Julum seu Ascanium natales suos referebat.

(e) *Cognatum*) Quia a Venere gens Julia, gens deûm.

(f) *Fovet*) Quippe max. Pontifex.

(g) *Bene*) Inexstincti Augusti curâ.

(h) *Dux*) Imperator, Augustus.

(i) *Nota*) *Inscriptio in Fastis*. Pridie Nonas factus Augustus Pontifex max. Nonis ipsis templum Vejovis dedicatum.

(k) *Marti*) Pro *Martio*, qui Marti sacer mensis.

(l) *Vejovis*) Id est *parvi Jovis*, ut Naso est interpretatus; vel Jovis qui detracta juvandi facultate, vim habet nocendi, ut voluit Agellius. Namque, ut idem docet, *Ve* particula ut augendæ, sic etiam minuendæ rei valet: solebantque etiam antiqui quosdam deos ne obessent placare.

(m) *Duos*) Locum septum densis sentibus inter duos lucos docet quoque Livius Asylo fuisse. Ædicula Vejovis in octava assignatur Urbis regione inter Arcem & Capitolium.

(n) *Invidiosa*) Summa quippe petit Livor.

(o) *Inermis*) Sagittas tamen, atque eas ad nocendum paratas habuisse in manu testatur Agellius.

Igni-

Ignibus (*a*) Ossa (*b*) novis, & Pelion altius Ossa
  Arsit, & in solida fixus Olympus humo.
Stat quoque (*c*) capra simul: Nymphæ pavisse feruntur
  (*d*) Cretides: infanti lac dedit illa Jovi.
5 Nunc vocor ad nomen: vegrandia farra colonæ,
  Quæ male creverunt, (*e*) vescaque parva vocant.
Vis (*f*) ea si verbi est; cur non ego Vejovis ædem,
  Ædem non magni suspicer esse Jovis?
Jamque, (*g*) ubi cæruleum vallabunt sidera cælum,
10 Suspice: (*h*) Gorgonei colla videbis equi.
(*i*) Creditur hic cæsæ gravida cervice Medusæ
  Sanguine respersis prosiluisse jubis.
Huic supra nubes & subter sidera lapso
  Cælum pro terra, pro pede (*k*) penna fuit.
15 Jamque indignanti nova fræna receperat ore,
  Cum (*l*) levis (*m*) Aonias ungula fodit aquas.
Nunc fruitur cælo, quod pennis ante petebat:
  Et nitidus stellis (*n*) quinque decemque micat.

INTERPRETATIO.

Ossa, & Pelion sublimius Ossa, atque Olympus fixus in terra solida flagravit. Est etiam juncta capra: Nymphæ Cretenses creduntur eum aluisse: illa præbuit lac Jovi puero: Jam trantica ad nomen. Colonæ dicunt vegrandia farra quæ non bene aucta sunt, atque vesca quæ tenuia. Si ea est vocis significatio, cur ego non conjiciam templum Vejovis esse templum parvi Jovis? Jamque ubi astra cingent cælum cæruleum, tolle oculos, aspicies colla equi Gorgonei. Hic dicitur prodiisse ex cervice gravida Medusæ interfectæ, jubis infectis sanguine. Cælum fuit pro terra, & penna pro pede huic currenti supra nubes, & sub stellas. Jamque receperat fræna ore repugnante, cum levis ungula aperuit aquas Aonias. Nunc gaudet cælo, in quod prius contendebat alis, & splendidus fulget quindecim stellis.

NOTÆ.

(a) *Ossa*) De istis Thessaliæ montibus tædet toties verba facere.

(b) *Novis*) Quos tunc Jupiter adversus ausos cælum affectare Gigantes primum misit.

(c) *Capra*) Juxta Vejovis simulacrum capræ fuit figmentum, ut loquitur Agell. quæ videlicet Jovem aliquando parvum fuisse, & Amaltheæ capræ lacte nutritum significaret.

(d) *Cretides*) Cretenses: de quibus in 5.

(e) *Vesca*) Quæ parva, imbecilla, & exsucca, *Vesca* dicuntur.

(f) *Ea*) Ut minuat.

(g) *Ubi cærul.*) *Ubi nox aderit.*

(h) *Gorgonei*) Pegasi alati equi, ex Medusæ Gorgonis sanguine orti; qui quidem in sidera relatus Nonis Martiis oritur heliace.

(i) *Creditur*) Bene *creditur:* namque fidem est prope ac si dicas *Fabulatum est.* Fuit vero Pegasus navis nomen, qua vectus Bellerophon.

(k) *Penna*) Quia alatus.

(l) *Levis*) Utpote alati.

(m) *Aonias*) *Bœotias:* Montana enim ejus regionis pars *Aonia* dicitur, in qua mons Helicon, Musis sacer, ubi fons Hippocrene seu Caballinus, quem pedis pulsu Pegasus aquas aperuit.

(n) *Quinque dec.*) Plures habet Hyginus; quem vide.

Pro-

PRotinus adspicies (*a*) venienti nocte Coronam
(*b*) Gnossida. Theseo crimine facta (*c*) Dea est.
Jam (*d*) bene perjuro mutarat conjuge Bacchum,
Quæ dedit ingrato (*e*) fila legenda viro.
5 Sorte tori (*f*) gaudens, Quid (*g*) flebam rustica, dixit?
(*h*) Utiliter nobis perfidus ille fuit.
(*i*) Interea Liber depexos crinibus Indos
Vincit, & (*k*) Eoo dives ab orbe venit.
Inter captivas facie præstante puellas
10 Grata nimis Baccho filia Regis erat.
Flebat amans conjux, spatiataque littore curvo
Edidit incultis talia verba comis:
En iterum (*l*) similes, fluctus, audite querelas:
En iterum lacrymas accipe, arena, meas.
15 Dicebam, memini, perjure & perfide Theseu.
Ille abiit: (*m*) eadem crimina Bacchus habet.
(*n*) Nunc quoque nulla viro, clamabo, fœmina credat:
Nomine mutato caussa relata mea est.
O utinam mea sors, quà (*o*) primum cœperat, isset!
20 Jamque ego præsenti tempore nulla forem!

INTERPRETATIO.

COntinuo videbis Coronam Gnossiam nocte sequente: facta est Dea crimine Theseo. Jam quæ tradidit fila revolvenda viro ingrato feliciter mutaverat Bacchum marito perjuro. Læta sorte lecti, quamobrem lacrymabar inepta, inquit? Ille fuit nobis perjurus cum fructu. Interea Liber subigit Indos depexos crinibus, & redit opulentus ab orbe Eoo. Filia Regis egregiâ formâ erat nimis grata Baccho inter puellas captivas. Uxor amans atque ambulans in sinuoso littore, protulit hujusmodi voces capillis sparsis: En, unde, accipite denuo similes questus: en, arena, excipe denuo meas lacrymas. Dicebam, recordor, perjure & perfide Theseu. Ille excessit: Bacchus habet eadem crimina. Nunc etiam vociferabor, Nulla fœmina confidat viro. Caussa mea est repetita nomine mutato. O utinam mea sors cucurrisset quà primum instituerat! Jamque ego nulla essem tempore præsenti!

NOTÆ.

(a) *Venienti*) Octavo adeoque Idus.

(b) *Gnossida*) Ab Ariadne, Gnosso, Cretæ urbe oriunda, Minois filiâ nomen habuit hæc Corona, quam a Libero patre, vel a Venere, ut quibusdam, nostro etiam placet, dono acceperat.

(c) *Dea*) Ariadne ipsa facta est Dea Thesei crimine; quam Liberam Bacchus appellavit. Prolixe habes in Epistolis Heroidibus totam ferè ejus historiam.

(d) *Bene*) Quia pro homine perfido, fidelem Deum, Bacchum *scil.* invenerat.

(e) *Fila*) Quorum beneficio ex Labyrintho sese extricavit.

(f) *Gaudens*) Postquam Baccho melioribus avibus juncta fuit.

(g) *Flebam*) Vide in ejus epistola in Heroidibus.

(h) *Utiliter*) Quia ex Thesei perfidia nacta est Bacchum, cui nupsit.

(i) *Interea*) Dum gaudet Ariadne Baccho conjuge.

(k) *Eoo*) Scilicet ad Solem & partes Orientis porrecti sunt Indi, quos Bacchus vicerat.

(l) *Similes*) Quales prius audistis, cum a Theseo fui relicta.

(m) *Eadem*) Fidei violatæ *scil.*

(n) *Nunc quoque*) Ex nuptiis Catullianis, Pelei & Thetidos.

(o) *Primum*) Cum me Theseus perdidit.

Quid

Quid me desertis perituram, Liber, (*a*) arenis
　Servabas? potui dedoluisse semel.
Bacche levis, leviorque tuis, quæ tempora cingunt,
　(*b*) Frondibus: in lacrymas, cognite Bacche, meas;
5 Ausus es ante oculos adducta pellice nostros
　(*c*) Tam bene compositum sollicitare torum?
Heu! ubi pacta fides? ubi, quæ jurare solebas?
　Me miseram, quoties hæc ego verba loquor!
(*d*) Thesea culpabas, fallacemque ipse vocabas:
10 　Judicio peccas (*e*) turpius ipse tuo.
Ne sciat (*f*) hoc quisquam, tacitisque doloribus urar:
　Ne toties falli digna fuisse puter.
Præcipue cupiam celari Thesea; ne te
　Consortem culpæ gaudeat esse suæ.
15 At, (*g*) puto, præposita est fuscæ mihi candida pellex.
　Eveniat nostris hostibus (*h*) ille color.
Quid tamen hoc refert, (*i*) vitio si gratior ipso est?
　Quid facis? amplexus inquinat illa tuos.
Bacche, fidem præsta, nec præfer amoribus ullam
20 　Conjugis assuetæ semper amare virum:
Ceperunt (*k*) matrem formosi (*l*) cornua tauri;
　Me (*m*) tua: at hic laudi est, (*n*) ille pudendus amor.

INTERPRETATIO.

Cur, Liber, servabas me morituram in solis arenis? potui semel doluisse. Bacche levis, atque levior foliis tuis, quæ redimiunt tempora, Bacche cognite in meos fletus; non veritus es turbare lectum tam bene compositum, pellice advecta ante oculos nostros? Heu! ubi fides promissa? ubi quæ consueveras jurare? Me infelicem, quoties ego fundo has voces? Incusabas Theseum, & ipse appellabas deceptorem: ipse peccas turpius judicio tuo. Nullus istud intelligat, atque percellar secretis doloribus, ne credar fuisse merita toties decipi. Voveam præsertim latere Theseum; ne lætetur te esse socium peccati sui. At, credo, pellex nivea anteposita est mihi nigræ. Ille color eveniat nostris hostibus. Quid tamen istud interest, si magis placet ipso vitio? Quid agis? illa inficit tuos amplexus. Bacche, præsta fidem; neque antepone ullam amoribus uxoris solitæ semper amare maritum. Cornua pulchri tauri placuerunt matri meæ, tua mihi: at hic amor est honori, ille fuit erubescendus.

NOTÆ.

(a) *Arenis*) Diæ insulæ, ubi relicta a Theseo.

(b) *Frondibus*) Pampinis scil. quibus coronatur Bacchus.

(c) *Tam bene*) Jugali jure & amore, ut videbatur, reciproco, tam pulchre munitum.

(d) *Thesea*) Qui me in Dia insula destituerat.

(e) *Turpius*) Alios quippe qui damnat, legem figit sibi.

(f) *Hoc*) Me a Baccho deceptam, quam sciunt omnes a Theseo fuisse.

(g) *Puto*) Ironice loquitur: nam qui a sole veniunt fusco sunt colore.

(h) *Ille*) Qualis est pellicis.

(i) *Vitio*) Colore fusco.

(k) *Matrem*) Pasiphaën, quæ Tauri amore capta; ut dictum jam sæpe.

(l) *Cornua*) Pro Tauro. Synecdoche est.

(m) *Tua*) Baccho cornua affixerunt imperiti ex lumine quo splendebat Mosis facies a congressu Dei, vocis Hebrææ ambiguitate decepti. Mosen namque in Bacchum etiam deformasse Ethnicos nihil est certius; ut multis asseruit in Demonstrat. sua Evang. nobiliss. Huetius.

(n) *Ille*) Pasiphaës intelligo in taurum. Ne dubites.

Ne

Ne noceat quod amo: (a) neque enim tibi, Bacche, (b) nocebat,
Quòd flammas nobis fassus es ipse tuas.
Nec, quòd nos (c) uris, mirum facis: ortus (d) in igne
Diceris, & patria raptus ab igne manu.
5 Illa ego sum, cui tu solitus promittere cælum.
Hei mihi, pro cælo (e) qualia dona fero!
Dixerat: audibat jamdudum verba querentis
Liber, ut a tergo forte (f) secutus erat.
Occupat amplexu, lacrymasque per oscula siccat:
10 Et, Pariter cæli summa petamus, ait.
Tu mihi juncta toro, mihi (g) juncta vocabula sume.
Jam tibi mutatæ Libera nomen erit.
Sintque tuæ tecum faciam monumenta coronæ;
Vulcanus Veneri quam dedit, illa tibi.
15 Dicta facit: (h) gemmasque novem transformat in (i) ignes.
Aurea per stellas nunc micat illa novem.
(k) SEx ubi sustulerit, totidem demerserit (l) orbes,
(m) Purpureum rapido (n) qui vehit axe (o) diem;

INTERPRETATIO.

Ne noceat quod amo: neque enim, Bacche, nocebat tibi, quòd ipse agnovisti amores tuos. Neque mirum facis, quòd nos incendis. Crederis natus in igne, & sublatus ex flammis manu patria. Ego illa sum, cui tu solitus polliceri cælum. Hei mihi, qualia munera habeo pro cælo! Absolverat: Liber jam diu audiebat voces dolentis, ut forte secutus erat a tergo. Repente amplectitur, & siccat lacrymas per oscula: &, Simul, inquit, ascendamus in cælum. Tu mihi juncta lecto, obtine nomina mihi cognata: jam Libera erit nomen tibi transformatæ. Atque præstabo monumenta Coronæ tuæ sint tecum, quam Vulcanus dedit Veneri, illa tibi. Exequitur dicta; & mutat novem gemmas in stellas. Illa aurea nunc fulget per novem stellas.

POstquam ille qui trahit diem purpureum curru fervido sustulerit sex orbes, & totidem condiderit;

NOTÆ.

( ) *Neque enim*) Ratio est cur Ariadnæ non debeat nocere quòd amorem suum confiteatur.

(b) *Nocebat*) Quia non minus ideo ab Ariadne redamatur.

(c) *Uris*) Jocus est in verbis. *Urere* enim de igne & de amore dicitur.

(d) *In igne*) Cùm Jovis ad Semelen Bacchi matrem accessu, fulmine ipsa exanimata esset; infans vero Immaturus adhuc in patris femur receptus, ubi debita tempora explevit. Quam fabulam habes in Met. m.

(e) *Qualia*) Pellicem scil.

(f) *Secutus*) Ariadnen conquerentem.

(g) *Juncta*) *Liberam* appellavit; ut paulo ante ex Hygino etiam monuimus.

(h) *Gemmas*) Ex auro & Indicis gemmis a Vulcano factam scripsit idem Hyginus.

(i) *Ignes*) *Stellas*. Nam totidem constat Corona.

(k) *Sex ubi*) Tertio Idus, seu decimo tertio Martii mensis Equiria altera; nam prima acta mense Februario.

(l) *Orbes*) Orbes Solis pro Sole ipso de novo prodeunte, atque adeo pro diebus posuit.

(m) *Purpureum*) *Rubicundum*.

(n) *Qui vehit*) Phœbus *scilic.* seu Apollo aut Sol.

(o) *Axe*) Pro curru posuit, quo Apollinem donarunt munifici Poetæ.

Alte-

Altera gramineo spectabis Equiria (*a*) campo,
Quem Tyberis curvis in latus (*b*) urget aquis.
Qui tamen (*c*) ejecta si forte tenebitur unda,
(*d*) Cœlius accipiat pulverulentus equos.
5 (*e*) IDibus est Annæ festum (*f*) geniale Perennæ,
(*g*) Haud procul a ripis, (*h*) advena Tybri, tuis.
Plebs venit, ac virides passim disjecta per herbas
Potat, & accumbit cum pare quisque suâ.
(*i*) Sub Jove pars durat: pauci tentoria ponunt:
10 Sunt, quibus e ramo frondea facta casa est:
Pars ibi pro rigidis (*k*) calamos statuere columnis:
Desuper extentas imposuere togas.
Sole tamen vinoque calent: annosque precantur,
Quot sumant cyathos; (*l*) ad numerumque bibunt.
15 Invenies illic, qui (*m*) Nestoris ebibat annos:
Quæ sit per calices facta (*n*) Sibylla suos.
Illic & cantant quidquid didicere theatris,
Et (*o*) jactant (*p*) faciles ad sua verba manus:

INTERPRETATIO.

aspicies altera Equiria in Campo herboso, quem Tyberis premit a latere aquis sinuosis. Qui tamen si forte tenebitur aqua exsuperante, Cœlius aridus accipiat equos.

IDibus est festum geniale Annæ Perennæ, non longe a ripis tuis, Tybri hospes. Populus adest, & passim stratus per gramina virentia bibit, & quisque accumbit cum sua socia. Pars manet sub dio; pauci ponunt tentoria: sunt quibus tugurium frondeum paratum est ex ramis: pars fixerunt ibi arundines pro firmis columnis: imposuerunt desuper togas extentas. Incalescunt tamen sole & mero; atque poscunt annos, quot ducant pocula; & potant ad numerum. Reperias illic, qui hauriat annos Nestoris; quæ sit facta Sibylla per suos cyathos. Illic & canunt quicquid didicerunt in theatris; & movent manus faciles ad suas voces:

NOTÆ.

(a) *Campo*) Martio *scil.* nisi Tyberis exundatio obstat.

(b) *Urget in l.*) *Ab uno ejus latere.*

(c) *Ejecta*) Inundatione Tyberina.

(d) *Cœlius*) Unus ex septem Urbis collibus, ubi Campus, qui minor dictus, in quo, si Martius forte exundatione Tyberina esset inaccessus, Equiria agebantur.

(e) *Idibus*) Decimo quinto adeoque Martii.

(f) *Geniale*) Quo genio indulgetur. Soliti enim eo die, Annæ Perennæ ea divinæ factæ, mero pro vitæ perennitate precari, ut *scil.* quot calices exsiccarent tot annos viverent; ita ut vix quisquam non ebrius discederet.

(g) *Haud procul*) Ubi Annæ Perennæ nemus, inter Anienis confluentem & pontem Milvium. De quo Martialis.

(h) *Advena*) Quia ex Hetruria, unde & Tuscus amnis dictus:

(i) *Sub Jove*) Sub dio: ad arboris cujusque truncum.

(k) *Calamos*) *Arundines.*

(l) *Ad numerum*) Quia *scil.* pro annis suis aut eorum numerum bibebant, cyathos accurate numerabant.

(m) *Nestoris*) Quem Poetæ trecentos annos vixisse fabulati sunt, quia ad tertiam ætatem seu nonagesimum annum pervenit.

(n) *Sibylla*) Cumæam intelliges, quæ in Metam. septem sæcula vixisse Æneæ refert, victuramque insuper annos 300. dicit. *Merobibas* autem fœminas tacite carpit Naso, qui bibendo Sibyllæ annos æquare posse, quanquam hyperbolice, suadet.

(o) *Jactant*) *Saltant* uno verbo, eo tamen modo, ut motus corporis ad cantilenam, seu festiva, seu gravior esset, componeretur. *Hyporchemata* dixerunt hujuscemodi saltationes.

(p) *Faciles*) Quæ molliter ad numeros moventur.

Et ducunt posito (*a*) duras cratere choreas,
Cultaque diffusis saltat amica comis.
Cum redeunt, (*b*) titubant: & sunt spectacula vulgo:
Et (*c*) fortunatos obvia turba vocant.
5 Occurri nuper; visa est mihi digna relatu
Pompa: (*d*) senem potum pota trahebat anus.
Quæ tamen (*e*) hæc Dea sit, (quoniam (*f*) rumoribus errant)
Fabula proposito nulla tacenda meo.
(*g*) Arserat Æneæ Dido miserabilis (*h*) igne;
10 Arserat extructis (*i*) in sua fata rogis:
(*k*) Compositusque cinis, (*l*) tumulique in (*m*) marmore carmen
Hoc (*n*) breve, quod moriens ipsa reliquit, erat:
Præbuit Æneas & caussam mortis & ensem;
(*o*) Ipsa suâ Dido concidit usa manu.
15 Protinus invadunt (*p*) Numidæ sine (*q*) vindice regnum;
Et potitur capta Maurus (*r*) Iarba (*s*) domo.
Seque memor spretum, Thalamis tamen, inquit, (*t*) Elissæ
En ego, quem toties reppulit illa, fruor.

INTERPRETATIO.

& agitant agrestes choreas omisso poculo, atque amica comis tripudiat sparsis capillis. Cum revertuntur, vacillant; & sunt spectacula plebi: & turba occurrens dicit felices. Nuper factus sum obvius; pompa mihi visa est digna narrari: anus ebria trahebat senem ebrium. Quoniam vere falluntur rumoribus, nulla fabula prætereunda instituto meo, ne nesciatur quæ sit hæc Dea. Flebilis Dido incensa fuerat amore Æneæ; incensa fuerat rogis extructis in suam mortem. Atque cinis erat conditus, & hoc breve carmen insculptum in marmore sepulcri, quod quidem carmen ipsa moriens reliquit: Æneas dedit caussam necis & gladium; ipsa Dido procubuit usa sua manu. Continuo Numidæ irruunt in regnum sine defensore; & Iarba Maurus obtinet domum captam. Atque recordans se contemtum, Ecce ego tamen, ait, quem Elissa toties rejecit, potior ejus thalamis.

NOTÆ.

(a) *Duras*) Rustico, atque incomposito more; qui molli atque facili opponitur.

(b) *Titubant*) Quia ebrii.

(c) *Fortunatos*) Pauper vero tum etiam, cum vino madidus, sumit cornua, ut loquitur Flaccus.

(d) *Senem pot.*) Rem vero lepidam.

(e) *Hæc*) Anna Perenna.

(f) *Rumor. err.*) Aliis in alias sententias abeuntibus.

(g) *Arserat*) Fabulam inceptat.

(h) *Igne*) Amore Æneæ. Res nota ex Carmine Virgiliano.

(i) *In sua fata*) Extructo enim alto in rogo sibi mortem conscivit.

(k) *Compositus*) In urnam collectus.

(l) *Tumuli*) Aggestus terræ, quæ in urnam depositam jaciebatur.

(m) *Marmore*) Cippo lapideo, qui in tumulo statuebatur.

(n) *Breve*) Ut a prætereunte viatore majusculis insuper litteris exaratum epitaphium legi posset.

(o) *Ipsa*) Scilicet ipsa! Distichon seu Epitaphium istud ex epistola, quam Didonis nomine scripsit, repetiit Naso. Vide in Heroidibus.

(p) *Numidæ*) Afri, Mauri, Iarba duce, Didone extincta, Carthaginem, fugatis Tiriis, ejus conditoribus invadunt. Numidia pars Africæ.

(q) *Vindice*) *Defensore*: quippe mortua regina Dido.

(r) *Iarba*) Hic Iarba seu Iarbas potius Getulorum rex fuit, qui Didûs frustra nuptias ambivit.

(s) *Domo*) Didûs regia.

(t) *Elissæ*) Didûs, cui illud primum fuit nomen.

Diffu-

Diffugiunt (*a*) Tyrii quo quemque agit error: ut olim
Amisso (*b*) dubiæ rege vagantur apes.
(*c*) Tertia nudandas acceperat area messes,
Inque cavos ierant tertia musta lacus;
5 Pellitur (*d*) Anna (*e*) domo: lacrymansque (*f*) sororia linquit
Mœnia: germanæ (*g*) justa dat ante suæ.
Mista bibunt molles lacrymis unguenta favillæ;
Vertice (*h*) libatas accipiuntque comas.
Terque, (*i*) Vale, dixit, (*k*) cineres ter ad ora relatos
10 Pressit: & est illis visa subesse soror.
Nacta ratem comitemque fugæ (*l*) pede labitur æquo,
(*m*) Mœnia respiciens dulce sororis opus.
Fertilis est (*n*) Melite sterili vicina (*o*) Cosyræ
Insula, quam Libyci verberat unda freti.
15 Hanc petit hospitio Regis confisa vetusto.
Hospes opum dives Rex (*p*) ibi (*q*) Battus erat.
Qui postquam didicit casus (*r*) utriusque sororis;
Hæc, inquit, tellus quantulacunque tua est.

INTERPRETATIO.

Tyrii dilabuntur, quo error trahit singulos; ut quondam apes incertæ errant rege sublato. Tertia area acceperat messes spoliandas; & tertia musta descenderant in profundas cupas. Anna fugatur domo, atque flens deserit muros sororias: persolvit prius justa germanæ suæ. Leves cineres bibunt unguenta mista lacrymis, & accipiunt capillos desectos capite. Atque ter Vale dixit: ter amplexa est cineres admotos ori: atque soror visa est subesse illis. Postquam invenisset navem, & comitem exilii dilabitur pede æquo, respiciens muros dilectum opus sororis. Melite est insula ferax proxima sterili Cosyræ, quam fluctus maris Libyci quatit. Ad eam contendit credens hospicio antiquo Regis. Rex Battus ibi erat hospes pollens divitiis. Qui ubi accepit vices utriusque sororis; hæc terra, ait, quantulacumque est tua.

NOTÆ.

(a) *Tyrii*) Qui Tyro Phœniciæ urbe profugam Elisam comitati fuerant.

(b) *Dubiæ*) Incertæ quo potissimum se conferant.

(c) *Tertia*) Tertius annus præterierat a Didonis funere.

(d) *Anna*) Didonis soror.

(e) *Domo*) Carthagine.

(f) *Sororia*) Quæ soror Elisa condiderat.

(g) *Justa dat*) Lacrymas præsertim offert inferias, & quæ subjiciet Naso.

(h) *Libatas*) Solenne fuit in gravi funere crines etiam in rogum mittere; aut ad compositos cineres vellere.

(i) *Vale*) De more.

(k) *Cineres*) Urnam, ubi compositi.

(l) *Pede lab.*) Proverbio dixit pro *navigatione utitur secunda*.

(m) *Mœnia*) Carthaginiensia, quæ posuerat Dido.

(n) *Melite*) Insula maris Libyci inter Siciliam & Africam, quæ vulgo *Malta* dicitur.

(o) *Cosyra*) Parva est insula, quæ non ultra sex septem leucas patet.

(p) *Ibi*) Longe diversa habent alii, qui Cyrenen confugisse Annam dicunt, ed Battum quidem ejus urbis, oraculi jussu, conditorem. Sed hic quanquam Cyrenes conditor, non patitur ratio temporum, ut multo posterior Didonem unquam aut Annam viderit.

(q) *Battus*) Rex fuit mitissimus,
Lacrymasque dedisse,
Casibus humanis facilis —
linguæ tamen impeditissimæ, cui inde cognomen; Polymnesti fuit ex Phronime pellice filius, Aristoteles nomine.

(r) *Utriusque*) Didûs & Annæ.

Et tamen hospitii servasset ad (*a*) ultima munus,
Sed timuit magnas (*b*) Pygmalionis opes.
Signa (*c*) recensuerat bis Sol (*d*) sua: tertius ibat
Annus; & exsulibus terra (*e*) petenda nova est.
5 Frater adest, (*f*) belloque petit: (*g*) Rex arma perosus,
Nos sumus imbelles, tu fuge (*h*) sospes, ait.
Jussa fugit, ventoque ratem committit & undis.
Asperior quovis æquore frater erat.
Est prope piscosos lapidosi (*i*) Crathidis amnes
10 Purus ager: Cameren incola turba vocant.
Illuc (*k*) cursus erat: nec longius abfuit inde,
Quam quantum novies mittere (*l*) funda potest.
Vela (*m*) cadunt primo, & (*n*) dubia librantur ab aura.
Findite remigio, navita dixit, aquas.
15 Dumque parant (*o*) torto subducere carbasa lino,
Percutitur rapido puppis adunca Noto:
Inque patens æquor frustra pugnante magistro
Fertur: & ex oculis visa (*p*) refugit humus.
Assiliunt fluctus, imoque a gurgite pontus
20 Vertitur, & (*q*) canas (*r*) alveus haurit aquas.

INTERPRETATIO.

Atque certe asservuisset jus hospitii ad extrema; sed metuit magnam potentiam Pygmalionis. Sol bis perlustraverat sua signa, tertius annus currebat; & terra nova petenda est profugis. Frater venit, & poscit bella. Rex refugiens arma, Nos, inquit, sumus imbelles, tu abi incolumis. Admonita excedit, & credit navem ventis & fluctibus. Frater erat saevior quovis mari. Est campus vacuus ad flumina piscosa Crathidis saxosi; populus accola appellant Cameren. Illuc tendebant; neque longius inde abfuit, quam quantum funda potest jacere novies. Vela prima cadunt, & haerent ex vento incerta. Nauta dixit, pulsate aquas remigio. Atque dum intendunt demittere vela funibus tortis, puppis curva quatitur furente Austro; atque impellitur in apertum mare, nauclero nequicquam renitente; atque terra conspecta recedit ab oculis. Unde incurrunt, & mare eruitur a profundo gurgite, & carina ducit albas aquas.

NOTÆ.

(a) *Ultima*) *Usque ad finem.*

(b) *Pygmalionis*) Tyriorum rex fuit, Didûs atque Annæ frater, sororum exitio semper imminens.

(c) *Recensuerat*) Duo adeoque anni effluxerant.

(d) *Sua*) Duodecim illa dicit Zodiaci, quæ singulis annis Sol perlustrat.

(e) *Petenda*) Annæ scil. & comitibus; cum Batti non possent diutius hospitio frui.

(f) *Bella*) Bellum illaturus illi quisquis sororem Annam defenderet.

(g) *Rex*) Battus.

(h) *Sospes*) Priusquam a fratre injuriam novam patiaris.

(i) *Crathidis*) Calabriæ est fluvius, de quo jam in Matam.

(k) *Cursus*) In eum agrum contendebant.

(l) *Funda*) Aut eâ funditor. Metonym. est.

(m) *Cadunt*) Quia desierat ventus.

(n) *Dubia*) *incerta*; ut fieri solet cum ventus mutatur.

(o) *Torta*) *Funibus*, quibus vela laxantur, aut in altum panduntur.

(p) *Refugit*) Refugere videtur, cum retrocedit navis.

(q) *Canas*) *Albas*; cujusmodi sunt quando ventis agitantur.

(r) *Alveus*) Curva navis, alveo similis.

Vincitur ars vento: nec jam moderator (*a*) habenis
  Utitur, at votis: hic (*b*) quoque poscit opem.
Jactatur tumidas (*c*) exsul Phœnissa per undas;
  Humidaque apposita lumina veste (*d*) tegit.
5 Tum primum Dido felix est dicta sorori,
  Et quæcumque aliquam corpore pressit humum.
(*e*) Figitur ad Laurens ingenti flamine littus
  Puppis: &, (*f*) expositis omnibus, (*g*) hausta perit.
Jam pius Æneas regno (*h*) nataque Latini
10 Auctus erat; populos miscueratque (*i*) duos.
Littore dotali, solo comitatus (*k*) Achate,
  Secretum nudo dum pede carpit iter;
Adspicit errantem, nec credere sustinet Annam
  Esse: (*l*) quid in Latios illa veniret agros?
15 Dum secum Æneas: Anna est, exclamat Achates.
  Ad nomen vultus sustulit illa suos.
Quo fugiat? quid agat? quos terræ (*m*) quærat hiatus?
  Ante oculos miseræ fata (*n*) sororis erant.
(*o*) Sensit, & alloquitur trepidam (*p*) Cythereius heros:
20 (*q*) Flet tamen admonitu mortis, Elissa, tuæ.

INTERPRETATIO.

Ars superatur vento; neque jam gubernator utitur gubernaculo, sed precibus: hic etiam petit auxilium. Profuga Phœnissa agitatur per fluctus turgidos, & velat oculos madidos amictu admoto. Tum primum Dido, & quæcumque tetigit aliquod solum corpore, dicta est beata a sorore. Puppis est impacta forti vento ad littus Laurens, & omnibus eductis, absorpta perit. Jam pius Æneas auctus erat regno & filia Latini, & miscuerat duos populos. Dum calcat viam secretam nudo pede in littore dotali, stipatus solo Achate, conspicit Annam errantem, nec potest credere eam esse: quid illa peteret campos Latinos? Dum secum Æneas; Achates exclamat, Anna est. Illa erexit faciem suam ad nomen. Quo dilabatur? quid faciat? quos quærat hiatus terræ? Mors infelicis sororis erat præ oculis. Heros Cythereius advertit, & compellat timidam: lacrymatur tamen recordatione tui obitus, Elissa.

NOTÆ.

(a) *Habenis*) Pro *gubernaculo* posuit.

(b) *Quoque*) Cum jam *stilisset* cæteri pavidi deorum suorum quisque opem implorarent.

(c) *Exsul Ph.*) Anna *scil.* ex Phœnicia oriunda.

(d) *Tegit*) Ne periculum videret.

(e) *Figitur*) Illisa atque afflicta est.

(f) *Expositis*) *In terram delatis*.

(g) *Hausta*) *Demersa*.

(h) *Nata*) Lavinia, quæ Latini patris regnum denique in dotem Æneæ tradidit.

(i) *Duos*) Trojanum atque Latinum.

(k) *Achate*) Qui assiduus Æneæ comes.

(l) *Quid in L.*) Istud apud se reputabat Æneas.

(m) *Quærat*) Ne virum aspiciat, qui Didûs sororis mortem acceleravit, Carthaginis occupatæ, exsilii, quo ipsa afflicta, & naufragii caussa fuit.

(n) *Sororis*) Quæ, ut modo dictum, Æneæ caussa sibi mortem conscivit.

(o) *Sensit*) Quæcumque Anna animo volvebantur.

(p) *Cythereius*) Æneas; cui a Venere matre, quæ *Cytherea* a Cytheris insula dicta e illud datum nomen.

(q) *Flet*) Æneas *scil.* ut pium decuit.

An-

Anna, (*a*) per hanc juro, (*b*) quam quondam audire solebas
Tellurem fato prosperiore dari;
Perque (*c*) Deos comites, hac nuper sede locatos;
Sæpe meas (*d*) illos increpuisse moras.
5 Nec (*e*) timui de morte tamen: (*f*) metus abfuit iste.
(*g*) Hei mihi! credibili (*h*) fortior illa fuit.
(*i*) Ne refer: adspexi non illo pectore digna
Vulnera, Tartareas (*k*) ausus adire domos.
At tu, seu ratio te nostris appulit oris,
10 Sive Deus; regni commoda carpe mei.
(*l*) Multa tibi memores, nil non debemus Elissæ.
Nomine grata tuo, grata sororis, eris.
Talia dicenti (*m*) (neque enim spes altera restat)
Credidit; errores exposuitque suos.
15 Utque domum intravit (*n*) Tyrios induta paratus;
Incipit Æneas: (cætera turba silet.)
Hanc tibi cur tradam, (*o*) pia caussa, Lavinia conjux,
Est mihi: consumsi naufragus hujus opes.
Orta Tyro regnum Libyca possedit in ora:
20 Quam precor ut caræ more sororis ames.

INTERPRETATIO.

Anna, ego juro per hanc terram, quam olim consueveras audire dari fato latiore, & per Deos comites, nuper positos in hac sede, illos sæpe damnasse meas procrastinationes. Neque tamen metui de morte: iste timor abfuit. Hei mihi! illa fuit fortior credibili. Ne memora. Vidi plagas non dignas illo pectore, non veritus ingredi domos infernas. At tu, seu ratio, seu Deus admovit te nostris littoribus, sume commoda mei regni. Debemus tibi multa non ingrati, nihil non debemus Elissæ. Eris accepta nomine tuo, eris accepta nomine *sororis. Credidit narranti talia; (neque enim spes alia superest), atque retulit errores suos. Et postquam subiit domum, ornata cultibus Tyriis, Æneas incipit, cætera turba tacet. Lavinia uxor, est mihi pia caussa, quamobrem tibi hanc tradam: passus naufragium exhausi hujus facultates. Orta Tyro obtinuit regnum in regione Libyca, quam oro ut diligas tanquam caram germanam.*

NOTÆ.

(a) *Per hanc*) Optime, ut in re tanta, Deos a primo exordio testes facit eum innocentiæ Æneæ sese excusans.

(b) *Quam*) De Italia loquitur, quem si ex Marone cognoverit, tantum non pro divinitate quadam suspexerit.

(c) *Deos com.*) Vestem & deos Penates, quos secum in Italiam profugus Æneas advexit.

(d) *Illos*) Deos *scil.* Quos quidem Æneam objurgasse ex Virgilio didiceris.

(e) *Timui de*) Hoc est, Didonem sibi manus violentas illaturam. Optime excusatio.

(f) *Metus ab.*) Optime reduplicatione utitur.

(g) *Hei mihi*) Commiseratio apposita.

(h) *Fortior*) Quæ sibi mortem conscivit.

(i) *Ne refer*) Non tantum quia nota omnia, ut bene quidem observaverant; sed quia præsertim nimio dolore torqueretur. Atque hoc cautissimum ad gratiam comparandam.

(k) *Ausus*) Ne pigeat de eo Æneæ ad inferos descensu Maronem ipsum audire Æn. 6.

(l) *Multa tibi*) Vide quam apposita, quamque composite oratio. *Debemus*, inquit, *tibi multa*; *Elissæ omnia*. *Memores*, adeoque erimus, &c. Ad singulas voces ipse attende.

(m) *Neque en.*) Optime istud ad decorum.

(n) *Tyrios*) Purpureos; atque auro intextas vestes, quales apud Virgil. Æneid 4.

(o) *Pia*) Quia exul, bene merita, &c. Quanquam pius Æneas, credo, non omnia retulit.

Omnia.

Omnia promittit, (*a*) falsumque Lavinia vulnus
Mente premit tacita, dissimulatque fremens.
Donaque cum videat præter sua lumina ferri
Multa palam; mitti clam quoque multa putat.
5 Non tamen exactum, quid (*b*) agat: furialiter odit,
Et parat insidias: & cupit ulta mori.
Nox erat: ante torum visa est adstare (*c*) sororis,
Squallenti Dido sanguinolenta coma.
Et fuge, ne dubita, (*d*) mœstum, fuge, dicere, tectum.
10 (*e*) Sub verbum querulas impulit aura fores.
Exsilit; & velox humili super arva fenestra
Se jacit: audacem fecerat ipse timor.
Quaque metu rapitur, tunicâ velata recinctâ
Currit, ut auditis territa dama lupis.
15 Corniger hanc cupidis rapuisse (*f*) Numicius undis
Creditur, & stagnis occuluisse suis.
(*g*) Sidonis interea magno clamore per agros
Quæritur: apparent signa notæque pedum.
Ventum erat ad ripas: inerant vestigia ripis.
20 (*h*) Sustinuit tacitas (*i*) conscius amnis aquas.
Ipsa loqui visa est, (*k*) Placidi sum Nympha Numici:
Amne perenne latens Anna (*l*) Perenna vocor.

INTERPRETATIO.

Lavinia pollicetur omnia, & tegit mente secreta falsum vulnus, atque furens dissimulat. Et cum cernat munera portari sub suis oculis, arbitratur multa mitti palam, multa etiam secreto. Non tamen certum quid incipiat. Odio habet insane; molitur dolos, & optat occidere ulta. Nox erat: Dido infecta sanguine, capillis fœdis, visa est adesse sorori ante lectum, atque dicere, Vita, ne hæreas, vita tristem domum. Ventus agitavit januam stridentem, sub ipsam *vocem. Prorumpit: & celeriter se mittit in campum ex depressa fenestra: ipse pavor fecerat audentem. Et tecta tunica recincta fugit qua abstrahitur timore, sicuti dama tremefacta lupis auditis. Numicius corniger creditur abstulisse hanc fluctibus fervidis; atque abdidisse suis gurgitibus. Interea Sidonis quæritur ingenti clamore per campos: vestigia, atque indicia pedum cernuntur. Accesserant ad ripas: signa impressa erant ripis; fluvius conscius repressit aquas silentes. Ipsa visa est dicere, Sum Nympha lenis Numici, delitescens amne perenne, appellor Anna Perenna.*

NOTÆ.

(a) *Falsum*) Falso quippe adductam sibi pellicem credidit.

(b) *Agat*) Lavinia *scilicet* quæ quidem aliquid insigne adversus Annam moliebatur; quid tamen illud esset nondum invenerat.

(c) *Sororis*) Annæ *scil.*

(d) *Mœstum*) In quo triste facinus te adversum paratus.

(e) *Sub verbum*) Quo tempore Annam sororem Dido per somnum alloquebatur.

(f) *Numicius*) Latii parvus fluvius, in quo & repertum Æneæ cadaver.

(g) *Sidonis*) Anna, cui a Sidone Tyro vicina urbe illud nomen.

(h) *Sustinuit*) Ne murmur ederent, atque Annæ vox audiri posset.

(i) *Conscius*) Quippe qui Annam sustulerat.

(k) *Placidi*) Seu potius rapidi, qui fugientem hauserit.

(l) *Perenna*) A perenni aquarum fluxu.

Pro-

Protinus (*a*) erratis læti vescuntur in agris:
Et celebrant largo (*b*) seque diemque mero.
Sunt quibus (*c*) hæc Luna est, quia mensibus impleat annum:
Pars (*d*) Themin, (*e*) Inachiam pars putat esse (*f*) bovem.
5 Invenies, qui te Nymphen (*g*) Atlantida dicant;
Teque Jovi primos, Anna, dedisse cibos.
Hæc quoque, quàm referam, nostras pervenit ad aures
Fama: nec (*h*) a vera dissidet illa fide.
Plebs vetus, & nullis etiamnum (*i*) tuta (*k*) Tribunis,
10 (*l*) Fugit, & in (*m*) sacri vertice montis abit.
Jam quoque, quem secum tulerant, defecerat illos
Victus, & humanis usibus apta (*n*) Ceres.
Orta suburbanis quædam fuit Anna (*o*) Bovillis
Pauper, sed (*p*) mundæ sedulitatis, anus.
15 Illa, levi (*q*) mitra canos redimita capillos,
Fingebat tremula rustica liba manu:

INTERPRETATIO.

Continuo læti epulantur in campis lustratis, atque celebrant se atque diem multo vino. Sunt quibus hæc est Luna, quòd conficiat annum mensibus, pars credit esse Themin, alii vaccam Inachiam. Reperies qui asserant te esse Nympham Atlantidem, Teque, Anna, præbuisse Jovi prima alimenta. Hic etiam rumor, quem proferam, tetigit nostras aures; neque is procul est a certa fide. Antiquus populus, neque adhuc satis securus suis Tribunis secessit; & fugit in cacumen sacri montis. Jam etiam cibi quos secum portaverant atque triticum idoneum usibus humanis illis deerat. Fuit quædam Anna orta Bovillis suburbanis, anus pauper, sed nitidæ sedulitatis. Illa habens comam albam tectam levi vitta fingebat liba rustica manu tremente:

NOTÆ.

(a) *Erratis*) In quibus erraverant Annam quærentes.

(b) *Se*) Qui quæsivissent & invenissent Annam.

(c) *Hæc*) Anna Perenna *scil.*

(d) *Themin*) Quæ Dea quid fas sit docens vetustissimum in Bœotia dicitur habuisse oraculum.

(e) *Inachiam*) Isidem *scil.* quæ quidem prius Inachi filia Io nomine: de qua plura in superioribus.

(f) *Bovem*) In vaccam mutatam Junonis zelotypia dictum sæpius.

(g) *Atlantida*) Unam ex Atlantis filiabus, quam Jovis fuisse volunt nutricem.

(h) *A vera*) Ut ipse adeoque maximus fabularum consectator cæteras minus probet.

(i) *Tuta*) In terga enim debitorum sæviebant eorum fœneratores.

(k) *Tribunis*) Hos juris sui vindices, ob impotentiam maxime fœneratorum anno ab Urbe 260. sibi per secessionem e Patribus paravit plebs Romana.

(l) *Fugit*) Secessit a Patribus, atque in monte sacro per hyemem totam permansit, donec Menenii Agrippæ sapientia & auctoritate, postquam etiam de superbia sua aliquid remisisset nobilitas, tandem revocata est.

(m) *Sacri*) Hic tumulus, qui ad tertium milliarium trans Anienem primus occurrit, viâ Nomentanâ, sacer ideo appellatus quòd ibi Jovi Fauno post reditum in Urbem plebs aram posuerit.

(n) *Ceres*) Deam pro inventis frugibus tritico seu frumento posuit.

(o) *Bovillis*) Suburbanum dixit istud oppidum, quia aliud fuit in Campania.

(p) *Mundæ sedulit.*) Duobus verbis elogium quo opus erat absolvit.

(q) *Mitra*) Pileum fuit aut palliolum muliebre Lydio more.

Atque

Atque ita per populum fumantia mane solebat
  Dividere: hæc populo (*a*) copia grata fuit.
(*b*) Pace domi facta (*c*) signum posuere Perennæ,
  Quòd sibi defectis illa tulisset opem.
5 Nunc mihi, cur cantent, superest, obscœna puellæ,
  Dicere: nam coeunt, certaque probra canunt.
Nuper erat Dea facta; venit (*d*) Gradivus ad Annam:
  Et cum seducta talia verba facit:
Mense meo coleris; junxi mea tempora tecum:
10 (*e*) Pendet ab officio spes mihi magna tuo.
Armifer armiferæ correptus amore Minervæ
  Uror: & (*f*) hoc longo tempore vulnus alo.
Effice, (*g*) Dî studio similes coeamus (*h*) in unum.
  Conveniunt (*i*) partes hæ tibi, comis anus.
15 Dixerat: illa Deum promisso ludit (*k*) inani;
  Et (*l*) stultam (*m*) dubia spem trahit usque mora.
Sæpius instanti, Mandata peregimus, inquit.
  Evictas precibus vix (*n*) dedit (*o*) illa manus.
Gaudet (*p*) amans, thalamosque parat: deducitur (*q*) illuc
20 Anna (*r*) tegens vultus, ut nova nupta, suos.

INTERPRETATIO.

atque sic consueverat spargere mane in plebem ea fumantia. Hæc abundantia fuit accepta plebi. Pace domi restituta, statuerunt simulacrum Perennæ, quia illa auxilio fuisset sibi destitutis. Jam mihi restat aperire, quamobrem puellæ canant turpia: nam conveniunt atque cantant certa probra. Facta erat nuper dea. Gradivus accessit ad Annam, & hujusmodi voces profert ad semotam. Sacra fiunt tibi mea mense; junxi mea tempora tecum; spes magna mihi pendet ab officio tuo. Ego armifer ardeo incensus amore Palladis armiferæ: atque gero istud vulnus a longo tempore. Fac, ut Dii similes studiis jungamur. Anus comis, hæ partes tibi conveniunt. Absolverat: illa imponit Deo vanâ pollicitatione, & usque producit spem ineptam incerta mora. Cum frequentius urgeret, Jussa, ait, absolvimus: illa ægre præbuit manus victas precibus. Amans lætatur, atque adornat thalamos. Anna velans faciem suam ut nova nupta perducitur illuc.

NOTÆ.

(a) *Copia*) Pro annua tamen januirata.

(b) *Pace*) Postquam in Urbem plebs rediit.

(c) *Signum*) Statuam, cum ara.

(d) *Gradivus*) Mars.

(e) *Pendet ab*) *In te spes est. Pendet a te quod voveo.*

(f) *Hoc*) Amoris *scil.*

(g) *Dii*) Mars *scil.* & Minerva bellorum præsides.

(h) *In unum*) Par conjugium *scil.*

(i) *Hæ partes*) Ut Minervam ad conjugium flectas.

(k) *Inani*) Quia tametsi esse promisisset cum Minerva acturam, & ad connubium pellecturam, nequaquam illud curavit.

(l) *Stultam*) Martis stulte Minervæ nuptias ambientis.

(m) *Dubia*) Qua modo rem bene, modo male sese habere anus Marti referebat.

(n) *Dedit manus*) *Victis annuit.*

(o) *Illa*) Minerva *scil.*

(p) *Amans*) Martem intellige.

(q) *Illuc*) In Martis thalamos.

(r) *Tegens*) Flammeo *scil.* quo nova nupta velatur, cum ad virum deducitur.

Oscula sumturus (*a*) subito Mars adspicit Annam;
Nunc pudor elusum, nunc subit ira, Deum.
Ridet amatorem caræ nova Diva Minervæ:
Nec res hac Veneri gratior ulla fuit.
5 Inde joci veteres obscœnaque dicta canuntur:
Et juvat hanc magno verba dedisse Deo.
(*b*) Præteriturus eram gladios in (*c*) Principe fixos,
Cum sic a (*d*) castis Vesta locuta focis:
Ne dubita meminisse: meus fuit ille (*e*) Sacerdos.
10 Sacrilegæ telis (*f*) me petiere manus.
Ipsa (*g*) virum rapui, (*h*) simulacraque nuda reliqui.
Quæ cecidit ferro, Cæsaris umbra fuit.
Ille quidem cælo positus Jovis atria servat;
Et tenet in magno (*i*) templa dicata foro.
15 At quicunque (*k*) nefas ausi, prohibente Deorum
Numine, polluerant Pontificale caput;
Morte (*l*) jacent merita: testes estote Philippi,
Et quorum sparsis ossibus (*m*) albet humus.
(*n*) Hoc opus, hæc pietas, hæc prima elementa fuerunt
20 Cæsaris, ulcisci justa per arma patrem.

INTERPRETATIO.

Mars libaturus suavia videt repente Annam: jam verecundia, jam ira corripit Deum deceptum. Nova Diva irridet amatorem dilectæ Palladis: neque res ulla fuit gratior Veneri. Inde joci antiqui, & verba salacia cantantur: atque conducit huic fefellisse magnum Deum. Omissurus eram enses adactos Principi, cum Vesta ita loquuta est a castis altaribus: Ne cunctator mentionem fecisse: ille fuit meus sacerdos: manus impiæ irruerunt in me gladiis. Ipsa sustuli virum, & reliqui inanem figuram. Umbra fuit Cæsaris quæ afflicta ferro. Ille quidem cælo receptus servat atria Jovis, & habet templa dicata in magno foro. At quicumque aggressi nefas, numine Deorum vetante, fœdaverant caput Pontificale, afflicti sunt morte digna. Philippi, & quorum ossibus disjectis terra candet, estote testes. Hoc opus, hæc pietas, hæc fuerunt prima rudimenta Cæsaris, ulcisci parentem per justa arma.

NOTÆ.

(a) *Subito*) Postquam Annæ vultus detexisset.

(b) *Præteriturus*) Atque equidem data opere, rei *scil.* atrocie odio permotus.

(c) *Principe*) Julio Cæsare, qui tribus & viginti vulneribus anno ab Urbe condita 709. in curia confossus est. Dies *Parricidium* dictus, ac decretum ne eodem Senatus unquam cogeretur.

(d) *Castis*) Quia Casta ipsa Dea, quæ in focis colebatur.

(e) *Sacerdos*) Pontifex quippe fuit Maximus, ad quem sacrorum suprema cura pertinebat.

(f) *Me*) Siquidem carissimum sibi Sacerdotem ferro violaverunt.

(g) *Virum*) Julium Cæsarem *scil.* quem in cælum Vesta transtulisse dicit.

(h) *Simulac.*) Corpus dicit Cæsaris, quod ipsius tantum quasi species, aut umbra quædam. Atque equidem istud verissimum, & mente altissima omnibus perscrutandum.

(i) *Templa*) Triennio ab obitu Julio Cæsari in foro Romano templum excitatum.

(k) *Nefas*) Imperatoris ejusdemque Pontificis corpus violare.

(l) *Jacent*) Vix triennio quisquam supervixit: quanquam hic de Bruto & Cassio præsertim conjuratorum principibus agitur, qui ad Philippos Macedoniæ urbe profligati.

(m) *Albet*) Albicant *sc.* insepultorum ossa.

(n) *Hoc opus*) Patrem Julium ulcisci, initium fuit rerum agendarum & gloriæ Augusti.

To-

(*a*) POstera cum teneras Aurora (*b*) refecerit herbas;
Scorpios (*c*) a prima parte videndus erit.
(*d*) TErtia post Idus lux est celeberrima Baccho.
Bacche, (*e*) fave vati; dum tua festa cano.
5 Nec referam (*f*) Semelen; ad quam nisi (*g*) fulmina secum
Jupiter adferret, parvus (*h*) inermis eras;
(*i*) Nec puer ut posses (*k*) maturo tempore nasci,
Expletum (*l*) patrio corpore matris onus.
(*m*) Sithonas & (*n*) Scythicos longum enumerare triumphos,
10 Et domitas gentes, thurifer Inde, tuas.
Tu quoque Thebanæ male (*o*) præda tacebere matris;
Inque tuum furiis, acte (*p*) Lycurge, genu.
Ecce libet subitos (*q*) pisces, Tyrrhenaque monstra
Dicere: sed non est carminis hujus opus.

INTERPRETATIO.

POstquam sequens Aurora restituerit tenera gramina, Scorpius erit conspiciendus a parte anteriore.

TErtia dies ab Idibus est celeberrima Bacche, Bacche, propitius esto Poetæ, dum canto tua sacra. Neque memorabo Semelen; ad quam nisi Jupiter attulisset fulmina secum, eras parvus inermis; neque dicam *sarcinam matris perfectam corpore patrio, ut posses exoriri tempore matura. Prolixum recensere Sithonas, & triumphos Scythicos; & tuas nationes subactas, Inde thurifer, Tu etiam male præda matris Thebanæ, tuque Lycurge, impulse furiis in tuum genu silentio prætermitteris. En placet referre pisces repentinos & prodigia Tyrrhena: verum non est opus hujus poematis.*

NOTÆ.

(a) *Postera*) Adeoque 17. Calend. Apr.

(b) *Refecerit*) Rore, qui mane, atque exoriente Aurora decidit.

(c) *A prima*) Quia medius occiderit; neque chelæ ejus, in quibus Libra, amplius tunc temporis apparuerint.

(d) *Tertia post Idus*) Decima quinta adeoque Kalendas. Verum de industria lapsus videtur Naso dum pertinaciter vetus calendarium sequitur; cui quidem ut subscribemus pro 15, 16. erit numeranda. Siquidem enim ut ex sequentibus patebit, & certum est, 14. Caland. April. inciperent Minervæ Quinquatria, & dies esset media inter illa & Liberalia, hæc necesse fuit ad 16. assignare.

(e) *Fave*) Non temere vates Bacchi favorem implorat ad opus suum, quem carmina docentem vidisse se testatur Horatius.

(f) *Semelen*) Bacchi mater fuit, Cadmi filia.

(g) *Fulmina*) Quomodo ad Semelen Jupiter eodem Majestatis apparatu quo cum Junone venerit, unde & illa exanimata est, videsis in Metam.

(h) *Inermis*) Bella multa adultus Liber pater gessit, multamque inde sibi laudem peperit; at vero puer, nisi fulminibus quibus & mater Semele exarsit Jovis filius cognitus esset, inermis & sine ea gloria fuisset.

(i) *Nec*) *Referam*, supple.

(k) *Maturo*) Namque primo, ut ex matris fulmine extinctæ utero dereptus est, immaturus fuit fœtus Liber.

(l) *Patrio*) Jovis, qui Bacchum in femur suum recepit, ut ibi debita tempora matris impleret, & perfectus demum nasceretur.

(m) *Sithonas*) Sithones Thraciæ populi a Baccho domiti.

(n) *Scythic.*) Scythas etiam cum Indis Bacchus dicitur subegisse: imo & totum orbem bellis & victoriis peragrasse. Quæ vera an fabulosa sint, magna ex parte saltem ambigitur.

(o) *Præda*) Pentheum dicit Thebanum regem, qui ab Agave matre, dum Bacchi aspernit sacra, discerptus est: uti sæpe dictum.

(p) *Lycurge*) Hic rex Thracum cum Bacchi vites incidere niteretur, crus sibi abscidisse dicitur.

(q) *Pisces*) In quos mutati Tyrrheni nautæ, qui Baccho vim parare ausi; ut fuse declaratum in Metam.

Carminis hujus opus, caussas expromere, quare
Vilis (*a*) anus populos ad sua liba vocet.
(*b*) Ante tuos ortus aræ sine honore fuerunt,
Liber, & (*c*) in gelidis herba reperta focis.
5 Te memorant (*d*) Gange, totoque Oriente subacto,
Primitias magno seposuisse Jovi.
Cinnama tu primus (*e*) captivaque thura dedisti,
Deque triumphato viscera tosta bove.
Nomine ab (*f*) auctoris ducunt Libamina nomen,
10 Libaque: quod sacris pars datur inde focis.
Liba Deo fiunt: succis quia dulcibus ille
Gaudet, & a Baccho mella reperta ferunt.
Ibat arenoso (*g*) Satyris comitatus ab (*h*) Hebro:
(Non habet ingratos fabula nostra jocos)
15 Jamque erat ad (*i*) Rhodopen, (*k*) Pangæaque florida ventum,
(*l*) Æriferæ comitum concrepuere manus.
Ecce (*m*) novæ coeunt volucres tinnitibus actæ:
Quàque movent sonitus æra, sequuntur apes.
Colligit errantes, & in (*n*) arbore claudit inani
20 Liber; & inventi præmia mellis habet.

INTERPRETATIO.

Est materia hujus poematis eruere caussas, quamobrem pauper anus invitet plebem ad sua liba. Priusquam ortus esses, Bacche, altaria fuerunt neglecta, atque gramen inventum in aris frigidis. Ajunt te, Gange, & toto Oriente domito, servasse primitias magno Jovi. Tu primus obtulisti cinnama & thura captiva, atque intestina tosta de bove triumphato. Libamina atque liba sumunt nomen a nomine auctoris, quòd pars inde libatur sacris altaribus. Liba fiunt Deo, quia ille amat dulces succos, & dicunt mella inventa a Baccho. Recedebat ab Hebro arenoso stipatus Satyris: (narratio nostra non habet jocos ingratos.) Jamque pervenerant ad Rhodopen & Pangæa florentia, manus æriferæ comitum strepuerunt. Ecce novæ volatiles motæ sonitibus conveniunt: atque apes sequuntur æra quà tinnitus cient. Bacchus cogit vagantes, atque includit cava arbore, & habet præmia mellis reperti.

NOTÆ.

(a) *Anus*) Plures erant, quæ transeuntes quoslibet ad liborum emptionem invitabant, & pro emptore sacrificabant, libi emti parte foculo indita; ut ex Varrone indicavit illustriss. Neapolis.

(b) *Ante tuos*) Antequam natus esses.

(c) *In gelid.*) Gelidi vero foci fuerunt qui nulli, cum herba in illis locis pullularet, ubi deinde extructi.

(d) *Gange*) Qui maximus Indiæ ulterioris fluvius.

(e) *Captiva*) Captivorum Arabum.

(f) *Auctoris*) Liberi scil. cui libamina fiebant, & vinum in sacris libabant, quòd vitem reperisset. At enim melius a λείβω *funde* libamen, & libum ab eo quòd libandi causa fieret.

(g) *Satyris*) Quos alibi *præviam Dei turbam* vocat Naso.

(h) *Hebro*) Qui Thraciæ fluvius in Ægæum devolvitur.

(i) *Rhodopen*) Thraciæ mons est.

(k) *Pangæa*) Mons Thraciæ Philippis imminens.

(l) *Ærifera*) Cymbalis enim, multoque æris tinnitu Bacchanalia celebrabantur.

(m) *Novæ*) Quia tunc ignotæ.

(n) *Arbore*) Cavo trunco.

Uc

Ut Satyri (*a*) lævisque senex tetigere (*b*) saporem;
Quærebant flavos per nemus omne favos.
Audit in exesa stridorem (*c*) examinis ulmo:
Adspicit & ceras, (*d*) dissimulatque senex.
5 Utque (*e*) piger pandi tergo residebat aselli;
Applicat hunc ulmo corticibusque cavis.
Constitit ipse super ramoso stipite nixus:
Atque avide trunco condita mella (*f*) petit.
Millia crabronum coeunt; & vertice (*g*) nudo
10 Spicula defigunt, oraque summa notant.
Ille cadit præceps; & calce feritur aselli:
Inclamatque suos, auxiliumque rogat.
Concurrunt Satyri, (*h*) turgentiaque ora parentis
Rident; (*i*) percusso claudicat ille genu.
15 Ridet & ipse (*k*) Deus: (*l*) limumque inducere monstrat:
Hic paret monitis, & linit ora luto.
Melle pater fruitur: liboque infusa calenti
Jure (*m*) repertori candida mella damus.
Fœmina cur (*n*) præsit, non est rationis opertæ.
20 (*o*) Fœmineos (*p*) thyrso concitat ille choros.
Cur anus (*q*) hoc faciat, quæris? vinosior ætas
Hæc est, & gravidæ munera vitis amans.

INTERPRETATIO.

Postquam Satyri & senex calvus gustaverunt saporem, quærebant flavos favos per omnem silvam. Senex audit bombilans examen in cava ulmo; videt etiam ceras, atque dissimulat. Et ut segnis hærebat dorsa curvi asini, admovet hunc ulmo & corticibus profundis. Ipse nixus trunco ramoso super stetit, atque captat cupida mella abdita cavo. Millia crabronum congruunt, & immittunt aculeos nudo capiti, atque signant extremos vultus. Ille ruit præceps, & percutitur calce asini; atque vocat suos, & petit opem. Satyri concurrunt, atque irrident vultus inflatos patris: ille claudicat genu afflicto. Ipse quoque Deus ridet, & docet apponere lutum. Hic obtemperat jussis, atque inducit limum faciei. Pater potitur melle: & merito præbemus inventori flava mella infusa libo calido. Non est rationis arcanæ quamobrem fœmina præsit. Ille agit thyrso cœtus fœmineos. Petis quamobrem anus istud faciat? Hæc ætas est magis dedita vino, & amans dona vitis onustæ.

NOTÆ.

(a) *Levis*) Calvos quippe fuit Silenus: illumque capita glabro & ore deformi depinxit vetustas.

(b) *Saporem*) Mellis *scil.*

(c) *Examinis*) Quod quidem apum Silenus, cum crabronum seu vesparum esset, stulta arbitratus est.

(d) *Dissimulat*) Ne laviores Satyri mel inde primi peterant.

(e) *Piger*) Quia senex, minusque ad conscendendas arbores paratus.

(f) *Petit*) Seu petere festinat.

(g) *Nudo*) Namque calvus, ut dictum supra.

(h) *Turgentia*) Ex crabronum infixis spiculis.

(i) *Percusso*) Calce aselli.

(k) *Deus*) Bacchus *scil.*

(l) *Limum*) *Lutum*. Aquâ vero ex raphani foliis melius crabronum ictus curantur.

(m) *Repertori*) Baccho *scil.*

(n) *Præsit*) Quia populum ad liba vocat.

(o) *Fœmineos*) Mænadum quas secum Bacchus rapit.

(p) *Thyrso*) Quæ pampinis atque hederia hasta est involuta.

(q) *Hoc*) Vocat populus ad liba, & Bacchi festa.

Cur

Cur hedera cincta est? hedera est gratissima Baccho.
(*a*) Hoc quoque cur ita sit, dicere nulla mora est.
(*b*) Nysiades Nymphæ, puerum quærente (*c*) noverca,
Hanc frondem cunis (*d*) apposuere novis.
5 Restat, ut inveniam, quare toga (*e*) libera detur
(*f*) Lucifero pueris, candide Bacche, tuo.
Sive, quod ipse puer semper, juvenisque videris;
Et media est ætas inter (*g*) utrumque tibi:
Seu quia tu pater es, patres sua pignora natos
10 Commendant curæ numinibusque tuis.
Sive, quod es Liber, vestis quoque libera per te
Sumitur, & vitæ liberioris iter.
An quia, cum prisci colerent studiosius agros,
Et patria faceret rure Senator opus,
15 Et caperet fasces a curvo (*h*) consul aratro,
Nec crimen duras esset habere manus;
(*i*) Rusticus ad ludos populus veniebat in Urbem;
Sed Dîs, non (*k*) studiis (*l*) ille dabatur honos:
Luce sua ludos uvæ commentor habebat;
20 Quos cum (*m*) tædifera nunc habet ipse Dea.
Ergo, ut tyronum celebrare frequentia possit,
Visa dies dandæ non aliena togæ.

INTERPRETATIO.

Quamobrem sit tecta hedera? Hedera est gratissima Baccho. Nulla est etiam difficultas dicere, quamobrem hoc ita sit. Nymphæ Nysiades sparserunt illa folia in novas cunas. Superest, ut reperiam, quamobrem toga libera præbeatur pueris tuo die, Bacche splendide. Sive, quia ipse videris semper puer atque juvenis, & ætas est tibi media inter utrumque; seu quia tu es parens, parentes commendant liberos sua pignora curæ & potestatibus tuis. Sive quod es Liber, vestis quoque libera, atque via vitæ liberioris capitur per te. An quia, cum veteres colerent studiosius agros, & Senator faceret opus in arvo patrio, atque Consul sumeret fasces a curvo aratro, neque esset crimen habere manus scabras, populus rusticus commeabat in Urbem ad ludos: verum ille honos exhibebatur Diis, non studiis. Repertor uvæ habebat ludos die sua, quos ipse nunc habet cum Dea tædifera. Ergo, ut turba tyronum possit celebrare, visa dies non aliena togæ exhibendæ.

NOTÆ.

(a) *Hoc*) Ut Bacchæ seu Mænades hædera cinguntur.

(b) *Nysiades*) Quæ Nysam Arabiæ urbem, ubi a Nymphis educatus Bacchus, incoluerunt.

(c) *Noverca*) Junone scil. pellicibus, atque ex illis natis liberis, nunquam non infesta.

(d) *Apposuere*) Ne a Junone puer Bacchus videretur. Centum vero alias hujuscemodi nugas hac de re referunt Mythologi.

(e) *Libera*) Virilis; quæ & pura, & recta dicebatur: quam ætatis anno 16. deposita prætexta, tyronibus, vitæ liberioris indicium, præbebant.

(f) *Lucifero tuo*) Die tibi festo.

(g) *Utrumque*) Puerum & juvenem, scilicet quod est adolescens.

(h) *Consul*) *Majores nostri*, inquit Cicero, *ab aratro abduxerunt Cincinnatum illum, ut Dictator esset*. Atque hic triumphalis agricola, finita expeditione, ad boves rursus rediit, ut habet Florus.

(i) *Rusticus*) Qui ruri fere sese continebat.

(k) *Studiis*) *Voluptati*.

(l) *Ille*) Ludorum scil.

(m) *Tædifera*) Cerere scil. quæ olim accensis tædis, toto orbe a Plutone raptam suam Proserpinam quæsivit.

Mi-

Mite, (*a*) Pater, caput huc placataque cornua vertas;
Et des ingenio vela secunda meo.
(*b*) Itur ad (*c*) Argeos, (qui sint, sua pagina dicet)
Hac, (*d*) si commemini, præteritaque die.
5 Stella (*e*) Lycaoniam (*f*) vergit proclinis ad Arctos
(*g*) Miluus: hæc illa nocte (*h*) videnda venit.
Quid (*i*) dederit volucri, si vis cognoscere, cælum;
Saturnus regnis ab Jove pulsus erat.
Concitat (*k*) iratus validos (*l*) Titanas in arma,
10 Quæque fuit (*m*) fatis debita, poscit opem.
Matre satus Terra monstrum mirabile taurus
Parte sui serpens posteriore fuit.
Hunc triplici muro lucis incluserat atris
Parcarum monitu (*n*) Styx violenta trium.
15 Viscera qui tauri flammis adolenda dedisset,
(*o*) Sors erat, æternos vincere posse Deos.
Immolat hunc (*p*) Briareus facta ex adamante securi;
Et jam jam flammis exta daturus erat.

INTERPRETATIO.

Pater, huc convertas lene caput & cornua mitia, atque præbeas vela faventia ingenio meo. Hac die, atque præterita, si recordor, conceditur ad Argeos: pagina tua dicet qui sint. Miluus stella vergit proclinis ad Arcton Lycaoniam. Hæc est conspicienda illa nocte. Si cupis scire quid dederit cælum aliti: Saturnus erat dejectus solio ab Jove. Iratus vocat potentes Titanas in arma, & petit auxilium quod fuit debitum fatis. Taurus monstrum stupendum ortum matre Terra fuit serpens parte posteriore sui. Styx sæva id clauserat muro triplici in lucis opacis jussu trium Parcarum. Sors erat, illum, qui immisisset ignibus exta tauri adolenda posse superare Deos immortales. Briareus mactat hunc bipenni facta ex adamante; & jam jam erat missurus viscera in ignem.

NOTÆ.

(a) *Pater*) Bacchum precatur, ut incepto operi faveat.

(b) *Itur*) Cum pompa *scil.*

(c) *Argeos*) Argeorum templa, seu sacraria, loca erant in urbe, ubi sacra fiebant, a Numa consecrata: quæ quidem ab Argieorum illic sepultis viris illustribus dicta esse censuit Festus; Varro a principibus qui cum Hercule Argieo Romam venerunt, & in Saturnia subsederunt.

(d) *Si comm.*) Dicit istud, quia in Ponto, & diu his sacris non interfuerat Naso.

(e) *Lycaoniam*) Ursam non semel Lycaonis filiam fuisse diximus, nomine Callistonem, priusquam in feram mutaretur, tum in cælum transferretur.

(f) *Vergit procl.*) In Septentrionali est cæli parte.

(g) *Miluus*) Avis rapacissima, quæ quidem hodie in stellis non recensetur: alii vulturem cadentem esse, alii Aquilam aut Cycnum volunt.

(h) *Videnda venit*) Oritur acronice: non occidit, ut inepte inculcavit Commentator.

(i) *Dederit*) Inter sydera reposuerit.

(k) *Iratus*) Saturnus *scil.* a Jove filio cælesti regno dejectus.

(l) *Titanas*) Gigantes intellige Titanis ac Terræ filios, qui in Jovem insurrexerunt.

(m) *Fatis debita*) Quænam fuerit biformis tauri immolatione ex sequentibus intelliges: lege modo.

(n) *Styx*) Palus inferna irremeabilis & inviolabilis.

(o) *Sors erat*) Scis jam qua de ope fatis debita loquutus sit Naso.

(p) *Briareus*) Centimanus est ille gigas, qui & Ægæon dictus.

Ju-

Jupiter alitibus rapere imperat: attulit illi
Miluus: & meritis venit in astra suis.
(*a*) UNA dies media est, & fiunt sacra Minervæ:
Nominaque a junctis quinque diebus habent.
5 Sanguine prima vacat: nec fas (*b*) concurrere ferro.
Caussa, quod est illa nata Minerva die.
Altera, tresque super strata (*c*) celebrantur (*d*) arena.
Ensibus exsertis (*e*) bellica læta Dea est.
Pallada nunc pueri teneræque (*f*) ornate puellæ.
10 Qui bene (*g*) placarit Pallada, doctus erit.
Pallade placata, lanam (*h*) mollite, puellæ:
Discite jam plenas exonerare colos.
Illa etiam (*i*) stantes (*k*) radio percurrere telas
Erudit; & rarum pectine (*l*) denset opus.
15 Hanc cole, qui maculas læsis de vestibus aufers:
Hanc cole, velleribus quisquis (*m*) ahena paras.
Nec quisquam invita faciat bene (*n*) vincula plantæ
Pallade; sit (*o*) Tychio doctior ille licet.

INTERPRETATIO.

Jupiter aves monet tollere. Milvus attulit illi: atque adscriptus est sideribus officiis suis.

UNA dies est media, & sacra Minerva fiunt: atque obtinent nomina a quinque diebus junctis. Prima caret cruore; neque fas est congredi ferro. Ratio, quia Minerva est nata eo die. Altera, tresque praterea celebrantur arena strata. Dea bellica gaudet gladiis nudatis. Pueri atque puellæ molles colite nunc Palladem. Qui bene lenivevit Palladem eris doctus. Puellæ subigite lanam Pallade lenita: discite nunc expedire plenas colos. Illa etiam docet absolvere radio telas stantes; & denset rarum opus pectine. Qui tollis maculas ex vestimentis inquinatis, hanc celebra: Hanc cole quisquis adornas ahena lanæ. Neque ullus concinne pares calceos pedibus infesta Minerva, quamvis ille sit peritior Tychio.

NOTÆ.

(a) *Una dies*) Decimo quarto ergo Cal. Aprilea, seu 19. Martii Minervæ Quinquatrus. Festivum eum diem Varro, Festus, atque Gellius sic dictum inde volunt quod post diem quintum iduum celebraretur: quomodo & *triatrus*, *sexatrus*, *decimatrus*, &c. dicebant. Aliam tamen opinionem sequutus est Naso, utcumque minus veram.

(b) *Concurr.*) Atque adeo neque obtusis ensibus.

(c) *Celebrantur*) A gladiatoribus *scil.*

(d) *Arena*) Minio etiam, quamquam leviter, & post multam arenæ injectionem, instravit quondam insania principum.

(e) *Bellica*) Bello enim præest quoque Pallas.

(f) *Ornate*) *Celebrate*, *colite*. Illis festis certamina etiam Oratorum & Poetarum exhibebantur.

(g) *Placarit*) Coluerit, & sacrificiis Palladia sibi propitium numen fecerit.

(h) *Mollite*) *Carminate*.

(i) *Stantes telas*) *Jugo annexa licia*.

(k) *Radio percur.*) *Stamini tramam interserare.*

(l) *Denset*) Verberando *scil.* fila pectine pendenti.

(m) *Ahena*) In quibus lanas fuco imbuunt infectores.

(n) *Vincula*) Calceos.

(o) *Tychio*) Qui Homero egregius coriotarius, seu calceolarius.

Et

Et licet antiquo manibus collatus (*a*) Epeo
 Sit prior; irata Pallade (*b*) mancus erit.
Vos quoque, (*c*) Phœbea morbos qui pellitis arte,
 Munera de vestris pauca referte Deæ.
5 Nec vos turba (*d*) feri (*e*) censu fraudata magistri
 Spernite: discipulos attrahit illa (*f*) novos.
Quique moves (*g*) cælum, tabulamque (*h*) coloribus uris;
 Quique facis docta (*i*) mollia saxa manu.
Mille Dea est operum: certe Dea carminis illa est.
10 Si mereor, studiis adsit amica meis.
(*k*) Cœlius ex alto qua mons descendit in æquum;
 Hic ubi non plana est, sed prope plana via est;
Parva licet videas Capitæ delubra Minervæ,
 Quæ Dea (*l*) natali cœpit habere suo.
15 (*m*) Nominis in dubio caussa est: (*n*) capitale vocamus
 Ingenium solers: ingeniosa Dea est.
An, quia de capitis fertur sine matre (*o*) paterni
 Vertice cum clypeo prosiluisse suo?

INTERPRETATIO.

Et quamvis comparatus ad veterem Epeum sit doctior manibus, erit ineptus Minerva invita. Vos etiam qui arcetis morbos arte Phœbea, præbete Deæ aliqua dona de vestris. Neque vos contemnite agmen privatum mercede sævi magistri. Illa adducit novos discipulos. Tuque qui tractas cælum, atque uris tabulam coloribus, quique reddis marmor tenerum perita manu. Dea est mille operum: sane illa est Dea versuum. Si dignus sum, adsit propitia meis studiis. Licet cernas parva templa Minervæ Capitæ, quæ Dea cœpit habere suo natali, qua mons Cælius descendit ex excelso in planum, hic ubi via non est æqua, sed est prope æqua. Caussa nominis est incerta. Appellamus ingenium callidum Capitale: Dea est ingeniosa. An, quia dicitur prodiisse cum parma sua de vertice capitis paterni sine matre?

NOTÆ.

(a) *Epeo*) Qui opifex equi Duratei.

(b) *Mancus*) Quippe sine Dei ejusque Sapientiæ ope nihil prospere incipitur.

(c) *Phœbea*) Phœbi seu Apollinis inventum fuit ars Medica, quæ tamen etiam sub Palladis tutela.

(d) *Feri*) Uti quidem a dissolutis vocari solent discipulis. Quanquam & certe feri multi conspiciuntur didascali.

(e) *Censu mag.*) Minerval intellige seu mercedem, quam magistris suis soliti exsolvere discipuli hoc mense, nisi forte magis ludis & bellariis e parentibus data stipendia destinerent: quare &, deceptis illis, ad scholas metu & pudore postea accedere non audebant.

(f) *Novos*) Illorum loco qui scholis per lasciviam valedixerunt.

(g) *Cælum*) Instrumentolum est sculptorum.

(h) *Coloribus uris*) De Encaustice loquitur: quam artem dicimus Gallice exercere, *travailler en émail*.

(i) *Mollia*) Mollia dicuntur marmora quando a marmorariis seu statuariis tanta arte cælantur, ut posita innata duritie quasi flecti & moveri videantur.

(k) *Cœlius*) Unus fuit ex septem Urbis montibus, ad cujus radices, ut patet ex Poetæ descriptione, ædicula fuit Minervæ.

(l) *Natali*) Non quo ab initio nata est; sed mensis Martii similiter, atque adeo ipso die primo Quinquatruum.

(m) *Nominis*) Capitæ *scil.*

(n) *Capitale*) Eo sensu dixit Tullius, *Siculus ille capitalis, creber, acutus*, &c.

(o) *Paterni*) Jovis *scil.* ex cujus cerebro prosiluisse dicitur. Trita fabula.

An, quia perdomitis ad nos captiva (*a*) Faliscis
  Venit: & hoc ipsum litera prisca docet?
An, quod habet legem, capitis quæ pendere pœnas
  Ex illo jubeat furta reperta loco?
5 A quacunque trahas ratione vocabula, Pallas;
  Pro Ducibus nostris (*b*) ægida semper habe.
Summa dies e quinque (*c*) tubas lustrare canoras
  Admonet, & (*d*) forti sacrificare Deæ.
Nunc (*e*) potes ad Solem sublato dicere vultu;
10 Hic here (*f*) Phryxeæ vellera pressit ovis.
(*g*) Seminibus (*h*) tostis sceleratæ fraude (*i*) novercæ
  Sustulerat nullas, (*k*) ut solet, herba comas.
Mittitur ad (*l*) tripodas, certa qui (*m*) sorte reportet,
  Quam (*n*) sterili terræ (*o*) Delphicus edat opem.
15 (*p*) Hic quoque (*q*) corruptus cum semine nunciat Helles
  Et juvenis Phryxi funera (*r*) sorte peti.

INTERPRETATIO.

An, quia venit ad nos captiva, Faliscis subactis; atque littera antiqua docet istud ipsum? An, quia habet legem, quæ jubeat furta reperta ex eo loco persolvere pœnas capitis? A quacumque causa ducas nomina, o Pallas, tene semper ægidem pro nostris Ducibus. Ultima dies ex quinque hortatur lustrare tubas sonoras, & sacrificare bellicosæ Deæ. Jam potes dicere facie elata ad Solem, Hic pressit heri vellera ovis Phryxeæ. Herba nullas comas produxerat, ut consuevit, seminibus ustis dolo nefariæ novercæ. Mittitur ad tripodes qui renunciet certo oraculo, quodnam remedium Delphicus doceat ad terram infœcundam. Hic etiam corruptus cum semine refert mortem Helles & juvenis Phryxi posci oraculo.

NOTÆ.

(a) *Faliscis*) De iis Hetruriæ populis, eorumque uberrimis pascuis jam sæpe dictum.

(b) *Ægida*) Paratum habeas clypeum in Tiberii & Germanici salutem.

(c) *Tubas lust.*) *Tubilustrium* ultima illa dies in veteri Calendario dicitur.

(d) *Forti*) Palladi *scil.*

(e) *Potes*) Quia Sol in Ariete 15. Calendas Apriles, seu 18. Martii.

(f) *Phryxeæ*) Arietis qui Phryxum in Colchos tulit, deinde in cælum translatus est: quod sydus cum sol ingreditur veris facit initium.

(g) *Seminibus*) Phryxi, occasione data ex ariete, fabulam refert Naso.

(h) *Tostis*) Hanc Inûs, Athamantis uxoris, Phryxique atque Helles novercæ, nequitiam jam supra vidimus. Tosta semina serenda curavit, ut cum nullæ segetes inde progerminarent, adeundi oraculi locus daretur, cujus suasu privignis exitium impune pararet.

(i) *Noverca*) Inûs *scil.*

(k) *Ut solet*) Quando tamen sincerum, nulloque igne corruptum semen terræ mandatur.

(l) *Tripodas*) Ex quibus mensis Phœbades seu Apollinis sacerdotes oracula sua edebant. Tripus adeoque metonymice pro Phœbi ipsius oraculo hoc in loco ponitur.

(m) *Sorte*) *Oracula.*

(n) *Sterili*) Uti quidem vulgo credebatur; cum vere ex corruptis seminibus malum oriretur.

(o) *Delphicus*) Deus *scil.* Apollo, quem Delphis ad Parnasum montem celeberrimum toto orbe tenuisse oraculum nullus ignorat.

(p) *Hic*) Qui missus ad oraculum.

(q) *Corruptus*) Ab Ino Phryxi atque Helles noverca: quæ donis vel quoquo alio modo nuntium ad hoc perpulit, ut responsum Phryxo ejusque sorori exitiosum tanquam a Phœbo referret.

(r) *Sorte*) Apollinis oraculo.

Ut-

Utque (*a*) recusantem (*b*) cives, & (*c*) tempus & (*d*) Ino
Compulerunt regem jussa nefanda (*e*) pati;
Et (*f*) soror & Phryxus velati tempora ramis
(*g*) Stant simul ante aras, (*h*) junctaque fata gemunt.
5 Adspicit hos, ut forte pependerat æthere, (*i*) mater;
Et ferit (*k*) attonita pectora nuda manu:
Inque (*l*) draconigenam (*m*) nimbis comitantibus urbem
Desilit: & natos eripit inde suos.
Utque fugam capiant, (*n*) aries nitidissimus auro
10 Traditur: ille vehit per (*o*) freta longa duos.
Dicitur infirmâ cornu tenuisse sinistrâ
(*p*) Fœmina; cum de se nomina fecit aquæ.
Pæne simul periir, dum vult succurrere lapsæ,
Frater; & extentas porrigit usque manus.
15 Flebat, ut amissa (*q*) gemini consorte pericli,
Cæruleo junctam nescius esse (*r*) Deo.
Littoribus (*s*) tactis aries fit sidus: at hujus
Pervenit in (*t*) Colchas aurea lana domos.

INTERPRETATIO.

Utque cives, & tempus, & Ino coegerunt regem repugnantem tolerare imperia horrenda; & soror & Phryxus habentes tempora cincta ramis stant simul pro altaribus, atque lugent fata communia. Ut forte mater pependerat cælo videt hos, atque plangit pectora nuda manu stupefacta. Atque descendit propere in urbem draconigenam, nimbis comitantibus; & inde aufert liberos suos. Atque ut evadant, aries splendidissimus auro datur: ille fert duos per longa freta. Puella dicitur tenuisse cornu sinistra debili, cum dedit aquæ nomina de se. Frater fere unà extinctus est, dum vult subvenire lapsæ, atque usque tendit manus porrectas. Lugebat tanquam perdita consorte duplicis discriminis, ignorans esse junctam Deo cæruleo. Aries mutatur in sidus, littoribus tactis; at vellus aureum hujus attigit domos Colchas.

NOTÆ.

(a) *Recusantem*) Liberos enim suos Athamas nolebat perdere.

(b) *Cives*) Thebani; quos male urgebat annonæ caritas.

(c) *Tempus*) Cæli, quæ credebatur, intemperies.

(d) *Ino*) Quæ totius fraudis artificium machinata fuerat.

(e) *Pati*) Atque adeo liberorum mortem novercæ, tanquam Deo jubenti condonare.

(f) *Soror*) Phryxi *scil.* Helle.

(g) *Stant*) Mox immolandi.

(h) *Juncta*) Quia simul iisdemque dolis mactandi.

(i) *Mater*) Nephele, Phryxi atque Helles mater: quæ Nebula est, illoque a Græcis appellatur nomine.

(k) *Attonita*) Ex liberorum suorum clade.

(l) *Draconigenam*) Quia Thebæ Bœotiæ a Cadmo, in draconem denique mutato, ejusque sociis, ex satis draconis dentibus ortis, conditæ: ut dictum in Metam., & alibi sæpius.

(m) *Nimbis*) Qui frequentes nebularum comites.

(n) *Aries*) Seu potius cum Arietis insigni navis.

(o) *Freta*) Quibus deinde, ab Helles casu nomen *Hellespontus*: ut mox dicetur a Poeta.

(p) *Fœmina*) Helle *scil.*

(q) *Gemini*) A noverca, deinde & aquæ.

(r) *Deo*) Neptuno, qui lapsam comprehendit, compressamque in Nympham mutavit.

(s) *Tactis*) A Phryxo *scil.* arieti imposito.

(t) *Colchas*) Postquam enim ad Aeeten regem Colchorum Phryxus pervenit, arietis vellus aureum Marti in templo ejus suspendit; ut sæpe in præcedentibus inculcatum.

(*a*) TRes ubi Luciferos veniens præmiserit (*b*) Eos;
Tempora nocturnis æqua diurna feres.
(*c*) INde quater pastor saturos ubi clauserit hœdos,
(*d*) Canuerint herbæ rore recente quater;
5 Janus adorandus, cumque hoc (*e*) Concordia mitis,
Et Romana (*f*) Salus, araque (*g*) Pacis erit.
LUna regit menses: hujus quoque tempora mensis
Finit (*h*) Aventino Luna colenda jugo.

INTERPRETATIO.

POstquam sequens Aurora præmiserit tres luciferos, habebis tempora diurna æqualia nocturnis.

INde postquam Pastor clauserit quater hœdos saturos, gramina albuerint quater rore novo, Janus, atque lenis Concordia cum eo, & Salus Romana, atque altare Pacis erit colendum.

LUna habet imperium in menses. Luna celebranda in monte Aventino absolvit etiam tempora hujus mensis.

NOTÆ.

(a) *Tres*) Adeoque septimo Calendas Apriles, seu Martii mensis die 26. Nasoni fuerit Æquinoctium vernum: quod tamen vetus Calendarium ad octavum Calendas Ap. aut Martii 25. diem retrahit: Hodierni Astrologi in vigesimum, ratione habita minutarum, quas vocant, necesse habuerunt revocare.

(b) *Eos*) Aurora, quæ eo nomine a Græcis appellata, Luciferum stellam, diei prænuntiam, videtur ante se ideo mittere, quod post illam splendescat & exoriatur.

(c) *Inde*) Tertio igitur Calend. Apriles: quanquam ad sextum retulit clariss. Neapolis, qui non ab ultimo die quinquatruum, sed a primo, locum proxime superiorem maluit recensere.

(d) *Canuerint*) Idem dies Martii trigesimus hac & præcedenti periphrasi indicatur.

(e) *Concordia*) Quæ dea non unum Romæ templum habuit.

(f) *Salus*) Huic templum a C. Junio Bubulco Censore in colle Quirinali locatum; quod Consul voverat, Dictator dedicavit.

(g) *Pacis*) Cui deinde magnificentissimum templum a Claudio inchoatum Vespasianus Romæ construxit.

(h) *Aventina*) In illo quippe monte a Latinis, Servio regnante, extructum Dianæ templum, & refugium inviolabile.

FASTORUM

LIBER IV.

ALMA, fave vati, (*a*) geminorum mater Amorum.
Ad (*b*) vatem vultus rettulit illa suos.

INTERPRETATIO.

ALma mater geminorum Amorum esto propitia Poetæ. Illa convertit faciem suam ad Poetam.

NOTÆ.

(a) *Geminorum*) Plures quidem finxerunt Amores antiqui, matremque sævam Cupidinum Venerem appellat Horatius: quamobrem vero geminos dicat Naso non satis assequor, nisi forte ad unius Amoris in diversis cordibus geminum effectum alludit. Non enim placent jam quæ de Joco & Cupidine, multo minus quæ de terrestri & cælesti Amore, protulerunt.

(b) *Vatem*) Nasonem *scil.*

Quid

Quid tibi, ait, mecum? certe (*a*) majora canebas.
Num (*b*) vetus in molli pectore vulnus habes?
Scis Dea, respondi, (*c*) de vulnere: (*d*) risit: & æther
Protinus ex illa parte serenus erat.
5 Saucius, an (*e*) sanus, nunquid tua (*f*) signa reliqui?
Tu mihi propositum, tu mihi semper opus.
Quæ decuit, primis (*g*) sine crimine lusimus annis:
Nunc (*h*) teritur nostris area major equis.
Tempora cum caussis Annalibus eruta priscis,
10 Lapsaque sub terras, ortaque signa cano.
Venimus ad quartum, quo tu (*i*) celeberrima, mensem:
Et vatem, & mensem scis, Venus, esse tuos.
Mota (*k*) Cytheriacâ leviter mea tempora (*l*) myrto
Contigit: &, Cœptum perfice, dixit, opus.
15 (*m*) Sensimus; & subito caussæ patuere dierum.
Dum licet, & spirant (*n*) flamina; (*o*) navis eat.
Si qua tamen pars te de Fastis tangere debet,
(*p*) Cæsar, in Aprili, quo tenearis, habes.

INTERPRETATIO.

Quid, inquit, est tibi mecum? sane cantabas majora. Num habes plagam antiquam in corde tenero? Scis Dea, de plaga, retuli. Risit; & continuo cælum erat purum ex illa parte. Vulneratus, seu intactus, nunquid deserui tua signa? Tu semper mihi inceptum, tu mihi opus. Lusimus prima ætate quæ decorum fuit, sine crimine: nunc area major calcatur ab nostris equis. Canto tempora excerpta ex veteribus Annalibus, cum rationibus eorum; *atque sidera condita sub terras, & quæ apparent. Accessimus ad quartum mensem, quo tu ornatissima: nosti, Venus, & Poetam, & mensem esse tuos. Conciliata tetigit leviter mea tempora myrto Cytheriaca; atque, inquit, absolve opus inceptum. Sensimus, atque statim rationes dierum sunt apertæ. Quandiu conceditur, & venti flant, navis currat. Si tamen pars aliqua de Fastis debet te movere, Cæsar, habes in Aprili quod te moveatur.*

NOTÆ.

(a) *Majora*) Quæ quæ Veneris jocosa instinctu sint scribenda. Minus enim illis Tempora cum caussis, cæterque a Nasone suscepta curæ habet.

(b) *Vetus*) Amoris *scil.*

(c) *De vulnere*) Additum istud, quia paullo ante dixerat Venus, *Quid sibi mecum?* Verum notanda insuper Poetæ calliditas & mollis elegantia.

(d) *Risit*) Noverat quippe sibi quid vellet veterator.

(e) *Sanus*) Nullo in amore occupatus.

(f) *Signa rel.*) *Destitui te.* Metaph. a militibus.

(g) *Sine crim.*) Sæpius ita prædicavit; minus vere tamen.

(h) *Teritur*) Metaph. alia, qua gravioribus quam Amoris districtum sese Naso indicat.

(i) *Celeberrima*) Quia & Veneri sacer mensis, & ipsa eo mense multum potest.

(k) *Cytheriaca*) Cytheria insula Veneri sacra petita.

(l) *Myrto*) Quæ Veneri sacra arbuscula.

(m) *Sensimus*) Divæ quippe instinctu omnia prona vidit Naso.

(n) *Flamina*) Vento secundo similem fecit Veneris favorem.

(o) *Navis*) *Inceptum Poema augeatur.* Pergit in eadem Metaph.

(p) *Cæsar*) Germanicum alloquitur.

Hic

Hic ad te magna descendit imagine mensis:
Et fit (*a*) adoptiva nobilitate tuus.
(*b*) Hoc pater Iliades, cum (*c*) longum scriberet annum,
Vidit, & auctores rettulit ipse suos.
5 Utque fero Marti (*d*) primam dedit ordine sortem,
Quod sibi nascenti (*e*) proxima caussa fuit;
Sic Venerem (*f*) gradibus multis in gente repertam
Alterius voluit mensis habere locum.
Principiumque sui generis, (*g*) revolutaque quærens
10 Sæcula, cognatos venit ad usque Deos.
(*h*) Dardanon (*i*) Electra nesciret Atlantide cretum
Scilicet; Electran concubuisse Jovi?
(*k*) Hujus Erichthonius: Tros est generatus ab illo:
Assaracon creat hic: Assaracusque Capyn.
15 Proximus Anchisen: cum quo commune parentis
Non dedignata est nomen (*l*) habere Venus.
Hinc satus Æneas; (*m*) pietas spectata per ignes,
(*n*) Sacra, patremque humeris (*o*) altera sacra, tulit.

INTERPRETATIO.

Hic mensis venit ad te magna specie, & fit tuus nobilitate adoptiva. Pater Iliades istud advertit, cum describeret longum annum; atque ipse memoravit progenitores suos. Et sicut asseruit sævo Marti primam sortem ordine, quia fuit sibi caussa proxima nascendi, ita voluit Venerem inventam in stirpe multis gradibus obtinere locum mensis alterius. Atque quærens initium suæ gentis & sæcula præterita, venit usque ad Deos consanguineos. Quasi vero ignoret Dardanum ortum ex Electra Atlantide; Electran concubuisse Jovi? Erichthonius fuit filius *hujus: Tros est creatus ab illo: Hic generat Assaracum, atque Assaracus Capym. Proximus Anchisen, cum quo Venus non recusavit habere nomen commune parentis. Hinc ortus Æneas; Pietas comprobata per flammas, portavit sacra humeris, atque genitorem altera sacra.*

NOTÆ.

(a) *Adoptiva*) Quia in domum Juliam ex Venere ortam adoptatus Germanicus.

(b) *Hoc*) Ad se scil. spectare mensis Aprilis Venerisque, cui dicatus, nobilitatem.

(c) *Longum*) Longus certe est: neque aliud voluit Naso; aut discrimen ullum ab anno Lunari cogitavit.

(d) *Primam*) Quia mensem Martium, Romulo primum, Marti patri Romulus idem consecravit.

(e) *Proxima*) Patet scil. siquidem cum Ilia Romuli matre rem habuit.

(f) *Gradibus*) Consanguinitatis scil. Non enim proxima causa, aut Romuli mater Venus fuit; sed per longam nepotum seriem ad ipsum denique descendit.

(g) *Revoluta*) *Exacta & præterita.*

(h) *Dardanon*) Ab isto Jovis filio, secundoque Ilii rege Poeta Romani generis repetit vetustatem.

(i) *Electra*) Atlantis fuit filia ex qua Jupiter Dardanum suscepit.

(k) *Hujus*) Dardani scil. filius fuit Erichthonius.

(l) *Habere nomen*) Quia cum Anchise concubuit Venus; unde & uterque Æneæ Parentes dicti.

(m) *Pietas*) Decantata ea fuit, si quidquam aliud.

(n) *Sacra*) Deos Penates.

(o) *Altera*) Patrem Anchisen Æneas quia pro Deo coluit.

Ve-

Venimus ad (*a*) felix aliquando nomen (*b*) Iuli;
Unde domus (*c*) Teucros Julia tangit avos.
(*d*) Posthumus huic: qui, quod silvis fuit ortus in altis,
Silvius in Latia gente vocatus erat.
5 (*e*) Isque, Latine, tibi pater est: subit Alba Latinum:
Proximus est titulis Epitos, Alba, tuis.
Ille dedit Capyi (*f*) recidiva vocabula Trojæ;
Et tuus est idem, Calpete, factus avus.
Cumque patris regnum post hunc Tiberinus haberet;
10 Dicitur in (*g*) Thuscæ gurgite mersus aquæ.
Jam tamen (*h*) Agrippan genitum, Remulumque nepotem
Viderat: in Remulum fulmina missa ferunt.
Venit Aventinus post hos: (*i*) locus unde vocatus;
Mons quoque: post illum tradita regna Procæ.
15 Quem sequitur (*k*) diri Numitor germanus Amulî.
(*l*) Ilia cum (*m*) Lauso de Numitore sati.

INTERPRETATIO.

Tangimus denique beatum nomen Iuli, ex quo domus Iulia spectat ad majores Teucros. Posthumus fuit *huic* filius, *qui, quod fuit natus in excelsis silvis, erat appellatus Silvius in natione Latina. Isque est tibi parens, Latine; Alba sequitur Latinum: Epytus est proximus tuis titulis, o Alba. Ille dedit Capyi nomina repetita Trojæ, atque idem est factus tuus avus, Calpete. Et cum Tiberinus obtineret imperium patris ab ista, dicitur mersus in alta aquæ Thuscæ. Jam tamen viderat Agrippan natum, atque Remulum nepotem: ajunt fulmina jacta in Remulum. Aventinus subsequutus est hos, ex quo locus dictus, atque collis. Imperium commissum Procæ ab illo. Quem Numitor frater crudelis Amulii sequitur: Ilia atque Lausus orti ex Numitore.*

NOTÆ.

(a) *Felix*) Propter Cæsares inde ortos.

(b) *Iuli*) Qui Æneæ filius.

(c) *Teucros*) *Trojanos*.

(d) *Posthumus*) Hunc Virgilius Æneæ facit filium; quem sibi in successorem assumsisse Ascanium scripto reliquit Dionys. Halicarnassæus.

(e) *Isque*) Non Silvii Posthumi, sed Æneæ Sylvii ex illo orti Latinum faciunt filium Virgilius, aliique. Quare hinc periisse Distichon non temere conjicias. Verum cum satis diversa de Albanorum regum successione tradant auctores, non ineptum fuerit illorum seriem ex Livio, Eusebio, nostroque Nasone transcribere.

Livius:	*Eusebius*:	*Ovidius*:
Æneas	Æneas	Æneas
Ascanius	Ascanius	Ascanius
Silvius	Silvius	Silvius
Æneas	Æneas	
Latinus	Latinus	Latinus
Alba	Alba	Alba
Atia	Silvius Athis	Epithus
Capya	Capys	Capya
Capetus	Calpetus	Capetus
Tiberinus	Tiberinus	Tiberinus
Agrippa	Agrippa	Remulus
Remulus	Remulus	Agrippa
Aventinus	Aventinus	Aventinus
Proca	Procas	Proca
Amolius.	Amulius.	Numitor.

(f) *Recidiva*) *Resurgentia*. Habuimus namque supra Capyn in regibus Trojanis.

(g) *Thuscæ*) Tibris enim fluvius Thusciæ seu Hetruriæ.

(h) *Agrippan*) Acrotan appellavit in Metam.

(i) *Locus*) In quo & sepultus.

(k) *Diri*) Quia Numitorem fratrem majorem natu, cui vetustum Silviæ gentis regnum a patre legatum, vi & dolis solio deturbavit, omnemque ejus stirpem exscindere, nisi Romulus obstitisset, non dubitavit.

(l) *Ilia*) Remi Romulique mater, Rhea insuper atque Silvia dicta.

(m) *Lauso*) Ægestus dicitur a Dionysio.

En-

Ense cadit patruo Lausus: (*a*) placet Ilia Marti;
  Teque parit, gemino juncte (*b*) Quirine Remo.
Ille suos semper Venerem Martemque (*c*) parentes
  Dixit: & (*d*) emeruit vocis habere fidem.
5 Neve secuturi possent nescire nepotes;
  Tempora Dîs generis (*e*) continuata dedit.
Sed Veneris mensem (*f*) Grajo sermone notatum
  Auguror: a spumis est Dea dicta maris.
Nec tibi sit mirum Grajo (*g*) rem nomine dici:
10 (*h*) Itala nam tellus Græcia major erat.
Venerat (*i*) Evander plena cum classe suorum;
  Venerat (*k*) Alcides; Grajus uterque genus.
Hospes Aventinis armentum pavit in herbis
  (*l*) Claviger: & tanto est (*m*) Albula pota Deo.

INTERPRETATIO.

Lausus peremtus est gladio patrui: Ilia grata est Marti, atque te enititur, Quirine juncte Remo gemello. Ille asseruit semper Martem atque Venerem parentes suos: atque emeruit habere fidem vocis. Et ne nepotes venturi possent ignorare, dedit tempora juncta Diis gentis. Verum conjicio mensem Veneris signatum sermone Græco: Dea est appellata a spumis maris. Neque sit tibi novum rem appellari nomine Græco; Nam terra Itala erat major Græcia. Evander accesserat cum integra classe suorum; Alcides accesserat; ambo stirpe Græca. Hospes clavam ferens pavit armentum in gramine Aventino, & Albula hausta est a tanto Deo.

NOTÆ.

(a) *Placet*) Atque hinc satos Remum Romulumque jam sæpius diximus.

(b) *Quirine*) Romulus est eo nomine post fata appellatus.

(c) *Parentes*) Patet vero fuisse ex modo relata seriis: ficta tantum ne esset.

(d) *Emeruit*) Diis quippe satum Romuli virtus suasit.

(e) *Continuata*) Marti quidem Martium primum mensem, Veneri alterum Aprilem consecravit.

(f) *Grajo*) *Græco*. Macrobius Saturnaliurum primo, de Romulo: „Secundum men„sem nominavit *Aprilem*, quasi *Aphrilem*, „a spuma, quam Græci ἀφρὸν vocant, un„de orta Venus creditur; & hanc Romuli „fuisse asserunt rationem, ut primum qui„dem mensem a patre suo Marte, secun„dum ab Æneæ matre Venere nominaret: „& his potissimum anni principia servarent, „a quibus esset Romani nominis origo." Fabulæ: sed quæ placuerunt. Alii ab aperiendo Aprilis nomen deducunt, quod eo omnia aperiantur. Verum ab Apro, imitatione Græcorum, quibus December ἐλαφηβολιὼν a cervis dicitur, deductum nomen erudite, ut consueverat, ostendit summus ille Criticorum Josephus Scaliger.

(g) *Rem*) Mensem *scil.* Aprilem.

(h) *Itala*) Non tota quidem, sed, ut placuit nonnullis, Italiæ latus, quod infero mari alluitur; seu potius, ex aliorum sententia, pars illa quæ a Tarento usque ad Cumas porrigitur, quia ibi plerasque omnes civitates Græci condiderant.

(i) *Evander*) De quo plus quam satis supra dictum.

(k) *Alcides*) Hercules: quem etiam non semel in præcedentibus vidimus.

(l) *Claviger*) Herculis clavam habuimus quoque sæpius.

(m) *Albula*) Eo antiquo nomine, ab aqua, seu potius arenæ colore, dictus Tybris.

Dux quoque (*a*) Neritius: testes (*b*) Læstrygones exstant:
Et quod adhuc (*c*) Circes nomina littus habet.
Et jam (*d*) Telegoni, jam mœnia (*e*) Tiburis udi
Stabant: Argolicæ quod posuere manus.
5 Venerat (*f*) Atrides fatis agitatus Halesus;
A quo se dictam terra (*g*) Falisca putat.
Adjice Trojanæ suasorem (*h*) Antenora pacis,
Et generum (*i*) Oeniden, Appule (*k*) Daune, tuum.
(*l*) Serus ab Iliacis, & post Antenora, flammis
10 Attulit Æneas in loca (*m*) nostra (*n*) Deos.
Hujus erat (*o*) Solymus (*p*) Phrygia comes exul ab Ida:
A quo Sulmonis mœnia (*q*) nomen habent:
(*r*) Sulmonis gelidi patriæ, Germanice, nostræ.
Me miserum, (*s*) Scythico quam procul illa solo est!

INTERPRETATIO.

Rex Neritius accessit *etiam: Læstrigones sunt testes; itemque littus quod obtinet adhuc nomina Circes. Atque jam muri Telegoni, jam Tiburis humidi, quod manus Argolicæ condiderunt, stabant. Halesus Atrides impulsus fatis, a quo terra Falisca credit se appellatam, accesserat. Adde Antenorem suasorem pacis Trojanæ, & Oeniden generum tuum, Daune Apple. Æneas sardus, & post Antenorem, advexit Deos in nostras sedes, ab ignibus Trojanis. Solymus erat socius hujus, profugus ab ida Phrygia, a quo muri Sulmonis habent nomen: Sulmonis frigidi patriæ nostræ, o Germanice. Me infelicem, quantum illa est longe a terra Scythica!*

NOTÆ.

(a) *Neritius*) A Nerito in Leucate insula, quæ Laertis patris Ulyssis fuit, hic dictus Neritius.

(b) *Læstrygones*) Hos Anthropophagos Ulyssi nonnullos ex sociis arripuisse dictum in præcedentibus.

(c) *Circes*) Circeum quippe promontorium, hodie *monte Circello*, haud procul ab Urbe versus Orientem situm est.

(d) *Telegoni*) Qui Ulyssis ex Circe filius Tusculum posuit; cujus quidam hodie vix rudera quædam exstant prope *Frescati*.

(e) *Tiburis*) Hoc suburbanum prope oppidulum Tiburtius Coras & Catillus fratres atque Maroni *Argiva juventus* statuerunt. *Tivoli* hodie, retento a Tiburtio seu Tiburno, majore natu, nomine, dicitur: quanquam & Horatius aliique Catilli etiam mœnia appellaverunt.

(f) *Atrides*) Quia ex Agamemnone Atrei filio ortus, uti quidem nonnullis non abs re verisimile: quanquam aurigam ejus alii tantum voluerunt.

(g) *Falisca*) Quæ in Hetruria, non longe ab Urbe ad Septentrionem. Mutatum autem elementum H in F magna illorum cognatione, ad nominis etymologiam.

(h) *Antenora*) Hic Antenor Patavii fuit conditor, qui, stante adhuc Troja, pro pace cum Græcis ineunda sæpe verba coram Priamo fecit.

(i) *Oeniden*) Diomeden dicit Oenei nepotem, qui Arpi oppidum in Appulia statuit.

(k) *Daune*) Rex fuit Appuliæ, qui filiam suam Diomedi collocavit uxorem.

(l) *Serus*) Quia post Antenorem aliosque memoratos, in Italiam venit.

(m) *Nostra*) Italiam *scil.* Nasonis patriam.

(n) *Deos*) Penates, Vestamque præcipue.

(o) *Solymus*) Qui & *Salimus* & *Solemus* dictus, Sulmonemque Poetæ patriam in Pelignis condidit.

(p) *Phrygia*) Ut ab ejusdem nominis aliis montibus distinguatur. In Ida autem Trojæ seu Phrygiæ consederant, qui Ænea duce Italiam deinde, parata illic classe petierunt.

(q) *Nomen*) A Solimo enim *Sulmo* deductum nomen.

(r) *Sulmonis*) Affectus maximi plena est hæc repetitio; quæque non parum ad reditum in patriam impetrandum, si fata sivissent, conferret.

(s) *Scythico*) Ubi exulabat Naso, cum inchoatum Romæ Fastorum hoc opus perficeret.

Ergo ego? tam longas sed supprime, Musa, querelas:
Non tibi sunt mœstâ sacra canenda lyrâ.
(*a*) Quo non Livor abit? sunt qui tibi (*b*) mensis honorem
Eripuisse velint, (*c*) invideantque, Venus.
5 Nam, quia Ver aperit (*d*) tunc omnia, densaque cedit
Frigoris asperitas, (*e*) fœtaque terra parit:
Aprilem memorant ab aperto tempore dictum:
Quem Venus (*f*) injecta vindicat alma manu.
Illa quidem totum (*g*) dignissima (*h*) temperat orbem:
10 Illa tenet nullo regna minora Deo:
Juraque dat cælo, terræ, (*i*) natalibus undis;
Perque suos initus (*k*) continet omne genus.
Illa Deos omnes (longum enumerare) creavit:
Illa (*l*) satis caussas arboribusque dedit:
15 Illa rudes animos hominum (*m*) contraxit in unum;
Et docuit jungi cum pare quemque sua.
Quid genus omne creat volucrum, nisi blanda (*n*) voluptas?
(*o*) Nec coeant pecudes, si levis absit amor.
Cum mare (*p*) trux aries cornu decertat: at idem
20 Frontem dilectæ lædere parcit ovis.

INTERPRETATIO.

Ergo ego? Verum, Musa, retice tam prolixas querimonias: sacra non sunt tibi cantanda lyra tristi. Quo non fertur Invidia? Sunt, Venus, qui cupiant abstulisse tibi gloriam mensis, atque æmulentur. Nam quia Ver tunc recludit omnia, atque sævitia compacta frigoris laxatur, & tellus gravida profert fœtus, dicunt Aprilem appellatum a tempore aperto; quem Venus alma asserit manu immissa. Illa quidem dignissima moderatur totum mundum. Illa potitur regno nullo Deo inferiore: atque dat jura cælo, terræ, fluctibus natalibus, & continet omne genus per suos accessus. Illa (prolixum est recensere) creavit omnes Deos: illa præbuit caussas satis atque arboribus. Illa coegit in unum animos feros hominum; atque docuit quemque venire cum æquali sua. Quid gignit omnem speciem avium, nisi lenis voluptas? Neque pecora junguntur, si levis amor absit. Aries truculentus decernit cornu cum masculo; at idem metuit ferire frontem caræ ovis.

NOTÆ.

(a) *Quo*) Latenter increpat invidos, quorum caussa cunctanter in gratiam redibat.

(b) *Mensis*) Aprilis scil.

(c) *Invideant*) Ludit quidem Naso, & caussæ suæ servit: namque, illud nisi esset, tam facilis in Aprilis etymologia haud quaquam fuisset, neque a Græco temere duxisset.

(d) *Tunc*) Mense Aprili.

(e) *Fœta*) Omnis generis seminum gravida.

(f) *Injecta*) Sollenni illorum more qui quod suum est vindicant.

(g) *Dignissima*) Esto: non illud agitur tamen: neque istud nescivit Naso.

(h) *Temperat*) Quia Amoris dea: quo quidem omnia consistunt.

(i) *Natalibus*) Utpote ex quibus orta; ut sæpe dictum.

(k) *Continet*) Amore quippe nisi diversi sexus animalia jungerentur, illorum genus omne interiret.

(l) *Satis*) Quia præest fœcunditati.

(m) *Contraxit*) Concordi jugo copulavit.

(n) *Voluptas*) Venus quam habet in sua potestate.

(o) *Nec pecud.*) Multo minus homines.

(p) *Trux*) Quanquam ovilis natura maxime lenis: ut hinc sine Amoris Venerisque potestate, qua & Leones deliniuntur, omnia sæva & truculenta intelligas.

De-

Deposita taurus sequitur feritate juvencam,
Quem toti saltus, quem nemus omne tremunt.
(*a*) Vis eadem, lato quodcunque sub æquore vivit,
Servat; & innumeris piscibus implet aquas.
5 Prima feros habitus homini detraxit: ab illa
Venerunt cultus mundaque cura sui.
Primus amans carmen vigilatum nocte (*b*) negata
Dicitur ad clausas concinuisse fores.
Eloquiumque fuit duram exorare puellam:
10 Proque sua caussa quisque (*c*) disertus erat.
Mille per hanc artes motæ: studioque placendi,
Quæ latuere prius, multa reperta ferunt.
(*d*) Hanc quisquam titulo mensis spoliare secundi
Audeat? a nobis sit procul iste furor.
15 Quid, quod ubique potens, templisque frequentibus aucta,
Urbe tamen nostra jus Dea majus habet?
Pro Troja, Romane, (*e*) tuâ Venus (*f*) arma ferebat;
Cum gemuit teneram (*g*) cuspide læsa manum,
(*h*) Cælestesque duas (*i*) Trojano judice vicit.
20 Ah (*k*) nolim victas hoc meminisse Deas!
(*l*) Assaracique (*m*) nurus dicta est: ut scilicet olim
Magnus (*n*) Iuleos Cæsar haberet avos.

INTERPRETATIO.

Taurus, quem tota silvæ, quem omne nemus metuunt, sequitur juvencam, sævitia emissa. Eadem potentia servat quodcumque vivit sub vasto mari; atque replet aquas piscibus innumeris. Prima sustulit truces habitus homini: ornatus & nitida cura sui initium habuerunt ab illa. Amans dicitur primus cantasse ad januam obseratam versus lucubratos nocte negata. Et eloquentia fuit flectere rigidam puellam: & quisque erat facundus pro sua causa. Mille artes excitatæ per hanc; atque dicunt multa, quæ prius fuerunt recondita, esse inventa voto placendi. Aliquis audeat hanc fraudare honore mensis secundi? Ista vesania sit longe a nobis. Quid, quod Dea ubique valens atque decorata multis delubris, habet tamen jus amplius in Urbe nostra? Romane, Venus gerebat arma pro tua Troja, cum questa est habens manum vulneratam mucrone, atque superavit duas Deas, judice Trojano. Ah, nolim Deas superatas hujus recordari! Atque dicta est nurus Assaraci: ut videlicet aliquando ingens Cæsar haberet progenitores Iuleos.

NOTÆ.

(a) *Vis*) Amoris Venerisque.

(b) *Negata*) Ab amica *scil.*

(c) *Disertus*) Ad amicam intellige.

(d) *Hanc*) Venerem *scil.*

(e) *Tua*) Omnino siquidem ex illa orti Romani.

(f) *Arma*) Cum Æneas præsertim adversus Diomedem pugnaret, quo certamine vulnus in manu accepit. Sed Trojanis faventem Venerem non semel in præcedentibus vidimus.

(g) *Cuspide*) A Diomede impulsa.

(h) *Cælestes*) Junonem *scil.* atque Minervam; quas pulchritudinis laude Veneri cedere jussit Paris.

(i) *Trojano*) Paride *scil.*

(k) *Nolim*) Ne Romanis adhuc, sicut olim Trojanis, irascerentur.

(l) *Assaraci*) Qui Trois filius & Capys pater Anchisæ fuit avus, cujus quidem Anchisæ cum Venere concubitu, per Æneam atque Iulum ad Juliam gentem & Cæsarem illius deæ sanguis est derivatus.

(m) *Nurus dic.*) Propterea quod cum Anchisa nepote conjuncta.

(n) *Iuleos*) Ab Iulo, adeoque a divis procreatos.

V a Nec

Nec Véneri tempus, quam ver, erat aptius ullum.
Vere (*a*) nitent terræ: vere remissus ager.
Nunc herbæ rupta tellure cacumina tollunt;
Nunc tumido gemmas cortice palmes agit.
5 Et formosa Venus formoso tempore digna est:
Utque solet, Marti (*b*) continuata suo.
Vere monet curvas (*c*) materna per æquora puppes
Ire: nec (*d*) hibernas jam timuisse minas.
Rite Deam Latiæ colitis matresque nurusque;
10 Et vos, (*e*) quîs vittæ longaque vestis abest.
Aurea (*f*) marmoreo redimicula solvite collo:
Demite divitias: tota lavanda Dea est.
Aurea siccato redimicula reddite collo:
Nunc alii flores, nunc nova danda rosa est.
15 Vos quoque (*g*) sub viridi myrto jubet illa lavari:
Caussaque, cur jubeat, (discite) certa subest.
Littore siccabat rorantes nuda capillos:
Viderunt Satyri turba proterva Deam.
Sensit, & apposita texit sua corpora myrto.
20 Tuta fuit facto: vosque (*h*) referre jubet.
Discite nunc, quare Fortunæ thura (*i*) Virili
Detis eo, calidâ qui locus humet aquâ.

INTERPRETATIO.

Neque ullum tempus erat convenientius Veneri, quam ver. Vere terræ florent, vere campus quiescit. Nunc gramina exserunt fastigia solo fisso: nunc palmes protrudit gemmas ex gravido cortice. Atque pulchra Venus digna est pulchro tempore, & juncta suo Marti, ut consuevit. Vere jubet naves cavas currere per maria materna; neque jam reformidasse minas biemales. Matres & puellæ Latinæ, vosque quibus vitta & promissa vestis non est, celebratis Deam rite. Demite monilia aurea collo marmoreo, tollite divitias, tota Dea est abluenda. Reponite monilia aurea collo siccato: nunc alii flores, nunc recens rosa offerenda est. Illa etiam imperat vos ablui sub viridi myrto: atque ratio indubitata vere offert, quamobrem imperet, cognoscite. Nuda siccabat in littore comam stillantem: Satyri agmen petulans aspexerunt Deam. Advertit, atque operuit sua corpora myrto. Secura fuit facto: atque imperat vos repetere. Accipite jam, quamobrem offeratis thura Fortunæ virili eo loco, qui rigatur aqua tepida.

NOTÆ.

(*a*) *Nitent*) Adeoque & placent.

(*b*) *Continuata*) Hoc ideo dictum volunt, quod sicuti Aries Marti domicilium assignatum est, proximus Taurus Venerem excepit. Quæ quidem astrologorum dogmata ei cui licet altius rimari, illos adeat qui de iis ex professo egerunt.

(*c*) *Materna*) Quia a maris spuma Venus procreata.

(*d*) *Hibernas*) Propter vim ventorum, qui ea tempestate debacchantur.

(*e*) *Quîs vitta*) Vittæ & stola solarum matronarum & virginum honestarum fuerunt. Quare ad impudiculas spectare istud, legendumque mox *abeste*, vix dubitem.

(*f*) *Marmoreo*) Veneris *scil.* ut deterso simulacro redimiculis suis, novisque floribus aptius deinde ornaretur.

(*g*) *Sub vir.*) Myrto, Veneri sacræ arbusculæ, coronatæ mulieres prope templum Fortunæ Virilis Calendis Aprilis lavabantur.

(*h*) *Referre*) Ad rei memoriam *scil.*

(*i*) *Virili*) Ut ab aliis distinguatur, quas plures Romæ templa sua habuerunt. Huic vero a Servio Tullio ad Tiberim positum templum.

Acci-

Accipit ille locus posito velamine cunctas;
Et vitium nudi corporis omne videt.
Ut tegat hoc, celetque viros, Fortuna Virilis
Præstat: & (*a*) hoc parvo thure rogata facit.
5 Nec pigeat niveo (*b*) tritum cum lacte papaver
Sumere, & expressis mella liquata favis.
Cum primum cupido Venus est deducta (*c*) marito;
(*d*) Hoc bibit: ex illo tempore nupta fuit.
Supplicibus verbis illam placate: (*e*) sub illa
10 Et forma, & mores, & bona fama manent.
Roma (*f*) pudicitiâ proavorum tempore lapsa est:
(*g*) Cumæam, veteres, consuluistis anum.
Templa jubet Veneri fieri: quibus ordine (*h*) factis,
(*i*) Inde Venus verso nomina corde tenet.
15 Semper ad (*k*) Æneadas placido, pulcherrima, vultu
Respice: totque tuas, Diva, tuere nurus.
(*l*) Dum loquor, elatæ metuendus acumine caudæ
Scorpios in virides (*m*) præcipitatur aquas.

INTERPRETATIO.

Ille locus accipit omnes veste deposita, atque intuetur omnem mendam nudi corporis. Fortuna Virilis facit ut eam operiat, & subtrahat viris: atque id præstat adorata exiguo thure. Neque molestum sit capere papaver mixtum cum lacte candido, atque mella expressa ex favis liquatis. Cum Venus primum perducta fuit ad maritum cupidum, hoc hausit; atque ex eo tempore fuit marito. Conciliate vobis favorem illius vocibus humilibus: Et pulchritudo, & mores, & favens rumor sunt sub illa. Roma excidis castitate tempore majorum: antiqui, consuluistis anum Cumæam. Monet ut ædes ponantur Veneri: quibus rite conditis, corde verso Venus inde habet nomina. Formosissima, converte semper faciem propitiam ad Æneadas; atque, Diva, protege tot tuas nurus. Dum loquor, Scorpius, formidandus aculeo caudæ sublatæ, mergitur aquis glaucis.

NOTÆ.

(*a*) *Hoc*) Ut vitos celet quicquid vitii in muliebri corpore.

(b) *Tritum*) *Cocetum* eppellaverunt istud genus potionis; cujusmodi nuptie die ipso nuptierum e multis eehibebatur.

(c) *Marito*) Vulceno *scil.*

(d) *Hoc*) Cocetum *scil.* seu liquorem ex lacte, melle & papevere intrito, ed res Venereea conferentem.

(e) *Sub illa*) Ex Veneris pendent numine.

(f) *Pudicitiâ lapsa*) *Quasi defecit*, *cum non coiretur* ridicule exposuit Peulus. Immo illo tempore Acilio Balbo, Portioque Catone Consulibus, enno ab Urbe 639. tentus libidinis erdor Romenes fœmines invaserat, ut sine ullo pudore in Venerem ruerent; tresque uno tempore Vestelee genere nobilissimæ incesti pœnes dederunt.

(g) *Cumæam*) Hoc est Sibyllæ, quæ Cumis in Campanie fuisse dicitur, libros; de quibus in præcedentibus.

(h) *Factis*) Hæc extre portam Collinam posite, in via Salarie.

(i) *Inde*) Ex eo tempore & facto quo feminerum corda ed pudicitiam revocevit, *Verticordia* dicte est. Hæc Græcis est ἀφροδίτης ἀποστροφία, hoc est, quæ ab impiis desideriis atque injustie operibus evertet homines.

(k) *Æneadas*) *Romanos*, ex Ænee ejusque sociis derivetoe.

(l) *Dum loq.*) Atque edeo Calend. April.

(m) *Præcipit.*) *Occidit*, mane quidem, ut & testatur Columella.

Nox

(*a*) NOX ubi transierit, cælumque (*b*) rubescere primo
Cœperit, & tactæ (*c*) rore querentur aves,
Semustamque facem vigilata nocte viator
(*d*) Ponet, & ad solitum rusticus ibit opus;
5 (*e*) Pleiades incipiunt humeros (*f*) relevare paternos;
Quæ septem dici, sex tamen (*g*) esse solent.
Seu quod in amplexus sex (*h*) hinc venere Deorum:
Nam Steropen (*i*) Marti concubuisse ferunt:
Neptuno Halcyonen, & te, formosa Celæno:
10 (*k*) Majan, & (*l*) Electran, (*m*) Taygetenque Jovi:
Septima mortali Merope tibi, (*n*) Sisyphe, nupsit.
Pœnitet; & facti sola pudore (*o*) latet.
Sive quod Electra Trojæ spectare ruinas
(*p*) Non tulit: ante oculos opposuitque manum.
15 (*q*) TER sine perpetuo cælum versetur in axe;
Ter jungat Titan, terque resolvat equos;
Protinus inflexo (*r*) Berecynthia tibia cornu
Flabit, & (*s*) Idææ festa Parentis erunt.

INTERPRETATIO.

Postquam nox præterierit, & cælum cœperit primo rubescere, & aves tactæ rore querentur, atque viator omittet tædam semiustam nocte vigilata, & rusticus proficiscetur ad opus consuetum, Pleiades incipiunt sublevare humeros paternos. Quæ solent dici septem, esse tamen sex; sive quod ex iis sex venerunt in amplexus Deorum; nam dicunt Steropen coiisse cum Marte; Halcyonen, atque te, pulchra Celæno, cum Neptuno; Majan, & Electran, atque Taygeten cum Jove: Septima Merope juncta est tibi mortali, Sisyphe. Pœnitet, atque sola abscondit ur pudore facti. Seu quia Electra non potuit videre excidium Trojæ, atque præfixit manum oculis.

Patere cælum ter vertatur in axe continuo, Sol ter jungat equos, terque levet jugo, continuo tibia Berecynthia cornu curvo edet sibilos, atque festa Matris Idææ referentur.

NOTÆ.

(a) *Nox ubi*) Quarto adeoque Nonas Pleiadum occasus Heliacus.

(b) *Rubescere*) Solis adventu.

(c) *Rore*) Qui surgente Aurora cælo mittitur.

(d) *Ponet*) Quis potior Solis vel Auroræ atiam quam facis lumen.

(e) *Pleiades*) Quæ Atlantis filiæ in cælum translatæ, ut sæpius inculcatum.

(f) *Relevare*) Atque adeo cælo decedere aut certe videri. Atlas namque cælum humeris sustentare dicitur, cui minori videntur esse oneri filiæ postquam occiderint.

(g) *Esse*) Quia una latet, ob eam quam mox Poeta proferet rationem.

(h) *Hinc*) Ex Pleiadibus seu Atlantis filiabus.

(i) *Marti*) Ex quo Oenomaum Hippodamiæ patrem peperit.

(k) *Majan*) Ex qua Mercurius.

(l) *Electran*) Dardani mater fuit.

(m) *Taygeten*) Quæ Lacedæmonem peperit.

(n) *Sisyphe*) Hic furtis & fraude notissimus fuit Æoli filius.

(o) *Latet*) Conspicua non est in cælo.

(p) *Non tulit*) Quia Dardani, ex quo Trojanorum orti reges, mater fuit.

(q) *Ter*) Pridie nonas Apr. erant Megalesia festa Cybeles, magnæ matris Deûm, si qua fides Livio. Naso noster Nonis ipsis adscribit.

(r) *Berecynthia*) Phrygia; a Berecyntho Phrygiæ monte, ubi maxime Cybele culta.

(s) *Idææ*) Idæa dicitur Cybele quæ Ops est & Terra, ab Ida Phrygiæ monte.

Ibunt

Ibunt (*a*) semimares, & inania tympana tundent;
Æraque tinnitus (*b*) ære repulsa dabunt.
Ipsa sedens (*c*) molli comitum cervice feretur,
Urbis per medias (*d*) exululata vias.
5 (*e*) Scena sonat, Ludique vocant: spectate, Quirites;
Et Fora Marte suo litigiosa (*f*) vacent.
Quærere multa libet: sed me sonus æris acuti
Terret, & horrendo (*g*) lotos adunca sono.
Da Dea, quas sciter, doctas, Cybeleia, (*h*) neptes.
10 Audit; & (*i*) has curæ jussit adesse meæ.
Pandite (*k*) mandati memores, (*l*) Heliconis alumnæ,
Gaudeat assiduo cur Dea magna (*m*) sono.
Sic ego; sic (*n*) Erato (mensis (*o*) Cythereius illi
Cessit; quod teneri nomen Amoris (*p*) habet:)
15 (*q*) Reddita Saturno sors hæc erat; (*r*) Optime regum,
A nato sceptris excutiere tuis.
Ille suam metuens, ut quæque erat edita, prolem
Devorat; immersam visceribusque tenet.

INTERPRETATIO.

Spadones ambulabunt, atque pulsabunt tympana; & æra percussa ære reddent tinnitus. Ipsa sedens portabitur tenera colla comitum, exululata per medias vias Urbis. Scena perstrepit, atque Ludi invitant. Quirites spectate; atque Fora litigiosa parcant suo Marti. Placet multa petere: verum stridor æris acuti, & lotos curva sono horrendo mihi incutit horrorem. Dea Cybeleia exhibe doctas neptes, quas interrogem. Audit; atque imperavit has favere sonatibus meis. Alumnæ Heliconis, non oblitæ jussi aperite quamobrem Magna Dea lætetur sono continuo. Ita ego; Erato sic respondit; namque *mensis Cythereius illi obtigit, quia habet nomen mollis Amoris. Hoc responsum datum fuerat Saturno: Optime Regum, Pelléris tuis regnis a filio. Ille reformidans suam progeniem, simul ac quæque prodierat in lucem, devorat, atque tenet exhaustam præcordiis.*

NOTÆ.

(a) *Semimares*) Gallos dicit Cybeles ministros castratos, quorum alii statuam ejus præibant, pars humeris impositam ferebant, &c.

(b) *Ære*) Æreo instrumento.

(c) *Molli*) Quia evirati Cybeles sacerdotes.

(d) *Exulul.*) Multo ululatu celebrata.

(e) *Scena*) Hinc Terentii nonnullas ludis Megalensibus actas fabulas inveneris.

(f) *Vacent suo*) Lites omittant. Metaphora est a bello petita, rei de qua agitur aptissima.

(g) *Lotos*) Tibia ex loto arbore.

(h) *Neptes*) Musas facit Cybeles neptes, quia illæ Jovis filiæ, hic autem ex matre Ope seu Cybele natus.

(i) *Has*) Musas, doctas neptes.

(k) *Mandati*) Quod dedit Cybele, ut mihi adessetis.

(l) *Heliconis*) In eo Bœotiæ monte Musæ educatæ dicuntur, haud procul a Parnasso.

(m) *Sono*) Quo in Cybeles sacris omnia personabant.

(n) *Erato*) Musa cui ab Amore nomen, quæ adeo ad Venerem quæ spectant facile exponat.

(o) *Cythereius*) Aprilis Cythereæ Veneri dicatus.

(p) *Habet*) Erato *στιλ*.

(q) *Reddita*) Verba sunt Musæ, quæ Saturni atque Jovis refert historiam.

(r) *Optime*) Ad id alludit, quòd regnante Saturno aureum sæculum fuisse dicitur.

Sæpe

Sæpe (*a*) Rhea questa est toties fœcunda, nec unquam
  Mater, & indoluit fertilitate sua.
Jupiter ortus erat: pro magna teste vetustas
  Creditur: acceptam parce movere fidem.
5 Veste latens saxum (*b*) cælesti viscere sedit.
  Sic (*c*) genitor fatis decipiendus erat.
Ardua jam dudum resonat tinnitibus (*d*) Ide;
  (*e*) Tutus ut infanti vagiat ore puer.
Pars clypeos sudibus, galeas pars tundit inanes;
10 Hoc Curetes habent, hoc Corybantes opus.
Res latuit patrem; priscíque imitamina facti
  Æra Deæ (*f*) comites raucaque (*g*) terga movent.
Cymbala pro galeis, pro scutis tympana pulsant:
  Tibia dat (*h*) Phrygios, ut dedit ante, modos.
15 Desierat: cœpi; Cur huic genus acre leones
  (*i*) Præbent insolitas ad juga curva jubas?
Desieram: cœpit; Feritas mollita per illam
  Creditur: id curru testificata suo est.
At cur turritâ caput est ornata coronâ?
20 An Phrygiis turres urbibus illa dedit?
Annuit. Unde venit, dixi, (*k*) sua membra secandi
  Impetus? ut tacui, (*l*) Pieris orsa loqui:

INTERPRETATIO.

Rhea toties gravida neque unquam Parens sæpe est questa, atque ingemuit sua fœcunditate. Jupiter erat natus. Antiquitas creditur pro magna teste: noli lacessere fidem receptam. Saxum involutum veste immissum est in cælestia præcordia. Pater sic erat fallendus fatis. Jam dudum Ida excelsa reboat strepitu, ut infans securus vagiat ore puerili. Pars verberat scuta baculis, pars cassides vacuas. Curetes habent hoc negotii, Corybantes habent. Res fuit clam patre, atque comites Deæ tundunt æra atque terga sonantia ad repræsentationem veteris facti. Feriunt cymbala pro cassidibus, tympana pro clypeis: tibia edit modos Phrygios, ut olim edidit. Absolverat: incepi; Quare leones genus sævum præbent colla non assueta ad curva juga? Absolveram: incepis; Sævitia creditur lenita per illam: fecit indicia ejus rei curru suo. At quamobrem gerit caput decoratum corona turrita? Anne illa apposuit turres urbibus Phrygiis? Nutu affirmavit. Unde, dixi, ortus est furor abscindendi partes suas? Postquam desii, Pieris occœpit ita loqui.

NOTÆ.

(a) *Rhea*) Quæ Ops, Cybele, & magna Deorum mater.

(b) *Cælesti*) Saturni *scil.* cui quidem saxum pannis involutum pro Jove oblatum est.

(c) *Genitor*) Saturnus *scil.*

(d) *Ide*) Mons Cretæ situs & ascensu difficilis.

(e) *Tutus*) Ne vagientis Jovis infantis sonus ad Saturni aures parveniret, Curetes atque Corybantes magno armorum strepitu prospexerunt.

(f) *Comites*) Cybeles sacerdotes.

(g) *Terga*) Tympana ex tergis seu coriis.

(h) *Phrygios*) Qui flebiles & effœminati.

(i) *Præbent*) Namque Cybeles currum trahunt Leones.

(k) *Sua membra*) Pudenda *scil.*

(l) *Pieris*) Erato Musa, a Pierio monte, aut Pieridibus puellis: ut sæpius dictum.

(*a*) Phryx puer in silvis facie spectabilis altis
Turrigeram casto vinxit amore Deam.
Hunc sibi servari voluit, sua templa tueri:
Et dixit: Semper fac (*b*) puer esse velis.
5 Ille (*c*) fidem jussis dedit, &, Si mentiar, inquit,
Ultima, quam fallam, sit Venus illa mihi.
Fallit: & in Nympha (*d*) Sagaritide desinit esse,
(*e*) Quod fuit: huic pœnas exigit ira Deæ.
Naida vulneribus succidit (*f*) in arbore factis.
10 Illa perit: fatum Naidos arbor erat.
Hic (*g*) furit: &, credens thalami procumbere tectum,
Effugit, & cursu (*h*) Dindyma summa petit.
Et modo, Tolle (*i*) faces; Remove, modo, verbera, clamat.
Sæpe (*k*) Palæstinas jurat adesse Deas.
15 Ille etiam saxo (*l*) corpus laniavit acuto;
Longaque in immundo pulvere tracta coma est.
Voxque fuit, Merui: meritas dem sanguine pœnas.
Ah pereant partes, quæ nocuere mihi!
Ah pereant! dicebat adhuc: onus inguinis aufert;
20 (*m*) Nullaque sunt subito signa relicta viri.

INTERPRETATIO.

Puer Phrygius vultu egregius in excelsis silvis corripuit Deam turrigeram casto amore. Voluit hunc sibi seponi, custodire sua delubra; atque dixit, Vide ut cures semper esse castus. Ille pollicitus est quæ imperabantur; atque dixit, si imponam, illa sit mihi Venus novissima, quam fallam. Fallit; atque cessat esse quod fuit in Nympha Sagaritide. Ira Deæ repetit pœnas ab ista. Rescindit Naidem plagis factis in arbore. Illa occidit: sors Naidis erat in arbore. Hic in furorem actus, atque ratus tectum thalami ruere, prorumpit, & percurrit in suprema Dindyma. Atque nunc clamat, Remove tædas, nunc parce flagris, sæpe jurat Deas Palæstinas adesse. Ille etiam discerpsit corpus caute acuta, & prolixi capilli sunt tracti in sordido limo. Atque verba fuerunt, Dignus sum: expendam sanguine pœnas meritas. Ah membra pereant, quæ mihi obfuerunt! Ah pereant! ajebat insuper. Avellit pondus inguinis, & statim nulla sunt relicta indicia maris.

NOTÆ.

(a) *Phryx puer*) Atya seu Attis Phrygius a Cybele unice amatus.

(b) *Puer*) Castus adeoque & purus.

(c) *Fidem dedit*) *Juravit*.

(d) *Sagaritide*) Hanc a Sagari Phrygiæ flumine finxit Naiadem.

(e) *Quod fuit*) Castus *scil.* & purus.

(f) *In arbore*) Hamadryades quippe cum arboribus simul & nascuntur & intereunt.

(g) *Furit*) Furore *scil.* a Dea immisso.

(h) *Dindyma*) Phrygiæ montes altos, a quibus & Cybele *Dindymene* dicta.

(i) *Faces*) Quæ furiarum erant *scil.*

(k) *Palæstinas*) Furias intelligendas esse faces & verbera satis indicant. Quamobrem Palæstinæ dicantur non ita apertum: quanquam a Palæste Epiri vico apud Oricum urbem repetit Commentator, qui in ea regione templum Diris consecratum fuisse contendit.

(l) *Corpus*) Maxime vero denique eam partem qua deliquerat.

(m) *Nulla*) Neque in cultu; ut ex Luciano liquet.

Venit in exemplum furor hinc, mollesque ministri
Cædunt (*a*) jactatis (*b*) vilia membra comis.
Talibus (*c*) Aoniæ facunda voce Camœnæ
Reddita quæsiti caussa furoris erat.
5 Hoc quoque, (*d*) dux operis, moneas precor; unde (*e*) petita
Venerit: an nostra semper in Urbe fuit?
(*f*) Dindymon, & (*g*) Cybelen, & amœnam fontibus Iden
Semper, & (*h*) Iliacas Mater amavit opes.
Cum (*i*) Trojam Æneas Italos portaret in agros;
10 Est Dea (*k*) sacriferas pæne secuta rates.
Sed nondum fatis Latio sua numina posci
Senserat; assuetis substiteratque locis.
Post, ut Roma potens opibus jam sæcula (*l*) quinque
Vidit, & (*m*) edomito sustulit orbe caput;
15 Carminis (*n*) Euboici fatalia verba (*o*) sacerdos
Inspicit: (*p*) inspectum tale fuisse ferunt:
(*q*) Mater abest: Matrem jubeo, Romane, requiras.
Cum veniet, (*r*) casta est accipienda manu.

INTERPRETATIO.

Hinc furor venit in exemplum, & effæminati sacerdotes cædunt turpia membra, capillis concussis. Ratio furoris petiti e[illegible] talibus diserta voce Musæ [illegible]. Hoc insuper, oro, doceas, dux operis, unde petita accesserit; an fuerit semper [illegible]? Mater dilexit semper Dindymum, & Cybelen, & [illegible] amœnum fontibus, atque divitias Iliacas. Cum Æneas [illegible] et Trojam in arva Itala, Dea est fere secuta naves sacriferas. Verum sciebat sua numina nondum expeti fatis Latio, atque manserat in locis solitis. Deinde, cum Roma potens opibus jam vidit quinque sæcula, atque erexit caput orbe subacto, Sacerdos inspicit sermones fatales Carminis Euboici. Ajunt quod inspectum est fuisse tale. Mater longe est, impero requirat Matrem, Romane. Cum accedet, accipienda est casta manu.

N O T Æ.

(a) *Jactatis*) Crinis jactatio eviratis Gallis peculiare.

(b) *Vilia*) Genitalia.

(c) *Aoniæ*) Quia in Aoniis seu Bœoticis montibus, Helicone puta, frequens Camœna aut Musa.

(d) *Dux operis*) Musam alloquitur, a qua docebatur.

(e) *Petita*) Cybele *scil.*

(f) *Dyndimon*) Mons Phrygiæ, in quo templum Cybele habuit.

(g) *Cybelen*) Phrygiæ montem alium, in quo & Dea culta.

(h) *Iliacas*) *Trojanas.*

(i) *Trojam*) Deos Penates, & si quæ ex incendio superfuerant.

(k) *Sacriferas*) Sacra ferentes.

(l) *Quinque*) Annos insuper 48.

(m) *Edomito*) *Subacto.*

(n) *Euboici*) Sibyllini. Chalcidenses enim Euboici Cumas Campaniæ urbem, ubi Sibylla habitavit olim condidere.

(o) *Sacerdos*) Illud fuit curæ Decemviris per id tempus, quod prius ad Duumviros tantum spectabat.

(p) *Inspectum*) Carmen *scil.* ideo quòd ab Annibale Italia vexaretur.

(q) *Mater*) Quæ passim, a Græcis præsertim, pro ipsa Deorum matre, nulla illorum mentione facta, sumitur.

(r) *Casta*) Ad oraculum alludit, quo ab optimo viro excipiendam magnam Matrem avehebatur.

Ob-

Obscuræ (*a*) sortis Patres (*b*) ambagibus errant:
Quæve parens absit, quove petenda loco.
Consulitur (*c*) Pæan: Divûmque arcessite Matrem,
Inquit: in Idæo est invenienda jugo.
5 Mittuntur (*d*) proceres: Phrygiæ tum sceptra tenebat
(*e*) Attalus: Ausoniis rem (*f*) negat ille viris.
(*g*) Mira canam: longo tremuit cùm murmure tellus;
Et sic ex adytis Diva locuta (*h*) suis:
Ipsa peti volui: ne sit mora: (*i*) mitte volentem.
10 Dignus Roma locus, quo Deus omnis eat.
Ille soni terrore pavens, Proficiscere, dixit;
(*k*) Nostra eris: in Phrygios Roma (*l*) refertur avos.
Protinus innumeræ cædunt pineta secures
Illa, quibus fugiens (*m*) Phryx pius usus erat.
15 Mille manus coeunt: & picta coloribus ustis
Cælestum Matrem concava puppis habet.
Illa sui per aquas fertur tutissima (*n*) nati;
(*o*) Longaque Phryxeæ stagna sororis adit:

INTERPRETATIO.

Patres errant ambagibus dubii oraculi, quæve Mater sit procul, quove ex loco requirenda. Pæan consulitur; atque ait, Requirite Matrem Deorum; reperienda est in monte Idæo. Primores mittuntur. Attalus tum obtinebat sceptra Phrygiæ: ille recusat rem viris Italis. Cantabo mira; cùm Terra concussa est cum longo murmure: atque Dea sic est loquuta ex suis sacrariis: Ipsa volui requiri: ne sit cunctatio, mitte cupientem: Roma est locus dignus, quo omnis Deus concedat. Ille trepidans horrore vocis, Discede, ait, eris nostra: Roma recensetur in nostros majores. Continuo bipennes sine numero exscindunt illa pineta, quibus pius Phrygius fugiens usus erat. Mille manus conveniunt, atque navis curva picta coloribus tostis tenet Matrem Deorum. Illa vehitur securissima per aquas sui filii, atque ingreditur gurgites sororis Phryxeæ:

NOTÆ.

(a) *Sortis*) *Oraculi.*

(b) *Ambagibus*) *Obscuritate.*

(c) *Pæan*) Apollo, ad quem Legatos missos de ea re sciscitatum docet Livius: mox subjiciet Naso.

(d) *Proceres*) M. Valerius Levinus *scil.* qui bis Consul fuerat, M. Cæcilius Metellus Prætorius, aliique quos ex Livio melius intelliges: atque quidem missos ante quam Apollinem consulerent, nullus, credo, dubitaverit.

(e) *Attalus*) Ille quidem (nam plures in Asia imperium tenuerunt) Romanos qui bello Galatensi adversus Philippum juvit. Scilicet ita temporum ratio postulat.

(f) *Negat*) Poetis quantum liceat hinc colliges: Livius namque de Attalo hæc refert: *Is Legatos comiter acceptos, Pessinuntem in Phrygiam deduxit; sacrumque iis lapidem, quem Matrem Deûm esse dicebant, tradidit.*

(g) *Mira*) Quæque adeo vatem a vero abduxerunt.

(h) *Suis*) Cybele namque & Tellus est.

(i) *Mitte*) Attalum alloquitur.

(k) *Nostra*) Utcumque discedas; equidem ad nostros, Romanos *scil.* ex Phrygibus ortos proficiscaris.

(l) *Refertur*) Paulo ante istud explanatum.

(m) *Phryx*) Æneas *scil.*

(n) *Nati*) Neptuni, qui Matri favit *scil.* si satis poetæ nostri ingenium nosti.

(o) *Longa*) Longum & angustum Hellesponti fretum.

(a) Rhœteumque rapax, (b) Sigeaque littora transit;
Et (c) Tenedon veteres (d) Eetionis opes.
(e) Cyclades excipiunt, (f) Lesbo post terga relicta;
Quaque Caristeis (g) frangitur unda vadis.
5 Transit & (h) Icarium, lapsas ubi perdidit alas
(i) Icarus, & vastæ nomina fecit aquæ.
Tum læva Creten, dextra (k) Pelopeidas undas
Deserit: & Veneri sacra (l) Cythera petit.
Hinc mare (m) Trinacrium, candens (n) ubi tingere ferrum
10 (o) Brontes, & Steropes, Acmonidesque solent:
Æquoraque (p) Afra legit, (q) Sardoaque regna sinistris
Prospicit a remis, Ausoniamque tenet.
Ostia contigerat, quà se Tiberinus in altum
Dividit, & campo liberiore natat.
15 Omnis Eques, mistaque gravis cum Plebe Senatus,
(r) Obvius ad Thusci fluminis ora venit.

INTERPRETATIO.

& præterlabitur Rhœteum rapax, & littora Sigea, & Tenedon divitias antiquas Eetionis. Cyclades excipiunt, Lesbo omissa a tergo, & quà fluctus mollitur vadis Caristeis. Superat quoque Icarium, ubi Icarus amisit alas lapsas, & dedit nomen latæ aquæ. Tum relinquit Cretam sinistra, dextra fluctus Pelopeios: atque contendit Cythera dicata Veneri. Hinc mare Siculum, ubi Brontes, & Steropes atque Acmonides consueverunt tingere ferrum candens; atque præterit Afra maria, & prospicit a remis lævis regna Sardoa, & tenet Italiam. Contigerat ostia, quà Tiberinus inquit in mare, & nat æquore latiore. Cuncti equites, & Senatus gravis confusus cum plebe processit obviam ad ora fluvii Thusci.

NOTÆ.

(a) *Rhœteum*) Quod Trojæ promontorium in faucibus Hellesponti, Græcorum classibus olim Portum præbuit.

(b) *Sigea*) Aliud promontorium a dextra, superiori oppositum, quod littoribus suum nomen dedit.

(c) *Tenedon*) Insulam illam celebertimam e regione Ilii. Cæterum nullibi cum legas sub Eetionis ditione fuisse eam; vix dubitandum quin *Theben*, ut suadet claris. Heinsius, sit legendum: cum præsertim *Eetioneas Thebas* meminerit Noster in Metam. atque inter Antandrum & Lyrnessum illam urbem aut saltem cognomina littora prospicere potuerint, qui Cybelen in Italiam vehebant.

(d) *Eetionis*) Qui pater Andromaches, quam Hector habuit uxorem.

(e) *Cyclades*) Insulæ Ægæi notissimæ.

(f) *Lesbo*) Quæ Ægæi Insula in conspectu fere Troadis.

(g) *Caristeis*) A Caristo, Eubœæ urbe, Andro insulæ oppositæ, istud nomen datum.

(h) *Icarium*) Mare istud a sinistra relictum priusquam ad Caristea vada pervenirent.

(i) *Icarus*) Dædali insignis fabri filius.

(k) *Pelopeidas*) Quæ a Pelope dictam Peloponnesum alluunt.

(l) *Cythera*) Quæ insula inter Cretam & Peloponnesum.

(m) *Trinacrium*) *Siculum*. A tribus enim promontoriis Pachyno, Lilybeo, & Peloro Sicilia *Trinacria* etiam dicta.

(n) *Ubi*) Quia ibi insulæ Vulcaniæ istud dixit.

(o) *Brontes*) Nomina hæc sunt Cyclopum qui Vulcano in emolliendo ferro & fabricandis fulminibus suam præstant operam. Data autem illa sunt ex re ipsa: *Brontes* siquidem Græce a tonitru; *Steropes* a fulgure; *Acmonides*, qui *Pyragmon* Virgilio, dictus ab incude.

(p) *Afra*) Mare Libycum prætemavigavit *scil.* Romam petens Cybele, quod ad sinistram reliquit.

(q) *Sardoa*) Sardiniæ insulæ magnæ, quam a sinistra prospicias in Mediterraneo, Romam ex Sicilia contendens.

(r) *Obvius*) Ad lapidem illum, si diis placet, seu Cybelen magnam Deûm Matrem excipiendam.

Pro-

Procedunt pariter matres, nataque, nurusque;
(*a*) Quæque colunt sanctos virginitate focos.
Sedula fune viri (*b*) contento brachia lassant.
Vix subit adversas hospita navis aquas.
5 Sicca diu tellus fuerat: (*c*) sitis usserat herbas:
Sedit limoso pressa carina vado:
Quisquis adest operi, plus quam pro parte laborat;
Adjuvat & fortes voce sonante manus.
(*d*) Illa velut medio stabilis sedet insula ponto.
10 Attoniti monstro stantque paventque viri.
Claudia Quinta genus Clauso referebat ab (*e*) alto:
Nec facies impar nobilitate fuit.
Casta quidem: sed non & credita: rumor iniquus
Læserat, & falsi criminis (*f*) acta rea est.
15 Cultus, & ornatis varie prodisse capillis,
(*g*) Obfuit: ad (*h*) rigidos promtaque lingua senes.
Conscia mens recti famæ mendacia risit:
Sed nos in vitium (*i*) credula turba sumus.
Hæc ubi castarum processit ab agmine matrum,
20 Et manibus puram fluminis hausit aquam;
Ter caput irrorat, ter tollit in æthera palmas.
Quicumque adspiciunt, (*k*) mente carere putant.

INTERPRETATIO.

Concurrunt etiam matres, & filiæ, atque nurus, quæque houcrant virginitate sacros ignes. Viri fatigant fune lacertos assiduos. Navis peregrina ægre init aquas oppositas. Terra fuerat diu arida, sitis torruerat gramina: navis onerata hæsit in vado limoso. Singuli urgent opus, & contendunt plus quam pro parte, atque ferunt opem strenuis manibus voce elata. Illa stat tanquam insula immota in medio mari: viri stupentes prodigio hærent & trepidant. Claudia Quinta stirpem repetebat ab excelso Clauso: neque vultus fuit pejor nobilitate. Pudica quidem fuit, *sed non etiam credita. Fama maligna* illam *attriverat, & acta est rea falsi criminis. Ornatum, atque exivisse coma varie compta nocuit; atque lingua expedita ad severos senes. Animus conscius recti contempsit mendacia famæ: sed nos sumus agmen credulum in vitium. Postquam hæc progressa est a cœtu pudicarum matrum, atque sumsit manibus aquam puram fluvii, ter aspergit caput, ter tendit manus ad cælum. Quotquot vident, arbitrantur eam insanire.*

NOTÆ.

(a) *Quæque*) Vestales.

(b) *Contento*) Quippe quo rem tantam traherent.

(c) *Sitis*) Quod siccitati Naso imputat, illud ostii Tiberini vitio Historici tribuunt.

(d) *Illa*) Navis *scil.* seu Carina.

(e) *Alto*) *Antiquo*, & nobili. Atta Clausus appellatus, qui Patritiæ hujus familiæ princeps a Sabinis, priusquam Appius Claudius diceretur.

(f) *Acta rea*) Falso stupri arguebatur.

(g) *Obfuit*) Quia ex cultu nimium curioso, corruptæ mentis & corporis conjecturas faciebant: quanquam temere.

(h) *Rigidos*) Qui in corruptas graviter animadverterent.

(i) *Credula*) Quam vere nimis dixit! Sibi quisque propemodum virtutem videtur ex alieno vitio astruere; ita in alienum omnes ruunt dedecus.

(k) *Mente carere*) Quia, ut videbatur, ista omnia alieno tempore.

Sub-

Submissoque genu, vultus in imagine Divæ
Figit, & hos edit crine (*a*) jacente sonos:
Supplicis, alma, tuæ, genetrix fœcunda Deorum,
Accipe sub (*b*) certa conditione preces.
5 Casta negor: si tu damnas, meruisse fatebor.
Morte luam pœnas judice victa Dea.
Sed, si crimen abest, tu nostræ pignora vitæ
(*c*) Re dabis: & castas casta sequère manus.
Dixit: & exiguo funem conamine traxit.
10 Mira, sed (*d*) & scena testificata loquar.
Mota Dea est; sequiturque (*e*) ducem, (*f*) laudatque sequendo.
Index lætitiæ fertur in astra sonus.
Fluminis ad flexum veniunt: (*g*) Tiberina priores
Ostia dixerunt, unde (*h*) sinister abit.
15 Nox aderat: querno religant a stipite (*i*) funem:
Dantque levi somno corpora functa cibo.
Lux aderat: querno solvunt a stipite funem:
Ante tamen posito thura dedere foco.
Ante coronata puppi sine labe juvencam
20 Mactarunt (*k*) operum conjugiique rudem.
Est locus, in Tiberin quà lubricus influit (*l*) Almo,
Et nomen magno perdit ab amne minor.

INTERPRETATIO.

Atque genu flexo, convertit faciem in simulacrum Divæ, & emittit has voces capillis neglectis: Alma mater fœcunda Deorum, audi preces tuæ supplicis sub certa conditione. Non habeor pudica: Si tu damnas, agnoscam dignam esse. Expendam pœnas morte, victa Dea judice. At si crimen nullum est, tu exhibebis facto testimonia nostræ vitæ, & pudica cedes manibus pudicis. Absolvit; & duxit funem levi conatu. Dicam mira, sed & comprobata scenâ. Dea est tacta; atque sequitur ducem, & probat sequendo; Vox testis gaudii tollitur ad sidera. Feruntur ad flexus fluvii: antiqui vocaverunt Ostia Tiberina, unde lævus recedit. Nox adventabat: religant funem a trunco querno, & tradunt levi somno corpora refecta epulis. Dies appropinquabat; solvunt funem a trunco querno: prius tamen immiserunt thura igni apposito. Puppi prius coronata immolarunt bovem tunc vitia immunem operum atque conjugii. Est locus, quà fluidus Almo devolvitur in Tiberim, & minor amittit nomen a magno fluvio.

NOTÆ.

(a) *Jacente*) Sparso, fureatium more, aut divino numine correptorum.

(b) *Certa*) Optime sane; ut magis irridere quam precari Deam videantur qui hodie illum sine conditione venerantur.

(c) *Re*) Signo quopiam manifesto.

(d) *Et scena*) *In theatro*; ut vera esse nullus dubitet.

(e) *Ducem*) Claudiam *scil.* pudicam, quæ funem trahebat.

(f) *Laudat*) Id ipsum quod sequebatur laudabat: non enim, ut vidit ille etiam cæcus Evangelii, Deus audit improbos.

(g) *Tiberina*) Tiberini numinis regiam ibi esse voluerunt.

(h) *Sinister ab.*) *Vertitur in sinistram.*

(i) *Funem*) Quo navis retinebatur.

(k) *Operum conj.*) Quæ neque jugum neque taurum passa.

(l) *Almo*) Fluvius parvus est, qui intersecta via Appia haud procul a porta Capena in Tiberim defluit.

Illic.

Illic purpurea canus cum veste (*a*) sacerdos
  Almonis (*b*) Dominam sacraque lavit aquis.
Exululant comites, (*c*) furiosaque tibia flatur;
  Et feriunt molles (*d*) taurea terga manus.
5 Claudia præcedit læto celeberrima vultu:
  Credita (*e*) vix tandem teste pudica Dea:
Ipsa sedens plaustro portâ est invecta Capenâ:
  Sparguntur (*f*) junctæ flore recente boves.
(*g*) Nasica accepit: templi (*h*) tunc extitit auctor.
10 Augustus nunc est: ante Metellus erat.
Substitit hic Erato: mora fit, si cætera quæram.
  Dic, inquam, parva cur (*i*) stipe quærat opes?
Contulit æs populus, de quo delubra Metellus
  Fecit, ait: dandæ mos stipis inde manet.
15 Cur (*k*) vicibus factis ineant convivia, quæro,
  Tum magis (*l*) indictas concelebrentque dapes.
Quod (*m*) bene mutarit sedem Berecynthia, dixit;
  Captant (*n*) mutatis sedibus omen idem.

INTERPRETATIO.

Ibi sacerdos canus cum veste purpurea abluit Dominam atque sacra aquis Almonis. Comites vociferantur, & tibia furiosa inflatur; & manus effeminatæ tundunt terga taurea. Claudia celeberrima præit facie alacri, vix tandem credita casta Deâ teste. Ipsa sedens pilento est invecta per portam Capenam: boves alligatæ currui *sparguntur flore novo. Nasica accepit; fuit tunc auctor delubri: Augustus nunc est; Metellus erat prius. Erato hic finem fecit. Longum est si petam cætera; dic, inquam, quare quærat divitias exigua moneta? Plebs, inquit, contulit æs, de quo Metellus condidit templa; inde est mos conferendæ stipis. Peto, quamobrem veniant in convivia per vices, tum etiam magis frequentent epulas indictas? Quod, inquit, Berecynthia feliciter mutaverit locum, captant idem præsagium mutatis sedibus.*

NOTÆ.

(a) *Sacerdos*) Ἀρχιερεὺς, quem Archigallum dixeris.

(b) *Dominam sacraque*) Hoc est lapidem parvum furvi atque atri coloris, prominentibus angulis inæqualem, ut refert Arnobius. At enim religionum stultitiam quis unquam possit satis mirari?

(c) *Furiosa*) Quia a furiosis ministris.

(d) *Taurea*) Quia ex illis tympana, eine quorum incondito strepitu nihil satis bene ordinatum in tam lepida pompa.

(e) *Vix tandem*) Hinc adeoque plebis ingenium disce.

(f) *Junctæ*) Ut currum, quo vehebatur Cybele, traherent.

(g) *Nasica*) P. Scipio Nasica, a Senatu vir optimus judicatus: qui, si magis Livium audis, acceptam Deam in ostiis Tiberinis, inde ferendam Matronis dedit.

(h) *Tunc*) Quia primi ex S. C. evexerant illud templum ex fundamentis M. Livius & C. Claudius Censores: quod deinde igne absumptum Augustus aliique instauraverunt.

(i) *Stipe*) *Nummo*: quem quidem vicatim Phrygii generis vir & mulier per eos dies, quibus Diva per Urbem ferebatur, colligebant.

(k) *Vicibus*) Vicissim modo ad hæc, modo ad illa convivia per mutuas sodalitates commeando: quod quidem prisco verbo *mutitare* appellabant. Instituti vero denique tres viri Epulones, qui ludicrum illud & epulare sacrificium curarent propter sacrorum multitudinem.

(l) *Indictas*) Ab ipsis sacerdotibus.

(m) *Bene*) Quippe quæ Romam in augustius domicilium concessit.

(n) *Mutatis*) Cum per diversas sodalitates ex convivio in convivium concedunt.

In-

Institeram, quare (*a*) primi Megalesia ludi
Urbe forent nostra: cùm Dea (sensit enim:)
(*b*) Illa Deos, inquit, peperit: (*c*) cessère parenti:
Principiumque dati Mater honoris habet.
5 Cur igitur Gallos, qui se excidere, vocamus?
Cum tanto Phrygia Gallica distet humus?
Inter, ait, viridem Cybelen altasque (*d*) Celenas,
Amnis it (*e*) insana, nomine Gallus, aqua.
Qui bibit inde, furit: procul hinc discedite, quîs est
10 Cura bonæ mentis: qui bibit inde, furit.
Non pudet herbosum, dixi, posuisse (*f*) moretum
In Dominæ mensis? an sua caussa subest?
Lacte mero veteres usi memorantur, & herbis;
Sponte suâ si quas terra ferebat, ait.
15 Candidus elisæ miscetur caseus herbæ,
Cognoscat (*g*) priscos ut Dea prisca cibos.
(*h*) POstera cum cælo (*i*) motis (*k*) Pallantias astris
Fulserit; & niveos Luna (*l*) levarit equos;
Qui dicet, quondam sacrata est (*m*) colle Quirini
20 Hac Fortuna die Publica, verus erit.

INTERPRETATIO.

Quæsieram intentius, cur Megalesia essent primi ludi in nostra Urbe, cùm Dea, (namque advertit) dixit, illa peperit Deos. Cesserunt Matri; atque Parens obtinet principium honoris collati. Quamobrem ergo appellamus Gallos qui se castraverunt; cum terra Gallica sit tanto remota a Phrygia. Fluvius, inquit, nomine Gallus, fluit aqua vesana inter viridem Cybelen atque excelsas Celenas. Qui ex eo potat, insanit. Longe hinc fugite quibus est amor sanæ mentis: qui ex eo potat, insanit. Non pudet, inquam, adhibuisse herbosum moretum mensis Dominæ? an apponitur sua caussa? Antiqui, inquit, dicuntur usi lacte puro atque graminibus, si tellus nonnulla ferebat ultro. Albus caseus miscetur graminibus contusis, ut Dea antiqua cognoscat antiquos cibos.

CUM sequens Aurora illuxerit, sideribus cælo pulsis, atque Luna solverit equos albos, qui dicet, Fortuna publica fuit olim sacrata hac die in monte Quirini, erit verus.

NOTÆ.

(a) *Primi*) Primo loco & magna celebritate frequentati.

(b) *Illa*) Cybele *scil.*

(c) *Cessère*) Dii *scil.*

(d) *Celenas*) Strabo tumulum facit Asiæ propriè dictæ, in quo & urbs ejusdem nominis. Desiit vero illa, civesque in Apamæam, novam urbem, haud procul a veteribus Celenis translati.

(e) *Insana*) Quia insanos facit de ea qui bibunt.

(f) *Moretum*) Intritum fuit ex allio, apio, ruta, coriandro, bulbo, & caseo cum oleo atque aceto.

(g) *Priscos*) In quibus certe caseus.

(h) *Postera cum*) Octavo Idus Apr. adeoque mensis die sexto.

(i) *Motis*) Quia Auroræ tum Solis adventante majore luce cætera astra obscurantur.

(k) *Pallantias*) Aurora Pallantis ex Titanum genere filia.

(l) *Levaris*) Jugo *scil.* atque adeo ipsa, surgente Sole, occiderit.

(m) *Colle Quir.*) In monte Quirinali duo fuerunt templa Fortunæ publicæ consecrata; alterum quidem illi quam insuper *Primigeniam* appellarunt, de quo mense sequenti sermo futurus est; alterum huic de qua nunc agitur, quæ *Publica* simpliciter.

Ter-

(*a*) TErtia lux (memini) (*b*) Ludis erat: at mihi quidam
Spectanti (*c*) senior, contiguusque loco,
Hæc, ait, illa (*d*) dies, (*e*) Libycis quâ Cæsar in oris
Perfida magnanimi (*f*) contudit arma Jubæ.
5 Dux (*g*) mihi Cæsar erat, sub quo meruisse Tribunus
Glorior: officio præfuit ille meo.
(*h*) Hanc ego militia sedem, tu (*i*) pace parasti,
Inter bis quinos usus honore Viros.
Plura locuturi subito seducimur imbre.
10 Pendula cælestes (*k*) Libra movebat aquas.
Ante tamen, quam summa dies spectacula sistat,
Ensifer (*l*) Orion æquore mersus erit.
(*m*) PRoxima victricem cum Romam inspexerit (*n*) Eos,
Et dederit Phœbo stella (*o*) fugata locum;

INTERPRETATIO.

TErtia dies, recordor, erat Ludis: at quidam senior, & proximus loco, dixit mihi spectanti, Hæc illa dies, qua Cæsar fregit arma perfida fortis Jubæ in oris Libycis. Cæsar erat mihi Imperator, sub quo glorior militasse Tribunus. Ille præfuit meo muneri. Ego meam feci hanc sedem bello, tu pace, usus honore inter Decemviros. Plura dicturi divellimur repentino nimbo. Libra pendula ciebat aquas cælestes. Priusquam tamen ultima dies finem faciat spectaculis, Orion ensifer erit mersus mari.

CUM sequens Aurora viderit Romam victricem, atque astra depulsa fecerint locum Apollini,

NOTÆ.

(a) *Tertia lux*) Post festum publicæ Fortunæ, eo tamen comprehenso die 6. Idus.

(b) *Ludis*) Qui ad Julianæ victoriæ memoriam videntur certe instituti: ut ex sequentibus patebit.

(c) *Senior*) Quique adeo continuatos Julii Cæsaris triumphos suis oculis viderat.

(d) *Dies*) Quintilis antiqui fuit 26, anni ab V. C. 707: quo quidem Cæsar Fastos correxit, annumque ad Solis cursum, ut in Ægypto didicerat, magna laude accommodavit.

(e) *Libycis*) In Africa; ubi adversus Jubam Mauritaniæ regem, Catonem, Scipionem, partiumque naufragarum reliquias, atrocius multo quam in Pharsalia Cæsar certavit.

(f) *Contudit*) Strages vero ab illo rege cœpit; qui, fusis fugatisque suis, postquam sese recepisset in regiam, magnifice epulatus, super mensas & pocula Petreio fugæ comiti sese jugulandum præbuit. Observa autem quam prudenter de civibus victoriam dissimulet Poeta.

(g) *Mihi*) Senioris verba sunt, qui sub Cæsare militasse in Africa gloriatur.

(h) *Hanc*) In Magistratuum subselliis ad ludos spectandos.

(i) *Pace*) Quia Decemvir Naso litibus judicandis; ut non obscure etiam ex locis quibusdam Tristium colligitur, quibus & fortunam seorsum, & privatas res sine crimine a se constitutas fuisse testatur.

(k) *Libra*) Quæ 6. Idus occasu suo imbres movet.

(l) *Orion*) Hic insignis fuit Venator, de quo Poetæ plurima atque diversa. In cælum translatus lucidissimum sidus, nimbosum tamen ortu atque occasu suo, constituit. De occasu autem Heliaco hic agitur, quem non temere ad 5. aut 4. Idus pro sideris magnitudine retuleris. Quin & sequentium dierum si accuratam rationem ex Nasonis mente habueris ad 3. Idus Orionis occasum protuleris.

(m) *Proxima*) Pridie Idus, ut ex sequentis diei enarratione patebit.

(n) *Eos*) *Aurora*.

(o) *Fugata*) Quia Solis splendore absorbentur alia astra.

(*a*) Circus erit pompa celeber numeroque (*b*) Deorum:
Primaque (*c*) ventosis (*d*) palma petetur equis.
(*e*) Hi Cereris Ludi: non est opus indice caussa.
(*f*) Sponte Deæ munus promeritumque patent.
5 Messis erant primis virides mortalibus herbæ;
Quas tellus nullo sollicitante dabat.
Et modo carpebant vivaci cespite gramen;
Nunc epulæ tenera fronde cacumen erant.
Postmodo glans nata est: bene erat jam glande reperta:
10 Duraque (*g*) magnificas quercus habebat opes.
Prima Ceres homini ad meliora alimenta vocato
Mutavit glandes utiliore cibo.
Illa jugo tauros collum præbere coegit:
Tum primum soles eruta vidit humus.
15 (*h*) Æs erat in pretio: chalybeia massa latebat.
Heu quam perpetuo (*i*) debuit illa tegi!
Pace Ceres (*k*) læta est: at vos optate, coloni,
Perpetuam Pacem, (*l*) perpetuumque Ducem.
Farra Deæ, micæque (*m*) licet (*n*) salientis honorem
20 Detis, & in veteres thurea grana focos.

INTERPRETATIO.

Circus erit celeber pompa atque numero Deorum, primaque palma petetur equis velocibus. Hi Ludi Cereris: non est opus caussa indice. Donum atque meritum Deæ ultro se produnt. Gramina virentia, quæ terra proferebat nullo cogente, erant messis primis hominibus. Et nunc vellebant herbas ex gleba vivaci, nunc dapes erant fastigium foliis teneris. Post paulo glans inventa est: bene jam erat glande inventa: atque quercus habebat amplas divitias. Prima Ceres mutavit glandes alimento meliore, homine vocato ad cibos jucundiores. Illa coegit boves submittere cervices jugo: tum primum terra inversa aspexit Solem. Æs magni pendebatur, massa chalybeia defossa erat. Heu quam illa debuit semper latere! Ceres gaudet Pace. At vos, agricolæ, expetite votis Pacem immortalem, & Ducem immortalem. Potestis offerre Deæ frumenta, atque honorem micæ salientis, atque grana thurea in antiquas aras.

NOTÆ.

(a) *Circus*) Maximus scil. quem Tarquinius Priscus inter Aventinum & Palatinum extruxit; de cujus pompis & ludis plurima in superioribus vidimus.

(b) *Deorum*) Quorum imagines transvehi solitas ludis Circensibus jam quoque sæpe dictum.

(c) *Ventosis*) Levitate ventis comparandis.

(d) *Palma*) Cujus arboris ramus victori datur.

(e) *Hi*) Qui quidem a duodecimo Aprilis die incipiunt.

(f) *Sponte*) Siquidem quotidie muneribus ejus fruimur.

(g) *Magnificas*) Modo quis suillam naturam induerit.

(h) *Æs*) Propter usus rusticos.

(i) *Debuit*) Ut nulla bellorum & necis instrumenta essent.

(k) *Læta*) Quia per pacem agri exercentur.

(l) *Perpetuum*) Tiberii in gratiam hæc dicta, quasi pacis vindex certissimus fuerit.

(m) *Licet*) Atque adeo exiguis donis contenta est.

(n) *Salientis*) Sal namque in igne crepitat & salit.

Et,

Et, si thura aberunt, unctas accendite tædas,
Parva bonæ Cereri, sint modo (*a*) casta, placent.
A bove succincti cultros removete ministri.
Bos aret: (*b*) ignavam sacrificate suem.
5 Apta jugo cervix non est ferienda securi.
Vivat, & in dura sæpe laboret humo.
(*c*) Exigit ipse locus, raptus ut (*d*) virginis edam.
Plura (*e*) recognosces: pauca docendus eris.
(*f*) Terra tribus scopulis vastum procurrit in æquor
10 (*g*) Trinacris; a positu nomen adepta loci.
(*h*) Grata domus Cereri: multas ibi possidet urbes;
In quibus est culto fertilis (*i*) Henna solo.
Frigida (*k*) cælestum matres (*l*) Arethusa vocarat:
Venerat ad sacras & (*m*) Dea flava dapes.
15 (*n*) Filia, consuetis ut erat comitata puellis,
Errabat nudo per sua prata pede.
Valle sub umbrosa (*o*) locus est, adspergine multâ
Uvidus ex alto desilientis aquæ.

INTERPRETATIO.

Et si thura deerunt, accendite faces unctas. Exigua grata sunt bonæ Cereri, modo sint sincera. Sacerdotes succincti collite cultros a bove. Bos colat terram, mactate segnem porcam. Collum idoneum jugo non est mactandum bipenni. Vita fruatur, & sæpe laboret in dura terra. Ipse locus requirit, ut dicam raptus puellæ. Plura recognosces, pauca eris monendus. Terra Sicula porrigitur in mare latum tribus promontoriis; habuit nomen a forma loci. Sedes accepta Cereri: ibi habet multas urbes, inter quas Henna ferax est, solo exculto. Frigida Arethusa invitaverat matres Deorum. Dea flava venerat quoque ad sacras epulas. Filia, stipata sicuti erat puellis solitis, vagabatur per prata pede nudo. Locus est sub valle opaca, humidus multa aspergine aquæ cadentis ex sublimi.

NOTÆ.

(a) *Casta*) Pia & casta manu oblata.

(b) *Ignavam*) Ex illa enim viva præter grunnitum & lutum nihil percipitur.

(c) *Exigit*) Quoniam de Cereris sacris agitur.

(d) *Virginis*) Proserpinæ *scil.* filiæ Cereris a Plutone raptæ.

(e) *Recognosces*) Tibi nota intelliges.

(f) *Terra*) Fabulam narrare occipit.

(g) *Trinacris*) Sicilia eo nomine a tribus promontoriis Lilybæo, Pachino, & Peloro, in mare excurrentibus, adeoque positu, situ, & forma triangulari, dicta.

(h) *Grata*) Cum ob frumentationem, tum ob cultum, atque inclytam virorum religionem.

(i) *Henna*) In media Sicilia ea urbs, cujus campus in floribus semper, & omni vernua die. Ibi vero fanum habuit Ceres binaque in eo simulacra, marmoreum alterum, alterum æreum modicum cum facibus, sed excellens & perantiquum, ut testatur Cicero.

(k) *Calest. mat.*) Deas Deorum genitrices.

(l) *Arethusa*) Nympha Syracusani fontis frigidissimi, quam ideo Cererem ad convivium vocasse Poetæ finxerunt, ut Plutoni rapiendæ Proserpinæ, matris custodia remota, occasio daretur.

(m) *Dea flava*) Ceres *scil.* quæ eo colore & vultu propter flavescentes spicas fingitur.

(n) *Filia*) Cereris *scil.* Proserpina.

(o) *Locus*) Præter prata & flores, humi demersum fuit foramen, & specus illa celebris, quà Ditem seu Orcum aut Plutonem ad Proserpinæ raptum prodiisse fama a Poetis emanavit.

Tot fuerant illic, quot habet natura, colores:
Pictaque dissimili flore nitebat humus.
Quam simul adspexit, Comites accedite, dixit;
Et mecum vestros flore replete sinus.
5 Præda puellares animos prolectat (*a*) inanis;
Et non sentitur (*b*) sedulitate labor.
Hæc implet lento calathos e vimine textos:
Hæc gremium, laxos degravat illa sinus.
Illa legit (*c*) calthas; huic sunt violaria curæ:
10 Illa papavereas subsecat ungue comas.
Has, Hyacinthe, tenes; illas, Amaranthe, moraris:
Pars thyma, pars (*d*) casiam, pars meliloton amant.
Plurima lecta rosa est, & sunt sine nomine flores.
(*e*) Ipsa crocos tenues, liliaque alba legit.
15 Carpendi studio paulatim longius itur;
Et dominam (*f*) casu nulla secuta comes.
Hanc videt, & visam (*g*) patruus velociter aufert;
Regnaque (*h*) cæruleis in (*i*) sua portat equis.
Illa quidem clamabat, Io, carissima mater,
20 Auferor: ipsa suos absciderat que sinus.
(*k*) Panditur interea Diti via: jamque diurnum
Lumen inassueti vix patiuntur equi.
At chorus (*l*) æqualis cumulatis flore canistris,
Persephone, clamant, ad tua dona veni.

INTERPRETATIO.

Tot erant illic colores, quot natura habet; atque terra splendebat picta flore dissimili. Quam statim atque vidit, Comites, inquit, adeste, & cumulate mecum sinus vestros floribus. Præda levis trahit mentes puellares, neque labor sentitur aviditate. Hæc cumulat quasillos factos ex flexili vimine. Hæc implet gremium, illa sinus solutos. Illa colligit calthas: violaria placent huic; illa revellit ungue culmina papaverea. Hyacinthe, moraris has; Amaranthe, detines illas: pars diligunt thymum, pars casiam, pars melilotum. Multa rosa collecta est; atque sunt flores sine nomine. Ipsa colligit parvos crocos, & lilia candida. Longius itur paulatim desiderio colligendi; & forte nulla comes sequuta dominam. Patruus hanc aspicit, & celeriter abripit visam; atque vehit in sua regna equis fuscis. Illa quidem vociferabatur, Io, mater dilectissima, abripior; atque ipsa laceraverat suos sinus. Interea via aperitur Diti: jamque vix equi insoliti tolerant lucem diurnam. At turba comitum, quasillis repletis floribus clamant, Persephone, accede ad tua munera.

NOTÆ.

(a) *Inanis*) Quia cito marcescunt flores.

(b) *Sedulitate*) Florum legendorum studio.

(c) *Calthas*) *Des Soucis*.

(d) *Casiam*) Rosmarinus est forte. *Roree* enim in multis etiam Manusc. reperitur: neque aliter ex Dalechampio crediderim.

(e) *Ipsa*) Proserpina *scil.*

(f) *Casu*) Quia omnes *scil.* legendis floribus intentæ.

(g) *Patruus*) Pluto, qui Cereris frater, si fabulam sequeris: Orcus Rex Molossorum, si Eusebium audis.

(h) *Cæruleis*) Fuscis & subnigris; qualea regia Inferorum decet esse.

(i) *Sua regna*) Erebum *scil.*

(k) *Panditur*) Antrum supra memoravimus, quà ad sua regna descendit Pluto.

(l) *Æqualis*) Quia ejusdem ferme ætatis comites habuit Proserpina seu Persephone.

Ut clamata silet, montes ululatibus (*a*) implent;
 Et feriunt mœstæ pectora nuda manus.
Attonita est plangore Ceres; modo venerat Hennam:
 Nec mora, Me miseram, filia, dixit, ubi es?
5 Mentis inops rapitur: quales audire solemus
 Threicias passis (*b*) Mænadas ire comis.
Ut vitulo mugit sua mater ab ubere rapto,
 Et quærit fœtus per nemus omne suos;
Sic Dea, nec retinet gemitus, & concita cursu
10 Fertur; & e campis incipit, Henna, tuis.
Inde puellaris nacta est vestigia plantæ;
 Et pressam noto pondere vidit humum.
Forsitan (*c*) illa dies errori summa fuisset,
 Si non (*d*) turbassent signa reperta sues.
15 Jamque (*e*) Leontinos (*f*) Amenanaque flumina cursu
 Præterit, & ripas, herbifer (*g*) Aci, tuas:
Præterit & (*h*) Cyanen, & fontem lenis (*i*) Anapi;
 Et te, vorticibus non adeunde (*k*) Gela.
Liquerat (*l*) Ortygien, (*m*) Megareaque, (*n*) Pantagienque,
20 Quàque (*o*) Simethæas accipit æquor aquas,

INTERPRETATIO.

Postquam vocata tacet, implent colles clamoribus; atque manus tristes plangunt pectora aperta. Ceres obstupuit plangore; modo redierat Hennam; & sine cunctatione, Me infelicem, ait, ubinam es filia? Amens aufertur; quales consuevimus audire Mænadas Threicias incedere capillis effusis. Quemadmodum mater sua mugit, vitulo detracto ab ubere, atque quærit partus suos per omnem silvam, ita Dea atque concita cursu rapitur, neque reprimit gemitus; & incipit ex tuis arvis, Henna. Inde invenit signa pedis puellaris, & advertit terram notatam onere cognito. Forte illa dies fuisset ultima discursibus, nisi porci invertissent vestigia inventa. Jamque prætergressa est cursu Leontinos & flumina Amenana, atque ripas tuas, Aci herbose. Præterit quoque Cyanen, & fontem lenis Anapi; & te, Gela, non adeunde propter voragines. Præterierat Ortygien, Megareaque, Pentagienque, & quà mare excipit aquas Simethæas,

NOTÆ.

(a) *Implent*) Quis magno gemitu ac ululatu amissam dominam requirebant.

(b) *Mænadas*) Bacchas Thracias dicit, quibus ab immisso Bacchi furore & insania Græca illud datum nomen.

(c) *Illa*) Quà cœpit quærere.

(d) *Turbassent*) Rostro pedibusque terram atque adeo Proserpinæ vestigia invertendo.

(e) *Leontinos*) *Leontini* urbs inter Catanam & Hyblam, versus mare Siculum.

(f) *Amenana*) Amenani fluvii ad Ætnam montem.

(g) *Aci*) Fluvius est, seu fons potius Ætnæ montis, in quem mutatus Galateæ dilectissimus ille Acis, quem Polyphemus saxo illiserat.

(h) *Cyanen*) Syracusani agri fontem.

(i) *Anapi*) Fluvius est cui Cyane commiscetur.

(k) *Gela*) Hic vastis fertur vorticibus in mare inter Agrigentum & Syracusas: diciturque hodie *Fiume di Terranova*.

(l) *Ortygien*) Quæ ponte olim Syracusis annexa insula.

(m) *Megarea*) Quæ ad Megaram urbem, haud procul a Catana spectabant.

(n) *Pantagien*) Pantagias seu Pantagies parvus sed rapidissimus fluvius, murmure magno per saxa in mare non longe a Catana decurrens.

(o) *Simethæas*) Simæthi fluvii prope Catanam & Cyclopum scopulos.

An-

(*a*) Antraque Cyclopum positis exusta caminis,
Quique (*b*) locus curvæ nomina falcis habet:
(*c*) Himeraque, & (*d*) Didymen, (*e*) Acragantaque (*f*) Tauromenonque
(*g*) Sacrorumque (*h*) Melan pascua læta boum.
5 Hinc (*i*) Camerinan adit, (*k*) Thapsonque & (*l*) Heloria (*m*) Tempe;
Quàque patet Zephyro semper apertus (*n*) Eryx.
Jamque (*o*) Peloriaden, (*p*) Lilybeaque, jamque (*q*) Pachynon
Lustrarat, terræ (*r*) cornua prima suæ.
Quacunque ingreditur, miseris loca cuncta querelis
10 Implet: ut amissum cum gemit (*s*) ales (*t*) Ityn.
Perque vices modo, Persephone, modo Filia, clamat.
Clamat, & alternis nomen utrumque ciet.
Sed neque Persephone Cererem, neque filia matrem
Audit: & alternis nomen utrumque perit.

INTERPRETATIO.

atque speluncas Cyclopum incensas caminis appositis, & locum, qui obtinet nomina curvæ falcis; Himeraque, & Didymen, Acragantaque, Tauromenonque, & Melan pascua pinguia boum sacrorum. Hinc accedit Camerinam, Thapsonque, & Heloria Tempe, & quà vastus Eryx semper apertus est Zephyro. Jamque peterraverat Peloriaden, Lilybeumque, atque Pachynum prima cornua terræ suæ. Quacumque incedit, implet omnia loca luctuosis questibus: ut cum avis luget Ityn sublatum. Et clamat per vices nunc Persephone, nunc filia, & frequentat utrumque nomen alternis vicibus. *Sed neque Persephone audit Cererem, neque filia matrem; & nomen utrumque perit per vices.*

NOTÆ.

(a) *Antra*) Ætnæ monte, ubi Cyclopes Vulcani ministri ferrariam exercere etiam dicuntur.

(b) *Locus*) A falce Drepano etiam nomen: Verum Messanam intelligendam esse ex chorographia, & ex eo quod multo post Erycem nominet Poeta, ad cujus radices sita civitas Drepanitana, non dubitat illustriss. Neapolis.

(c) *Himera*) Fluvium magnum, urbemque eo nomine habet Sicilia.

(d) *Didymen*) Ex insulis Lipareorum, quæ & *Æoliæ* seu *Vulcaniæ* dicuntur, Siciliæ adjacentibus est una. Sed insulæ hujus urbem hanc potius fuisse crediderim.

(e) *Acraganta*) Siciliæ oppidum inter Pachynum & Lilybæum promontoria; quod Latini Agrigentum dixerunt.

(f) *Tauromenon*) Urbs quoque Siciliæ inter Pachynum & Pelorum.

(g) *Sacrorum*) Sacris destinatorum.

(h) *Melan*) Fluvium facit Siciliæ, ut vides, quo nomine plures alibi reperiuntur.

(i) *Camerinan*) Siciliæ oppidum.

(k) *Thapson*) Insula est parva juxta Syracusas, quam Servius pæne fluctui parem facit.

(l) *Heloria*) Quæ ad Helorum fluvium, non longe a Pachyno, Thessalicis similia.

(m) *Tempe*) Locum Thessaliæ amœnissimum sæpius vidimus in superioribus.

(n) *Eryx*) Mons Siciliæ inter Drepanum & Panormum urbes, ubi Veneris templum illud ornatissimum, a quo Erycina dicta est.

(o) *Peloriaden*) Promontorium illud dicit quod extremam Italiam spectat, a Peloro Annibalis gubernatore ibi interfecto denominatum.

(p) *Lilyb.*) Aliud Siciliæ promontorium spectans Sardiniam.

(q) *Pachynon*) Tertium Siciliæ promontorium.

(r) *Cornua*) Promontoria cornua appellat, quia prima in mare incurrunt, totamque insulam videntur tueri.

(s) *Ales*) Prognes & Philomelæ fabulam habes in Metam. quæ tibi si minus nota, eo ne pigeat redire.

(t) *Ityn*) Terei fuit filius, a matre Progne jugulatus, cujus tamen transmutata dolet vices.

Una-

Unaque, pastorem vidisset, an arva colentem,
 Vox erat, Hâc gressus ecqua puella tulit?
Jam color (*a*) unus inest rebus, tenebrisque teguntur
 Omnia: jam vigiles conticuere canes.
5 Alta jacet vasti super ora (*b*) Typhoeos Ætne,
 (*c*) Cujus anhelatis ignibus ardet (*d*) humus.
Illic accendit geminas pro lampade (*e*) pinus:
 Hinc Cereris sacris nunc quoque tæda datur.
Est specus exesi structura pumicis asper;
10 Non homini regio, non adeunda feræ:
Quo simul ac venit, frænatos curribus (*f*) angues
 Jungit, & æquoreas sicca pererrat aquas.
Effugit & (*g*) Syrtes, & te, (*h*) Zanclæa Charybdi;
 Et vos, (*i*) Nisæi naufraga monstra canes;
15 (*k*) Hadriacumque patens late, (*l*) bimaremque Corinthon.
 Sic venit ad portus, Attica terra, tuos.
Hîc primum sedit gelido mœstissima saxo.
 Illud (*m*) Cecropidæ nunc quoque (*n*) triste vocant.

INTERPRETATIO.

Atque, seu vidisset pastorem, an agricolam, una vox erat, ecqua puella hâc præteriit? Jam color unus est rebus, atque omnia absconduntur tenebris: jam canes vigiles siluerunt. Ætna excelsa imposita est super ora ingentis Typhœi, cujus ignibus efflatis terra incensa est. Accendit ibi duas pinus pro lampade; hinc fax etiam adhibetur sacris Cereris. Est antrum horridum structura pumicis erosi, locus non adeundus homini neque feræ: quo statim atque pervenit, alligat serpentes frænatos curribus, & sicca perambulat aquas marinas. Vitavit & Syrtes, & te, Charybdi Zanclæa, & vos, canes Nisæi, monstra naufraga, & vastum Hadriacum, & Corinthum bimarem. Ita venit ad tuos portus, terra Attica. Hic primum tristissima requievit in rupe frigida. Cecropidæ appellant eam *nunc etiam Mœstam.*

NOTÆ.

(a) *Unus*) Opacus *scil.* aut niger.

(b) *Typhœos*) Quem gigantem a Jove Ætnæ Siciliæ monti aut certe toti insulæ suppositum non semel habuimus.

(c) *Cujus*) Typhœi *scil.* qui Ætnæas flammas ore illo eructare dicitur.

(d) *Humus*) Ætnæa *scil.* quæque illi adjacet.

(e) *Pinus*) Quæ lucem noctu quærenti præberent.

(f) *Angues*) Qui Cereris currum trahere finguntur.

(g) *Syrtes*) Quæ loca vadosa maris Libyci dicuntur proprie; hoc in loco pro Scylla & Charybdi Siculi freti voraginibus proximis locis sumuntur.

(h) *Zanclæa*) A Zancla, quæ deinde Messane dicta est, proxima vorago charybdis nomen sortita.

(i) *Nisæi*) Scyllæ Phorci filiæ, quam & alibi cum altera Nisi confundit Poeta, metamorphosim in famosum illud monstrum seu scopulum de quo nunc agitur, jam sæpe retulimus.

(k) *Hadriac.*) Mare *scilicet*, quod & *supernum* dicitur, partes Italiæ Septentrionales alluens.

(l) *Bimar.*) Quia Ægæum simul & Jonium prospicit.

(m) *Cecropidæ*) Athenienses, qui a Cecrope rege sic dicti.

(n) *Triste*) Ἀγέλαστος πέτρας prope puteum Καλλίχορον dixerunt Græci; ubi primùm aliquid in Cereris honorem celebratum.

Sub-

(*a*) Sub Jove duravit multis immota diebus,
 Et Lunæ patiens, & pluvialis aquæ.
(*b*) Fors sua cuique loco est; quo nunc Cerealis (*c*) Eleusin,
 Dicitur hoc (*d*) Celei rura fuisse senis.
5 Ille domum glandes excussaque mora rubetis
 Portat, & arsuris arida ligna focis.
(*e*) Filia parva duas redigebat rupe capellas;
 Et tener in cunis filius æger erat.
Mater, ait (*f*) virgo, (mota est Dea nomine matris)
10 Quid facis in solis incomitata jugis?
Restitit & senior, quamvis onus urget: & orat
 Tecta suæ subeat quantulacunque casæ.
Illa negat: simularat anum, mitraque capillos
 Presserat: instanti talia dicta refert:
15 Sospes eas, semperque parens: mihi filia rapta est.
 Heu melior quanto sors tua sorte mea!
Dixit: &, ut lacrymæ (neque enim lacrymare Deorum est)
 Decidit in tepidos lucida gutta sinus.
Flent pariter, molles animis virgoque senexque.
20 E quibus hæc justi verba fuere senis:
Sic tibi, quam raptam quereris, sit filia sospes;
 Surge: nec exiguæ despice tecta casæ.
Cui Dea, Duc, inquit: scisti, quà cogere posses.
 Seque levat saxo, subsequiturque senem.
25 Dux comiti narrat, quam sit sibi filius æger;
 Nec capiat somnos, invigiletque malis.

INTERPRETATIO.

Mansit immota sub dio multis diebus, patiens & Lunæ & aquæ pluvialis. Sors sua est cuique loco. Ajunt eo quo nunc Eleusin Cerealis, fuisse arva senis Celei. Ille fert domum glandes, & mora decerpta rubetis, atque ligna sicca focis arsuris. Parva filia reducebat montibus duas capellas; atque tener filius morbidus erat in cunis. Parens, inquit puella, (Dea tacta est nomine Parentis) quid agis sola in collibus desertis? Senex etiam constitit, quamvis onus gravat, atque precatur, ut ingrediatur tecta quantulacumque sui tugurii. Illa recusat; formam induerat anus, atque texerat comam mitra. Reddit hujusmodi verba urgenti: Discedas incolumis & semper Pater; mihi filia sublata est. Heu quam tua conditio est potior conditione mea! Absolvit; atque splendida gutta quasi lacrymæ (neque enim est Deorum lacrymas emittere) fluxit in tepidos sinus. Puella atque senex levis animi lacrymantur similiter; e quibus hæ fuerunt voces æqui senis: Ita filia, quam sublatam doles, sit tibi incolumis, surge, neque contemne tecta tenuis tugurii. Ad quem Dea, Præeas, ait; intellexisti quomodo posses persuadere: atque surgit ex tristi rupe & subsequitur senem. Dux refert comiti, quam male sanus sit sibi filius, neque dormiat, & sit experrectus in dolores.

NOTÆ.

(a) *Sub Jove*) *Sub dio.*

(b) *Fors est*) Ut modo patebit.

(c) *Eleusin*) Quæ urbs Atticæ ad mare, Cereris sacris notissima.

(d) *Celei*) Quem tamen nonnulli regem fecerunt, qui Eleusine imperium tenuit.

(e) *Filia*) Celei *scil.*

(f) *Virgo*) Celei filia.

Illa

Illa soporiferum, parvos initura penates,
Colligit agresti (a) lene papaver humo.
Dum legit, (b) oblito fertur gustasse palato,
Longamque imprudens exsoluisse famem.
5 Quæ quia principio posuit jejunia noctis;
Tempus habent (c) Mystæ sidera visa cibi.
Limen ut intravit, luctus videt omnia plena.
Jam spes in puero nulla salutis erat.
Matre salutata (mater Metanira vocatur)
10 Tangere dignata est os puerile suo.
Pallor abit, subitasque vident in corpore vires.
Tantus cælesti venit ab ore vigor.
Tota domus læta est: hoc est, materque paterque
Nataque: tres illi tota fuere domus.
15 Mox epulas ponunt, (d) liquefacta coagula lacte,
Pomaque, & in teneris (e) aurea mella favis.
(f) Abstinet alma Ceres, somnique papavera caussas
Dat tibi cum tepido lacte bibenda, puer.
Noctis erat medium, placidique silentia somni;
20 (g) Triptolemum gremio sustulit illa suo:
Terque manu permulsit eum: tria carmina dixit:
Carmina mortali non referenda sono.
Inque foco pueri corpus vivente favilla
Obruit, humanum purget ut ignis onus.
25 Excutitur somno stulte pia mater: & amens,
Quid facis? exclamat: membraque ab igne rapit.

INTERPRETATIO.

Illa ingressura tenuem domum legit terra aspera mite papaver. Dum legit, dicitur attigisse palato immemori, atque incogitanter fregisse longam famem. Quæ, quia ineunte nocte solvit inediam, sacerdotes sumunt ad tempus edendi astra conspecta. Cum limen tetigit, aspicit omnia plena fletus. Jam nulla erat spes salutis in infanti. Matre salutata (mater appellatur Metanira) dignata est tangere os puerile suo. Pallor excutitur, atque advertunt vires repentinas in corpore. Tantus vigor accessit ab ore cælesti. Tota domus gaudet; hoc est genitrix, & genitor, atque filia: illi tres fuerunt tota domus. Mox admovent cibos, coagula liquefacta lacte, atque poma, & mella flava in teneris favis. Ceres alma nihil tangit, atque præbet tibi, infans, papavera potanda cum lacte calido, causas soporis. Erat nox media, atque silentia lenis soporis, illa recepit Triptolemum in suum sinum: atque ter perlinivit eum manu: tres versus protulit, versus non memorandos voce mortali. Atque tegit in foco corpus infantis favilla ardente, ut ignis abstergat sarcinam mortalem. Genitrix inepte pia excitatur sopore, atque exterrita, Quid agis? exclamat: & aufert artus ex igne.

NOTÆ.

(a) *Lene*) Quod lenem somnum inducit.

(b) *Oblito*) Quia propositi sui oblita ipsa Ceres, quæ antequam suam Persephonen invenisset nihil quicquam comesse decreverat.

(c) *Mystæ*) Sacerdotes Cereris propria seu Epoptæ, quibus ad mysteria aditus.

(d) *Liquef.*) Lac coagulatum.

(e) *Aurea*) Aureo colore.

(f) *Abstinet*) Ab omni cibo apposito.

(g) *Triptolem.*) Qui Celei filius.

Cui Dea, Dum non es, dixit, scelerata fuisti:
  (*a*) Irrita materno sunt mea dona metu.
Iste quidem mortalis erit: sed primus arabit,
  Et seret, & culta præmia tollet humo.
5 Dixit: & egrediens (*b*) nubem trahit, inque dracones
  Transit, & aligero tollitur (*c*) axe Ceres.
(*d*) Sunion expositum, (*e*) Piræaque tuta recessu
  Linquit, & (*f*) in dextrum quæ jacet ora latus.
Hinc init Ægæum; quo (*g*) Cycladas adspicit omnes;
10 Ioniumque (*h*) rapax, Icariumque legit.
Perque urbes Asiæ longum petit Hellespontum:
  Diversumque locis (*i*) alta pererrat iter.
Nam modo thurilegos Arabas, modo despicit Indos:
  Hinc (*k*) Libys, hinc (*l*) Meroe, (*m*) siccaque terra subest.
15 Nunc adit (*n*) Hesperios Rhenum Rhodanumque (*o*) Padumque
  Teque future parens, Tibri, (*p*) potentis aquæ.
Quo feror? immensum est erratas dicere terras:
  Præteritus Cereri nullus in orbe locus.

INTERPRETATIO.

Ad quam Dea, Dum non es scelesta, ait, fuisti: mea munera sunt frustra timore materno. Iste quidem erit morti obnoxius; sed primus subiget terram aratro, & sparget semina, & capiet mercedem ex terra subacta. Absolvit Ceres, atque prodiens ducit nubem, & ascendit in dracones, & aufertur curru alato. Præteriit Sunium procurrens in mare, *atque Piræa secura recessu, & regionem quæ porrigitur in dextrum latus. Hinc transit in Ægæum, in quo videt cunctas Cycladas, & præterlabitur Ionium vorticosum, atque Icarium. Et contendit in longum Hellespontum per urbes Asiæ, atque excelsa percurrit iter diversum locis. Namque nunc ex alto videt Arabas thurilegos, nunc Indos: Hinc Libys, hinc Meroe, & tellus arida subest. Modo accedit ad Hesperios Rhenum, Rhodanumque, Padumque, teque, Tibri, future parens aquæ potentis. Quo abeo? Infinitum est referre terras lustratas: nullus locus in orbe omissus a Cerere.*

NOTÆ.

(a) *Irrita*) Velle namque hominis seu fides ad divini operis in eo perfectionem requiritur. Verum in hoc strenue disputare malunt nostri plerique, ne quicquam denique in salutem suam incipere ratione sua quasi cogantur: usque adeo in figmentis & nequitia sua desipuerunt.

(b) *Nubem*) Quam, ne videantur, trahunt Dii.

(c) *Axe*) Pro curru. Synecdoche est.

(d) *Sunion*) Atticæ promontorium.

(e) *Piræa*) Atheniensium portus tutissimus, catenis claudi solitus.

(f) *In dextrum*) Adeoque Atticam totam, quam e Sunio proficiscens Ceres ad dexteram reliquit.

(g) *Cycladas*) Has Ægæi insulas centies jam vidimus.

(h) *Rapax*) Quia naufragum.

(i) *Alta*) Quippe per aerem vecta.

(k) *Libys*) Libyæ populus.

(l) *Meroe*) Quæ urbs in Nili est insula eodem nomine.

(m) *Sicca*) Æthiopia est.

(n) *Hesperios*) Eos qui ad occasum sunt porrecti, Hispanus puta & Italus.

(o) *Padum*) Qui per Cisalpinam Galliam labitur. *Le Pau.*

(p) *Potentis*) Propter Romam Urbium reginam.

Erat

Errat & in cælo: liquidique immunia ponti
Alloquitur gelido proxima (*a*) signa polo.
Parrhasides stellæ (namque omnia nosse potestis,
Æquoreas nunquam cum subeatis aquas),
5 Persephonen natam miseræ monstrate parenti.
Dixerat: huic (*b*) Helice talia verba refert:
Crimine (*c*) nox vacua est. Solem de virgine rapta
Consule; qui late facta diurna videt.
Sol aditus, Quam quæris, ait, ne vana labores,
10 Nupta Jovis (*d*) fratri (*e*) tertia regna tenet.
Questa diu secum sic est affata (*f*) Tonantem:
(Maximaque in vultu signa dolentis erant)
Si memor es, (*g*) de quo mihi sit Proserpina nata;
Dimidium curæ debet habere tuæ.
15 Orbe pererrato, sola est injuria facti
Cognita: commissi præmia raptor habet.
At neque Persephone digna est prædone marito,
Nec gener (*h*) hoc nobis more parandus erat.
Quid gravius victore (*i*) Gyge captiva tulissem;
20 Quam nunc te cæli sceptra tenente tuli?
Verum impune ferat: nos hæc patiamur inultæ.
Reddat, & emendet facta priora (*k*) novis.

INTERPRETATIO.

Vagatur quoque in cælo, atque compellat sidera juncta axi frigida, intacta mari fluido. Stellæ Parrhasides, attendite infelici matri filiam Proserpinam, namque licet vobis omnia nosse, cum nunquam descendatis in aquas marinas. Absolverat. Helice huic reddit hujusmodi voces: Nox est insons. Consule de puella ablata Solem, qui late conspicit facta diurna. Sol consultus: Quam quæris, inquit, nupta fratri Jovis possidet tertia regna: ne fatigeris frustra. Postquam diu apud se indoluisset, sic est allocuta Tonantem: atque maxima indicia luctus erant in facie: Si recordaris de quo sit mihi filia Proserpina, debet habere dimidium curæ tuæ. Mundo perlustrato, sola contumelia facinoris est perspecta, prædo fruitur mercede facti. At neque Proserpina merita est virum raptorem; neque gener erat nobis conciliandus hoc modo. Captiva, Gyge superiore, quid passa essem molestius, quam nunc passa sum, te obtinente sceptra cæli? At enim inultus discedat: nos feramus ista sine vindicta. Restituat, atque compenset facta priora sequentibus.

NOTÆ.

(a) *Signa*) Ursam *scil.* quæ ex Parrhasia seu Arcadiâ cum Calisto esset, orta; in cælum vero translata, quia prope polum, æquore nunquam mergi videtur.

(b) *Helice*) Quæ Ursa major, de qua toties.

(c) *Nox*) Cujus tempore Proserpina rapta a Plutone non fuit, ut Ceres suspicabatur.

(d) *Fratri*) Diti *scil.* seu Plutoni.

(e) *Tertia*) Nam prima Jupiter, altera Neptunus.

(f) *Tonantem*) Jovem.

(g) *De quo*) Jove *scil.*

(h) *Hoc*) Per vim *scil.*

(i) *Gyge*) Hunc centimanum Briarei fratrem, qui Diis bella inferre non veritus, jam supra quoque vidimus.

(k) *Novis*) Reddendo raptam.

Jupiter hanc lenit, factumque excusat amore;
Nec gener est nobis ille pudendus, ait.
Non ego nobilior: posita est mihi regia cælo:
Possidet alter aquas: alter (*a*) inane Chaos.
5 Sed si forte tibi non est mutabile pectus;
Statque semel juncti rumpere vincla tori;
(*b*) Hoc quoque tentemus, siquidem jejuna remansit:
Sin minus; inferni conjugis uxor erit.
(*c*) Tartara jussus adit sumtis (*d*) Caducifer alis:
10 Speque redit citius, visaque certa refert.
Rapta tribus, dixit, solvit jejunia granis,
(*e*) Punica quæ lento cortice poma tegunt.
Haud secus indoluit, quam si modo rapta fuisset,
Mœsta parens, longa vixque refecta mora est.
15 Atque ita, Nec nobis cælum est habitabile, dixit:
(*f*) Tænariâ recipi me quoque valle jube.
Et factura fuit: pactus nisi Jupiter esset,
(*g*) Bis tribus ut cælo mensibus illa foret.
Tum demum vultusque Ceres animumque recepit;
20 Imposuitque suæ (*h*) spicea serta comæ.
Largaque provenit (*i*) cessatis messis in arvis;
Et vix congestas area cepit opes.

INTERPRETATIO.

Jupiter hanc mulcet, & excusat factum amore. Neque, inquit, ille gener est nobis erubescendus. Ego non sum generosior. Regia est mihi assignata in cælo: alter obtinet aquas: alter Chaos vacuum. Verum, si forte cor non est tibi flectendum, atque constituisti solvere nodos lecti socii, experiamur hoc etiam, siquidem remansit jejuna: sin minus, erit conjux mariti inferni. Caducifer monitus subit inferos, alis captis; atque revertitur citius expectatione, & narrat conspecta indubitata. Rapta, inquit, solvit famem tribus granis, quæ poma Punica continent molli cortice. Tristis mater non aliter ingemuit, quam si nunc sublata fuisset; atque ægre restituta est longo tempore. Atque ita inquit: Neque cælum est nobis colendum: impera me etiam recipi valle Tænaria. Atque factura fuit: nisi Jupiter pollicitus esset, illam fore sex mensibus in cælo. Tum denique Ceres restituta est mente atque facie, atque imposuit coronam spiceam suis capillis. Atque messis ampla crevit in agris requietis, atque vix area continuit divitias coacervatas.

NOTÆ.

(a) *Inane Chaos*) Vacua Erebi regna.

(b) *Hoc quoque*) Rumpere vincla tori.

(c) *Tartara*) Qui locus inferorum ultimus.

(d) *Caducifer*) Mercurius *scil.* cujus virga serpentibus nexa, quam *Caduceum* dicunt, fuit gestamen.

(e) *Punica*) *Grenade* Gall.

(f) *Tænariâ*) *Tartareâ*, *Inferis*: quia in Tænaro Laconiæ promontorio spiraculum Ditis, aditusque ad Inferos.

(g) *Bis tribus*) Senis apud superos, totidemque mensibus apud inferos ideo commorari dicta Proserpina, vel propter Lunæ diversos status, vel ratione triticei seminis habita, quod altera anni parte quasi obrutam terrâ videtur, alterâ proserpendo seu progerminando ad superos redit.

(h) *Spicea*) Quibus quidem solet coronari.

(i) *Cessatis*) Ad illud alludit quod in Metam. finxit de mœsta & irata Cerere,

Terras increpat omnes,
Ingratasque vocat, nec frugum munere dignas.

Alba

Alba decent Cererem: vestes Cerealibus albas
Sumite: nunc pulli velleris usus abest.
OCcupat Apriles Idus cognomine (*a*) Victor
Jupiter: hac illi sunt data templa die.
Hac quoque, ni fallor, populo dignissima nostro
(*b*) Atria Libertas cœpit habere sua.
LUce secutura (*c*) tutos pete, navita, portus:
Ventus ab occasu grandine mistus erit.
Scilicet ut fuerit; tamen hac (*d*) Mutinensia Cæsar
10 (*e*) Grandine militià contudit arma suâ.
(*f*) TErtia post (*g*) Veneris cum lux surrexerit Idus;
Pontifices (*h*) forda (*i*) sacra litate bove.
Forda ferens bos est fœcundaque, dicta (*k*) ferendo:
Hinc etiam fetus nomen habere putant.
15 Nunc gravidum pecus est: gravidæ nunc semine terræ.
Telluri plenæ victima plena datur.
(*l*) Pars cadit arce Jovis: (*m*) ter denas Curia vaccas
Accipit; & largo sparsa cruore madet.
Ast ubi visceribus vitulos rapuere ministri,
20 Sectaque fumosis exta dedere focis;

INTERPRETATIO.

Candida conveniunt Cereri: induite candida velamina Cerealibus. Jam nullus est usus lanæ atræ.

JUpiter cognomine Victor obtinet Idus Apriles: delubra sunt illi dicata hac die. Hac etiam, opinor, Libertas dignissima populo nostro cœpit obtinere sua.

DIE ventura, nauta, occupa portus securos: ventus ab Occidente erit junctus grandini. Scilicet, quanquam fuerit, tamen hac die grandinosa Cæsar oppressit arma Mutinensia.

CUM dies tertia post Idus Veneris illuxerit, Sacerdotes adolete sacra vaccâ gravidâ. Forda est vacca ferens & fœcunda, appellata a ferendo: hinc etiam credunt fetus ducere nomen. Nunc pecus est plenum; nunc terræ plenæ *semine. Victima gravida offertur terræ gravidæ. Pars mactatur in arce Jovis: Curia accipit boves triginta, atque irrigatur sparsa multo sanguine. At postquam sacerdotes excusserunt vitulos precordiis, & obtulerunt viscera discerpta altaribus fumidis;*

NOTÆ.

(a) *Victor*) Huic ædem voverat Q. Fabius Maximus Rullianus Consul contra Samnites, anno Urbis conditæ 458.

(b) *Atria*) Hæc Tiberius Gracchus primus erexit; restauravit postea nobilis ille Senator Asinius Pollio; qui & illi bibliothecam addidit, quæ omnibus pateret.

(c) *Tutos*) Ob futuram tempestatem.

(d) *Mutinensia*) Apud Mutinam Galliæ Cisalpinæ urbem, ubi Antonius ab Augusto castris exutus.

(e) *Grandine*) Pro tempore grandinoso.

(f) *Tertia*) 17. Cal. seu 15. die Aprilis fordicidia erant.

(g) *Veneris*) Aprilis ergo; Veneri namque sacer hic mensis.

(h) *Forda*) *Gravida*.

(i) *Sacra lit.*) *Sacrificate*.

(k) *Ferendo*) Atque adeo e simplici sine o scribi debet fetus: quanquam alii ab obsoleto *feo* magis deducunt. Fœtum vero per oe si scripseris a *fovendo* desumseris.

(l) *Pars*) Victimarum *scil.*

(m) *Ter denas*) Quia totidem Curiæ *scil.* in quarum singulis vacca una mactaba-

Igne

Igne cremat vitulos, quæ natu maxima (*a*) virgo;
    Luce (*b*) Palis populos purget ut ille cinis.
(*c*) Rege Numa, fructu non respondente labori,
    Irrita decepti vota colentis erant.
5 Nam modo siccus erat gelidis Aquilonibus annus;
    Nunc ager assiduâ (*d*) luxuriabat aquâ.
Sæpe (*e*) Ceres (*f*) primis dominum fallebat in herbis;
    Et (*g*) levis (*h*) obsesso stabat avena solo:
Et pecus ante diem partus edebat acerbos:
10   Agnaque nascendo sæpe necabat ovem.
Silva vetus nullâque diu violata securi
    Stabat, (*i*) Mænalio sacra relicta Deo.
Ille dabat tacitis animo responsa quieto
    Noctibus: hîc geminas rex Numa mactat oves.
15 Prima cadit Fauno; leni cadit altera (*k*) Somno.
    Sternitur in duro (*l*) vellus utrumque solo.
Bis caput intonsum fontanâ spargitur undâ:
    Bis sua fagineâ tempora fronde premit.
Usus (*m*) abest Veneris: nec fas animalia mensis
20   Ponere: (*n*) nec digitis anulus ullus inest.
Veste rudi tectum supra (*o*) nova vellera corpus
    Ponit, adorato per sua verba Deo.

INTERPRETATIO.

Virgo, quæ vetustissima, torret igne vitulos; ut ille cinis lustret populos die Palis. Numa regnante, vota agricolæ illusi erant inania, fructu non sequente operem. Nam modo annus erat aridus per frigidos Aquilones; nunc arva luxuriabant pluvia continua. Ceres frequenter decipiebat dominum in primis herbis; & avena fatua occupabat terram obsessam. Atque pecus emittebat fœtus immaturos ante tempus, & sæpe agna occidebat ovem nascendo. Lucus erat antiquus atque a longo tempore intactus bipenni, relictus sacer Deo Arcadico. Ille reddebat oracula animo tranquillo per noctis silentia. Numa hic immolat duas bidentes. Prima mactatur Fauno, altera offertur miti Somno. Pellis utriusque explicatur in terra rigida. Caput intonsum bis irroratur aqua fontana; bis tegit sua tempora foliis fagineis. Abstinet a Venere; neque fas adhibere animalia mensis: neque annulus ullus est in digitis. Demittit corpus velatum amictu aspero super recent detractas pelles, Deo culto per suos sermones.

NOTÆ.

(a) *Virgo*) Vestalis *scil.*

(b) *Palis*) Hæc Pastorum Dea, quam etiam Vestam & Tellurem esse voluerunt.

(c) *Rege Numa*) Mactandarum boum unde orta sit caussa enarrat Naso.

(d) *Luxuriabat*) Totus in herbam sine fructu absumebatur.

(e) *Ceres*) Pro segete.

(f) *Primis*) Ita ut tenellæ adhuc perirent herbæ.

(g) *Levis*) Sterilis.

(h) *Obsessa*) Ab ipsa avena sterili, quæ tritico locum non faciebat.

(i) *Mænalio*) *Arcadica*, Pani *scil.* seu Fauno, cujus jam non semel recensuimus fabulas.

(k) *Somno*) Quem etiam in Metam. Deum esse vidimus, ex somniis *scil.* Ethnicorum.

(l) *Vellus*) Utriusque ovis pellis.

(m) *Abest*) Idem dictum supra de Hercule rem divinam facturo.

(n) *Nec dig.*) Nihil ornatus supplicem maxime decet.

(o) *Nova*) Recens ovibus detracta.

In-

Interea placidam redimita (*a*) papavere frontem
Nox venit, & secum somnia nigra trahit.
Faunus adest; oviumque premens pede vellera duro,
Edidit (*b*) a dextro talia dicta toro:
5 Morte boum tibi, Rex, (*c*) Tellus placanda duarum:
Det sacris animas una necata duas.
Excutitur terrore quies; Numa visa revolvit;
Et secum (*d*) ambages cæcaque jussa refert.
Expedit errantem nemori gratissima (*e*) conjux;
10 Et dixit, (*f*) Gravidæ posceris exta bovis.
Exta bovis dantur gravidæ: felicior annus
Provenit, & fructum terra pecusque ferunt.
Hanc quondam (*g*) Cytherea diem properantius ire
Jussit, & æthereos præcipitavit equos;
15 Ut titulum imperii quam primum luce (*h*) sequenti
Augusto juveni prospera bella darent.
SED jam præteritas (*i*) quartus tibi Lucifer Idus
Respicit: hac Hyades (*k*) Dorida nocte petunt.
(*l*) TErtia post Hyadas cum lux erit orta remotas;
20 (*m*) Carcere (*n*) partitos Circus habebit equos.

INTERPRETATIO.

Interea Nox adest habens caput lene coronatum papavere, atque ducit secum atra somnia. Faunus venit; atque insistens pellibus pede rigido, emisit talia verba a dextra lecti: Rex, Terra est tibi pianda nece duarum vaccarum: una anima interfecta exhibeas sacris duas animas. Somnus fugatur horrore; Numa recolit animo somnia; atque revolvit secum ambages & obscura mandata. Uxor gratissima extricat hæsitantem nemori, atque dixit, Petuntur a te viscera vaccæ prægnantis. Viscera vaccæ prægnantis offeruntur: annus uberior ortus est, & Tellus atque pecus emittunt suos fœtus. Cytherea imperavit olim hanc diem celerius currere, atque egit præcipites equos cælestes, ut bella felicia citissime præberent Augusto adolescenti titulum imperii.

VErum quartus Lucifer jam respicit Idus tibi elapsas. Hac nocte Hyades concedunt ad Doridem.

CUM dies tertia post Hyadas depulsas illuxerit, Circus habebit in repagulis equos divisos.

NOTÆ.

(a) *Papavera*) Quis inducit somnos.

(b) *A dextra*) Bono adeoque omine.

(c) *Tellus*) Quæ Dea scil.

(d) *Ambages*) Obscura oracula.

(e) *Conjux*) Egeria scil. in nemore Aricino habitans.

(f) *Gravidæ*) Qua sola mactata duæ animæ necantur.

(g) *Cytherea*) Venus, cui mensis Aprilis sacer, gentisque suæ Juliæ seu Augustæ cura maxima.

(h) *Sequenti*) 16 Kal. Majas decimoque sexto die mensis Aprilis, Augusto V. Consule, anno ab Urbe 724. quo quidem triplici triumpho ille Urbem ingressus est, rediit cultus agris, sacris honos, securitas hominibus, certa cuique suarum rerum possessio, idem Imperator peculiari quodam jure sibi atque posteris Imperatoris nomen vindicavit.

(i) *Quartus tibi*) 15. Aprilis ergo Hyades seu Suculæ stellæ in fronte Tauri, quæ olim Atlantis filiæ, occidunt.

(k) *Dorida*) Pro mari hanc Oceani & Tethyos filiam frequenter sumunt Poetæ.

(l) *Tertia post*) 13. Calend. ludi iterum in Circo, quibus a Cerealibus in hunc usque diem nulla Romæ fuit pausa; ut observat illustriss. Neapolis.

(m) *Carcere*) In ipsis repagulis, unde ad cursum mittebantur.

(n) *Partitos*) In diversas factiones scil. di-

Cur igitur (*a*) missæ vinctis ardentia tædis
  Terga ferant vulpes, caussa docenda mihi.
Frigida (*b*) Carseoli nec olivis apta ferendis
  Terra, sed ad segetes ingeniosus ager.
5 Hac ego Pelignos natalia rura petebam;
  Parva, sed assiduis uvida semper aquis.
Hospitis antiqui solitas intravimus ædes.
  (*c*) Demserat emeritis jam juga Phœbus equis.
Is mihi multa quidem, sed & hæc, narrare solebat,
10 Unde meum (*d*) præsens instrueretur opus:
Hoc, ait, in campo (campumque ostendit) habebat
  Rus breve cum duro parca colona viro.
Ille suam (*e*) peragebat humum: sive usus aratri,
  Sive cavæ falcis, sive bidentis erat.
15 Hæc modo verrebat stantem (*f*) tibicine villam:
  Nunc matris plumis ova fovenda dabat.
Aut virides malvas, aut fungos colligit albos:
  Aut humilem grato calfacit igne focum.
Et tamen assiduis exercet brachia telis;
20 Adversumque minas frigoris arma parat.
Filius hujus erat primo lascivus in ævo:
  Addideratque annos ad duo lustra duos.
Is capit extremi vulpem sub valle salicti:
  Abstulerat multas illa cohortis aves.
25 Captivam stipula fœnoque involvit & ignes
  Admovet: urentes effugit illa manus.

INTERPRETATIO.

Ratio igitur a me dicenda, quamobrem vulpes impulsæ habeant terga incensa facibus alligatis. Carseoli est *terra gelida, neque idonea olivis producendis, sed solum fœcundum tritico. Ego hac concedebam in Pelignos agros natales, exiguos, sed indesinenter humidos aquis jugibus. Ingressi sumus domum consuetam veteris hospitis. Jam Phœbus levaverat jugo equos officio functos. Ille quidem consueverat mihi referre multa, verum hæc etiam, quibus præsens opus augeretur. In hoc agro, inquit, atque monstrat agrum, Colona frugi cum aspero marito potiebatur tenui arvo. Ille excolebat suam terram; sive opus aratro esset, sive curva falce, seu ligone. Hæc nunc purgabat villam impositam fulcro: nunc supponebat ova incubanda plumis matris. Vel legit malvas virides, vel fungos albos: vel accendit igne tenuem focum. Et nihilominus negotium facessit brachiis telis continuis: atque adornat præsidia adversus minas frigoris. Filius hujus erat protervus prima ætate, & adjecerat duos annos duobus lustris. Is corripit vulpem sub valle ultimi salicti: illa rapuerat multas aves ex cohorte. Integit captivam culmis & fœno, atque incendit. Illa elabitur manibus urentibus.*

NOTÆ.

diversis coloribus distinctas dividebantur aurigantes.

(a) *Missæ*) Per ludorum tempus in Circo.

(b) *Carseoli*) Fuerunt in Æquis Carseoli, atque una ex claris eorum urbibus.

(c) *Demserat*) Nox adventabat.

(d) *Præsens*) Fastorum *scil.*

(e) *Peragebat*) *Colebat.*

(f) *Tibicine*) Structuras dicit seu fulcra quibus domus sustinebatur.

Qua

(*a*) Qua fugit, incendit vestitos messibus agros:
Damnosis vires ignibus aura dabat.
Factum abiit; monumenta manent: nam vivere captam
Nunc quoque lex vulpem Carseolana vetat.
Utque luat pœnas gens hæc, Cerealibus ardet:
Quoque modo segetes perdidit, ipsa perit.
POstera cum veniet terras visura patentes
(*b*) Memnonis in roseis lutea mater equis;
(*c*) E duce lanigeri pecoris, qui (*d*) prodidit Hellen,
10 Sol abit; egresso (*e*) victima major adest.
Vacca sit an taurus, (*f*) non est cognoscere promptum:
Pars prior apparet: posteriora latent.
Seu tamen est taurus, sive est hoc fœmina signum;
Junone (*g*) invita munus (*h*) amoris habet.
15 NOx abiit, oriturque Aurora; (*i*) Palilia poscor.
Non poscor frustra; si favet alma Pales.
Alma Pales, faveas pastoria sacra canenti;
Prosequor officio si tua festa pio.
Certe ego de (*k*) vitulo cinerem stipulasque fabales
20 Sæpe tuli plena (*l*) februa casta manu.

INTERPRETATIO.

Qua transit, immissis ignes campis decoratis segetibus: ventus augebat vires flammæ nocentis. Factum præteriit, monumenta supersunt; nam lex Carseolana prohibet nunc etiam vulpem captam vivere. Atque, ut istud genus persolvat pœnas, incenditur Cerealibus; & ipsa perit quo more perdidit segetes.

CUM sequens Aurora, rubicunda advehitur in equis roseis aspectura campos apertos, Sol deserit ducem pecoris lanigeri, qui prodidit Hellen. Grandior victima adest egresso. Non est facile cognoscere sitne juvenca an juvencus: pars anterior est conspicua, posterior obscuratur. Sive tamen hoc sidus est juvencus, sive est fœmina, obtinet mercedem amoris, Junone nolente.

NOX recessit, atque Aurora exsurgit, Palilia petuntur a me. Non petuntur in cassum, si alma Pales est propitia. Alma Pales, faveas cantanti sacra pastoritia, si colo tua festa pio officio. Certe ego sæpe tuli cinerem de vitulo, & stipulas fabales, februa pura, plena manu.

NOTÆ.

(a) *Qua*) Dubium mihi non est, quin ex Samsonis historia, quæ Judicum 15. refertur, detorta sit hæc fabula.

(b) *Memnonis mat.*) Aurora scil.

(c) *E duce*) Arietem Sol relinquit, ut Taurum inest.

(d) *Prodidit*) Helles fabulam sæpius jam vidimus.

(e) *Victima*) Taurus scil. in quem Sol XII. Cal. Majas transit.

(f) *Non est cogn.*) Quia semisectus & parte tantum anteriore pingitur Taurus.

(g) *Invita*) Quia neque Jovis, Europæ, Tauri formâ illudentis amores, neque Iûs vaccæ metamorphosim Juno probavit.

(h) *Amoris*) Taurus quippe amoribus Jovis erga Europam favit: vacca ad celanda ejusdem furta cum Io præsto fuit.

(i) *Palilia*) Hæc festa sibi vindicabat Pales Dea pastorum: quæ quidem jam sibi exponenda dicit Naso.

(k) *Vitulo*) De quo supra in fordicidiis.

(l) *Februa*). Quo nomine quævis dicta purgamina, uti ab ipso Nasone prolixe inculcatum in Februario.

Certe ego (*a*) transilui positas ter in ordine flammas;
  Virgaque roratas laurea misit aquas.
Mota Dea est; operique favet: (*b*) navalibus exi,
  Puppis: habent ventos jam tua vela suos.
5 I, pete virgineâ, populus, (*c*) suffimen ab arâ:
  (*d*) Vesta dabit. Vestæ munere purus eris.
Sanguis equi suffimen erit, (*e*) vitulique favilla.
  Tertia res, duræ culmen inane fabæ.
Pastor, oves saturas ad prima (*f*) crepuscula lustra.
10 Uda prius spargat, virgaque verrat humum.
Frondibus, & fixis decorentur ovilia ramis;
  Et tegat ornatas longa corona fores.
Cærulei fiant vivo de sulfure fumi;
  Tactaque (*g*) fumanti sulfure balet ovis.
15 Ure mares oleas, tædamque, herbasque Sabinas;
  Et crepet in mediis laurus adusta focis.
Libaque de milio milii (*h*) fiscella sequatur:
  (*i*) Rustica præcipue quo Dea læta cibo est.
Adde (*k*) dapes (*l*) mulctramque suas: dapibusque (*m*) resectis
20 Silvicolam tepido lacte precare Palen.
Consule, (*n*) dic, pecori pariter, pecorisque magistris:
  Effugiat stabulis noxa repulsa meis.

INTERPRETATIO.

Certe ego ter trajeci corpus per ignes ordine constitutos; & virga laurea misit aquas roratas. Dea tacta est; atque favet labori. Solve a navalibus, navis: tua vela jam fruuntur aura sua. Ito, plebs, pete suffitum ex altari virgineo: Vesta dabit: eris purgatus dono Vestæ. Sanguis equi, & cinis vituli erit suffitus. Tertia res, culmen vacuum duræ fabæ. Opilio, purga oves saturas ad prima crepuscula. Humida prius spargat, atque virga verrat terram. Præsepia ornentur foliis, & ramis affixis; atque multa serta velent januas decoratas. Fumi cærulei excitentur de vivo sulfure; atque ovis tacta sulfure fumanti balet. Adole mares oleas, tædamque, atque herbas Sabinas; & laurus tosta crepitet in mediis ignibus. Atque quasillus milii jungatur libo de milio; quo cibo Dea rustica inprimis gaudet. Adjice epulas suas atque mulctrale: & epulis divisis adora Palen silvestrem lacte callido. Dic, Prospice æqualiter pecori, & magistris pecoris: damnum propulsum secedat a meis præsepibus.

NOTÆ.

(a) *Transilui*) De isto more audies postea ipsum Poetam.

(b) *Navalibus*) Aggredior opus. Metaphorice loquutus est.

(c) *Suffimen*) Quo se purgari etiam stulte arbitrabantur.

(d) *Vesta*) Aut ejus virgines.

(e) *Vitulique*) Illius *scil.* qui in fordicidiis unà cum matre mactatus.

(f) *Crepusc.*) Post Solis occasum.

(g) *Fumanti sulf.*) Sulfuris fumo.

(h) *Fiscella*) *Calathus*. Un Panier.

(i) *Rustica*) Pales *scil.* pastorum dea rustica est.

(k) *Dapes*) Lac. *scil.* & caseum.

(l) *Mulctram*) Vas illud dicit quo lac excipitur, cum mulgetur.

(m) *Resectis*) *Comminutis*; siquidem tamen vera ea lectio: alii namque *refectus*, *paratis*, *relictis* exhibent.

(n) *Dic*) Pastorem alloquitur, cui precandi formulam præscribit.

Sive

Sive (*a*) sacro pavi, sedive sub arbore sacra;
Pabulaque e (*b*) bustis inscia carpsit ovis:
Seu nemus intravi vetitum, nostrisve fugatæ
Sunt oculis Nymphæ, (*c*) semicaperve Deus:
5 Seu mea falx ramo lucum spoliavit opaco,
Unde data est ægræ (*d*) fiscina frondis ovi:
Da veniam culpæ: nec, dum (*e*) degrandinat, obsit
Agresti fano supposuisse pecus.
Nec noceat turbasse lacus, ignoscite, Nymphæ;
10 Lota quod obscurâs ungula fecit aquas.
Tu, Dea, pro nobis Fontes fontanaque placa
Numina; tu sparsos per nemus omne Deos.
Nec (*f*) Dryadas, nec nos videamus (*g*) labra Dianæ;
Nec Faunum, medio cum premit arva die.
15 Pelle procul morbos: valeant hominesque gregesque;
Et valeant vigiles provida turba canes.
Neve minus multos redigam, quam mane fuerunt;
Neve gemam referens vellera rapta lupo.
Absit iniqua fames: herbæ frondesque supersint:
20 Quæque lavent artus, quæque bibantur, aquæ.
Ubera plena premam: referat mihi caseus (*h*) æra:
(*i*) Dentque viam liquido vimina rara sero.
Sitque (*k*) salax aries; conceptaque semina conjux
Reddat; & in stabulo multa sit agna meo.

INTERPRETATIO.

Seu egi pecus in sacra, vel requievi sub arbore sacra; aut ovis ignara vellit pabula ex sepulcris; seu ingressus sum lucum interdictum, vel Nymphæ, aut Deus semicaper ess versus in fugam nostris oculis; seu mea falx diripuit luco ramum facientem umbram, ex quo exhibita est corbis foliorum pecudi morbidæ, ignosce, neque sit damno subegisse pecus fano rustico, dum desævit grando. Neque sit fraudi turbasse stagna. Nymphæ, parcite, quod ungula lota reddidit latices turbatos. Tu, Dea, flecte pro nobis fontes, & numina fontana, tu placa *Deos sparsos per omnem silvam. Neque nos intueamur Dryadas, neque balnea Dianæ, neque Faunum, cum insistit campis medio die. Fuga longe morbos; homines atque greges bene se habeant, atque canes agmen experrectum valeant. Neve cogam minus multas, quam fuerunt mane; neve lugeam, reportans pelles ablatas a lupo. Fames aspera sit procul. Gramina atque folia sint residua: tum lymphæ quæ abluant membra, quæque potentur. Traham mammas uberes: caseus mihi paret nummos; atque vimina rara faciant viam liquido sero. Atque aries sit lascivus; & fœmina reponat semina concepta; atque plurima agna sit in ovili meo.*

NOTÆ.

(a) *Sacro*) Loco scil.
(b) *Bustis*) Ubi quispiam sepultus.
(c) *Semicaper*) Pan seu Faunus.
(d) *Fiscina*) *Un panier de fueillet.*
(e) *Degrandinat*) *Desævit grando. Desinit grandinare.*
(f) *Dryades*) Nemorum Nymphas.
(g) *Labra D.*) Lacus ubi lavatur. Ad Actæonis alludit fabulam.
(h) *Æra*) *Nummos.*
(i) *Denique*) Ut bene fingatur caseus.
(k) *Salax*) Ad procreandam sobolem.

Lanaque proveniat (*a*) nullas læsura puellas,
Mollis, & ad teneras quamlibet apta manus.
Quæ precor, eveniant: & nos faciamus ad annum
Pastorum dominæ grandia liba Pali.
5 His Dea placanda est: hæc tu conversus ad ortus
Dic ter, & in vivo prolue rore manus.
Tum licet, appositâ veluti cratere (*b*) camellâ,
Lac niveum potes, purpureamque (*c*) sapam.
Moxque per ardentes stipulæ crepitantis acervos
10 (*d*) Trajicias (*e*) celeri strenua membra pede.
Expositus mos est: moris mihi restat origo.
(*f*) Turba facit dubium, (*g*) cœptaque nostra tenet.
(*h*) Omnia purgat edax ignis, vitiumque metallis
Excoquit: (*i*) idcirco cum (*k*) duce purgat oves.
15 An, quia cunctarum contraria (*l*) semina rerum
Sunt duo discordes ignis & unda Dei;
Junxerunt elementa (*m*) Patres: aptumque putarunt
Ignibus & sparsâ tangere corpus aquâ?
An, quod in his vitæ caussa est; (*n*) hæc perdidit exul;
20 His (*o*) nova fit conjux; hæc duo magna putant?

INTERPRETATIO.

*Lanaque tenuis crescat nullas puellas læsura, atque idonea ad manus quantumvis molles. Quæ oro fiant: atque nos fingamus recurrente anno vasta liba Pali dominæ Pastorum. Dea est pianda his: ter ista repete spectans ortum, atque lava manus in aqua viva. Tum fas est bibas lac niveum, & sapam purpuream camella admota tanquam cratere. Moxque transmittas veloci pede validos artus per cumulos stipulæ stridentis. Ritus declaratus est. Origo ejus mihi super*est dicenda. *Numerus* me *facit incertum, atque moratur nostrum institutum. Ignis vorax expurgat omnia, atque percoquit vitium metallis: ideo purgat oves cum duce. An quia Ignis & Aqua Dii duo dissidentes sunt semina repugnantia omnium rerum, majores junxerunt elementa; atque arbitrati sunt conveniens esse tangere corpus ignibus & aqua injecta? An, quia caussa vitæ est in istis; exul excidit his; nova nupta fit his; credunt hæc duo magna?*

NOTÆ.

(a) *Nullas læs.*) Atque adeo tenuis.

(b) *Camellâ*) Vas fuit quoddam ligneum.

(c) *Sapam*) Mustum ad mediam partem decoctum.

(d) *Trajicias*) Intelligis jam quid sibi voluerit Naso, cum se flammas dixit transiluisse.

(e) *Celeri*) Tutum namque hic non foret lento pede ambulare.

(f) *Turba*) Caussarum multitudo.

(g) *Cœpta*) Caussam reddere moris.

(h) *Omnia*) Ex Judaica quidem & Græcanica opinione, quæ & Christianos invaserat. Verum Dei gratiæ apud sanæ mentis viros nullæ jam sunt hujuscemodi ineptiæ.

(i) *Idcirco*) Annon hæc præclare argumentatio?

(k) *Duce*) Pastore *scil.* Quanquam & Dux gregis aries.

(l) *Semina*) Quia ex Calore in Aqua omnia generantur.

(m) *Patres*) Majores.

(n) *Hæc*) Aqua & igni interdicti quippe exules.

(o) *Nova*) Veneris adeoque comites aqua & ignis, ut docet Varro, quibus adhibitis justos fieri viros a, de Arte noster scripsit.

Vix

Vix equidem credo; sunt qui (*a*) Phaëthonta referri
  Credant, & nimias (*b*) Deucalionis aquas.
Pars quoque, cum saxis pastores saxa terebant,
  Scintillam subito prosiluisse ferunt.
5 Prima quidem periit: stipulis excepta secunda est.
  Hoc argumenti flamma (*c*) Palilis habet.
An magis hunc morem pietas Æneia fecit,
  Innocuum victo cui (*d*) dedit ignis iter?
Num tamen est vero propius, (*e*) cum condita Roma est,
10 Transferri jussos in (*f*) nova tecta Lares?
Mutantesque domum tectis agrestibus ignem,
  Et cessaturæ supposuisse casæ?
Per flammas saluisse pecus, saluisse colonos?
  Quod fit (*g*) natali nunc quoque, Roma, tuo.
15 Ipse locus (*h*) causas vati facit: Urbis origo
  Venit: ades festis, magne Quirine, tuis.
Jam luerat pœnas (*i*) frater Numitoris, & omne
  Pastorum (*k*) gemino sub duce vulgus erat.
Contrahere agrestes, & mœnia ponere utrique
20 Convenit. Ambigitur (*l*) nomina ponat uter.
Nil opus est, dixit, certamine, Romulus, ullo.
  (*m*) Magna fides avium est: experiamur aves.

INTERPRETATIO.

Ægre equidem fidem adhibeo; sunt qui arbitrentur Phaëthontem, & nimias aquas Deucalionis memorari. Nonnulli etiam dicunt scintillam repente emicuisse, cum pastores concuterent silices silicibus. Prima quidem extincta est: secunda est excepta stipulis. Flamma Palilis habet hoc indicii. An potius pietas Æneæ, cui victo flamma fecit viam facilem, induxit hunc ritum? Num tamen est verisimilius, cum Roma est constructa, Lares jussos transportari in novas domos? Atque migrantes sedibus submisisse ignem domibus rusticis, & tuguriis inutilibus? Pecus saluisse per ignes, colonos saluisse? Quod fit nunc etiam tuo natali, Roma. Ipse locus præbet caussas Poetæ. Origo Urbis venit: magne Quirine, veni ad festa tua. Frater Numitoris jam pependerat pœnas, & omne vulgus erat sub duce gemello. Uterque coeunt, ut in unum cogant rusticos, & statuant muros: in dubio est uter statuat muros. Nihil opus est ulla contentione, inquit Romulus. Magna est fides alitum: faciamus periculum alitum.

NOTÆ.

(a) *Phaetonta*) Cujus filii Solis fabulam prolixe habes in Metam.

(b) *Deucalionis*) Diluvium quoque, quod hujus tempore avenisse dicitur, non semel vidimus in superioribus.

(c) *Palilis*) Quæ Palilibus excitatur.

(d) *Dedit*) Hinc ipse Æneas apud Maronem,

> *flammam inter & hostes*
> *Expedior, dant tela locum flammæque recedunt.*

(e) *Cum condita*) Atque adeo in Palilibus ignes transiliendi non fuit antiquius initium Urbis natali: quod & Tibullus, & Plutarchus pariter tradiderunt.

(f) *Nova*) Novæ Urbis *scil.*

(g) *Natali*) Qui in 11. Calendas incidebat.

(h) *Causas*) Ut multa narret.

(i) *Frater Numit.*) Amulius *scil.* cujus supra vidimus feritatem, necem, &c.

(k) *Gemino*) Romulo atque Remo *scil.*

(l) *Nomina*) Uter Urbi nomen imponat, auspicetur & regat.

(m) *Magna*) Ad auspicia ergo uterque digressi sunt.

Res

Res placet: (*a*) alter init nemorosi saxa Palatî:
Alter Aventinum mane cacumen adit.
(*b*) Sex Remus, hic volucres bis sex videt ordine: (*c*) pacto
Statur, & arbitrium Romulus Urbis habet.
5 Apta dies legitur, qua mœnia (*d*) signet aratro.
Sacra Palis suberant; (*e*) inde movetur opus.
Fossa fit (*f*) ad solidum: fruges (*g*) jaciuntur in ima,
Et (*h*) de vicino terra petita solo.
Fossa repletur humo, plenæque imponitur ara;
10 Et novus accenso (*i*) finditur igne locus.
Inde premens stivam designat mœnia sulco:
Alba jugum niveo cum bove vacca tulit.
Vox fuit hæc Regis: Condenti Jupiter Urbem,
Et genitor Mavors, Vestaque mater ades:
15 Quosque pium est adhibere Deos, advertite cuncti:
Auspicibus vobis hoc mihi surgat opus.
Longa sit huic ætas, dominæque potentia terræ:
Sitque sub hac oriens occiduusque dies.
Ille precabatur: tonitru dedit omina lævo
20 Jupiter: & (*k*) lævo fulmina missa polo.
Augurio læti jaciunt fundamina cives;
Et novus exiguo tempore murus erat.

INTERPRETATIO.

Res probatur. Alter concedit in rupes Palatii nemorosi: alter contendit mane in verticem Aventini montis. Remus aspicit sex aves, hic duodecim ordine: statur pacto; & Romulus habet auspicium Urbis. Dies idonea legitur, qua perscribat mœnia aratro. Sacra Palis aderant: inde opus incipitur. Fit fossa de more: fruges mittuntur in fundum, itemque terra desumpta ex proximo solo. Fossa tumulatur terra, atque altare imponitur plenæ: & locus novus dividitur igne incenso. Mox tenens burim describit mœnia sulco: Junix candida cum tauro albo tulit jugum. Hæc fuerunt dicta Regis: Jupiter, atque Mars pater, & Vesta mater adjuva statuentem Urbem: Vosque Dii omnes, quos sanctum est invocare, adeste, hoc opus mihi crescat vobis faventibus. Longum sit ævum atque robur huic terræ dominæ: & dies nascens atque occidens huic subjiciatur. Ille fundebat preces; Jupiter fecit omina tonitru sinistro, atque fulmina missa axe sinistro. Cives alacres omine ponunt fundamenta: atque nova mœnia surrexerant parva mora.

NOTÆ.

(a) *Alter*) Romulus *scil.*

(b) *Sex Remus*) Prior quidem sex vultures Remus; Romulus postea, sed duodecim vidit.

(c) *Pacto*) Ut per auspicia lis dirimeretur.

(d) *Signet*) Ducat sulcum, quà, de more, atque ut ex ritualibus libris acceperat Romulus, jacturus sit fundamenta.

(e) *Inde*) Eo die, horâ post secundam, ante tertiam plenam, ut ex Tarrutio Mathematico insigni scripsit Julius Solinus; anno ante Christum natum 750. ut vulgo numerant, post Ilium captum 432.

(f) *Ad solidum*) Usque ad duram & firmam terram, quæ pondere ne subsideret.

(g) *Jaciuntur*) In omen fœcunditatis.

(h) *De vicino*) Ut agri atque imperii propagandi quasi pignus esset.

(i) *Finditur*) Quia in medio foco positus ignis.

(k) *Lævo*) Quod felix creditum, siquidem, ut docet Plinius, dextrum sit ejus qui postulata largitur.

Hoc

Hoc Celer urget opus, quem Romulus ipse vocarat;
Sintque, Celer, curæ, dixerat, ista tuæ.
Neve quis aut muros, aut versam vomere terram
Transeat; audentem talia dede neci.
5 Quod Remus ignorans, humiles contemnere muros
Cœpit: &, (*a*) His populus, dicere, tutus erit?
Nec mora, transiluit: rutro (*b*) Celer occupat ausum:
Ille premit duram sanguinolentus humum.
Hæc ubi Rex didicit; lacrymas introrsus obortas
10 Devorat, & clausum pectore vulnus habet.
Flere palam non vult, exemplaque fortia servat:
(*c*) Sicque meos muros transeat hostis, ait.
Dat tamen exsequias: nec jam suspendere fletum
Sustinet, & pietas dissimulata patet.
15 Osculaque applicuit posito suprema (*d*) feretro:
Atque ait, (*e*) Invito frater ademte, vale.
Arsurosque artus unxit: fecere, quod ille,
(*f*) Faustulus, & mœstas (*g*) Acca soluta comas.
Tum juvenem (*h*) nondum facti flevere Quirites.
20 Ultima plorato subdita flamma rogo.
Urbs oritur (quis (*i*) tunc hoc ulli credere posset?)
Victorem terris impositura pedem.

INTERPRETATIO.

Celer procurat hoc opus, quem ipse Romulus arcessiverat, atque dixerat, sint ista curæ tuæ. Neve quisquam transiliat aut muros, aut terram inversam vomere: oppone morti conantem talia. Quod Remus nesciens, cœpit spernere exiguos muros, atque dicere: Plebs erit secura istis? Atque continuo transiluit. Celer pone appetit ausum. Ille cruentatus urget rigidam terram. Postquam Rex ista cognovit, absorbet lacrymas introrsum motas, atque habet vulnus clausum pectore. Non vult lugere coram, atque servat exempla generosa, & dicit: Hostis ita transiliat mea mœnia. Procurat tamen funus, neque jam potest cohibere lacrymas; atque pietas tecta retegitur. Tum junxit ultima oscula feretro admoto, atque inquit, Germane rapte nolenti, Ave. Atque unxit membra flagratura; Faustulus, & Acca habens capillos tristes passos præstiterunt quod ille. Tum Quirites nondum creati fleverunt juvenem: novissimus ignis suppositus rogo plorato. Urbs surgit (quis tunc posset istud credere unquam?) impositura pedem victorem terris.

NOTÆ.

(a) *His*) Per contemptum loquutus.

(b) *Celer*) Alii a Fabio Romuli duce, rutro quidem pastorali, interfectum volunt Remum; alii ab ipso Romulo; alii aliter.

(c) *Sic*) Male adeoque pereat. Sunt quoque illa verba Livii; qui ab irato Romulo interfectum fratrem dicit.

(d) *Feretro*) Quo mortui ad funus efferebantur.

(e) *Invito*) Credas, invito! quem ipse mactavit.

(f) *Faustulus*) Gemellorum nutritius; quem quidem alii per eam contentionem volunt cecidisse. Sed Poetis, modo ad rem nec imperite, quidvis fingendi datur licentia.

(g) *Acca*) Faustuli conjux; nutrix geminorum.

(h) *Nondum facti*) Romani quippe *Quirites* post factam cum Tatio pacem tantum appellati.

(i) *Tunc*) Quia tam vilis, & ab ineptis pastoribus posita.

Cun-

Cuncta regas: & sis magno sub Cæsare semper:
Sæpe etiam plures nominis hujus habe.
Et quoties steteris domito sublimis in orbe;
Omnia sint humeris inferiora tuis.

5 Dicta Pales nobis: idem (*a*) Vinalia dicam.
Una tamen media est inter utramque dies.
Numina (*b*) vulgares Veneris celebrate puellæ.
(*c*) Multa professarum quæstibus apta Venus.
Poscite thure dato formam, populique favorem:
10 Poscite blanditias, dignaque verba (*d*) joco.
Cumque (*e*) suâ dominæ date grata (*f*) sisymbria myrto,
(*g*) Textaque compositâ juncea vincla rosâ.
(*h*) Templa frequentari Collinæ proxima portæ
Nunc decet: a (*i*) Siculo nomina colle tenent.
15 Utque (*k*) Syracusas (*l*) Arethusidas abstulit armis
(*m*) Claudius, & bello te quoque cepit, Eryx;
(*n*) Carmine vivacis Venus est translata Sibyllæ;
Inque (*o*) suæ stirpis maluit urbe coli.

INTERPRETATIO.

Imperes omnibus; atque sis semper sub ingenti Cæsare: Habeas etiam multos hujus nominis. Et quoties steteris excelsus in orbe subacto, omnia sint minora tuis humeris.

Pales cantata a nobis: idem referam Vinalia. Una tamen dies est inter utramque. Puellæ prostitutæ adorate numina Veneris: Venus est multum idonea quæstibus professarum. Orate pulchritudinem atque favorem plebis thure exhibito: petite blanditias, atque dicta digna joco. Atque offerte sisymbria grata dominæ cum sua myrto, & vincula juncea interta cum rosa. Nunc decet delubra juncta portæ Collinæ celebrari, habent nomina a monte Siculo. Utque Claudius armis superavit Syracusas Arethusidas, atque te etiam potitus est bello, Eryx; Venus est transportata carmine Sibyllæ longævæ, & maluit celebrari in urbe suæ prolis.

NOTÆ.

(a) *Vinalia*) Quæ 9. Calendas Maias celebrabantur alii Veneri, e cujus templo eo die multum vini effundebatur, alii Jovi sacra crediderunt. Volunt tamen viri docti hæc Veneris, alia vero quæ mense Sextili 14. Calendas Septembres, Jovis esse. Nasonis insuper sententiam ipse videbis.

(b) *Vulgares*) Hoc festo meretriculæ Veneris Erycinæ templa adibant; oblatisque floreis munusculis, cuncta expetebant quibus populo placerent.

(c) *Multa*) Pro *multum*. *Venus est multum apta*.

(d) *Joco*) Venereo *scil.* vel eò spectante.

(e) *Suâ*) Veneri quippe sacra myrtus.

(f) *Sisymbria*) Nasturtio similem faciunt, ex cujus foliis coronæ etiam nectebantur.

(g) *Texta*) Id est Corona ex rosis, juncis intextas.

(h) *Templa*) Veneri Erycinæ ad eam portam dicatum fuisse testis est Livius.

(i) *Siculo*) Eryce *scil.* ubi prius Venus culta.

(k) *Syracusas*) Quæ Urbs fuit Siciliæ amplissima.

(l) *Arethusidas*) Ab Arethusa illa Syracusii fontis nympha.

(m) *Claudius*) Hic Claudius Marcellus, vir fortissimus, qui Syracusas scalis expugnavit, & bene adversus Hannibalem pugnavit, per hujus denique insidias cecidit.

(n) *Carmine*) Pace tua dicam, mi Ovidi, hallucinaris: nam hæc Veneris ædes prope portam Collinam, non dedicata monitu carminis Sibyllini, sed vovit sponte L. Porcius Ligustino bello, dedicavit Porcius L. F. Licinius, ut ex Livio vidimus, anno 572. Fateor aliam eidem Veneri vovisse Q. Fabium Maximum jussu libri fatalis, sed ante hanc positam annis 34. Verba hæc sunt illustr. Neapol a.

(o) *Suæ stirp.*) Quia Roma ab Æneæ pronepotibus condita, qui quidem Æneas Veneris filius.

Car

Cur igitur Veneris festum Vinalia dicant,
Quæritis; & quare sit Jovis ista dies?
(*a*) Turnus, an Æneas Latiæ gener esset (*b*) Amatæ,
(*c*) Bellum erat. Hetruscas Turnus adoptat opes.
5 Clarus erat, sumtisque ferox (*d*) Mezentius armis:
Et vel equo magnus, vel pede major erat.
Quem Rutuli Turnusque suis adsciscere tentant
Partibus: hæc contra dux ita Tuscus ait.
Stat mihi non parvo virtus mea: vulnera testes;
10 Armaque, quæ sparsi sanguine sæpe meo.
Qui petis auxilium, non grandia divide mecum
Præmia, de (*e*) lacubus (*f*) proxima musta tuis.
Nulla mora est operæ: vestrum dare; vincere nostrum est.
Quam velit Æneas ista (*g*) negata mihi!
15 (*h*) Annuerant Rutuli. Mezentius induit arma:
Induit Æneas; alloquiturque Jovem.
(*i*) Hostica (*k*) Tyrrheno vota est vindemia Regi,
Jupiter: e Latio palmite musta feras.
Vota valent (*l*) meliora: (*m*) cadit Mezentius ingens,
20 Atque indignanti pectore plangit humum.
Venerat Autumnus calcatis sordidus uvis:
Redduntur merito debita vina Jovi.

INTERPRETATIO.

Petitis quamobrem ergo vocent festa Veneris Vinalia, & quare ista dies sit Jovis? Lis erat, Turnus ne an Æneas esset gener Amatæ Latinæ. Turnus suas facit copias Hetruscas. Mezentius erat illustris, & asper armis captis: atque vel clarus erat equo, vel clarior pede. Quem Rutuli atque Turnus nituntur adjungere suis partibus. Dux Tuscus sic contra fatur: Virtus mea non parvo mihi stat: plagæ testes, atque arma, quæ sæpe infeci cruore meo. Tu qui poscis opem divide mecum mercedem non magnam, musta proxima de cupis tuis. Nulla est dilatio auxilii. Vestrum est præbere, nostrum vincere. Quam cupiat Æneas ista mihi non concessa! Rutuli approbaverant. Mezentius capit arma: Æneas capit; atque affatur Jovem. Jupiter, vindemia hostilis est promissa regi Tyrrheno: habeas musta e palmite Latino. Vota potiora præstant; vastus Mezentius procumbit, atque verberat terram pectore furenti. Autumnus squalidus racemis pressis aderat: vina debita exhibentur Jovi merito.

NOTÆ.

(a) *Turnus*) Rex Rutulorum.

(b) *Amatæ*) Quæ Latini uxor Laviniam filiam Turno potius quam Æneæ collocare maluisset.

(c) *Bellum*) Quod fuse descripsit Maro.

(d) *Mezentius*) Qui crudelissimus & summe impius Rex Etruscorum.

(e) *Lacubus*) Quæ majora sunt vasa mustis continendis.

(f) *Proxima*) Quæ proximis vindemiis capientur.

(g) *Negata*) Ne acceptis mustis a vestris stem partibus.

(h) *Annuerant*) Musta præbere sunt polliciti.

(i) *Hostica*) Hostium meorum Rutulorum.

(k) *Tyrrheno*) Mezentio *scil.* Tuscorum seu Tyrrhenorum Regi.

(l) *Meliora*) Æneæ *scil.* qui Jovi voverat.

(m) *Cadit*) Ab ipso Ænea peremtus.

Dicta dies hinc est Vinalia. Jupiter illam
Vindicat, & festis gaudet inesse suis.
(a) SEx ubi, quæ restant, luces Aprilis habebit;
In medio cursu tempora veris erunt.
5 Et frustra (b) pecudem quæres (c) Athamantidos Helles:
Signaque dant imbres: (d) exoriturque Canis.
Hac mihi (e) Nomento Romam cum luce redirem,
Obstitit in media (f) candida pompa via.
Flamen in antiquæ lucum (g) Robiginis ibat,
10 Exta canis flammis, exta daturus ovis.
Protinus accessi; ritûs ne nescius essem.
Edidit hæc Flamen verba, Quirine, tuus:
Aspera Robigo, parcas (h) Cerealibus herbis:
Et tremat in summa (i) læve cacumen humo.
15 Tu sata sideribus cæli nutrita secundis
Crescere, dum fiant falcibus apta, sinas.
Vis tua non levis est: quæ tu frumenta notasti,
Mœstus in amissis illa colonus habet.

INTERPRETATIO.

Inde dies appellata est Vinalia. Jupiter illam asserit, atque lætatur adesse suis festis.

CUM Aprilis habebit sex dies qui supersint, tempora veris erunt in medio cursu. Et nequicquam requires ovem Helles Athamantidos: atque pluviæ faciunt indicia: & Canis exoritur. Cum reverterer Romam Nomento eo die, pompa alba mihi obstitit in media via. Flamen contendebat in locum veteris Robiginis, missurus in focos viscera Canis, atque viscera ovis. Continuo accessi, ne essem ignarus moris. Quirine, flamen tuus protulit hæc dicta: Robigo scabra, parcas herbis Cerealibus: atque fastigium læve tremat in ultima terra. Tu patiaris, segetes nutritas astris faventibus augeri, donec fiant idonea falcibus. Potentia tua non est parva: agricola tristis ducit in perditis illa tritica quæ tu tetigisti.

NOTÆ.

(a) *Sex*) Septimo Calendas, ut & ex aliis liquet: quanquam ad ipsum Palilium diem ver medium assignavit Columella.

(b) *Pecudem*) Arietem qui acronice occiderit.

(c) *Athamantidos*) Athamantis filiæ, quæ in mare decidit, illo ariete vecta, qui postea in cælum translatus est.

(d) *Exoritur*) Mira & nova fateor. Nunquam audivi a nata Astrologia post Arietis occasum, imo post Tauri ortum, Canem exoriri. Quidam mallet *exoriturque Capra*. Sed ad quid? sequuntur Robigalia, quæ ad occasum Canis instituta, & celebrata. Vide Plin. lib. 18. cap. 29. Suspicio hinc mihi de menda venit; & adlubet scribere:

Signa dabunt imbres, effugietque Canis.

Hic enim moto Tauro statim cedit navi Argoæ. Virgil. primo Georg.

Taurus, & averso cedens Canis occidit astro.

Firmat etiam nostram emendationem, quod ille in occasu vehemens, gelidus, pluvius. Neapolis illustriss. sunt ista.

(e) *Nomento*) Sabinorum oppido prope suburbano.

(f) *Candida*) Flaminis aliorumque ad placandam Rubiginem in albis vestibus, de more, properantium.

(g) *Robiginis*) Robigum Deum fecerunt Varro atque Festus: sed enim pudet me in his quisquiliis immorari.

(h) *Cerealibus*) Tritici, quod invenit Ceres.

(i) *Leve*) Minus adeoque rubigine adustum, atque hinc asperum.

Nec

Nec venti tantum Cereri nocuere, nec imbres;
Nec sic marmoreo pallet adusta gelu:
Quantum, (*a*) si culmos Titan incalfacit udos.
Tum locus est iræ, Diva timenda, tuæ.
5 Parce, precor, (*b*) scabrasque manus a messibus aufer;
Neve noce cultis: posse nocere sat est.
Nec teneras segetes, sed durum amplectere ferrum:
Quodque potest alios perdere, perde prior.
Utilius gladios & tela nocentia carpes.
10 Nil opus est illis: otia mundus agit.
Sarcula nunc, durusque bidens, & vomer aduncus,
Ruris opes niteant: (*c*) inquinet arma situs.
Conatusque aliquis vagina ducere ferrum;
Adstrictum longa sentiat esse (*d*) mora.
15 At tu ne viola Cererem: semperque colonus
Absenti possit solvere vota tibi.
Dixerat: a dextra villis (*e*) mantele solutis
Cumque meri patera thuris acerra fuit.
Thura focis vinumque dedit, fibrasque bidentis,
20 Turpiaque obscœnæ (vidimus) exta canis.
Tum mihi, cur detur sacris nova victima, quæris?
(Quæsieram) caussam percipe, Flamen ait:

INTERPRETATIO.

Neque venti tantum obfuerunt Cereri, neque pluviæ; neque adusta gelu rigido ita pallet, quantum si Titan urget radiis culmos humidos. Tum locus est iræ tuæ, Dea metuenda. Parce, oro, atque tolle manus asperas a segetibus; neve obsis cultis: satis est posse obesse. Neque corripias mollia sata, sed ferrum rigidum; atque absume prior quod potest absumere alios. Corrodes melius enses & tela lædentia. Nihil est opus illis: orbis agitat pacem. Nunc sarcula, & rigidus bidens, atque vomer curvus divitiæ ruris splendeant: situs maculet arma. Atque aliquis tentans stringere ensem, intelligat esse vinctum longo tempore. At tu ne lædas Cererem: & agricola possit semper tibi expendere vota. Absolverat. Mantele villis solutis, atque acerra thuris cum patera vini fuit a dextra. Imposuit aræ vinum, atque exta ovis, & turpia viscera impuræ canis: hoc *vidimus. Tum mihi* dixit, *petis quamobrem nova victima adhibeatur sacris? Petiveram: percipe rationem, inquit Flamen:*

NOTÆ.

(a) *Si culmos*) Ea vero tunc rubigo sævit maxime cum in madidos culmos Sol nimius radios suos jaculatur.

(b) *Scabras*) Quia ex rubigine scabra messis.

(c) *Inquinet*) Ferrugine arroditur ferrum ex situ.

(d) *Mora*) Ex qua ferrugo oritur.

(e) *Mantele*) Linteum tegendæ mensæ, ad cujus extrema subtemen de industria relictum, ut censuit vir doctus; quanquam alii per omnia insurgentes villos malunt statuere.

Est (*a*) Canis (*b*) (Icarium dicunt) quo sidere (*c*) moto
(*d*) Tosta sitit tellus, præcipiturque seges.
Pro cane sidereo canis hic imponitur aræ:
Et, quare pereat, nil (*e*) nisi nomen habet.

5 (*f*) CUM Phrygis (*g*) Assaraci Tithonia (*h*) fratre relicto
Sustulit immenso ter jubar orbe suum;
Mille venit variis florum Dea nexa coronis:
(*i*) Scena joci morem liberioris habet.
Exit & in Majas sacrum Florale Kalendas.
10 Tunc repetam: nunc me grandius urget opus.
Aufert (*k*) Vesta diem: (*l*) cognato Vesta recepta est
Limine: (*m*) sic justi constituere patres.
Phœbus habet partem; Vestæ pars altera cessit:
Quod superest illis, tertius (*n*) ipse tenet.
15 State Palatinæ laurus, prætextaque (*o*) quercu
Stet domus: æternos tres habet una Deos.

INTERPRETATIO.

Est Canis (vocant Icarium) quo sidere exorto, terra tosta siti laborat, & seges præripitur. Hic canis admovetur altari pro cane sidereo: & nihil habet cur mactetur præter nomen.

Postquam Tithonia omisso fratre Phrygis Assaraci ter elevavit suum lumen super orbem immensum, Dea florum coronata mille variis sertis venit: Scena habet morem joci liberioris. Sacrum Florale porrigitur quoque in Calendas Majas. Tunc repetam: nunc majus opus me premit. Vesta præripit diem. Vesta admissa est in domum cognatam: ita sanxerunt justi Patres. Phœbus habet partem; pars altera data est Vestæ: ipse tertius tenet quod illis est superfluum. Stete laurus Palatinæ; stetque domus coronata quercu: una domus habet tres Deos.

NOTÆ.

(a) *Canis*) Stella in cælo *scil.*

(b) *Icarium*) Ab Icaro patre Erigones, quæ hujus canis ductu interfecti patris cadaver invenit.

(c) *Moto*) *Exorto*; si tamen Nasonem audis, aut receptam supra scripturam retines, & ad sensum ejus spectas. Nam moveri sidus proprie dicitur, quod ἀπὸ τῶν ἀφανῶν εἰς τὸ φανερὸν procedit; & e contra quod ἀπὸ τῶν φανερῶν εἰς τὸ ἀφανὲς.

(d) *Tosta*) Calore, qui a Cane intendi creditur.

(e) *Nisi nomen*) Quia Canis appellatur Cani mactatur.

(f) *Cum Phrygis*) 4. Calendas Majas Floralia incipiebant.

(g) *Assaraci*) Troïs fuit filius, atque patruus Laomedontis, ex quo quidem Laomedonte Priamus & Tithonus.

(h) *Fratre*) Tithono *scil.* Auroræ marito. Verum Assaracum qui in majoribus fuit Priami & Tithoni pro Priamo ipso Poetica licentia posuit.

(i) *Scena*) Theatrum in quo Scena.

(k) *Vesta*) Quia ne Augustus Pontifex Maximus designatus qui Palatium incolebat longe a Vesta contra morem habitaret, ejus Deæ atque sacri ignis in domum Palatinam facta translatio. Atque ideo festum *scil.*

(l) *Cognato*) Augusti cognati, ut superiori libro ostendimus.

(m) *Sic*) Senatus ergo auctoritate translata Vesta.

(n) *Ipse*) Augustus *scil.*

(o) *Quercu*) Quam in Metam. videris, si tanti est.

FA-

FASTORUM

LIBER V.

QUæritis, unde putem Majo data nomina mensi?
Non satis est liquido cognita caussa mihi.
Ut stat & incertus quà sit sibi nescit eundum,
Cum videt ex omni parte viator iter:
5 Sic, quia posse datur diversas reddere caussas,
Quà ferar ignoro: copiaque ipsa nocet.
Dicite, (*a*) quæ fontes (*b*) Aganippidos Hippocrenes
Grata (*c*) Medusæi signa teneris equi.
Dissensere (*d*) deæ: quarum (*e*) Polyhymnia cœpit
10 Prima: silent aliæ; dictaque mente (*f*) notant.
Post chaos, ut primum data sunt (*g*) tria corpora mundo,
Inque novas species omne recessit opus;
Pondere terra suo subsedit, & æquora traxit:
At cælum levitas in loca summa tulit.

INTERPRETATIO.

PEtitis, unde credam nomina imposita mensi Majo? Ratio non est satis aperte mihi manifesta. Quemadmodum viator quando cernit viam ex omni latere, resistit, & dubius nescit quà sit sibi incedendum: sic, quia licet posse dare varias rationes, nescio quà pergam, atque ipsâ abundantia obest. Aperite, vos, quæ possidetis fontes Aganippidos Hippocrenes jucunda vestigia equi Medusæi. Deæ in partes varias abierunt: quarum Polyhymnia capit prima: aliæ tacent, & observant verba animo. Post Chaos, ut primum tria corpora data sunt mundo, & omne opus abiit in novas species, tellus subsedit sua mole, atque rapuit maria: at levitas tulit cælum in loca suprema.

NOTÆ.

(a) *Quæ fontes*) Musas dicit.

(b) *Aganippidos*) *Aganippe* fons Bœotiæ Musis sacer, qui & *Hippotrene* dicitur; quanquam Pausanias diversos, in eodem tamen Helicone monte scribit. Posterior *Aganippis* per Pleonasmi quandam speciem a Poeta appellatur.

(c) *Medusæi*) Pegasi *scil.* alati equi, ex Medusæ sanguine orti, ungulâ, apertos illos fontes fabulati sunt Græci: ut sæpe dictum.

(d) *Deæ*) Musæ *scilic.* ut hinc magis rei difficultas appareat.

(e) *Polyhymnia*) Quæ Musa, ut nominis ratio indicat, laudibus & cantus copiæ præesse dicitur.

(f) *Notant*) Namque reconditissima neque alibi reperienda prædicat. Arrige modo aures quisquis longe petitarum altiusque cumulatarum nugarum es avidus.

(g) *Tria*) Terram *scil.* Aquam & Aerem, quasi Ignis non sit corpus a cæteris distinctum, sed per omnia diffusum: quanquam aliter non semel Naso.

Sol

Sol quoque cum stellis nulla gravitate retentus,
Et vos Lunares exsiluistis equi.
Sed neque terra diu cælo, nec cætera Phœbo
Sidera cedebant: par erat omnis honos.
5 Sæpe aliquis solio, quod tu, (*a*) Saturne, tenebas,
Ausus de media plebe sedere Deus.
Et latus (*b*) Oceano quisquam Deus (*c*) advena junxit:
(*d*) Tethys & (*e*) extremo sæpe recepta loco est.
Donec Honor, (*f*) placidoque decens Reverentia vultu
10 (*g*) Corpora (*h*) legitimis imposuere toris.
Hinc sata Majestas; hos est Dea censa parentes:
(*i*) Quaque die partu est edita, magna fuit.
Nec mora; consedit (*k*) medio sublimis Olympo,
Aurea, purpureo conspicienda sinu.
15 Consedere simul (*l*) Pudor & Metus: omne videres
Numen ad hanc cultus composuisse suos.

INTERPRETATIO.

Sol etiam nullo pondere repressus, atque stellæ, & vos equi Lunares in altum sublati estis. Verum longo tempore neque tellus decedebat cælo, neque reliqua astra Soli: omnis honos erat æqualis. Sæpe aliquis Deus de vulgari turba ausus sedere in solio, quod tu obtinebas, Saturne. Atque aliquis Deus peregrinus commisit latus Oceano: Tethys etiam recepta est sæpe sede ultima. Donec Honor, atque Reverentia decens facie leni collocaverunt corpora in lectis legitimis. Hinc orta Majestas; Dea agnovit hos parentes; & quo die in lucem prodiit fuit magna. Et statim magnifica, splendida veste purpurea sedit excelsa in medio cælo. Verecundia & Metus unà consederunt. Cerneres singulos Deos finxisse suos habitus ad hanc.

NOTÆ.

(a) *Saturne*) Qui tamen deorum primus imperium obtinuisti.

(b) *Oceano*) Quem ex Orphei atque Homeri sententia Maro *Rerum patrem* appellat. Audierant *scil.* ex aquis omnis fuisse extracta.

(c) *Advena*) Advenam istum deum Oceano latus conserentem non rides? Miror simul ego ingenium Poetæ.

(d) *Tethys*) Uxor tamen Oceani, omniumque Deorum etiam nutrix.

(e) *Extremo*) Cum nullus illam vereretur, aut illi decederet.

(f) *Placidoque*) Resarcit elegans ista Reverentiæ descriptio, quod in præcedentibus nugis contrivimus.

(g) *Corpora*) Deorum ipsorum *scil.*

(h) *Legitimis*) Fundamentum adeoque honoris in ipsa est dignitate & meritis illius cui tribuitur. Aat enim placidam Reverentiam ut decet de suo largiri, aliosque innata gloria illustrare? Omnes o utinam de ejus in benefaciendo voluptate aliquid delibassent!

(i) *Quaque*) Optime dixit; namque is vere magnus & Majestatem habet qui ex se est, semperque unus & idem.

(k) *Medio*) Ut cæteris omnibus rebus emineret.

(l) *Pudor & Met.*) Majestatis individui comites, qui omnia turpitudinis notam procul a Majestate avertunt.

Pro-

Protinus intravit mentes (*a*) suspectus honorum.
Fit pretium dignis; (*b*) nec sibi quisque placet.
Hic status in cælo multos permansit in annos:
Dum (*c*) senior fatis excidit arce Deus.
5 Terra feros (*d*) partus immania monstra Gigantas
Edidit, ausuros in Jovis ire domum.
(*e*) Mille manus illis dedit, & pro cruribus angues:
Atque ait, In magnos arma movete Deos.
Exstruere hi, (*f*) montes ad sidera summa parabant,
10 Et magnum bello sollicitare Jovem.
Fulmina de cæli jaculatus Jupiter arce
Vertit in auctores (*g*) pondera vasta suos.
(*h*) His bene Majestas armis defensa Deorum
Restat: & ex illo tempore firma manet.
15 Assidet illa Jovi: Jovis est fidissima custos:
Et præstat sine vi sceptra tremenda Jovi.
Venit & in terras: coluerunt Romulus illam
Et Numa: mox alii, tempore quisque suo.
Illa patres in honore pio matresque tuetur:
20 Illa comes (*i*) pueris virginibusque venit.

INTERPRETATIO.

Continuo cultus & admiratio honorum subiit animos. Digni habentur in pretio, neque quisque sibi plaudit. Hic status perstitit in cælo per multos annos, donec Deus senior excussus est cælo fatis. Tellus protulit crudelem sobolem Gigantes, monstra ingentia, qui non metuerent appetere sedes Jovis. Dedit illis mille manus, atque serpentes pro pedibus; atque inquit, Sumite arma adversus magnos Deos. Hi intenderant extruere montes ad suprema astra, & inquietare magnum Jovem bello. Jupiter jaculatus fulmina ex sublimi cælo vertit ingentes moles in auctores suos. Majestas Deorum bene tecta his armis superest: atque stat inconcussa ex illo tempore. Illa adhæret Jovi; est certissima custos Jovis; & servat Jovi sine vi sceptra metuenda. Descendit quoque in terras: Romulus & Numa coluerunt illam; deinde alii, quisque suo tempore. Illa servat patres atque matres in honore pio: illa fit comes pueris atque virginibus.

NOTÆ.

(a) *Suspectus*) Cultus & admiratio dignitorum.

(b) *Nec sibi*) Dignioribus quod eorum est tribuit.

(c) *Senior*) Saturnus *scilicet* fatorum deinde necessitudine a Jove filio regno pulsus.

(d) *Partus*) Gigantes ipsos *scil.* qui montibus extructis bellum ipsis quoque diis inferre non sunt veriti.

(e) *Mille manus*) Numeros Ovidianos non de nihilo desideravit hic claris. Heinsius. Cæterum mille manus quòd refertur, ad Briareum aliosque centimanos alluditur.

(f) *Montes*) Pelion, Ossam, Olympum, quos jam toties vidimus.

(g) *Pondera*) Montes *scil.*

(h) *His*) Fulminibus.

(i) *Pueris*) Si qui sint indolis præstantioris.

Illa

Illa datos (*a*) fasces commendat, (*b*) eburque curule:
Illa (*c*) coronatis alta triumphat equis.
Finierat voces Polyhymnia: dicta probarunt
(*d*) Clioque, & curvæ (*e*) scita Thalia lyræ.
5 Excipit (*f*) Uranie: fecere silentia cunctæ;
Et vox audiri nulla, nisi illa, potest.
(*g*) Magna fuit quondam capitis reverentia cani,
Inque suo pretio ruga senilis erat.
(*h*) Martis opus juvenes animosaque bella gerebant:
10 Et pro Dîs aderant in statione suis.
Viribus (*i*) illa minor, nec habendis utilis armis,
Consilio patriæ sæpe ferebat opem.
(*k*) Nec nisi post annos patuit tunc Curia seros:
Nomen & ætatis mite Senatus erat.

INTERPRETATIO.

Illa commendat fasces concessos atque ebur curule; illa sublimis triumphat equis coronatis. Polyhymnia absolverat dicta. Atque Clio & Thalia perita curvæ lyræ laudaverunt ejus *verba. Urania prosequitur: omnes conticuerunt; neque sonus ullus, præter illum, potest audiri. Magna fuit olim reverentia capilli albi, & ruga senilis erat in suo pretio. Juvenes exercebant bella fortia, Martis opus: atque manebant in statione pro Diis suis. Illa* ætas *impar viribus, atque inutilis armis tractandis, sæpe auxilium ferebat patriæ consilio. Neque tunc Senatus apertus est nisi post annos tardos: atque nomen Senatus erat lene ætatis.*

NOTÆ.

(a) *Fasces*) Dignitatem Consularem, Prætoriam, aliasque insuper.

(b) *Ebur*) Pro sella curuli posuit metonymice.

(c) *Coronatis*) Imperatorum *scil.* qui triumphant.

(d) *Clio*) Musarum una a gloria Græce sic dicta.

(e) *Scita lyræ*) Quia lyricos vates dicitur movere hæc Musa.

(f) *Uranie*) Musa, quæ a cœlo, in quod etiam viros sapientes tollit, nomen accepit.

(g) *Magna*) Atque adeo grande nefas Seniori non assurgere crediderunt: neque temere. Is namque honorem & reverentiam qui majoribus debitam negligit, omnem boni sensum videtur exuisse. Verum passim oberrantibus nebulonibus qui hodie terram scalpunt quis aliquem reddiderit?

(h) *Martis opus*) Bellum, quod ipse subjicit Naso.

(i) *Illa*) Senilis. Statum describit Reipublicæ, prout a Romulo fuit constituta.

(k) *Nec nisi*) *Hunc rex sapientissimus*, inquit Florus de Romulo, *statum Reipublicæ imposuit; juventus divisa per tribus, in equis & in armis ad subita belli excubaret: consilium Reipublicæ penes senes esset, qui ex auctoritate* Patres, *ob ætatem* Senatus *vocabantur*. Parata lex Julia deinde aliæque Annales, quibus juvenum in petendis Magistratibus impetus coerceretur.

Jura

Jura dabat populo senior; finitaque (*a*) certis
Legibus est ætas, unde petatur honos.
Et (*b*) medius juvenum, non indignantibus ipsis,
Ibat: & (*c*) interior, si comes unus erat.
5 Verba quis auderet coram sene digna rubore
Dicere? (*d*) censuram longa senecta dabat.
Romulus hoc vidit: selectaque pectora Patres
Dixit: ad hos Urbis summa relata novæ.
Hinc sua majores posuisse vocabula Majo
10 (*e*) Tangor, & ætati (*f*) consuluisse suæ.
Et (*g*) Numitor dixisse potest, Da, Romule, mensem
Hunc senibus: (*h*) nec avum sustinuisse nepos.
(*i*) Nec leve præpositi pignus successor honoris
Junius a juvenum nomine dictus habet.
15 Tum sic, (*k*) neglectos (*l*) hederâ redimita capillos,
Prima sui cœpit Calliopea chori:
Duxerat Oceanus quondam (*m*) Titanida Tethyn,
Qui terram liquidis, quà patet, ambit aquis.

INTERPRETATIO.

Ætate provectior dicebat jus; atque ætas, unde honos petatur, est definita certis legibus. Atque ille *ambulabat medius juvenum, ipsis non repugnantibus; & interior, si unus comes erat. Quis auderet proferre voces erubescendas coram sene? longa senecta dabat censuram. Romulus hoc vidit; atque appellavit Patres corpora selecta: summa Urbis novæ ad hos relata. Hinc credam Majores dedisse nomina Majo, & prospexisse suæ ætati. Numitor potest etiam dixisse, Romule, concede hunc mensem senibus; nec nepos restitisse avo. Neque Junius successor appellatus a nomine juvenum habet parvum pignus honoris præmissi. Tum Calliope prima suæ turbæ habens comam neglectam vinctam hedera, sic orsa est: Oceanus, qui cingit aquis fluidis terram quà porrigitur, duxerat olim Tethyn Titanida.*

NOTÆ.

(a) *Certis*) Bene dixit certis; namque longum fuisset atque ineptum singula ad hanc rem referre. Quæsturam ante 25. annum non licebat appetere. Prætura ad trigesimum extendebatur. Consulatus per leges ante 42 non obtinebatur, &c.

(b) *Medius*) Loco apud Romanos digniori; neque imperite, modo ne aliqua ratio eum ordinem mutet.

(c) *Interior*) Ita ut senioris latus junior tegeret, si quæ pondera aut obstacula per vicos invenirentur.

(d) *Censuram*) Ætate sua, quasi jure quodam naturali, senes morum censores erant.

(e) *Tangor*) *Moveor ut credam.*

(f) *Consuluisse*) Ut sibi honos, ex mensis appellatione servaretur.

(g) *Numitor*) Maternus avus Romuli.

(h) *Nec avum*) Immo quod postulabat avo concessisse, atque adeo a Senibus seu Majoribus Majum appellasse.

(i) *Nec leve*) Additum istud ad superioris etymologiæ confirmationem; ut sicut a junioribus *Junius*, a Majoribus *Majus* appelletur.

(k) *Neglectos*) Ut Musarum reginam, cuique majora curæ, decet.

(l) *Hederâ*) Quæ semper virens Baccho Nympharum doctori sacra.

(m) *Titanida*) Titanis filiam.

(*a*) Hinc sata Pleione cum cælifero Atlante
  (*b*) Jungitur, ut fama est; (*c*) Pleiadasque parit.
Quarum Maja suas forma superasse sorores
  Traditur, & summo concubuisse Jovi.
5 Hæc enixa jugo cupressiferæ (*d*) Cyllenes
  (*e*) Ætherium volucri qui pede carpit iter.
Arcades hunc, (*f*) Ladonque rapax, & (*g*) Mænalos ingens
  Rite colunt, Lunâ credita terra (*h*) prior.
Exsul ab Arcadiis Latios Evander in agros
10 Venerat; impositos attuleratque Deos.
Hîc, ubi nunc Roma est orbis caput, arbor & herbæ,
  Et paucæ pecudes, & casa rara fuit.
Quo postquam ventum; Consistite, præscia (*i*) mater,
  Nam locus imperii rus erit istud, ait.
15 Et (*k*) matri & vati paret (*l*) Nonacrius heros;
  Inque peregrina constitit hospes humo.
Sacraque multa quidem, sed Fauni (*m*) prima bicornis
  Has docuit gentes, (*n*) alipedisque Dei.

INTERPRETATIO.

Hinc orta Pleione copulatur cum Atlante cælifero, ut ajunt; atque in lucem edit Pleiadas. Quarum Maja dicitur vicisse sorores suas pulchritudine, atque concubuisse supremo Jovi. Hæc peperit in cacumine Cyllenes cupressiferæ illum, qui calcat viam cælestem pede alato. Arcades, & Ladon rapax, & Mænalus ingens, tellus credita antiquior Luna, colunt hunc rite. Evander profugus venerat in campos Latinos ex Arcadicis; atque apportaverat Deos impositos. Silva, & gramina, & raræ pecudes, & aliquot tuguria hîc erant, ubi nunc Roma est caput orbis. Quo postquam ventum, Mater vates inquit, subsistite, nam iste ager erit locus imperii: Heros Nonacrius obtemperat matri atque vati, & advena mansit in terra peregrina. Atque docuit quidem multa sacra has nationes, verum præsertim Fauni bicornis, & Dei alipedis.

N O T Æ.

(a) *Hinc*) Ex Oceano *scil.* atque Tethy.

(b) *Jungitur*) Matrimonio *scil.*

(c) *Pleiadas*) Quæ Atlantis filiæ cælo denique receptæ.

(d) *Cyllenes*) Montis Arcadici, ex quo etiam Mercurius *Cyllenius*.

(e) *Ætherium*) Mercurium *scil.* cui talaria seu alati calcei a Poetis affixi.

(f) *Ladon*) Arcadiæ fluvius, qui pro ipsis accolis positus; Metonymice.

(g) *Mænalos*) Hæc urbs est ejusdem regionis.

(h) *Prior*) Hanc & sequentem fabulam supra licet repetas, ex Poeta ipso.

(i) *Mater*) Carmentis fatidica.

(k) *Matri & vati*) Duplici adeoque ratione.

(l) *Nonacrius*) Evander ab Arcadiæ monte Nonacri sic dictus.

(m) *Prima*) Utpote magis horrenda.

(n) *Alipedis*) Mercurii *scil.*

Semi.

(*a*) Semicaper, coleris (*b*) cinctutis, Faune, Lupercis;
  Cum lustrant celebres (*c*) vellera secta vias.
At tu (*d*) materno donasti nomine mensem,
  Inventor curvæ, furibus (*e*) apte, fidis.
5 Nec pietas (*f*) hæc prima tua est: septena putaris
  (*g*) Pleiadum numerum fila dedisse lyræ.
(*h*) Hæc quoque desierat, laudataque voce sororum est:
  Quid faciam? turbæ pars habet omnis (*i*) idem.
Gratia Pieridum nobis æqualiter adsit;
10 Nullaque laudetur plusve minusve mihi.
AB (*k*) Jove surgat opus: (*l*) prima mihi nocte videnda
  Stella est in cunas officiosa Jovis.
Nascitur (*m*) Oleniæ signum pluviale Capellæ:
  Illa (*n*) dati cælum præmia lactis habet.
15 Nais Amalthea (*o*) Cretæâ nobilis Idâ
  Dicitur in silvis (*p*) occuluisse Jovem.
Huic fuit hædorum mater formosa duorum
  Inter (*q*) Dictæos conspicienda greges;

INTERPRETATIO.

Faune semicaper, celebraris a Lupercis cinctutis, cum pelles dissectæ purgant vias celebres. At tu, repertor curvæ lyræ, & favens furibus imposuisti mensi nomen matris. Neque hæc est prima tua pietas: diceris attribuisse lyræ septem chordas numerum Pleiadum. Hæc etiam absolverat, & laudata est voce sororum: Quid agam? omnis pars chori habet idem. Gratia Pieridum nobis faveat æqualiter; nullaque plus aut minus probetur a me.

OPus initium sumat a Jove. Prima nocte stella officiosa in cunabula Jovis est mihi aspicienda. Sidus imbriferum Capellæ Oleniæ oritur: illa habet cælum mercedem lactis oblati. Nais Amalthea celebris in Ida Cretensi dicitur abdidisse Jovem silvis. Illa habuit pulchram matrem duorum hædorum insignem inter greges Dictæos,

NOTÆ.

(a) *Semicaper*) Cui cornua & pedes Capri.

(b) *Cinctutis*) Qui nudi, subligaculis tamen circa pudenda alligatis, per omnia discurrebant, ut dictum in superioribus.

(c) *Vellera secta*) Pelles sectas, quibus obvias fœminas verberarent Luperci, vidimus etiam supra.

(d) *Materno*) Ut a Maia Majus mensis diceretur.

(e) *Apte*) Namque idem Mercurius & lyræ, & furibus favet.

(f) *Hæc*) Cum mensem a matre denominasti.

(g) *Pleiadum*) Quæ septem fuisse memorentur. Quanquam illum, qui chordas lyræ aptaverit, potius est ex vocum numero septesse ut credas.

(h) *Hæc*) Calliope Musa scil.

(i) *Idem*) Omnes quippe Musæ, Deæ, &c.

(k) *Jove*) Cujus causa capellæ meminit Amalthææ, Jovis nutricis.

(l) *Prima*) Calendis etiam Maiis Columellæ oritur Capella heliace: post hasce Ptolomæo.

(m) *Oleniæ*) Oleni quæ ad filias spectabat Ægan & Ælicen, quæ Jovis fuerunt nutrices: ut docet Hyginus. Quanquam alii ab Oleno Bœotiæ oppido istud illi capræ nomen affinxerunt.

(n) *Dati*) Jovi exhibiti.

(o) *Cretæa*) Nam alius mons fuit Ida in Phrygia.

(p) *Occubuisse*) Ne a Saturno patre devoraretur.

(q) *Dictæos*) Dictæi montis in Creta.

Cornibus (*a*) aeriis, atque in sua terga recurvis:
  Ubere, (*b*) quod nutrix posset habere Jovis.
Lac dabat illa Deo: sed fregit in arbore cornu:
  Truncaque dimidia parte decoris erat.
5 Sustulit hoc (*c*) Nymphe; cinctumque recentibus herbis,
  Et plenum pomis ad Jovis ora tulit.
Ille, ubi res cæli (*d*) tenuit, solioque paterno
  Sedit, & invicto nil Jove majus erat,
(*e*) Sidera nutricem, nutricis (*f*) fertile cornu
10 Fecit: quod dominæ nunc quoque nomen habet.
(*g*) Præstitibus Majæ Laribus videre Kalendæ
  Aram constitui, (*h*) signaque parva Deûm.
Voverat illa quidem (*i*) Curius: sed multa vetustas
  Destruit, & saxo longa senecta nocet.
15 Caussa tamen positi fuerat cognominis illis,
  Quòd præstant oculis omnia tuta suis.
Stant quoque pro nobis, & præsunt mœnibus Urbis;
  Et sunt præsentes, auxiliumque ferunt.
At canis ante (*k*) pedes saxo fabricatus eodem
20 Stabat: quæ standi cum Lare caussa fuit?
Servat uterque domum: domino quoque fidus uterque.
  Compita grata Deo: compita (*l*) grata cani.

INTERPRETATIO.

cornibus elatis, atque reflexis in sua terga, mammâ quam nutrix Jovis posset habere. Illa præbebat lac Deo: verum rupit cornu in arbore; atque erat spoliata altera parte decoris. Nymphe illud sustulit, atque portavit vinctum novis herbis & plenum pomis ad ora Jovis. Postquam ille obtinuit res cæli, & sedit in solio paterno, nihilque erat majus Jove invicto, mutavit nutricem in sidus, jussit cornu nutricis fœcundum esse, quod nunc etiam obtinet nomen dominæ. Calendæ Majæ viderunt altare & parva simulacra Deorum poni Laribus Præstitibus. Curius voverat quidem illa: sed tempus multa evertit; atque producta vetustas rodit rupem. Ratio tamen cognominis illis impositi fuerat, quòd præstant omnia secura suis oculis. Stant etiam pro nobis, atque præsunt muris Urbis, suntque præsentes, & ferunt opem. At Canis sculptus in eodem saxo erat ad pedes: quæ fuit ratio quamobrem esset cum Lare? Uterque tuetur domum, uterque etiam fidelis domino. Trivia placent Deo, trivia placent cani.

NOTÆ.

(a) *Aeriis*) In altum primo porrectis.

(b) *Quod nutrix*) Amplo adeoque atque formoso.

(c) *Nymph.*) Amalthea *scil.*

(d) *Tenuit*) Atque adeo Olympi moderator factus est.

(e) *Sydera nut.*) Capram in sidus mutavit.

(f) *Fertile*) Dicitur namque Amalthea cornu, *Cornu copiæ*, ex quo quicquid optari posset continuo prodiret.

(g) *Præstitibus*) Qui domestici Dii nostra omnia præstant tuta, & pro mœnibus stant.

(h) *Signa*) Larium simulacra.

(i) *Curius*) Vir fuit strenuus exactissimæ frugalitatis, qui *pauper, reges cum vinceret armis*.

(k) *Pedes*) In Larium simulacris.

(l) *Grata*) Illa namque servabant, atque in iisdem ipsis sacra peragebantur: quare & *Compitales* dicti.

Eaa-

Exagitant & Lar & (*a*) turba Diania fures:
Pervigilantque Lares, pervigilantque canes.
Bina (*b*) gemellorum quærebam signa Deorum
Viribus annosæ facta caduca moræ:
5 (*c*) Mille Lares Geniumque (*d*) Ducis, qui (*e*) tradidit illos,
Urbs habet; & vici numina (*f*) trina colunt.
(*g*) Quo feror? Augustus mensis mihi carminis (*h*) hujus
Jus dabit: interea Diva canenda (*i*) Bona est.
(*k*) Est moles nativa: loco res nomina fecit.
10 Appellant saxum: pars bona montis ea est.
Huic Remus institerat (*l*) frustra, quo tempore fratri
(*m*) Prima Palatinæ signa dedistis aves.
Templa Patres illic oculos (*n*) exosa viriles
Leniter acclivi constituere jugo.
15 Dedicat hæc veteris Clausorum nominis (*o*) hæres
Virgineo nullum corpore passa virum.
Livia restituit; ne non imitata (*p*) maritum
Esset, & ex omni parte secuta virum.

INTERPRETATIO.

Et Lar, & agmen Dianium fugant fures: & Lares pervigilant, & canes pervigilant. Quærebam duo simulacra Deorum gemellorum, sublata viribus longi temporis: Urbs habet mille Lares; atque vici colunt trina numina. Quo abeo? Mensis Augustus dabit mihi jus hujus carminis. Interea Bona Diva est celebranda. Est moles nativa: res dedit nomen loco. Vocant saxum: ea est pars multa montis. Remus nequicquam hæserat in eo, quo tempore volucres Palatinæ fecistis potiora omina fratri. Patres posuerunt ibi in colle leniter acclivi delubra aversantia oculos viriles. Hæres antiqui nominis Clausorum, nullum passa virum corpore virgineo dedicat hæc. Livia refecit, ne non esset imitata virum, & sequuta maritum ex omni parte.

NOTÆ.

(a) *Turba Dian.*) Canes Dianæ venatrici addicti.

(b) *Gemellorum*) Geminos namque peperisse Larem supra docuit Naso.

(c) *Mille*) Ut pro veteribus duobus tempore detritis, quæ Naso quærebat, mille in Urbe inveniantur. Atque hæc in Augusti laudem.

(d) *Ducis*) Commentatorem miror, quem nihil puduit hoc in loco, ut neque alibi, inter se pugnantia sine omni judicio congerere. Cave sis illum in Mercurii gratiam nunc audias. Dux intelligendus Augustus, cujus Genium in quovis larario domestico, in quovis compito cum geminis Laribus coluerunt.

(e) *Tradidit*) Quia de illorum cultu fuit sollicitus, quos ornare bis anno instituit vernis floribus & æstivis; ut habet Tranquillus.

(f) *Trina*) Geminorum Larium *scil.* atque Augusti.

(g) *Quo feror*) Dicit istud, quia ad mensem Augustum referenda Larium Compitalia.

(h) *Hujus*) Quo de Laribus agetur.

(i) *Bona*) Quæ Ops Fauna, Fatue, multis præterea aliis nominibus appellata Calendis Maiis colebatur.

(k) *Est moles*) Rupes. Locum describit in Aventino ubi templum Bonæ Deæ.

(l) *Frustra*) Quia augurio victus a Romulo, qui duodecim vultures ex Palatino observavit, cum Remus ex Aventino sex tantum vidisset.

(m) *Prima*) Potiora, ex majori avium numero.

(n) *Exosa*) Quia Bonæ Deæ templa viris non licebat ingredi.

(o) *Hæres*) Hæc Appia illa Claudia probatæ pudicitiæ fœmina, de qua supra.

(p) *Maritum*) Augustum *scil.* templorum restitutorem.

Po-

(*a*) POstera cum roseam (*b*) pulsis (*c*) Hyperionis astris
In matutinis lampada tollit equis;
Frigidus (*d*) Argestes summas mulcebit aristas,
Candidaque a (*e*) Calabris vela dabuntur aquis.
5 At (*f*) simul inducunt obscura crepuscula noctem;
Pars Hyadum toto de grege nulla latet.
(*g*) Ora micant Tauri septem radiantia flammis,
Navita quas Hyadas Grajus ab (*h*) imbre vocat.
Pars Bacchum nutrisse putant: pars credidit esse
10 Tethyos has (*i*) neptes, Oceanique senis.
Nondum (*k*) stabat Atlas humeros oneratus Olympo;
Cum satus est forma conspiciendus (*l*) Hyas.
Hunc (*m*) stirps Oceani maturis (*n*) nisibus Æthra
Edidit, & Nymphas: sed prior ortus Hyas.
15 (*o*) Dum nova lanugo pavidos (*p*) formidine cervos
Terret: & est illi præda benigna lepus.
At postquam virtus annis adolevit; in apros
Audet, & hirsutas cominus ire leas.
Dumque petit latebras fœtæ catulosque leænæ;
20 Ipse fuit Libycæ præda cruenta feræ.

INTERPRETATIO.

CUM proles Hyperionis tollit facem roseam in equis matutinis, stellis fugatis, frigidus Argestes mulcebit supremas aristas; & vela candida tradentur ab aquis Calabris. At cum primum subnigra crepuscula advehunt noctem, nulla pars de toto agmine Hyadum occultatur. Frons Tauri fulget, splendens septem ignibus, quos nauta Græcus appellat Hyades a pluvia. Nonnulli arbitrantur educasse Bacchum: alii existimant has esse neptes Tethyos & senis Oceani. Atlas nondum rigebat habens humeros pressos cælo, cum Hyas natus est spectabilis suo *decore. Æthra filia Oceani peperit tempestivo partu hunc atque puellas; verum Hyas natus est prior. Dum prima lanugo, concitat timidos cervos formidine, atque lepus est illi ampla præda. At postquam vires auctæ sunt tempore, non formidat aggredi cominus apros & leænas hispidas. Et dum petit speluncas leæ fœtæ, atque ejus catulos, ipse fuit præda sanguinolenta feræ Libycæ.*

NOTÆ.

(a) *Postera Hyper.*) Aurora est ex sententia Hesiodi.

(b) *Pulsis*) Quia majore Auroræ luce exorta, minor stellarum evanescit.

(c) *Hyperionis*) Qui Hygino Ætheris filius.

(d) *Argestes*) Ventus ab occasu solstitiali, qui & Japyx dictus.

(e) *Calabris*) Quæ in extrema Italia Brundusio scil. Calabriæ urbe solvebant ut plurimum, qui in Orientem navi contendebant.

(f) *Simul*) Ne tam quidem: Heliace namque Hyades, matutino tempore tum oriuntur, paulo ante Solis exortum: non possunt emergere statim a crepusculo.

(g) *Ora*) Quia in Tauri fronte illæ stellæ Hyades positæ, ut sæpe dictum.

(h) *Imbre*) ὕειν enim est *pluere*.

(i) *Neptes*) Quia Æthræ nymphæ filiæ; quam Tethys peperit ex Oceano.

(k) *Stabat*) In montem versus, qui Olympum seu cælum humeris suis sustineret.

(l) *Hyas*) Atlantis quoque filium facit Hyginus, qui Fabularum capite 192. hæc & alia plura refert.

(m) *Stirps*) Quippe filia.

(n) *Nisibus*) Partu.

(o) *Dum nova*) Cum adolescens. Lanugo enim tum primum mentum vestit.

(p) *Formidine*) Lineas diximus jam in præcedentibus, vers coloribus implicitas pennis, ad feras terrendas capiendasque.

Ma-

Mater Hyan & Hyan mœstæ flevere sorores,
Cervicemque polo suppositurus Atlas.
Victus uterque parens tamen est pietate sororum.
(*a*) Illa dedit cælum: nomina (*b*) fecit Hyas.
5 (*c*) Mater, ades, florum, ludis celebranda (*d*) jocosis:
Distuleram partes mense priore tuas.
Incipis Aprili: transis in tempora Maii.
Alter te (*e*) fugiens, cum venit alter, habet.
Cum tua sint, cedantque tibi confinia mensum;
10 Convenit in laudes ille vel iste tuas.
(*f*) Circus in (*g*) hunc exit, (*h*) clamataque palma Theatris:
Hoc quoque cum Circi (*i*) munere carmen eat.
Ipsa doce quæ sis: hominum sententia (*k*) fallax.
Optima tu proprii nominis auctor eris.
15 Sic ego, sic nostris respondit Diva rogatis:
Dum loquitur, vernas efflat ab ore rosas.
Chloris eram, quæ Flora vocor: (*l*) corrupta Latino
Nominis est nostri littera Græca sono.
Chloris eram Nymphe (*m*) campi felicis, ubi audis
20 Rem (*n*) fortunatis ante fuisse viris.

INTERPRETATIO.

Genitrix & tristes sorores, atque Atlas submissurus collum cælo deploraverunt Hyan. Attamen uterque parens superatus est pietate sororum: illa præbuit cælum: Hyas imposuit nomen. Parens florum, colenda ludis jocosis accedito; protuleram partes tuas mense superiore. Initium facis Aprili: transis in tempora Maii. Alter recedens habet te, alter cum incipit. Siquidem concursus mensium ad te spectent, & tibi contingant; ille vel iste aptus est tuis præconiis. Circus & palma citata in theatris huic obtigit: istud etiam carmen procedat cum munere Circi. Tu ipsa indica quæ sis. Sententia hominum incerta. Tu eris aptissima index proprii nominis. Ita ego, Dea hoc modo respondit nostris petitis: dum verba facit emittit rosas vernas ab ore. Ego quæ dicor Flora, eram Chloris: littera Græca nominis nostri est deformata sono Latino. Ego Chloris eram nympha agri fæcundi, ubi audis rem ante fuisse viris beatis.

NOTÆ.

(a) *Illa*) Pietas dedit cælum Hyadibus.

(b) *Fecit*) Ab Hyante fratre *Hyades* dictæ.

(c) *Mater*) Flora est, insignis olim meretrix, quæ per dedecus summum male partas opes P. Romano testamento reliquit: quare editione ludorum, alio tamen detorta fabula, cum res ipsa flagitiosa videretur, natales ejus celebrati.

(d) *Jocosis*) Imo flagitiosissimis; quibus non nudari modo publice impurissimas meretrices, sed lasciviæ genus omne exercere mos fuit.

(e) *Fugiens*) Ultimo quippe die.

(f) *Circus*) Qui *scil.* huic impudicæ populus in regione sexta: nam plures fuerunt Romæ.

(g) *Hunc*) Mensem Majum *scil.* in quem translati ludi qui in Circo celebrabantur.

(h) *Clamata*) Quia ejus consequendæ gratia multum contendebatur.

(i) *Munere*) Ludis *scilicet* qui mensis Maii initio in Floræ honorem celebrabantur.

(k) *Fallax*) Quot & quibus modis, quibusve de causis quis dixerit? Ad fallacia & inania rerum videtur unice comparatus homo. Ipse ut certius fallat, fallaciam caute velle vitare simulat Naso.

(l) *Corrupta*) Quia pro χλωρὶς *Flora* dicta: quanquam & *Chloris* Latinis recepta.

(m) *Campi fel.*) Horti *scil.*

(n) *Fortunatis*) De loco quopiam peculiari siquidem mentitur Flora, nullum quidem fortunatis insulis contra Mauritaniam, aut

Quæ fuerit mihi forma, grave est narrare modestæ:
  Sed generum matri (*a*) repperit illa (*b*) Deum.
Ver erat; errabam: Zephyrus conspexit; abibam.
  Insequitur; fugio: (*c*) fortior ille fuit.
5 Et dederat (*d*) fratri Boreas (*e*) jus omne rapinæ,
  Ausus (*f*) Erechthea præmia ferre domo.
Vim tamen emendat dando mihi nomina nuptæ:
  Inque meo non est ulla quereia toro.
Vere fruor (*g*) semper: vere est nitidissimus annus.
10 Arbor habet frondes, pabula semper humus.
Est mihi fœcundus dotalibus hortus in agris.
  Aura fovet; liquidæ fonte rigatur aquæ.
Hunc meus implevit generoso flore maritus:
  Atque ait, (*h*) Arbitrium tu, Dea, floris habe.
15 Sæpe ego digestos volui numerare colores,
  Nec potui: numero copia major erat.
Roscida cum primum foliis excussa pruina est,
  Et (*i*) variæ radiis intepuere comæ;
Conveniunt pictis incinctæ vestibus (*k*) Horæ,
20 Inque leves calathos munera nostra legunt.
Protinus arripiunt (*l*) Charites; nectuntque coronas,
  Sertaque cælestes implicitura comas.

INTERPRETATIO.

Molestum est modestæ dicere quæ fuerit mea pulchritudo; verum illa invenit Deum generum matri meæ. Ver erat; vagabar. Zephyrus me vidit; discedebam. Insequitur; fugio. Ille fuit superior. Atque Aquilo ausus rapere præmia domo Erechthea dederat fratri omne jus rapinæ. Corrigit tamen violentiam conferendo mihi nomina conjugis; neque ulla est querimonia in meo lecto. Fruor semper vere: annus est formosissimus vere. Arbor est semper vestita foliis, terra graminibus. Est mihi hortus fertilis in campis dotalibus. Aura recreat, aspergitur fonte aquæ puræ. Vir meus hunc implevit flore haud vulgari, atque dixit, Tu Dea esto domina floris. Sæpe ego cupivi recensere colores ordinatos, neque potui: abundantia erat major numero. Cum primum pruina roscida dejecta est ex foliis, & frondes versicolores intepuerunt radiis Solis, *Horæ incinctæ vestibus pictis conveniunt, atque colligunt nostra dona in leves quasillos. Continuo Charites accipiunt, atque implicant coronas & serta ornatura capillos cælestes.*

NOTÆ.

aut Alcinoi hortis in Corcyra insula, commodiorem video.

(a) *Repperit*) Modestissime quidem de stupro sibi illato loquitur.

(b) *Deum*) Zephyrum *scil.* ventum ab occasu.

(c) *Fortior*) Lenes tamen Zephyri dicuntur. At enim apud puellas fortiores qui leniores.

(d) *Fratri*) Boreæ *scil.* frater Zephyrus, siquidem uterque venti.

(e) *Jus*) Quod violentissimi Boreæ proprium videtur. Verum ad Floram aut flores non foret ille idoneus.

(f) *Erechthea*) Erechthei Athenarum regis, cujus filiam Orythiam Boreas rex Thraciæ, magis quam Ventus, rapuit.

(g) *Semper*) Quia Ver æternum ubi illa fuit.

(h) *Arbitr*) Hinc adeoque Dea florum.

(i) *Variæ*) Florum diversi coloris.

(k) *Horæ*) Appositæ quidem in horas diversi flores explicantur. Videlicet triumphat Naso, ubi hujuscemodi occurrit argumentum.

(l) *Charites*) *Gratiæ* dicuntur Latine tres Jovis & Eunomiæ filiæ *Aglaia*, *Thalia*, atque *Euphrosine*: de quibus aliter alii.

Pri-

Prima per immensas sparsi nova semina gentes,
  Unius tellus ante coloris erat.
Prima (*a*) Therapnæo feci de sanguine florem:
  Et manet in folio scripta (*b*) querela suo.
5 Tu quoque nomen habes cultos, Narcisse, per hortos:
  Infelix, quòd non (*c*) alter & alter eras!
Quid Crocon, aut (*d*) Attyn referam, (*e*) Cinyraque creatum;
  De quorum per me vulnere surgit (*f*) honor?
Mars quoque, si nescis, per (*g*) nostras editus artes.
10 Jupiter hoc ut adhuc (*h*) nesciat, usque precor.
Sancta Jovem Juno, natâ (*i*) sine matre Minervâ,
  Officio doluit non eguisse suo.
Ibat, ut Oceano quereretur furta mariti:
  Restitit ad nostras fessa labore fores.
15 Quam simul adspexi; Quid te, (*k*) Saturnia, dixi,
  Attulit? exponit, quem petat, illa locum:
Addidit & caussam: verbis solabar amicis.
  Non, inquit, verbis cura levanda mea est.
Si pater est factus neglecto conjugis usu
20 Jupiter, & solus nomen (*l*) utrumque tenet;
Cur ego desperem fieri sine conjuge mater:
  Et parere intacto, (*m*) dummodo casta, viro?

INTERPRETATIO.

Prima sevi nova semina per vastas nationes: terra erat prius unius coloris. Prima feci florem de cruore Therapnæo; & querimonia superest scripta in folio suo. Tu etiam, Narcisse, obtines famem per pulchros hortos: miser quòd non eras alter & alter! Quamobrem recenseam Crocon, aut Attyn, atque ortum ex Cinyra, de quorum plaga honor nascitur per me? Mars etiam, si te latet, procreatus est per nostras artes. Precor semper adhuc ut Jupiter istud ignoret. Sancta Juno, Minervá editá sine matre, doluit Jovem non habuisse opus auxilio suo. Ibat ut quereretur Oceano furta viri sui: confecta labore requievit ad nostram januam. Quam cum primum vidi, quæ caussa, inquam, te adduxit? Illa narrat quo eat; atque adjecit rationem. Consolabar sermonibus amicis. Non, ait, dolor meus est minuendus sermonibus. Si Jupiter est factus genitor sine officio uxoris, & solus habet utrumque nomen, quamobrem ego desperem fieri genitrix sine marito, atque parere marito intacto, dummodo pudica?

NOTÆ.

(a) *Therapnæo*) Therapne Laconiæ vico oriundo. De Hyacintho autem, Apollini dilectissimo puero, sermo est: cujus fabulam non semel in præcedentibus.

(b) *Querela*) Aἴ αἴ enim, lugentibus vocis usitatæ, vestigia quædam in Hyacinthi, seu Gladioli, foliis apparent.

(c) *Alter & alter*) Ut alter alterius, non sui amore Narcissus tabesceret. Fabulam ejus videsis in Metam.

(d) *Attyn*) Cujus cruorem in violam mutatum scripsit Arnobius.

(e) *Cinyra*) Adonis est Cinyræ ex Myrrha filiâ natus, cujus fabulam habes in Metam.

(f) *Honor*) Quia post fata revirescunt, atque festis & coronamentis adhibentur.

(g) *Nostras*) Flora nempe Junoni, ob natam sine ipsius ope Minervam, multum tristi, floris cujusdam index fuit, quo tacto, sine viro fœcunda, Martem peperit.

(h) *Nesciat*) Ne ideo infensus scilic.

(i) *Sine matre*) Namque ex Jovis cerebro, aut capite armata prosiliit.

(k) *Saturnia*) Saturni filia Juno.

(l) *Utrumque*) Patris & matris.

(m) *Dummodo*) Illud vero maxime curæ.

Omnia tentabo latis medicamina terris;
Et freta, Tartareos excutiamque sinus.
Vox erat in cursu: vultum (*a*) dubitantis habebam.
Nescio quid, Nymphe, posse videris, ait.
5 Ter volui promittere opem, ter lingua retenta est:
Ira Jovis magni caussa timoris erat.
Fer, precor, auxilium, dixit; celabitur auctor:
Et (*b*) Stygiæ numen testificatur aquæ.
Quod petis, (*c*) Oleniis, inquam, mihi missus ab arvis
10 Flos dabit: est hortis unicus ille meis.
(*d*) Qui dabat, Hoc, dixit, sterilem quoque tange juvencam;
Mater erit: tetigi: nec mora; mater erat.
Protinus hærentem decerpsi pollice florem.
(*e*) Tangitur; & tacto concipit illa sinu.
15 Jamque gravis Thracen, & (*f*) læva Propontidos intrat:
Fitque potens voti; Marsque creatus erat.
Qui memor accepti per me natalis, Habeto
Tu quoque Romulea, (*g*) dixit, in Urbe locum.
Forsitan in teneris tantum mea regna coronis
20 Esse putes: tangunt numen & arva meum.
Si bene floruerint segetes; erit area dives.
Si bene floruerit vinea; Bacchus erit.
Si bene floruerint oleæ; (*h*) nitidissimus annus.
Pomaque proventum temporis (*i*) hujus habent.

INTERPRETATIO.

Faciam periculum omnium medicaminum quæ sunt in vastis terris; atque exquiram per maria, & per latebras infernas. Vox erat in cursu; habebam faciem hæsitantis. Nympha, inquit, videris quid posse. Ter volui polliceri auxilium, ter lingua repressa est: Ira excelsi Jovis erat caussa metus. Adjuva, quæso, inquit, auctor tacebitur; atque testem facit numen aquæ Stygiæ. Flos, dixi, mihi missus ab agris Oleniis præbebit quod quæris: ille est solus in hortis meis. Qui obtulit, mihi dixit, tange etiam vaccam sterilem hoc; fies mater. Tetigi, & sine cunctatione, erat mater. Continuo revelli pollice florem stantem. Tangitur, atque illa concipit gremio tacto. Jamque gravida ingreditur Thracen, & sinistra Propontidas, atque fit compos voti: & Mars erat genitus. Qui memor natalis accepti per me, Tu etiam, inquit, obtineas sedes in Urbe Romulea. Forte credas mea jura esse tantum in mollibus sertis. Campi etiam spectant ad meum numen. Si segetes bene floruerint, area erit opulenta. Si vinea bene floruerit, Bacchus erit. Si oleæ bene floruerint, annus erit splendidissimus; atque poma habent fructum hujus tempestatis.

NOTÆ.

(a) *Dubitantis*) Quæ aliquid haberet, & cunctanter proferret.

(b) *Stygiæ*) *Dî cujus jurare timent & fallere numen.*

(c) *Oleniis*) Ad Olenum, Achaiæ, seu Ætoliæ urbem spectantibus.

(d) *Qui dabat*) Zephyrum credideris.

(e) *Tangitur*) Juno *scil.*

(f) *Læva Prop.*) Ibi vero Thracia, in qua Mars natus; neque tamen, siquidem ad virorum spectas ferociam.

(g) *Dixit*) Martis *scil.* operâ instituta Floralia.

(h) *Nitidissimus*) Nitent quippe oleo quæ sunt peruncta.

(i) *Hujus*) Nisi enim floruerint nulla sunt.

Flore

Flore semel læso pereunt viciæque fabæque;
Et pereunt lentes, (*a*) advena Nile, tuæ.
Vina quoque in magnis operose condita cellis
Florent: & (*b*) nebulæ dolia summa tegunt.
5 Mella meum munus: (*c*) volucres ego mella daturas
Ad violam, & (*d*) cythisos, & thyma cana voco.
Nos quoque idem (*e*) facimus: tunc cum juvenilibus annis
Luxuriant animi, corporaque ipsa vigent.
Talia dicentem tacitus mirabar: at illa,
10 Jus tibi discendi, siqua requiris, ait.
Dic, Dea, ludorum, respondi, quæ sit origo.
Vix bene desieram; rettulit illa mihi.
Cætera luxuriæ nondum (*f*) instrumenta vigebant.
Aut pecus, aut latam dives habebat humum.
15 Hinc etiam (*g*) locuples, hinc ipsa (*h*) pecunia dicta est.
Sed jam de vetito quisque parabat opes.
Venerat in morem (*i*) populi depascere saltus:
Idque diu licuit, pœnaque nulla fuit.
Vindice servabant nullo sua publica vulgus;
20 Jamque in privato pascere (*k*) inertis erat.

INTERPRETATIO.

Vicia atque faba pereunt flore semel læsa: lentes etiam tua intercidunt, Nile peregrine. Vina etiam servata curiose in vastis cellis florent, & nebulæ operiunt suprema dolia. Mella sunt *meum donum. Ego cieo ad violam & cythisos, & thyma alba alites præbituras mella. Nos etiam idem facimus, tunc cum mentes luxuriant, atque ipsa corpora virent annis juvenilibus. Mirabar silens proferentem talia: at illa inquit, jus tibi discendi, si qua petis. Aperi, dixi, Dea, quæ sit origo ludorum. Vix satis finieram, illa mihi respondit. Nondum reliqua instrumenta luxuriæ incesserant; potens habebat aut pecus, aut vastos agros. Hinc quoque locuples, hinc ipsa pecunia appellata est. Verum jam singuli faciebant rem de interdicto. Venerat in consuetudinem populari saltus populi: atque id diu licuit, nullaque fuit mulcta. Plebs nullo vindice custodiebat sua publica: jamque erat ignavi agere pecus in propria* pascua.

NOTÆ.

(a) *Advena*) Quia ex regionibus remotis in Ægypti campos exundat.

(b) *Nebulæ*) Supernatantem florem in dolio ita appellavit.

(c) *Volucres*) Apes *scil.*

(d) *Cythisos*) Fruticis hujus diversissimæ exhibentur a diversis descriptiones; de cujus etiam flore, contra quam sensit Flora, nunquam delibare apes nonnulli scripserunt.

(e) *Facimus*) Floramus *scil.*

(f) *Instrumenta*) Aurum, Argentum, &c.

(g) *Locuples*) A loco, seu lati & vasti agri possessione, aut locorum copia, & planitudine locuplatem dictum, atque equidem verse, affirmat.

(h) *Pecunia*) Pecunia vero a pecu dicta: cujus rei rationem prolixe, nec minus erudita, tradidit clariss. Vossius.

(i) *Populi saltus*) Scripturarios agros dicit, ex quibus vectigal ad publicos usus capiebatur.

(k) *Inertis*) Ad illa quidem jam rediimus tempora; namque ex alieno qui nescit suum commodum facere hebes apud plerosque creditur.

Plebis ad Ædiles delata licentia talis
(*a*) Publicios: animus (*b*) defuit ante viris.
(*c*) Rem populus recipit: mulctam subiere nocentes.
Vindicibus laudi publica cura fuit.
5 Mulcta data est ex parte mihi: magnoque favore
(*d*) Victores Ludos instituere (*e*) novos.
Parte (*f*) locant clivum, qui tunc erat ardua rupes:
Utile nunc iter est; Publiciamque vocant.
Annua credideram spectacula facta; (*g*) negavit:
10 Addidit & dictis (*h*) altera verba suis.
Nos quoque tangit honos: festis gaudemus, & aris:
Turbaque cælestes (*i*) ambitiosa sumus.
Sæpe Deos aliquis peccando fecit iniquos:
Et pro delictis hostia (*k*) blanda fuit.
15 Sæpe Jovem vidi, cum jam sua mittere vellet
Fulmina, thure dato sustinuisse manum.
At si negligimur, magnis injuria pœnis
Solvitur: & justum præterit ira modum.
Respice (*l*) Thestiaden: flammis (*m*) absentibus arsit.
20 Caussa est; quòd (*n*) Phœbes ara sine igne fuit.

INTERPRETATIO.

Licentia talis populi delata ad Ædiles Publicios: animus prius defuit viris. Plebs recipit rem: delinquentes persolverunt pœnam. Cura publica fuit laudi vindicibus. Mulcta oblata est mihi ex parte: atque compotes voti instituerunt mihi novos Ludos magno favore. Locant parte collem, qui tunc erat rupes ascensu difficilis; nunc est via commoda, atque appellant Publiciam. Arbitratus eram spectacula esse annua; negavit: atque adjecit altera verba dictis suis. Honos movet nos etiam; lætamur festis & altaribus; nosque dii sumus agmen ambitiosum. Sæpe aliquis reddidit Deos infestos peccando; atque victima fuit grata pro peccatis. Sæpe vidi Jovem, cum jam vellet jacere sua fulmina, repressisse dextram thure oblato. Verum si contemnimur, noxa rependitur gravibus suppliciis, atque ira excedit justum modum. Vide Thestiaden: flagravit ignibus remotis. Caussa est, quòd altare Dianæ fuit sine igne.

NOTÆ.

(a) *Publicios*) Qui publica procurabant.

(b) *Defuit*) Quia nocentibus irrogare mulctam non audebant.

(c) *Rem*) Ut nocentes multarentur.

(d) *Victores*) Qui mulctas nocentibus irrogare consecuti sunt.

(e) *Novos*) Floræ *scil.* cui antea nulli proprii ludi.

(f) *Locant*) Conducentibus rupem præscribunt secundam, quà deinde iter esset.

(g) *Negavit*) Per 66. annos iterum Floralia sua, diuturnâ sane pausâ, non vidit.

(h) *Altera*) Quæ plura, quam expetivisset Naso, aperirent.

(i) *Ambitiosa*) Honoris cupida.

(k) *Blanda*) Quæ Deos lenivit.

(l) *Thestiaden*) Meleagrum dicit, Thestii ex Althæa matre nepotem.

(m) *Absentibus*) Quia stipite absenti, quam in focum conjecit irata mater, Meleagri fata continebantur. Fabulam repetitam habes in superioribus.

(n) *Phœbes*) Dianæ, quæ eadem Luna est, cujus quidem Aras Oeneus Meleagri pater neglexerat.

Re-

Respice (*a*) Tantaliden: eadem Dea vela tenebat.
(*b*) Virgo est; & spretos bis tamen ulta focos.
Hippolyte infelix, velles coluisse (*c*) Dionen,
Cum consternatis (*d*) diripereris equis.
5 Longa referre mora est collata (*e*) oblivia (*f*) damnis:
Me quoque Romani præteriere Patres.
Quid facerem? per quod (*g*) fierem manifesta doloris?
Exigerem nostræ qualia damna (*h*) notæ?
(*i*) Excidit officium tristi mihi: nulla tuebar
10 Rura: nec in pretio fertilis hortus erat.
Lilia deciderant: violas arere videres,
Filaque punicei languida facta croci.
Sæpe mihi Zephyrus, (*k*) Dotes corrumpere noli
Ipsa tuas, dixit: dos mihi vilis erat.
15 Florebant oleæ: venti nocuere protervi.
Florebant segetes; grandine læsa Ceres.
In spe vitis erat: cælum nigrescit ab Austris,
Et subita frondes decutiuntur aqua.
Nec volui fieri, nec sum crudelis in ira:
20 Cura repellendi sed mihi nulla fuit.
Convenere Patres: &, si bene floreat annus,
Numinibus nostris annua festa (*l*) vovent.

INTERPRETATIO.

Vide Tantaliden; eadem Dea remorabatur naves. Virgo est; attamen bis quoque ulta aras neglectas. Miser Hippolyte, cuperes honorasse Dionen, cum distraheveris ab equis efferatis. Longum est spatium narrare contemtus compositos cum pœnis. Patres Romani me etiam neglexerunt. Quid agerem, per quem dolor meus pateseeret? Quales pœnas repeterem nostri indicii? Mœsta oblita sum officii. Nullos agros defendebam, neque fœcundus hortus erat in pretio. Lilia deciderant: cerneres violas arescere, atque fila rubri croci facta languida. Zephyrus sæpe mihi dixit, ne ipsa perdas tuas dotes: dos mihi erat contemnenda. Oleæ florebant; venti sævi obfuerunt. Segetes florebant; Ceres corrupta grandine. Vitis erat in spe; cælum obscuratur ab Austris, atque folia proteruntur pluvia repentina. Neque volui fieri, neque sum sæva in ira; sed nullum fuit desiderium contra nitendi. Patres coierunt; & polliciti sunt festa annua nostris numinibus, si annus feliciter floreat.

NOTÆ.

(a) *Tantaliden*) Agamemnonem dicit Tantali pronepotem, quem Diana eadem in Aulidis portu, ob interfectam cervam, ne in Trojam navigare posset, retinuit, donec Iphigeniæ sacrificio placaretur.

(b) *Virgo*) Adeoque leni ingenio.

(c) *Dionem*) Venerem; quæ sæpe ex illa matre, quam dederunt Hesiodus atque Homerus, venit intelligenda.

(d) *Diripereris*) Sæpius jam miserum illum Thesei filium ab equis territis discerptum vidimus.

(e) *Oblivia*) Deorum contemtus.

(f) *Damnis*) Quibus afflicti Deorum contemtores.

(g) *Fierem manifesta*) Me ægre ferre ludorum prætermissionem omnes intelligerent.

(h) *Notæ*) Dedecoris, ex neglectis ludis Floralibus.

(i) *Excidit*) Quasi oblita est servandorum florum præ mœrore.

(k) *Dotes*) Arbitrium florum habuisse supra vidimus.

(l) *Vovent*) Hoc factum anno ab Urbe 580 L. Posthumio Albino & M. Popilio Læna Consulibus.

Annuimus voto: Consul cum Consule ludos
  Posthumio Lænas persoluere mihi.
Quærere conabar, quare lascivia major
  His foret in Ludis, liberiorque jocus:
5 Sed mihi succurrit, numen non esse severum;
  Aptaque (*a*) deliciis munera ferre Deam.
Tempora (*b*) sutilibus cinguntur tota coronis;
  Et latet injectâ splendida mensa rosâ.
Ebrius incinctis (*c*) philyrâ conviva capillis
10 Saltat, & imprudens (*d*) utitur arte meri.
Ebrius ad durum formosæ limen amicæ
  Cantat: habent unctæ mollia serta comæ.
Nulla coronatâ peraguntur seria fronte;
  Nec liquidæ vinctis flore bibuntur (*e*) aquæ.
15 Donec eras mistus nullis, (*f*) Acheloë, racemis;
  Gratia sumendæ non erat ulla (*g*) rosæ.
Bacchus amat flores: Baccho placuisse coronam
  Ex (*h*) Ariadnæo sidere nosse potes.
Scena (*i*) levis decet hanc: non est, mihi credite, non est
20 Illa (*k*) cothurnatas inter habenda (*l*) Deas.
Turba quidem cur hos celebret meretricia ludos,
  (*m*) Non ex difficili caussa petenda subest.

INTERPRETATIO.

Favimus voto. Consul Lænas cum Consule Posthumio persolverunt mihi ludos. Volebam petere, quamobrem major lascivia, & jocus liberior esset in his Ludis: Verum recordatus sum, numen non esse morosum, & Deam exhibere dona idonea ad voluptatem. Tota tempora decorantur sertis intextis; atque lauta mensa tegitur rosa injecta. Conviva bene potus saltat comâ ornatâ philyrâ, atque rudis utitur arte vini. Ebrius canit ad rigidas fores pulchræ amicæ: capilli odoribus delibuti habent teneras coronas. Nullæ res graves absolvuntur fronte coronata; neque puræ aquæ potantur ab illis qui sunt ornati floribus. Quandiu nullis uvis eras mistus, Acheloë, nulla erat causa rosæ capiendæ. Bacchus diligit flores: potes intelligere ex stellis Ariadnæis coronam gratam fuisse Baccho. Scena levis huic convenit; illa, fidem mihi habete, non est reponenda in Deabus cothurnatis. Ratio vero non est quærenda longe, quamobrem agmen meretricium frequentet hos ludos.

NOTÆ.

(a) *Deliciis*) Seu ad Bacchum, seu ad Cupidinem aut Venerem spectant.

(b) *Sutilibus*) Quæ ex floribus o[illegible]ctebantur.

(c) *Philyrâ*) Eo quippe tiliæ cortice veteres pro lemniscis in coronarum plexione utebantur.

(d) *Utitur arte*) Agitat choreas magis ex vini impetu, quam artis solertiâ.

(e) *Aquæ*) Vinum potius coronati bibebant.

(f) *Achelce*) Ætoliæ istum fluvium pro aqua posuit, ad illud alludens quòd ad ejus ripas primo dicuntur vites consitæ.

(g) *Rosæ*) Cujus multus usus in conviviis, ad bacchantium coronas præsertim.

(h) *Ariadnæo*) Ariadnes coronam in cælum a Baccho translatam jam sæpe vidimus.

(i) *Levis*) Ubi levia & lasciva referuntur.

(k) *Cothurnatas*) Quæ in cothurno essent, cujusmodi in tragœdiis, grandioris argumenti, & personarum dignitatis ratione habita, utebantur.

(l) *Deas*) Musas severiores.

(m) *Non ex difficili*) Scilicet ipsa Flora fuit meretrix. Verum sane rem ipsam quàm eleganter & pudice narret, attendas.

Non-

Non est de tetricis, non est de magna professis:
Vult sua plebejo sacra patere choro.
Et monet ætatis specie, dum floreat, uti:
Contemni (*a*) spinam, cum cecidere rosæ.
5 Cur tamen, ut dantur vestes Cerealibus albæ,
Sic hæc est cultu versicolore decens?
An quia maturis albescit messis aristis;
Et color & species floribus omnis inest?
(*b*) Annuit; & motis flores cecidere capillis:
10 (*c*) Accidere in mensas ut rosa missa solet.
(*d*) Lumina restabant; quorum me caussa latebat,
Cum sic errores abstulit illa meos.
Vel quia purpureis collucent floribus agri;
Lumina sunt (*e*) nostros visa decere dies:
15 Vel quia nec flos est hebeti, nec flamma, colore;
Atque oculos in se splendor uterque trahit:
Vel quia deliciis nocturna licentia nostris
Convenit: a vero tertia caussa venit.
Est breve præterea, de quo mihi quærere restat,
20 Si liceat, dixi: (dixit & illa, Licet)
Cur tibi pro Libycis (*f*) claudantur rete leænis
Imbelles capreæ, sollicitusque lepus?
Non sibi, respondit, silvas cessisse, sed hortos,
Arvaque pugnaci non adeunda feræ.

INTERPRETATIO.

Non est de crudelibus, non est de professis magna: vult sacra sua aperta esse turba plebejæ. Atque docet uti elegantia annorum, quandiu virent; spinam negligi, postquam rosæ defluxerunt. Quamobrem tamen, sicuti amictus candidi exhibentur Cerealibus, ita hec grata habitu vario? An quia messis albicat aristis maturis, & color atque species omnis inest floribus? Nutu affirmavit, atque flores defluxerunt coma agitata; ut rosa sparsa solet decidere in mensas. Lampades supererant, quarum nesciebam originem; cum illa sic sustulit meos errores. Lumina sunt credita convenire nostris diebus, vel quia campi splendent floribus purpureis; vel quia neque flos, neque ignis est colore languido, atque uterque fulgor flectit oculos ad se. Vel quia licentia nocturna apta est nostris deliciis. Tertia ratio petitur ex veritate. Est insuper exiguum quid, *inquam, de quo superest mihi ut percontèr, si concedatur: atque illa respondit,* Conceditur. *Quamobrem capreæ placidæ atque lepus pavidus tibi claudantur pro leænis Libycis? Retulit non silvas sibi obtigisse, sed hortos, atque agros non intrandos feræ bellicosæ.*

NOTÆ.

(a) *Spinam*) Atque adeo vetulam, cui ætatis flos defluxerit.

(b) *Annuit*) Verum insuper luxuriosorum fuit habitus versicolor.

(c) *Accidere*) Non temere ad rosarum sparsionem, quæ de tecto & desuper fiebat, allusum scripsit illustriss. Neapolis.

(d) *Lumina*) Accensæ *scil.* faces per noctem, in quam protracti ludi, illecebris aptissimâ licentiâ.

(e) *Nostros*) Florales *scil.*

(f) *Claudantur*) Ita vero in theatrum ferebantur, cum fiebat venatio quædam.

Omnia

Omnia finierat: tenues secessit in auras.
  Mansit odor: posses scire fuisse Deam.
Floreat ut toto carmen Nasonis in ævo;
  Sparge, precor, donis pectora nostra tuis.

5 NOcte (*a*) minus quarta promet sua sidera Chiron
  Semivir, & flavi corpore mistus equi.
(*b*) Pelion Hæmoniæ mons est obversus in (*c*) Austros:
  Summa virent pinu: cætera quercus habet.
(*d*) Phillyrides tenuit: saxo stant antra vetusto,
10 Quæ justum memorant incoluisse senem.
Ille manus olim missuras Hectora letho
  Creditur in lyricis (*e*) detinuisse modis.
Venerat (*f*) Alcides exacta parte laborum;
  (*g*) Jussaque restabant (*h*) ultima pæne viro.
15 Stare simul casu Trojæ duo (*i*) fata videres:
  Hinc puer (*k*) Æacides, hinc (*l*) Jove natus erat.
Excipit hospitio (*m*) juvenem Philyreius heros,
  Et causam adventus hic rogat, ille docet.
Perspicit interea (*n*) clavam spoliumque (*o*) leonis:
20 Virque, ait, his armis, armaque digna viro.

INTERPRETATIO.

Absolverat omnia, dilapsa est in aerem subtilem. Odor superfuit: posses intelligere fuisse Deam. Oro, affla corda nostra tuis muneribus, ut versus Nasonis vigeant omni tempore.

*NOcte minus quarta Chiron semivir, & junctus corpori equi flavi proferet suas stellas. Pelion est collis Hæmoniæ patens in Austros. Vertex virescit pinu; quercus occupat reliqua. Phillyrides incoluit. Speluncæ sunt in rupe antiqua, quas dicunt justum senem tenuisse. Ille dicitur detinuisse in numeris lyricis manus aliquando daturas neci Hectorem. Alcides accesserat parte laborum exhausta, atque fere novissima mandata supererant. Cerneres duos eversores Trojæ forte simul consistere; hinc erat puer Æacides, hinc filius Jovis. Heros Phillyreius accipit hunc hospitio: atque hic petit rationem accessus, ille reddit. Interea cernit clavam, atque exuvias leonis; & dicit, Vir di*gnus *his armis, armaque digna viro.*

NOTÆ.

(a) *Minus*) Tertiâ adeoque Maii, seu quinto Nonas, ortus Chiron Centaurus, Saturni & Phillyræ filius, in cælum translatus.

(b) *Pelion*) Mons Thessaliæ, in quo Chironis sedes, quam describit Naso.

(c) *Austros*) Adeoque & meridiem, qua ex parte flat Auster.

(d) *Phillyrides*) Chiron, a Phillyra matre, Oceani & Tethyos filia, sic dictus.

(e) *Detinuisse*) Namque Achillis præceptor fuit.

(f) *Alcides*) Hercules.

(g) *Jussa*) Junonis odio Eurysthei imperiis obnoxium fuisse Herculem nihil opus toties repetere.

(h) *Ultima*) Ut Cerberum canem ex Inferis pertraheret; uti quidem nonnullis placet.

(i) *Fata*) Herculem dicit atque Achillem; quorum ille Trojam sub Laomedonte diruit: hic, qui tum apud Chironem erat, sub Priamo eandem erat expugnaturus.

(k) *Æacides*) Achilles Æaci nepos.

(l) *Jove natus*) Hercules ex Alcmena.

(m) *Juvenem*) Herculem *scil.*

(n) *Clavam*) Herculis gestamen.

(o) *Leonis*) Nemei *scil.* ab Hercule interfecti.

N. c

Nec se, quin horrens auderent tangere setis
Vellus, Achilleæ continuere manus.
Dumque (*a*) senex tractat squallentia (*b*) tela venenis;
Excidit, & lævo fixa sagitta pede est.
5 Ingemuit Chiron, traxitque e corpore ferrum:
Adgemit Alcides, (*c*) Hæmoniusque puer.
Ipse tamen lectas (*d*) Pagasæis collibus herbas
Temperat, & variâ vulnera mulcet ope.
Virus edax superabat opem: penitusque recepta
10 Ossibus, & toto corpore pestis erat.
Sanguine Centauri Lernææ sanguis (*e*) Echidnæ
Mistus ad auxilium tempora nulla dabat.
Stabat, ut ante patrem, lacrymis perfusus Achilles:
Sic flendus (*f*) Peleus, si moreretur, erat.
15 Sæpe manus ægras manibus fingebat amicis:
(*g*) (Morum, quos fecit, præmia doctor habet.)
Oscula sæpe dedit: dixit quoque sæpe jacenti;
Vive, precor; nec me, care, relinque, pater.
Nona dies aderat; cum tu, justissime Chiron,
20 (*h*) Bis septem stellis corpora cinctus eras.
HUnc lyra curva (*i*) sequi cuperet; sed idonea nondum
Est via: (*k*) nox aptum tertia tempus erit.

INTERPRETATIO.

Neque manus Achilleæ abstinuerunt, quin auderent tractare pellem hispidam setis. Et dum senex tenet spicula infecta veneno, excidit unum, atque adhæsit sinistro pedi. Chiron ingemuit, atque revellit ferrum ex corpore: Alcides, & puer Hæmonius adgemit. Ipse tamen miscet gramina collecta in montibus Pagasæis, & lenit vulnus diversis remediis. Venenum sævum vincebat remedia, & virus prorsus penetraverat in ossa & in totum corpus. Sanguis Echidnæ Lernææ junctus sanguini Centauri nullam patiebatur moram ad opem. Achilles madidus lacrymis stabat ut ante patrem: si Peleus fungeretur fato, sic erat lugendus. Sæpe mulcebat manus languidas manibus amicis; doctor obtinet mercedem morum, quos finxit. Sæpe deosculatus est: sæpe etiam dixit afflicto, Vive, quæso, neque me desere, dilecte pater. Nona dies venerat, cum tu, Chiron æquissime, habebas corpus circumdatum quatuordecim stellis.

SInuosa Lyra optaret hunc sequi; at via nondum est apta; nox tertia erit tempus idoneum.

NOTÆ.

(a) *Senex*) Chiron.

(b) *Tela*) Sagittas Lernææ hydræ tabo infectas.

(c) *Hæmonius*) Achilles Thessalus.

(d) *Pagasæis*) *Thessalicis*: Pagasæ namque Thessaliæ oppidum haud procul a Pelio monte.

(e) *Echidnæ*) Viperæ, seu hydræ Lernææ, quam in Lerna Peloponnesi palude Hercules confecit.

(f) *Peleus*) Achillis pater.

(g) *Morum quos*) Semibarbarum hunc versum non immerito dixit clariss. Heinsius.

(h) *Bis septem*) Viginti recenset Germanici Scholiastes, Hyginus 24. In toto Chironis corpore.

(i) *Sequi*) Atque adeo exoriri.

(k) *Nox tertia*) Tertio adeoque Nonas Lyra oritur acronice.

SCorpius in cælo, (a) cum cras lucescere Nonas
Dicimus, a media parte notandus erit.

HInc ubi protulerit (b) formosa ter Hesperus ora,
(c) Ter dederint Phœbo sidera (d) victa locum;
5 Ritus erit veteris nocturna (e) Lemuria sacri:
(f) Inferias tacitis Manibus illa dabunt.
Annus erat (g) brevior; nec adhuc pia (h) Februa norant:
(i) Nec tu dux mensum, Jane biformis, eras.
Jam tamen exstincto (k) cineri sua dona ferebant;
10 Compositique nepos busta piabat avi.
Mensis erat Majus majorum nomine dictus,
Qui partem prisci nunc quoque moris habet.
Nox ubi jam media est, somnoque silentia præbet;
Et canis, & variæ conticuistis aves;
15 (l) Ille memor veteris ritûs, timidusque Deorum,
Surgit: habent gemini vincula nulla pedes.
(m) Signaque dat digitis medio cum pollice junctis;
Occurrat tacito ne levis umbra sibi.

INTERPRETATIO.

QUando dicimus Nonas cras lucescere, Scorpius erit conspiciendus in cælo a parte media.

POstquam hinc Hesperus ter emiserit splendidos vultus, atque *astra superata ter cesserint loco Apollini, erit ritus antiqui sacri nocturna Lemuria: illa offerent inferias silentibus Manibus. Annus erat brevior, neque adhuc capiebant pia Februa: neque tu eras dux mensium, Jane biformis. Jam tamen portabant sua munera cineri sopito; & nepos placabat sepulchra avi conditi. Mensis Majus erat appellatus nomine Majorum, qui obtinet nunc etiam partem antiqui moris. Cum nox est jam media, atque præbet silentia somno, & canis, & aves diversæ siluistis, ille recordans antiqui ritus, atque metuens Deos surgit; ambo pedes nullis vinculis constringuntur. Atque facit indicia digitis junctis cum medio pollice, ne levis umbra occurrat sibi silenti.*

NOTÆ.

(a) *Cum cras*) Pridie ergo Nonas pars altera Scorpii occidit cosmice: ut & tradit Columella.

(b) *Formosa*) Splendida quippe est Hesperi seu Luciferi stella.

(c) *Ter*) Septimo namque Idus Lemuria celebrabantur, quibus triduum insumebatur, diebus tamen non continuatis, ut dicetur postea.

(d) *Victa*) Propter majus Solis lumen, a quo cætera astra obscurantur.

(e) *Lemuria*) Hæc festa, quæ & *Lemuralia* dicuntur, Lemuribus instituta fuerant; quo nomine communiter bonos atque noxios genios intelligebant; cum *Lares* de propitiis tantum dicerentur.

(f) *Inferias*) Eo nomine dicebantur sacrificia, quæ Diis Manibus inferebantur, sut justa quæ mortuorum Umbris persolvebantur.

(g) *Brevior*) Utpote decem tantum mensium.

(h) *Februa*) Lustrationes postea Februario mense institutas.

(i) *Nec tu*) *Primus anni mensis tibi dicatus non erat.*

(k) *Cineri*) Mortuorum *scil.* compositorum.

(l) *Ille*) Nepos *scil.* aut quisquis Manibus sacra oblaturus.

(m) *Signaque*) Illud est quod faciunt Saltatores, cum in volam collectis duobus ultimis digitis, pollice insuper cum medio presse juncto, vi tanta hunc per lapsum in palmam cogunt, ut ex ejus cum palma collisione sclopo non absimilem strepitum faciant.

Ter-

Terque manus puras fontanâ (*a*) proluit undâ;
Vertitur, & nigras accipit ore fabas.
Aversusque jacit: sed dum jacit, Hæc ego mitto;
His, inquit, redimo meque meosque fabis.
5 Hoc novies dicit, nec respicit: umbra putatur
Colligere, & nullo terga vidente sequi.
Rursus aquâ (*b*) tangit, (*c*) Temesæaque concrepat æra:
Et rogat ut tectis exeat umbra suis.
Cum dixit novies, Manes exite paterni,
10 Respicit, & pure sacra (*d*) peracta putat.
Dicta sit unde dies, quæ nominis exstet origo,
Me fugit: ex aliquo est invenienda Deo.
(*e*) Pleiade nate, mone, (*f*) virga venerande potenti:
Sæpe tibi (*g*) Stygii regia visa Jovis.
15 Venit adoratus Caducifer: accipe caussam
Nominis: ex ipso cognita caussa Deo est.
Romulus ut tumulo fraternas condidit (*h*) umbras,
Et (*i*) male veloci justa soluta Remo;
Faustulus (*k*) infelix & passis (*l*) Acca capillis
20 Spargebat lacrymis ossa perusta suis.
Inde domum redeunt sub prima crepuscula mœsti;
Utque erat, in duro procubuere toro.

INTERPRETATIO.

Atque ter abluit puras manus aqua fontana; Avertitur, atque accipit ore nigras fabas. Et aversus spargit: sed dum spargit, Ego inquit, jacio hæc; redimo me atque meos his fabis. Dicit hoc novies, neque respicit. Umbra creditur colligere, & sequi terga nullo conspiciente. Lustrat rursus aqua æra Temesæa, atque ea pulsat; & orat ut Umbra egrediatur sua domo. Postquam dixit novies, Manes paterni egredimini, respicit, & arbitratur sacra pie perfecta. Nescio unde dies sit denominata, quæve sit origo nominis: petenda est ab aliquo Deo. Edite Pleiade, honorande virga potenti edoce: aula Jovis Stygis sæpe spectata a te. Caducifer invocatus adest; disce rationem nominis: ratio est perspecta ex ipso Deo. Postquam Romulus composuit sepulcro Umbras fraternas, & inferiæ oblatæ Remo male celeri, tristis Faustulus & Acca coma sparsa irrigabant ossa exusta lacrymis suis. Inde mærore confecti revertuntur domum sub prima crepuscula, & procubuerunt in duro lecto, ut erat.

NOTÆ.

(a) *Proluit*) Sollemni ritu.

(b) *Tangit*) Abluendi caussa.

(c) *Temesæa*) Temesâ seu Tempsâ aut Tamasso petita, seu in Brutiis Italiæ, seu in Cypro insula eam urbem quæsieris; namque in utraque ærifodinæ. Temesæa autem æra pro quibusvis posita; quæ quidem ad spectra fuganda apta esse credidit antiquitas.

(d) *Peracta*) Rem vero ridiculam!

(e) *Pleiade*) Mercurium videas invocari, qui Majam Pleiadem matrem habuit.

(f) *Virga*) *Caduceus* dicitur nomine proprio.

(g) *Stygii*) Plutonem esse jam alibi diximus.

(h) *Umbras*) Remi *scil.*

(i) *Male vel.*) Quia saltu valli angustias increpuerat: ut jam sæpe dictum.

(k) *Infelix*) Propter Remi mortem, quem unà cum Romulo educaverat.

(l) *Acca*) Laurentia nutrix Romuli atque Remi, Faustuli conjux.

Umbra cruenta Remi visa est assistere lecto,
Atque hæc exiguo murmure verba loqui:
En ego (*a*) dimidium vestri parsque altera voti
Cernite sim (*b*) qualis; qui modo (*c*) qualis eram!
5 Qui modo si (*d*) volucres habuissem regna jubentes;
In populo potui maximus esse meo:
Nunc elapsa rogi flammis & inanis imago.
Hæc est ex (*e*) illo forma relicta Remo.
Heu! ubi Mars pater est? (*f*) si vos modo vera locuti;
10 Uberaque expositis ille ferina dedit.
Quem lupa servavit, manus hunc temeraria civis
Perdidit: o quanto mitior illa fuit!
Sæve Celer, crudelem animam per vulnera (*g*) reddas:
Utque ego, sub terras sanguinolentus eas.
15 Noluit (*h*) hoc frater: pietas (*i*) æqualis in illo est:
Quod potuit, lacrymas in mea fata dedit.
Hunc vos per lacrymas, per vestra alimenta rogate,
Ut celebrem festo signet honore diem.
Mandantem amplecti cupiunt, & brachia tendunt.
20 Lubrica prensantes effugit umbra manus.
Ut secum fugiens somnos abduxit imago;
Ad (*k*) regem voces fratris (*l*) uterque ferunt.

INTERPRETATIO.

Umbra sanguinolenta Remi visa est adesse toro, atque proferre has voces tenui murmure. En aspicite qualis ego sim dimidium & pars altera vestræ curæ, qui modo qualis eram! Qui modo, si habuissem alites addicentes imperia, potui esse maximus in gente mea; nunc sum *imago vacua extracta ex flammis rogi. Hæc species est relicta ex illo Remo. Heu! ubi est Mars pater? si modo vos dixistis verum, atque ille obtulit mammas ferinas projectis. Dextra audax civis afflixit eum quem lupa servavit. O quanto illa fuit lenior! Crudelis Celer, effundas sævam animam per plagas; atque descendas sub terras cruentatus sicut ego. Frater noluit istud. Par amor est in illo. Præbuit quod potuit, fletus* scilicet *in mea fata. Vos orate eum per lacrymas, & per vestros cibos, ut notet diem celebrem festo honore. Optant amplecti jubentem, & porrigunt lacertos. Umbra lubrica elabitur manibus captantibus. Postquam simulacrum excedens abduxit secum somnos, ambo referunt verba fratris ad regem.*

NOTÆ.

(a) *Dimidium*) Quia pari cura a Faustulo cum fratre eductus.

(b) *Qualis*) Afflictus, &c.

(c) *Qualis*) Potens, &c.

(d) *Volucres*) Sex tantum vidisse vultures ex Aventino quoties diximus?

(e) *Illo*) Claro, &c.

(f) *Si vos modo*) Hinc ergo petita fides generis.

(g) *Reddas*) Crudeli morte moriaris. Ad pacem vero Umbrarum, quibus sensitivas remanere potestates arbitrabantur, plurimum faciebant interfectorum vel inimicorum cædes. Inferiæ illæ gratissimæ.

(h) *Hoc*) Me tam crudeliter de nihilo mactari.

(i) *Æqualis*) Par meæ.

(k) *Regem*) Romulum *scil.*

(l) *Uterque*) Faustulus *scil.* & Acca.

Ro-

Romulus obsequitur, lucemque (*a*) Remuria dixit
Illam, qua positis justa feruntur avis.
(*b*) Aspera mutata est in lenem tempore longo
Litera, quæ toto nomine prima fuit.
5 Mox etiam Lemures animas dixere silentum.
Is verbi sensus, vis ea vocis erat.
Fana tamen veteres illis clausere diebus:
Ut nunc (*c*) ferali tempore operta vides.
(*d*) Nec viduæ tædis eadem, nec virginis apta
10 Tempora: quæ nupsit, non diuturna fuit.
Hac quoque de caussa (si te proverbia tangunt)
Mense (*e*) malas Majo nubere vulgus ait.
Sed tamen hæc tria sunt sub eodem tempore festa,
Inter se (*f*) nullo continuata die.
15 Quorum si (*g*) mediis (*h*) Bœoton Oriona quæres;
Falsus eris: (*i*) signi caussa canenda mihi.
Jupiter, & lato (*k*) qui regnat in æquore frater,
Carpebant socias, Mercuriusque vias.
Tempus erat, (*l*) quo versa jugo referuntur aratra;
20 Et pronum saturæ lac bibit agnus ovis:
Forte senex (*m*) Hyrieus angusti cultor agelli
Hos videt, exiguam stabat ut ante casam.

INTERPRETATIO.

Romulus assentitur, atque vocavit eam diem, qua inferiæ mittuntur avis sepultis Remuria. Littera aspera, quæ fuit prima in toto nomine, mutata est in lenem longo spatio. Mox appellarunt quoque animas mortuorum Lemures. Is erat sensus vocis, ea significatio verbi. Antiqui tamen operuerunt templa illis diebus, ut cernis nunc clausa tempore ferali. Neque iidem dies idonei facibus viduæ, neque puellæ: quæ nupsit non fuit longæva. Propter hanc etiam rationem (si proverbia te movent) vulgus dicit prohibere nubere mense Majo. Verum tamen hæc tria festa sunt sub eodem tempore, nullo die juncta inter se. Quorum mediis si quæres Orionem Bœoton, deceptus eris. Origo syderis est dicenda a me. Jupiter, & frater qui habet imperium in mare vastum, atque Mercurius unà iter faciebant. Tempus erat, qua aratra inversa reportantur jugo, & agnus bibit lac fluens ovis plenæ. Forte senex Hyrieus cultor tenuis agelli eos aspicit, cum staret ante exile tugurium.

NOTÆ.

(a) *Remuria*) A Remo *scil.* Quæ vera est nominis ratio.

(b) *Aspera*) R *scil.* in lenem L mutata, ut ex *Remuria Lemuria* dicerentur.

(c) *Ferali*) Per feralia, de quibus in Februario.

(d) *Nec viduæ*) Eadem prope vidimus in Februario.

(e) *Malas*) Quas deinde necesse sit repudiare.

(f) *Nullo*) Primus quia dies, qui 7. Idus, secundus, qui 5. Idus, & tertius qui 3. Idus, hoc est, Maii 9. 11. & 13. ex veteri Calendario Lemuribus sacri. Somnia huc congessit vetus Commentator.

(g) *Mediis*) 5. Idus in vet. Calendario Orion occidit.

(h) *Bœoton*) Orion quippe Thebanus.

(i) *Signi*) Orionis *scil.* pulcherrimi atque vastissimi syderis.

(k) *Qui regnat*) Neptunus adeoque.

(l) *Quo*) Vespertinum igitur fuit.

(m) *Hyrieus*) Quem alii regem faciunt.

Atque ita, Longa via est, nec tempora longa supersunt,
Dixit; & hospitibus janua nostra patet.
Addidit & (*a*) vultum verbis; iterumque rogavit.
Parent promissis; dissimulantque Deos.
5 Tecta senis subeunt nigro deformia fumo:
Ignis in hesterno stipite parvus erat.
Ipse genu posito flammas exsuscitat aurâ,
Et promit quassas (*b*) comminuitque faces.
Stant (*c*) calices: minor inde fabas, olus alter habebant:
10 Et fumant (*d*) testu pressus uterque suo.
Dumque (*e*) mora est, tremulâ dat vina rubentia dextrâ,
Accipit æquoreus pocula prima Deus.
Quæ simul exhausit; Da nunc bibat ordine, dixit,
Jupiter: audito palluit ille Jove.
15 Ut rediit animus; (*f*) cultorem pauperis agri
Immolat, & magno torret in igne bovem.
Quæque puer (*g*) quondam primis diffuderat annis,
Prodit fumoso condita vina cado.
Nec mora: flumineam lino celantibus (*h*) ulvam,
20 Sic quoque non altis, discubuere toris.
Nunc dape, nunc posito mensæ nituere Lyæo.
Terra rubens (*i*) crater, pocula fagus erant.
Verba fuere Jovis; Si quid fert impetus, opta:
Omne feres: placidi verba fuere senis:

INTERPRETATIO.

Atque sic inquit, Iter est longum, neque longa tempora restant, & porta nostra aperta est peregrinis. Adjecit insuper faciem vocibus, & denuo oravit. Obsequuntur promissis, & dissimulant esse *Deos. Intrant domum senis turpem atro fumo; exiguus ignis erat in trunco hesterno. Ipse excitat flammas vento, genu flexo, atque profert tædas fractas, & comminuit. Vasa erant, ex quibus minus habebat fabas, alterum olera; atque utrumque fumans tectum suo testu. Et dum mora est, præbet vina rubra manu tremente. Deus marinus sumit prima pocula. Quæ statim atque bibit, Da, inquit, nunc Jupiter potet ordine. Ille palluit Jove audito. Postquam animus rediit, mactat cultorem tenuis arvi, atque assat juventum in magno igne. Atque promit vina servata cado fumoso, quæ puer olim condiderat prima ætate. Et sine cunctatione distubuerunt lectis tegentibus lino ulvam fluminεam, sic etiam non sublimibus. Mensæ ornatæ sunt nunc epulis, nunc vino apposito. Cantharus erat terra rubra, pocula fagus. Dicta Jovis fuerunt, Si votum* tuum *aliquid expetit, vove: consequeris omnia; Voces lenis senis fuerunt:.*

NOTÆ.

(a) *Vultum*) Ex quo maxime animi voluntas intelligitur.

(b) *Comminuit*) Ut stil: facilius ignem conciperent.

(c) *Calices*) Vasa esse hic vides cibis excoquendis, non pocula.

(d) *Testu pr.*) Testis calicea operti.

(e) *Mora*) Donec apparatæ essent dapes illæ lautæ.

(f) *Cultorem*) Bovem ergo.

(g) *Quondam*) Ætate æstimasse vinum veteres, illudque quod infumatum, quid attinet dicere? omnes sciunt.

(h) *Ulvam*) Herba est palustris, ex qua splendidi isti tori.

(i) *Crater*) Vas vinarium erat fictile.

Cara fuit conjux primæ mihi cura juventæ
 Cognita: nunc ubi sit quæritis? (*a*) urna tegit.
Huic ego (*b*) juratus, vobis in verba vocatis,
 Conjugio dixi sola fruere meo.
5 Et dixi, & servo, sed enim diversa voluntas
 Est mihi: nec conjux & pater esse volo.
Annuerant omnes: omnes ad (*c*) terga juvenci
 Constiterant: (*d*) pudor est ulteriora loqui.
Tum superinjectâ texere (*e*) madentia terrâ.
10 Jamque decem menses; & puer ortus erat.
Hunc Hyrieus, quia (*f*) sic genitus, vocat Uriona.
 (*g*) Perdidit antiquum littera prima sonum.
Creverat immensum: comitem sibi (*h*) Delia sumsit.
 Ille Deæ custos, ille (*i*) satelles erat.
15 Verba movent iras non circumspecta Deorum.
 Quam nequeam, dixit, vincere, nulla fera est.
Scorpion immisit Tellus: fuit impetus illi
 Curva (*k*) gemelliparæ (*l*) spicula ferre Deæ.
Obstitit Orion. Latona nitentibus astris
20 Addidit: &, Meriti præmia, dixit, habe.
(*m*) SED quid & Orion, & cetera sidera mundo
 Cedere festinant, noxque coarctat iter?

INTERPRETATIO.

Uxor dilecta fuit cognita a me, cura primæ juventutis. Petitis ubi nunc sit? Urna tenet. Ego juratus, vobis citatis in voces meas, pollicitus sum, Frueris sola consortio meo. Et dixi, & præsto; verum enim est mihi contrarium desiderium: Nolo esse maritus, & cupio esse parens. Omnes faverant; omnes constiterant ad corium tauri. Vereor proferre cætera. Tum operuerunt madidum terra superstrata. Jamque decem menses, & puer erat natus. Hyrieus appellat hunc Urionem, quia sic generatus. Littera prima amisit veterem sonum. Auctus erat immensum; Delia cepit sibi comitem. Ille erat custos, & satelles Deæ. Voces imprudentes provocant iras Deorum. Nulla, inquit, fera est, quam non possim domare. Terra protulit Scorpionem. Ille nixus est infigere curvos aculeos Deæ gemelliparæ. Orion prohibuit. Latona affixit sideribus splendentibus; atque dixit, Obtine mercedem beneficii.

VErum quamobrem & Orion, & reliqua astra properant excedere mundo, noxque breviat iter?

NOTÆ.

(a) *Urna*) Qua condita & sepulta est.

(b) *Juratus dixi*) Jurejurando promisi.

(c) *Terga juv.*) Corium bovis immolati.

(d) *Pudor*) Corio quippe Dii illi imminxerunt.

(e) *Madentia*) Terga *scil.* juvenci.

(f) *Sic genitus*) Ex urina *scil.*

(g) *Perdidit*) Quia Orion dictus.

(h) *Delia*) Diana.

(i) *Satelles*) Quin & illi voluisse nubere Hyginus ex auctore quodam scripsit.

(k) *Gemelliparæ*) *Dianæ*, inquit Commentator, quæ nunquam peperit. Dormitabat. Latonæ dixeris, quæ Apollinem & Dianam uno partu edidit, atque Orionem defensorem, peremtum tamen, pro beneficio Astris addidit.

(l) *Spicula*) Annon & credas *sagittas hamatas* Scorpioni affixisse Commentatorem, qui spiculis & aculeis a natura instructum illud genus non meminerit? Rideas saltem.

(m) *Sed quid*) Ex re ipsa, quia Orion occidit, tum insuper noctes hoc tempore breviores, Augusto assentandi Naso ingeniose capit occasionem. In veteri vero Calandario 4. Idus Majas Ludi Marti in Circo assignantur: quare illa ut dies illucesseret, qua Augustus in foro a se structo templum Martis Ultoris consecravit, cessisse nocturna a de-

Quid solito citius liquido (*a*) jubar æquore tollit
 Candida (*b*) Lucifero prævenienre dies ?
Fallor ? an arma (*c*) sonant ? non fallimur : arma sonabant .
 Mars venit ; & veniens bellica signa dedit .
5 (*d*) Ultor ad ipse suos cælo descendit honores,
 Templaque in Augusto conspicienda Foro .
Et (*e*) Deus est ingens, & (*f*) opus : debebat in Urbe
 Non aliter nati Mars habitare sui .
Digna (*g*) Giganteis hæc sunt delubra tropæis :
10 Hinc fera Gradivum bella movere (*h*) decet :
Seu quis ab Eoo nos impius orbe lacesset :
 Seu quis ab Occiduo Sole domandus erit .
Prospicit (*i*) armipotens operis fastigia summi :
 Et probat invictos summa tenere (*k*) Deos .
15 Prospicit in foribus diversæ (*l*) tela figuræ,
 Armaque terrarum milite victa suo .
Hinc videt Ænean oneratum pondere (*m*) sacro ;
 Et tot Iüleæ nobilitatis (*n*) avos .
Hinc videt (*o*) Iliaden humeris ducis arma ferentem :
20 Claraque dispositis acta (*p*) subesse viris .

INTERPRETATIO.

Quare dies splendida profert lumen ex mari fluido citius solito, Lucifero præcurrente? Decipior? an arma strepunt? non decipimur: arma strepebant. Mars adest ; atque accedens fecit indicia bellica. Ipse vindex descendit ad suos honores, atque delubra videnda in Augusta foro. Et Deus est magnus, & ædificium. Mars non debebat aliter excipi in Urbe filii sui. Hæc templa sunt digna tropæis Giganteis : convenit Gradivum hinc ciere sæva bella ; sive aliquis impius nos solicitet a plaga orientis ; sive aliquis erit subigendus a Sole cadente. Armipotens prospicit culmina supremi operis, & amat Deos invictos habere suprema. Prospicit in valvis tela variæ formæ, atque arma orbis superata milite suo. Hinc cernit Ænean pressum onere sacro ; & tot avos nobilitatis Iuleæ. Hinc cernit Iliaden ferentem humeris arma ducis, & nobilia facinora subjecta viris ordine digestis.

NOTÆ.

ra, haud quaquam temere poetam scripsisse dixeris.

(a) *Jubar*) Ex solis splendore.

(b) *Lucifero*) Qui Solis ortum præcedit.

(c) *Sonant*) Propter Martia festum.

(d) *Ultor*) Huic templum sumtuosissimum in foro suo Augustus, ratione habita belli, quod patria sui ulciscendi causa susceperat, additis donariis, ædificavit.

(e) *Deus*) Mars.

(f) *Opus*) Templum.

(g) *Giganteis*) De gigantibus reportatis, quibus tacite pares indicat Naso qui adversus Augustam domum insurrexerant.

(h) *Decet*) Ad illud alludit quod sanxerat Augustus, ut Provincias petituri cum imperio inde deducerentur. Adeas Svetonium in ejus vita.

(i) *Armipotens*) Martis signum in templi aditu, ante fores positum.

(k) *Deos*) Alii habent *Deas*.

(l) *Tela*) In illud enim Martis templum qui victores essent, ut triumphorum insignia inferrent, Augustus sanxerat.

(m) *Sacro*) Patris Anchisæ, quem humeris gestabat.

(n) *Avos*) Eorum statuas, quas triumphali effigie in utraque fori sui porticu Augustus dedicavit.

(o) *Iliaden*) Romulum Ilia matre ortum, qui Acronis Ceninensium ducis a se victi arma, Jovi Feretrio opima spolia reportavit & consecravit.

(p) *Subesse*) Singulis quippe imaginibus additus index seu titulus rerum præclare gestarum.

Spe-

Spectat & Augusto (*a*) prætextum nomine templum;
Et visum lecto (*b*) Cæsare majus opus.
Voverat hoc juvenis tunc cum (*c*) pia sustulit arma.
A tantis Princeps incipiendus erat.
5 Ille manus tendens, (*d*) hinc stanti milite justo,
Hinc (*e*) conjuratis, talia dicta dedit:
Si mihi bellandi (*f*) pater est, (*g*) Vestæque sacerdos
(*h*) Auctor; & ulcisci numen utrumque paro:
Mars, ades; & satia scelerato sanguine ferrum:
10 Stetque favor caussâ pro meliore tuus.
Templa feres, & me victore vocaberis Ultor.
Voverat; & fuso lætus ab hoste redit.
Nec satis est meruisse semel (*i*) cognomina Marti:
Persequitur (*k*) Parthâ signa retenta manu.
15 Gens fuit & (*l*) campis, & (*m*) equis, & tuta sagittis;
Et circumfusis invia (*n*) fluminibus.
Addiderant animos (*o*) Crassorum funera genti;
Cum periit miles, (*p*) signaque, duxque simul.

INTERPRETATIO.

Videt quoque delubrum decoratum nomine Augusta; atque ædificium splendidius Cæsare lecto. Juvenis istud voverat tunc cum movit pia arma. Princeps erat incipiendus a tantis. Ille porrigens manus, milite justo hinc stante, hinc conjuratis, protulit talia verba: Si parens & Sacerdos Vestæ est mihi suasor belli, atque institui ulcisci utrumque numen; Mars fave, atque exple ferrum sanguine scelesto, & tuus nutus faveat caussæ æquiori. Obtinebis delubra, & me superiore appellaberis Ultor. Pollicitus erat, & repetiit domum lætus ob hoste victo. Neque satis est meruisse semel cognomina Marti: persequitur signa retenta manu Partha. Fuit natio secura & agrorum vastitate, & equis, & spiculis; atque inaccessa fluviis undique cingentibus. Clades Crassorum auxerat ferociam genti, cum exercitus, atque signa, itemque imperator unà sublata sunt.

NOTÆ.

(a) *Prætextum*) Atque adeo tanti Principis nomine insignitum atque ornatum. *Prætextum* vero Latini dicunt, quidquid ornatus gratia assutum.

(b) *Cæsare*) Ejus nomine.

(c) *Pia*) Pro patris ultione, ut supra diximus.

(d) *Hinc*) Ab Augusti partibus *scil.*

(e) *Conjuratis*) Bruto Cassioque, itemque aliis, qui bello Philippico adversus Augustum steterunt.

(f) *Pater*) Julius Cæsar, qui Augustum adoptavit.

(g) *Vestæ sacerd.*) Idem Julius Pontifex maximus.

(h) *Auctor*) Causa ut hæc bella geram.

(i) *Cognomina*) Ut Ultor diceretur: quem Bisultorem structo in Capitolio novo templo voluit appellari.

(k) *Parthâ*) Parthi vero Crassiana clade rapta signa, Augusti nominis magnitudine permoti ultro retulerunt.

(l) *Campis*) Patentibus, ubi cominus cum illis certare non dabatur. Verum Dionem Cassium ne pigeat sumere hujus loci interpretem.

(m) *Equis*) Adversus Crassum quidem Parthorum circumfusi undique equitatus, in modum grandinis atque nimborum densa pariter tela fuderunt: ut testatur Florus.

(n) *Fluminibus*) Euphratem puta, Tigrim, aliaque.

(o) *Crassorum*) Patris *scil.* Consulis, cujus quidem cupiditas, dum Parthico inhiat auro, undecim strage legionum & Ipsius capite multata est; filii insuper pæne in conspectu patris telis oppressi.

(p) *Signa*) Aquilæ præsertim.

Signa decus belli Parthus Romana tenebat;
Romanæque aquilæ signifer hostis erat.
Isque pudor mansisset adhuc, nisi fortibus armis
Cæsaris Ausoniæ protegerentur opes.
5 Ille (*a*) notas veteres, & longi dedecus ævi
Sustulit: agnorunt signa recepta suos.
Quid tibi nunc solitæ mitti (*b*) post terga sagittæ;
Quid (*c*) loca, quid rapidi profuit usus equi?
Parthe, refers aquilas: (*d*) victor quoque porrigis arcus,
10 Pignora jam nostri (*e*) nulla pudoris habes.
Rite Deo templumque datum nomenque (*f*) bis ulto:
Et meritus votis debita solvit honos.
Solemni (*g*) Ludos Circo celebrate, Quirites:
Non visa est fortem scena decere Deum.
15 PLiadas adspicies omnes, totumque sororum
Agmen, (*h*) ubi ante Idus nox erit una super.
Tum mihi (*i*) non dubiis auctoribus incipit æstas;
Et tepidi finem tempora veris habent.
(*k*) IDibus ora prior stellantia tollere Taurum
20 Indicat: huic signo fabula nota subest.
Præbuit ut (*l*) taurus (*m*) Tyriæ sua terga puellæ
Jupiter, & falsâ cornua fronte tulit;

INTERPRETATIO.

Parthus servabat signa Romana honorem belli; atque hostis erat signifer Aquilæ Romanæ. Quin illud dedecus restaret adhuc, nisi robur Italum defenderetur validis armis Cæsaris. Ille delevit antiquum pudorem, & probrum protracti ævi: signa recepta agnoverunt suos. Cujus usus tibi fuerunt spicula solita fundi post terga; quid locorum vastitas profuit, quid usus equi celeris? Parthe refers Aquilas: offer etiam arcus subditos: jam nulla tenes indicia nostri dedecoris. Delubrum atque nomen site exhibitum Deo bis Ulto; & honor meritus persolvit debita votis. Quirites, celebrate Ludos selemni Circo: scena non credita est decere potentem Deum.

CUM nox una restabit ante Idus, videbis omnes Pleiadas, & totum chorum sororum. Tum æstas mihi incipit certis auctoribus; & spatium veris tepidi consequutum est finem.

PRior Idibus indicet Taurum efferre caput micans: fabula trita assignatur huic syderi. Postquam Jupiter Taurus obtulit sua terga virgini Tyriæ, & gestavit cornua capite ficto;

NOTÆ.

(a) *Notas*) Ignominiam ex ablatis signis, deletoque exercitu.

(b) *Post terga*) Ille vero usus gentis.

(c) *Loca*) Inaccessa scil.

(d) *Victor*) Magis tamen Augusti gloria quam armis: cui præterea accedit Nasonis eloquentia.

(e) *Nulla*) Legiones tamen undecim?

(f) *Bis ulto*) De conjuratis bello Philippico, tum de Parthis.

(g) *Ludos*) Qui Marti quotannis in Circo exhibentur, atque in Augusti gloriam redundant.

(h) *Ubi ante*) Tertio Idus Majas Pleiades oriuntur Heliace.

(i) *Non dubiis*) Columellæ tamen incipit æstas Maii die nona, Ptolomæo decima quinta.

(k) *Idibus prior*) Pridie Idus Tauri caput oritur ante Solis ortum.

(l) *Taurus Jupiter*) Jupiter Tauri specie tectus.

(m) *Tyriæ*) Europæ, Tyro Phœniciæ oriundæ: cujus fabulam non semel repetivimus in superioribus.

Illa

Illa (*a*) jubam dextrâ, lævâ retinebat amictus;
Et timor ipse novi caussa decoris erat.
Aura sinus implet: flavos movet aura capillos.
(*b*) Sidoni, (*c*) sic fueras accipienda Jovi.
5 Sæpe puellares (*d*) subduxit ab æquore plantas;
Et metuit tactus assilientis aquæ:
Sæpe Deus prudens tergum demittit in undas;
Hæreat ut collo fortius illa suo.
Littoribus tactis stabat sine cornibus ullis
10 Jupiter: inque Deum de bove versus erat.
Taurus init cælum: te, Sidoni, Jupiter (*e*) implet:
Parsque tuum terræ (*f*) tertia nomen habet.
Hoc alii signum (*g*) Phariam dixere juvencam;
Quæ bos ex homine est, ex bove facta Dea.
15 Tum quoque priscorum (*h*) virgo simulacra virorum
Mittere (*i*) roboreo (*k*) scirpea ponte solet.
(*l*) Corpora post decies senos qui credidit annos
(*m*) Missa neci; sceleris crimine damnat avos.

INTERPRETATIO.

Illa retinebat jubam dextra, vestes sinistra; & ipse metus erat caussa novæ pulchritudinis. Ventus inflat sinus: ventus agitat flavam comam. Sidoni, ita fueras rapienda a Jove. Sæpe retraxit ex mari pedes virgineos; & reformidavit tactus aquæ incurrentis. Sæpe Deus deprimit dorsum in fluctus de industria, ut illa insistat validius collo suo. Jupiter erat sine ullis cornibus littoribus tactis; atque erat mutatus in Deum de Tauro. Taurus tollitur in cælum: Jupiter te facit gravidam, Sidoni; & pars tertia terræ habet tuum nomen. Alii dixerunt hoc sydus esse vaccam Phariam, quæ est facta vacca ex homine, ex vacca mutata est in Deam. Tum etiam virgo solet dejicere ponte roboreo imagines scirpeas veterum virorum. Qui arbitratus est corpora interfecta post annos sexaginta, damnat majores crimine sceleris.

NOTÆ.

(a) *Jubam*) Tauri villos; ne in mare, quà a Jove in taurum deformato avecta est, decideret.

(b) *Sidoni*) Europam ipsam compellat, quam Sidoniam, propter Sidonis urbis cum Tyro vicinitatem, appellat.

(c) *Sic*) Ea specie & forma, qua gratior fuisses.

(d) *Subduxit*) Dum mari a Jove auferretur.

(e) *Implet*) Unde & natus Minos rex Cretæ.

(f) *Tertia*) Europa scil. tertia quidem quo tempore Americæ nulla mentio.

(g) *Phariam*) *Ægyptiam*, a Pharo, Canopico olim Nili ostio objecta insula, eo nomine dictam. Atque ea Io seu Isis est, Inachi filia, quam toties jam vidimus.

(h) *Virgo*) Vestalis, quæ tamen non sola, sed cæteris stipata, cumque his Pontificibus, Prætoribus aliisque Mystis.

(i) *Roboreo*) Sublicium dixerunt, a sublicis seu tignis, quibus solis, sine ære aut ferro, suffultus, diu stetit.

(k) *Scirpea*) Ex scirpis intextis antiquorum illorum simulacra fingebantur.

(l) *Corpora*) Moris antequam rationem reddat Naso, opinionem quandam falsam Majoribus injuriosam refutat: quanquam haud equidem scio num vere.

(m) *Missa neci*) Apud Scythas quosdam itemque Americanos barbarum eum morem, quo sexagenarii exturbarentur, invaluisse multi tradiderunt.

Fama vetus: tum cum Saturnia (*a*) terra vocata est,
Talia fatidici dicta fuere (*b*) Dei:
(*c*) Falcifero libata seni duo corpora, (*d*) gentes,
Mittite; quæ (*e*) Tuscis excipiantur aquis.
5 Donec in hæc venit (*f*) Tirynthius arva, quotannis
Tristia (*g*) Leucadio sacra peracta modo.
(*h*) Illum stramineos in aquam misisse (*i*) Quirites.
Herculis exemplo corpora falsa jaci.
Pars putat ut (*k*) ferrent juvenes suffragia soli,
10 Pontibus infirmos præcipitasse senes.
(*l*) Tybri, doce verum: tua ripa vetustior Urbe.
Principium ritûs tu bene nosse potes.
Tybris (*m*) arundiferum medio caput extulit alveo;
Raucaque dimovit talibus ora sonis:
15 (*n*) Hæc loca desertas vidi sine mœnibus herbas:
Pascebat sparsos utraque ripa boves.
Et quem nunc gentes Tyberin noruntque timentque,
Tunc etiam pecori despiciendus eram.

INTERPRETATIO.

Fama antiqua: tum cum terra appellata est Saturnia, talia fuerunt verba Dei fatidici; Gentes offerte seni falcifero duo corpora libata, quæ excipiantur aquis Tuscis. Lugubria sacra quotannis perfecta ritu Leucadio, donec Tirynthius appulit his agris: Illum impulisse Romanos stramineos in aquam: exemplo Herculis corpora ficta deturbari. Pars credit juvenes devolvisse pontibus senes invalidos, ut soli ferrent suffragia. Tybri, indica veritatem: tua ripa antiquior Urbe: tu potes bene nosse initium moris. Tybris sustulit caput arundiferum media fossa, atque aperuit rauca ora hujusmodi vocibus: Aspexi hæc loca gramina sola sine muris: utraque ripa pascebat juvencos errantes: & quem nationes norunt & metuunt jam, eram tunc Tyberis contemnendus etiam pecori.

NOTÆ.

(a) *Terra*) Italia *scil.* quæ a Saturno Saturnia dicta.

(b) *Dei*) Apollinis Dodonæi, ut ex Macrobio atque Lactantio indicavit clarissi. Heinsius. Græcos versus retulit Neapolis, quos tamen rescribere tanti non duxi.

(c) *Falcifero*) Saturno adeoque, cujus falx insigne est.

(d) *Gentes*) Ad Aborigenes istud spectat, qui primi Italiam regnante Saturno tenuerunt.

(e) *Tuscis*) Fluvii Tyberini ex Thuscia defluentis.

(f) *Tirynthius*) Hercules est, a Tiryntho Bœotiæ oppido.

(g) *Leucadio*) Apollini *scil.* qui in Leucate Ionii maris insula contra Epirum templum habuit. Leucadiis autem mos patrius fuit, ut Strabo refert, ut in Apollinis sacrificio quotannis sontem aliquem, avertendæ Deorum iræ causa, e montis specula dejicerent.

(h) *Illum*) Herculem *scil.*

(i) *Quirites*) Per anticipationem Romanos eo appellat nomine, quorum posteri deinque sic dicti.

(k) *Ferrent suff.*) Adeoque & soli, sine omni senum repugnantia, imperarent.

(l) *Tybri*) Tyberinum fluvium, aut ejus deum, totius rei conscium, invocat, a quo doceatur.

(m) *Arundif.*) Arundine, de more, coronatum.

(n) *Hæc loca*) Vide an non ista ex intimo antiqui dei ingenio fluant. Ipsum quidem ego videor audire.

Arca-

Arcadis Evandri nomen tibi (*a*) sæpe refertur:
Ille meas remis advena torsit aquas.
Venit & (*b*) Alcides turbâ comitatus Achivâ.
(*c*) Albula, si memini, tunc mihi nomen erat.
5 Excipit hospitio (*d*) juvenem (*e*) Pallantius hæros:
Et tandem (*f*) Caco debita pœna venit.
(*g*) Victor abit; secumque boves (*h*) Erytheida prædam
Abstrahit: at comites (*i*) longius ire negant.
Magnaque pars horum desertis venerat (*k*) Argis:
10 Montibus (*l*) his ponunt spemque Laremque suum.
Sæpe tamen patriæ dulci (*m*) tanguntur amore;
Atque aliquis moriens hoc breve (*n*) mandat opus:
Mittite me Tyberi: Tyberinis vectus ut undis
Litus ad (*o*) Inachium pulvis inanis eam.
15 (*p*) Displicet hæredi mandati cura sepulchri:
Mortuus Ausonia conditur (*q*) hospes humo.
Scirpea pro domino Tyberi jactatur imago,
(*r*) Ut repetat Grajas per freta longa domos.

INTERPRETATIO.

Nomen Evandri Arcadis sæpe tibi repetitur: ille hospes agitavit meas aquas remis. Alcides quoque accessit stipatus agmine Græco. Si recordor, Albula erat tunc mihi nomen. Heros Pallantius excipit hospitio juvenem; atque denique supplicium debitum obtigit Caco. Victor discedit, & abducit secum boves prædam Erytheida: at socii recusant ulterius procedere. Magnaque pars horum venerat Argis relictis: constituunt his collibus & spem suam & domum. Sæpe tamen moventur grato desiderio patriæ; atque aliquis obiens imperat hoc breve opus. Jacite me in Tyberim, ut latus fluctibus Tyberinis veniam pulvis vacuus ad littus Inachium. Cura sepulchri jussi ingrata est hæredi, peregrinus fato functus tumulatur in terra Itala. Simulacrum scirpeum mittitur in Tyberim pro domino, ut redeat in sedes Græcas per vasta maria.

NOTÆ.

(a) *Sæpe*) Atque adeo eum hominem nosse debes, ne labor sit Deo inculcare.

(b) *Alcides*) Hercules, cujus etiam in Italiam adventum supra vidimus.

(c) *Albula*) Ab aquarum, aut certe limi seu sabuli colore.

(d) *Juvenem*) Herculem.

(e) *Pallantius*) Evander a Pallante proavo, vel Pallantio Arcadiæ oppido, unde profectus, eo nomine appellatus.

(f) *Caco*) Famosissimo latroni, quem enstulisse Herculem ob arreptos boves sæpius diximus.

(g) *Victor*) Hercules.

(h) *Eryth.*) Boves *scil.* ex Erythea insula ad Gades Geryoni ablatas in Italia non reliquit discedens Hercules.

(i) *Longius*) Remanserunt adeoque in Latio.

(k) *Argis*) Peloponnesi urbe, ex qua etiam Antorem Herculis comitem missum, qui postea hæsit Evandro, testatur Virgil. *Æneid.* 10.

(l) *His*) Latii, ubi postea Roma fuit.

(m) *Tanguntur*) Græci *scil.* qui alienâ in terra situm, inepte, mortuum credebant.

(n) *Mandat*) Hæredibus præscribit.

(o) *Inachium*) Fluvii Inachi, quem Argivi patrium habuerunt.

(p) *Displicet*) Quia mortuorum cineres sic temere nolebant spargere.

(q) *Hospes*) Argivus quisquis, patriæ amore, in Tyberim mittendos suos cineres hæredi mandasset.

(r) *Ut repetat*) Digna vero hæc narratio prisco Deo.

He-

Hactenus: ut vivo subiit rorantia saxo
  Antra, leves cursum (*a*) sustinuistis aquæ.

CLare (*b*) nepos Atlantis, ades: quem montibus olim
  Edidit Arcadiis Pleias (*c*) una Jovi:
5 Pacis & armorum (*d*) Superis imisque Deorum
  Arbiter, alato qui pede carpis iter:
(*e*) Læte lyræ pulsu, (*f*) nitida quoque læte palæstra;
  Quo didicit cultè lingua favente loqui.
Templa tibi posuere Patres spectantia (*g*) Circum
10 Idibus: ex illo est hæc tibi festa dies.
Te, quicunque suas profitetur vendere merces,
  Thure dato, tribuas ut sibi lucra, rogat.
Est (*h*) aqua Mercurii portæ vicina Capenæ:
  Si juvat expertis credere, numen habet.
15 Huc venit (*i*) incinctus tunica mercator; & urnâ
  Purus (*k*) suffitâ, quam ferat, haurit aquam.
Uda fit (*l*) hinc laurus: lauro sparguntur ab uda
  Omnia, quæ dominos (*m*) sunt habitura novos.
Spargit & ipse suos lauro rorante capillos:
20 Et peragit (*n*) solita fallere voce preces.
Ablue præteriti perjuria temporis, inquit:
  Ablue præterita perfida verba die.

INTERPRETATIO.

Hactenus loquutus Tyberis: *postquam intravit speluncas madidas ex saxo vivo, aquæ leves repressistis fluxum.*

ILlustris nepos Atlantis, quem Pleias una peperit quondam Jovi in collibus Arcadicis, ades: qui nuncius pacis, atque armorum. Diis superis & inferis, iter facis pede alato; hilaris pulsu lyræ, hilaris etiam splendida palæstra, quo propitia lingua didicit ornate loqui. Idibus Patres condiderunt tibi ædem spectantem Circum: ex ea tempore *hæc dies est sibi festa. Quisquis profitetur vendere sua mercimonia orat thure oblato, ut procures sibi quæstum. Est aqua Mercurii juncta portæ Capenæ: si conducit fidem habere expertis, habet numen. Mercator habens tunicas cinctas huc accedit, & purus promit urna suffita aquam exportandam. Laurus fit hinc madida: omnia quæ sunt habitura dominos novos irrigantur a lauro madida. Ipse quoque irrorat crines suos lauro stillante, & absolvit preces voce assueta decipere. Purga, inquit, perjuria temporis antecti; purga dicta perfida diei præterita.*

NOTÆ.

(a) *Sustinuistis*) Honoris & reverentiæ caussa *scil.*

(b) *Nepos Atl.*) Mercurium, de ejus festis acturus alloquitur Naso.

(c) *Una*) Maja *scil.*

(d) *Super.*) ---- *Superis Deorum*
  Gratus & imis dixit Horat.

(e) *Læte*) Quia ejus dicitur inventor.

(f) *Nitida*) Quia oleo perungebantur luctaturi.

(g) *Circum*) Maximum quidem.

(h) *Aqua Mercurii*) Eâ populus qui negotio & quæstui operam dabat Maii Idibus lustrabatur.

(i) *Incinctus*) Pro veteri mercatorum habitu, qui ex cingulo marsupium auri monetalis ferebant.

(k) *Suffita*) Suffitu purgata.

(l) *Hinc*) Ex hac aqua.

(m) *Sunt habit.*) Atque adeo quæ mercatores habent venalia.

(n) *Solita fall.*) Ad imitationem *scil.* Mercurii, qui furum quoque Deus.

Sive

Sive ego te feci testem, falsove citavi
Non audituri numina magna Jovis;
Sive Deum prudens alium Divamve fefelli;
Abstulerint celeres improba dicta Noti.
5 Et (*a*) pateant veniente die perjuria nobis:
Nec curent Superi, si qua locutus ero.
(*b*) Da modo lucra mihi, da facto gaudia lucro:
Et face ut emtori verba dedisse juvet.
Talia Mercurius (*c*) poscentem ridet ab alto;
10 Se memor (*d*) Ortygias surripuisse boves.
AT mihi pande, precor, tanto (*e*) meliora petenti,
In (*f*) Geminos ex quo tempore Phœbus eat.
Cùm totidem de mense dies superesse videbis,
(*g*) Quot sunt Herculei facta laboris, ait.
15 Dic, ego respondi, caussam mihi sideris (*h*) hujus.
Caussam (*i*) facundo prodidit ore Deus.
Abstulerant raptas Phœben Phœbesque (*k*) sororem
(*l*) Tyndaridæ fratres, (*m*) hic eques, (*n*) ille pugil.
Bella parant, repetuntque (*o*) suas & (*p*) frater & Idas;
20 Leucippo fieri pactus uterque gener.

INTERPRETATIO.

Seu ego te adhibui testem, vel appellavi falso magna numina Jovis non audituri; seu sciens imposui Deo cuipiam aut Deæ, Austri leves abripuerint voces scelestas. Atque perjuria nobis sint concessa tempore futura; neque Dii moveantur, si quæ protulero. Tribuas tantum mihi quæstum, tribuas gaudia quæstui parata, & facite ut bene vertat fefellisse emtorem. Mercurius, non oblitus se suffuratum esse vaccas Ortygias, videt ab alto orantem talia.

AT doce me, quæso, orantem tanto æquiora, ex quo tempore Phœbus transeat in Geminos. Cùm, inquit, intelliges totidem dies restare de mense, quot sunt acta laboris Herculei. Ego reposui, aperi caussam hujus syderis. Deus aperuit caussam ore diserto. Fratres Tyndaridæ, alter eques, alter pugil, rapuerant Phœben & sororem Phœbes sublatas. Idas atque frater, uterque gener promissus Leucippo, movent bella, atque reposcunt suas.

NOTÆ.

(a) *Pateant*) Optime. O hujusmodi lepidos Deos, et quos hodie terra habeat, quàm veros cultores nanciscentur! At enim conscio nemine melius adhuc res agetur.

(b) *Da modo*) Similem habes viri boni orationem ad Lavernam apud Horatium.

(c) *Poscentem*) Aut ejus scelus, quod ulcisci minime curat.

(d) *Ortygias*) Admeti, quarum Apollo Deus Ortygius seu Delius custos erat. Fabula notissima.

(e) *Meliora*) Quàm petunt *scil.* mercatores.

(f) *Geminos*) Quod sydus, relicto Tauro, Sol ingreditur.

(g) *Quot*) Duodecim siquidem Herculei labores, 14. ergo Calendas Junias, seu Maii 19. die Mercurio seu Nasoni Sol in Geminis.

(h) *Hujus*) Geminorum *scil.*

(i) *Facundo*) Qui & alios culte loqui docet facundus fuerit *scil.* Quanquam hodie non valeret consequentia.

(k) *Sororem*) Phœben adeoque & Elairam Leucippi filias.

(l) *Tyndaridæ*) Castor & Pollux: de quibus toties.

(m) *Hic*) Castor.

(n) *Ille*) Pollux.

(o) *Suas*) Namque illis desponsatæ.

(p) *Frater*) Lynceus.

His

His amor, ut repetant, illis, ut reddere nolint,
Suadet; & ex caussa pugnat uterque pari.
Effugere (*a*) Oebalidæ cursu potuere sequentes:
Sed visum celeri vincere turpe fuga.
5 Liber ab arboribus locus est, apta area pugnæ.
Constiterant illic: nomen (*b*) Aphidna loco.
Pectora trajectus Lynceo Castor ab ense
Non exspectato vulnere pressit humum.
Ultor adest Pollux; & Lyncea perforat hastâ,
10 Quà cervix humeros continuata premit.
Ibat in hunc Idas, vixque est Jovis igne repulsus:
Tela tamen dextræ fulmine (*c*) rapta negant.
Jamque tibi, Pollux, cælum sublime patebat;
Cum, Mea, dixisti, percipe verba pater.
15 Quod mihi das uni, cælum partire duobus:
Dimidium toto munere majus erit.
Dixit, & (*d*) alternâ fratrem statione redemit:
(*e*) Utile sollicitæ sidus uterque rati.
Ad Janum redeat, qui quærit (*f*) Agonia quid sint:
20 Quæ tamen in Fastis hoc quoque tempus habent.
Nocte (*g*) sequente diem canis (*h*) Erigoneius exit.
Est alio signi reddita caussa loco.

INTERPRETATIO.

Amor impellit hos, ut reposcant, illos, ut nolint restituere; atque uterque certat ex caussa simili. Oebalidæ potuerunt evitare fuga persequentes: sed visum indecorum vincere levi fuga. Locus est vacuus arboribus, Aphidna est nomen loco, planities idonea certamini: illic constiterant. Castor habens transfixum pectus a gladio Lyncei afflictus est humi vulnere non exspectato. Pollux vindex adest, & transfodit Lynceum hasta, qua parte cervix producta adhæret humeris. Idas ferebatur in hunc, vixque est prohibitus igne Jovis: dicunt tela non tamen excidisse manu per fulmen. Jamque, Pollux, cælum excelsum tibi apertum erat, cum dixisti, Genitor, audi voces meas. Divide inter duos cælum quod tribuis mihi soli: dimidium erit majus toto munere. Dixit, atque redemit germanum statione alterna. Uterque sunt stellæ propitiæ nautis anxiis. Qui petit, quid sint Agonia, quæ tamen obtinent etiam hoc tempus in Fastis, revertatur ad Janum. Nocte sequente diem Canis Erigoneius prodit. Ratio sideris est assignata alio loco.

NOTÆ.

(a) *Oebalidæ*) Castor & Pollux Oebalia seu Laconia oriundi.

(b) *Aphidna*) In Laconia Aphidnas quoque ponit Stephanus; quanquam alii ad Apharei tumulum commissam fuisse hanc pugnam asseverant; Apollodorus in Messeniorum tractu contendit.

(c) *Rapta*) Pertinaciter moriens retinuit.

(d) *Alternâ*) Qua, alternis diebus, cælo frueretur qui ab Lynceo Castor interfectus fuerat.

(e) *Utile*) Ea quæ ad sidus pertinent, sicut & alii Poetæ, cum fatuis illis ignibus confundit, quos, si duo apparent, nautæ etiam hodierni boni ominis esse arbitrantur.

(f) *Agonia*) 12. Calend. Junias Agonalia iterabantur; de quibus in Januario.

(g) *Sequente*) XI. Calendas.

(h) *Erigoneius*) Cujus opera Erigone patris interfecti cadaver invenit; ut dictum supra.

Pro-

(*a*) PRoxima Vulcani lux est; Tubilustria dicunt.
Lustrantur puræ, quas (*b*) facit ille, tubæ.
QUatuor (*c*) inde (*d*) notis locus est; quibus ordine lectis
(*e*) Vel mos sacrorum, vel Fuga Regis inest.
5 NEC te prætereo, populi Fortuna potentis
Publica; cui templum luce (*f*) sequente datum.
Hanc ubi dives aquis acceperit (*g*) Amphitrite;
(*h*) Grata Jovi fulvæ rostra (*i*) videbis avis.
(*k*) AUferet ex oculis (*l*) veniens Aurora Booten:
10 (*m*) Continuâque die (*n*) sidus Hyantis erit.

INTERPRETATIO.

DIes sequens spectat ad Vulcanum: vocant Tubilustria. Puræ tubæ, quas ille fabricat, lustrantur.

INde locus est quatuor notis, quibus lectis ordine vel ritus sacrorum, vel fuga Regis inest.

NEque te omitto, Publica Fortuna fortis Populi, cui delubrum attributum die sequente. Postquam Amphitrite potens aquis acceperit hanc, cernes rostra alitis fulvæ cara Jovi.

SEquens Aurora tollet ab oculis Booten: atque die proxima signum Hyantis apparebit.

NOTÆ.

(a) *Proxima*) 10. Calendas Tubilustrium, quo die sacrorum tubæ lustrabantur, ut docet Varro.

(b) *Facit*) Quia fabrorum Deus, qui igne utuntur.

(c) *Inde*) 9. igitur Calendas.

(d) *Notis*) Hæc sunt Q. R. C. F. hoc est, ut interpretantur, *Quando Rex Comitia fugit*. Sciendum enim, Regi sacrorum neque Magistratum gerere, neque verba ad populum habere fas unquam fuisse. Idcirco, nisi hoc die, illi in comitium ire non licebat, atque id quidem sacrificii caussa, quo perfecto, continuo sese fugâ inde proripiebat.

(e) *Vel mos*) Utrumque, & sacrorum morem, & regis fugam significari non dubitaveris, postquam eorum refricueris memoriam, quæ de Tarquiniorum fuga in præcedentibus habuimus.

(f) *Sequente*) 8. Calendas.

(g) *Amphitrite*) Neptuni conjux, quæ & sidera, & dies dicitur excipere cum occidunt.

(h) *Grata*) Propter Ganymeden raptum præsertim.

(i) *Videbis*) Quia oritur aquila vesperi.

(k) *Auferat*) Quia occidit heliace.

(l) *Veniens*) 7. ergo Calendas Junias occidit Bootes seu Arctophylax.

(m) *Continuâ*) Sexto adeoque Calendas.

(n) *Sydus*) Hyades oriuntur heliace; quæ *Hyantis sydus* ideo dicuntur, quod Atlantis olim filiæ, dum fratris Hyantis ab apro aut leone occisi lugent mortem, in cælum sunt relatæ. De iis vero jam sæpius.

FASTORUM

LIBER VI.

HIC quoque mensis habet dubias in nomine caussas:
Quæ placeant, positis omnibus, ipse leges.
Facta canam; sed erunt qui me finxisse loquantur:
Nullaque mortali numina visa putent.
5 Est (*a*) Deus in nobis: agitante calescimus illo.
(*b*) Impetus hic (*c*) sacræ semina mentis habet.
Fas mihi præcipue vultus vidisse Deorum:
Vel quia sum vates; vel quia sacra cano.
(*d*) Est nemus arboribus densum, secretus ab omni
10 Voce locus; si non obstreperetur aquis.
Hîc ego quærebam cœpti quæ mensis origo
Esset, & in cura nominis hujus eram.
Ecce Deas vidi: non quas (*e*) præceptor arandi
Viderat; (*f*) Ascræas cum sequeretur oves.
15 Nec quas (*g*) Priamides in aquosæ vallibus Idæ
Contulit; ex illis sed tamen una fuit.
Ex illis fuit una, (*h*) sui germana mariti.
Hæc erat, agnovi, quæ stat in arce Jovis.

INTERPRETATIO.

HIC mensis habet etiam caussas incertas nominis: ipse eliges quæ arrideant, omnibus allatis. Cantabo quæ acta sunt; verum non deerunt, qui dicant me excogitasse, atque arbitrentur nullas Deos visos ab hominibus. Deus est in nobis; vivimus illo movente. Hic furor habet scintillas sacræ mentis. Fas mihi præsertim intuitum esse faciem Deorum, vel quia sum Poeta, vel quia canto sacra. Est sylva spissa arboribus, locus sepositus ab omni sono, nisi turbaretur silentium ab aquis. Ego hic meditabar quæ esset ratio mensis incœpti, & eram sollicitus de isto nomine. Ecce vidi Deas, non quas præceptor arandi viderat: cum ageret pecudes Ascræas. Nec quas Priamides comparavit in vallibus Idæ aquosæ: sed tamen una fuit ex illis. Fuit una ex illis, soror sui mariti: hæc erat, agnovi, quæ manet in arce Jovis.

NOTÆ.

(*a*) *Deus*) Instinctus quidam divinus.

(*b*) *Impetus*) Poetarum furor.

(*c*) *Sacræ*) Divinæ.

(*d*) *Est nemus*) Locum describit quo ad scribendum secesseret.

(*e*) *Præceptor ar.*) Hesiodus est, qui de re rustica librum scripsit, quem *Opera & Dies* appellavit.

(*f*) *Ascræas*) Quas ad Heliconem ex Bœotiæ vico Ascrâ pascebat, cum a Musis captus dicitur.

(*g*) *Priamides*) Paris Priami filius, qui quidem de quibus deabus in Ida monte tulerit judicium neminem latet.

(*h*) *Sui germ.*) Adeoque Juno.

Hor-

Horrueram, tacitoque (*a*) animum pallore fatebar;
  Cum Dea, quos fecit, sustulit ipsa metus:
Namque, ait, O vates Romani conditor anni,
  Ause per exiguos magna referre modos;
5 Jus tibi fecisti numen cæleste videndi,
  Cum placuit numeris condere festa tuis.
Ne tamen ignores, vulgique errore traharis;
  Junius (*b*) a nostro nomine nomen habet.
Est aliquid nupsisse Jovi, Jovis esse sororem.
10 Fratre magis, dubito, glorier, anne viro.
Si genus adspicitur; Saturnum prima parentem
  Feci: Saturni sors ego prima fui.
A patre dicta meo quondam Saturnia Roma est:
  Hæc illi a cælo (*c*) proxima terra fuit.
15 Si torus in pretio est; dicor matrona Tonantis:
  Junctaque (*d*) Tarpejo sunt mea templa Jovi.
An potuit Majo (*e*) pellex dare nomina mensi?
  Hic honor in nobis invidiosus erit?
Cur igitur Regina vocor, Princepsque Dearum?
20 Aurea cur dextræ sceptra dedere meæ?
An faciant mensem luces, Lucinaque ab (*f*) illis
  Dicar; & a nullo nomina mense traham?
Tum Me pœniteat (*g*) posuisse fideliter iras
  In (*h*) genus Electræ, Dardaniamque domum.

INTERPRETATIO.

Horrueram, & prodebam animum pallore tacito: cum Dea ipsa composuit pavorem, quem creaveras: namque dicit, O poeta constitutor anni Romani, non verite memorare magna per modos tenues, parassi tibi jus cernendi numen cæleste, cum instituisti componere festa versibus tuis. Ne tamen nescias, atque ducaris errore plebis, Junius habet nomen a nostro nomine. Est aliquid nupsisse Jovi, esse germanam Jovis. Haud scio efferarne magis germano an marito. Si soboles æstimatur, prima feci Saturnum genitorem; ego fui prima sors Saturni. Roma dicta est olim Saturnia a parente meo: Hæc terra fuit illi proxima a cælo. Si lectus est in pretio, perhibeor uxor Tonantis: & mea delubra sunt proxima Jovi Tarpejo. An adultera potuit imponere nomen mensi Majo? Hac gloria erit nobis invidiosa? Quamobrem ergo feror Regina & prima Dearum? Quamobrem adhibuerunt sceptra dextræ meæ? Anne luces faciant mensem, atque vocer Lucina ab illis, & a nullo mense ducam nomina? Tum me pœniteat sedasse fideliter iras in sobolem Electræ, & genus Dardanium.

NOTÆ.

(a) *Animum*) Animi metum.

(b) *A nostra*) Atque adeo *Junius* quasi *Junonius* dictus.

(c) *Proxima*) Namque, relicto cælo, hanc ille terram incoluit.

(d) *Tarpejo*) Qui in rupe Tarpeja seu Capitolio templum habuit, Junonis & Minervæ junctum.

(e) *Pellex*) Majo *scil.*

(f) *Illis*) Lucibus *scil.* in quas & homines dicitur introducere.

(g) *Posuisse*) Cum jure posset irasci a caussis quas subjiciet.

(h) *Genus Elect.*) Trojanos, atque adeo Romanos qui ab Electra Dardani matre progeniti.

Caussa duplex iræ: rapto (*a*) Ganymede dolebam:
Forma quoque (*b*) Idæo judice victa mea est.
(*c*) Pœniteat, quòd (*d*) non foveo Carthaginis arces;
Cum mea (*e*) sint illo currus & arma loco.
5 Pœniteat (*f*) Sparten, Argosque, measque Mycenas,
Et veterem Latio supposuisse (*g*) Samon.
Adde senem (*h*) Tatium, Junonicolasque (*i*) Faliscos;
Quos ego Romanis succubuisse tuli.
Sed neque pœniteat: nec gens mihi carior ulla est.
10 Hîc colar, hîc teneam cum Jove templa meo.
Ipse mihi Mavors, Commendo mœnia, dixit,
Hæc tibi: tu pollens Urbe nepotis eris.
Dicta fides sequitur: (*k*) centum celebramur in aris:
Nec levior quovis est mihi mensis honor.
15 Nec tamen (*l*) hunc nobis tantummodo præstat honorem
Roma: suburbani dant mihi munus idem.
Inspice, quos habeat (*m*) nemoralis Aricia Fastos,
Et populus (*n*) Laurens, (*o*) Lanuviumque meum:

INTERPRETATIO.

Ratio duplex iræ. Dolebam Ganymede sublato: Pulchritudo etiam mea superata est judice Idæo. Pœniteat quòd non tuear arces Carthaginis; cum currus & arma mea sint in illo loco. Pigeat submisisse Latio Sparten, & Argos, & meas Mycenas, & antiquam Samon. Adjice senem Tatium, & Faliscos Junonicolas, quos ego passa sum subjici Romanis. Verum neque pigeat: neque ulla natio mihi amabilior. Hic celebrer, hic habeam delubra cum Jove meo. Mars ipse dixit, Commendo tibi hos muros: tu eris potens in Urbe nepotis. Fides promissa rata est: colimur in centum altaribus: neque gloria mensis est mihi minor quavis alia. *Neque tamen Roma sola nobis præbet hunc honorem: suburbani mihi præstant idem munus. Vide quos Fastos habeat Aricia nemoralis, & populus Laurens, atque meum Lanuvium:*

NOTÆ.

(a) *Ganymede*) Qui Trois formosissimus puer Junonis toro erat exitialis.

(b) *Idæo*) Paride *scil.* qui in Ida monte Veneris formam Junonis atque Minervæ formæ præposuit.

(c) *Pœniteat*) Siquidem nullam Junonis habeant rationem Romani, atque mensis honorem illi invideant.

(d) *Non foveo*) Atqui ad extremum fovit. Exquire modo a Marone.

(e) *Sint*) Istud quidem testatur quoque apud eundem Maronem.

(f) *Sparten*) Tres habuit ista carissimas, Sparten in Laconia, Argos atque Mycenas in Argolide, in quibus religiosissime Juno colebatur.

(g) *Samon*) Illam intellige quæ in mari Icario, ubi nata Juno creditur, Poetarum sententiâ.

(h) *Tatium*) Regem Sabinorum Junonis cultorem unà cum suis.

(i) *Faliscos*) Quos Hetruriæ populos toties jam vidimus.

(k) *Centum*) Plurimis saltem; namque illi diversis sub nominibus Caprotinæ, Jugæ, Juliæ, Lucinæ, Matutæ, Martialis, Monetæ, Reginæ, Sororiæ, Sospitæ, aliorum insuper quæ aliquot adhuc me fugiunt, templa, fana, ædes, ædiculæ, aræ per totam Urbem fuerunt positæ.

(l) *Hunc*) Mensis *scil.*

(m) *Nemoralis*) Propter nemus Dianæ. Sed de Aricia ejusque mysteriis actum supra.

(n) *Laurens*) Laurenti oppidi, quod Latini fuit regia.

(o) *Lanuvium*) Hic ædes lucusque fuit Junoni sacer summæ religionis, quo Romani afflicta Republica solebant confugere. Vide Livium lib. 22.

Est

Est illic mensis Junonius: inspice Tibur,
Et (*a*) Prænestinæ mœnia sacra Deæ:
Junonale leges (*b*) tempus: (*c*) nec Romulus illas
Condidit: at nostri Roma nepotis erat.
5 Finierat Juno: respeximus; (*d*) Herculis uxor
Stabat; & in vultu signa dolentis erant.
(*e*) Non ego, si toto mater me cedere cælo
Jusserit, invita matre morabor, ait.
Nunc quoque non luctor de nomine temporis hujus.
10 Blandior; & partes pæne rogantis ago.
Remque mei juris malim tenuisse precando;
Et faveas caussæ forsitan (*f*) ipse meæ.
Aurea possedit (*g*) socio Capitolia templo
Mater, & ut debet, cum Jove summa tenet.
15 (*h*) At decus omne mihi contingit origine mensis.
Unicus est, de quo sollicitamur, honor.
Quid grave, si titulum mensis, Romane, dedistis
Herculis uxori, posteritasque memor?
Hæc quoque terra aliquid debet mihi nomine magni
20 Conjugis: huc captas (*i*) appulit ille boves.
Hîc male defensus flammis & dote (*k*) paterna
Cacus Aventinam sanguine tinxit humum.

INTERPRETATIO.

Est illic mensis Junonius. Inspice Tibur, atque sacros muros Deæ Prænestinæ: videbis tempus Junonale. Neque Romulus illas statuit: at Roma erat nostri nepotis. Juno absolverat: Respeximus: conjux Herculis aderat; & indicia dolentis erant in facie. Ego, inquit, si genitrix imperaverit egredi toto cœlo, non manebo genitrice nolente. Nunc etiam non contendo de nomine hujus temporis. Assentior, & fere tueor partes orantis. Atque prætulerim obtinuisse orando rem mei juris: forsitan quoque ipse stes pro caussa mea. Genitrix obtinuit aurea Capitolia templo conjuncto, & habet summa, cum Jove, ut par est. At omnis honor mihi tribuitur origine mensis: laus, de qua lis mihi movetur, est sola. Quid molestum, Romane, atque posteri memores si tribuistis gloriam mensis conjugi Herculis? Hæc etiam tellus mihi debet aliquid nomine clari mariti: ille huc adduxit vaccas abactas. Cacus male protectus igne & munere paterno hic infecit solum Aventinum sanguine.

NOTÆ.

(a) *Pranest.*) Præneste oppidum, ubi Fortunæ templum oraculis suis celebre.

(b) *Tempus*) Mensem Junoni sacrum.

(c) *Nec Rom.*) Quasi dicat multo potiori jure sibi a Romulo utpote maneia honorem deberi.

(d) *Herculis ux.*) Hebe ergo seu Juventas Junonis filia.

(e) *Non ego*) Tam blandæ voces aliud quid post se trahant.

(f) *Ipse*) Poetam alloquitur Hebe: atque ita sequentia postulant. Alii tamen habent *ipsa*, ut ad Junonem oratio dirigatur.

(g) *Socio*) Cum Jovis atque Minervæ fuisse Junonis templum in Capitolio modo diximus.

(h) *At decus*) Optimam hanc rationem vix diluat æqua mater.

(i) *Appulit*) Atque insuper quasdam, vocatis etiam ad epulas sacras principibus ejus temporis, immolavit.

(k) *Paterna*) Vulcani scil.

Ad (*a*) propiora vocor: populum digessit ab annis
Romulus, in partes distribuitque (*b*) duas.
Hæc dare consilium, pugnare paratior illa est:
Hæc ætas bellum suadet, at illa gerit.
5 Sic statuit, mensesque notâ secrevit eâdem.
Junius est juvenum; (*c*) qui fuit ante, senum.
Dixit: & in litem studio certaminis (*d*) issent;
Atque irâ pietas dissimulata foret.
Venit Apollineâ longas Concordia lauro
10 Nexa comas, placidi numen opusquē (*e*) Ducis.
Hæc ubi narravit Tatium, fortemque Quirinum,
(*f*) Binaque cum populis regna coîsse suis;
Et Lare communi soceros generosque receptos;
(*g*) His nomen junctis Junius, inquit, habet.
15 Dicta triplex caussa est: at vos ignoscite, Divæ:
Res est arbitrio non dirimenda meo.
Ite pares a me: perierunt (*h*) judice formæ
Pergama: (*i*) plus lædunt, quam juvat una, duæ.
PRima dies tibi, (*k*) Carna, datur: Dea cardinis hæc est.
20 Numine clausa aperit, claudit aperta suo.
Unde datas habeat vires, obscurior ævo
Fama; sed e nostro carmine certus eris.

INTERPRETATIO.

Me confero ad propiora. Romulus divisit populum pro ratione annorum, & digessit in duas partes. Hæc aptior est ad consulendum, illa ad certandum: hæc ætas impellit ad bellum, at illa gerit. Sic decrevit: atque distinxit menses eodem indicio. Junius est juvenum; qui præcedit, majorum. Absolvit: atque venissent ad jurgium, ardore contentionis; & pietas fuisset profligata per iram. Concordia habens prolixos capillos vinctos lauro Apollinea, numen & opus Imperatoris accessit. Postquam ista retulit, Tatium & strenuum Quirinum, atque bina regna cum populis suis in unum venisse; atque soceros & generos receptos domo communi, Junius habet nomen, ait, ab his junctis. Ratio triplex est allata: at, vos Deæ, parcite: res non est secanda meo judicio. Discedite a me æquales; Ilium eversum est a judice pulchritudinis: duæ plus nocent, quam una juvat.

PRima dies tibi assignatur, Carna. Hæc est Dea cardinis. Pandit obserata, obserat patentia suo numine. Fama est incertior propter vetustatem, unde obtineat potestatem assignatam; verum eris certus ex nostro carmine.

NOTÆ.

(a) *Propiora*) Quæ non tam ex arte, aut blanditiis, quam ex vero sunt petita.

(b) *Duas*) Seniorum atque juvenum.

(c) *Qui fuit ante*) Mensis *scil.* Majus Majoribus attributus. Verum ambiguo sermone usus Naso; quod non placet.

(d) *Issent*) Juno atque Hebe *scil.*

(e) *Ducis*) Tiberii crediderim, quem Concordiæ templum posuisse Naso supra testatus est.

(f) *Bina*) Tatii atque Romuli, quorum nullus ignorat historiam, qui de Romanis aliquid audierit.

(g) *His junctis*) Atque adeo Junius quasi *Unius* aut *Jungius* potius dictus fuerit, Concordiam ei audie.

(h) *Judice*) Paride *scil.*

(i) *Plus lædunt*) Cautus factus est Naso post pericula.

(k) *Carna*) Hanc strigibus nocturnis abigendis qui præfecerunt me quidem certe lubentissime suffragantem habuissent: namque multum ridicule videtur. Verum Naso noster bellam fecerit: lege modo.

Ad

Adjacet antiqui Tiberino lucus Helerni:
  Pontifices illuc nunc quoque sacra ferunt.
Inde sata est Nymphe (Granen dixere priores)
  Nequicquam multis sæpe petita procis.
5 Rura sequi, jaculisque feras agitare solebat;
  Nodosasque cava tendere valle plagas.
Non habuit pharetram: Phœbi tamen esse sororem
  Credebant: nec erat, Phœbe, pudenda tibi.
Huic aliquis juvenum dixisset amantia verba;
10 Reddebat tales protinus illa sonos:
Hæc loca lucis habent nimis, & cum luce pudoris.
  Si secreta magis ducis in antra, sequor.
Credulus antra subit: frutices hæc nacta resistit:
  Et latet, & nullo est invenienda modo.
15 Viderat hanc Janus; visæque cupidine captus
  Ad duram verbis mollibus usus erat.
Nympha jubet quæri de more (*a*) remotius antrum;
  Utque comes sequitur, destituitque ducem.
Stulta, videt Janus quæ post sua terga gerantur.
20 Nil agis en: latebras respicit ille tuas.
Nil agis en: dixi: nam te sub rupe latentem
  (*b*) Occupat amplexu, speque potitus ait:
Jus pro concubitu nostro tibi cardinis esto.
  Hoc pretium positæ virginitatis habe.
25 Sic fatus, (*c*) spinam, qua tristes pellere posset
  A foribus noxas (hæc erat alba) dedit.

INTERPRETATIO.

Lucus antiqui Helerni adjacet Tyberino: Sacerdotes nunc etiam illuc portant sacra. Inde orta est Nympha (antiqui appellaverunt Granen) frustra expetita a multis procis. Consueverat celebrare agros, atque persequi feras spiculis, atque ponere retia nodosa in valle depressa. Non habuit pharetram: arbitrabantur tamen esse sororem Phœbi: neque erat tibi erubescenda, Phœbe. Aliquis juvenum huic dixisset verba blanda, illa continuo reponebat hujusmodi voces; Hæc loca habent nimium lucis, & pudoris cum luce: si ducis in speluncas magis remotas, sequor. Credulus intrat speluncas: hæc nacta virgulta hæret, & latitat, neque est reperienda ullo modo. Janus hanc adspexerat, & motus desiderio visæ usus erat blandis vocibus ad difficilem. Nympha imperat de more speluncam secretiorem investigari: atque ut comes sequitur, tum relinquit ducem. Inepta, Janus cernit quæ fiant post sua terga: ecce nihil promoves; ille respicit latibula tua. Ecce nihil promoves, inquam: namque invadit amplexu te latentem sub rupe, & potitus spe, inquit, jus esto tibi cardinis pro nostro congressu: obtineas hanc mercedem virginitatis amissæ. Sic loquutus obtulit spinam, hæc erat alba, qua posset avertere infaustas noxas a januis.

NOTÆ.

(a) *Remotius*) Secretius, ubi minus lucis.

(b) *Occupat*) Hui, hui, tu ille Janus, de quo Augustinus 7. de Civitate Dei? *De Jano non mihi facile quicquam occurrit, quod ad probrum pertineat.* Verba hæc sunt faceti Commentatoris.

(c) *Spinam*) Ex alba spina virgam.

Sunt

Sunt avidæ volucres; non (*a*) quæ Phineia mensis
  Guttura fraudabant: sed genus inde trahunt.
Grande caput: stantes oculi: rostra apta rapinæ:
  Canities pennis, unguibus hamus inest.
5 Nocte volant, puerosque petunt nutricis egentes;
  Et vitiant cunis corpora rapta suis.
Carpere dicuntur (*b*) lactentia viscera rostris;
  Et plenum poto sanguine guttur habent.
Est illis strigibus nomen: sed nominis hujus
10 Caussa, quòd horrenda stridere nocte solent.
Sive igitur nascuntur aves, seu (*c*) carmine fiunt;
  (*d*) Næniaque in volucres (*e*) Marsa figurat anus;
In thalamos venere (*f*) Procæ. Proca natus in illis
  Præda recens avium (*g*) quinque diebus erat.
15 Pectoraque exsorbent avidis infantia linguis.
  At puer infelix vagit, opemque petit.
Territa voce sui nutrix accurrit alumni;
  Et rigido sectas invenit ungue genas.
Quid faceret? color oris erat, qui frondibus olim
20 Esse solet seris, quas nova læsit hyems.
Pervenit ad Granen, & rem docet: illa, Timorem
  Pone; tuus sospes, dixit, alumnus erit.
Venerat ad cunas: flebant materque paterque.
  Sistite vos lacrymas, ipsa medebor, ait.

INTERPRETATIO.

Sunt alites rapaces, non quæ privabant palatum Phinei mensis, sed ducunt inde originem. Caput magnum; oculi immoti; rostra apta ad prædandum; canities inest pennis, hamus unguibus. Nocte volant, & invadunt infantes destitutos nutrice, atque fœdant corpora ablata ex suis cunis. Dicuntur vellicare rostris viscera lactentia, atque habent fauces plenas sanguine hausto. Dicuntur striges; sed ratio hujus nominis, quòd soleut stridere nocte tremenda. Seu ergo nascuntur volucres, seu creantur incantamentis, atque nænia Marsa fingit anus in alites, subierunt cubiculum Procæ. Proca erat natus in eo præda recens quinque dierum volucribus. Atque exsugunt pectora puerilia linguis asperis. At infelix infans vagit, & poscit auxilium. Nutrix excita clamore sui alumni advolat, & reperit genas laceratas ungue sævo. Quid ageret? Color vultus erat, qui aliquando solet esse tardis foliis, quæ nova hyems corrupit. Accedit ad Granen, atque refert factum. Illa dixit, Omitte metum, tuus alumnus erit incolumis. Accesserat ad cunabula; genitor atque genitrix lacrymas fundebant. Vos, inquit, compescite fletus, ego sanabo.

NOTÆ.

(a) *Quæ Phineis*) Phinei regis quæ mensas diripiebant Harpyias dicit, monstra de quibus antea.

(b) *Lactentia*) Infantum adeoque.

(c) *Carmine*) *Incantationibus*.

(d) *Nænia*) Carmina ipsa intelligit, aut ineptos sermones quos flebili ingratoque quodam profetat sono vetula, ut Strigis figuram induat. Atque hinc vides quam a longo tempore invaluerint fabulæ, quas quotidie inculcant importunæ anus, donec ipsæ in striges mutentur.

(e) *Marsa*) Scilicet illa gens, quæ Samnitibus finitima, ex Circes filio Marso deelvata, cantibus & næniis suis fuit celebris.

(f) *Procæ*) Qui rex Albanus. Verum hæc omnis fabulæ.

(g) *Quinque*) Quinque dies natus erat infans.

Pro-

Protinus arbuteâ postes ter in ordine tangit
  Fronde: ter arbuteâ limina fronde notat.
Spargit aquis aditus, sed quæ medicamen habebant:
  Extaque de porca cruda bimestre tenet.
5 Atque ita, Noctis aves, extis puerilibus, inquit,
  Parcite: pro parvo victima parva cadit.
Cor pro corde; precor, pro fibris sumite fibras.
  Hanc animam vobis pro meliore damus.
Sic ubi libavit, (*a*) prosecta sub æthere ponit:
10 Quique sacris adsunt, respicere illa vetat.
Virgaque Janalis de spinâ sumitur albâ,
  Quà lumen thalamis parva fenestra dabat.
Post illud nec aves cunas violasse feruntur;
  Et rediit puero, qui fuit ante, color.
15 Pinguia cur illis gustentur larda Kalendis,
  Mistaque cum calido sit faba farre, rogas?
Prisca Dea est; aliturque cibis, quibus ante solebat:
  Nec petit adscitas luxuriosa dapes.
Piscis adhuc illi populo (*b*) sine fraude natabat:
20 Ostreaque in conchis tuta fuere suis:
Nec Latium norat, (*c*) quam præbet Ionia dives,
  Nec (*d*) quæ (*e*) Pygmæo sanguine gaudet, avem.
Et præter pennas nihil in pavone placebat:
  Nec tellus captas miserat ante feras.

INTERPRETATIO.

Continuo ter tangit postes in ordine ramis arbuteis, ter notat limina ramis arbuteis. Irroras introitus aquis, sed quæ erant medicatæ: & tenet viscera cruda suis bimestris. Atque sic ait: Volucres noctivagæ abstinete visceribus puerilibus: parva victima mactatur pro parvo. Capitote, quæso, cor pro corde, fibras pro fibris: exhibemus vobis hanc animam pro meliore. Postquam ita obtulit, ponit exta sub dio, & prohibet respicere illa eos qui adsunt sacris. Atque virga Janalis de spina alba capitur, quà parva fenestra admittebat lumen in cubiculum. Post illud neque volucres dicuntur temerasse cunabula; & color qui fuit prius infanti renovatus est. Petit quamobrem larda pinguia edantur illis Calendis, atque faba sit mista cum calido farre? Dea est antiqua, & nutritur alimentis quibus prius consueverat; neque expetit molliter epulas exquisitas. Piscis natabat adhuc securus illi populo; & ostrea fuere tuta in suis conchis: Neque Latium noverat alitem, quam opulenta Ionia mittit, nec quæ oblectatur sanguine Pygmæo. Et nihil gratum erat in pavone præter pennas; neque prius terra præbuerat feras captas.

NOTÆ.

(a) *Protecta*) *Prosecta* seu *prosiciæ* dicebantur dissecta exta, quibus opponuntur solida animantium viscera.

(b) *Sine fraude*) Quia mensis non adhibebantur.

(c) *Quam præb.*) Attagenes dicit, qui in Ionia saporis jucundioris.

(d) *Quæ*) Gruem dicit, quam ferunt cum Pygmæis in certamen descendere.

(e) *Pygmæo*) Pygmæos cubitales homunciones finxerunt, quos aliis atque aliis locis singuli prope authores habitasse scripserunt; ut vel hinc nullam fuisse hujuscemodi gentem non temere conjicias.

Sus erat in pretio: cæsâ sue festa colebant.
Terra fabas tantum, duraque farra dabat.
Quæ (*a*) duo mista simul (*b*) sextis quicunque Kalendis
Ederit; huic lædi viscera posse negant.
5 (*c*) Arce quoque in summa Junoni templa (*d*) Monetæ
Ex voto, memorant, facta, (*e*) Camille, tuo.
Ante domus (*f*) Manli fuerant; qui Gallica quondam
A Capitolino reppulit arma Jove.
Quam (*g*) bene (Dî magni) pugna cecidisset in illa
10 Defensor (*h*) solii, Jupiter alte, tui!
Vixit, ut occideret damnatus crimine regni.
Hunc illi (*i*) titulum longa senecta dabat.
Lux eadem Marti festa est; quem prospicit extra
Appositum (*k*) tectæ porta Capena viæ.
15 Te quoque, (*l*) Tempestas, meritam delubra fatemur:
Cum pæne est (*m*) Corsis obruta classis aquis.
(*n*) Hæc hominum monumenta patent: si quæritis astra;
Tunc oritur magni (*o*) præpes adunca Jovis.

INTERPRETATIO.

Porca erat cara: celebrabant festa porcâ mactatâ. Tellus præbebat tantum fabas & dura farra. Quæ duo simul intrita quisquis comederit sextis Calendis, negant præcordia posse huic corrumpi. Dicunt etiam templa posita Junoni Monetæ in suprema arce ex tuo voto, Camille. Prius fuerant domus Manlii, qui olim reppulit arma Gallica a Jove Capitolino. Dii excelsi, quam feliciter occubuisset in illo prælio propugnator solii tui, magne Jupiter? Superstes fuit, ut moreretur damnatus crimine regni. Longa senectus illi afferebat eam laudem. Eadem dies festa est Martis, quem porta Capena prospicit adjunctum viæ stratæ. Agnoscimus etiam, Tempestas, te dignam fuisse Templis, cum Classis est pæne oppressa aquis Corsis. Hæc monumenta hominum apparent: si quæritis sidera; tunc emergit ales adunca excelsi Jovis.

NOTÆ.

(a) *Duo*) Pultem dicit fabaceam cum farre.

(b) *Sextis*) Junii *scil.* Calendæ ordine sextæ sunt; quæ & *fabariæ* ex fabarum esu dictæ.

(c) *Arce*) Capitolina *scil.*

(d) *Monetæ*) A monendo illud nomen Junoni impositum, quòd sue gravida procurandum esse terræ motum, quo Urbs concutiebatur, voce ex ejus templo edita, Romani moniti sint.

(e) *Camille*) Hic ille est, qui ob ingentia merita alter Romulus dictus est.

(f) *Manli*) Capitolini, qui, Gallis olim de Capitolio deturbatis, de saxo Tarpeio ideo dejectus quod tyrannidem occupare vellet.

(g) *Bene*) Non enim postea turpiter bene factorum laudem maculasset, neque de eadem, quem defenderat, arce dejectus esset.

(h) *Solii*) Capitolii, templique in eo positi.

(i) *Titulum*) Notam affectati regni. Nimium vixisse ironia quadam innuit.

(k) *Tectæ*) Hinc Brundusium usque silicibus stratæ viæ Appiæ.

(l) *Tempestas*) Dea, cui bello Punico secundo, M. Marcellum, Oceani periculo liberatum, cum in Corsicam & Sardiniam navigaret, ædem etiam vovisse scriptitarunt. Sed clariss. Heinsius, ex veteri lapide, ad L. Scipionem, qui Corsicam expugnavit, referendam esse non dubitavit.

(m) *Corsis*) Ad Corsicam insulam in mari Ligustico spectantibus.

(n) *Hæc*) Templa *scil.* recensita.

(o) *Præpes*) Præpetes dicuntur aves opportune prævolantes, quæ volatu faciunt augurium; atque hic de Aquila agitur, quæ tota Calendis Juniis vesperi sese ostendit.

Po-

POstera lux Hyadas Taurinæ (*a*) cornua frontis
Evocat: & multâ terra madescit aquâ.
MAne (*b*) ubi bis fuerit, Phœbusque iteraverit ortus;
Factaque erit posito rore bis uda seges;
5 Hac sacrata die (*c*) Tusco (*d*) Bellona duello
Dicitur: & Latio prospera semper adest.
(*e*) Appius est auctor: Pyrrho qui pace negata
Multum animo vidit: lumine captus erat.
Prospicit a templo (*f*) summum brevis (*g*) area Circum.
10 Est ibi (*h*) non parvæ parva columna notæ.
Hinc solet hasta manu, belli prænuncia, mitti;
In regem & gentes cum placet arma capi.
ALtera pars Circi (*i*) custode sub Hercule tuta est:
Quod Deus (*k*) Euboico carmine (*l*) munus habet.
15 Muneris est tempus, (*m*) qui Nonas Lucifer ante est.
Si titulos quæris; (*n*) Sylla probavit opus.

INTERPRETATIO.

SEquens dies ciet Hyadas cornua frentis Taurinæ; atque tellus spargitur multo imbre.

Postquam mane bis fuerit, atque Phœbus repetiverit ortus, & seges bis erit facta humida rore sparso, Bellona dicitur consecrata hac die bello Tusco, & semper adest propitia Latio. Appius est auctor; qui, pace negata Pyrrho multum prospexit mente: captus erat oculis. Parva area prospicit ab æde summum Circum. Est ibi exigua columna non levis notæ. Hinc solet jaci manu hasta præsaga belli, cum decretum est arma indui adversus Regem & nationes.

ALtera pars Circi secura est sub Hercule defensore: quod munus Deus obtinet carmine Euboico. Dies qui præcedit Nonas est tempus muneris. Si petis titulos; Sylla probavit opus.

NOTÆ.

(a) *Cornua*) Hyades cornua, appositio; quia illæ in fronte Tauri sitæ.

(b) *Ubi bis*) Pridie Nonas Junii Bellonæ ædes consecrata in Circo Flaminio versus portam Carmentalem. In hac dabatur Senatus Legatis exterarum gentium quas in Urbem admittere nolebant; item ducibus & bello revertentibus. Atque hæc ab illustriss. Neapoli.

(c) *Tusco*) Anno ab Urbe 457. Appio Claudio Cæco, & L. Volumnio Flamma Consulibus: atque tum hostium multa millia cæsa, captaque eorum castra.

(d) *Bellona*) Dea bellica, Martis comes, tum soror, aut conjux, vel utrumque simul.

(e) *Appius*) Hic ille cæcus est, qui fœdam cum Pyrrho pacem disturbavit, atque insuper, ne quosdam in Senatu audiret pessime Reipublicæ consulentes, surdum fieri palam expetivit.

(f) *Summum*) Ultimum, aut extremam ejus partem.

(g) *Area*) Spatium fuit ante Deorum ædes.

(h) *Non parvæ*) Ob rationem sequenti versu expositam.

(i) *Custode*) In veteris Kalendarii fragmento sic habetur HERCULI MAGNO CUSTODI IN CIRCO FLAMINIO.

(k) *Euboico*) Cumæo Sibyllæ.

(l) *Munus*) Templum *scilicet*.

(m) *Qui Non.*) Pridie Nonas Junias, seu ejus mensis 4. die.

(n) *Sylla*) Dictator, qui ex universis fortunis Herculi decimam sacrificans opipara populo fecit convivia.

QUærebam Nonas (*a*) Sanco Fidione referrem:
An tibi, Semo pater: cum mihi Sancus ait:
Cuicunque ex illis dederis; ego munus habebo.
Nomina trina fero: sic voluere (*b*) Cures.
5 Hunc igitur veteres donarunt æde (*c*) Sabini:
Inque Quirinali constituere jugo.

EST mihi (sitque, precor, nostris diuturnior annis)
(*d*) Filia: qua felix sospite semper ero.
Hanc ego cum vellem genero dare; tempora (*e*) tædis
10 Apta requirebam, quæque cavenda forent.
Tum mihi post (*f*) sacras monstratur Junius Idus
Utilis & nuptis, utilis esse viris.
Primaque pars (*g*) hujus thalamis aliena reperta est.
Nam mihi sic (*h*) conjux sancta Dialis ait:
15 Donec ab (*i*) Iliaca placidus (*k*) purgamina Vestâ
Detulerit flavis in mare Tybris aquis;
Non mihi (*l*) dentosa crinem depectere buxo,
Non ungues ferro subsecuisse licet:
Non tetigisse virum; quamvis Jovis ille sacerdos,
20 Quamvis (*m*) perpetua sit mihi lege datus.
Tu quoque ne propera: melius tua filia nubet,
Ignea cum (*n*) purâ Vesta nitebit humo.

INTERPRETATIO.

INcertus eram assignaremne Nonas Sanco an Fidio, an tibi, Semo pater; cum Sancus mihi dixit: Cuicunque ex illis tribueris donum, ego consequar. Triplici nomine appellor: Cures sic jusserunt. Sabini antiqui igitur celebraverunt hunc templo, & posuerunt in colle Quirinali.

EST mihi filia, (atque oro sit firmior nostris annis) qua incolumi semper ero beatus. Cum ego cuperem eam tradere genero, perquirebam tempus idoneum facibus, quodve esset fugiendum. Tum Junius indicatur mihi esse utilis & nuptis & maritis, post sacras Idus. Atque pars prima hujus inventa est minus apta nuptiis: nam sancta conjux Dialis sic mihi dixit: Donec lenis Tybris devolverit in mare flavis aquis sordes a Vesta Iliaca, non mihi licet fingere comam buxo dentata, non secuisse ungues ferro, non tetigisse conjugem; tametsi ille sit sacerdos Jovis, tametsi junctus sit mihi lege inviolabili. Tu etiam ne festina; filia tua aptius nubet, cum Vesta ignea fulgebit terra purgata.

NOTÆ.

(a) *Sanco*) Hic Sancus, Fidius, seu Semo pater Sabinorum Deus, auctorque gentis fuit: quem non temere Herculem credideris.

(b) *Cures*) Sabini; quorum Cures urbs opulentissima.

(c) *Sabini*) Qui, relictis suis sedibus, in Urbem commigrarunt; neque opinor ex Dionysii auctoritate satis caute hunc locum a viro clariss. sollicitatum.

(d) *Filia*) Hujus nomen non legisse dicit vir doctissimus, quam non semel Trist. l. 3. Elegia 7. *Perillam* vocat ipse Naso. Non tanti duxit *scil.* recordari.

(e) *Tædis*) Quæ nuptiis adhiberi solitæ.

(f) *Sacra*) Omnes enim Jovi sacræ.

(g) *Hujus*) Mensis Junii.

(h) *Conjux*) Flaminica, uxor flaminis Dialis.

(i) *Iliaca*) Ilio ab Ænea Romam advectâ.

(k) *Purgamina*) Sordes in æquor deportandæ. Quanquam alii aliter: sed nihil ad nos.

(l) *Dentata buxo*) Pectine.

(m) *Perpetua*) Uxorem ab se non poterat segregare Dialis.

(n) *Purâ*) Sordibus exportatis.

Ter-

(a) TErtia post Nonas removere (b) Lycaona (c) Phœbe
Fertur: (d) & a tergo non habet Ursa metum.
(e) Tunc ego me memini Ludos in gramine Campi
Adspicere; & didici, lubrice Tybri, (f) tuos.
5 Festa dies illis, qui lina madentia ducunt;
Quique tegunt parvis æra recurva cibis.
MEns quoque numen habet. Menti delubra videmus
(g) Vota metu belli, (h) perfide Pœne, tui.
Pœne, rebellaras: & letho (i) Consulis omnes
10 Attoniti (k) Mauras pertimuere manus.
Spem metus expulerat; cum Menti vota Senatus
Suscipit; & (l) melior protinus illa venit.
(m) Adspicit instantes mediis sex lucibus Idus
Illa dies, quâ sunt vota soluta Deæ.
15 VEsta, fave: tibi nunc operata resolvimus ora:
Ad tua (n) si nobis sacra venire licet.
In prece totus eram: (o) cælestia numina sensi
Lætaque (p) purpurea luce refulsit humus.

INTERPRETATIO.

TErtia dies post Nonas dicitur expellere Lycaonem: atque Ursa non metuit a tergo. Recordor me tunc spectare Ludos in gramine Campi; atque doctus sum esse tuos, Tybri fluide. Dies sacra illis qui trahunt lina humida, quique operiunt æra adunca exiguis escis.

MEns habet etiam numen. Cernimus templa vota Menti timore belli tui, Pœne perfide. Pœne, rebellaveras; atque omnes exterriti morte Consulis metuerunt manus Mauras. Timor spem resciderat, cum Senatus suscipit vota Menti; atque continuo illa adest melior. Illa dies, quâ vota sunt exhibita Deæ, videt Idus instantes sex diebus interjectis.

VEsta esto propitia: nunc aperimus ora tibi operata; si conceditur nobis accedere ad tua sacra. Totus eram in prece; sensi numina cælestia, & terra læta splenduit luce purpurea.

NOTÆ.

(a) *Tertia post*) Inclusive tamen ut ajunt; hoc est, 7. Idus Arctophylax occidit mane.

(b) *Lycaona*) Lycaonem pro Lycaonide nepote, Arcade scil. Calystonis filio posuit, qui in cælum translatus Arctophylax appellatus fuit.

(c) *Phœbe*) Luna.

(d) *Et a t.*) Ad illud alludit, quod in Metam. scripsit de Arcade, qui matrem in Ursam mutatam est insequutus.

(e) *Tunc*) 7. Idus.

(f) *Tuos*) Tybrales dicti sunt in honorem Tybridis instituti. Quod festum a piscatoribus in primis celebratum.

(g) *Vota*) Suasu Decemvirûm. Post inspectos libros fatales, ædem vovit Attilius Prætor, dedicavit T. Octacilius Crassus. Videsis Livium.

(h) *Perfide*) Pœnorum seu Carthaginensium proprium elogium.

(i) *Consulis*) Q. Flaminii ad Trasimenum lacum.

(k) *Mauras*) Pro Pœnis posuit; namque hi belli duces.

(l) *Melior*) Quippe opes suas libens Senatus in medium protulit: Eques sequutus exemplum; imitatæque equitem tribus. In eligendis Magistratibus centuriarum magna sapientia, quum juniores a senioribus consilium de creandis Consulibus peterent, &c.

(m) *Adspicit*) Adeoque 7. Idus vota soluta.

(n) *Si nobis*) Vestalium virginum fuisse curam Vestæ focis assidere, atque ejus sacra curare omnes sciunt. Ideo dixit Naso, *si licet*.

(o) *Cælestia*) Vestæ scilicet.

(p) *Purpurea*) Utpote Vestæ seu Ignis.

Non

Non equidem vidi (*a*) (valeant mendacia vatum)
Te, Dea; nec fueras adspicienda viro.
Sed quæ nescieram, quorumque errore tenebar,
Cognita sunt (*b*) nullo præcipiente mihi.
5 (*c*) Dena quater memorant habuisse Palilia Romam,
Cum (*d*) flammæ custos æde recepta sua est.
Regis opus (*e*) placidi, quo non metuentius ullum
Numinis ingenium terra (*f*) Sabina tulit.
(*g*) Quæ nunc ære vides, stipulâ tunc tecta videres:
10 Et paries lento vimine textus erat.
Hic locus exiguus, qui sustinet (*h*) atria Vestæ;
Tunc erat intonsi regia magna Numæ.
Forma tamen templi, (*i*) quæ nunc manet, ante fuisse
Dicitur; & formæ caussa probanda subest.
15 Vesta eadem est, quæ Terra: subest vigil ignis (*k*) utrique.
(*l*) Significant sedem terra focusque suam.
Terra pilæ similis nullo fulcimine nixa,
Aere subjecto tam grave pendet onus.
(*m*) Ipsa volubilitas libratum sustinet orbem:
20 Quique premat partes, angulus omnis abest.

INTERPRETATIO.

Te equidem non vidi, Dea: (absint fictiones Poetarum) neque fueras videnda viro. Verum quæ non perceperam, & quorum errore tenebar, sunt perspecta a me nullo docente. Dicunt Romam celebrasse quadragies Palilia, cum custos flammæ recepta est sue templo. Opus Regis mansueti, quo terra Sabina non produxit ingenium ullum reverentius Dei. Quæ cernis nunc tecta ære, vidisses tunc operta culmo; atque paries erat textus flexili vimine. Hic parvus locus, qui sustinet atria Vestæ, tunc erat ampla aula Numæ intonsi. Attamen figura ædis, quæ stat hodie, dicitur prius fuisse; atque ratio figuræ non contemnenda. Vesta eadem est quæ Tellus: ignis inextinctus subest utrique. Terra atque focus indicant sedem suam. Terra similis pilæ nullo fulcro sustentata, pondus tam magnum libratur in aere ambiente. Ipsa volubilitas sustentat orbem libratum: & omnis angulus abest qui urgeat partes.

NOTÆ.

(a) *Valeant*) *Nolim mentiri.*

(b) *Nulla*) Adeoque Deæ instinctu.

(c) *Dena quater*) 40. ergo anno ab urbe condita.

(d) *Flammæ custos*) Vesta *scil.* quam & imperii custodem voluerunt.

(e) *Placidi*) Pius namque Numa sacra & ceremonias, omnemque Deorum immortalium cultum docuit: in primis focum Vestæ virginibus colendum dedit.

(f) *Sabina*) Hujus meminit, quia Curibus Sabinis egentem Numam ultro, ob inclytam viri religionem petierunt.

(g) *Quæ nunc*) De Vestæ templo agitur.

(h) *Atria*) Ubi degebant Vestales, quæ virgines, ut ait Plinius, cum vi morbi atrio Vestæ excedere cogebantur, matronarum curæ custodiæque mandabantur.

(i) *Quæ nunc*) Rotunda *scil.* quemadmodum & Terra, quam Vestam esse voluerunt.

(k) *Utrique*) Terræ, quæ habet Ignis elementum, atque Vestæ, in qua Ignis inextinctus.

(l) *Significat*) Terra enim in medio totius orbis; Vestæ focus in medio templo, siquidem rotundum.

(m) *Ipsa volubil.*) Sex proximi versus in plerisque libris non leguntur, ut testatur clariss. Heins.

Cum-

Cumque sit in media rerum regione locata,
Et tangat nullum plusve minusve latus;
Ni convexa foret, parti vicinior esset:
Nec medium terram mundus haberet onus.
5 Arte (*a*) Syracosia suspensus in aere clauso
Stat (*b*) globus, immensi parva figura poli.
Et quantum a summis, tantum secessit ab imîs
Terra: quod ut fiat, forma rotunda facit.
Par facies (*c*) templi: nullus procurrit in illo
10 Angulus: a pluvio vindicat imbre (*d*) tholus.
Cur sit virgineis, quæris, Dea culta ministris?
Inveniam caussas (*e*) hac quoque parte suas.
Ex Ope Junonem memorant Cereremque creatas
Semine Saturni: tertia Vesta fuit.
15 (*f*) Utraque nupserunt; ambæ peperisse feruntur:
De tribus impatiens restitit (*g*) una viri.
Quid mirum, virgo si virgine læta ministra
Admittit castas in sua sacra manus?
Nec tu aliud Vestam, quam vivam intellige flammam.
20 Nataque de flamma corpora nulla vides.
Jure igitur virgo est, quæ semina nulla remittit,
Nec capit: & comites virginitatis habet.
Esse diu stultus Vestæ simulacra putavi:
Mox didici curvo nulla subesse tholo.

INTERPRETATIO.

Cumque sit posita in media regione rerum, & nullum tangat latus plus aut minus, nisi esset rotunda, esset propior parti, neque mundus haberet terram pondus medium. Est globus libratus in aere clauso arte Syracusia, imago exigua vasti mundi. Et quantum terra distat a supremis, tantum distat *ab infimis: quod ut fiat figura orbiculata facit. Forma templi* est *æqualis: nullus angulus eminet in illo: tholus defendit a nimbis cadentibus. Petis quamobrem Dea sit culta a Sacerdotibus virgineis? Reperiam etiam rationes suas in hac parte. Ajunt Junonem atque Cererem satas semine Saturni ex Ope: Vesta fuit tertia. Utraque nupserunt; ambæ dicuntur partus edidisse: una ex tribus mansit impatiens viri. Quid mirum, si virgo gaudens sacerdote virgine admovet manus castas in sua sacra? Nec tu concipe Vestam* esse *aliud, quam ardentem flammam: atque nulla adspicis corpora orta ex flamma. Merito ergo est virgo, quæ nulla semina reddit, nec concipit; & habet comites virginitatis.* Ego *ineptus diu credidi esse imaginem Vestæ: deinde edoctus sum nullam subesse convexo tholo.*

NOTÆ.

(a) *Syracosia*) Archimedis Syracusani, qui mechanico artificio sphæram vitream composuit, in qua mira conversione dissimiles circulorum motus visebantur.

Jura poli, rerumque fidem, legesque Deorum,
Ecce Syracusius transtulit arte senex.

inquit Claudianus.

(b) *Globus*) Solidam Archimedis sphæram designat.

(c) *Templi*) Vestalis *scil.* qui formâ etiam rotundus.

(d) *Tholus*) Qui medie ac suprema pars tecti orbiculata, in quam cæteræ omnes partes coeunt.

(e) *Hac quoque*) Sicut præcedenti.

(f) *Utraque*) Juno & Ceres *scil.*

(g) *Una*) Vesta.

Ignis

Ignis inexstinctus templo celatur in illo.
Effigiem nullam Vesta nec ignis habent.
Stat vi terra suâ: vi stando Vesta vocatur;
Caussaque (*a*) par Graii nominis esse potest.
5 At focus a flammis, & quòd fovet omnia (*b*) dictus:
Qui tamen (*c*) in primis ædibus ante fuit.
(*d*) Hinc quoque vestibulum dici reor: inde precando
Adfamur (*e*) Vestam, Quæ loca prima tenet.
Ante focos olim longis considere scamnis
10 Mos erat; & mensæ credere (*f*) adesse Deos.
Nunc quoque, cum fiunt antiquæ sacra (*g*) Vacunæ,
Ante Vacunales stantque sedentque focos.
Venit in hos annos aliquid de more (*h*) vetusto:
Fert (*i*) missos Vestæ (*k*) pura patella cibos.
15 (*l*) Ecce coronatis panis dependet asellis;
Et velant (*m*) scabras florida serta molas.
Sola prius furnis torrebant farra coloni;
Et (*n*) Fornacali sunt sua sacra Deæ.

INTERPRETATIO.

Ignis æternus servatur in illa æde; Vesta nec Ignis nullam habent imaginem. Tellus stat vi sua; Vesta dicitur vi stando: atque ratio nominis Græci potest esse similis. At focus appellatus a flammis, & quia fovet omnia; qui tamen prius fuit in primis ædibus. Hinc etiam opinor vestibulum appellari; inde alloquimur Vestam precando, Quæ obtinet prima loca. Consuetudo fuit quondam sedere ante focos in longis scamnis, & credere Deos adesse mensæ. Nunc etiam cum sacra priscæ Vacunæ celebrantur, stant atque sedent ante aras Vacunales. Aliquid de more antiquo transivit in hanc ætatem: patella nitida tenet dapes missas Vestæ. Ecce panis dependet asinis coronatis; & serta florida tegunt asperas molas. Agricolæ olim torrebant furnis sola farra; atque sunt sua sacra Deæ Fornacali.

NOTÆ.

(a) *Par Graii*) Ἑστίαν enim Græci ab ἑστάναι deducunt.

(b) *Dictus*) Quia igni suo focus nos, aliaque fovet. Quanquam sunt qui potius verbum *foveo* a foco derivent.

(c) *In primis*) In primori domus parte.

(d) *Hinc*) A Vesta, quòd in Vestibulo esset focus.

(e) *Vestam, quæ*) Discrepant hic multum codices. Sensus apertus est: mendum tamen quod lateat facile non est dicere. Ceterum notandum quod & Servius docet, sicut Jani, ita & Vestæ, omnibus sacrificiis nomen invocari.

(f) *Adesse*) Propterea quòd ante focos considerent, ubi Vesta atque Penates.

(g) *Vacunæ*) Dea quæ vacantibus præerat; cuique adeo in templo illi dicato agricolæ a laboribus ruris cessantes per hyemem vota solvebant. Eam Varro Minervam esse dixit; quòd eâ maxime hi gaudeant qui sapientiæ vacant. Alii Dianam aut Cererem credidere.

(h) *Vetusto*) De quo in sequentibus: neque ad præcedentia referes, ut suadet Commentator.

(i) *Missos*) A piis civibus ipsi Vestæ numini litantibus. Boni quippe civis fuit, Varrone auctore, Legibus parere, Deos colere, in patellam dare.

(k) *Pura*) Purgata & detersa.

(l) *Ecce*) In Vestæ honorem Asini molitorii hoc tempore a pistoribus coronabantur.

(m) *Scabras*) Sint vero necesse est ad conterendum triticum.

(n) *Fornacali*) De ea in præcedentibus.

Sup-

Suppositum cineri panem focus ipse parabat;
(*a*) Strataque erat tepido tegula quassa solo.
Inde focum (*b*) servat pistor, dominamque focorum,
Et quæ (*c*) pumiceas versat asella molas.
5 (*d*) Prætercam, referamne tuum, rubicunde Priape,
Dedecus? est multi fabula plena joci.
(*e*) Turrigerâ frontem Cybele redimita coronâ
Convocat æternos ad sua festa Deos.
Convocat & Satyros, & rustica numina Nymphas.
10 Silenus, quamvis nemo vocarat, adest.
Nec licet, & longum est epulas narrare Deorum:
In multo nox est pervigilata mero.
Hi temere errabant in opacæ vallibus (*f*) Idæ:
Pars jacet, & molli gramine membra levat.
15 Hi ludunt, hos somnus habet; pars brachia (*g*) nectit,
Et viridem celeri ter pede pulsat humum.
Vesta jacet, placidamque capit secura quietem,
Sicut erat positum cespite fulta caput.
At ruber hortorum (*h*) custos Nymphasque Deasque
20 Captat; & errantes fertque refertque pedes.
Adspicit & Vestam, dubium Nymphamne putarit,
An scierit Vestam: scisse sed ipse (*i*) negat.

INTERPRETATIO.

Ipse focus parabat panem substratum cineri; & lateres fracti erant positi in solo calido. Inde pistor, & asella quæ agitat molas pumiceas, observat focum & dominam focorum. Omittamne, an memorem tuum probrum, Priape rubicunde? Fabula est referta multi joci. Cybele habens caput cinctum corona turrifera congregat Deos æternos ad sua festa. Convocat etiam Satyros, & Nymphas numina rustica. Silenus adest, quamvis nullus invitasset. Neque fas est, & prolixum foret referre dapes Deorum: nox est exhausta in multo vino. Hi passim vagabantur in vallibus Idæ umbrosæ: pars strata est, & quietem præbet artubus in herba tenera. Hi ludunt, sopor tenet istos; pars jungit lacertos, & ter percutit terram viridem pede levi. Vesta jacet, atque indulget tranquille leni quieti, habens caput sustentatum cespite, sicut erat positum. At ruber custos hortorum insidiatur & Nymphis & Deabus; & fert atque refert pedes vagantes. Videt quoque Vestam, incertum crediderit ne Nympham, an compertam habuerit esse Vestam: verum ipse negat scisse.

NOTÆ.

(a) *Strataque*) Focus stratus erat lateritiis ad coquendum panem. Atque adeo nihil mirum Vestæ, focorum Dominæ, pistores quòd festum colerent.

(b) *Servat*) Observat & celebrat Vestam in foco.

(c) *Pumiceas*) Instar pumicis scabras atque asperas.

(d) *Prætercam*) Coronandorum asinorum caussam est redditurus Naso.

(e) *Turrigerâ*) Nota hæc sunt omnia ex præcedentibus. Primis urbibus turres quia addiderat Cybele turrita exhibetur.

(f) *Idæ*) Festum fingit in Phrygia ad Cybelæ dilectos colles.

(g) *Nectit*) Implicat ad choreas agitandas.

(h) *Custos*) Priapus scil.

(i) *Negat*) Ne audentior videretur.

Spem capit obscœnam, furtimque accedere tentat;
Et fert suspensos corde micante gradus.
Forte senex, quo vectus erat, Silenus asellum
Liquerat ad ripas lene sonantis aquæ.
5 Ibat ut inciperet longi (*a*) Deus Hellesponti;
Intempestivo cum rudit ille sono.
Territa voce gravi surgit Dea: convolat omnis
Turba: per (*b*) infestas effugit ille manus.
(*c*) (Lampsacos hoc animal solita est mactare Priapo:
10 Apta asini flammis indicis exta damus.)
Quem tu, Diva memor, de pane monilibus ornas.
Cessat opus: vacuæ conticuere molæ.
Nomine, quam pretio celebratior, (*d*) arce Tonantis,
Dicam Pistoris quid velit ara Jovis.
15 Cincta premebantur (*e*) trucibus Capitolia Gallis:
Fecerat obsidio jam diuturna famem.
Jupiter ad solium Superis regale vocatis,
Incipe, ait Marti: protinus ille refert:
Scilicet ignotum est, quæ sit fortuna meorum,
20 Et dolor (*f*) hic animi voce querentis eget?
Si tamen, ut referam breviter mala juncta (*g*) pudori,
Exigis: (*h*) Alpino Roma sub hoste jacet.
Hæc est, cui fuerat promissa potentia rerum,
Jupiter? (*i*) hanc terris impositurus eras?

INTERPRETATIO.

Concipit spem turpem, & conatur appropinquare furtim; & fert gressus suspensos corde saliente. Forte senex Silenus liquerat asinum, cui insederat, ad ripas aquæ leviter strepentis. Deus longi Hellesponti incedebat ut faceret initium, cum ille rudis voce inopportuna. Dea excitata sono magno surgit: omnis cœtus convolat: ille evadit per manus infensas. Lampsacus consuevit immolare hoc animal Priapo; præbemus focis viscera idonea asini indicis. Quem tu diva nequaquam ingrata decoras monilibus de pane. Opus intermittitur: molæ inertes requieverunt.

Referam quid indicet altare Jovis Pistoris in arce Tonantis, insignius nomine quam pretio. Capitolia septa feris Gallis urgebantur: obsidio longa jam creaverat inopiam. Jupiter, Cœlestibus citatis ad solium regium, fac initium, inquit Marti: continuo ille reddit: Nimirum incertum est, quæ sit sors meorum, atque hic luctus animi opus habet voce dolentis? Si tamen requiris ut memorem paucis mala juncta dedecori, Roma prostrata est sub hoste Alpino. Hæc est, Jupiter, cui potestas rerum fuerat promissa? Hanc eras præpositurus orbi?

N O T Æ.

(a) *Deus Hellesp.*) Priapus, Lampsacenorum, qui ad Hellespontum jacent, deus.

(b) *Infestas*) Scilicet illic Priapo festum non fiat.

(c) *Lampsacos*) Inepte huc inculcatum Distichon nullus non videt.

(d) *Arce Ton.*) In Capitolio. Cæterum ad Vestæ sacra parum aut nihil spectant quæ subjicit Naso.

(e) *Trucibus*) Sævis Senonibus. Verum nota hæc omnibus ex Historicis.

(f) *Hic*) Meus. Querimoniam habet hæc Ironia.

(g) *Pudori*) Namque Mars belli deus suis opem ferre debuisset.

(h) *Alpino*) Ex Alpibus orto.

(i) *Hanc*) Non sine exprobratione hæc Ironia.

Jam-

Jamque Suburbanos, Hetruscaque (*a*) contudit arma.
Spes erat in cursu: nunc (*b*) Lare pulsa suo est.
Vidimus ornatos (*c*) ærata per atria pictâ
Veste triumphales occubuisse senes.
5 Vidimus Iliacæ (*d*) transferri pignora Vestæ
Sede: (*e*) putant aliquos scilicet esse Deos?
At si respicerent (*f*) qua vos habitatis in arce,
Totque domos vestras obsidione premi;
Nil opis in cura scirent superesse Deorum,
10 Et data sollicitâ thura perire manu.
Atque (*g*) utinam pugnæ pateat locus! arma capessant;
Et, si non poterunt exsuperare, cadant.
Nunc inopes victus (*h*) ignavaque fata timentes
Monte suo clausos barbara turba premit.
15 Tum Venus, & (*i*) lituo pulcher trabeâque Quirinus,
Vestaque pro Latio multa locuta suo.
(*k*) Publica, respondit, cura est pro mœnibus istis,
Jupiter: & pœnas Gallia victa dabit.
Tu modo, quæ desunt fruges, superesse putentur,
20 Effice: nec sedes desere, Vesta, tuas.

INTERPRETATIO.

Jamque subegit suburbanos & arma Tusca. Spes erat in cursu: nunc ejecta est domo sua. Conspeximus per atria ærata senes triumphales insignes veste picta morti traditos. Vidimus pignora Vestæ Iliacæ moveri loco. Credunt scilicet aliquos Deos esse? At si cogitarent qua in arce vos degitis, totque vestras sedes urgeri obsidione, intelligerent nihil restare auxilii in cura Deorum, & thura oblata manu pia frustra esse. Atque utinam locus detur prælio! Sumant arma; atque, si non poterunt vincere, occumbant. Nunc agmen barbarum urget coactos in monte suo, destitutos alimentis, atque metuentes mortem inertem. Tum Venus & Quirinus decorus lituo & trabea, atque Vesta protulerunt multa pro Latio suo. Jupiter reposuit, Cura est pro muris istis, & Gallia subacta persolvet pœnas. Tu tantum Vesta, fac fruges, quæ desiderantur, credantur abundare, neque relinque tuas domos.

NOTÆ.

(a) *Contudit*) Roma *scil.*

(b) *Lare*) Pro domo, ut passim.

(c) *Ærata*) In vestibulis ædium ante æratas januas. Per eam vero a Gallis calamitatem, majores natu, amplissimis usi honoribus, in forum coeunt. Ibi devovente Pontifice diis se Manibus consecrant: statimque in suas quisque ædes regressi, sicut in trabeis erant, & amplissimo cultu, in curulibus sellis sese posuerunt, ut quum veniret hostis in sua dignitate morerentur. Quanquam paulo aliter ab aliis res ista refertur.

(d) *Transferri*) Ad Ceritea sacra sua Vestæ Virgines abstulerunt.

(e) *Putant*) Galli *scil.*

(f) *Qua in*) Capitolio *scilicet* in primis.

(g) *Utinam*) Quasi exprobret esse adhuc aliquid opis Romanis aperandum, modo ne sint in Deorum arce conclusi. Iratus loquitur Deus belli.

(h) *Ignava*) Fame mori.

(i) *Lituo*) Quo bacillo sine nodo, adunco leviterque a summo inflexo, auguratus insigni, usus quoque Romulus cum primum Urbis regionem descripsit.

(k) *Publica*) Ad omnes Deos spectat.

Quodcunque est Cereris (*a*) solidæ, (*b*) cava machina frangat;
Mollitamque manu (*c*) duret in igne focus.
Jusserat: & fratris (*d*) virgo Saturnia jussis
Annuit; & mediæ tempora noctis erant.
5 Jam ducibus somnum dederat labor: increpat illos
Jupiter: & sacro, quid velit, ore docet:
Surgite, & in medios de summis arcibus hostes
Mittite, (*e*) quam minime tradere vultis, opem.
Somnus abit, quæruntque novis (*f*) ambagibus acti,
10 Tradere quam nolint, & jubeantur, opem.
Ecce, Ceres visa est: jaciunt Cerealia dona.
Jacta super galeas scutaque longa sonant.
Posse fame vinci spes excidit: hoste repulso
(*g*) Candida Pistori ponitur ara Jovi.
15 Forte revertebar festis Vestalibus illac,
Quà Nova Romano nunc Via juncta Foro est.
Huc pede matronam vidi descendere nudo:
Obstupui tacitus sustinuique gradum.
Sensit anus vicina loci: jussumque sedere
20 Alloquitur, quatiens voce tremente caput.
Hoc, ubi nunc fora sunt, udæ tenuere paludes:
Amne redundatis fossa madebat aquis.
Curtius ille lacus, siccas qui sustinet (*h*) aras,
Nunc solida est tellus, sed lacus ante fuit.

INTERPRETATIO.

Cava machina conterat quodcunque est farris integri, atque focus solidet subactum manu. Monuerat, & virgo Saturnia obtemperat monitis fratris, atque tempora erant mediæ noctis. Labor jam induxerat soporem ducibus. Jupiter objurgat illos; atque indicat ore sacro quid velit: Surgite, atque mittite in medios hostes, de supremis arcibus, auxilium, quod minime vultis dare. Sopor recedit: atque ducti inauditis ambagibus, quærunt quod auxilium nolint dare, & monentur. En fruges vitæ sunt. Mittunt munera Cerealia. Missa super casides & vastos clypeos strepunt. Spes periit posse subigi inopia: Hoste profligato altare splendidum statuitur Jovi Pistori. Forte redibam festis Vestalibus illac, quà via Nova nunc juncta est foro Romano. Adverti matronam huc contendere pede nudo: Obstupui tacitus, & repressi gressus. Anus vicina loci vidit, atque concutiens caput alloquitur me monitum voce tremente. Paludes humidæ insederunt hoc, ubi nunc sunt fora: fossa madebat aquis exundantibus fluvio. Ille lacus Curtius, qui fert altaria sicca, est nunc terra firma, sed fuit prius lacus.

NOTÆ.

(a) *Solidæ*) Fruges nondum contritas molæ subjiciendas esse admonet.

(b) *Cava mac.*) Mola.

(c) *Duret*) Ut fiat panis.

(d) *Virgo sat.*) Vesta.

(e) *Quam*) Panem scil. cujus magna erat inopia.

(f) *Ambag.*) Obscuris Jovis monitis.

(g) *Candida*) Marmorea.

(h) *Aras*) Pro ara posuit Saturni, quæ in lacu Curtii.

Quà

Quà (*a*) Velabra solent in Circum ducere pompas,
Nil præter salices cassaque canna fuit.
Sæpe (*b*) suburbanas rediens conviva per undas
Cantat, & ad nautas ebria verba jacit.
5 Nondum conveniens diversis iste figuris
Nomen ab averso ceperat amne (*c*) Deus.
Hîc quoque lucus erat juncis & arundine densus,
Et pede velato non adeunda palus.
Stagna recesserunt, & aquas sua ripa coercet:
10 Siccaque nunc tellus: mos tamen inde manet.
Reddiderat caussam: Valeas, anus optima, dixi:
Quod superest ævi, molle sit omne, tui.
Cætera jam pridem didici puerilibus annis;
Non tamen idcirco prætereunda mihi.
15 Mœnia Dardanides nuper nova fecerat (*d*) Ilus:
Ilus adhuc Asiæ dives habebat opes.
Creditur armiferæ (*e*) signum cæleste Minervæ
Urbis in Iliacæ desiluisse juga.
Cura videre fuit: (*f*) vidi templumque locumque.
20 Hoc superest illi: (*g*) Pallada Roma tenet.
Consulitur (*h*) Smintheus: lucoque obscurus opaco
Hos non mentito reddidit ore sonos:

INTERPRETATIO.

Nihil fuit præter salices, & arundines fractæ quà Velabra consueverunt ducere pompas in Circum. Sæpe conviva revertens per undas suburbanas canit, & jactat dicta ebria nautis. Nondum iste Deus sumserat nomen aptum variis figuris a fluvio averso. Hic etiam erat lucus spissus juncis & cannis, & palus non penetranda pede tecto. Stagna recesserunt, & sua ripa continet aquas: atque terra nunc arida; tamen consuetudo inde superest. Ediderat rationem. Valeas, anus optima, dixi; omne quod superest temporis tui sit lætum. Dedici tum jam dicta reliqua ætate puerili: non tamen ideo sunt mihi silentio prætermittenda. Ilus Dardanides nuper posuerat novos muros: opulentus Ilus fruebatur adhuc divitiis Asiæ. Simulacrum cæleste Palladis armigeræ dicitur decidisse in colles Urbis Iliacæ. Desiderio ductus sum videndi; adspexi & delubrum & locum: Hoc manet adhuc illi: Roma habet Palladem. Smintheus consulitur; atque tectus luco obscuro protulit has voces ore non mendaci.

NOTÆ.

(a) *Velabra*) Eo nomine a vehendo dictus ille locus per quem in Circum ibatur, quia olim fluvio crebro exundante, eo loco trajectus esset in forum: trajectum autem Romani appellabant Velaturam.

(b) *Suburban.*) Tiberis exundantis.

(c) *Deus*) Vertumnus, quem ab amnis Tiberini mutato cursu sic dictum finxerunt etiam alii.

(d) *Ilus*) Troïs filius, Dardani pronepos, qui Ilium aut primus condidit, aut instauravit.

(e) *Signum*) Palladium *scil.* quod nulla mortali elaboratum industria vetustas credidit.

(f) *Vidi*) Quo tempore opinor in exilium profectus.

(g) *Pallada*) Palladium.

(h) *Smintheus*) Apollinem dicit qui in urbe Cyrissa, ut Strabo refert, apud Trojam, delubrum habuit, ubi ejus statua, sub cujus pedibus σμίνθος mus erat, quòd illud genus aliquando sustulisset.

Æthe-

(*a*) Æthercam servate Deam; servabitis Urbem:
Imperium secum transferet illa loci.
Servat, & inclusam summa tenet Ilus in arce:
Curaque ad hæredem (*b*) Laomedonta venit.
5 Sub Priamo servata parum: sic (*c*) ipsa volebat,
Ex quo judicio forma revicta sua est.
Seu (*d*) genus Adrasti, seu furtis aptus Ulysses,
Seu pius Æneas, eripuisse datur.
(Auctor in incerto: (*e*) res est Romana: tuetur
10 Vesta, quòd (*f*) assiduo lumine cuncta videt.)
Heu quantum timuere Patres, (*g*) quo tempore Vesta
Arsit, & est adytis obruta pæne suis!
Flagrabant sancti sceleratis ignibus ignes:
Mistaque erat flammæ flamma profana piæ.
15 Attonitæ flebant demisso crine ministræ:
Abstulerat vires corporis ipse timor.
Provolat in medium, & magna, Succurrite, voce,
Non est auxilium flere, (*h*) Metellus ait.
Pignora virgineis fatalia tollite palmis:
20 Non ea sunt voto, sed rapienda manu.
Me miserum! dubitatis? ait: dubitare videbat,
Et pavidas posito procubuisse genu.

INTERPRETATIO.

Custodite Deam cælestem, custodietis Urbem: illa transportabit secum potestatem loci. Ilus custodit, & tenet clausam in suprema arce: atque ea cura descendit ad hæredem Laomedontem. Sub Priamo incaute fuit *custodita: Ipsa ita cupiebat, ex quo pulchritudo sua superata est judicio. Seu genus Adrasti, seu Ulysses paratus ad clandestina, seu pius Æneas dicitur sustulisse. Auctor* est *in dubio. Res est Romana: Vesta servat, cum cernat omnia lumine inextincto. Heu quantum Patres metuerunt, quo tempore Vesta flagravit, & est fere oppressa suis sacrariis. Flammæ sacræ absumebantur flammis scelestis; atque ignis impurus erat confusus cum igne sacro. Sacerdotes stupefactæ lacrymabantur capillis sparsis: ipse metus subtraxerat vires corporis. Metellus procurrit in medium, atque inquit elata voce, Opem ferte, lugere non est auxilium. Auferte pignora fatalia manibus virgineis: Ea non sunt tollenda voto sed manu. Me infelicem! Hæretis? inquit. Cernebat hærere, atque timidas procubuisse genu flexo.*

N O T Æ.

(a) *Æthercam*) Palladis simulacrum cælo delapsum, quod Trojani quandiu servassent, urbs sua capi non poterat.

(b) *Laomed.*) Qui Ili hæres & filius, cujus adeoque Palladium imperii pignus cura fuit servandi.

(c) *Ipsa*) Pallas *scil.* Trojanis ob iniquum sibi Paridis judicium infensa.

(d) *Genus Adrasti*) Diomedes est Adrasti nepos, qui cum Ulysse Palladium Trojà surripuisse dicitur.

(e) *Res*) *Palladium ad Romanos pertinet.* Quanquam & aliæ urbes sibi vendicarunt.

(f) *Assidua*) Siquidem inextinctus Ignis.

(g) *Quo temp.*) Anno *scil.* Urbis 512. Q. Lutatio & A. Manlio Consulibus.

(h) *Metellus*) Qui Pontifex Maximus, divinitus quasi missus, ut videre est apud Valer. Maximum.

Hau-

Haurit aquas: tollensque manus, Ignoscite, dixit,
Sacra: vir intrabo (*a*) non adeunda viro.
Si scelus est; in me commissi pœna redundet.
Sit capitis damno Roma (*b*) soluta mei.
5 Dixit, & irrupit: factum (*c*) Dea rapta probavit;
Pontificisque sui munere tuta fuit.
Nunc bene lucetis sacræ sub (*d*) Cæsare flammæ:
Ignis in (*e*) Iliacis nunc erit, estque, focis.
Nullaque dicetur vittas (*f*) temerasse sacerdos
10 Hoc Duce: nec (*g*) viva defodietur humo.
Sic incesta perit: quia quam violavit, in illam
Conditur: & Tellus Vestaque numen idem est.
Tum sibi (*h*) Callaico Brutus cognomen in hoste
Fecit, & Hispanam sanguine tinxit humum.
15 (*i*) Scilicet interdum miscentur tristia lætis;
Ne populum toto pectore festa juvent.
(*k*) Crassus ad Euphraten Aquilas, natumque, suosque
Perdidit: & leto est ultimus ipse datus.
Parthe, quid exsultas? dixit (*l*) Dea: signa remittes:
Quique necem Crassi vindicet, (*m*) ultor erit.

INTERPRETATIO.

Petit aquas; atque elevans palmas: Parcite Sacra, inquit: mas subibo non tangenda mari. Si flagitium est; supplicium facti recidas in me; Roma sit expers damni mei capitis. Dixit, atque irruit: Dea sublata probavit facinus: atque fuit intacta beneficio sui Pontificis. Nunc ignes sacri feliciter splendetis sub Cæsare: nunc flamma erit in aris Iliacis, atque est. Nulla ministra feretur violasse vittas hoc Duce; neque tegetur terra viva. Ita perit impudica; quia illâ tegitur quam inquinavit: atque Terra & Vesta est eadem Dea. Brutus tum paravit tibi cognomen in hoste Callaico, & infecit terram Hispanam sanguine. Verum enim vero lugubria nonnunquam miscentur festivis, ne festa juvent populum toto corde. Crassus amisit ad Euphraten Aquilas, & filium, & suos, atque ipse est postremus interfectus. Parthe, quamobrem triumphas? inquit Dea: Restitues signa: atque vindex erit, qui ulciscatur mortem Crassi.

NOTÆ.

(a) *Non adeunda*) Vetitus *scil.* maribus ingressus in Vestæ adyta, ubi Ignis, Palladium, aliaque arcana imperii pignora.

(b) *Soluta*) Libera ab omni scelere, atque omni periculo.

(c) *Dea*) Atque insuper Senatus, qui præter cætera, ut curru ad curiam veheretur, rem pretii quantivis, concessit.

(d) *Cæsare*) Qui Pontifex Maximus multa beneficia in Vestales contulit, quæ habes apud Sveton.

(e) *Iliacis*) Vestæ Iliacæ.

(f) *Temerasse*) Impudicitiâ *scil.*

(g) *Viva defod.*) Quo supplicio afficiebantur Vestales, quæ virginitatem suam prodidissent.

(h) *Callaico*) Anno Urbis 618. D. Junius Brutus sexaginta Gallœcorum seu Callaicorum millia, qui Lusitanis auxilio venerant, aspero & difficili bello oppressit; ex quo *Callaicus* seu *Gallæcus* dictus.

(i) *Scilicet interd.*) Nescio quid mali istud apportabit.

(k) *Crassus*) De eo supra.

(l) *Dea*) Vesta, cujus festum celebratur.

(m) *Ultor*) Iste in Augusti gratiam.

At

AT (*a*) simul auritis (*b*) violæ demuntur asellis,
Et Cereris fruges aspera (*c*) saxa terunt;
Navita puppe sedens, (*d*) Delphina videbimus, inquit,
Humida cum pulso nox erit orta die.
5 JAm, (*e*) Phryx, a nupta quereris, Tithone, (*f*) relinqui;
Et vigil Eois (*g*) Lucifer exit aquis.
Ite, bonæ matres (vestrum Matralia festum),
Flavaque (*h*) Thebanæ reddite liba Deæ.
(*i*) Pontibus & magno juncta est celeberrima Circo
10 Area, quæ posito de bove (*k*) nomen habet.
Hac ibi luce ferunt Matutæ sacra parenti
Sceptriferas (*l*) Servi templa dedisse manus.
Quæ Dea sit: quare famulas a limine templi
Arceat, (*m*) (arcet enim) libaque tosta petat;
15 Bacche, racemiferos hederâ redimite capillos,
(Si domus (*n*) illa (*o*) tua est) dirige navis iter.
Arserat (*p*) obsequio Semele Jovis: accipit Ino
Te, puer; & summâ sedula nutrit ope.

INTERPRETATIO.

AT cum primum violæ deripiuntur asinis auritis, & scabræ molæ frangunt munera Cereris, nauta sedens in puppe dicit, Aspiciemus Delphinum, cum nox uda erit orta, die exstincto.

JAM doles, Phryx Tithone, deseri a conjuge; atque Lucifer experrectus prodit ex aquis Eois. Concedite, bonæ Matres, (Matralia vestrum festum) atque offerte flava liba Deæ Thebanæ. Area celeberrima, quæ habet cognomen de tauro collocato, est contigua pontibus & magno Circo. Dicunt manus sceptriferas Servii ibi posuisse delubra hac die matri Matutæ. Doce semitam navis, Bacche, qui habes crines racemiferos coronatos hedera (si illa domus est tua) doce inquam, Quæ Dea sit; quamobrem prohibeat ancillas a limine ædis (namque prohibet) & poscat liba tosta. Semele flagraverat obsequio Jovis. Ino accipit te, infans, atque diligens educat maxima ope.

NOTÆ.

(a) *Simul*) Quarto Idus Columella etiam Delphini facit ortum vespertinum.

(b) *Violæ*) Quæ, Vestali die, coronatis pane asinis affiguntur.

(c) *Saxa*) Molæ, quæ ab asinis versantur.

(d) *Delphina*) De quo sidere videsis in superioribus.

(e) *Phryx*) Trojanus enim Tithon Laomedontius.

(f) *Relinqui*) Quia exsurgit Aurora conjux.

(g) *Lucifer*) Veneris stella, de qua toties, quæ Solis ortum præcedit.

(h) *Thebanæ*) Ino enim, quæ & *Leucothea* Græcis, Romanis *Matuta*, Cadmi Thebarum regis filia.

(i) *Pontibus*) Locum describit, ubi Matutæ templum.

(k) *Nomen*) Boarium dicitur.

(l) *Servi*) Servium ipsum sextum Romanorum regem.

(m) *Arcet enim*) Nisi quòd unam admittit, quam iterum matronæ pugnis cæsam a templi limine ejiciunt.

(n) *Illa*) Ex qua Matuta fuit.

(o) *Tua*) Fuit Ino Bacchi matertera, siquidem Semeles, Bacchi matris, soror.

(p) *Obsequio*) Quia eadem Majestate qua ad Junonem, istud ipsâ petente Semele, Jupiter accessit, unde & flagravit.

Intu-

Intumuit Juno, (*a*) rapta quòd pellice natum
Educet: at (*b*) sanguis (*c*) ille sororis erat.
(*d*) Hinc agitur furiis (*e*) Athamas, & imagine (*f*) falsa:
Tuque cadis patria, parve Learche, manu.
5 Mœsta Learcheas mater tumulaverat umbras;
Et dederat miseris omnia justa rogis.
Hæc quoque, funestos ut erat laniata capillos,
Prosilit; & cunis te, (*g*) Melicerta, rapit.
(*h*) Est spatio contracta brevi, freta (*i*) bina repellit;
10 Unaque pulsatur terra duabus aquis.
Huc venit insanis natum complexa lacertis;
Et secum e celso mittit in alta jugo.
Excipit illæsos (*k*) Panope centumque sorores;
Et placido lapsu per sua (*l*) regna ferunt.
15 (*m*) Nondum Leucotheë, nondum puer (*n*) ille Palæmon
Vorticibus densi Tybridis (*o*) ora tenent.
(*p*) Lucus erat: dubium Semelæ Stimulæne vocetur;
(*q*) Mænadas Ausonias (*r*) incoluisse ferunt.

INTERPRETATIO.

Juno irata est, quòd alat filium sublata adultera. At ille erat sanguis germana. Hinc Athamas agitatur furiis, & fictis simulacris; tuque, parve Learche, procumbis manu paterna. Tristis mater condiderat Umbras Learcheas, & miserat omnia justa tristibus pyris. Hæc etiam provolat ut erat, habens comam funestam discerptam, & aufert te ex cunis, Melicerta. Una terra est coarctata in parvum spatium, arcet duo maria, & teritur duabus aquis. Huc venit complexa filium furiosis brachiis, atque dejicit secum in profundum ex sublimi vertice. Panope & centum sorores excipiunt incolumes, atque ferunt leni cursu per sua regna. Nondum Leucothea, nondum ille puer Palæmon possident ostia Tybridis frequentis vorticibus. Lucus erat; incertum appelletur Semelæ an Stimulæ: dicunt Mænadas Ausonias celebrasse.

NOTÆ.

(a) *Rapta*) Jovis igne extinctæ.

(b) *Sanguis*) Cujus lege tenebatur.

(c) *Ille*) Bacchus *scilicet*.

(d) *Hinc*) Ex eo quod Bacchum Ino educabat; atque ideo Juno irâ intumuerat.

(e) *Athamas*) Qui Inûs maritus, Rex Thebarum.

(f) *Falsa*) Cum leænæ catulum existimaret.

(g) *Melicerta*) Filium suum alterum furiis quoque actis rapit.

(h) *Est spatio*) Isthmum Achaicum circumscribit, unde se cum nato in mare præcipitem dedit Ino.

(i) *Bina*) Ionium atque Ægæum.

(k) *Panope*) Nympha maris, Nerei & Doridis filia.

(l) *Regna*) Maria *scil.* ubi quoque in Deos mutati Ino & Melicerta.

(m) *Nondum Leucoth.*) Mortalis adhuc Ino, nec Dea facta nomine Leucotheæ.

(o) *Ille*) Melicerta *scilicet* qui neque adhuc Palæmon Græcorum, vel Portunus Latinorum.

(o) *Ora*) Ostia Tiberina.

(p) *Lucus*) De eo vetus memoria in Sexto Ruffo, & in hoc antiquo marmore

DIIS MANIBUS
M. CÆCILIO SP. F. SUO RUFO
SOLIARIO AB LUCO SEMELES, &c.

(q) *Mænadas*) Bacchi Sacerdotes Latinas, quæ Orgya celebrabant.

(r) *Incoluisse*) Ibi sacra celebrabant.

Quærit ab his Ino, (*a*) quæ gens foret. Arcadas esse
Audit; & Evandrum sceptra tenere loci.
Dissimulata Deam Latias (*b*) Saturnia Bacchas
Instimulat fictis insidiosa sonis:
5 O nimium faciles, o toto pectore captæ,
Non venit (*c*) hæc nostris hospes amica choris.
Fraude petit: sacrique parat cognoscere ritum.
Quo possit pœnas pendere, (*d*) pignus habet.
Vix bene desierat: complent ululatibus auras
10 (*e*) Thyades effusis per sua colla comis:
Injiciuntque manus, puerumque revellere pugnant.
Quos (*f*) ignorat adhuc, invocat illa Deos:
Dîque, virique loci, miseræ succurrite matri.
Clamor Aventini saxa propinqua ferit.
15 Appulerat ripæ vaccas (*g*) Oetæus (*h*) Iberas.
Audit; & ad vocem concitus urget iter.
Herculis adventu, quæ vim modo ferre parabant,
Turpia fœmineæ terga dedere fugæ.
(*i*) Quid petis hinc (cognorat enim), (*k*) matertera Bacchi?
20 An (*l*) numen quod me, te quoque vexat, ait?
Illa docet partim; partim præsentia (*m*) nati
Continet: & furiis in scelus îsse pudet.

INTERPRETATIO.

Ino petit ab his, quæ natio esset; accipit esse Arcades, atque Evandrum tractare sceptra loci. Saturnia insidiosa, tectâ Divinitate, provocat Bacchas Latinas falsis vocibus: O nimium credulæ, o insipientes tota mente, hæc peregrina non adest favens nostris cœtibus. Dolo exquirit; & instituit cognoscere morem sacri. Habet pignus quo possit exsolvere pœnas. Vix bene absolverat: Thyades implent aerem vociferationibus, capillis sparsis per sua colla: Atque immittunt manus, & certant abripere adolescentem. Illa implorat opem Deorum, quos adhuc non cognoscit; Diique, inquit, *virique loci, præbete auxilium infelici matri. Vox contudit rupes vicinas Aventini. Oetæus admoverat juvencas Iberas littori. Accipit vocem, & commotus accelerat gradus ad eam. Quæ modo incœperant vim facere, verterunt terga turpia fugæ fœmineæ accessu Herculis. Quid hinc petis matertera Bacchi? namque agnoverat. An numen quod me torquet,* inquit, *urget te etiam? Illa refert partim, partim præsentia filii coercet; atque pudet abreptam fuisse in facinus furiis.*

NOTÆ.

(a) *Quæ gens*) Quæ scil. ea loca teneret.

(b) *Saturnia*) Juno scil. quæ sub fœmineæ larva latebat.

(c) *Hæc*) Ino scil.

(d) *Pignus*) Melicertam scil. Inûs filium.

(e) *Thyadis*) Mænades, Bacchæ, quæ a Θύω *sacrifico, impetu feror*, sic dictæ.

(f) *Ignorat*) Peregrina Ino Deos Italos non noverat.

(g) *Oetæus*) Hercules, qui post fata in Oeta Thessaliæ monte combustus est.

(h) *Iberas*) Geryonis Iberi seu Hispani vaccas in Italiam egisse Herculem sæpius vidimus.

(i) *Quid petis*) Verba sunt Herculis ad Inonem.

(k) *Matertera*) Omnino, siquidem Ino soror Semeles matris Bacchi.

(l) *Numen*) Juno scil. quæ utrique Herculi atque Inoni infesta.

(m) *Nati*) Melicertæ, in cujus conspectu de furiis suis nolebat verba facere.

Ku-

Rumor (ut est velox) agitatis pervolat alis:
Estque (*a*) frequens, Ino, nomen in ore tuum.
(*b*) Hospita Carmentis fidos intrasse penates
Diceris, & longam deposuisse famem.
5 Liba suâ properata manu (*c*) Tegeæa sacerdos
Traditur in subito cocta dedisse foco.
Nunc quoque liba juvant festis Matralibus (*d*) illam.
Rustica sedulitas gratior arte fuit.
(*e*) Nunc, ait, o (*f*) vates, venientia fata (*g*) resigna,
10 Qua licet: hospitiis hoc, precor, adde meis.
Parva mora est: (*h*) cælum vates ac numina sumit;
Fitque (*i*) sui toto pectore plena Dei.
Vix illam subito posses cognoscere; tanto
(*k*) Sanctior, & tanto, quàm modo, major erat.
15 Læta canam: gaude defuncta laboribus, Ino,
Dixit; & huic populo dextera semper ades.
Numen eris pelagi: natum quoque pontus habebit.
In vestris aliud sumite nomen aquis.
Leucothëe Graiis, Matuta vocabere nostris.
20 In portus nato jus erit omne tuo.
Quem nos Portunum, (*l*) sua lingua Palæmona dicet.
Ite, precor, nostris æquus uterque locis.
Annuerant: promissa fides: posuere labores.
Nomina mutarunt: hic Deus, illa Dea est.

INTERPRETATIO.

Fama, ut est levis, excurrit alis motis: atque nomen tuum, Ino, est crebrum in ore. Advena diceris subiisse fidam domum Carmentis, & sedasse longam famem. Sacerdos Tegeæa creditur obtulisse liba properanter parata sua manu, excocta in foco subitaneo. Nunc etiam liba placent illi festis Matralibus. Diligentia rustica magis placuit arte. Nunc, inquit, o Vates, aperi, quantum conceditur, fata futura; adjice hoc, quæso, meis hospitiis. Exiguum excurrit spatium; vates concipit cælum ac numina, atque repletur suo Deo per totum pectus. Vix posses illam statim cognoscere, tanto erat sanctior, & tanto major quàm modo. Cantaba festiva; Lætare, inquit, Ino, exantlatis laboribus; atque ades semper propitia huic genti. Dea eris maris: mare possidebit etiam filium. Capite aliud nomen in vestris aquis. Appellaberis Leucothea a Græcis, Matuta a nostris. Omne erit jus in portus filio tuo. Sua lingua vocabit Palæmonem, quem nos Portunum. Ite, oro, uterque favens nostris sedibus. Assensum præbuerant: fides data: destiterunt a laboribus. Mutarunt nomina: hic est Deus, illa Dea.

NOTÆ.

(a) *Frequens*) Inûs fama per Latium sparsa.
(b) *Hospita*) De Inone loquitur.
(c) *Tegeæa*) Carmentis, a Tegea Arcadiæ oppido.
(d) *Illam*) Inonem *scil.* seu Matutam Deam.
(e) *Nunc*) Postquam sedata fames.
(f) *Vates*) Carmentim alloquitur.
(g) *Resigna*) Aperi.
(h) *Cælum vat.*) Cælesti afflata est numine.
(i) *Sui*) Apollinis *scil.*
(k) *Sanctior*) *Augustior.*
(l) *Sua*) Græca *scil.*

Cur vetet ancillas accedere, quæritis? odit.
Principiumque odii, si sinat ipsa, canam.
Una ministrarum solita est, (a) Cadmei, tuarum
Sæpe sub amplexus conjugis ire tui.
5 Improbus hanc Athamas furtim dilexit: ab (b) illa
Comperit agricolis semina tosta (c) dari.
(d) Ipsa quidem fecisse negat, sed fama recepit.
Hoc est cur odio sit tibi serva manus.
Non tamen hanc pro stirpe sua pia mater adoret:
10 Ipsa (e) parum felix visa fuisse parens.
(f) Alterius prolem melius mandabitis illi.
Utilior Baccho quàm fuit ipsa suis.
(g) Hanc tibi, quo properas, memorant dixisse, (h) Rutili?
Luce mea (i) Marso Consul ab hoste cades.
15 Exitus accessit verbis: flumenque (k) Telonum
Purpureo mistis sanguine fluxit aquis.
Proximus annus erat: (l) Pallantide cæsus eadem
(m) Didius hostiles ingeminavit opes.

INTERPRETATIO.

Petitis quamobrem prohibeat famulas adesse? Odio habet; atque, si ipsa patiatur, dicam causam odii. Cadmei, una tuarum famularum consuevit sæpe venire sub amplexus tui mariti. Scelestus Athamas hanc secreto amavit; intellexit ab illa semina cocta tradi colonis. Ipsa quidem diffitetur: verum rumor admisit. Hoc est quamobrem serva manus sit tibi odio. Genitrix tamen pia ne hanc invocet pro sua sobole: ipsa visa mater parum beata. Felicius commendabitis illi stirpem alterius. Ipsa fuit melior Baccho, quàm suis. Dicunt hanc tibi dixisse, Rutili, Quo festinas? Procumbes ab hoste Marso, Consul, die mea. Eventus additus dictis: atque amnis Telonus fluxit aquis mistis cruore purpureo. Sequens annus venerat: Didius mactatus eadem die auxit vires hostiles.

NOTÆ.

(a) *Cadmei*) Ino Cadmi filia.

(b) *Illa*) Ancilla *scil.* quam Antipheram dictam volunt.

(c) *Dari*) Inùs jussu: uti ex superioribus intelleximus.

(d) *Ipsa*) Ino.

(e) *Parum*) Quia alterum filium a patre occisum vidit, cum altero ipsa in mare se præcipitem dedit.

(f) *Alter.*) Liberos fratrum aut sororum.

(g) *Hanc*) Matutam *scil.* Fabulam incœptat.

(h) *Rutili*) Hic P. Rutilius Lupus Consul anno ab Urbe 663.

(i) *Marso*) Miratur clariss. Neapolis quamobrem Marsorum potius quàm Lucanorum aut aliorum sociorum qui adversus Romam insurrexerunt meminerit. Rationem habet Cicero, qui sociale bellum *Marsicum* quoque dici sit, quòd *Marsi* primum arma sumsissent.

(k) *Telonum*) Hic Telonus aut Tolenus fluvius Marsorum, quem haud procul a Lisi fuisse, aut in eum confluxisse ex eo conjicias, quòd ad hunc Rutilium cum 8. millibus Romanorum captum nonnulli scripserint.

(l) *Pallantide eadem*) Eadem Aurora. Eodem die.

(m) *Didius*) Neque clariss. vir. Neapolis atque Heinsius sese hinc expediunt; neque ipse quod certum sit huc possim adducere.

Lux

Lux eadem, (*a*) Fortuna, tua est, auctorque, locusque.
Sed (*b*) superinjectis quis latet æde togis?
(*c*) Servius est: hoc constat enim: sed caussa latendi
Discrepat; & dubium me quoque mentis habet.
5 Dum (*d*) Dea furtivos timide profitetur amores;
Cælestemque homini concubuisse pudet;
(*e*) (Arsit enim magno correpta cupidine Regis,
Cæcaque in hoc uno (*f*) non fuit illa viro)
Nocte domum parvâ solita est intrare fenestrâ:
10 Unde Fenestellæ nomina porta tenet.
Nunc pudet, & vultus velamine celat amatos:
Oraque sunt multâ regia tecta togâ.
An magis est verum, post Tullî funera plebem
(*g*) Confusam placidi morte fuisse ducis?
15 Nec modus ullus erat; crescebat (*h*) imagine luctus;
Donec eam positis occulere togis.
Tertia caussa mihi spatio majore canenda est:
Nos tamen adductos (*i*) intus agemus equos.
(*k*) Tullia, (*l*) conjugio sceleris mercede peracto,
20 His solita est dictis exstimulare virum:
Quid juvat esse pares, te nostræ (*m*) cæde sororis,
Meque tui fratris, si pia vita placet?

INTERPRETATIO.

Fortuna, Dies eadem, atque auctor, & sedes sunt tibi. Verum quis tegitur in tuo templo, vestibus superstratis? Servius est; istud enim certum est: verum ratio latendi dissidet, & tenet me etiam incertum animi. Dum Dea cunctanter agnoscit secretos amores, & pudet divam concubuisse latus mortali: (Namque incensa est, mota magno desiderio Regis, atque illa non fuit cæca in illo solo viro:) consuevit ingredi domum nocte per exiguam fenestram; ex qua porta habet nomina Fenestellæ. Nunc pudet, & tegit faciem dilectam velamine; vultusque regii sunt conditi multa veste. An certius est, populum turbatum fuisse obitu lenis regis, post fata Tullii? Neque ullus modus erat: dolor augebatur per simulacrum ejus, *donec illud condiderunt vestibus superstratis. Tertia caussa proferenda est a me majore area: nos tamen agitabimus equos impulsos intus. Tullia, conjugio præmio facinoris absoluto, solita est urgere maritum his verbis: Quid interest esse æquales, te nece nostra germanæ, meque tui fratris, si vita proba grata est?*

NOTÆ.

(a) *Fortuna*) Cognomine Virilis, cui Servius Tullius delubrum in foro boario posuit.

(b) *Superinj.*) In Fortunæ templo Servii Tullii ligneum simulacrum fuit velato togâ capite, caussis quas mox subjiciet Naso.

(c) *Servius*) Romanorum rex sextus.

(d) *Dea*) Fortuna *scil.*

(e) *Arsit*) Sic vulgo creditum, ex eo forte, quòd illi regi maxime favit fortuna.

(f) *Non fuit*) Fortuna quæ cæca ideo dicitur, quod merentes deprimat, indignos extollet, in Tullio non fuit cæca, quæ usque bene merenti propitia fuit.

(g) *Confusam*) Turbatam nimio mœrore.

(h) *Imagine*) Servii viso simulacro.

(i) *Intus*) Ut minori gyro current.' Metaph. a Circo, qua, utcumque pluribus, quàm fieri possit tamen breviss me acturum Nasonem, intelligitur.

(k) *Tullia*) Servii Tullii scelestissima filia.

(l) *Conjugio*) Quo moribus simili Tarquinio Superbo Tullia juncta est.

(m) *Cæde*) Veneno uterque sublati dicuntur.

Vi-

Vivere debuerant & vir meus & tua conjux,
Si nullum ausuri majus eramus opus.
Et caput & regnum facio (*a*) dotale parentis.
Si vir es, i, dictas exige dotis opes.
5 (*b*) Regia res scelus est: socero cape regna necato:
Et nostras patrio sanguine tinge manus.
Talibus (*c*) instinctus solio privatus in alto
Sederat: attonitum vulgus ad arma ruit.
Hinc cruor, hinc cædes: (*d*) infirmaque vincitur ætas.
10 (*e*) Sceptra gener socero rapta Superbus habet.
Ipse (*f*) sub Esquiliis, ubi erat sua regia, cæsus
Concidit in dura sanguinolentus humo.
(*g*) Filia carpento patrios initura penates,
Ibat per medias alta feroxque vias.
15 Corpus ut adspexit, lacrymis auriga profusis
Restitit: hunc tali corripit illa sono.
Vadis? an exspectas pretium pietatis amarum?
Duc, inquam, invitas ipsa per ora rotas.
(*h*) Certa fides facti: dictus Sceleratus ab illa
20 Vicus, & æternâ res ea pressa notâ.
Post tamen hoc ausa est (*i*) templum monumenta parentis
Tangere: mira quidem, sed tamen acta loquar.
Signum erat in solio residens sub imagine Tullî:
Dicitur hoc oculis opposuisse manum.

INTERPRETATIO.

Si nullum majus facinus eramus incœpturi, maritus meus, & tua uxor debuerant vivere. Facio caput & regnum patris mei *dotem. Si fortis es, ito, repete opes dotis. Facinus est res regia. Invade imperium socero mactato: & infice nostras manus sanguine patrio. Excitatus hujusmodi* dictis *privatus sederat in excelso solio: plebs trepida fertur in arma. Hinc cruor, hinc strages; atque ætas debilis superatur. Superbus gener obtinet sceptra sublata socero suo. Ipse mactatus sub Esquiliis, ubi sua basilica erat, cecidit sanguine infectus in terra aspera. Nata ingressura domum paternam vehebatur pilento per medias vias sublimis atque superbiens. Auriga cum vidit corpus restitit lacrymis sparsis: illa damnat hunc hujusmodi voce: Ire? an exspectas durum mercedem pietatis? Ducito, inquam, rotas nolentes per ipsos vultus. Fides facinoris indubitata: via dicta Scelesta ab illa; & factum illud signatum nota indelebili. Non tamen verita est post hoc intrare ædem* sui *patris: dicam quidem stupenda, sed tamen facta. Imago vultu Tullii erat posita in solio: ea dicitur objecisse manum oculis.*

NOTÆ.

(a) *Dotale*) Quod in dotem cedat.

(b) *Regia res*) Dictum impium: verum quod hodie multos facit reges.

(c) *Instinctus*) Muliebribus furiis instinctum Tarquinium scripsit Livius, apud quem eadem prope quæ hic leges; paulo tamen fusius.

(d) *Infirma*) Servii.

(e) *Sceptra*) Regnum quod rapere maluit quàm expectare.

(f) *Sub Esq*) In vico Cyprio, ubi ab immissis percussoribus interfectus est, cum se domum, quam in Esquiliis habuit, semianimis reciperet.

(g) *Filia*) Tullia *scil.*

(h) *Certa fides*) Tullia, ut habet Florus, super cruentum patrem, vecta carpento, consternatos equos egit.

(i) *Templum*) Fortunæ templum a Servio consecratum.

Et

Et vox audita est, Vultus abscondite nostros,
 Ne natæ videant ora nefanda meæ.
Veste datâ tegitur: vetat hanc Fortuna moveri:
 Et sic e templo est ipsa locuta suo:
5 Ore revelato qua primum luce patebit
 Servius, hæc (*a*) positi prima pudoris erit.
Parcite, matronæ, (*b*) vetitas attingere vestes;
 Sollemni satis est voce movere preces:
Sitque caput semper Romano tectus amictu,
10 Qui Rex in nostra (*c*) septimus Urbe fuit.
Arserat hoc templum: signo tamen ille pepercit
 Ignis: (*d*) opem nato Mulciber ipse tulit.
Namque pater Tulli (*e*) Vulcanus, Ocresia mater
 Præsignis facie (*f*) Corniculana fuit.
15 Hanc secum (*g*) Tanaquil, sacris de more paratis,
 Jussit in ornatum fundere vina (*h*) focum.
Hic inter cineres obscœni forma virilis
 Aut fuit, aut visa est; sed fuit illa magis.
(*i*) Jussa foco captiva fovet: conceptus ab illa
20 Servius a (*k*) cælo semina gentis habet.
Signa dedit genitor, tum cum caput (*l*) igne corusco
 Contigit, inque coma flammeus arsit apex.

INTERPRETATIO.

Atque vox audita est, Tegite faciem nostram, ne adspiciat vultus nefarios meæ filiæ. Occulitur toga oblata: Fortuna prohibet hanc tolli: atque ipsa ita loquuta est ex delubro suo. Qua die Servius primum apparebit vultu nudato, hæc erit prima verecundiæ protritæ. Nolite, matronæ, tangere amictus interdictos: satis est precari verbis sollemnibus: atque caput regis, qui fuit septimus in nostra Urbe, sit semper velatum veste. Hæc ædes deflagraverat: tamen illa flamma pepercit simulacro: ipse Vulcanus præbuit auxilium filio. Namque ille genitor Tullii; Ocresia Corniculana fuit mater pulcherrima. Tanaquil, sacris adornatis pia consuetudine, jussit hanc spargere secum vina in focum decoratum. Hic figura pudendi virilis aut fuit, aut visa est inter favillas: verum illa potius fuit. Ancilla monita fovet in foco: Servius ortus ex illa habet primordia generis a cælo. Pater fecit indicia, tum cum lambit caput flamma splendida, atque apex igneus flagravit in capillis.

NOTÆ.

(a) *Positi*) Ut neque Romanos tanti sceleris pudere credatur.

(b) *Vetitas*) Eas *scil.* quæ Servii vultus tegunt.

(c) *Septimus*) Sextum potius dixeris: verum T. Tatium, qui cum Romulo regnavit, regibus annumerat Naso.

(d) *Opem*) Quia a Mulcibero seu Vulcano aut igne nullam labem sensit Tullii effigies lignea.

(e) *Vulcanus*) Ita suadet fabula ab Historicis etiam relata: vere autem vir quidam fuit princeps in Corniculi expugnatione occisus.

(f) *Cornicul.*) Corniculo Latinorum oppido oriunda.

(g) *Tanaquil*) Regina, Tarquinii Prisci conjux.

(h) *Focum*) Aram.

(i) *Jussa*) A Regina.

(k) *Cælo*) Atque adeo Vulcano.

(l) *Igne*) Clarum fore Tullium visa circa caput flamma promiserat, inquit Florus. Paria de Ascanio suo finxit Maro.

Te

Te (*a*) quoque magnifica, Concordia, dedicat æde
Livia, (*b*) quam caro præstitit illa viro.
Disce tamen, veniens ætas, ubi (*c*) Livia nunc est
Porticus, (*d*) immensæ tecta fuisse domûs.
5 Urbis opus domus una fuit: spatiumque tenebat,
Quo brevius muris oppida multa tenent.
Hæc æquata solo est, (*e*) nullo sub crimine regni,
Sed quia luxuriâ visa nocere suâ.
Sustinuit tantas operum subvertere moles,
10 Totque suas (*f*) hæres perdere Cæsar opes.
Sic agitur (*g*) censura, & sic exempla parantur;
Cum vindex, alios quod monet, ipse facit.
Nulla (*h*) nota est veniente die, quam ducere possis.
Idibus (*i*) invicto sunt data templa Jovi.
15 Et jam Quinquatrus jubeor narrare (*k*) minores.
Nunc ades o cœptis, flava Minerva, meis.
Cur vagus incedit tota tibicen in Urbe?
Quid sibi (*l*) personæ, quid (*m*) stola longa volunt?

INTERPRETATIO.

Livia consecrat te etiam splendido templo, Concordia, quam illa fovit cum dilecto merito. Cæterum intelligas, ætas futura, tecta fuisse domus vastissima ubi porticus Livia nunc est. Una domus fuit opus unius Urbis: atque complectebatur locum, quo multæ urbes occupant angustiorem mœnibus. Hæc excisa est funditus, sub nullo crimine regni, sed quia visa obesse suo splendore. Cæsar potuit delere tantas moles ædificiorum, atque hæres omittere tot suas divitias. Censura eo modo exercetur; atque ita exempla proponuntur, cum assertor ipse præstat quod jubet alios. Nulla est nota quam possis facere die sequenti. Idibus templa sunt posita Jovi invicto. Atque nunc teneor referre Quinquatrus minores: fave Pallas, o nunc fave meis conatibus. Quamobrem tibicen errens ambulat per totam Urbem? Quid significant Personæ, quid stola promissa?

NOTÆ.

(a) *Quoque*) Eodem 4. Idus Junias templum Concordiæ dedicatum, de quo jam supra.

(b) *Quam*) Summa enim concordia cum Augusto dicitur vixisse.

(c) *Livia*) Cui a Livia Augusti conjuge datum nomen.

(d) *Immensæ*) Hanc superbam domum Augusto legaverat Pollio, ut author est Dio.

(e) *Nullo sub*) *Non quòd harum ædium dominus affectati regni argueretur.* Valerius quidem Publicola, ne specie arcis offenderet, eminentes ædes suas in plana submisit.

(f) *Hæres*) Hæreditario jure ad Augustum pervenisse Pollionis domum diximus.

(g) *Censura*) Præfectura morum cum Censoria potestate Augusto fuerat decreta: adeoque, ne luxuriæ ansam cuiquam præberet, amplissimam sibi legatam domum diruit.

(h) *Nota*) Titulus festorum, quo Fasti signentur.

(i) *Invicto*) Pro epithetone an cognomine positum sit istud nomen non liquet: adeo rara aut nulla hujus templi memoria.

(k) *Minores*) *Minusculæ Quinquatrus appellabantur Idus Juniæ; quòd is dies festus erat tibicinum, qui Minervam celebant.* Verba sunt Festi.

(l) *Personæ*) Personati enim incedebant tibicines, ne temulentiæ suæ, de qua postea, illos puderet.

(m) *Stola*) Vestis muliebris apud Romanos, qua & viri utebantur in aliis gentibus, tibicinibus atque citharœdis præsertim in usu.

Sic

Sic ego: sic positâ (*a*) Tritonia (*b*) cuspide dixit.
Pace velim doctæ verba referre Deæ.
Temporibus veterum tibicinis usus avorum
Magnus, & in magno semper honore fuit.
5 Cantabat (*c*) fanis, cantabat tibia ludis:
Cantabat mœstis tibia funeribus.
Dulcis erat (*d*) mercede labor: (*e*) tempusque secutum,
Quod subito Grajæ frangeret artis opus.
Adde quòd (*f*) Ædilis, pompam qui funeris irent,
10 Artifices solos jusserat esse decem.
(*g*) Exsilio mutant Urbem, Tiburque recedunt:
(*h*) Exsilium quodam tempore Tibur erat:
(*i*) Quæritur in scena cava tibia; quæritur aris:
Ducit supremos (*k*) nænia nulla choros.
15 (*l*) Servierat quidam quantolibet ordine dignus
Tibure: sed longo tempore liber erat.
Rure dapes parat ille suo; (*m*) turbamque canoram
Convocat: ad festas convenit illa dapes.
Nox erat; & (*n*) vinis oculique animique natabant;
20 Cùm (*o*) præcomposito nuncius ore venit:

INTERPRETATIO.

Ita ego: Tritonia sic respondit mucrone terræ infixo. Velim memorare dicta doctæ Deæ pace ejus. *Ætate Majorum usus multus fuit tibicinis, atque semper in magna laude. Tibia canebat in templis, canebat in ludis, tibia adhibebatur tristibus exequiis. Labor erat suavis præmia; atque tempus ortum, quod repente minueret opus artis Græcæ. Adde quòd Ædilis imperaverat solos esse decem tibicines, qui præcederent pompam funeream. Mutant Urbem exsilio, atque concedunt Tibur: Tibur quodam tempore exsilium erat: Cava tibia expetitur in theatro; desideratur ad altaria; nulla nænia præit ultimis agminibus. Quidam dignus quantolibet ordine servierat Tibure; verum manumissus erat a longo tempore. Ille adornat epulas rure suo, & invitat agmen sonorum: illud coit ad epulas festas. Nox erat; atque oculi & animi immersi erant mero, cum nuntius accedit verbis præstitutis:*

NOTÆ.

(a) *Tritonia*) Pallas, cui a Tritone palude, ubi educata, illud nomen.

(b) *Cuspide*) Hasta.

(c) *Fanis*) *Templis*: atque adeo festis diebus.

(d) *Mercede*) Iis qui in sacris præcinerent jus erat in æde vesci.

(e) *Tempus*) Non tempus, sed quod fecerunt Censores Appius Claudius & C. Plautius, anno ab Urbe 443. qui in æde Jovis vesci tibicines prohibuerunt.

(f) *Ædilis*) Appius Claudius, qui antea per Ædilitatis suæ tempus, damnoso quodam edicto, quo funebres sumptus coarctavit, statuitque ne quis plures quàm decem ex tibicinibus in exequiis adhiberet, eos valde irritavit.

(g) *Exsilio*) Pulsi non fuerunt; sed ipsi irati Tibur se contulerunt.

(h) *Exsilium*) Pro eo istud dixit Naso, qui tam longe actus; cum olim Tibur, suburbanum prope oppidum, exsilium esset.

(i) *Quæritur*) Nulla fuit tibia in theatris atque ludis, quia tibicines abierant.

(k) *Nænia*) Carmen, quod in funere laudandi caussa ad tibiam cantaretur, nullum erat.

(l) *Servierat*) In eo est Naso, ut, quomodo restituti fuerint tibicines, enarret. Sed aliter paulo habet Livius, qui per Legatos Tibure remissos scripsit.

(m) *Turbamque can.*) Tibicines Romanos scilicet.

(n) *Vinis*) Scilicet illud genus vini est avidissimum.

(o) *Præcomposito*) Verbis fictis.

Atque ita, (*a*) Quid cessas convivia solvere? dixit:
(*b*) Auctor (*c*) vindictæ jam venit, ecce, tuæ.
Nec mora; convivæ valido titubantia vino
Membra movent: dubii stantque labantque pedes.
5 At (*d*) dominus, Discedite, ait: plaustroque morantes
Sustulit: in plaustro (*e*) sirpea lata fuit,
Alliciunt somnos tempus motusque merumque:
Potaque se Tibur turba redire putat.
Jamque per (*f*) Esquilias Romanam intraverat urbem;
10 Et mane in medio plaustra fuere Foro.
(*g*) Plautius, ut possent specie numeroque Senatum
Fallere, (*h*) personis imperat ora tegi.
Admiscetque alios: &, ut hunc (*i*) tibicina cœtum
Augeat, in (*k*) longis vestibus ire jubet.
15 Sic reduces bene posse tegi: ne forte notentur
Contra (*l*) collegæ jussa redîsse sui.
Res placuit: cultuque novo libet Idibus uti;
Et canere ad veteres verba jocosa modos.
Hæc ubi (*m*) perdocuit, Superest mihi discere, dixi,
Cur sit Quinquatrus illa vocata dies.

INTERPRETATIO.

*atque ita, Quamobrem, inquit, hæres, neque mittis convivia? ecce auctor vindictæ tuæ jam adest. Et sine spatio, convivæ agitant artus suos labantes generoso mero: pedes incerti stant atque titubant. At dominus, Abite, inquit: atque imposuit vestitantes vehiculo; sirpea lata fuit in vehiculo. Mora, & agitatio, & vinum conciliant soporem: atque agmen ebrium credit se reverti Tibur. Jamque subierat Urbem Romanam per Esquilias, & mane vehicula fuerunt in medio foro. Plautius, ut possent imponere Senatui specie & numero, jubet vultus occuli larvis: atque admiscet alios: &, ut tibicina augeat hanc turbam, imperat procedere in promissis vestibus. Ar*bitratus est *reduces posse sic tegi commode; ne forte videantur rediisse contra jussa collegæ sui. Res fuit accepta: atque placet uti ornatu novo Idibus, & cantare verba jocosa ad modos antiquos. Postquam ista perdocuit, Restat mihi discere, inquam, quamobrem illa dies sit appellata Quinquatrus.*

NOTÆ.

(a) *Quid cessas*) Verba sunt nuntii ad libertum, qui festum diem agebat.

(b) *Author vind.*) Qui te manumisit, & liberum fecit.

(c) *Vindicta*) Virga, quæ supra caput a Prætore impositâ servi manumittebantur, pro libertate ipsa hic posita est.

(d) *Dominus*) Libertus *scil.* seu ille potius a quo manumissus fuerat.

(e) *Sirpea*) Tegeticula ergo quædam, aut crate septa atque tecta fuit carruca. *La charrette étoit couverte de quelque natte.*

(f) *Esquilias*) Portam Esquilinam, quam & Tiburtinam vocaverunt.

(g) *Plautius*) Qui quidem dedisse videtur operam, ut tibicines, quos non semel collega Appius Claudius offenderet, levatis gravaminibus, in integrum restituerentur.

(h) *Personis*) *Des masques.*

(i) *Tibicina*) Mulier tibiâ canens, quæ hic sola pro multis ponitur.

(k) *Longis*) Stolis, viris atque mulieribus pariter in usu.

(l) *Collegæ*) Appii Claudii. Crediderim in jocum hanc rem totam vertisse Plautium.

(m) *Perdocuit*) Minerva *scil.*

Mar-

(*a*) Martius, inquit, agit (*b*) tali mea nomine festa:
Estque sub inventis (*c*) hæc quoque turba meis.
(*d*) Prima terebrato per rara foramina buxo,
Ut daret effeci tibia longa sonos.
5 (*e*) Vox placuit: liquidis faciem referentibus undis
Vidi (*f*) virgineas intumuisse genas.
Ars mihi non tanti est; valeas, mea tibia, dixi.
Excipit abjectam cespite (*g*) ripa suo.
Inventam (*h*) Satyrus primum miratur: at usum
10 Nescit; & inflatam sentit habere sonum.
Et (*i*) modo dimittit digitis, modo concipit auras:
Jamque inter Nymphas arte superbus erat.
Provocat & Phœbum: Phœbo (*k*) superante pependit:
Cæsa recesserunt a cute membra suâ.
15 Sum tamen inventrix auctorque ego (*l*) carminis hujus:
Hoc est cur nostros ars colat ista dies.
(*m*) TErtia lux veniat, quâ tu, (*n*) Dodoni (*o*) Thyene,
Stabis (*p*) Agenorei (*q*) fronte videnda bovis.

INTERPRETATIO.

Martius, ait, habet festa mea hujusmodi nomine: atque hic cœtus est etiam sub meis inventis. Prima effeci ut tibia longa ederet voces, buxo perforato per pauca foramina. Sonus gratus fuit: adverti malas virgineas inflatas, aquis limpidis repræsentantibus vultus meos. *Ars non est mihi tanti; procul esto, inquam, mea tibia. Ripa excipit cespite suo projectam. Satyrus miratur primum repertam: at ignorat usum, & intelligit inflatam reddere vocem. Atque nunc emittit ventos, nunc colligit digitis; jamque erat ferox arte inter Nymphas. Provocat quoque Apollinem. Apolline victore pependit: artus discerpti diviti sunt a pelle sua. Attamen ego sum auctor & inventrix hujus carminis. Ista est caussa ob quam ars ista celebret nostros dies.*

TErtia dies oriatur, qua tu Dodoni Thyene eris conspiciendo in capite tauri Agenorei.

NOTÆ.

(a) *Martius*) Mensis *scil.*

(b) *Tali*) *Quinquatrus*, ut vidimus in Martio.

(c) *Hæc turba*) Tibicinum *scil.*

(d) *Prima*) Tibiæ inventricem sese facit Minerva.

(e) *Vox*) Tibiæ sonus Minervæ gratus fuit.

(f) *Virgineas*) Palladis virginis.

(g) *Ripa*) Ejus fontis aut lacus *scil.* ubi genas intumescere cantando tibiâ Minerva viderat.

(h) *Satyrus*) Marsyas, qui fistulam πολυκάλαμον invenisse dicitur.

(i) *Modo dimit.*) Artis est *scilicet* tibiæ sonum tollendo a foraminibus aut admovendo digitos variare.

(k) *Superante*) Marsyas ab Apolline victus cute detracta multatus est.

(l) *Carminis*) Quod ad tibiam cantatur.

(m) *Tertia*) Ipsis tamen Idibus inclusis, hoc est 17. Cal. Julias, seu Junii 15. die.

(n) *Dodoni*) Dodonidas nymphas appellatas quoque scripsit Hyginus.

(o) *Thyene*) Nomen est ultimæ Hyadum, cujus mentione omnium Naso pleniorem ortum indicat.

(p) *Agenorei*) Quo usus Jupiter in avehenda Europa Agenoris Phœnicum regis filiâ: ut dictum sæpius.

(q) *Fronte*) In Tauri fronte positas Hyadas vidimus superius.

Hæc est illa dies, quâ tu purgamina Vestæ,
Tybri, per (*a*) Etruscas in mare mittis aquas.
SI qua fides ventis, Zephyro date carbasa, nautæ:
(*b*) Cras veniet vestris ille secundus aquis.
5 AT (*c*) pater Heliadum, radios ubi (*d*) tinxerit undis,
Et cinget (*e*) geminos stella serena polos;
Tollet humo validos (*f*) proles Hyriea lacertos:
(*g*) Continuà Delphin nocte videndus erit.
Scilicet hic olim (*h*) Volscos Æquosque fugatos
10 Viderat in campis, (*i*) Algida terra, tuis.
(*k*) Unde (*l*) suburbano clarus, Tuberte, triumpho,
(*m*) Vectus es in niveis, Postume, victor equis.
(*n*) JAM sex, & totidem luces de mense supersunt:
Huic unum numero tu tamen adde diem.
15 (*o*) Sol abit e Geminis, & Cancri signa (*p*) rubescunt:
Cœpit Aventina Pallas in arce coli.
JAM tua, Laomedon, oritur (*q*) nurus: ortaque noctem
Pellit, & e pratis uda pruina (*r*) fugit.

INTERPRETATIO.

Hæc est illa dies, qua tu, Tybri, devolvis in æquor sordes Vestæ per aquas Thuscas.

SI qua fides ventis, nautæ, pandite vela Zephyro: ille cras aderit favens vestris aquis.

AT postquam parens Heliadum merserit radios fluctibus, & stella pura obierit utrumque polum, filius Hyriei elevabis a tellure fortia brachia: nocte continua Delphinus erit conspiciendus. Scilicet hic viderat olim Volscos atque Æquos fusos in campis tuis, terra Algida. Unde illustris triumpho suburbano, vectus es victor in equis candidis, Tuberte Postume.

JAM sex & totidem dies restant de mense: adjice tamen unum diem huic numero. Sol recedit a Geminis, & signa Cancri rubent: Pallas cœpit invocari in arce Aventina.

JAM nurus tua surgit, Laomedon, atque orta fugat noctem, & pruina humida pellitur ex pratis.

N O T Æ.

(a) *Etruscas*) Ex Etruria enim in Urbem delabitur Tybris.

(b) *Cras*) 16. die Junii.

(c) *Pater Hel.*) Sol adeoque qui Phaëtontis sorores genuit, quibus a Sole, qui Græcis ἥλιος dicitur, illud datum nomen.

(d) *Tinxeris*) *Occiderit*.

(e) *Geminos*) Superius & inferius hemisphærium.

(f) *Proles*) Orion Hyriei filius exsurget cosmice.

(g) *Continua*) 17. Junii Delphinus totus emergit.

(h) *Volscos*) Hi atque Æqui Latii populi fuerunt, qui anno Urbis 324. ab A. Postumo Tuberto Dictatore, ingenti strage, castris utrisque expugnatis, victi sunt.

(i) *Algida*) Quæ ad Algidum Latii oppidum spectabat.

(k) *Unde*) Ex qua victoria.

(l) *Suburbano*) Quia victi populi suburbani.

(m) *Vectus*) Adeoque triumphavit.

(n) *Jam sex*) 18. ergo Junii.

(o) *Sol abit*) 19. tamen Junii, ut habet vetus Calendarium.

(p) *Rubescunt*) A Sole, qui Cancrum tunc temporis inibat; hodie undecimo Junji ingreditur.

(q) *Nurus*) Aurora ergo Tithoni conjux.

(r) *Fugit*) Adeoque 12. Calend. seu 20. Junii.

Red-

Reddita, quisquis is est, (a) Summano templa feruntur,
Tum, cum Romanis, (b) Pyrrhe, timendus eras.
(c) HAnc quoque cum patris (d) Galatea (e) receperit undis,
Plenaque securæ terra quietis erit;
5 Surgit humo (f) juvenis telis afflatus (g) avitis,
Et gemino nexas (h) porrigit angue manus.
(i) Notus amor Phædræ, nota est injuria Thesei:
Devovit (k) natum (l) credulus ille suum.
(m) (Non impune pius juvenis (n) Trœzena petebat:
10 (o) Dividit obstantes pectore taurus aquas.)
Solliciti terrentur equi; frustraque retenti
Per scopulos dominum duraque saxa trahunt.
Exciderat curru, lorisque morantibus artus
Hippolytus lacero corpore raptus erat:
15 Reddideratque animam, multum indignante (p) Diana.
Nulla, (q) Coronides, causa doloris, ait.

INTERPRETATIO.

Templa dicuntur dicata Summano, quisquis is est, sum eum metuendus eras Romanis, Pyrrhe.

POstquam etiam Galatea receperit hanc diem fluctibus genitoris, & tellus fruetur tuta quiete, juvenis tactus igne avito tollitur humo, & tendit manus implicitas gemino serpente. Amor Phædræ perspectus: injuria Thesei est cognita: ille facilis devovit filium suum. Adolescens non impune pius contendebat Trœzenam: Taurus findit pectore aquas oppositas. Equi turbati terrentur, & nequicquam repressi abripiunt dominum per scopulos & rupes asperas. Excussus erat curru; & corrigiis implicantibus membra, Hippolytus sublatus erat, corpore discerpto: Atque efflaverat spiritum, Diana multum irata. Coronides dicis, Nulla caussa luctus.

NOTÆ.

(a) *Summano*) Summum Manium Plutonem esse voluerunt.

(b) *Pyrrhe*) Hic Epirotarum rex anno Urbis 473., Tarentini belli tempore Romanorum castra diripuit, & propius Romam sua movit.

(c) *Hanc*) Auroram *scil.* quæ pro die posita est.

(d) *Galatea*) Nympha maris, Nerei & Doridis filia.

(e) *Receperit*) Atque adeo ea dies præterierit.

(f) *Juvenis*) Æsculapium dicit Apollinis filium, atque adeo Jovis nepotem, quem is tamen fulmine, quòd mortuos ad vitam revocaret, perimere non dubitavit.

(g) *Avitis*) Avi Jovis.

(h) *Porrigit*) Ab Hygino figuratur Ophineus seu Æsculapius in illud signum mutatus, anguem tenens, a quo medius præcingitur.

(i) *Notus*) Fabulam incipit narrare, qua ex se in cælum translatus Æsculapius. Sed alia multa ab Hygino memorantur.

(k) *Natum*) Hippolytum *scil.* quem falso crimine Phædra noverca perdidit: ut toties repetitum.

(l) *Credulus*) Qui Phædræ calumnianti fidem habuit.

(m) *Non impune*) Scilicet Nasonis non esse istud Distichon ultro agnosces.

(n) *Trœzena*) Quæ urbs Peloponnesi Pitthei olim regia, Thesei patria.

(o) *Dividit*) Ab immissis phocis territos equos Hippolytum distraxisse quoties diximus?

(p) *Diana*) Quæ casto juveni maxime favebat.

(q) *Coronides*) Æsculapius ex Coronide nympha natus.

Namque pio juveni vitam sine vulnere reddam;
Et (a) cedent arti tristia fata meæ.
Gramina continuo loculis depromit eburnis:
Profuerant (b) Glauci Manibus illa prius:
5 (c) (Tunc, cum observatas augur descendit in herbas;
Usus & auxilio est anguis ab angue dato.)
Pectora ter tetigit, ter verba salubria dixit:
Depositum terra sustulit (d) ille caput.
Lucus eum, nemorisque tui, (e) Dictynna, recessus
10 Celat: Aricino (f) Virbius ille lacu.
At Pluto (g) Clothoque dolent hæc (h) fila reneri,
Et fieri regni jura (i) minora sui.
Jupiter exemplum veritus direxit in illum
Fulmina, qui nimiæ moverat artis opem.
15 Phœbe, (k) querebaris. (l) Deus est: (m) placare parenti.
Propter te, (n) fieri quod vetat, ipse facit.

(o) NON ego te, quamvis properabis vincere, Cæsar,
Si vetet auspicium, signa movere velim.

INTERPRETATIO.

Namque restituam vitam casta adolescenti sine plaga, & lugubria fata cedent arti meæ. Protinus extrahit herbas ex thecis eburnis: illæ antea opem tulerant Umbris Glauci, tunc cum augur descendit in gramina observata, atque serpens usus est ope exhibita a serpente. Ter tetigit pectora: ter protulit voces salutiferas: ille erigit caput stratum terra. Lucus & recessus sylvæ tuæ, Dictynna, tegit eum: ille est Virbius in lacu Aricino.

At Pluto & Clotho moleste ferunt hæc fila reneri, & jura sui regni fieri minora. Jupiter metuens exemplum mittit fulmen in illum, qui attulerat auxilium nimiæ artis. Phœbe querebaris. Deus est: pacem ineas cum patre; Ipse facit tua caussa quod prohibet.

EGO nolim, Cæsar, tametsi festines vincere, te movere signa, si auspicium prohibeat.

NOTÆ.

(a) *Cedent*) Quia invitis fatis reviviscet Hippolytus. Revocabitur ex inferis.

(b) *Glauci*) Hunc quoque Minois filium excitasse & vitæ restituisse Æsculapium scripsit Hyginus.

(c) *Tunc*) Spuriæ notæ esse quoque hoc Distichon non temere scripsit clariss. Heinsius. Prolixe tamen apud Hyginum Poet. Astron. lib. 2. capite quod *Ophiucus* inscribitur, sub finem, fabulæ hujus habes explicationem.

(d) *Ille*) Hippolytus vitæ ab Æsculapio restitutus.

(e) *Dictynna*) Dianæ; quam non semel Hippolytum suum in nemore Aricino abdidisse legimus.

(f) *Virbius*) Fabulam habes in Metam.

(g) *Clotho*) Parca, cui in fata hominum jus fuit.

(h) *Fila*) Quibus hominum vitam contineri crediderunt.

(i) *Minora*) Siquidem ad vitam revocarentur, quorum fila abscidissent.

(k) *Querebaris*) Quia interfectus filius Æsculapius.

(l) *Deus est*) Relatus in Deos Æsculapius.

(m) *Placare*) Reconciliare Jovi patri tuo, o Apollo.

(n) *Fieri*) Ne mortui excitentur cavet Jupiter, & tamen Æsculapium in cælum transfert.

(o) *Non ego te*) 9. Calendas occubuit ad lacum Thrasymenum C. Flaminius Consul, clade insigni. Ob sprete auspicia crediderunt factum: quare ea Cæsari commendat Naso.

Sint

Sint tibi Flaminius (*a*) Thrasymenaque littora testes,
Per volucres æquos multa monere Deos.
Tempora si veteris quæris (*b*) temeraria damni:
(*c*) Quartus ab extremo mense bis ille dies.
5 POstera lux melior: superat (*d*) Masinissa (*e*) Syphacem;
Et cecidit telis (*f*) Hasdrubal ipse (*g*) suis.
(*h*) TEmpora labuntur, tacitisque senescimus annis;
Et fugiunt fræno non remorante dies.
(*i*) Quàm cito venerunt Fortunæ Fortis honores!
10 Post septem luces Junius actus erit.
Ite, Deam læti Fortem celebrate, Quirites:
In (*k*) Tiberis ripa munera Regis habet.
Pars (*l*) pede, pars etiam celeri decurrite cymba.
Nec pudeat potos inde redire domum.
15 Ferte coronatæ juvenum convivia lintres;
Multaque per medias vina bibantur aquas.
Plebs colit hanc: quia, qui posuit, de plebe fuisse
Fertur, & ex humili sceptra tulisse loco.

INTERPRETATIO.

Flaminius & ripa Thrasymenæ sint tibi testes, Deos faventes multa docere per aves. Si petis tempora temeraria antiquæ cladis, ille dies fuit *octavus ab extremo mense.*

SEquens dies felicior; Masinissa vincit Syphacem, atque Hasdrubal ipse occubuit suis armis.

TEmpora diffluunt, atque senescimus annis tacitis; & dies auferuntur fræno non prohibente.

Quàm festinanter honores Fortis Fortunæ recurrerunt! Post septem dies Junius erit elapsus. Concedite, Quirites, alacres colite Fortem Deam: habet dona regis in ripa Tiberis. Pars accedite pede, pars etiam veloci navigio: nec pudeat reverti inde domum ebrios. Cymbæ coronatæ vehite convivia adolescentum: plurimaque vina potentur per medias aquas. Plebs celebrat istam, quia qui statuit dicitur fuisse de plebe; atque tractasse sceptra ex obscuro loco.

NOTÆ.

(a) *Thrasym.*) Lacus Thrasymeus in agro Perusino, qui Hetruriæ est, ubi ab Annibale fusus Romanorum exercitus.

(b) *Temeraria*) Temerarii ducis Flaminii.

(c) *Quartus*) 9. Cal. Jul. 23. Junii die.

(d) *Masinissa*) Cujus, Massiliorum in Africa regis, Romanis bona firmeque semper amicitia fuit.

(e) *Syphacem*) Hic Numidiæ rex fuit perfidus, a Scipione atque Masinissa, anno ab Urbe 550. victus, deinde in triumphum ductus.

(f) *Hasdrubal*) Hic dux Pœnorum anno ab Urbe 546. a Claudio Nerone atque Livio Salinatore ad internecionem cæsus. Quam rem habes apud Livium.

(g) *Suis*) Dictum credo, quia dolis circumventus Claudii Neronis Hasdrubal homo dolosus. Ille enim relictis castris suis, ita ut & Hannibalem falleret, cum electa manu Livii collegæ castra silentio ingressus Hasdrubalem invadit, cum quo ceciderunt hominum millia 57.

(h) *Tempora*) Quàm apposite sententiam sane egregiam interponit Naso, cum se ad finem mensis properare videt.

(i) *Quàm cito*) In octavum quippe Calendas Julias recurrebant Fortunæ honores, cui templum Servius Tullius dedicavit.

(k) *Tiberis*) Trans Tiberim fuit.

(l) *Pede*) Per pontem *scil.*

Con-

Convenit & servis: (*a*) serva quia Tullius ortus
  Constituit (*b*) dubiæ templa propinqua Deæ.
ECce suburbana rediens male sobrius æde
  Ad stellas aliquis talia verba jacit.
5 (*c*) Zona latet tua nunc, & cras fortasse latebit:
  (*d*) Dehinc erit, Orion, adspicienda mihi.
At si non esset potus, dixisset (*e*) eadem
  Venturum tempus solstitiale die.
(*f*) LUcifero subeunte Lares delubra tulerunt,
10 Hîc (*g*) ubi fit doctâ multa corona manu.
Tempus idem Stator ædis habet, quam Romulus olim
  Ante Palatini condidit ora jugi.
(*h*) TOT restant de mense dies, quot nomina Parcis,
  Cum data sunt trabeæ (*i*) templa, Quirine, tuæ.
15 TEmpus (*k*) Iuleis (*l*) cras est natale Kalendis:
  (*m*) Pierides, cœptis addite (*n*) summa meis.
Dicite, Pierides, quis vos (*o*) adjunxerit isti,
  (*p*) Cui dedit invitas victa noverca manus.

INTERPRETATIO.

Competit etiam servis; quia Tullius natus ex captiva posuit delubra juncta Deæ incertæ.

ECce aliquis ebrius revertens a templo suburbano mittit hujusmodi voces ad stellas. Cingulum tuum nunc absconditur, Orion, & forte cras abscondetur; dehinc erit mihi videndum. At, si non esset ebrius, dixisset tempus solstitiale venturum eadem die.

LAres consequuti sunt templa sequenti die, hîc ubi multa corona nectitur docta manu. Stator habet idem tempus delubri, quod Romulus posuit quondam in prospectu collis Palatini.

TOT dies supersunt de mense, quot nomina Parcis, cum templa sunt assignata tuæ trabeæ, Quirine.

CRas tempus est natale Kalendis Juleis. Pierides, imponite finem meis inceptis. Docete, Pierides, quis vos addiderit isti, cui noverca superata obtulit manus invitas.

NOTÆ.

(a) *Serva*) Ea *scil.* quam vidimus supra, Ocresia Corniculana.

(b) *Dubiæ*) Fortunæ *scil.* cujus inconstantia proprium omni modo.

(c) *Zona*) In qua tres stellas affinxerunt.

(d) *Dehinc*) 6. ergo Calendas oritur heliace.

(e) *Eadem*) 6. *scil.* Cal. Jul. seu Junii 26. die. Sed a nostris ad 21. Junii retractum Solstitium.

(f) *Lucif.*) 5. Calendas dicata Larium, Jovisque cognomento Statoris ædes, quam Romulus bello Sabino, cum Romana acies inclinasset, voto consecravit.

(g) *Ubi fit*) Ubi habitant corollarum artifices.

(h) *Tot rest.*) Tres adeoque.

(i) *Templa*) De antiquo illo agitur, quod statim, audito Proculi testimonio, Quirino seu Romulo in colle Quirinali positum: ab Octaviano deinde multis columnis decoratum, iterumque dedicatum est.

(k) *Iuleis*) Quibus a Julio Cæsare honoris causa datum nomen, cum prius Quintilis Julius mensis diceretur.

(l) *Cras est*) Vacuum adeoque reliquit diem Naso, atque, inquit, sumus in ultima mensis luce.

(m) *Pierides*) Musæ.

(n) *Summa*) Quasi dicat ultimam manum.

(o) *Adjunxerit*) Dicit istud, quia commune cum Hercule templum habuerunt Musæ, quod Herculis Musarum dictum, atque ultimo Junii die reparatum.

(p) *Cui dedit*) Hercules est scilicet.

Sic.

Sic ego; sic (*a*) Clio, Clari monumenta (*b*) Philippi
  Adspicis: unde trahit (*c*) Marcia casta genus.
Marcia (*d*) sacrifico deductum nomen ab (*e*) Anco;
  In qua par facies nobilitate suâ.
5 Par animo quoque forma suo respondet in illa;
  Et genus, & facies, ingeniumque simul.
Nec quòd laudamus formam, tam turpe putaris.
  Laudamus magnas hac quoque parte Deas.
Nupta fuit quondam matertera Cæsaris (*f*) illi.
10 O decus, o sacrâ fœmina digna domo!
Sic cecinit Clio: doctæ assensere sorores.
  Annuit (*g*) Alcides, (*h*) increpuitque lyram.

INTERPRETATIO.

Ita ego: sic Clio respondit*: Cernis monumenta illustris Philippi, ex quo pudica Marcia ducit genus. Marcia est nomen derivatum ab Anco pio, in qua vultus æqualis nobilitati suæ. Pulchritudo par est etiam suo ingenio in illa; & nobilitas, & forma, & ingenium* sunt *simul. Neque credideris tam indecorum, quòd celebramus pulchritudinem: celebramus etiam Deas hac parte. Matertera Cæsaris fuit olim juncta illi. O decus, o fœmina digna sacra domo! Clio ita cantavit: sorores doctæ annuerunt: Hercules approbavit, & pulsavit lyram.*

NOTÆ.

(a) *Clio*) Quæ una ex Musis.

(b) *Philippi*) Hic Augusti fuit vitricus, qui a Fulvio Nobiliore primum positum templum vetustate collapsum restituit.

(c) *Marcia*) Hæc illa est eadem de qua in epistolis de Ponto, quæ Maximo nupsit, atque Nasonis nostri conjugem in carissimis habuit.

(d) *Sacrifico*) Quia Pompilii religiosissimi viri nepos, parique ingenio.

(e) *Anco*) Martio quarto Romanorum rege.

(f) *Illi*) Martio Philippo *scilicet*, qui ante quàm Acciam Augusti matrem uxorem duxisset, Cæsaris matris sororem conjugem habuit.

(g) *Alcides*) Hercules.

(h) *Increpuit*) In testimonium applausus.

F I N I S.

MONITUM AD LECTOREM.

IN Ovidii Operibus ad usum Delphini recudendis nos primam Editionem Lugdunensem apud Anissonios &c. an. 1686. & 1689. ad amussim secuti sumus, utpote quæ una a Bibliographis probatur, & recensetur in Collectione Scriptorum Classicorum ad usum Delphini. Verum quod ad hunc Indicem pertinet, visum est ab ea aliquantulum recedere, & posteriores Editiones sectari, in quibus pene infinita numerorum menda, quæ in Lugdunensem illam primam irrepserant, revera corriguntur. Quas posteriores Editiones in eo etiam imitati sumus, quod aliqua vocabula omnino superflua in hoc Indice resecuimus, *articulos* nempe omnes, & *præpositiones*, quæ in priori illa Editione plures integras paginas solis numeris refertas inconcinniter, ac sine ulla prorsus utilitate identidem occupabant.

I N D E X

VOCABULORUM PENE OMNIUM,

Q U Æ

IN NASONIS OPERIBUS LEGUNTUR.

Numerus primus *paginam ;* secundus, tertius, *aliique*, *ubi occurrerint*, *versum indicant*. *Nullo alio præterea indicio fuit opus ad Tomum primum: at secundo asteriscus * præpositus: tertio & quarto hac nota* †.

A

addi-

† 34 :

* ad-

* Æo-

ama-

† am-

* an-

† ara-

* arse-

* Aver-

au-

B

* bi-

ca-

* ce-

* Cir-

* cœ-

* com-

* con-

† con-

* crea-

* Cre.

S s † 256 :

* Cu-

D

Da-

de-

de-

* 192 :

diri-

* di-

* do-

cur

• Epo-

• 25 :

* ex-

F

• fa-

fe-

* 226 :

† 39 :

for-

Fue-

gla-

hir-

I

igno-

† 104.8

illic...

* im-

in-

† in-

630 :

K

L

† 468 :

317 :

† 306 :

• 37 2

† lo-

† 322 :

470 :

M

† 39 :

† 307 :

• Mes-

mi-

* 24 :

† 38 :

* Mes-

mi-

* Na-

N

† na-

ne-

Nu-

O

* 380 :

† Ocean

† 176 :

op.6.

* or-

P

† 59 :

† 52 : 9 | 62 : 13 | 76 : 8 | 76 : 20 | 80 . 10 | 115 : 3 | 131 : 9 | 136 : 4 | 151 : 5 | 173 : 6 | 200 : 8 | 243 : 17 | 231 : 1 | 256 : 11 | 271 . 11 | 276 : 13 | 301 : 10 | 381 : 12 | 401 : 11 | 404 : 12 | 414 : 10 | 422 . 6 | 424 . 2 | 453 : 20 | 457 : 9 | 471 . 13 | 473 : 2 | 474 : 2 | 490 : 9 | 491 : 9 | 502 : 1 | 502 : 1 | 503 : 12 | 512 : 3 | 518 : 3 | 527 : 2 | 555 : 17 | 556 : 9 | 557 : 2 | 564 : 3 | 591 : 3 | 623 : 19 | 631 : 18 | 634 : 9 | 637 : 6 | 639 : 7 | 646 : 14 | 658 : 2 | 669 : 13 | 882 . 2 |
Paterque . 69 : 12 | 74 : 18 | 423 : 19 |
• 341 : 3 | 318 : 22 | 334 : 12 | 376 : 5 | 353 : 21 |
† 45 : 13 | 512 : 36 | 323 : 10 | 193 : 13 | 654 : 23 |
• patera . 323 . 9 |
† 602 : 13 |
• pateram . 459 : 3 |
pateter . 195 : 12 |
• 109 . 22 |
pateriere . 195 : 14 |
† 34 : 14 | 184 : 7 |
• pateres . 331 : 8 |
pateris . 344 : 15 |
• 378 : 11 |
† 153 : 1 | 457 : 5 |
paterna . 38 . 2 | 99 : 20 | 109 : 6 | 119 : 8 | 172 : 16 | 136 : 34 | 315 : 2 | 457 : 14 | 547 : 21 |
• 301 : 20 | 411 : 21 |
† 155 : 10 | 397 : 16 | 452 : 6 | 494 : 8 | 611 : 21 |
† paternæ . 50 : 2 |
• paternam . 208 : 23 |
† paternas . 169 : 5 | 495 : 2 |
• paterni . 61 : 34 | 315 : 4 |
† 159 : 17 | 652 : 9 |
paternis . 219 : 3 |
• 23 : 6 | 31 : 2 | 216 : 24 | 396 : 17 |
† 277 : 9 |
• paterno . 277 : 5 | 502 : 17 |
† 397 : 13 | 618 : 7 |
paternos . 276 : 21 |
• 47 : 1 | 34 : 2 | 277 : 12 | 307 : 1 |
† 173 : 7 | 372 : 3 |
• paternum . 119 : 18 | 329 : 21 |
paterve . 112 : 2 |
patet . 7 : 5 | 38 : 9 | 152 : 13 | 179 : 18 | 289 : 4 | 417 : 24 | 484 : 20 | 132 . 5 |
• 36 : 13 | 31 : 3 | 254 : 5 | 292 : 10 | 358 : 23 | 411 : 1 | 461 : 20 | 137 : 8 | 378 : 1 |
† 58 : 4 | 99 : 4 | 106 : 2 | 134 : 10 | 249 : 4 | 197 : 2 | 195 : 8 | 437 : 12 | 449 : 16 | 490 : 34 | 513 : 9 | 538 : 6 | 603 : 14 | 613 : 18 | 636 : 2 |
• pateris . 378 : 16 |
pati . 73 : 14 | 100 : 34 | 300 : 2 | 363 : 8 | 381 : 2 | 421 : 14 | 431 : 12 | 437 : 6 | 465 : 22 | 474 : 30 | 307 : 18 | 519 : 2 | 532 : 7 |
• 16 : 25 | 186 : 6 | 222 : 24 | 539 : 20 | 356 : 36 | 436 : 37 | 525 : 3 |
† 52 : 36 | 72 : 38 | 181 : 4 | 201 : 28 | 206 : 4 | 320 : 26 | 363 : 2 |
† patiamur . 363 : 23 |
patiantur . 393 : 6 | 227 : 7 |
patiar . 196 : 3 | 223 : 52 | 462 : 22 |
• 213 : 8 | 378 : 2 | 267 : 2 | 482 : 4 |
† 193 : 16 | 318 : 14 |
patiare . 23 : 7 , 9 | 47 : 7 | 166 : 3 | 171 : 14 | 224 . 4 |
• 272 : 11 |
† 169 : 20 |
† patiaris . 409 : 3 | 415 : 7 |
patiatur . 249 : 3 | 333 : 13 | 429 : 12 |
† 381 : 9 |
• patiemur . 183 : 10 |
patienda . 344 : 11 | 348 : 8 | 444 : 2 | 498 : 14 | 666 : 33 |
• 509 : 1 |
† 10 : 12 | 409 : 26 |
patiendi . 248 : 7 |
patiens . 167 : 11 | 549 : 2 |
• 193 : 24 | 242 : 12 |
† 161 : 2 | 112 : 3 | 435 : 27 | 560 : 2 |
• patiensque . 263 : 14 |
† 25 : 9 |
patiente . 403 : 33 |
• 128 : 7 |
• patientem . 77 : 4 | 417 : 8 |
patientes . 206 : 4 | 222 : 12 | 287 : 9 | 461 : 21 |
† 29 : 15 | 164 : 17 | 369 : 3 | 489 : 3 |
patientia . 345 : 1 | 383 : 5 |
• 10 : 18 | 196 : 21 | 325 : 20 | 121 : 14 |
† 342 : 1 | 121 : 11 |
patientis . 293 : 1 |
† 353 : 9 |
• patientior . 426 : 24 |
patientius . 211 : 7 |
† 142 : 17 |
• Patiere . 49 : 16 | 194 : 14 |
patieris . 516 : 19 |
• patietur . 181 : 10 |
patimur . 460 : 14 |
† 21 : 6 |
patior . 13 : 14 | 93 : 20 |
• 114 : 2 |
† 81 : 9 | 65 : 15 | 125 : 13 | 304 : 8 | 312 : 1 |
patitur . 30 : 18 | 95 : 23 | 275 : 6 | 419 : 5 |
• 37 : 17 | 142 : 14 | 149 : 8 | 392 : 7 | 405 : 39 | 533 : 5 | 564 : 9 |
† 37 : 7 | 74 : 12 | 118 : 18 | 164 : 14 | 239 : 4 | 261 : 12 | 296 : 5 | 313 : 4 | 350 : 12 | 377 : 6 | 431 : 21 | 507 : 4 |
patiuntur . 318 : 3 |
• 49 : 5 |
† 186 : 22 |
• patre . 102 : 5 | 276 : 38 | 375 : 6 | 486 : 12 |
† 272 : 3 | 949 : 33 |
patrem . 62 : 25 | 238 : 5 | 275 : 2 | 412 : 2 | 416 : 7 |
• 37 : 19 | 47 : 3 | 218 : 6 | 189 : 21 | 256 : 21 | 298 : 3 | 316 : 13 | 372 : 21 | 428 : 20 | 476 : 6 | 485 : 3 |
† 412 : 21 | 413 : 13 | 674 : 2 | 512 : 17 | 552 : 20 | 574 : 21 | 631 : 11 |
• patremque . 236 : 6 | 416 : 21 |
† 594 : 18 |
• patres . 63 : 12 | 130 : 9 | 239 : 6 | 253 : 8 | 182 : 3 |
† 353 : 15 | 438 : 9 | 456 : 73 | 458 : 9 | 466 : 1 | 494 : 4 | 536 : 9 | 577 : 1 | 902 : 17 | 610 : 12 | 613 : 19 | 615 : 7 | 619 : 23 | 637 : 6 , 21 | 644 : 9 | 963 : 51 |
• patresque . 575 : 11 |
† 331 : 11 | 327 : 9 |
patri . 204 : 6 | 388 : 2 |
• 38 : 12 | 220 : 7 | 247 : 36 | 330 : 14 |
† 363 : 27 | 396 . 32 | 397 : 32 |
• patrique . 279 : 10 |
patris . 26 : 34 | 17 : 12 | 37 : 2 | 66 : 10 | 231 : 6 | 279 : 13 | 418 : 15 |
• 19 : 2 | 61 : 10 | 119 : 20 | 238 : 20 , 21 | 256 : 18 | 403 : 1 | 413 : 14 | 452 : 19 | 542 : 7 |
† 25 : 4 | 91 : 11 | 129 : 11 | 141 : 19 | 110 : 3 | 366 : 1 | 345 : 13 | 449 : 13 | 545 : 4 | 671 : 4 |
patria . 10 : 7 | 36 : 8 | 60 : 10 | 211 : 5 | 437 : 15 | 250 : 8 | 130 : 9 |
† 18 : 5 | 23 : 21 | 32 : 16 | 53 : 22 | 78 : 12 | 84 : 34 | 141 : 11 | 247 : 7 | 148 : 12 | 191 : 11 | 179 : 19 | 183 : 5 | 204 : 9 | 214 : 11 , 17 | 215 : 32 | 232 : 7 | 374 : 3 | 399 : 1 | 375 : 21 | 412 : 2 |
patriaque . 26 : 16 | 102 : 19 |
• 200 : 24 | 474 : 5 |
† 102 : 19 | 372 : 2 | 309 : 10 | 310 : 8 |
patriæ . 19 : 4 | 21 : 12 | 29 : 4 | 48 : 3 | 66 : 30 | 342 : 8 | 419 : 12 |
• 278 : 13 | 183 : 17 | 318 : 15 | 406 : 4 | 416 : 6 | 456 : 10 | 479 : 11 | 378 : 8 |
† 16 : 3 | 41 : 15 | 58 : 9 | 69 : 12 | 76 : 8 | 111 : 1 , 9 | 163 : 13 | 189 : 13 | 190 : 11 | 270 . 8 | 205 : 18 | 209 . 26 | 212 : 13 | 291 : 14 , 21 | 296 : 4 | 293 : 3 | 295 : 19 | 301 : 10 | 314 : 3 | 415 : 5 | 432 : 3 | 472 : 12 | 501 : 2 | 503 : 14 | 767 : 13 | 914 : 12 | 643 : 12 |
patriæque . 145 : 2 | 409 : 5 |
• 217 : 3 | 256 : 16 | 279 : 10 | 279 : 3 |
patriam . 131 : 8 | 182 : 20 | 199 : 13 | 369 : 6 |
• 21 : 3 | 112 : 8 | 195 : 14 | 212 : 11 | 179 . 34 | 298 . 19 | 316 : 20 | 347 : 1 | 427 : 9 | 475 : 9 |
† 11 : 7 | 45 : 1 | 119 : 4 | 148 : 11 | 119 : 8 | 189 : 11 |
patriamque . 49 : 21 | 72 : 3 | 217 : 10 |
• 20 : 1 |
† 126 : 9 |
patrias . 10 : 4 | 292 : 8 |
• 42 . 13 | 295 : 24 | 312 : 2 | 543 : 13 | 529 : 30 |
† 132 : 11 | 122 : 8 | 362 : 9 | 327 : 22 | 402 : 4 | 434 : 7 | 424 : 4 |
† patribus . 292 : 13 | 459 . 13 |
† patribusque . 429 : 9 |
• patrii . 216 : 21 | 236 : 3 |
† 212 : 7 |
patriique . 24 : 23 |
patriis . 79 . 17 | 138 : 27 | 119 : 6 | 296 : 9 | 319 : 1 |
• 338 : 11 | 525 : 4 |
† 2 : 8 | 188 : 18 | 213 : 2 | 269 : 7 | 417 : 8 | 495 : 8 |
• patriisque . 37 : 19 |
• patrio . 25 : 3 | 49 : 13 | 220 : 23 | 326 : 14 | 428 : 2 | 518 : 19 | 569 : 2 | 571 : 2 |
† 49 : 7 | 94 : 22 | 180 : 10 | 186 : 22 | 407 : 3 | 279 : 10 | 333 . 8 | 559 : 14 | 676 : 6 |
patrioque . 368 : 7 |
• 305 : 18 |
† 319 : 12 |
Patrios . 9 : 38 | 219 : 6 | 535 : 34 |
• 11 : 2 | 43 : 16 | 41 : 33 | 141 : 6 | 216 : 2 | 310 : 7 | 432 : 14 |
† 309 : 20 | 313 : 22 | 606 : 11 |

* pe-

Per-

pe-

† Iiii

† 3'3 :

† po-

† pre-

* prio-

pro-

† Pro-

PUs

Q

• 37 :

quas.

R

* ra-

† 532 :

† 56 :

* re-

salu.

† 13 |

spa-

† 233 :

† sub-

† 878 t

T

78 :

† Tar-

* Te-

† To-

tra-

tri-

• tu-

V

† 10 :

udæ.

vir-

vi-

• vo-

VO-

X

Z

TYPOGRAPHUS LECTORI.

Hujus Indicis initio Lectorem admonuimus, nos in eo recudendo secutos esse exemplum Editionum, quæ post Lugdunensem primam apud Anissonios &c. prodierunt, & solum vocabula quædam superflua resecuisse, videlicet *articulos* omnes & *præpositiones*. Verum posteaquam pauca aliquot folia, nempe quæ continent litteras A & B & partem litteræ C, jam typis impressa fuerant, animadvertimus, præter *articulos* illos & *præpositiones*, nonnulla alia quoque vocabula inconsulto fuisse prætermissa. Ne quid igitur ad ejus perfectionem deesset, hic ad calcem quæ omissa fuerant apponenda curavimus.

ADDENDA AD LITTERAM A.

ADDENDA AD LITTERAM B.

ADDENDA AD LITTERAM C.

FINIS.

NOI
RIFORMATORI
Dello Studio di Padova.

Concediamo licenza alla Dita *Giuseppe Remondini e F.i* Stampatori di *Venezia* di poter ristampare il Libro intitolato: *Pub. Ovidii Nasonis Operum, cum notis ad usum Delphini &c. Tomi 4. ristamp.*, osservando gli ordini soliti in materia di Stampe, e presentando le copie alle Pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 19. Novembre 1789.

(*Pietro Barbarigo Rif.*
(*Cav. Proc. Morosini Rif.*
(*Girolamo Ascanio Giustinian Cav. Rif.*

Registrato in Libro a Carte 372. al Num. 2917.

Marcantonio Sanfermo Segr.